

SANCTI EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI OPERUM

TOMUS NONUS PARS PRIMA

POST MONACHORUM ORD. S. BENED. E CONGREG. S. MAURI RECENSIONEM denuo ad Mss. Codices Romanos, Ambrosianos, Veronenses, aliosque, nec non ad priores Editiones castigatus: quibusdam ineditis Monumentis, aliisque S. Doctoris lucubrationibus, seorsum tantum antea vulgatis auctus, Notis, & observationibus continenter illustratus

STUDIO AC LABORE

DOMINICI VALLARSII

VERONENSIS PRESBYTERI

Opem ferentibus aliis in eadem Civitate Literatis viris, & præcipue

MARCH. SCIPIONE MAFFEIO.

EDITIO ALTERA

Ab ipso Veronensi Editore posterioribus curis aucta, & recognita.

VENETIIS, MDCCLXX.

APUD GUILELMUM ZERLETTI.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

PRÆFATIO.

EBRÆUM Canonem, seu Veteris Testamenti Versionem ex Hebræo adornatam abs HIERONYMO, quæ laborum ejus ac vigiliarum longe nobilissima pars est, eaque cæteris utilior omnibus, Tomo isto Operum ejus Nono complectimur. Sed antequam dico, quid istuc rei sit, quidve propositum nobis in hac adornanda provincia fuerit, aut præstitum, Lectoris præoccupanda sunt mihi judicia, & quam facile dicam impingeret diligentiæ nostræ, præcavenda sedulo, & deprecanda. Neque enim dubito, fore plerosque, cætera nec malos homines, nec divinarum prorsus rerum ignaros, qui hunc laborem primo statim intuitu Libri, aut minus utilem, aut certe Hieronymianarum scriptionum Collectioni non adcensendum judicent, quum perfunctorie animum advertentes, eadem quæ in Vulgata Latina Versione continentur, heic legent, hancque ab illa Editione nihil propemodum differre, existimabunt. Porro supervacaneum, aut ad quærendam Collectioni molem institutum putabunt, eam modo Hieronymianis scriptis adnectere, quæ licet ex omnibus Latinis Sacrarum Scripturarum interpretationibus probata una sit, cæterarum optima ac fidelissima, sit etiam quam qui maxime genuinus Hieronymiani fœtus ingenii, ex quo Interpres omnium ætatum, omnisque memoriæ longe doctissimus audiit: tum ita quoque pervulgata illa est atque obvia, toties, totque locis, tot formis, tamque variis jam inde ab inventa arte Typographica, multo autem magis post Tridentinæ Synodi decretum recusa, ornata, atque exposita, ut vere Bibliothecas orbis impleverit, sitque iis etiam in promtu, qui aliam plane quam in versandis libris vitæ rationem instituerunt. Nos ipsi, quod minime diffitemur, quum ante hoc ferme quinquennium novam hanc Operum Hieronymianorum Editionem animo moliremur, diu multumque dubitavimus, num e re nostra aut Lectorum esset, eam Versionem, tametsi pridem a Benedictinis Editoribus nedum junctam, sed toti Collectioni præpositam retinere: & cum multa animo obversarentur, illud cumprimis

sollicitos nos habebat, ut ne actum agere videremur, atque in eorum, quos hæc fert ætas, vitium incidere, qui per chartarum plaustra ad immortalitatem grassantur. Ac fere propositum fuerat, solas variantes lectiones, quas veteres Mss. libri suppeditabant, in unum colligere, easque paucis Adnotationibus de more expositas cum duplici Psalterio, aliisque nonnullis libris, qui in Vulgata non habentur, Hieronymianis adponere & proferre in lucem. Verum quum in Editionis Programmate hac ipsa de re Publicum & doctissimos quosque ex omni Italia, datis literis, consuleremus, ea fuit una omnium sententia de universo Opere serie integra recudendo, ut quibus aliter videri posset, palmaris istæc responsio sit: Nos publico judicio niti, & plus malle doctorum hominum suffragiis tribuere, quam eorum, si qui essent, qui hanc cum Vulgata similitudinem caussarentur, socordiæ concedere. Sed fuerunt præterea gravissimæ, quæ ad hanc me operam caussæ invitum ferme adduxerunt, quas & cordatum quemquumque Lectorem persuadere posse, non dubito.

Et vero non hæc nos primum ad augendam libri molem accrevimus, sed ab Editoribus Benedictinis adjuncta sunt pridem Hieronymianorum Operum Editioni, immo tota auspicato ab his incepta Collectio est, utpote ab omnium nobilissima lucubrationum earum parte. Nos adeo qui totum, ut ita dicam, scriptionum Hieronymianarum orbem primi complectimur, & quæ haud sane pauca pridem desiderabantur, monimenta collegimus, ut hæc demum integra atque absoluta Editio prodeat in publicum, si ea parte careamus, quæ veteris Editionis fuit potior, jam non auxisse pro more; sed priorem Operis dignitatem imminuisse, dicemur. Suo autem jure quantum decesserit, homo ad elegantiam excultus desideret; nam cum primum illa prodiit in lucem, literato orbi, si unum Ricardum Simonium excipias, acceptissima cum primis fuit, non ea solum de caussa, quod supra cæteros ejus Editionis Tomos diligentissime elaborata, & conlato Martianæi & Pougetii, qui multum illi labore atque eruditione sua profuit, studio perfecta sit; sed præcipue ipso veterum monimentorum merito, ac nativa propemodum sui dignitate tantam iniit a studiosis gratiam. Testem dabo hujus rei hominem, cujus eo certius erit ac luculentius testimonium, quo magis ipse studiis Monachorum Sanctorumque Patrum infensus, cætera doctus, & lacessitus a Martianæo, nihil non egerit, ut ejus labori, arrepta quaquaversum occasione, detraheret. Dico Hieronymianarum Quæstionum Auctorem, cujus odia exercentem calamum, ipsa inter jurgia, hæc in Adversarii sui laudem profiteri, vis veritatis coegit: „ Non * possum non laudare „ consilium Martianæi de edendis Hieronymi Versionibus, quemadmodum exstant „ in antiquissimis libris, sine mutationibus, quæ postea in iis factæ sunt, eoque „ ordine quo inveniuntur iisdem in Libris; non omissis antiquis distinctionibus, „ quæ in iis cernuntur. Videmur enim nobis videre eas Versiones, quales e ma- „ nu Hieronymi prodierunt, aut certe quam minime fieri potuit, immutatas.

Atque hæc quidem bona satis est ratio Critici testimonio conjuncta; sed quæ me præcipue caussa permovit, alia est, quod meo ipse periculo expertus sum, aliter vix fieri posse, ut quæ maxima sunt hujus libri commoda, ab studioso perciperentur, nisi totum ejus interpretationis contextum digereremus. Ex his quædam, ut fiant exemplo manifestiora, proferamus. Tantam in unoquoque libro variantium lectionum silvam, emendationum quoque & glossematum ingentem vim aut nullo cum fructu, aut non eo saltem, qui est lectu debitus, carptim oculis usurpes: quæ si ad suum quæque contextus locum notentur, irritant animum, & provocant legentis arbitrium; contra si ad quem modo versum referantur, docere velis, & laciniosis sæpe verborum ductibus uti opus sit, & tædium potius quam ingenium homini eruditionis cupido moveas. Scholia autem, quæ innumera propemodum sunt, maxime in Octateuchum, ne hac quidem industria p oponere est commode: cum enim illud dumtaxat laudas, quod verbum respiciunt, ipso

(*) *Jo. Clericus Quæst. IX. num. 2.*

ipso monito, molesto scilicet atque ingrato, plura quam ipse Contextus habet, verba conjungas: quæ vicissim e regione posita, nullo negotio, uno obtutu in oculos mentemque incurrunt. Idem dicendum plane est de Obelis atque Asteriscis, qui cum passim alibi, tum præcipue iis in libris, qui ad Græcum exemplar emendati sunt & recogniti, tanto numero obveniunt, ut otio abutatur, & patientia nostra, si quis id sibi pensi det, ut singula memoret, nedum ut caussas enarret. Quoties vero eadem in Notis repetenda erunt? qui modus erit legentis aut dictantis fastidio? quæ ratio laudandorum codicum? Vetus autem illa versuum distinctio, quæ tanti nunc fit, ac tantæ refert antiquitatis memoriam, verbis repræsentari vix posse arbitror: omnino autem ut quis utiliter præstet, ne vix quidem. Tum ipse etiam Hebræi Canonis conspectus, atque ordo, quem tantopere prædicant, præverti penitus necesse sit. Ad hæc solidi quidam sunt sacri Libri abs Hieronymo quidem in Latinum conversi, non autem in Vulgatam Editionem recepti, qui suum heic sibi vendicant proprie locum. Tale Psalterium est ex Hebræo archetypo, quod vetere jamdudum in Ecclesiis obtinente interpretatione ex Græco, ne turbæ in populo longa jam habitudine Psalmis illis assueto, cierentur, substitui non potuit: cumque sit omnium fidelissime, ac doctrina incredibili elaboratum, solum fere ad privatam eruditionem legentium superat. Tales aliæ sunt sacrorum Librorum Versiones juxta LXX. Interpretes, ut est altera Jobi, atque Esther, duplex item Psalmorum recognitio, sive quæ Romana & quæ Gallicana Psalteria audiunt, quæ in Vulgatæ recensione, vel plane, vel ad eum saltem modum non sunt: pretium autem est summum operæ, cognovisse.

Quiquumque hæc sedulo rationum momenta expenderit, nullus jam dubito, quin æqui bonique consulat propositum nostrum, ac bene locatæ in universo recensendo textu operæ nos sinat conscientia frui. Sed erunt fortasse qui alia de caussa contradicere, atque, illa vixdum sublata calumnia, graviorem e vestigio invidiam creare in nos studeant. Compertum nempe cum sit, Hieronymi maxima saltem ex parte Versionem esse, quæ Vulgata Editione continetur, dum eam emendare, ac pristinæ integritati satagimus restituere, Tu ne, inquiet fortasse aliquis, recensione hac tua eam Editionem excludis, quam remotissimæ antiquitatis memoria, multo autem magis Oecumenici Tridentini Concilii auctoritas, & plura deinceps Pontificum decreta unam ex omnibus Sacrarum Scripturarum Christianis hominibus commendarunt? Mihi vero id neque in mentem venit, nec sicui unquam veniat, ille mihi sapere videatur. Quin immo summam ejus Editionis laudem, dum spiritus hos reget artus, tuebimur, ut ad Fidei ac Morum doctrinam imbuendam tradendamque, nihil non grave & præstantissimum in ea esse profiteamur, & quam adeo in hisce rebus auctoritatem obtinuit, sartam tectamque præstemus. Nihilosecius si quæ veterum librariorum aut incuria aut perversa cura irrepserunt in eam menda, & partibus insident minime necessariis ad Fidei Morumque leges componendas, homo cui cordi est rerum sacrarum dignitas, ea qua par est, probabilitate ac religione usus castiget: minime omnium ei arbitror succensendum, immo vero bene illum ingenio suo ac diligentia de sacris literis meruisse. Id olim viri præstiterunt summe Catholici, summique itidem Vulgatæ patroni, e quibus, ut interim Henricum Buchentopium prætercam, nunquam non laudem promeruit doctissimus Franciscus Luca Brugensis, qui amplius quater mille loca, quæ post Clementis VIII. recognitionem, emendatione indigerent, aut correxit, aut bonis argumentis corrigenda indicavit: & Card. Bellarminus, qui datis ad eum literis, plura iis adhuc superesse in melius mutanda, si is esset animus, ingenue professus est. Tu nostros conatus ejusdem æstimato esse animi ac voluntatis: ac si demum tanti sunt, quæ proponimus emendanda, his adcense, quæ tantam a te ex aliorum accepta studio gratiam inierunt.

Tamen etsi alia omnino provincia est, quam nos sumsimus, neque in ea adornanda, id nobis putavimus negotii dari, ut tertio quoque verbo, secus ne

esset

esset in Vulgata Editione, dispiceremus. Hac sane ipsa de caussa retinetur qui ante nos erat titulus universi Operis *Bibliotheca Divina*, quem cætera probamus parum, & a S. Interprete perscriptum fuisse, omnino non credimus. Scimus vero jamdiu olim obtinuisse apud Veteres, quos Martianæus laudat, & qui eum fugerunt, Scriptores; sed nec ignoramus vicissim ab aliis diversos præferri, & in mss. præsertim codicibus pro suo quemque arbitratu, atque ingenio amanuenses lusisse. Celeberrimus noni sæculi Latinorum Bibliorum ἐπανορθότης Alkuinus, de quo plura inferius dicenda nobis erunt, cæteris repudiatis omnibus titulis, *Pandecten* inscripsit, hocque ejus proprium nomen esse, contendit. Sententiam suam eo exaggerat Epigrammate, quod & inter ejus Opera vulgatum est, & ad calcem sacri Textus a se recogniti atque emendati in Vallicellano de Urbe ms. habetur;

Nomine PANDECTEN proprio vocitare memento
Hoc corpus sacrum, Lector, in ore tuo.
Quod nunc a multis constat BIBLIOTHECA dicta
Nomine non proprio, ut lingua Pelasga sonat, &c.

Verum hæc ex ejus occasione tituli, neque enim nostri est instituti, quot apud Latinos, quamque variis nominibus Scriptura appellata sit, persequi. Voluimus, ea retenta inscriptione, quæ etiam præ cæteris ferme obtinuit, & nos lubricæ disputationi subducere, & quam longe a prurientium ingeniorum affectata novitate absumus, significare.

Propositum autem unum est nobis, Hieronymianam interpretationem exscribere ab antiquis libris, qui propius, quoad ejus fieri potuit, ab ipsius Interpretis ætate absunt, antequam eos sive glossatorum pervaserint manus, sive sententiarum e vetustiori Versione usus immutarit. Ac sane si Octateuchum excipias, quos tamen libros minus minusque impendio correctorum περιεργεία depravavit, reliquos omnes Hebræi Canonis tam & vetustis, & sinceris ab apographis fontibusque derivamus, ut de earum lectionum fide, ac Hieronymiani operis germanitate dubitare vix liceat. Sicubi ergo inducendum quempiam versum dicimus aut sententiam: si cubare in mendo locum, vera lectione proposita, animadvertimus: demum si aliter atque obtinet vulgo, nectimus: hæremus etiam aliquando, atque in diversa veteres quoque chartas abire observamus, ex fide nostrorum exemplarium facimus; nec alio quam ad Hieronymianæ Versionis dignitatem asserendam, aut vindicandam, quiquumque tandem hic labor est, sine exantlatur.

Ut vero propositum hoc nostrum probe teneas, ac scias quanti nobis labor hic steterit, repetenda rei memoria est, ex qua tota propemodum Hieronymianæ Versionis pendet historia, deque ejus, quam vindicatum imus, germanitate judicium. Vixdum erant quattuor elapsa sæcula, ex quo in publicum Versio S. Doctoris prodierat, ac passim auctoritatem apud omnes fere obtinebat, cum jam vilescere visa est mendis obsita, quæ in tanto describentium librariorum numero, tantaque utentium varietate, cavere hominum diligentia non poterat. Id ægre ferens Carolus Magnus Imperator, homo ad Ecclesiæ ædificationem atque ornamentum natus, ut pristinæ integritati restitueretur, atque omnibus Ecclesiis, maxime Gallicanis constaret emendatissima, quanto maximo potuit studio atque auctoritate contendit. *Volumus*, inquit in Capitularibus, *& ita Missis nostris mandavimus, & præcepimus, ut in Ecclesiis Libri Canonici veraces habeantur; sicut jam alio Capitulari sæpe mandavimus*. Alkuino autem, sive Albino, qui in magna Imperatoris existimatione consuetudineque tum vixit, utpote omnium, quos ea tulit ætas, eruditissimo, tantum instaurandæ Scripturæ opus demandatum est. Ac sunt quidem, qui eum tradant vernaculis interpretationibus non contentum, addiscendis originalibus linguis, Hebraica & Græca, operam impendisse, iisque esse in hoc labore feliciter exantlando usum. Verum quæ tria ejus peritiæ in Hebraico textu tractando profert argumenta nuperus ejus laudator Hodyus ex Commentariorum libris,

libris, in quibus Hieronymianam Versionem, qua utebatur, ex Hebræo interdum correxisse, & nonnunquam diserte repudiasse autumat, nihil profecto sunt, neque enim Albini illa sunt, sed ipsiusmet Hieronymi, a quo ille descripsit, totidem verba. Sunt vero isthæc: In cap. Gen. XXV. v. 8. *Quomodo convenit Abrae tam sancto viro quod dicitur*, Et deficiens mortuus est? *Respondeo, in Hebræo non habetur*, deficiens; *sed a Septuaginta Interpretibus additum est*. Et in Eccles. cap. IX. *Notandum est, quod per totum librum ubiquumque dicitur*, Filii hominum, *in Hebræo habetur*, Filii hominis, *hoc est*, Filii Adam: *& omnis pene Scriptura hoc idiomate plena est, universum genus humanum Adam filios vocans*. Denique in cap. XII. *Obmutescere quoque, sive, ut melius habetur in Hebræo*, surdescere, *aures significat*. Hæc, inquam, omnia pura putaque sunt Hieronymi verba in Commentariis ad ea Scripturarum loca: quod miror magis eruditum virum latere potuisse, quum nemo jam nesciat, pleraque omnia Albinum ex Hieronymianis fontibus delibasse. Igitur, non ut quandam, si libet, Orientalium literarum aurulam Magni Caroli Magistro invideam; sed ut quibus ille instructus subsidiis Editionem suam adornarit, innotescat: sic statuo, minime illum hoc sibi negotii dedisse, sed neque eam illi fuisse mentem, ut originales textus consuleret, & se archetypis Hebræo & Græco conformaret. Tota fuit ejus industria in conquirendis undequaque Hieronymianæ Versionis codicibus, iisque sedulo inter se conferendis, ut quæ probanda sibi esset lectio, ex eorum fide, qui melioris emendationis & notæ viderentur, decerneret: sive illam præterea ad sanioris Criticæ regulas, sive ad ipsiusmet Hieronymi testimonia expenderit.

Opus integrum, Vetus scilicet ac Novum Testamentum novo hoc pumice expolitum, atque emendatum jam senex, cum annum plus minus octogesimum secundum ageret, in Cœnobio, cui præerat, S. Martini apud Gallos Turonenses absolvit, eidemque Imperatori Carolo Magno obtulit. Exstat Nuncupatoria ipsa Epistola nunc inter Alchuinianas vigesima ex eodem S. Martini Cœnobio data, ubi de sui ratione operis Regem adloquens, *Sacros*, inquit, *libros in unius clarissimi corporis sanctitatem connexos, atque diligenter emendatos Vestræ Clarissimæ Auctoritati dirigere curavi*. Tum alia ad Gislam Epistola sexto suorum Commentariorum in Joannem libro præfixa, ubi se ait, *occupasse Domini Regis præceptum in emendatione Veteris Novique Testamenti*. Paria his habet ipsemet Carolus, *Jampridem*, inquiens, *universos Veteris ac Novi Testamenti libros librariorum imperitia depravatos, Deo nos in omnibus adjuvante, examussim correximus*. Denique & Sigebertus Gemblacensis in Chronico ad annum DCCXC. *correxisse* Alchuinum, *Divinam Historiam jussu ipsius Regis*: & Libro de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. 83. *jussu Imperatoris correxisse Divinam Bibliothecam*, tradit. Quæ nos testimonia huc etiam retulimus, ut certius constet, quod dicebamus, non videri ad Hebraicum Græcumque textum eam Editionem recognitam, quorum nec verbo tenus meminere qui eam posteris commendarunt. Porro nonnulli etiamnum codices ejus Recensionis superant, quorum duos prægrandi mole, quum Romæ ageremus, tractavimus nos ipsi, interdum & consuluimus. Alterum, quem & Victorius sæpe laudat, servant S. Pauli extra muros armaria: alterum Vallicellana Bibliotheca, quem Baronius pro ingentis pretii thesauro habuit, utpote quo usi non sine grandi laboris compendio fuerint eruditi viri, qui post Tridentini Concilii decretum, reformandæ Vulgatæ Editioni insudarunt. Exstant & quædam Epigrammata ad calcem voluminis, e quibus satis abunde fuerit, paucos hos versus pro ejus licet sæculi vitio inficetos, qui vel Auctorem, vel impulsorem operis nominant, exscripsisse:

Codicis istius quot sunt in corpore sancto
Depictæ formis literulæ variis,
Mercedes habeat, Christo donante, per ævum
Tot Carolus Rex, qui scribere jussit eum.

Item.

Item. *Pro me quisque legas versus, orare memento,*
Alcuin dicor ego : Tu sine fine vale.

Jam vero persequi haud vacat, quam longe lateque in Ecclesiis Editio ista obtinuerit, obsequente Imperatoris auctoritati orbe propemodum universo. Vix tamen dictu est, quo, semel data sacri Textus emendandi facultate, studiosorum industria evaserit. Tum scholiis onerati sacrorum Codicum margines, notisque variantium lectionum aut emendationum ex Hebræo, non illo quidem archetypo, sed aut aliis pro lubitu punctis instructo, aut ex neoterici Judaizantis ingenio in Latinum converso. Hujusmodi ferme usum libro existimo Hebræum Scholiastem, quem vocant, & supparem faciunt Rabbano Mauro, qui tot illa glossemata, quæ & nos retinuimus ad libri oram, congessit, & qui licet sæpius contentiose magis quam vere interpretari videatur, interdum etiam falsa ipse lectione decipi, aut melioris penitiorisque significatus ignoratione labi, suum tamen studium ita ejus ætatis hominibus approbavit, ut vendibiliores nullos haberent Librarii codices, quam quibus notas illas adposuissent. Quid quod Hieronymus ipse diu potuit terræ ille filius Martianæo videri, ex quo tanta eum inter & Simonium lis fuit? Taceo nunc alios sequiorum temporum, qui cum aliquid sibi viderentur in Hebraica lingua eruditionis consequuti, ad refigenda suopte ingenio Latina exemplaria operam suam conferebant, eoque plus se putabant bene de sacris Literis meruisse, quo pluribus locis ab recepta lectione abluderent. Insignis in hanc rem Hugonis de S. Victore, qui duodecimo ineunte sæculo floruit, locus est Lib. de sacris Scripturis cap. 9. ubi, *Octavo*, inquit, *loco Hieronymus accessit : non jam de Hebræo in Græcum, sicut priores, sed de Hebræo in Latinum transferens sermonem* : *cujus* Translatio, *quia Hebraicæ Veritati concordare magis probata est, idcirco Ecclesia Christi per universam latitudinem præ cæteris omnibus Translationibus, quas vitiosa interpretatio, sive prima de Hebræo in Græcum, sive secunda de Græco in Latinum facta, corruperat: hanc solam legendam & in auctoritate habendam constituit. Usu autem pravo invalescente, qui nonnunquam solita magis quam vera appetit, factum est, ut diversas diversis sequentibus Translationes, ita tandem omnia confusa sint, ut pene nunc quid cui tribuendum sit, ignoretur.* Hinc porro exorta illa *Correctoria*, ut vocant, sive *Castigatoria*, quæ tametsi hominum cætera doctorum studio concinnata sunt, iisdem tamen vestigiis insistere haud potuerunt : novas autem sacro Textui mutationes intulerunt: dum adpositas margini librorum notas alii pro veris lectionibus substituunt, aut simul una inferunt, ac pro suo quisque arbitratu addit, delet, immutat. Hujusmodi exemplar narrat se vidisse Lindanus pervetustum in Carthusia Zeelhemensi juxta Diesthamiam sita, quod Biblia ad codices Caroli Magni perdiligenter castigatos notabat emendanda locis sane ut non paucis, ita minime pœnitendis. Alterum Bessarion Cardinalis Commentario in illud, *Sic eum volo manere*, contra Georg. Trapezuntium laudat, quod ante annos supra trecentos Romæ Nicolaus S. Damasi Diaconus & Vaticanæ, ut ipse ait, Bibliothecæ Suffraganeus adornaverat, cujus hæc recitat verba : *Lustrans armaria nequibam hoc adipisci, veracia scilicet exemplaria invenire, quia & quæ a doctissimis viris dicebantur correcta, unoquoque in suo sensu abundante, adeo discrepabant, ut quotquot codices, tot exemplaria reperirem.* Vere tum dici de Hieronymiana Versione poterat, quod de hominum valetudine : quod gravius ægrotant ii, qui cum morbo levati viderentur, in eum de integro inciderunt.

Puto autem ex his Lector intelligit, quod volebamus, quo nos proposito hanc provinciam subierimus, & quanti labor hic steterit. Nempe cum Hieronymi Versionem am inde ab VIII. sæculo omne genus vitia depravarint, ejus erat qui vellet nativam illius germanitatem repræsentare, tantam ætatis memoriam supergredi, in eamque rem primo incumbere, ut quæ sæculum illud antevertent, exemplaria nancifcerentur, aut quæ certe Criticorum id & sequioris temporis manus evasisse, manifestis indiciis dignosceret. Nam in cæteris quidem omnibus literarum monimentis recensendis expoliendisque, exemplaris a quo petuntur, aut ad cujus exiguntur fidem,

momenti plurimum ætas habet, si propiore ab Auctoris temporibus intervallo absit: fieri tamen potest, atque interdum usuvenit, ut recentioris ævi apographum antiquiori longe præferas sui merito atque emendatione, utpote quod vel a sinceriore alio, vel ab amanuensi & diligentiore & magis erudito descriptum sit. Alia est Latinæ hujus Versionis in mss. codicibus ratio, de quibus vix puto id fere unquam ut eveniat, quod non ad privatam eruditionem, sed ad populi usum describerentur, atque eorum continuo labem temporum ferant, quibus exarati sunt. Non igitur ad eam pristinæ integritati restituendam satis erat mss. libros, ut fors tulit obvios, aut, qui sane multi superant in Bibliothecis, elegantes adhibere in consilium, sed conquirendi, quanta maxima id fieri solertia potuit, vetustissimi ac pene exsoleti; iisque tota deferenda auctoritas, quibus glossatorum manus pepercerint.

Eusmodi libros ut longo labore atque indagine ex Italiæ Bibliothecis, quot ferme opus erant ad rem nostram, comparaverimus: profecto quem Veronensis hæc nostras suppeditavit, omnem ut ætatem, ita & opinionem facile exsuperat: quem & præstat paucis ad periculum faciendum describere, ut & alios ab eo æstimes. Continet Codex iste Regum libros, quæ potior ac nobilissima Scripturæ pars est, tam certis tamque germanis intactæ Hieronymianæ Versionis notis, ut cæteris præstare omnibus, quot ex Europæ Bibliothecis hactenus innotuere, non dubitem. Membrana compactus est perquam tenui, in Folii ut vocant, sed ferme quadrati formam: literis autem majoribus, quales in antiquissimis omnium monimentis conspicimus, exaratus est totus. Interdum flavas atque aciem oculorum effugientes literas posterior manus nigro juxta veteres ductus atramento infecit, ac pene exsoletam atque evanescentem tanta vetustate scripturam renovavit. Interdum & clarius expressit, maxime ubi transversa superne lineola T literam efformat, quæ in priore typo haud multum ab I differt. Exemplum ad veri faciendam fidem hoc habeto,

ETAEDIFICAVITIBIALTAREDÑO ETOBTULIT
HOLOCAUSTAETPACIFICA ETREPROPITIATUSEST
DÑSTERRAE ETCOHIBITAESTPLAGAABISRAHEL.
FINITLIBER SAMUHEL. INCPLIB MALACHIM

Oratio tametsi omnis continuata rerum serie continetur, nullum ut pateat interstitium, neque in capita aut versus distributa: ubi tamen sententia, aut periocha insignior desinit, parvo intervallo ut plurimum intercipitur: quod sequiori amanuensi locum fecit depingendæ ibi interpunctionis, ut libuit, notæ. Orthographia quoque priscam redolet Latinitatis rationem & formam in verbis maxime compositis, in quibus integra præpositio servatur, ut est, *subputare*, *adloqui*, atque his similia. Emendatio autem & satis diligentem Antiquarium probat, atque iis scribentem temporibus, quæ Latinæ adhuc linguæ gloriam sustinebant: si illud excipias, quod sæpe accusandi casum pro sexto, atque hunc vicissim pro illo adhibet: quod ipsum tamen verendæ antiquitatis indicium esse, notatum est doctis viris ex veterum Grammaticorum testimoniis, atque alias nobis, qui locum illum ex domestici Musæoli nostri veteri ethnico titulo adduximus, SINE. ALTERITRUM. ANIMI. LESIONEM. Uno verbo tantam huic libro tribuimus antiquitatem, ut inter Hieronymianos parem esse velimus ei neminem; atque illi etiam præferamus sæpius laudato, qui Vitam S. Pauli Heremitæ continet, & constat ex Consulari epocha ab amanuense adnotata, vixdum centum esse annis Hieronymo recentiorem: ut hunc adeo, quem illi ætate præferimus, propiore adhuc intervallo a S. Doctoris ævo removeamus. Quod porro germanam exhibeat Hieronymi Translationem, innumeris propemodum argumentis evincimus, quorum insigniora quædam, quæ ex

ipso contextu elucent, in Notis proponimus observanda; nunc illud quod petitur ex tota codicis structura, indicemus. Ac primum in duos tantum Libros, quorum alter *Samuel* inscribitur, alter *Malachim*, totam Regnorum historiam tribuit, nimirum ut fert Hebraicum exemplar, quod Hieronymus affectabat, monetque in Præfatione a se præstitum: non ut Vulgata in quattuor, quod antea ex τῶν LXX. partitione obtinebat. Deinde cum veteris ante Hieronymum divisionis monere Antiquarius voluit, hoc ipso monuit, testatusque est luculenter, quam perscribebat, Hieronymianam Versionem esse. Initio Libri apud nos secundi, infectis minio prioribus verbis, *Factum est*, e regione adnotavit, *In antiquis exemplaribus hic incipit Liber secundus*. Neque vero antiqua, nisi ad novæ Versionis respectum, exemplaria diceret: neque alia tum poterant, aut antiqua appellari, nisi quæ pridem obtinuerant, ex Græco derivata, aut alia nova, quam quæ dudum ex Hebræo S. Pater excuderat. Idipsum ad locum ubi Quartus Liber incipit in Vulgatis, fortasse autem manifestius docuit, hac ad oram codicis adnotatione: *Hic finit Liber Tertius secundum LXX.* Nempe quæ superius antiqua dixerat exemplaria, ea nunc vocat de nomine, quæ a Septuagintavirali Translatione fluxerunt, insertque adeo quod præ manibus habebat, esse ad Hebraici textus normam adornatum, quod Hebraici textus, non Græci partitionem teneat; re enim vera nulla est in Codice alia inscriptio, quam istæc ad finem libri in Vulgata Secundi: *Finit Liber Samuel. Incipit Liber Malachim.* Ad hæc summa cum Hebræo textu conformitas locis ferme omnibus, quibus in diversa abit a Vulgata, sive cum additamenta, quæ ex vetustiori Translatione irrepserunt, omnino reticet, sive ubi meliorem multo profert lectionem ac sensum (quæ in Notis, ut diximus, pro re nata exponuntur) γνησιότητος Hieronymianæ Versionis eo manifestius indicium est, quo luculentius profitetur S. Interpres in Prologo, nihil sibi omnino conscium esse, *mutasse se quidpiam de Hebraica veritate*. Sunt autem præterea quæ ejus præstantiam Libri commendent, Notulæ quædam prima eadem manu, & characteris forma, multo licet minutioribus literis, margini passim adpositæ, nec sane contemnendæ, aut locis, quos explanant, inutiles: quamquam eas satius duximus utpote devias proposito nostro prætermittere. Specimen ex prima, quæ occurrit ad vocem *Ramatha*, habeto; *Hæc est Civitas, quæ in Evangelio Arimathia dicitur, unde & Joseph decurio fuit*. Capitula quoque, sive Lemmatum seriem, quæ licet abs Hieronymo non videntur elaborata, antiquissima tamen sunt, & ante Cassiodorii ævum, unus iste Veronensis ms. post Ven. Card. Thomasii, & Benedictinorum Editiones, integra repræsentat, restituitque, ac solidis interdum Titulis supplet.

Tanto igitur, tamque bono exemplari in restituenda ejus libri Hieronymiana interpretatione usi sumus, ut si nihil fuisset præterea præstitum, esset tamen cur ejus nominis atque eruditionis studiosi homines multum se nobis debere profiterentur. Verum & in reliquis libris omnibus non iniqua fortuna utimur; nam etsi nec tantæ vetustatis, nec pretii, antiquos tamen mss. codices, ac bonæ cumprimis notæ nacti sumus, & unamquamque Scripturæ partem ad unius ut minimum, passim vero ad duorum aut trium mss. fidem recensuimus. Pluribus uti potuissemus, si recentiorum rationem habere aliquam, fuisset e re nostra: & non eos modo propositum esset utiliter adhibere in consilium, qui aut bonis argumentis ætatem Caroli Magni, & quam diximus Alchuini Recognitionem antecedere viderentur, aut certe non admisisse.

Hoc vero opus, hic labor; ea enim est ejus ævi codicum caritas, tamque maturo atque acri opus est ad posteriores curas internoscendas judicio, ut qui tantum sibi peritiæ tribuat, arrogantius fortasse atque ambitiosius, quam verius facere videatur. Hoc ipsum tamen summopere intererat, quando ipsi minime diffitentur Benedictini Editores in altero, ut vocant, Prolegomeno num. V. ne unicum quidem Hieronymianæ Versionis exemplar inveniri in aliis extra Galliam regionibus

bus potuisse. Ab iis scilicet; quos sibi gens una aut natio Scripturarum codices comparaverat, tota eorum Editio describitur. Et nemo est tamen in Latinæ hujus Versionis historia tantisper eruditus qui nesciat, a regionum ac gentium variis inter se usibus & consuetudine, variantium in sacris libris lectionum caussas esse repetendas. Econtrario quæ unius, ut ita dicam, Ecclesiæ cœtibus inservierunt, pleraque omnia exemplaria labii unius atque eorumdem sermonum esse. Adeo non satis recte ab ejusdem ingenii apographis de pristina operis integritate videtur sumi argumentum: illudque porro ipsum ad eam Editionem numeris omnibus absolvendam deerat, quod nos, conlatis undique suffragiis, præstare conati sumus. Nam etsi codices ex Italia quidem omnes accepimus, neque hoc ipsum leve erat ad propositam recensionem post Gallicanos dumtaxat subsidium, accedit quod ex orbe propemodum universo in Vaticanam, quæ nobis una est pro cunctis, Bibliothecam, quantum erat codicum præstantissimorum concesserit. Ad hæc non eos modo libros, qui sacrum Textum perpetua serie exhibent, advocavimus; sed & qui Commentariis Hieronymianis constant, cum primis vero in Prophetas omnes, in quibus ille continenter suam ex Hebræo Interpretationem proponit primum atque explicat, huc jussimus, ubi opus erat, proferri testes, adstipulatoresque emendationum nostrarum accedere.

Dicam porro, quod rei caput est, quam hæc religiose, fortasse etiam ut aliis videbitur, superstitiosa cum abstinentia tractavimus: ut etiamsi tota promiscue variantium lectionum vis ingens albo per nos calculo donaretur, non esset tamen cur de mutato temere unquam textu jure quispiam dolere posset, aut queri. Equidem ob oculos sæpe illam habuimus cedro dignam Augustini sententiam libro II. de Doctrina Christiana cap.XIV. *Codicibus emendandis primitus debet invigilare solertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant:* sed & vicissim illud menti obversabatur magistrorum Hebræorum Præceptum, sane perquam opportune ad sufflaminandos ingenii ausus excogitatum, לבלתי הגיה מסברה: *Ex conjectura nihil est corrigendum.* Hac autem ratione proposita, quicquid a recepta vulgo lectione dissonum manu exaratæ chartæ sufficerent, seu verbo tenus & scriptura, seu sensu ipso & significatus ἐκτάσει, sedulo expendimus. Et quod sola quidem dissimilitudine vocis abluderet, sine boni æque sensus dispendio, si nulla, vel non sufficiens hanc præ illa adoptandi ratio suppetebat, satis fuit vel e regione adposuisse, vel si tanti res videbatur, in subnexis Adnotationibus, addita brevibus caussa, indicasse. Miseret enim vero me præposteræ ejus curæ, qua nihil puto ingratius posse Lectori erudito accidere, cum mera veteris pronuntiationis aut scriptionis vitia, quæ in libris omnibus antiquis occurrunt, tertio quoque verbo ingeruntur: quod factum in nupera vetusti Psalterii Editione risum omnibus movit, ubi non aliis ferme sunt notis onerati margines libri, quam quibus monetur, *B* pro *V*, atque *E* pro *I*, & vicissim in vocibus ex. gr. *brebi* & *bobes*, & pro *brevi* & *boves*, & *intellege*, quod rectum tamen ipsum quoque est, pro *intellige*, hisque similes literas fuisse ab Antiquario substitutas.

Cordi fuerunt econtrario nobis quæ proprie sensu, eoque in Vulgatis vel imminuto, vel interpollato, diversa in mss. verba, aut commata ipsa invenimus. Ac primum si plurium exemplarium suffragiis niterentur, cautius investigare: dein conferre diligenter alia cum aliis, cum nostro Interprete singula: tum ad Hebraicæ veritatis Lydium lapidem exigere: ipsum quoque Hebraicum archetypum perscrutari, num errore scribarum peccet, ac possit ipsum ad veteris Interpretationis vestigia restitui, ac vicissim: multo autem verosimilius, num ex eo facile appareat, Latinorum in permutandis literis lapsus, quo ratiocinandi modo non semel rem acu tetigisse visi sumus: demum & Græcos LXX. Interpretes sciscitari, esset neene proposita lectio vetus illa e Vulgata ante Hieronymum Editione, quam aut denuo huc temere studiosus nonnemo revocavit, aut Sanctus Interpres, utpote non incongrui sensus, ipse retinuerit. Animum præterea intendimus ad reliquos Translatores, Aqui-

lam, Symmachum, Theodotionem, atque alios, cum primis vero Symmachum, cujus mirum in modum ingenio atque eruditione delectatus est S. Pater. Nulla autem est nobis prætermissa vocula, cui difficultatis aliquid subesse suspicio foret, nulla intentata, nullaque indicta. Cumque omnia ad hanc obrusam exegissemus, ac staret etiam a mss. partibus judicium, rei quidem caussas in Adnotationibus exponere, & in quam facile sententiam concederemus, novis argumentis confirmare, satius multo duximus, quam inferre textui manus, etiamsi non modo cum melioris significatus compendio liceret, sed etiam tutum esset. Quod si tamen alicubi audemus, profecto ejus sincera loci emendatio, germanusque intellectus per se ipse patere visus est nobis, & communitus ita est, ut convelli deinceps nulla vi possit criticaque censura. Cætera nisi res clamaret ipsa, originalium quoque librorum ea fides esset, denique aditum animosque fecissent magni nominis viri, religiose abstinuimus; ipsasque maculas, verendæ antiquitatis indicia, cum honoris præfatione, eluendas monstrare aliis, satis fuit. Hanc omnium optimam sacri Codicis recognoscendi rationem duximus, eaque si nihil aliud, hoc certe speramus consecuturos nos laudis, quod & maximo Christianæ religionis monimento fidem servavimus, & Hieronymianæ gloriæ, ejusque studiosis consulere conati sumus.

Videar porro nunc actum agere, si quæ ad hujusmet Interpretationis, ut ita dicam, naturam atque historiam spectant, de integro velim proferre in medium atque edifferere. Jampridem eorum desiderio, qui hæc nosse cupiunt, satisfecerunt neque indocte Benedictini Editores, his ipsis, quæ Præfationi huic nostræ subnectimus Prolegomenis: tum alii sane perquam eruditi viri, Natalis Alexander, Dupinius, Frassenius, Simonius, Calmetus, aliique magno numero criticorum filii, & qui principem in hac eruditionis parte locum obtinet, Humfredus Hodyus, Libro de Bibliorum textibus. Originalibus. Et quamquam sunt quædam in singulis maxime in antiquiorum scriptis, quæ nobis parum aut nihil probantur: haud visum tamen est pretium operæ, quibus illa argumentis refutentur, heic loci exponere, quod nisi universam ac vulgo tralatitiam disputationem longa oratione retractare pro rei dignitate instituam, facile suis quæque locis edocere ipse non possim. Sunt etiam lucubrationes illæ omnibus in promtu: quas si invicem contendas, atque ad eam exigas, quam nosmetipsi ab Alchuinianæ Recensionis epocha historiæ particulam attigimus, vix erit cur nostram in hoc operam ultra desideres. Peccant enim plerumque nimium prolixa in S. Interpretem voluntate: ut est illud, quod ajunt nonnulli, eum *Ecclesiæ totius nomine* Versionem suam ex Hebræo fuisse molitum; aut quod alii tradunt, eam fuisse ab ipso Damaso Papa Ecclesiæ universæ commendatam. Platina in ejus Pontificis Vita, *Primus* (Damasus) *Hieronymi scriptis auctoritatem dedit, cum prius Septuaginta Interpretum scripta tantummodo in pretio essent. Nam & Biblia Hieronymi legi cepta est, & Psalmi ejus fideliter ex Hebræo traducti, cum antea apud Gallos potissimum incomposite legerentur*. Quam fabulam & Joannes Franciscus Brixianus, ut alios interim taceam, Epistola ad Pagninum probat: *Damasi*, inquit, *patrocinio, curaque & castigata Græca olim per Hieronymum, & conversa in Latinum Hebræa sacrarum Literarum monumenta...... & Damasi redivivam curam, & Hieronymi operam subinde renascentem sæpenumero desiderant*. Dixissent, favisse Damasum Hebraicis Hieronymi studiis, cum se Romæ pariter continerent, ut ex ἀμοιβαίαις eorum Epistolis liquet: ad Scripturas enim ex Hebræo interpretandas nondùm, illo adviventе, manum S. Pater admoverat. Verum hæc persequi nostri, ut diximùs, instituti non est.

Quin etiam hac ipsa de caussa, ut ne te scilicet diutius morari, & quæ alii pridem multa cum laude elucubrarunt, scripta compilare videar, omittere satius duxi, quæ de Hebræorum Poesi ad enucleandam, vindicandamque ab adversariorum calumniis S. Patris sententiam, expositurum me receperam, ac paraveram quidem, atque ad umbilicum fere perduxeram. Experientia autem comprobatum est illud Romani Oratoris, *Nimium quod est, offendit vehementius, quam quod videtur*

parum

parum. Accedit, quod proprio opere hanc sibi nuper excolendam materiam susceperit, studiaque etiam in hoc nostra præverterit longe doctissimus amicus noster, cujus propediem edendus in lucem liber quantum ergo opinione auguror, atque ex eo, quod mecum communicavit, exemplo didici, faciet eruditorum hominum desiderio satis.

At non ita prætereundum silentio erat, siquid in Chronologicis libri uniuscujusque notis contra aliorum, qui easdem rationes inierunt, sententias fuerit animadversum. Pertinet hoc nempe ad Hieronymianarum rerum seriem probe istituendam, nectendamque invicem, quam sicubi trajectione aliqua peccare sinas, facile tota labefactetur. Et vero cum minime diffiteamur, quod uno omnes ore consentiunt, constatque cum aliis, tum hoc præsertim Hieronymi testimonio in Prologo Galeato, *Lege ergo primum Samuel & Malachim meum*, Regum libros omnium primus in lucem prodiisse: placet eos etiam ad annum circiter 390. potius quam ad 392. aut insequentem, ut vulgo putant, referri. Ratio ex ea quam continuo subnectemus, serie constabit: nam eos pone sequi Psalterium, & Prophetas una omnes sentimus, quos libros anno 392. quo Catalogum Scriptorum Ecclesiasticorum concinnavit S. Pater, fuisse jam de Latino in Græcum abs Sophronio refusos, Capitulo illo de Sophronio testatur: *In Græcum*, inquit, *eleganti sermone transtulit Psalterium quoque & Prophetas, quos nos de Hebræo in Latinum vertimus*. Haud recte igitur Martianæus aliique post an. 393. Psalterii versionem differunt, quam adhuc armario clausam S. Interpretem tenuisse autumant, ex his quæ ad Pammachium Epistola XLIX. quæ ejus quidem est anni, scribit: *Libros sedecim Prophetarum* (nulla Psalmorum mentione facta) *quos in Latinum de Hebræo sermone verti, si legeris, & delectari te hoc opere comperero, provocabis nos, etiam cætera clausa armario non tenere*. Nempe significare hoc silentio potuit Hieronymus, eum intra domesticos parietes continere se librum, quem tamdiu antea Sophronio inscriptum, propria ad eum Præfatione munierat: quo nullum puto Editionis manifestius indicium est: Neque hoc porro solum, sed & Græce, quod longi adeo est operis, explicatum ab illo una cum Prophetis omnibus satis eleganter, vulgatumque apud ejus linguæ homines, ab superiore jam anno noverat. Quin etiam hunc Prophetis librum præponit: ex quo recensionis ordine, editionis quoque prærogativam colligere verosimilius licet: subsequuta autem est statim Jobi versio, quam se *Nuper* adornasse, ejusque misisse ad Marcellam exemplar, in laudata modo Epistola ait Sanctus Pater: ex quo iterum falli perspicuum est post Martianæum alios, qui præivisse Jobum Prophetis opinantur. His vulgo addunt tres libros Salomonis, quos ego, quidem serius differendos ex Prologi ad Chromatium atque Heliodorum verbis existimo: interea tamen haud ausim receptæ apud omnes sententiæ refragari.

Atque hi demum libri omnes sunt, quos scimus Editionis honori jam permissos eo tempore, quo de se Hieronymus testatus ita est in Catalogo, *Vetus Testamentum juxta Hebraicum transtuli*; quod Criticorum filii ita χηματικῶς dictum accipiunt, ut non universam proprie Scripturam, sed quas dumtaxat recensuimus modo partes per id temporis transtulisse eum velint. Vere ego dixisse S. Doctorem existimo, totumque jam ab eo redditum Latino Vetus Testamentum, nisi siquam fortasse exiguam ejus partem excipere liceat, cujus ibi singillatim meminisse, nihil intererat. Et certe quo tempore Jobi versionem refert, jam & *Cætera clausa armario tenere* se ait: quæ tametsi variis subinde annis in lucem prodierint, ab eo tamen quo memorantur exordio esse repetenda: atque adeo jam inde a conscripti Catalogi anno fuisse adornata, perspicuum est. Prodierunt vero ex his primi Esdras & Nehemias, circa annum 394. quod ex Prologo liquet, ubi multa quæ in Evangeliis laudantur, quasi de Veteri Testamento, & apud LXX. non habentur, expendenda se ait *latiori operi* reservare. Per latius enim opus Epistolam in nostra recensione LVII. sive libellum *de Optimo genere interpretandi*, quem nos anno adscripsimus 395. certum est designari. Hos excipiunt Paralipomena, in quorum nempe

pe Prologo idem illo *de Optimo genere interpretandi* libellus *Nuper* editus dicitur: ut eodem atque iste anno 395. lucem aspexisse videantur. Qui igitur postremo omnium loco prodiisse hæc affirmant, Dupinius, & Martianæus, a vero quam longissime aberrant: ac doceri quidem cum hoc ipso testimonio poterant, tum illo in Epistola LXXI. ad Lucinium, post ferme triennium data, ubi omnes ante Octateuchum Veteris Testamenti libros S. ipse Interpres editos a se profitetur. *Canonem*, inquit, *Hebraicæ Veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis & notariis dedi describendum.* His itaque recognoscendis octo libris, qui priorem ex ordine sacri Textus locum obtinent, ab anno 398. insudabat: quanquam Genesim eo citius editam, facile adducor ut credam, cum reliqui interim Mosis libri in quartum quintumve annum premerentur. Josue autem nonnisi post *Sanctæ Paulæ dormitionem* in lucem venit: quam obiisse *Honorio Augusto VI. & Aristæneto Coss.* idest, an. 404. ex ejusdem Epitaphio compertum est. Omnium denique postremus liber Esther prodierit, siquidem eum S. Pater Octateuchi numero comprehendit, ex Hebræorum more Judices & Ruth libros in unum conjungens, qua demum in re, ac temporis nota aliorum probe initis rationibus nihil esse duximus reponendum.

PRO-

PROLEGOMENA
EDITIONIS BENEDICTINÆ IN DIVINAM S. HIERONYMI BIBLIOTHECAM.

PROOEMIUM.

QUI veterum Scriptorum novas aggrediuntur editiones, de suscepto ab ipsis opere Lectorem paucis docere possunt: quum enim in restituenda textus Librorum integritate, ac illustrandis nonnullis locis obscurioribus, illorum præcipue versetur opera; una vel altera in id argumentum instituta disputatione, studiosis hominibus faciunt satis. Nobis vero S. Hieronymi divinam Bibliothecam, antehac ineditam, utilitati publicæ procurandam suscipientibus, tot tantaque incumbunt maximarum rerum momenta, ut magnitudo operis impositi non solum cervices premat, sed ante sub fasce ruendum sit, quam levandum. Quis enim non pertimescat maximi Scripturarum divinarum Interpretis opus præcipuum expendere in eam, quam consequutus est, linguæ Hebraicæ peritiam inquirere; tempus scriptionum ejus translationumque præfigerre; dubias ac spurias a veris & genuinis discernere lucubrationibus; planum facere legenti qualis in Ecclesia Christi fuerit Hieronymianarum Versionum usus; multaque his similia liquido demonstrare, quæ nec facili negotio nominibus suis recenserentur? Exhorrescimus, fateor, immensum illud ac profundum quasi disputationis pelagus, in quod necessitate compellimur, S. Hieronymi operibus edendis addicti & consecrati. Sed magna nos spes ista tenet apud æquum Lectorem, veniam scilicet nobis facilius indulgendam, sicubi in rebus sponte sua obscurioribus, & a nemine adhuc tentatis, illius desiderio non usquequaque satisfecimus: vel certe si nonnihil aliquando scribentibus exciderit, quod oculatiores diligentioresque haud effugisset. Hac spectatione in primis provocati quædam emittimus Prolegomena in elucidationem divinæ hujus S. Hieronymi Bibliothecæ, quæ ante nostram ætatem clausa & ignorata bene multa patefaciet, scriptorum ac librorum errores ab animis removebit, sacrisque voluminibus, in Latinum cum e Græco, tum ex Hebræo conversis ab Eusebio Hieronymo, Ecclesiam Christi ditabit.

PROLEGOMENON PRIMUM

De nomine Bibliothecæ divinæ, & de modo quo nobis edita sit.

I. *Quid significet Bibliotheca divina*. II. *Consilium Hieronymi in vertendis Scripturis sacris*. III. *Ejusdem studium in lingua Hebraica perdiscenda*. IV. *Quos habuerit hortatores, quos oppugnatores suarum Translationum ex Hebræo*. V. *In suis Translationibus nimiam vitabat novitatem, & Interpretationis* κακοζηλίαν.

APUD veteres Bibliothecæ divinæ nomen obtinebant sacra Volumina, quæ nunc temporis Biblia vocamus. Ideo apud Hieronymum in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, Eusebius Cæsariensis *Bibliothecæ divinæ* cum Pamphylo martyre *diligentissimus pervestigator* laudatur: erant enim ambo in Scripturis divinis studiosissimi, ita ut Palæstinos Bibliorum codices, ab Origene elaboratos, in Ecclesiis Orientis vulgandos susceperint. Nec exemplaria solum Instrumenti veteris ac novi, quæ Christianorum manibus terebantur, Bibliothecæ nomine gaudebant antiquitus: sed Hebræorum quoque volumina eadem appellatione efferunt sancti Patres. Hieronymus ad Paulam juniorem & ad Eustochium Christi virgines, sic in librum Esther præfatus est: *Vos autem*, inquit, *o Paula & Eustochium, quoniam & Bibliothecas Hebræorum studuistis intrare, & Interpretum certamina comprobastis, tenentes Esther Hebraicum librum, per singula verba, nostram translationem aspicite: ut possitis agnoscere, me nihil etiam augumentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter, sicut in Hebræo habetur, historiam Hebraicam Latina lin-*

linguæ tradidiſſe. Bibliothecas itaque Hebræorum hoc loco appellat volumina Hebræa veteris Teſtamenti, quæ volumina Paula & Euſtochium edoctæ fuerant ſub eodem magiſtro Hieronymo. Hac item appellatione manifeſtius adhuc declaratur vetus Teſtamentum lib. *6*. Originum c. 3. apud Iſidorum, & in Manuſcripto codice Bibliothecæ Colbertinæ, qui gloſſas divinorum librorum complectitur, habetque notam numericam 2852. Nam circa medium libri hæc Iſidori verba ab anonymo ſcripta leguntur: *Bibliothecam veteris Teſtamenti Eſdras ſcriba poſt incenſam legem a Chaldæis, dum Judæi ingreſſi ſunt* (Iſidorus, *regreſſi fuiſſent*) *in Jeruſalem, divino afflatus Spiritu reparavit: cunctaque Legis ac Prophetarum volumina, quæ fuerant a gentibus corrupta, correxit: totumque vetus Teſtamentum in* XX *duos libros conſtituit, ut tot libri eſſent in Lege, quot habebantur & literæ*. Ita ibi vetus ille ſcriptor, quiſquis fuerit. Eodem ſenſu Hieronymus Epiſtola ad Auguſtinum, vetus Inſtrumentum, ſeu volumina ejuſdem vocat Eccleſiarum Bibliothecas: *Vis*, inquit, *amator eſſe verus Septuaginta Interpretum? Non legas ea quæ ſub aſteriſcis ſunt, immo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod ſi feceris, omnes Eccleſiarum Bibliothecas damnare cogeris: vix enim unus, aut alter invenitur liber, qui iſta non habeat*. Exemplaria etiam novi Teſtamenti hoc nomine fuiſſe vocata, teſtis eſt Epiſt. 52. ad Pammachium; ubi S. Doctor provocans ad illam Apoſtoli περικοπὴν, in qua de virginitate & nuptiis diſputat 1. Cor. 7. Commentarios Patrum revolvendos monet, & *Eccleſiarum Bibliothecis* fruendum, ut conſideratis diligenter verbis Apoſtoli, liquido appareat ipſum propter calumniam declinandam, multo plus, quam Paulus voluerit, in maritos fuiſſe clementem. Dicitur igitur, *Revolve omnium, quos ſupra memoravi, commentarios; & Eccleſiarum Bibliothecis fruere; & magis concito gradu ad optata ceptaque pervenies*. Denique Epiſtolam S. Hieronymi ad Paulinum, in fronte ſacrorum Bibliorum appoſitam, ſic inſcribunt Manuſcripti codices aliquot, qui apud Cæleſtinos & Prædicatores Avenionenſes aſſervantur: *Incipit Prologus Hieronymi ſuper Bibliothecam*. Tot a nobis præmiſſa ſunt teſtimonia ex ipſo præſertim Hieronymo depromta, ut omnibus planum fieret, veteris ac novi Teſtamenti volumina ab eodem Interprete in Latinum ſermonem converſa, non incongrue vocari *divinam Hieronymi Bibliothecam*. Quod facilius nobis concedent literati viri, quum noverint *Bibliothecæ Hieronymi* nomen ab antiquis ſcriptoribus uſurpatum fuiſſe ad deſignandas ejuſdem Latinas ſacrorum Bibliorum Tranſlationes. Exſtat in noſtra Bibliotheca S. Germani a Pratis codex venerandæ antiquitatis num. 15. in quo ſcriptor ad finem Epiſtolæ ad Hebræos hæc appoſuit: *Lege cum pace Bibliothecam Hieronymi Presbyteri Bethleem*. Hujus ſcriptoris ſtudium imitati, verbiſque S. Doctoris prorſus adhærentes; volumen præſens *Divinæ Hieronymi Bibliothecæ* titulo inſcriptum eſſe curavimus: quippe quod omnia veteris ac novi Teſtamenti volumina Latine ab eodem reddita complectatur. Plura de hujuſmodi nomenclatura adjicere poteramus: niſi unus ſufficeret nobis Hieronymus ad probationem ejus nominationis, qua cooptamus primum editionis noſtræ volumen.

II. Studio ac exemplo Origenis provocatus Hieronymus, primum emendatiſſimam ad fidem Hexaplorum editionem Scripturæ ſacræ Latinis ſuis tribuere curavit: magis utile quid ex hoc, ut vocat, otio Eccleſiis boni venturum ratus, quam ex aliorum negotio. Audiendus ipſe eſt Præfatione in librum Job ex Græco eloquio converſum: *Si aut fiſcellam*, inquit, *junco texerem, aut palmarum folia complicarem .... nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem quia juxta ſententiam Salvatoris volo operari cibum, qui non perit, & antiquam divinorum Voluminum viam ſentibus virgultiſque purgare: mihi geminus infigitur, corrector vitiorum falſarius vocor, & errores non auferre, ſed ſerere. Tanta eſt enim vetuſtatis conſuetudo, ut etiam confeſſa pleriſque vitia placeant; dum magis pulchros habere volunt codices, quam emendatos*. Integritati igitur ac ſinceritati ſuæ Volumina ſacra reſtituere ſatagebat Hieronymus, & hoc conſilio omiſſa bene multa ſupplevit, vitiaque confeſſa, quamvis pleriſque placerent, auferre non dubitabat. Ad originem enim Græcam revertens, ea quæ vel a vitioſis interpretibus male reddita; vel a præſumptoribus imperitis emendata perverſius, vel a librariis dormitantibus aut addita fuerant, aut mutata, impigre correxit. Hoc modo operabatur cibum qui non perit, ac pro flabellis & ſportellis aliorum Monachorum, ſpiritualia hæc & manſura dona Eccleſiæ Dei tribuebat. Unde mentem ſuam aperiens ſanctis mulieribus, ita ſcribit Præfatione in Danielem: *Obſecro vos, o Paula & Euſtochium, fundatis pro me ad Dominum preces: ut quamdiu in hoc corpuſculo ſum, ſcribam aliquid gratum vobis, utile Eccleſiæ, dignum poſteris. Præſentium quippe judiciis non ſatis moveor: qui in utramque partem, aut amore labuntur, aut odio*. Quid vero utilius Eccleſiæ, quid magis dignum poſteris quam divinorum Voluminum via ſentibus virgultiſque errorum purgata? Quid acceptum magis cunctis Fidelibus in Chriſto quam integri

gri ac immaculati codices divinæ Scripturæ? Itaque publicæ hujus utilitatis intuitu curam in se suscepit Hieronymus emendandi quæquumque librariorum incuria, vel injuria temporum, aut imperitia interpretum male irrepserant in Exemplaria sacrorum Bibliorum Latina e Grecis depromta. Post navatam autem Ecclesiæ Christi tantam operam e LXX. Translatorum Interpretatione, ad perfectiora sese convertens novam ex Hebræo Scripturarum editionem aggressus est, ut deinceps Latinis, non rivulos consectari, sed rerum fontes videre, cornicumque, id est, Judæorum oculos ex ipsa veritate Hebraica configere liceret. Id animi habuisse se in vertendis e fonte Hebræo sacris Voluminibus testatur S. Doctor pluribus locis scriptionum suarum. Memorabilis est præcipue sententia istæc lib. 3. Apologiæ adversus Ruffinum: *Tu Latinas Scripturas*, inquit, *de Græco emendabis, & aliud Ecclesiis trades legendum, quam quod semel ab Apostolis susceperunt: mihi non licebit post Septuaginta editionem, quam diligentissime emendatam ante annos plurimos meæ linguæ hominibus dedi, ad confutandos Judæos etiam ipsa Exemplaria vertere, quæ ipsi verissima confitentur, ut si quando adversum eos Christianis disputatio est, non habeant subterfugiendi diverticula, sed suomet potissimum mucrone feriantur.* Illudebant Judæi Christianos, & Ecclesiis Dei insultabant de falsitate Scripturarum propter Septuaginta Interpretes, quos in multis errasse contendebant. Ad retundendam igitur hostium calumniam profitetur Hieronymus Præfatione in Isaiam, se in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, *ne scilicet Judæi de falsitate Scripturarum Ecclesiis Dei diutius insultarent*. Et ad Chromatium Præfatione in Paralipomena: *Nostri arbitrii putas*, inquit, *aut e pluribus judicare quid verum sit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibusque Judæis, cornicum ut dicitur, oculos configere*. Nemo est qui nesciat Sophronium aliquando a Judæis illusum in disputando: hoc namque docuit Hieronymus Præfatione in Psalterium suum ex Hebræo Latine conversum, ita ad ipsum Sophronium scribens: *Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro Domino de Psalmis testimonia protulisti, volensque ille te illudere, per sermones pene singulos, asserebat non ita haberi in Hebræo, ut tu de Septuaginta Interpretibus opponebas: studiosissime postulasti, ut post Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem*. Ex his manifestum nobis est ingratos prorsus ac iniquos fuisse Hieronymo eos omnes, qui objiciebant sanctum virum in Septuaginta condemnationem Scripturas sanctas interpretatum: neque vero in culpam vocari meruit, quod arma adversus hostes fidei Christianæ sua versione subministraret Ecclesiis. Juste ergo hoc queritur ad finem secundi libri Apologiæ suæ adversus Ruffinum: *Unde me putabam bene mereri de Latinis meis, & nostrorum ad discendum animos concitare (quod etiam Græci versum de Latino post tantos Interpretes non fastidiunt) inde in culpam vocor, & nauseanti stomacho cibos ingero. Ecquid in homine tutum sit, si innocentia criminosa est?* Denique studium suum hoc argumento malignis etiam lectoribus persuasum voluit: *Quod si apud Græcos, post Septuaginta editionem, jam Christi Evangelio coruscante, Judæus Aquila, & Symmachus, ac Theodotio judaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt; & tamen in* Ἑξαπλοῖς *habentur apud Ecclesias, & explanantur ab Ecclesiasticis viris: quanto magis ego Christianus, & de parentibus Christianis natus, & vexillum crucis in mea fronte portans, cujus studium fuit omissa repetere, depravata corrigere, & sacramenta Ecclesiæ puro & fideli aperire sermone, vel a fastidiosis, vel a malignis lectoribus non debeo reprobari?* Hæc ipse Præfatione in librum Job ex Hebræo Latine redditum. Idem probat Epist. 89. ad Augustinum, cui suum studium commendabat his verbis: *Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quæ lingue meæ ominibus emendata de Græco in Latinum transtuli, quam ea testimonia, quæ a Judæis prætermissa sunt, vel corrupta, proferre in medium: ut scirent Nostri quid Hebraica veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, & nostra musta contemnat, quæ in explanationem priorum edita sunt: ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant.* Rescripsit S. Augustinus ad Hieronymum, prorsus ita esse persuasus: *De interpretatione tua*, inquit, *jam mihi persuasisti, qua utilitate Scripturas volueris transferre de Hebræo, ut scilicet ea, quæ a Judæis prætermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium*. Cætera vide Epist. 97. inter Hieronymianas. Restat igitur e supra jam allatis, Hieronymum non in sugillationem Septuaginta Interpretum; sed ad omnes Ecclesiæ utilitates novam ex Hebræo fonte edidisse versionem.

III. Quum autem sciret Hieronymus se non posse interpretari, nisi quod antea intellexerat, omnibus Græcorum ac Latinorum excultus disciplinis, Hæbræorum magistrorum limina terere, eorumque literas studere cepit. Id abunde testatus est Epist. 4. ad Rusticum Monachum, docens amore virtutum vitia superanda: *Dum essem juvenis*, inquit, *& solitudinis me deserta vallarent, incentiva vi-*

vitiorum ardoremque naturæ ferre non poteram. Quam quum crebris jejuniis frangerem, mens tamen cogitationibus æstuabat: ad quam edomandam, cuidam fratri, qui ex Hebræis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios, gravitatemque Frontonis, & lenitatem Plinii, alphabetum discerem, & stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quotiesque cessaverim, & contentione discendi rursus inceperim, testis est conscientia tam mea, qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino, quod de amaro semine literarum dulces fructus carpo. Hanc in discendo literas Hebraicas difficultatem pistrinum vocat, dum sic in Danielem præfatur. *Denique & ego adolescentulus post Quintiliani & Tullii lectionem, ac flores rhetoricos, quem me in linguæ hujus pistrinum reclusissem, & multo sudore, multoque tempore vix cepissem anhelantia stridentiaque verba resonare, & qua per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi novissime in Danielem, & tanto tædio affectus sum, ut desperatione subita omnem laborem veterem voluerim contemnere. Verum adhortante me quodam Hebræo, & illud mihi crebrius in sua lingua ingerente, Labor omnia vincit improbus: & qui mihi videbar sciolus inter eos, cepi rursum discipulus esse Chaldaicus. Et ut verum fatear, usque ad præsentem diem magis possum sermonem Chaldaicum legere & intelligere, quam sonare.* Tantum operæ ac laboris expertus est S. Hieronymus in discenda lingua Hebraica, propter anhelantia illa & stridentia verba, quæ etsi intelligantur a Latinis, vix tamen ea sonare possumus ad morem Judæorum, quibus nativum est hujusmodi idioma barbarum Unde idem Hieronymus lib. 1. Comment. in cap. 3. Epistolæ ad Titum, caussam tantæ difficultatis edisserit dicens: *Quod autem ait, genealogias & contentiones, & rixas, quæ veniunt ex lege, devita: proprie pulsat Judæos, qui in eo se jactant, & putant legis habere notitiam, si nomina teneant singulorum, quæ quia barbara sunt, & etymologias eorum non novimus, plerumque corrupte proferuntur a nobis. Et si forte erraverimus in accentu, in extensione & brevitate syllabæ, vel brevia producentes, vel producta breviantes, solent irridere nos imperitiæ, maxime in aspirationibus & quibusdam cum rasura gulæ literis proferendis.... Si igitur a nobis hæc nominum & linguæ idiomata, ut videlicet barbara, non ita fuerint expressa, ut exprimuntur ab Hebræis, solent cachinnum attollere, & jurare se penitus nescire quod dicimus. Unde & nobis curæ fuit omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantius in Hexapla digesserat, de Cæsariensi Bibliotheca descriptos, ex ipsis authenticis emendare, in quibus & ipsa Hebræa propriis sunt characteribus verba descripta, & Græcis literis tramite expressa vicino..... ut non magnopere pertimescamus supercilium Judæorum, solutis labiis, & obtorta lingua, & stridente, & rasa fauce gaudentium.* Assiduum vero fuisse in literis Hebraicis S. Doctorem manifeste declarant verba istæc, quæ in Epitaphio Paulæ matris scripta leguntur: *Loquar & aliud, quod forsitan æmulis videatur incredibile. Hebræam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, & infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, & consequuta est, &c.* Parum erat homini studiosissimo ac intelligentiæ sacrorum Bibliorum cupidissimo, linguam Hebræam multo sudore didicisse, nisi etiam opes suas in eo negotio experiretur. Ad perfectam enim obscurissimi libri Job intelligentiam doctorem adhibuit Hebræum, quem non gratis accessisse, sed pecunia conductum asserit Præfatione in eumdem Jobi librum: *Meminime, inquit, ob intelligentiam hujus voluminis Lyddæum quemdam præceptorem, qui apud Hebræos primus haberi putabatur, non parvis redemisse nummis: cujus doctrina an aliquid profecerim, nescio. Hoc unum scio, non potuisse me interpretari, nisi quod ante intellexeram.* Nulli ergo labori parcens, nec marsupio suo, linguæ Hebraicæ notitiam consequutus est non mediocrem; ita ut par esset Latino sermone extemplo exponere quæquumque Judæi Hebraice ipsi dictitarent. Cujus rei testem habemus Præfationem in Tobiam, ubi docuit nos modum quo suam versionem Latinam edidit: *Et quia, ait, vicina est Chaldæorum lingua sermoni Hebraico, utriusque linguæ peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripuit: & quidquid ille mihi Hebraicis verbis expressit, hoc ego, accito notario, sermonibus Latinis exposui.* Quod utique per se ipsum nunquam præstitisset, nisi probe & pulchre calluisset linguam Hebraicam: nam quis semidoctus aut rudis in lingua Hebraica, loquentis Hebræi verba dictata simili facilitate in Latinum sermonem converteret? Satis ergo perspectum fit, Hieronymum sermonis Hebræi perfectam notitiam habuisse; etsi modestiæ caussa ipse alibi dixerit, se *Hebræorum sermonem ex parte didicisse, in Latino autem ab incunabulis inter Grammaticos, & Rhetores, & Philosophos fuisse detritum.* Neque vero negare potuit Epistola 142. ad Damasum Papam ab Hebræis multa didicisse: *Est vir quidam, inquit, a quo ego plura didicisse me gaudeo, & qui Hebræum sermonem ita elimarit, ut*

inter

inter scribas eorum Chaldæus existimetur. Ad Marcellam quoque Epist. 130. fatetur nonnihil purioris Latinitatis amisisse propter usum idiomatis Hebræi sibi familiarem: *Nos, ut scis, Hebræorum lectione detenti, in Latina lingua rubiginem obduximus, in tantum ut loquentibus quoque nobis stridor quidam non Latinus interstrepat. Unde ignosce ariditati*. &c. In fine Commentariorum in Aggæum Prophetam, omnem eloquii venustatem perdidisse se dicit studio linguæ Hebraicæ: *Obsecro te, lector, ut ignoscas celeri sermone dictanti, nec requiras eloquii venustatem, quam multo tempore Hebrææ linguæ studio perdidi*, &c. Idem Hieronymi studium probant Hebræa volumina ab eo descripta, vel collata cum Interpretibus Græcis; nec non Palæstinæ provincia, quam perlustravit ac peragravit ob pleniorem intelligentiam Hebraicorum nominum, adscitis etiam Judæorum eruditissimis magistris sibi sociis. Singula ordine suo prosequamur. Apud S. Damasum excusat se tarditatis Epist. 125. quod non statim ad ejus interrogata rescripserit alio opere detentus. Quid sit autem tale opus his verbis declaravit initio ejusdem Epistolæ: *Interim tamen & ego linguam, & ille articulum, movebamus, quum subito Hebræus intervenit, deferens non pauca volumina, quæ de Synagoga quasi lecturus acceperat. Et illico: Habes, inquit, quod postulaveras: meque dubium, & quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, ut omnibus prætermissis, ad describendum transvolarem: quod quidem usque ad præsens facio*. Hebraicis similiter detentus literis, & contentione librorum assidua, breviorem dedit Epistolam 74. ad Marcellam: *Ut tam parvam*, inquit, *epistolam scriberem, caussæ duplicis fuit, quod & tabellarius festinabat, & ego alio opere detentus, hoc quasi παρέργῳ me occuparem. Quæris quidnam illud sit, tam grande, tam necessarium, quo epistolicæ confabulationis munus exclusum est. Jampridem cum voluminibus Hebræorum editionem Aquilæ confero; ne quid forsitan, propter odium Christi, Synagoga mutaverit: & ut amicæ menti fatear, quæ ad nostram fidem pertinet roborandam, plura reperio. Nunc a Prophetis, Salomone, Psalterio, Regnorumque libris examussim recensitis, Exodum teneo, quem illi* ELLESMOTH *vocant, ad Leviticum transiturus: Vides igitur, quod nullum officium huic operi præponendum est*. In his studiis occupatus Romæ vir sanctus, oculis insuper Judæam contemplari voluit: quomodo enim Græcorum historias magis intelligunt qui Athenas viderint; ita sanctam Scripturam lucidius intuebitur, qui Judæam oculis contemplatus est vel antiquarum urbium memorias, locorumque, & eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Unde & Hieronymo curæ fuit cum eruditissimis Hebræorum hunc laborem subire, ut circumirent provinciam quam universæ Christi Ecclesiæ sonant. Ita ipse conceptis verbis ad Domnionem & Rogatianum Præfatione in librum Paralipomenon, quibus item fassus est, nunquam se in divinis voluminibus propriis viribus credidisse, nec habuisse magistram opinionem suam, sed ea etiam de quibus scire se arbitrabatur, interrogare solitum; quanto magis in iis super quibus anceps erat? Hoc vero confirmat argumento sequenti: *Denique*, inquit, *quum a me nuper literis flagitassetis, ut vobis Paralipomenon Latino sermone transferrem; de Tiberiade legis quemdam doctorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, assumsi & contuli cum eo a vertice, ut ajunt, usque ad extremum unguem: & sic confirmatus ausus sum facere quod jubebatis*. Quid amplius in viro studioso desiderari queat, certe non video. Omnem in rebus Hebraicis laborem insumit, sumtui non parcit, peregrinationes laboriosas subit, cum eruditissimis Judæorum assidue sermonem confert; libros propria manu describit; contendit Græca cum Hebræis. Denique quid non, ut linguæ sanctæ intelligentiam consequeretur? Merito igitur ajebat supra: *Et gratias ago Domino, quod de amaro semine literarum dulces fructus carpo*; id est, scientiam divinarum Scripturarum, & sermonis Hebræi peritiam.

IV. Multarum igitur linguarum scientia insignis Hieronymus, & apud omnes eruditione sua celebratus; brevi a pluribus rogari, cepit, ut Libros sacros e fontibus Hebræis in Latinum sermonem transferre vellet. Omnes Præfatiunculæ veteris Testamenti quarum ex parte exempla subjiciemus, huic rei testes sunt. Et superfluum est, quod in illis dictum invenitur, aliter quam ibi dictum est, scribere. Incipiamus igitur a Genesi, cujus Prologus talis est: *Desiderii mei desideratas accepi epistolas, qui quodam præsagio futurorum cum Daniele sortitus est nomen, obsecrantis ut translatum in linguam Latinam de Hebræo sermone Pentateuchum nostrorum auribus traderem*. Erat forte hic *Desiderius* sanctus ille Presbyter in Vasconia, qui cum Ripario auctor fuit luculenti operis editi ab Hieronymo pro sanctis Martyrum reliquiis adversus Vigilantium. *Auctores sunt hujus Dictatiunculæ meæ*, inquit Hieronymus, *sancti Presbyteri Riparius & Desiderius, qui parochias suas vicinia istius scribunt esse maculatas, miseruntque libros per fratrem Sisinnium*, &c. Nisi alium *Desiderium* fuisse credamus, honestum & eloquentem virum, cui S. Doctor scribebat Epistolam 154. in qua etiam apparet, Opuscula Hieronymi vehementer po-

postulari ab eo, qui cum Daniele vaticinium habuerit. Sed quisquis fuerit iste *Desiderius*, qui Pentateuchum Latino sermone translatum ex Hebræo flagitabat; certum videtur sanctum fuisse, nec exiguum in Ecclesia meritis hominem. Finito Pentateucho, ad Jesum filium Nave, id est, ad Josue, & ad Judicum librum, ad Ruth quoque & Esther manum misit: quia *hos libros Eustochio virgini Christi negare non potuit*. Latine eos ex Hebræo convertit post sanctæ Paulæ dormitionem, cujus antea precibus volumina quattuor Regum, in Latinum sermonem fuisse interpretatum non levis est conjectura in illis ultimis Præfatiunculæ verbis: *Sed & vos famulas Christi rogo, quæ Domini discumbentis pretiosissimo fidei myrro ungitis caput .... ut contra latrantes canes, qui adversum me rabido ore desæviunt, ... orationum vestrarum clypeos opponatis*. Famulas Christi, non alias puto quam Paulam & Eustochium, Bethlehem degentes ætatem cum Hieronymo. Paralipomena, petente sanctissimo Episcopo Chromatio, ad fontem Hebræum Latinis sermonibus expressit: *Si Septuaginta*, inquit, *Interpretum pura, & ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superflue me, Chromati, Episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres, ut Hebræa volumina Latino sermone transferrem*. Impellebat ergo sanctissimus atque doctissimus Episcopus Hieronymum, ut omissis rivulorum tramitibus, ex ipsa veritate Hebraica Libros sacros Latinis hominibus traderet. Pro libro Ezræ & Nehemiæ similiter vertendo, Domnionem & Rogatianum Hieronymo institisse probant verba hæc, quæ in Præfatione leguntur: *Tertius annus est, quod semper scribitis atque rescribitis, ut Ezræ librum de Hebræo transferam: quasi non habeatis Græca & Latina volumina; aut quidquid illud est, quod a nobis vertitur, non statim ab omnibus conspuendum sit*. Certe in Ecclesia Christi non fuit tunc temporis vir Domnione celebratior illustri sanctitatis laude, ut testata res est pluribus Epistolis Hieronymi, Augustini, ac Paulini; nec non Ruffini, & Palladii scriptis. Rogatianus autem frater creditur ejusdem sanctissimi Patris & Presbyteri Domnionis, qui veneranda canitie Christianis omnibus summo in honore erat, atque hospitalitatis officio Lot sui temporis appellari meruit. Tales habuit Hieronymus hortatores translationum suarum ex Hebræo. Libros quoque Salomonis ex Hebraica veritate conversos, sanctis Episcopis Chromatio & Heliodoro dedicavit: quorum deinde postulationibus acquiescens, librum Tobiæ Chaldæo sermone scriptum Latine interpretatus est. *Mirari non desino*, ejus sunt verba, *exactionis vestræ instantiam: exigitis enim, ut librum Chaldæo sermone conscriptum, ad Latinum stylum traham .... feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Hebræorum studia, & imputant nobis contra suum Canonem, Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse judicans Pharisæorum displicere judicio, & Episcoporum jussionibus deservire, institi ut potui*, &c. Sophronius, vir apprime eruditus, inter eos etiam numerandus venit, qui Hieronymum literis impellebant ad hujusmodi translationes Latinas. Unde ad eumdem Sophronium de occasione versionis Psalterii ex Hebræo scribens, hæc in Præfatione comminiscitur: *Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro Domino Salvatore de Psalmis testimonia protulisti: volensque ille te illudere, per sermones pene singulos asserebat non ita haberi in Hebræo, ut tu de Septuaginta Interpretibus opponebas, studiosissime postulasti, ut post Aquilam & Symmachum & Theodotionem, novam Editionem Latino sermone transferrem. Ajebas enim te magis interpretum varietate turbari, & amore quo laberis, vel translatione, vel judicio meo esse contentum. Unde impulsus a te, cui & quæ possum, negare non possum, rursum me obtrectatorum latratibus tradidi: maluique te vires meas, quam voluntatem in amicitia quærere. Certe confidenter dicam, & multos hujus operis testes citabo, me nihil dumtaxat scientem de Hebraica veritate mutasse*. Invitus denique & coactus Paulæ matris ac Eustochii virginis quotidianis exactionibus, Prophetarum tam majorum, quam minorum volumina latinitate donavit: id enim expresse conqueritur Præfatione in Jeremiam, quam his verbis definitam esse voluit. *Pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes, quibus me necesse est per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia vos cogitis. Cæterum ad compendium mali rectius fuerat modum furori eorum silentio meo ponere, quam quotidie novi aliquid scriptitantem, invidorum insaniam provocare*. Huc usque de tantis ac talibus exactoribus Hieronymianarum versionum dixisse sufficiat, ut ratum sit omnibus summam in Ecclesia Dei fuisse semper auctoritatem voluminum Hebraicorum Veteris Instrumenti, quod Latine redditum Ecclesiis dedicatum est, procurante ancillarum Christi, virorum doctorum, ac sanctissimorum Episcoporum agmine.

Jam quod oppugnatores earumdam translationum spectat, si Augustinum excipias, nemo eorum qui non stimulante invidia sanctum opus capere, & Hieronymo detrahere studuerit. Ideo Præfatione in Ezram de suis æmulis ajebat: *Accedunt, ad hoc invidorum studia, qui omne quod scribimus reprehendendum putant; & interdum contra se conscien-*

scientia repugnante, publice lacerant quod occulte legunt: intantum ut clamare compellar, & dicere: Domine, libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa. Nihil est quod manifestius invidorum illorum vesaniam prodiderit, quam ea quæ leguntur ad finem libri secundi Apologiæ adversus Ruffinum, ubi de supposita Hieronymo Epistola abunde satis disputatur. *Scribit frater Eusebius*, inquit S. Hieronymus, *se apud Afros Episcopos, qui propter Ecclesiasticas caussas ad comitatum venerant, epistolam quasi meo scriptam nomine reperisse: in qua agerem pœnitentiam, & me ab Hebræis in adolescentia inductum esse ut testarer, ut Hebræa volumina in Latinum verterem, in quibus nulla sit veritas. Quod audiens obstupui... Qui hoc ausus est facere, quid aliud non audeat? Bene quod malitia non habet tantas vires, quantos conatus. Perierat innocentia, si semper nequitiæ juncta esset potentia; & totum quidquid cupit calumnia, prævaleret.* Et iterum: *Ecquid in homine tutum sit, si innocentia criminosa est? Dormiente patrefamilias, inimicus homo zizania superseminavit. Exterminavit vineam aper de silva, & singularis ferus depastus est eam. Ego taceo, & litteræ non meæ loquuntur contra me. Ignoro crimen, & crimen in toto orbe confiteor. Heu mihi mater mea, ut quid me genuisti, virum, qui judicer, & discernar omni terræ?* His inflammati invidiæ facibus, ac nequitiæ artibus instructi nebulones quidam oppugnabant translationes Hebraicas Hieronymi. Signifer eorum fuit Ruffinus, etsi juraret se Epistolam non scripsisse ad Afros sub nomine Hieronymi, in qua iste confiteretur inductum esse a Judæis ut mendacia transferret. Inter gregales ejusdem Ruffini, oppugnatorem quoque habuit Palladium Hieronymus; nam hujus ipse meminit Procemio Dialogorum adversus Pelagianos, dicens: *Palladius, servilis nequitiæ, eamdem hæresim instaurare conatus est, & novam translationis Hebraicæ mihi calumniam struere*, &c. O felices S. Doctoris labores, qui nunquam hæreticis parcens, omni egit studio, ut hostes Ecclesiæ, ejus quoque hostes fierent! Neque vero tot calumnias excogitarent Origenistæ ad exitium sancti viri, nisi prius illorum errores publice redarguisset, scriptisque fregisset ipsorum superbiam. At licet hydra sibilaret; victorque Sinon incendia jactaret: magis sanctorum Virorum caritate provocabatur ad studium, quam invidorum detractione & odio deterreretur. Tanto autem livore torquebantur propter translationem Hebraicam, tum Judæi, tum malevoli Christiani, ut Hieronymum de medio tollere voluissent. Hinc Beda in sua Epistola Apologetica ejusmodi invidiæ recordatus, ait: *Quippe qui in tam necessaria divinæ Scripturæ translatione, pene a Latinis simul & Hebræis est lapidibus oppressus. Ab Hebræis quidem, quod eis, irridendi Christianos, & calumniandi pro codicibus mendosis occasio foret ablata: a Latinis autem, quod eis nova & insolita, tametsi meliora, pro veteribus ingererentur & solitis.* Quibus consonant ista quæ leguntur apud ipsum Hieronymum Præfatione in librum Josue: *Quæ enim audientis, vel legentis utilitas est, nos laborando sudare, & alios detrahendo laborare, dolere Judæos, quod calumniandi eis & irridendi Christianos sit ablata occasio; & Ecclesiæ homines id despicere, immo lacerare, unde adversarii torqueantur.*

Diverso prorsus ferebatur studio S. Augustinus, quum ab interpretatione Hebræorum voluminum aliquando Hieronymum deterruit, eo scilicet animo, qui oculis Dei in fraterna dilectione non displicet. Quid igitur caussæ exstiterit ad deterrendum Hieronymum ab incœpto opere Hebraicæ translationis, amicissime ipsi suggerebat idem Augustinus Epist. 71. ubi ait: *Ego sane te mallem Græcas potius Canonicas nobis interpretari Scripturas, quæ Septuaginta Interpretum perhibentur. Perdurum erit enim, si tua interpretatio per multas Ecclesias frequentius cœperit lectitari, quod a Græcis Ecclesiis Latinæ Ecclesiæ dissonabunt; maxime quia facile contradictor convincitur Græco prolato libro, id est, linguæ notissimæ. Quisquis autem in eo quod ex Hebræo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, & falsi crimen intenderit; vix aut nunquam ad Hebræa testimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quod si etiam perventum fuerit, tot Latinas & Græcas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere: ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo judice mirum si potueris invenire.* Hæc erant argumenta, quibus, sanctus sanctum impellebat ad interpretationem Græcorum codicum Septuaginta, prætermissis Hebræorum voluminum fontibus; quia Latinis hominibus difficilis aut nullus erat accessus ad Hebræa testimonia comprobanda. At brevi utilitatem agnovit Hebraicæ translationis Augustinus, accepta videlicet Hieronymi responsione ad illas objectas difficultates. Unde usum ejus in Ecclesiis quamvis minime probaret, propter vitandam Christianæ multitudinis perturbationem: fatetur tamen plurimis locis utiliorem ac præstantiorem esse versionem Scripturarum ex Hebræo illa quæ ad Græcorum codices primum edita erat. *De interpretatione tua*, inquit ad Hieronymum Epistola octogesima secunda, *jam mihi per-*

persuasisti, qua utilitate Scripturas volueris transferre de Hebræis: ut scilicet ea, quæ a Judæis prætermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium.... Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut & tanta Latinorum interpretum, qui qualesquumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus: & hi qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem, tamquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures & corda illam interpretationem audire consueverunt, quæ etiam ab Apostolis approbata est. Idem sensit ipse Hieronymus, qui in Epistola ad Suniam & Fretelam concors invenitur Augustini jam verbis allatis, dum ait: *Ex quo perspicuum est sic psallendum, ut nos interpretati sumus. Et tamen sciendum quid Hebraica veritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesiis decantandum est, & illud ab eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum.* Et ad Sophronium Præfatione in Psalterium Hebraicum: *Nec hoc dico, quod prædecessores meos mordeam, aut quidquam his arbitrer detrahendum, quorum translationem diligentissime emendatam, olim meæ linguæ hominibus dedi: sed quod aliud sit in Ecclesiis Christo credentium Psalmos legere; aliud Judæis singula verba calumniantibus respondere.* Bene igitur Hieronymo convenit cum Augustino de interpretatione Septuaginta Seniorum in Ecclesiis Christi legenda & decantanda propter antiquiores usus, quibus nascentis Ecclesiæ fides roborata est. Translationem vero Hebraicam præstantiorem esse sciebant ad intelligentiam Scripturarum: quare Audaci respondens Augustinus Epist. 261. vocat eam perfectiorem: *Psalterium*, inquit, *a Sancto Hieronymo translatum ex Hebræo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum Latinorum nonnullas mendositates ex Græcis exemplaribus emendavimus. Unde fortassis fecerimus aliquid commodius quam erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam etiam nunc, quæ forte nos tunc præterierunt, si legentes moverint, collatis codicibus emendamus. Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus.* Clarius adhuc lib. 4. Doctrinæ Christianæ cap. 7. num. 15. ubi de Hieronymianæ interpretationis præstantia hæc fassus invenitur: *Non autem secundum Septuaginta Interpretes, qui etiam ipsi divino spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio: unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum, sed sicut ex Hebræo in Latinum eloquium; Presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito interpretante, translata sunt.* Vides obscuriorem esse Augustino testante versionem Septuaginta Interpretum; planiorem vero ac intelligentiæ magis accomodatam illam, quæ nobis edita est ab Hieronymo, quamque Hebraicam vocamus, eo quod ex Hebræo fonte derivata sit. Jam si libros Quæstionum in Heptateucum revolveris apud eumdem Augustinum, sexcenta tibi occurrent loca, in quibus versionem ex Hebræo præfert Septuaginta Interpretibus, sive quod majorem habeat lucem, sive propter puriorem Scripturæ contextum, quem Septuaginta additamentis pluribus interpolarunt. Exempli gratia Quæstione 19. in Judices, quum multa de Pharaone attulisset ex LXX. Translatione, quæ manifeste interpolata dignoscuntur, ita difficultatem solvere voluit: *Quod de Pharaone rege dictum intelligere debemus: quum hæc historia illis temporibus conscripta credatur, quibus erant gesta illa recentia. Quid autem magnum eligi potuit quod Prophetice diceretur, quum præterita narrentur, taceanturque futura majora, & maxime necessaria? Proinde potius existimandum est Septuaginta Interpretes, qui auctoritate prophetica ex ipsa mirabili consensione interpretati esse perhibentur, hæc addidisse, non tamquam futura prænuntiantes, sed quia illo tempore ipsi erant, quo facta esse meminerant, & in libris Regnorum legerant. Etenim Regum temporibus factum est. Quod ideo credibilius nobis visum est, quoniam inspeximus interpretationem, quæ est ex Hebræo, & hoc ibi non invenimus: sicut nec illud quod dictum est de Jericho, &c. Unde apparet a Septuaginta interpositum, qui factum esse noverant.* Prudenter quidem excusat in Septuaginta hujusmodi interpositiones & perturbationes contextus sacri; sed ingenue fatetur multa ab eis fuisse addita, quæ completa viderant suo tempore: etsi ab Hagiographis Auctoribus posita minime reperirentur. Ad solvendas itaque quasquumque quæstiones sibi propositas e libris Canonicis, Interpretationem Hieronymianam, quæ est ex Hebræo, ubique testem adhibet. Quare sæpius eum sic differentem audias: *Sed neque ulla Hebraica veritate ista solvitur quæstio:* & ibidem quæst. 152. in Genesim: *Qui omnes adnumerantur sexaginta sex hominibus, cum quibus Jacob in Ægyptum, etiam secundum Hebraicam veritatem perhibetur intrasse.* Hebraicam veritatem vocat cum Hieronymo Latinam ejusdem translationem ad Hebræorum volumina concinnatam. Et hanc tanta fide in suo *Speculo* sequutus est Augustinus, ut nihil prorsus in illud congesserit præter ipsissima verba

quæ

quæ leguntur in Latina Inſtrumenti veteris Interpretatione ab Hieronymo edita juxta Hebraicam veritatem. Audiendus eſt ſuper hac re Domnus Thomas Blampin (cui gratis animis acceptam referimus editionem novam Operum S. Auguſtini.) Is enim in librum *Speculi* Lectorem præmonuit dicens: *Porro cum ad vulgi uſum iſtud pium opus compararet S. Doctor, eo noluit niſi faciliores intellectu præceptiones comprehendi. Quo etiam conſilio adductum credimus, ut verſione uteretur non ex Græco LXX. quam ſequi ſolebat, ſed ex Hebræo, quod hanc demum comperiſſet eſſe illa multis in locis planiorem. Nam hoc nomine eam aliquoties laudat in poſtremis ſuis libris Quæſtionum in Heptateuchum*, &c. Quis nunc contentioſus adducto ſupercilio inficiabitur, translationem Hebraicam S. Hieronymi ab Auguſtino laudatam fuiſſe, ac Septuaginta Interpretibus demum antepoſitam? At de uſu Verſionis Hieronymianæ apud Afros, ac de Speculo S. Auguſtini iterum dicturi nihil amplius de illis hic adjiciemus.

V. Difficile eſt, inquit Hieronymus, ſenis mutare linguam, & caneſcentem jam mundum ad initia retrahere parvulorum. Quis enim doctus pariter, vel indoctus, quum in manus volumen Scripturarum aſſumſerit, & a ſaliva, quam ſemel imbibit, viderit diſcrepare quod lectitat, non ſtatim erumpat in vocem, Interpretem novum clamitans eſſe falſarium & ſacrilegum, qui audeat aliquid in veteribus libris tollere, addere, mutare, corrigere? Adverſus hanc invidiam præcavere ſe Hieronymus, ſtuduit in nova editione Latina ſacrorum Bibliorum: & ne multum a lectionis Latinæ conſuetudine diſcederet: ita calamo temperavit, ut iis tantum, quæ ſenſum mutare videbantur, correctis, reliqua ſæpius manere pateretur, ut ante fuerant. Id ipſe profitetur in Epiſtola ad Sunn. & Fretel. quum de antiquo Interprete Latino ſermonem inſtituit: *Sed ſciendum*, inquit, *quod ubiquumque in Græco ſcriptum eſt, glorificate, Latinus Interpres, magnificate, tranſtulerit, ſecundum illud quod in Exodo dicitur: Cantemus Domino, glorioſe enim magnificatus eſt. Pro quo in Græco ſcribitur, glorificatus eſt: ſed in Latino ſermone ſi transferatur, fit indecora translatio. Et nos emendantes olim Pſalterium, ubiquumque ſenſus idem eſt, veterum Interpretum conſuetudinem mutare noluimus, ne nimia novitate lectoris ſtudium terreremus*. Et infra de eodem verbo *honorificabit*, vel *glorificabit*, idem quoque replicat, dicens: *Noluimus ergo immutare quod ab antiquis legebatur, quia idem ſenſus erat ... ſed & in hoc nulla eſt ſenſus mutatio: & nos antiquam interpretationem ſequentes, quod non nocebat, mutare noluimus*. Difficiliora vero & obſcura libri Eccleſiaſtæ in modum commentarioli edifferens, novitatis etiam nimiæ invidiam declinare ſolicitus: ita Proœmio in eumdem Commentarium ajebat: *Hoc breviter admonens, quod nullius auctoritatem ſequutus ſum; ſed de Hebræo transferens, magis me Septuaginta Interpretum conſuetudini coaptavi, in his dumtaxat, quæ non multum ab Hebraicis diſcrepabant. Interdum Aquilæ quoque, & Symmachi, & Theodotionis recordatus ſum, ut nec novitate nimia Lectoris ſtudium deterrerem: nec rurſum contra conſcientiam meam, fonte veritatis omiſſo, opinionum rivulos conſectarer*. Præfatione tamen in librum Job ex Hebræo in Latinum eloquium translatum, aſſerit nullum de veteribus Interpretem fuiſſe ſe ſequutum: *Hæc autem translatio*, inquit, *nullum de veteribus ſequitur Interpretem, ſed ex ipſo Hebraico, Arabicoque ſermone, & interdum Syro, nunc verba, nunc ſenſus, nunc ſimul utrumque reſonabit*. Translationem certe Jobi Hebraicam quiſquis conferre voluerit cum ea quæ ad Græcos codices edita erat ab eodem Hieronymo: ita inter ſe diſcrepantes reperiet, ut ſæpius cogatur apud ſe cogitare, num in utroque exemplari eadem ſit Scripturæ narratio, num unus hiſtoriæ ſacræ contextus? In Pſalmorum autem libro, etſi multa diverſa ſint, plurima nihilominus inveniuntur mutuata ab antiquo Interprete Latino, id eſt, immutata in Pſalterio Hieronymi Hebraico: ſicque in cæteris libris tum Legis, tum Prophetarum, obſervatum dignoſcet ſtudioſus Lector, qui cum nova Hieronymiana Translatione partes ſuperſtites antiquæ Latinæ, ſeu Italicæ verſionis contendere voluerit. Exempla hujuſmodi lectionum ſuppeditat collectio Canticorum Scripturæ ſacræ, quæ ad finem Pſalterii Hieronymiani, ex nova ac veteri editione Latina propoſuit doctus vir Carus, qui Romæ ante paucos annos multa antiquitatis ſacræ monumenta ſtudioſiſſime conquiſivit, & typis mandari curavit. Conſuetudini igitur veterum Interpretum ita ſe attemperabat Hieronymus, ut tamen fontem veritatis non omitteret, rivulos conſectatus. Hoc eſt, ubi nullum erat ſenſus, aut intelligentiæ damnum, facile antiquam ſequebatur Latinam translationem, ne novitate verborum perpetua Lectoris ſtudium deterreret.

Porro indecoras vitabat ſemper Scripturarum interpretationes, nec cum Auguſtino bene ipſi convenit in hac parte. Sanctus quippe Auguſtinus ſolæciſmos ac barbariſmos, cæteraque loquutionis Latinæ vitia contemni voluit, quæ ſano intellectui nihil detrahunt: & ideo lib. 3. de Doctrina Chriſtiana mallet cum barbariſmo legi, *Non eſt abſconditum*

tum

tum a te ossum meum, quam, *os meum*, quod est minus apertum, quia magis Latinum. Contra Sanctus Hieronymus apertissima hæc loquutionis vitia monet esse vitanda, ubi unus est Scripturæ sensus. *Et nos*, inquit Epist. 135. *hoc sequimur, ut ubi nulla est de ensu mutatio, Latini sermonis elegantiam conservemus*. Iterum paulo post: *Eadem igitur interpretandi sequenda est regula, quam sæpe diximus: ut ubi non sit damnum in sensu, linguæ in quam transferimus, εὐφωνία & proprietas conservetur*. Quæ sit autem interpretandi regula, quam sequendam hic docet, abunde demonstravit initio ejusdem Epistolæ, dicens: *Et sciendum, quod si voluerimus dicere, Domine quis incolet tabernaculum tuum.. perdet εὐφωνίαν: & dum interpretationis κακοζηλίαν sequimur, omnem decorem translationis amittimus. Et hanc esse regulam boni Interpretis, ut ἰδιώματα linguæ alterius, suæ linguæ exprimat proprietate. Quod & Tullium in Protagora Platonis, & in Οἰκονομικῷ, Xenophontis, & in Demosthenis contra Æschinem oratione fecisse convincimus, & Plautum, Terentium, Cæciliumque eruditissimos viros, in Græcis Comœdis transferendis. Nec ideo quis Latinam linguam angustissimam putet, quod non possit verbum de verbo transferre, quum etiam Græci pleraque nostra circuitu transferant, & verba Hebraica non interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere*. Denique eadem semper adnectens Epist. 101. ad Pammachium, translationes verbis nimis obstrictas, putidas vocat & κακοζήλους. *Horatius*, inquit, *vir acutus & doctus hoc idem in arte Poetica erudito Interpreti præcepit, Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres. Terentius Menandrum, Plautus & Cæcilius veteres Comicos interpretati sunt. Numquid hærent in verbis, ac non decorem magis & elegantiam in translatione conservant? Quam vos veritatem interpretationis, hanc eruditi κακοζηλίαν nuncupant*. Laudat ibidem sanctum Hilarium, qui Homilias in Job, & in Psalmos tractatus plurimos in Latinum vertit e Greco; quia non assedit literæ dormitanti, nec putida rusticorum interpretatione se torsit: sed quasi captivos sensus in suam linguam victoris jure transposuerit. Aquilam vero projicit, Proselytum & contentiosum Interpretem, qui non solum verba, sed etymologias quoque verborum transferre conatus est. Cujus interpretationis vitia ac κακοζηλίαν ostendit aliquot exemplis, non sustinens importunam illam diligentiam, qua non appendere se verba, sed ea numerare Lectori oportere putavit Judæus Interpres. Nec propterea quis adducatur, ut credat Hieronymum omnem circa verba diligentiam Interpretum, ac solicitudinem aspernari, neque illis quidquam credidisse, inesse momenti ad nativos Auctorum sensus exprimendos. Eos igitur potissimum castigat S. Doctor, quos nimio verborum studio sciebat sententias ipsas pervertere. *Non debemus*, inquit ad Sunn. & Fret. *sic verbum de verbo exprimere, ut dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiam*. Tum Epist. 101. jam laudata ad Pammachium: *Alii syllabas aucupentur & literas, tu quære sententias*. Servile hoc vertendi genus insectatur tantum sanctus Hieronymus, nec eos culpare voluit qui verbum edunt de verbo; sed qui violenter, interpretantur, sensum relinquentes auctoris. Hoc vero interpretationis vitium plane cum Hieronymo respuunt viri literati omnes, ac summi Pontifices in suis Epistolis. Præclare enim Gregorius Magnus hæc habet lib. 8. Epist. 42. *Indicamus præterea, quia gravem hic difficultatem Interpretum patimur. Dum enim non sunt, qui sensum de sensu exprimunt, sed transferre proprietatem semper volunt, omnem sensum dictorum confundunt. Unde agitur ut ea quæ translata fuerint, nisi eum gravi labore intelligere nullomodo valeamus*. Idem & Nicolaus Papa in Epistola ad Michaelem Imperatorem: *Si Latinam linguam*, inquit, *ideo barbaram nuncupatis, quoniam a translatoribus in Græcam dictionem mutata barbarismos generat, non linguæ Latinæ, sed culpa est, ut opinor, Interpretum, qui quando necesse est, non sensum e sensu, sed violenter verbum edere conantur e verbo*. Ad sensus vero divinæ Scripturæ exprimendos adeo attentus fuit ac religiosus Hieronymus, ut ab eis legibus quas commemoravi, se ipse sæpissime absolverit. Unde monuit nos lib.12.Commentariorum in cap.40. Ezechielis se non omnia vitia sermonis vitasse, quamvis ea probe novisset. *Illud autem semel monuisse sufficiat*, ait, *nosse me cubitum & cubita neutrali appellari genere: sed pro simplicitate, & facilitate intelligentiæ, vulgique consuetudine ponere & genere masculino. Non enim curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibusquumque verbis differere*. Verborum etiam compositionem ac flores sermonis vocat siliquas Epist. 146. ad Damasum Papam: *Non ambigo, quin inculta tibi nostræ parvitatis videatur oratio: sed sæpe causatus sum, expoliri non posse sermonem, nisi quem propria manus limaverit. Itaque ignosce dolentibus oculis, id est, ignosce dictanti, maxime cum in Ecclesiasticis rebus non quærantur verba, sed sensus, id est, panibus sit vita sustentanda, non siliquis*. Paulinum tandem quum hortaretur Epistola 103. ut sese in studium divinarum Literarum insinuaret, noluit, virum eloquentem offendi simplicitate sermonis Scripturarum,

Nolo,

Nolo, inquit, *offendaris in Scripturis sanctis simplicitate, & quasi vilitate verborum: quæ vel vitio Interpretum, vel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent: & in una eademque sententia aliter doctus, aliter audiret indoctus*. Ex his, ni fallor, planum fit, Hieronymum elegantiam & venustatem Latini sermonis in suis translationibus conservasse, ubi nulla erat de sensu mutatio: nec omnibus tamen interdixisse sermonum vitiis, quum propter intelligentiæ facilitatem, & vulgi consuetudinem incultum quid retinendum fuit. Fastidiosam igitur ineptorum Interpretum severitatem & ad verba vitiosam adhæsionem exagitat, plurimis locis κακοζηλίαν vocans: simplicem vero sæpius stylum imitatus est, quia in Scripturis sacris simplicium corda doceri voluit, non aures curiosorum demulceri. At de his hactenus.

PROLEGOMENON II.

De tempore translationum Hieronymi, & earum usu in Ecclesia.

I. *Diverso tempore, nec servato sacrorum Librorum ordine suas versiones edidit Hieronymus*. II. *Apud Græcos ac Latinos statim lectitari ceperunt*. III. *Hieronymi translationibus utebantur coætanei Scriptores*. IV. *Tempore Gregorii Magni Ecclesia Romana, nova ex Hebræo, & antiqua ex Græco editione usa est*. V. *Galliarum præsertim Ecclesiæ Hieronymianas versiones cæteris anteponebant*. VI. *Ecclesia Catholica Versionem Latinam Hieronymi publico decreto authenticam declaravit, & eam in suos usus adhibendam decrevit*.

I. NEmo studiosorum est, qui nesciat translationes Librorum sacrorum Latinas diverso tempore, & quasi tumultuario ordine conditas fuisse ab Hieronymo. Non enim temere, aut sua sponte interpretabatur volumina Scripturarum; sed ut erat ab amicis rogatus, vel a sanctis Episcopis jussus. Fuere autem qui sanctum Doctorem impellerent ad suscipiendam Prophetarum translationem, antequam Pentateuchi libros Latinitate donasset: erant & qui Samuelis ac Malachim, id est, quattuor Regnorum volumina Latine reddenda procurarent, ante alias Scripturæ sacræ quasquumque interpretationes. Hinc contigit, ut nulla sacri Canonis servata serie, omnia in Romanum sonum promiscue converterit Hieronymus.

Quod igitur spectat ejus juxta Septuaginta Interpretes translationem, sciendum est, Psalterium ante cætera ab eo fuisse emendatum, quum Romæ positus erat tempore Damasi Papæ, longeque post in Bethleemitico secessu monitus a Paula & Eustochio, antiquum errorem plus valere, quam novam emendationem, secundis curis ex eodem Psalterio renascentes velut spinas eradicare instituit. In qua etiam posteriori emendatione obelos addidit & asteriscos, quibus Lectoris admoneretur intentio, aliquando plus, interdum minus esse apud Septuaginta, quam in textu Hebraico. Porro castigationem Psalmorum priorem elaboratam credimus circa annum Christi trecentesimum octogesimum secundum, vel octogesimum tertium. Tunc namque celebris Romæ apud omnes habebatur scientia divinarum Scripturarum, & familiares cum sancto Pontifice Damaso conferens sermones, facile ab eo rogari potuit, ut Psalterium mendis expurgaret. Quod quidem licet cursim, magna tamen ex parte correxit. Bethleem postea ætatem degens aliquo annorum intervallo post obitum sancti Damasi, secundam eamque diligentiorem in se suscepit curam castigandi Psalterii. Id vero fieri non potuit nisi post annum Christi trecentesimum octogesimum quartum: quod breviter demonstrare conabimur ex Epistola 99. ad Asellam scripta in portu Romano. Pene triennium cum Romanis vixit sanctus Doctor, divinos Libros, ut poterat, nonnullis sæpe disserens: ab iis vero discessit Jerosolymam regressurus post mortem S. Damasi Papæ, quæ quum mense Octobri anni trecentesimi octogesimi quarti evenerit, Hieronymus autem Roma profectus sit mense Augusto, ut ipse testatur lib. 3. Apologiæ adversus Ruffinum, necesse est Psalterii posteriorem emendationem, non solum post annum 384. & obitum sancti Damasi fuisse susceptam, sed aliquot etiam decursis annis ex illo tempore, quo navem in Romano portu securus ascendit cum sancto Vincentio Presbytero, & adolescente fratre, & aliis Monachis, qui Jerosolymæ postea commorati dicuntur. Nam initio Præfationis suæ in hanc posteriorem Psalmorum ex LXX. castigationem, recordatus prioris emendationis dicit se eam dudum absolvisse: *Psalterium*, inquit, *dudum Romæ*

Romæ positus emendaram, &c. *Dudum* autem, ut de parvo, sic etiam de longinquo tempore dicitur. Quod si de tempore longinquo intelligamus, facile post annos sex, vel octo illam perfectam esse existimabit, quisquis ad tempus primæ emendationis, recurrens, gradum stiterit in anno Christi trecentesimo octogesimo tertio, in quo verisimile est Psalterium ab Hieronymo fuisse primum Romæ emendatum. Pro prima itaque Psalmorum Latinorum castigatione, quæ cursim a S. Doctore facta dicitur, annus Christi 383. vel 384. assignandus venit: pro altera vero, quæ habuit asteriscos ⁙ & obelos ÷ annus assignari potest 389. aut 390. Certe posterior hæc emendatio serius protrahi non valet quam in annum Christi trecentesimum nonagesimum: quia Psalterii Hebraici translatio Latina ab Hieronymo absoluta est anno 390. vel 391. ea autem versio seu emendatio, quæ e codicibus Græcis derivata erat,] semper præcessit tempore aliam, quam vocamus Hebraicam, eo quod ex Hebraica veritate nata sit. Lectorem proinde monitum velim, notas chronologicas quas apposuimus in fronte utriusque emendationis Psalterii, tum Romani, tum Gallicani, nihil aliud innuere præter tempus indefinitum. Etenim quum diximus Psalterium Romanum fuisse ab Hieronymo emendatum circa annum Christi 382. ita accipiendum est, ut ante talem annum hujusmodi emendatio non fuerit instituta; quandoquidem Hieronymus venit Romam cum sanctis Episcopis Paulino & Epiphanio sub finem ejusdem anni 382. De posteriori emendatione similiter statuendum; neque vero potuit adornari nisi post annum Christi 384. id est, post obitum sancti Damasi Papæ, quum Jerosolymam regressus esset sanctus vir Hieronymus, & concito gradu suam Bethleem remeasset. Ocius autem an tardius absoluta sit post reditum S. Hieronymi, judicium ferant illi, quibus forsan non placuerint conjecturæ nostræ supra positæ. Cæterum de hoc Psalterio a se emendato hæc habet Hieronymus in fine lib. 2. Apologiæ adversus Ruffinum. *Psalterium quoque, quod certe emendatissimum juxta Septuaginta Interpretes nostro labore dudum Roma suscepit, rursum juxta Hebraicum vertens, Præfatione munivi*, &c. Plura adhuc videsis in Admonitione nostra ad utrumque Psalterium Hieronymi, Romanum, & Gallicanum hodie nuncupatum.

Dedit etiam S. Hieronymus Latino sermoni alios Scripturæ sacræ libros juxta Septuaginta interpretationem, quos obelis & asteriscis distinxit. An vero singula volumina Instrumenti veteris hoc modo converterit in Latinum, seu potius emendaverit ex Origenis Hexaplis, nonnihil ambiguum videtur. Pro eo maxime faciunt quæ leguntur multis in locis ejus scriptionum, ubi generatim de omnibus libris Versionis LXX. id affirmare visus est egregius ipse Doctor: nam lib. 2. Apologiæ adversus Ruffinum vindicat se ab ejusdem reprehensione & objectis, dicens: *Ego ne contra Septuaginta Interpretes aliquid sum loquutus, quos ante annos plurimos, diligentissime emendatos, meæ linguæ studiosis dedi, quos quotidie in conventu fratrum edissero, quorum Psalmos jugi meditatione decanto*, &c. Idem legimus Præfatione in Paralipomenon libros. In Epistola 28. ad Lucinium ita quoque scribit de Septuaginta Interpretibus Latine redditis. *Septuaginta Interpretum editionem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi*. Emendatam tantum hic dicit editionem se tradidisse Latinis: at in Epistola 135. ad Sunniam & Fretelam, Versionem appellat. *Κοινὴ autem ista, hoc est communis editio*, inquit, *ipsa est quæ & Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque, quod κοινὴ pro locis & temporibus, & pro voluntate scriptorum, vetus corrupta editio est. Ea autem quæ habetur ἐξαπλοῖ, & quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata Septuaginta Interpretum translatio reservatur*. Sed rursus lib. 3. Apologiæ adversus Ruffinum nomine emendationis auditur: *Mihi non licebit, post Septuaginta editionem, quam diligentissime emendatam ante annos plurimos meæ linguæ hominibus dedi*, &c. Hæc sunt præter alia quibus probari potest ex ipso Hieronymo, cuncta editionis Græcæ volumina ab eodem fuisse Latine conversa, seu emendata juxta Hexaplorum veritatem. Contra vero militant plurima eaque validissima argumenta. Primum petitur ex silentio Sancti Hieronymi, qui cæteris omnibus prætermissis, sex tantum librorum juxta Septuaginta emendatissimorum (jam enim reliquos libros amiserat fraude cujusdam) meminit adversus Ruffinum, & aliquot locis Præfationum in suam editionem ex Hebræo. Sex volumina speciatim ab eo recensita ista sunt liber *Job*, liber *Psalmorum*, libri tres Salomonis, *Proverbia*, *Ecclesiastes*, *Canticum Canticorum*, & liber *Paralipomenon*. His exceptis, nullum alium Scripturæ sacræ librum, ut sciam, dicit in Præfationibus se eum Latinis tradidisse emendatum juxta LXX. cum obelis & asteriscis. Deinde idem manifesto probari videtur ex quattuor solum Præfatiunculis, quæ nobis supersunt in supra dictos libros. Nam congeries cunctarum Præfationum B. Hieronymi, quam

quam habemus separatim in nonnullis antiquissimis monumentis, ac in corpore Bibliorum tum editorum, tum manuscriptorum, quattuor solummodo retinet prologos duplices in volumina sacra, nempe in libros Jobi, Davidis, Salomonis, & in Paralipomena. Reliqui ipso advivente Hieroymo perierant, aut certe cum latebant, Quare autem a librariis omitterentur reliquæ Hieronymi Præfationes, si quæ fuissent editæ cum hujusmodi libris versis, vel emendatis juxta LXX. Interpretes, nulla potest alia assignari ratio, quam quæ movet, ut credamus quattuor tantum in schedulis Sancti Doctoris fuisse repertas. Unus præ cunctis Cassiodorius omnes memorat. Tertio Scriptores veteres, quos usque in hanc diem legi, non recordantur aliorum librorum juxta LXX. editorum ab Hieronymo: immo sanctus Augustinus diligentiam ejus admiratus in editione libri Job secundum eosdem LXX. (Ignorabat Augustinus Hieronymum hoc jam fuisse labore perfunctum) adhortatur illum, ut Græcas Canonicas Scripturas, quæ Septuaginta Interpretum auctoritate perhibentur, interpretetur Ecclesiæ Latinæ: *Per hoc*, inquit, *plurimum profueris, si eum Græcam Scripturam, quam Septuaginta operati sunt, Latinæ veritati reddideris, quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit, & ita suspecta ne in Græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri, aut probari dubitetur*. Ea vero scribebat Augustinus Epistola 71. quum jam laberetur annus a Christi nativitate 403. Ex quo intelligimus haud improbabili conjectura, quosdam tantummodo libros Scripturæ Græcæ, seu Septuaginta Interpretum, Latine fuisse conversos, ac Græcæ fidei redditos ab Hieronymo. Verum inspectis diligentius Augustini ac Hieronymi ultro citroque datis Epistolis, exploratum nobis est, Hieronymum universa Scripturarum veteris Instrumenti volumina, emendata juxta Hexaplorum fidem Latinis tradidisse: etsi paucissima, nebulonis cujuspiam fraude, aliisve temporum injuriis, ad posteros pervenerint. Monebat anno Christi 404. Augustinum Hieronymus, vetera editionis LXX. Interpretum exemplaria emendata, de Græco in Latinum transtulisse linguæ suæ hominibus. Quare hanc Hieronymi translationem, seu emendationem editionis Septuaginta, ad se transmittendam postulat Augustinus anno sequenti, *Deinde nobis*, inquit Epist. 82. *mittas obsecro interpretationem tuam de Septuaginta, quam te edidisse nesciebam*, &c. ad quod respondet Hieronymus Epist. 94. apud Aug. 172. *Grandem Latini sermonis in ista provincia notariorum patimur penuriam: & idcirco præceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quæ asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris fraude cujusdam amisimus*. Hæc perpaucis annis ante obitum suum scribebat S. Hieronyms, anno scilicet 416. ineunte. Unde proclive est credere, ab eo minime restituta fuisse volumina illa, quæ de Septuaginta editione fraus ipsi suppilarat. Ita res si se habuerit, nihil mirum est quod e tot voluminibus de Græco in Latinum eloquium conversis, sex tantum nobis supersint. Cæterum librorum hujusmodi editionem cum asteriscis & obelis, intra quinquennium perfectam esse oportet, ab anno Christi scilicet 385. exeunte, ad annum 390. vel 391. ineuntem. Quia anno Domini 391. posterior translatio Jobi & Salomonis absoluta fuit ab eodem Hieronymo, ut infra dicetur.

Præpostero similiter ordine atque confuso, ut antea monuimus, Canonem Hebraicæ veritatis Latine interpretari cepit, & Christo adjuvante, complevit. Non enim a primo usque ad novissimum juxta ordinem quo ibidem leguntur; sed ut potuit, & ut rogatus fuit, ita libros Hebræorum in Latinum sermônem transtulit. Samuelis & Malachim volumina primo φιλοπονωτάταις Paulæ ejusque filiæ Eustochio προσεφώνησε. Secundo Prophetas omnes, majores atque minores sedecim eisdem delegavit. Tertio circa idem tempus Sophronio roganti Psalterium de Hebræo translatum, Græce convertendum tradidit. Quarto petentibus Chromatio & Heliodoro Episcopis, libros Salomonis ex Hebraica veritate convertit in linguam Latinam. Quinto recurrens ad principium Canonis, librum Geneseos, & reliquos Pentateuchi interpretatus est, obsecrante Desiderio suo. Libros denique Josue, Judicum, Ruth, ac Esther Eustochio virgini negare non potuit: uti nec Paralipomena Chromatio. Sed ut tempus suum singulis voluminibus, quantum scire nobis licet, præfinitum sit, hisce notis ac characteribus chronologicis illud designare curavimus.

Ante alios igitur libros Canonis Hebræi, Latine primum edidit volumina Samuelis & Malachim, quæ hodie quattuor Regum libros vocamus. Quod statim persuasum erit Lectori studioso, ut Præfationem huic editioni præfixam perlegere voluerit. Nam Prologus iste in libros Regum dicitur *Principium galeatum*, quod possit omnibus libris, quos de Hebræo Hieronymus vertebat in Latinum, convenire: *Hic Prologus Scripturarum*, inquit, *quasi galeatum principium, omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latinum, convenire potest*, Galeatum dicit

dicit principium, quod caput suarum versionum defenderet adversus æmulos suos: sive quod priori translationi suæ ex Hebræo præfixa sit, & quasi generalis Prologus in Scripturas a se versas præmittatur. Idipsum manifeste declarant ejusdem Prologi verba istæc: *Lege ergo primum Samuel & Malachim meum, inquam, meum. Quidquid enim crebrius vertendo & emendando solicitius & didicimus, & tenemus, nostrum est.* Primum legi voluit volumina Regum, quia hæc ante cætera converterat de Hebræo in Latinum sermonem: aliter utique dicturus, si quæ aliæ veteris Instrumenti interpretationes præcessissent. Exemplaria hujus prioris translationis Romæ inveniebantur apud Domnionem ante annum Christi 393. quo scripta perhibetur Epistola 52. ad Pammachium; ubi conceptis verbis id affirmavit Hieronymus: *Miseram,* inquit, *quædam τῶν ὑπομνημάτων in Prophetas duodecim sancto Patri Domnioni, Samuel quoque & Malachim, id est, quattuor Regnorum libros,* &c. Et ne longius evagari contingat, quid de Jobo, quid de sedecim Prophetis ibidem dictum legamus, breviter afferre non abs re sit. De Jobo quidem ita habet eadem Epistola ad Pammachium: *Transtuli nuper Job in linguam nostram; cujus exemplar a sancta Marcella, consobrina tua, poteris mutuari. Lege eumdem Græcum & Latinum, & veterem editionem nostræ translationi compara; & liquido pervidebis, quantum distet inter veritatem & mendacium.* De Prophetarum voluminibus prius meminerat his verbis: *Libros sedecim Prophetarum, quos in Latinum de Hebræo sermone verti, si legeris, & delectari te hoc opere comperero, provocabis nos etiam cætera clausa armario non tenere.* Armario clausa tunc temporis tenebat præter jam dictas versiones, Psalmorum translationem Sophronio nuncupatam, & libros Salomonis, quos diximus dedicasse Chromatio & Heliodoro. Cætera volumina veteris Testamenti nondum erant de Hebræo Latine conversa: quamvis ipse scribat anno Christi 392. quando contexuit catalogum de Scriptoribus Ecclesiasticis, se Instrumentum vetus juxta Hebraicum transtulisse. Quæ si non nemo de singulis libris intelligenda putavit, multum a vero eum discedere necesse est: quia ex Epistola ad Lucinium, & ex Præfatione in librum Josue exploratum habemus, Pentateuchi translationem, atque trium aliorum voluminum, quorum in eodem prologo meminit, non fuisse absolutam ante exitum S. Paulæ matris, id est, annum Christi 404. Liber item Ezræ editus dicitur in Præfatione aliquanto tempore post exemplaria Prophetarum; moram enim attulit huic translationi Hieronymus, quam per tres annos continuos petierunt scribendo & rescribendo, insignes illi Domnion & Rogatianus. Libros itaque Samuelis & Malachim immediate subsequitur Versio Jobi: Jobum autem excipit sedecim Prophetarum translatio. Deinde Psalterium, ac libri Salomonis. Universa hæc volumina Scripturarum de Hebræo in Latinum transtulerat Hieronymus anno Christi 392. quo edidit librum de Viris Illustribus. Eodemque tempore Sophronius ejus familiaris de Latino in Græcum eloquium nonnulla ex his converterat. *Sophronius, vir apprime eruditus,* inquit S. Doctor in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, *Opuscula mea in Græcum eleganti sermone transtulit: Psalterium quoque & Prophetas, quos de Hebræo in Latinum vertimus.* Ea sunt quæ usque in jam dictum annum Theodosii principis decimum quartum, & Christi 392. de Hebræo in Latinum sermonem, & de Latino in Græcum translata erant ab Hieronymo ac Sophronio. Ab anno autem 392. ad annum Christi 394. editus videtur liber Ezræ, ac liber Genesis: nam Ezram brevi temporis intervallo post edita Prophetarum volumina, Latinitate donavit, ut testis est Præfatio ad Domnionem & Rogatianum: librum autem Geneseos dedisse Desiderio post decimum quartum annum Theodosii principis, plane liquet ex Epist. 154. modo consentiamus eumdem esse Desiderium, cui propter nominis vaticinium gratulatur tam in hac Epistola, quam in Præfatione ad Genes. Præterea de Hebræo Genesim vertit priusquam librum edidisset de Optimo genere interpretandi, in quo multa collegit de veteri Testamento, quæ in LXX. non leguntur. Plura tandem de Opusculis Hieronymi repetita, aut certe similia dicta reperiuntur Epistola 154. & 52. quam diximus scriptam ad Pammachium anno Christi 393. Quattuor reliquos Pentateuchi libros variis distractus occupationibus absolvere non potuit ante annum Christi 404. vel 405. Quod ipse nos docuit Præfatione in Josue, dicens: *Tandem finito Pentateucho Moysi, velut grandi fenore liberati, ad Jesum filium Nave manum mittimus.* Et infra: *Cæterum post sanctæ Paulæ dormitionem, cujus vita virtutis exemplum est, & hos libros, quos Eustochio virgini negare non potui, decrevimus,* &c. Id ergo post obitum sanctæ Paulæ scribebat Hieronymus: unde apparet translationem totius Pentateuchi non fuisse perfectam nisi post annum Christi 404. quia sancta hæc vidua vita excessit VII. Kal. Febr. Honorio Augusto sexies & Aristæneto Consulibus, id est, 26. Januarii

rii anni 404. Tanto autem mœrore luctus exagitatus est & confectus Hieronymus, ut absque translatione libri Paschalis a Theophilo editi, nihil aliud divini operis per longum temporis spatium scribere potuerit. Ex quo non obscure significatur, Octateuchi translationem, cujus meminit in Epistola 28. ad Lucinium, absolutam fuisse anno Christi 404. exeunte, vel anno 405. currente. Postremo librum Paralipomenon edidit juxta Hebræum, anno Christi 396. maturius enim huic translationi tempus assignari non potest, quia in Præfatione, perfecta illa versio dicitur post Epistolam 10. de Optimo genere interpretandi: *Scripsi nuper*, inquit Hieronymus, *librum de Optimo genere interpretandi, ostendens illa de Evangelio; Ex Ægypto vocavi filium meum*, &c. Liber autem ad Pammachium de Optimo interpretationis genere editus ibidem asseritur annis circiter viginti postquam Eusebii Cæsariensis χρονικον in Latinum verterat. Quibus rite perpensis, existimavimus cum doctioribus viris Epistolam 101. scriptam esse anno 396. ac brevi temporis intervallo, quod adverbio *nuper* satis exprimitur, Paralipomenon librum de Hebræo conversum. Diutius in his adnotationibus chronologicis Lectorem trahere poteramus, nisi persuasum nobis esset multa hujusmodi temporum momenta præfiniri vix ac ne vix quidem potuisse; aut etiamsi invenerimus magno studio & labore, parum profutura cognovimus. Quæ habentur ergo a nobis perstricta breviter, curioso Lectori sint satis.

II. Apud Græcos & Latinos editionem Scripturarum Hieronymianam statim lectitari cepisse secundo loco affirmavimus. Nec immerito, quum utraque ejusdem S. Doctoris Interpretatio, & quæ prior edita est e Græcis LXX. exemplaribus, ac posterior ad fontem Hebræum elaborata, omnium Latinarum versionum absolutissima haberetur. De ea quæ derivata erat e Septuaginta Interpretibus scribens ad Hieronymum Augustinus Epist. 82. dicit se illam desiderare, ut cæteras abjiciat Latinas interpretationes, & multorum aliorum translatorum careat imperitia: *Ideo autem*, inquit, *desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut & tanta Latinorum Interpretum, qui qualesquumque ausi sunt, quantum possumus, imperitia careamus*. Sophronius apud Græcos, vir & ipse apprime eruditus, Græcas similiter fastidiens interpretationes, novam abs Hieronymo Latinam editionem studiosissime postulavit. Hujus ita meminit Hieronymus Præfatione in Psalterium Hebraicum, id est, de Hebræo Latine redditum: *Studiosissime postulasti, ut post Aquilam & Symmachum, & Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem. Ajebas enim te magis Interpretum varietate turbari, & amore quo laberis, vel translatione, vel judicio meo esse contentum*. Græcas igitur Latinasque multorum Interpretum translationes quum respuerint viri doctiores tum apud Græcos, tum apud Latinos, ac earum varietate atque imperitia non minime turbarentur: consequens erat, ut Hieronymianas versiones appeterent, quas similibus vitiis carere omnes noverant. Ideo gratulatur sibi Hieronymus lib. 2. Apologiæ adversus Ruffinum, quod Romana Ecclesia susceperit *Psalterium suum emendatissimum juxta Septuaginta Interpretes*: & Præfatione in librum Paralipomenon, quem nominatissimi Domnionis & Rogatiani precibus impulsus Latine reddidit, non ambigit suam interpretationem benevolis placituram, ac lectione assidua Romæ terenda apud eos maxime, qui nunc temporis Christiani Senatus fuere lumina. In Ecclesia Africana quam familiaris fuerit Hieronymi versio Latina juxta LXX. Interpretes, satis exploratum habemus ex libro Annotationum S. Augustini in Job. Nam in eo volumine nullum de veteribus Interpretem sequitur Augustinus, sed totum habet ex translatione quam Hieronymus edidit, additis obelis & asteriscis. Vix autem mihi unquam persuasum erit ab eruditissimo scriptore libri *de Claris Interpretibus*, priorem Hieronymi editionem, e Septuaginta Senum Interpretatione derivatam, e Latino Græce iterum versam, a Græcis studiose susceptam esse. Quid enim necesse fuerat ea quæ in Hexaplis habebantur, e Latino Hieronymi in Græcum iterum convertere, & actum agere in editione Scripturarum. Quod igitur de suscepta sua editione apud Græcos meminit Hieronymus libro secundo adversus Ruffinum, id sine dubio de translatione posteriori, quæ Hebraica dicta est, intelligendum est. *Unde putabam*, inquit, *bene mereri de Latinis meis, & nostrorum ad discendum animos concitare: quod etiam Græci versum de Latino post tantos Interpretes non fastidiunt: inde in culpam vocor, & nauseanti stomacho cibos ingero*. Sophronius Hieronymi necessarius, ut pervulgatum est, Psalterium ab eo de Hebraica veritate translatum, & omnes sedecim Prophetas Græce reposuerat: quam editionem Græci studiose susceperunt, non dedignati aliquid mutuari a Latinis hominibus. Hoc est quod docere nos voluit Hieronymus, non solum jam laudato Apologiæ adversus Ruffinum testimonio; sed Præfatione etiam in Ezram, ubi

ubi studium ac benevolentiam Græcorum commendans, Latinorum sibi obtrectantium injuriam, & ingrati in eis animi crimen hoc modo conqueritur: *Porro aliud est, si clausis, quod dicitur oculis mihi volunt maledicere, & non imitantur Græcorum studium ac benevolentiam, qui post Septuaginta Translatores, jam Christi Evangelio coruscante, Judæos & Hebionitas legis veteris Interpretes, Aquilam videlicet, & Symmachum, & Theodotionem, & curiose legunt, & per Origenis laborem in Ἑξαπλοῖς, Ecclesiis dedicarunt. Quanto magis Latini grati esse deberent, quod exsultantem cernerent Græciam a se aliquid mutuari?* Non aliter Grecia exsultans a Latinis mutuata est, quod studiosi post tantos Interpretes non fastidirent, nisi suscipiens translationem Hieronymianam [de Hebræo in Latinum editam, quam Sophronius Græcam fecit juxta promissum, quo apud Hieronymum tenebatur, uti fidem facit ejusdem Præfatio in Psalmorum librum. Majori adhuc studio susceptæ sunt apud Latinos & usurpatæ Hieronymi translationes ex Hebraicis prognatæ: nam omnium Ecclesiarum usu quotidiano celebratas fuisse, testis est tabescens invidia Ruffini, qui propter odium auctoris non eas modo repudiabat; sed in nova illa sancti doctoris editione flagitia & sacrilegia perpetrata esse voluit orator ipse criminosissimus: *Illa vero*, inquit lib. 2. Invectivæ suæ in Hieronymum, *quæ nunc tu interpretaris, & per Ecclesias & Monasteria, per oppida & castella transmittis, quomodo] suscipiemus? tamquam divina, an tamquam humana? Et quid facimus, quod quæ Prophetarum vel Legislatorum nominibus titulantur, veriora hæc abs te, quam illa quæ Apostoli probaverunt, affirmantur? Istud commissum dic quomodo emendabitur: immo nefas quomodo expiabitur? Si enim in explicanda lege aliquid aliter sensisse damnabile apud te ducitur, ipsam legem pervertere in aliud quam Apostoli tradiderunt, quoties damnabile judicandum est.* Ergo quoquoversum ferebantur Hieronymianæ translationes per Ecclesias & Monasteria, per oppida & castella transmissa. Earum exemplaria Romæ inveniebantur tum apud doctissimos viros, tum apud eos qui sanctitatis laude celebratissimi fuerunt in urbe. Pammachius vir nobilissimus, cujus in sacris Literis studium Hieronymus sibi aliquando prætulit, libros *sedecim Prophetarum*, apud se habebat: sancta Marcella exempla libri *Job*: sanctus Pater Domnion *Samuelem & Malachim* in Latinum de Hebræo sermone conversos manibus quotidie terebat, uti abunde testatum exstat in Epistola 52. ad Pammachium scripta. Eumdem usum apud Latinorum Episcopos, ac Italos præcipue, probare possunt quædam Præfatiunculæ veteris Testamenti: ipsum Epistolæ & Opuscula nonnulla S. Augustino manifeste demonstrant. Narrat Augustinus Epistola 71. apud Hieronymum 88. quomodo institutum esset ab Africanæ cujusdam Ecclesiæ Episcopo ut nova Hieronymi Interpretatio Profetarum in Ecclesia legeretur, & hujuscemodi texit fabulam: *Quidam frater noster Episcopus, quum lectitari instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam Prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, & tot ætatum successionibus decantatum*, &c. Ex hoc Augustini loco plane liquet, nonnullos in Africæ partibus Episcopos privata lectione minime contentos, Interpretationem novam Hieronymi in suis Ecclesiis publice legendam instituisse, idque ante annum Christi 403. quo scripta dicitur Augustini Epistola] 71. jam laudata. Psalterium a sancto Hieronymo translatum ex Hebræo se non habere scribit idem S. Doctor Epist. 261. ad Audacem. Illud vero tamquam perfectam editionem Psalmorum Latinam uterque requirere videtur, si de eodem Psalterio ista intelligamus: *Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus*. Plura ex Augustino inferius dicenda supersunt; quapropter his commemorandis nunc supersedeo. Laudat præcipue Hieronymus in Lucinio Bætico fervorem & studium Scripturarum, quo describi sibi fecit Opuscula quæquumque S. Doctor dictaverat ab adolescentia usque in annum Christi circiter 394. Hispanias enim occupaverat præclara Hieronymi, ac ejus lucubrationum fama: unde vehementi desiderio incensus Lucinius, sex ad Hieronymum misit notarios, qui descripta hujus immortalis ingenii monumenta ad se perferrent. Huic rescribens Hieronymus suarum Scripturæ editionum meminit his verbis: *Canonem Hebraicæ veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis & notariis dedi describendum. Septuaginta Interpretum editionem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi. Novum Testamentum Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est, ita novorum Græci sermonis normam desiderat*. Excepto itaque Octateucho, novam ex Hebræo Interpretationem Hieronymi Hispaniarum Ecclesiæ susceperunt circa annum 395. Parque est ut credamus priorem ejus editionem diligentissime emendatam juxta fidem Exaplorum, ali-

aliquot annis ante adventum notariorum Lucinii in Palæſtinam, fuiſſe pervulgatam apud Hiſpanos, & uſurpatam ab eorum ſtudioſis. Id ſat manifeſto indicare videntur verba hæc, *Septuaginta Interpretum editionem & te habere non dubito*, &c. Nam alioquin deſcriptam hanc editionem cum aliis Opuſculis ad Lucinium tranſmiſiſſet Hieronymus.

III. Capituli præcedentis argumenta iterum comprobantur his quæ dicenda ſuſcepimus in tota articuli iſtius continentia. Quiſquis enim ex Auctoribus coætaneis in ſuos uſus Hieronymianas adhibuit translationes, teſtis haud dubio accedit locuples ad manifeſtationem prioris ſententiæ, qua ſtatuimus Hieronymi Latinas Scripturæ ſacræ interpretationes lectione ſtudioſorum brevi fuiſſe celebratas. Heſychius magni illius ſancti Gregorii Nazianzeni (ut fertur) diſcipulus, Hieroſolymorum Presbyter, primus in cenſum veniat inter eos qui teſtimonia Scripturarum recitant juxta editionem Hieronymianam de fontibus Hebraicis derivatam. Ille igitur lib. 1. Comm. in Leviticum, poſtquam attuliſſet verſiculum 30. capitis 4. juxta Septuaginta Interpretes: *Et tollet & ponet ſacerdos ſanguinem peccati digito ſuper cornua altaris holocauſtomatis*, ſubdidit ſtatim iſtæc de Hebraica translatione. *Quod Hieronymus ſimili ſenſu edidit dicens: Tolletque ſacerdos de ſanguine digito ſuo tangens cornua altaris*. Iterum ad caput 19. ejuſdem Levitici translationis Hieronymianæ ita recordatur. *Unde dicens, non levabitis nomen in injuſto, addidit: & non prophanabitis nomen Domini Dei veſtri. Quod Hieronymi translatio edidit: Non pollues nomen Dei tui.* Idem Heſychius librum duodecim minorum Prophetarum verſibus diſtinctum edidiſſe videtur ad exemplum S. Hieronymi, qui utilitati legentium conſulens, novam ſuam ex Hebræo editionem per cola & commata deſcripſit, ut teſtatum exſtat initio Præfationis in Iſaiam Prophetam. De utilitate & commodis hujuſmodi diſtinctionis verſuum meminit etiam Heſychius in principio propriæ lucubrationis, quam ita inſcriptam legimus Tomo 8. Criticorum ſacrorum: *Ἡσυχίου πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων Στιχηρὸν τῶν ιβ' προφητῶν*, Hoc eſt, *Heſychii Presbyteri Hieroſolymitani duodecim Praphetarum Diſtinctio in modum verſuum*. Multum autem a vero aberrant illi qui nomen Græcum *στιχηρὸν* ſive *στιχηδὸν* pertrahunt ad diſtinctionem in capita & paragraphos: quia hæc longe diverſa eſt ab ea quam ſibi propoſuit Heſychius, obſervatamque docet apud ſcriptores Hagiographos, in Pſalterio, Proverbiis, Eccleſiaſte, Job, & in Cantico Canticorum. Quæ quidem volumina metro & verſibus fuere conſcripta afflatu Spiritus Sancti, non tamen in capita ac paragraphos diſtincta, uti concedunt omnes divinarum Scripturarum ſtudioſiſſimi defenſores, ac diligentes indagatores. Hanc igitur verſuum diſtinctionem in libro duodecim Prophetarum retinere voluit Heſychius, quod antiquitus a viris ſanctis uſurpatam noviſſet; & doctis pariter & indoctis utilem fore ad intelligentiam oraculorum Propheticorum cum Hieronymo ſperaret. *Πολλὰ μὲν τῶν ἀσαφῶν ἢ τῶν στίχων σαφηνίζει διαίρεσις*; id eſt, *multa enim obſcura & incerta elucidat hæc verſuum diſtinctio*. Ita Heſychius Hieroſolymitanus, qui diſtinctiones per membra diviſas in editione Hieronymi, diligens & ipſe ſcriptor conſervavit in duodecim Prophetis.

Ex Heſychiano illo uſu nonnihil laudis accedit Hieronymianæ editioni Scripturarum: ſed omnem commendationem excedit quod de ea, vel ex eadem translatione Hebraica ſcriptum reperitur in Commentariis Auguſtini. Modo eam citat cum honorifica Auctoris commemoratione; nunc utilitatem & facilitatem ejus prædicans, obſcuriorem & intricatam LXX. Interpretum editionem abjicit; ex illa denique Hieronymiana libros integros Chriſtianæ pietati non parum profuturos contexit. Quum lib. 4. de Doctrina Chriſt. cap. 7. num. 15. & ſeqq. reſpondet male doctis hominibus, qui noſtros Auctores ſacros contemnendos putant, non quia non habent, ſed quia non oſtentant, quam nimis iſti diligunt, eloquentiam; ex illius Prophetæ libro potiſſimum, qui ſe paſtorem vel armentarium fuiſſe dicit, aliorum Prophetarum probat eloquentiam. Non autem, inquit, hoc faciam ſecundum Septuaginta Interpretes; ſed ſicut ex Hebræo in Latinum eloquium *Presbytero Hieronymo utriuſque linguæ perito* interpretante translata ſunt verba Amos. Erat itaque recto Auguſtini judicio expeditior & commodior Interpretatio Hieronymiana ad demonſtrandam Prophetarum ſanctorum eloquentiam, quam alia vetus & Vulgata e LXX. Interpretibus derivata. Miratus ſum ſæpius tantam inveniri concordiam inter præſentem noſtram editionem Prophetarum, & locum Amos ab Auguſtino citatum; nihil enim ineſt diſcriminis neque in ſententiis, neque in diſtinctione commatum Tria cola Prophetæ Amos capite ſexto, hoc modo deſcripta leguntur.

Qui ſeparati eſtis in diem malum,
& appropinquatis ſolio iniquitatis.
Qui dormitis in lectis eburneis;

&

& lascivitis in stratis vestris:
Qui comeditis agnum de grege,
& vitulos de medio armenti.

De eisdem vero verbis ita differit S. Augustinus num. 18. ejusdem cap. 7. jam laudati de Doctrina Christ. *Ista sexmembra tres bimembres circuitus ediderunt. Non enim ait, Qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Si ita diceretur, esset quidem & hoc pulchrum, ut ab uno pronomine repetito singula sex membra decurrerent, & pronuntiantis voce singula finirentur: sed pulchrius factum est, ut eidem pronomini essent in bina subnexa, quæ tres sententias explicarent: unam ad captivitatis pronuntiationem*, qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis: *alteram ad libidinem*, qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in lectis vestris: *ad voracitatem vero tertiam pertinentem*; qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti: *ut in potestate sit pronuntiantis, utrum singula finiat, & membra sint sex, an primum & tertium & quintum voce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circuitus decentissime faciat*, &c. Quid manifestius dici poterat ad comprobandam distinctionem versuum in nostra editione usurpatam? Habes in iis quæ superius a nobis allata sunt, tria cola, sex commata Prophetiæ Amos. Sex item Augustinus agnoscit membra, ac tres bimembres circuitus, qui totidem sententias explicant. Si quis ergo Criticorum in hac Canonis Hebraicæ veritatis editione voluerit aliquid reprehendere, consulat Opuscula Hieronymi & Augustini, suam conscientiam recolat, videat ordinem textumque sermonis, & tunc nostro labori, si potuerit, detrahat.

Sunt & alia loca bene multa in quibus Hieronymi translatio Hebraica recensetur ab Augustino. Quindecim, ni fallor, occurrunt in libris Quæstionum in Heptateuchum: nec in illis ambiguum quid nisi raro proponitur, quod *aliqua Veritate Hebraica* non solvatur, ut ipsius Augustini verbis utar, quæ leguntur Quæstione 152. in Genesim. Longum esset ac fastidiosum Lectori studioso, si ex ordine singula hæc replicarem: indicabo tamen breviter Quæstiones 20. & 54. in Deuteronomium; 7. 15. 19. 24. 25. in librum Josue; 16. 37. 47. 56. in Judices, ubi Sanctus Augustinus interpretationis ex Hebræo auxilia quærit, tamquam ejusque majorem præbeat lucem ad intelligentiam Scripturarum. Unum instar omnium sit nobis testimonium illud, quod ex Deuteronomii capite decimoquarto V. 28. & 29. sumtum, proponit solvendum lib. 5. qu. 20. in eumdem Deuteronomium. Recitato igitur LXX. Interpretum contextu sacro, subjungit nonnulla de decimis quæ quæstionem hujus loci pepererunt: sicque accedit ad ejusdem difficultatis solutionem: *Sed obscure positum est, quia non est distincta ista decima ab illa, quam voluit cum Levitis in eo loco manducari, quem Dominus elegisset Templo suo. Sed in ea interpretatione, quæ est ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim*, Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra januas tuas, venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus & pupillus & vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & saturabuntur, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, quæ feceris. *Primo hoc ipsum planius est quod ait*, Anno tertio: *intelligitur enim uno anno intermisso: in Septuaginta autem, quoniam* post tres annos *dixit, incertum est utrum eos medios esse voluerit, ut quinto quoque anno fieret. Deinde quum ait*, & separabis aliam decimam, *satis ostendit extra esse illam, quam voluit eum ipsum qui offert, manducare cum suis & Levitis in eo loco, quem Dominus elegisset. Et hanc enim aliam decimam intra januas suas eum ponere præcepit, non ad eum locum deferre, ubi Dominus se voluit invocari*, &c. Ex unico illo loco manifestissime demonstratur, interpretationem Hieronymi probatissimam fuisse Augustino, qui eam citat tamquam planiorem, ac sensui Scripturarum assequendo maxime accomodatam: in Septuaginta autem multum obscuritatis agnoscit, & pleraque perplexa, quibus elucidandis succurrat Interpres Hieronymus necesse sit. Breviter ista transcurrimus, ut ex *Speculo* S. Augustini ampliorem accersamus probationi nostræ splendorem, quia nihil ad caussam Hieronymianæ Versionis est potius.

Quid sit vero Speculum Augustini Possidius in ejus vita cap. 28. aperte declaravit, dicens: *Quique prodesse omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & non valentibus, ex utroque divino Testamento, vetere & novo, præmissa præfatione præcepta divina seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atque ex his unum codicem fecit: ut qui vellet legeret, atque in eo vel quam obediens Deo, inobediensve esset, agnosceret, & hoc opus voluit Speculum appellare*. Hujus Operis lectionem commendans postea Cassiodorus lib. de Institutione divinarum Literarum cap. 16. de eo ita scribebat: *Liber ejusdem* (Augustini) *quasi Philosophia*

ralis, quem pro moribus instituendis atque corrigendis ex divina auctoritate collegit, Speculumque nominavit, magna intentione legendus est. Talem librum Philosophiæ moralis, quem omnibus Christianis prodesse voluit Augustinus, unde excerptum putas? Ex Septuaginta, an ex Hebraica Hieronymi interpretatione? Certe LXX. Interpretum assertor quandoque fuit Augustinus etiam adversus Hieronymum, quem obtentu Ecclesiasticæ futuræ perturbationis ab studio Hebraica interpretandi deterrere volebat. At Hieronymianæ translationis splendore, fide, facilitate, ac utilitate tandem perculsus, potius ex ea maximo emolumento edocendas, quam magno scandalo plebes Christi perturbandas intellexit. Egregium propterea opus *Speculi*, quod memoria maxime tenendum erat, totum de nova Hieronymi interpretatione contextum Latinis Ecclesiis, suisque præsertim Africanis edidit: nihil deinceps de sacerdotio metuens, etiamsi Fidelibus ingereret multa ab Hieronymo longe aliter posita, quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, & tot ætatum successionibus decantatum. Quis crederet Psalterio ex Hebraicis prognato locum in Augustini Speculo concedendum, & senis linguam ibi esse mutandam? Nam veteri Psalmorum editioni, atque adeo modulationi assuetæ Christianorum aures, universæque Latinorum Ecclesiæ, novitatem alterius sustinentes, linguam quodammodo mutasse videntur. Ita Psalmo secundo ℣. 23. & 24. in Vulgata editione ℣. 12. pro, *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via justa;* legebant in Speculo Ecclesiæ Africanæ, & Latinæ linguæ homines, *Adorate pure, ne forte irascatur, & pereatis de via.* Pari modo qui præcepta divina ex Psalmo 14. ℣. 5. memoriæ commendare volebant, lectionis LXX. Interpretum, *qui jurat proximo suo, & non decipit*, tamquam veteris prorsus obliti; novam istam de fronte Hebraico derivatam, *Jurat ut se affligat, & non mutat*, animis imbiberunt. Utque omnes libros Testamenti veteris protocanonicos uno verbo comprehendam, repudiatis ex integro Septuaginta Interpretibus, Canonem Hebraicæ veritatis susceperunt Ecclesiæ Latinæ, una cum Speculo sancti Augustini Hipponensis Episcopi. Nihil in hoc opere posuit sanctus Antistes, quod e pura Hieronymi translatione Hebraica, hoc est, e Canone Hebraicæ veritatis non manarit: præter nonnulla Scriptorum vitia, quæ modo e nostra Canonis editione emendari possunt in Speculo, uti & nos nonnulla in Canone emendavimus moniti ab Speculo sancti Augustini. Habes igitur, Christiane Lector, permultas sententias sacræ Scripturæ recitatas ex Hieronymi translatione apud sanctum Augustinum: habes & opus integrum juxta eamdem interpretationem conditum, in quo major pars Canonis Hebraicæ veritatis conservata est. Aliam denique nec mediocrem capiet utilitatem, qui ex Canone Hebraicæ veritatis numerum versuum mendose adeo expressum in antiquis editionibus Speculi, infinitis locis restituere voluerit. In nova similiter editione Domini nostri Blampin dissonantes numeros in Mss. codicibus designatos emendare, ac proprium valebit reponere numerum, eum nempe quem sanctus Augustinus definivit, versionem Hieronymianam per cola ac commata divisam imitatus. Exempla sumamus ex Psalmis, ubi primum notis suis monet nos Domnus Blampin, quomodo ad fidem Mss. codicum restituere curaverit numerum versuum mendose expressum in prioribus editionibus Speculi. Columna 694. hujus Operis, sic legimus scriptum: *In Psalmo* XXVI. Lux mea Dominus, & salutare meum, quem timebo? Dominus fortitudo vitæ meæ, quem formidabo? *Et post, quattuor versus;* Si steterint adversum me castra, *&c.* In notis autem, litera *e*, optime hæc observata sunt. In prius editis, *Et post tertius versus*. Reponimus ex Mss. *Et post quattuor*. Restituit igitur nova editio Speculi ordinem ac numerum versuum, prout legebantur apud veteres, sed nonnulla Scriptorum mendæ castigandæ veniunt in Speculo, ut sequens Canonis nostri contextus manifeste declarat. Psalmo XXVII. juxta Hebræos, hoc modo superiora verba a nobis edita leguntur:

Dominus lux mea, & salutare meum
quem timebo:
Dominus fortitudo vitæ meæ, quem formidabo.
Quum appropinquarent mihi maligni,
ut comederent carnem meam:
Hostes mei & inimici mei,
ipsi impegerunt & ceciderunt.
Si steterint adversus me castra,
Non timebit cor meum.

Lectio itaque, *quem formidabo*, sequuntur quattuor versus usque ad illud, *Si steterint*, &c. Hoc minime assequuti Lovanienses Theologi putarunt designatam esse in Speculo S. Augustini distinctionem versiculorum, quæ in Vulgata Latina hodierno usu recepta est: unde *tertium* versum Psalmi 26. vel 27. apud Hebræos, eodem ordine in exemplaribus Augustini scriptum esse arbitrati, posuerunt, Et

Et post tertius versus: Si steterint, &c. quum non tertius versus esset apud veteres Patres, sed potius *septimus* numeraretur, uti fidem faciunt Canonis Hebraicæ veritatis libri Mss. Porro in nova editione Speculi duo priores versus ejusdem Psalmi nullum debent habere punctum interrogandi, quia manifestissime apparet sensum hujus Scripturæ, non esse interrogantis, sed affirmantis Prophetæ, quod Dominus sua sit lux, & fortitudo vitæ ipsius, quem timere se dicit. Principium quoque Psalmi perturbatum est in Speculo, ubi voces istæ, *Lux mea*, præcedunt vocem, *Dominus*. Nec solum in sententiis emendandum est Speculum e Canone Hebraicæ veritatis; sed in numeris etiam versuum ab Augustino designatis. Pessime quidem Psal. 33. post versum decimum quintum legebatur in editis, *Et post quartus versus*, quod ad fidem Mss. codicum ita mutat nova editio: *Et post septem versus*. At ut verum fatear, superest adhuc lectio paululum depravata: *sex* enim, non *septem versus* sunt ab illo versu, *quære pacem, & persequere eam*, ad istum usque, *juxta est Dominus contritis corde*. Quamobrem in Speculo legi necesse est: *Et post sex versus*. Nulla autem quum fuerit ambiguitas in distinctione versuum Psalmi 111. qui singulos suos versus juxta numerum Hebraicarum literarum partitos retinere debet, miror quomodo in opere Speculi numerentur solummodo quinque versus ab istis verbis, *volet nimis*, usque ad illa, *Bonus vir clemens & fenerans*: sex namque versus decurrunt cum suis literis Alphabeti Hebraici, id est, *Gimel*, *Daleth*, *He*, *Vav*, *Zain*, *Heith*, nec a quoquumque Scriptore pauciores numerari possunt. Hic igitur loci castiganda est nova nostra editio Operum sancti Augustini, cujus Speculum qui exegerit ad Canonem editum Hebraicæ veritatis, sexcenta deprehendet, quæ adhuc emendatione indigeant. Nos vero ire pergamus ad ea quæ sunt præsentis instituti.

Post Augustinum, qui unus pro omnibus esse poterat ad probationem propositæ assertionis nostræ numero tertio, absque injuria non reticeremus de insigni auditore Hieronymi Philippo, hic namque coætaneus scriptor præcipuos suo præceptori honores addidit, quum suis in Jobum Commentariis Versionem Hieronymianam ex Hebræo solam edisserebat. Nequis vero in dubium revocet Commentarios Philippi, propter idem opus nomine Bedæ editum circumfertur, meminerit Gennadium in Catalogo Virorum Illustrium ista de Philippo literis ac memoriæ tradidisse: *Philippus Presbyter optimus auditor Hieronymi, Commentatus in Job edidit sermone simplici libros*, &c. Genuinos illos Philippi Commentarios ex parte descriptos retinet codex Monasterii nostri Corbejensis ante nongentos annos in membranis robustissimis, sive densissimis exaratus, qui in Bibliotheca San-Germanensi habet numericam notam 660. Totus libri Job sacer contextus in hoc exemplari scriptus est literis uncialibus: interlineares vero Philippi Commentarii Longobardicis characteribus sunt adjecti: quibus, ni fallor, satis explorata nobis est ætas Ms. codicis. Eadem manu, eisdemque characteribus Longabardicis istæ scripta leguntur in fine Commentariorum: *Hæc interpretatio excerpta est, de expositione Philippi*. In his igitur excerptis & Epitome expositionis Philippi Presbyteri in Job, purus fluit totus sacer Textus absque illis additamentis, quæ in editis libris sub nomine Hieronymi frequenter occurrunt. Duo sunt, verbi gratia, additamenta Job capite 1. ℣. 21. & 22. nempe, *sicut Domino placuit, ita factum est*, & consequenter, *labiis suis*. Quæ omnia superflua esse & addititia, perspicue demonstratur ex Commentariis MSS. Philippi Presbyteri, ut ex scholiis nostris infra positis col. 799. Præterea insigne illud additamentum, *Animæ enim esurienti etiam amara dulcia esse videntur*, quod in editis apud Hieronymum Commentariis legitur capite 6. Jobi, non apparet apud Philippum Hieronymi optimum auditorem. Unde colligas Hieronymi coætaneum scriptorem non aliam in suis Opusculis translationem Latinam sibi proposuisse exponendam, nisi Hieronymianam illam novam, quam superius dicebamus in speculo S. Augustini conservatam: Præter integrum Jobi textum, multas Scripturarum sententias ac Prophetarum sermones recitat Philippus juxta editionem novam sui magistri, ut est illud comma omissum a LXX. Translatoribus in fine capituli 2. Isaiæ prophetæ: *Quiescite ab homine, cujus spiritus in naribus ejus: quia excelsus reputatus est ipse*. Hac sententia utitur Philippus in editis omnibus Commentariis, quum de Christo interpretatur illa verba Job cap. 27. ℣. 3. *Quia donec superest halitus in me, & Spiritus Dei in naribus meis*. Plura congerere in promtu erat ex Procopio etiam Gazæo; sed longitudinem fugio in re satis superque demonstrata.

IV. Dixi in Ecclesia Romana receptam fuisse tempore Gregorii Magni utramque Scripturarum editionem, & veterem, & novam Hieronymianam. Nam licet omnes Ecclesiæ Christi primas partes tribuerent illi translationi, quam de fontibus Hebraicis derivatam noverant, propter antiquitatem tamen Vulgatæ Italicæ versionis, noluerunt prorsus

sus

sus studium ab eadem abjicere, caute pedetentim omnia facientes, ut quod senescebat, suapte ad interitum veniret. Usum autem utriusque Latinæ interpretationis docuit nos ipse Gregorius Magnus Epistola dedicatoria, sive Præfatione Moralium expositionum in Job, ait enim ad finem: *Novam vero translationem dissero, sed ut comprobationis caussa exigit, nunc novam, nunc veterem per testimonia assumo: ut quia sedes Apostolica (cui auctore Deo præsideo) utraque utitur, mei quoque labor studii ex utraque fulciatur.* Pro textu habebat novam, id est, Hieronymi translationem, ad cujus tantum comprobationem vetus alia ab eo usurpabatur. Quantum vero auctoritatis attribueret Hieronymianæ super Italam, aperte declaravit lib. 20. Moralium cap. 23. ubi expositione sua hunc Jobi locum illustrat: *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ adversaris mihi. Longe*, inquit, *ab hac sententia vetusta translatio dissonat, quia quod in hac de Deo dicitur, hoc in illa de adversariis & persequutoribus memoratur. Sed tamen quia hæc nova translatio ex Hebræo nobis Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est quidquid in ea dicitur: & oportet, ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur. Ait ergo: Mutatus es*, &c. Ita Magnus ille Gregorius, Ecclesiæ Catholicæ lumen, summorumque Pontificum decus & exemplar. Quem si fuissem aliquoties imitatus in laude Hieronymianæ translationis, dicendo eam nobis *verius* cuncta transfudisse, ac credendum *quidquid* in ea legitur scriptum: Deus bone! quantos sustinuissem impetus & furores sciolorum hujus temporis, qui me temeritatis insimulare alicubi ausi sunt, quod dixissem, Ecclesiam Romanam nunquam discessisse a Vulgata Latina, in rebus etiam chronologicis. Sed apage a nobis hujusmodi Scriptores, qui Iberias nænias libris authenticis præferunt, nec judicium Ecclesiæ Dei, suorumve Pontificum nobiscum consectantur.

Matrem omnium Ecclesiarum, cui, auctore Deo, præsedit Grægorius, cæteræ omnes Latinæ sequutæ sunt, novam ex Hebræo editionem Scripturarum suscipientes, eo quod inter omnes longe præstaret. Clariorem esse in verbis, ac veraciorem in sententiis, nullus Antiquorum negare visus est: unde legimus apud Isidorum Hispalensem lib. 1. de Offic. Eccl. cap. 12. *De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus Presbyter sacras Scripturas convertit: cujus editione generaliter omnes Ecclesiæ usquequaque utuntur, pro eo quod veracior sit in sententiis, & clarior in verbis.* Quum talis fuerit interpretatio Hieronymi, ut definitive pronuntiat Isidorus, mirum quid est, si veterem obscuriorem in verbis, in sententiis non adeo veracem omnes Ecclesiæ repudiarint? De usu itaque Hieronymianæ translationis recepto apud omnes Ecclesias, adeo constans est Gregorii ac Isidori testificatio, ut frustra, quod Italos ac Hispanos spectat, idipsum aliorum Scriptorum sententiis affirmaremus. Ad nostrates igitur properandum est, quia fidem etiam Gallorum postulat articulus sequens.

V. Gallicani Psalterii nomen tulit Psalmorum liber ab Hieronymo iterum emendatus, editusque cum obelis & asteriscis: hoc vero nomine appellata est posterior illa editio juxta LXX. quod Galliarum Ecclesiæ inter omnes primum discesserint ab usu Romani Psalterii, sive veteris illius editionis Latinæ, quam Romæ positus Hieronymus magna ex parte correxerat. Hinc autem ad gloriam Ecclesiarum nostrarum cumulus accedit, non solum ex eo quod e duobus Psalterium perfectus retinuerint; sed maxime quia usu psallendi in Gallicanis Ecclesiis celebratus est ab antiquo ævo liber ille Psalmorum, quem cum aliis libris Canonicis publico tandem decreto probavit Oecumenica Synodus Tridentina. Quanta porro fuerit diligentia nostratium in describendo hocce Psalterio cum asteriscis & obelis, non aliunde testatum volumus, quam ex infinita copia codicum MSS. qui cum talibus distinctionibus supersunt usque hodie in Gallicanis Bibliothecis. In Italia non ita abundant, & perpauca apud suos invenisse se exemplaria fatetur doctus Carus Presbyter Theologus, qui inchoatam nobis dedit editionem Psalterii Hieronymiani cum supra dictis obelorum & asteriscorum signis. Nos præstantissimos id genus, ac permultos codices MSS. consequuti, supplenda curavimus quæ deesse videbantur in editione Romana Cari. At de his vide infra admonitionem nostram in utrumque Psalterium Romanum, & Gallicanum.

Galliarum Ecclesias summam auctoritatem tribuisse novæ ex Hebræo translationi, conjicere nobis licet ex illo usu, quem constanter retinebant in Psalterio juxta LXX. Interpretes emendato posterioribus curis Hieronymi. Nam cur in toto non reciperent, quod in partibus tanto studio susceperant? Hoc est, si exemplaria emendata ad Græcas interpretationes, quæ propius accedebant Hebræorum codicibus, magno studio nostrates susceperunt: quanta putamus voluntate adhæsisse eos Hebraicæ veritati, quanta jucunditate de fonte purissimo haustam aquam ebibisse? Verum ne conjecturis tantum nostris adstruamus opinionem de usu Hieronymianæ translationis apud Gallos, testis accedat idoneus Stephanus Abbas Cisterciensis secundus, qui

qui rem nostram plane conficiat. Is igitur verbo, atque exemplo suo docet, veterem Latinam interpretationem neglectam fuisse apud *nostrates*, propter novam, quam Italæ æmulam objecerat Hieronymus. Nam descripta sacrorum Bibliorum exemplaria ad usum suæ Congregationis, quum aliquot locis redundantia, ac parum consona Hieronymianæ Versioni reperisset, illico offensus hujusmodi dissidiis, & collatione facta Latinorum cum Hebræis codicum, eradenda & obliteranda voluit in suo Historiæ divinæ apographo quæcumque abesse dicebantur in fonte Hebraico, nec posita vidisset apud Hieronymum. Insignior est locus quam ut a nobis prætermittatur, aut ex eo Lectori aliquid depereat. Totum proinde transcribam, quemadmodum nuper editus est a Domno Joanne Mabillonio ad calcem Tom. IV. Operum Sancti Bernardi col. XI. & XII.

CENSURA STEPHANI ABBATIS CISTERCIENSIS II.

De Aliquot Locis Bibliorum.

Frater Stephanus, Novi Monasterii Abbas, & præsentibus, & futuris servis Dei salutem. Hanc Historiam scribere disponentes, inter plurimos libros, quos de diversis Ecclesiis congregavimus, ut veraciorem sequeremur, in quemdam fere ab omnibus multum dissonantem impegimus. Et quia illum pleniorem cæteris invenimus, fidem ei accommodantes, hanc Historiam, secundum quod in eodem libro invenimus, scripsimus. Qua digesta, non modice de dissonantia Historiarum turbati sumus: quia hoc plena docet ratio, ut quod ab uno Interprete, videlicet Beato Hieronymo, quem cæteris Interpretibus omissis, nostrates jamjamque susceperant, de uno Hebraicæ veritatis fonte translatum est, unum debeat sonare. Sunt tamen quidam veteris Testamenti libri, qui non de Hebraico, sed de Chaldaico sermone ab eodem nostro Interprete sunt translati: quia sic eos apud Judæos invenit, sicut ipsemet in Prologo super Daniele scribit, nosque illos sicut cæteros libros secundum ejus translationem suscepimus. Unde nos multum de discordia nostrorum librorum, quos ab uno Interprete suscepimus, admirantes, Judæos quosdam in sua Scriptura peritos adivimus, ac diligentissime lingua Romana inquisivimus de omnibus illis Scripturarum locis, in quibus illæ partes & versus, quos in prædicto nostro exemplari inveniebamus, & jam in hoc opere nostro inserebamus, quosque in aliis multis Historiis Latinis non inveniebamus. Qui suos libros plures coram nobis revolventes, & in locis illis ubi eos rogabamus, Hebraicam, sive Chaldaicam Scripturam Romanis verbis nobis exponentes, partes vel versus, pro quibus turbabamur, minime repererunt. Quapropter Hebraicæ atque Chaldaicæ veritati, & multis libris Latinis, qui illa non habebant, sed per omnia duabus illis linguis concordabant, credentes, omnia illa superflua prorsus abrasimus, veluti in multis hujus libri locis apparet, & præcipue in libris Regum, ubi major pars erroris inveniebatur. Nunc vero omnes, qui hoc volumen sunt lecturi, rogamus, quatenus nullo modo prædictas partes, vel versus superfluos huic operi amplius adjungant. Satis enim lucet in quibus locis erant, quia rasura pergameni eadem loca non celat. Interdicimus etiam auctoritate Dei & nostræ Congregationis, ne quis hunc librum, magno labore præparatum, inhoneste tractare, vel ungula sua per scripturam, vel marginem ejus aliquid notare præsumat.

Luculentum adeo sancti Viri testimonium nos ad alias probationes non sinit abire: diserte enim rem propositam explicavit, *Gallos scilicet nostrates Latinam e fonte Hebraico editionem Hieronymi jamjamque suscepisse: cæteros vero omnes Interpretes repudiasse*. Galliarum igitur Ecclesiæ Hieronymum velut *proprium Interpretem* suscipiebant, & qui ad Hebræorum codices adornatam noverant sancti Doctoris translationem, *per omnia Hebraicæ atque Chaldaicæ veritati credentes*, superflua quæque ex aliis interpretationibus derivata in sacros codices Bibliorum imis ceris obliterabant. Hinc tanta nobis copia exemplarium Canonis Hebraicæ veritatis, quæ in Bibliothecis Francorum adhuc supersunt. Quinque vel sex hujusmodi antiquissimos codices Hebræi Canonis, Latinitate donatos ab Hieronymo, suppeditarunt nobis ad præsentem editionem Gallicanæ Bibliothecæ: quum nec unicum exemplar inveniri potuerit in aliis regionibus, ubi tamen innumeri superesse dicuntur codices Latinæ Vulgatæ: quæ quidem etsi Hieronymum habebat auctorem, multa tamen retinet admista de aliis editionibus, & hæc omnia tamquam superflua eradenda in codicibus Hieronymianæ translationis procuravit Stephanus Abbas Cisterciensis.

Cæterum non est hujus loci linguam & sermones Critici cujusdam Scriptoris retundere, qui utilibus veterum ac hodiernorum Monachorum laboribus invidens, comparitionem criminis adornavit adversus Abbatem Sthephanum, quod Judæorum magistros adivisset, ut ex codicibus Hebræis judicium faceret, quænam retinenda essent in Latinis sacrorum Bibliorum exemplaribus, quænam vero castiganda, vel amputanda. Quasi in eo emendationis genere præmonitus non esset ab ipso Hieronymo, qui sæpius inculcat Judæos esse

esse interrogandos, & diversarum urbium magistros consulendos, si quid in sua nova de Hebræo translatione movere contingat. Ita laudabilem sanctorum Virorum operam ac diligentiam temeritatis accusare non est veritus ille auctor, qui religionem Stephani pie potius venerari debuisset, quam in eum tam libere suam exercere facundiam. Quid enim peccavit Stephanus Cisterciensis in emaculandis sacris Voluminibus errore librariorum interpolis, si Cassiodori regulas sequutus sit? Cassiodorus enim vir eruditissimus quum doceret libro de Institutione divinarum Literarum cap. 15. *Sub qua cautela relegi debeat cælestis auctoritas*, ita conceptis verbis præcipit: *Quibus possibile fuerit, Hebræam Scripturam, vel ejus Doctores requirere non detrectent. Decet enim, ut unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio*. Hinc liquet a nullo damnandam; sed laudandam potius ab omnibus Abbatis Cisterciensis diligentiam, qua ad statutas ab ipso Hieronymo regulas, varios codicum suorum errores voluit emendari. Sed de his alio loco commodius.

VI. Ecclesiam Catholicam publico decreto Hieronymianam Latinam translationem authenticam declarasse, hujusque usum sibi vindicare, consentiunt omnes vel mediocriter docti. Quamquam enim in vulgata sacrorum Bibliorum editione Latina aliquot integri libri retenti sint ex antiqua illa versione, quæ usu obtinebat ante Hieronymum: maxima tamen pars veteris Testamenti pura puta est interpretatio, quam e fontibus Hebræis nobis edidit eximius ille Doctor. Huic igitur Hieronymianæ translationi *adjunctis Italæ partibus quibusdam, & in unum veluti corpus compacta utraque, effloruit Vulgata illa, quæ nunc omnium versatur manibus, quamque perpetuus tot sæculorum & constans usus ad nos transmisit*. Ita ante nos scribebat Auctor eruditi libri de claris Interpretibus. Hoc ipsum docuit Sixtus V. Pontifex maximus Præfatione præfixa Bibliis suis, ubi Vulgatæ editionis auctoritatem prædicans, de libris in ea contentis hunc in modum disseruit: *Qui namque in ea libri continentur (ut a majoribus nostris quasi per manus nobis traditum est) retenti sunt partim ex communi & antiquissima quadam editione Latina, quam sanctus Hieronymus Vulgatam editionem, Beatus Augustinus Italam, sanctus Gregorius veterem translationem appellant, quam sanctus itidem Augustinus cæteris, quæ tunc plurimæ in usu erant, etiam præferendam censuit, quod esset verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ: partim ex sancti Hieronymi translatione adsciti fuere, quibus idcirco quantus honor deferendus sit, is facile intelligit, qui eorum Interpretis dignitatem agnoscit*, &c. Ut vero mentem summi Pontificis habeas perspectam, adverte diligenter Canonem Hebraicæ veritatis, uno Psalterio excepto, totum reperiri in Vulgata Latina cum duobus insuper Tobiæ & Judith voluminibus, de Chaldaico in Latinum conversis ab eodem Ecclesiæ Catholicæ Interprete maximo. Præterea habes in libro Psalmorum posteriorem emendationem Hieronymi, quam ipse edidit cum signis asteriscorum & obelorum, eam nempe, quam & nos restituimus in secunda parte hujus divinæ Bibliothecæ. Reliqui omnes libri Instrumenti veteris retenti sunt ex illa antiqua Vulgata, quæ *Communis*, vel *Italica* dicta perhibetur. Hi sunt liber *Baruch*, *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, ac libri *Machabæorum primus & secundus*. Nonnullas etiam deprehendimus sententias ac versus integros e veteri illa editione in libros præcipue Regum, inque Proverbia Salomonis derivatos: quos quidem licet non admiserimus in nostra Canonis editione, eos tamen locis suis hoc obeli ÷ signo marginali designavimus; ut ad illa signa Lector intentus, intelligat plus aliquid ibidem haberi in Vulgata, quam habeatur in pura & non confusa Hieronymi translatione Hebraica. Decretum itaque Concilii Tridentini de editione & usu sacrorum Librorum, in Sessione quarta promulgatum, ad Hieronymianam maxime spectat translationem; quia maxima pars veteris ac novi Testamenti, prout Latine edita est in Vulgata hodierna, auctorem habet S. Hieronymum. Nihil enim officit auctoritati ejusdem interpretationis, quod cum illa partes aliquot Italæ versionis pro authenticis habeantur in Ecclesia Catholica, quæ in suos usus adhibet veterem Latinum Interpretem, ubi silet Hieronymus, in Scripturis sacris interpretandis Doctor ejus maximus. Nunc ergo decretum subjiciamus, quo auctoritatem Hieronymianæ versionis sancitam dicimus in Concilio Tridentino: *Insuper eadem Sacrosancta Synodus considerans, non parum utilitatis accedere posse Ecclesiæ Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum Librorum, quænam pro authentica habenda sit, innotescat, statuit, & declarat, ut hæc ipsa vetus & vulgata editio, quæ longo tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus & expositionibus, pro authentica habeatur: & ut nemo illam rejicere quovis prætextu audeat, vel præsumat*. Hac sanctione Ecclesiæ Catholicæ consignata auctoritas translationis Hieronymianæ, piorum omnium ita animos incessit, ut eidem comendandæ longiorem probationem frustra postularemus.

PRO-

PROLEGOMENON III.

De Canone Hebraicæ veritatis, & Scholiis ejusdem marginalibus.

I. *Quid Canon Hebraicæ veritatis.* II. *Hujus Canonis sæpius meminit ipse Hieronymus.* III. *Hebraicam veritatem Græci ac Latini Patres agnoscunt.* IV. *De singulis partibus, sive Ordinibus, ejusdem Canonis.* V. *Danielis & Estheris additamenta recepta cum signis Obelorum in Translationem Hieronymi.* VI. *Quisnam fuerit auctor marginalium Scholiorum Canonis, & quænam sit hujusmodi Adnotationum utilitas ac præstantia.*

CAnonis Hebraicæ veritatis nomine intelligenda veniunt Instrumenti veteris volumina viginti duo, quæ canonica habentur tam apud Judæos, quam apud Christianos: quæque in Latinum eloquium ab Hieronymo fuere conversa juxta fidem Hebræorum fontium, ac demum in unum veluti corpus compacta, servato librorum ordine triplici, prout in codicibus Hebræorum res positæ inveniebantur tempore sancti Hieronymi. Canon igitur est catalogus Scripturarum divinarum, quæ Canonicæ appellantur, eo quod in Canonem sunt receptæ, supremumque obtinuerint culmen auctoritatis, non modo ad mores sancte informandos; sed ad comprobanda etiam quælibet Ecclesiastica dogmata. Hanc vero Canonis sacri notionem mutuati sumus e libro secundo Apologiæ Hieronymi adversus Ruffinum, deque Præfatione ejusdem sancti Doctoris in libros Salomonis. Nam Galeati prologi, ubi Hebræorum explicavit Canonem, his verbis recordatur in fine posterioris Apologiæ: *In libris quoque Samuelis & Malachim, quos nos Regnorum quattuor nominamus, post catalogum divinæ Scripturæ, hæc intuli, &c.* Hinc videas *Canonem sacrorum Bibliorum* veteris Testamenti Hieronymum hoc loco appellasse *Catalogum divinæ Scripturæ.* Id autem discriminis posuit inter Scripturas canonicas, & non canonicas, quod istæ legerentur tantum in Ecclesia ad ædificationem plebis; Canonicæ vero ad fidei dogmata insuper confirmanda: *Sicut ergo Judith*, inquit Præfatione jam laudata in libros Salomonis, *& Tobiæ, & Machabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit: sic & hæc duo volumina* (Ecclesiast. & Sapient.) *legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Hieronymo in hac Scripturarum parte consentit Ruffinus, quum & ipse in suo Symbolo diserte docet, non alia volumina pro Canonicis fuisse habita suo tempore præter illa quæ recensentur in Prologo Hieronymi Galeato. Ad Catalogum namque librorum veteris & novi Testamenti ista subjungit: *Hæc sunt quæ Patres intra Canonem concluserunt, & ex quibus fidei nostræ assertationes constare voluerunt. Sciendum tamen est, quod & alii libri sunt, qui non sunt Canonici, sed Ecclesiastici a majoribus appellati sunt, id est, Sapientia, quæ dicitur Salomonis, & alia Sapientia, quæ dicitur filii Sirach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed Scripturæ qualitas cognominata est. Ejusdem vero ordinis libellus est Tobiæ, & Judith, & Machabæorum libri.* Post ætatem Hieronymi ac Ruffini non statim in canonem sacrorum Bibliorum susceptos fuisse libros illos, qui *Ecclesiastici* dicti sunt, fidem nobis facit exemplar manuscriptum, quod licet vetustissimum appareat, quadringentis tamen annis ad minus post obitum Ruffini fuisse inscriptum, nemo inficiatur. Hic itaque codex Bibliorum manuscriptus, notatus numer. 15. in nostra San-Germanensi Bibliotheca, hæc adtexuit libro Estheris: *Finit Esther. Deo gratias, Amen. Hucusque completum est vetus Testamentum, id est, omnes Canonicæ Scripturæ, quas transtulit Hieronymus presbyter de Hebraica veritate in Latinum sermonem. Cæteræ vero Scripturæ, quæ non sunt Canonicæ, sed dicuntur Ecclesiasticæ, istæ sunt, id est, Liber Judith, Tobias, libri Machabæorum duo, Sapientia, quæ dicitur Salomonis, & liber Jesu filii Sirach, & liber Pastoris.* Nonnulla prætermitto, quæ videri possunt ad finem columnæ 1152. hujus editionis. Quam igitur habuerit in Ecclesia auctoritatis dignitatem Scripturæ Canonicæ, plane liquet ex supra memoratis, & illæ sunt, quibus constat Canon Hebraicæ veritatis, in quo nunquam fuerunt libri, vel *Apocryphi*, vel *Ecclesiastici* appellati apud antiquos Patres. Hodie nullo auctoritatis discrimine in Canonem Ecclesiasticum recepti, parem cum cæteris merentur venerationem apud omnes vere pios, qui Concilii Tridentini decreto de Canonicis Scripturis adhærere gloriantur.

Canonis porro Hebraicæ veritatis meminit Cassiodorus, de Institutione Divinarum Literarum capite duodecimo, ubi ipsum vo-

cat

cat Divisionem Scripturæ divinæ secundum Hieronymum: *Auctoritas divina*, inquit, *secundum sanctum Hieronymum in testamenta duo ita dividitur, id est, in vetus & novum. In Legem, id est, Genesim, Exodum, Leviticum, Numerorum, Deuteronomium. In Prophetas, qui sunt Jesu Nave, Judicum, Ruth, Samuel, Malachim, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Libri duodecim Prophetarum. In Hagiographos, qui sunt Job, David, Salomonis Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Daniel, Verba Dierum, id est, Paralipomenon, Esdras, Esther*. Hæc ex Prologo Hieronymi Galeato afferebat Cassiodorus; sed vitiosa est prorsus illa divisio, tam in editis, quam in manuscriptis libris I. quidem omissa ubique voce *Malachim* post verbum *Samuel*. II. Manuscripti codices non pauci prætermiserunt *Daniel*, alii cum editis adnumerant majoribus Prophetis post Ezechielem, servato ordine vulgato Bibliorum sacrorum. III. Pro nomine isto, *Ecclesiastes*, posuerunt *Ecclesiasticum*, qui non est Salomonis, sed liber Jesu filii Sirach: quique in Canonem nusquam admissus est ab Hieronymo. IV. Denique aliquot manuscripta exemplaria adjiciunt librum Judith post volumen Estheris: quum tamen Judithæ liber e numero Canonicarum Scripturarum segregatus sit in multis locis apud Hieronymum. Neque tamen negligentiæ vel inscientiæ accusandus est Garetius noster, qui in ultima Cassiodori Operum editione hos non emendavit codicum seu editorum, seu manuscriptorum errores. Is quippe, sicut & alii, qui edendis SS. Patrum lucubrationibus navant operam, id quod in melioris notæ libris, manu optima & vetustissima exaratis habebatur, bona fide retulit, nec sui credidit esse officii & muneris ea corrigere, quæ in tam venerandæ antiquitatis codicibus constanter legebantur. At nulli omnino ingratum, aut injucundum fore arbitramur, si pro suscepto a nobis Canonis Hebraici explicandi munere observemus hos omnes lapsus & errores posse ab iis facile corrigi, qui sacra divinarum Literarum eruditione imbuti, eos tentaverint hac sacrati fontis unda eluere, atque abstergere.

Eumdem Hebræorum Canonem repræsentat Isidorus Hispalensis, Originum lib. 6. cap. 1. quem integrum hoc loco transcriberemus, nisi infra editus esset cum Principio Scripturarum Galeato, seu Præfatione in libros Regum. Notandum tamen nonnulla verba Hebraica aliter legi apud Isidorum, quam legantur apud Hieronymum: quia Editores Isidori morem hodiernum Grammaticorum Hebræorum sæpius imitantur, imperitia quoque vel ipsorum, vel librariorum voces quædam mendosiores occurrunt, ut est illud: *Quidam autem* Ruth & *Rimoth, quod Latine dicitur*, lamentatio Jeremiæ, *Hagiographis adjiciunt*. Quisquis vocem *Rimoth* barbaram posuit pro *Kinoth*, sive *Cinoth*, quæ *lamentationes* significat, eum linguæ Hebraicæ imperitissimum fuisse oportet. Sic fieri amat inter illos, qui scriptorum veterum Opera restituere præsumunt absque sufficienti notitia multarum rerum, quas pertractant.

II. Canonem Hebraicæ veritatis conceptis verbis appellat ipse Hieronymus libros veteris Testamenti Latine a se redditos: quod si secus fuisset, hoc nomine nequaquam a nobis fuisset insignita prima pars hujus divinæ Bibliothecæ. Verum hanc nomenclaturam edocti a sancto Doctore, inepte ageremus alienum ac ementitum titulum apponentes Hebraicæ Translationi veteris Instrumenti. Celebrior & explicatior locus hujusce nominationis legitur Epistola 28. ad Lucinium; de quo ne minima particula nobis excidat, integrum afferro ad laudem præcipue Hebraicorum voluminum, in quorum auctoritatem debacchatus est hujus temporis quidam fabularum Ægyptiacarum propugnator. Sed nunc audiat Hieronymum juxta datam sibi sapientiam ita Lucinio respondentem: *Canonem Hebraicæ veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis & notariis dedi scribendum. Septuaginta Interprretationem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam, studiosis tradidi. Novum Testamentum Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est: ita novorum Græci sermonis normam desiderat*. Non poterat beatus Hieronymus clarius aut brevius declarare quidquid in divina Bibliotheca nobis præstitit. Priorem enim partem apertissime demonstrat, quum ait, *Canonem Hebraicæ veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis & notariis dedi scribendum*: alteram autem in his verbis, *Septuaginta Interpretationem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi*. Tertiam denique partem divinæ Bibliothecæ indicat dicens, *Novum Testamentum Græcæ reddidi auctoritati*. Quid plura? ut innotescat quibus fundamentis suas Bibliorum sacrorum Interpretationes suffultas esse voluerit, apte concluseque subjungit, *Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est: ita novorum Græci sermonis normam desiderat*. Quæ definitio emendationis Scripturarum tantam in Ecclesia obtinuit aucto-

auctoritatem, ut ex præscripto Hieronymi Jus Canonicum in Decreto Gratiani eamdem castigationis normam sequendam esse decernat. Canonem igitur Hebraicæ veritatis scribendum dedit Hieronymus pueris sex & notariis Lucinii, in quo laudans præcipue fervorem ac studium Scripturarum, ita ad Theodoram scribit Epist. 29. *Nec patriæ suæ largitate contentus, misit Jerosolymarum & Alexandrinæ Ecclesiæ tantum auri, quantum multorum possit inopiæ subveniri. Quod quum multi mirentur, & prædicent, ego in illo magis laudabo fervorem & studium Scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitavit, & missis sex notariis, quia in hac provincia Latini sermonis scriptorumque penuria est, describi sibi fecit quæquumque ab adolescentia usque in præsens tempus dictavimus?* Circa annum Christi 394. illa scribebat Hieronymus, quum Octateuchum adhuc haberet in manibus interpretatione donandum tempore opportuno. Quisnam vero fuerit ille Octateuchus, satis liquet ex Præfatione in librum Josue, ubi dicit, finito tandem Mosis *Pentateucho*, ad libros *Josue*, *Judicum*, *Ruth & Esther* mittendam manum. Quod duobus vel tribus modis intelligi potest. Primum librum Judicum & Ruth in eumdem compingendo, Octateuchum faciemus ex quinque Mosi voluminibus, uno Josue, altero Judicum, & ultimo Estheris. Hic erit Octateuchus, quem Hieronymus absolvebat post annum Christi 404. ut videre est in Prolegomeno nostro superiori, ubi disputatum est de tempore Translationum Hieronymianarum. Secundo Octateuchum istum ita supputari nihil vetat, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*, *Josue*, *Judices*, *Ruth*, & *Esther*. Nam quo tempore scribebat Hieronymus ad Lucinium, tunc Genesis librum in Latinum sermonem ab eo fuisse translatum, vix dubitari potest: neque vero uno tempore omnia Mosis volumina Latinitate donavit, uti suo loco diximus, sed statim Geneseos librum interpretari cepit anno circiter 394. quem *Desiderio* suo nuncupavit: reliqua Pentateuchi Mosaici volumina majoribus reservans otiis scribendi. Denique de supputatione, sublato Genesis volumine, & Ruth cum Judicibus copulato, erit nihilominus integer adhuc Octateuchus in manibus Hieronymi suo tempore convertendus in Latinum eloquium: nempe 4. Mosis libri, 1. Josue, 1. Judicum & Ruth, 1. Estheris, & 1. Paralipomenon. Quia certum exstat libros Paralipomenon ex Hebræo non fuisse translatos ante annum 396. quando vita jam excesserat Lucinius. Hinc intelligat lector non uno modo errasse Marianum in notis ad Epistolam 28. S. Hieronymi: nam error in eo est, quod pro *Octateucho* legerit *Heptateuchum*, & Erasmum puræ lectioni adhærentem putavit reprehensione dignum. Monemus igitur studiosum Lectorem meliores ac doctiores esse notas Gravii, quibus illustravit Epistolas Hieronymi, quam sint illæ, quas Marianus Victorius edidit cum Operibus ejusdem sancti Doctoris.

De Canone meminit iterum aliis locis Hieronymus: Nam Præfatione in Libros Regum postquam illum per partes singulas explanavit, hæc ab eo scripta leguntur: *Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, & Jesu filii Sirach liber, & Judith, & Tobias, & Pastor, non sunt in Canone.* Libro quoque primo adversus Jovinianum de περιόδοις, volumine prorsus apocrypho, loquutus, redit ad Canonicas Scripturas, dicens, *sed nunc nobis de Canone omne certamen est*. Ejusdem recordatur procemio Commentariorum in Jonam Prophetam: *Liber quoque Tobiæ*, inquit, *licet non habeatur in Canone, tamen quia usurpatur ab Ecclesiasticis viris, tale quid memorat &c.* Quem etiam, tacito nomine *Canonis*, in partes suas distribuit Præfatione in Danielem ex Hebræo translatum. *Illud admoneo, non haberi Danielem apud Hebræos inter Prophetas, sed inter eos, qui Hagiographa scripserant. In tres siquidem partes omnis ab eis Scriptura dividitur, in Legem, in Prophetas, & in Hagiographa, id est, in quinque, & octo, & in undecim libros: de quo non est hujus temporis disserere.* Ut autem *Canonis* mentionem ingerit non addendo nomen *Hebraicæ veritatis*: ita sexcentis locis citat *Hebraicam veritatem*, prætermissa omni *Canonis* appellatione. Idem tamen intelligit in Hebræorum *Canone*, quod in *Hebraica veritate*; quia Hebraica veritas apud Hieronymum semper accipitur pro Canonicis Hebræorum Scripturis, id est, pro iis solis quæ leguntur in fonte Hebraico. Jam vero stultus sit, qui singula loca enumerare velit, in quibus Hebraicam veritatem replicat Hieronymus: vix enim aliquam Epistolam, aut quemlibet commentarium revolveris, ubi statim non occurrant similes loquutiones: *Juxta Hebraicam veritatem. Aliter Hebraica veritas habet. Hoc a veritate Hebraica discordat.* Et ita de cæteris, quæ vel comminisci, otiosi esset Scriptoris.

III. Multifariam Hebræorum voluminum auctoritatem agnovere Græci Latinique Patres: & quanto fuere cæteris doctiores, tanto plus eos perspicias Hebraicæ studuisse veritati. Dum testatur Hieronymus Libro primo Apologiæ adversus Ruffinum, Origenem se legisse ob eruditionis meritum, non ad se-

sectandam ejus fidem, praeclarum istud contexuit testimonium, quo Graecorum studia erga Hebraicam Scripturam manifesta explorataque nobis fecit: *Ipse Origenes*, inquit, *& Clemens, & Eusebius, atque alii complures, quando de Scripturis aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: Referebat mihi Hebraeus*: Et, *Audivi ab Hebraeo. Et, Hebraeorum ista sententia est. Certo etiam Origenes Patriarchen Huillum, qui temporibus ejus fuit, nominat, & trigesimum Tomum in Isaiam, in cujus fine edisserit, Vae tibi, civitas Ariel, quam expugnavit David, illius expositione concludit: ut quum aliter prius sensisse se dicat, doctus ab illo, id quod verius est, confitetur. Octogesimum quoque nonum Psalmum, qui inscribitur, Oratio Moysi, hominis Dei, & reliquos undecim, qui non habent titulos, secundum Huilli expositionem, ejusdem Moysi putat: nec dedignatur, Hebraeam Scripturam interpretans per singula loca, quid Hebraeis videatur, inserere*. In fine libri secundi ejusdem Apologiae, de Origene iterum, & Didymo, & Eusebio, asserit ipsos Judaeorum translationes explanasse in omnibus suis libris: quodque praecipuum est in commendationem Hebraicae veritatis, hoc ita subjungit: *Apostolici viri Scripturis utuntur Hebraicis*: *ipsos Apostolos & Evangelistas hoc fecisse perspicuum est. Dominus atque Salvator, ubiquumque veteris Scripturae meminit, de Hebraicis voluminibus ponit exempla*, &c. Quid igitur mirum, si post Dominum Salvatorem, post Apostolos & Evangelistas, ac demum post viros Apostolicos, Graecorum Patrum celebratiores Hebraicis uterentur Scripturis, earum auctoritatem agnoscerent, atque de Judaeorum codicibus divinos sensus scrutarentur. Idem studium Hebraicae Scripturae in Adamantio probat Eusebius Caesariensis, Eccl. Hist. lib. 6. cap. 16. ubi ait statim ab initio: *Tantam porro curam ac diligentiam in divinis Scripturis perscrutandis adhibebat Origenes, ut Hebraicam etiam linguam didicerit, & authenticos Scripturarum libros, Hebraicis scriptos literis, qui apud Judaeos habentur, sibi comparaverit*, τάς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερομένας προτοτύπους αὐτοῖς ἑβραίων στοιχείοις γραφάς, κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι. *Authenticos*, Interprete Valesio, vocat Eusebius Judaeorum *codices*, respectu omnium translationum, etiam comparatione facta cum Versione LXXII. Translatorum. Qua quidem appellatione saepissime eosdem libros exornat Hieroymus, ut Epistola 132. ad Vitalem: *Et siquidem in historiis aliter haberent Septuaginta, aliter Hebraica veritas, confugere poteramus ad solita praesidia, & arcem linguae tenere vernaculae: nunc vero quum & ipsum Authenticum & caeteri interpretes pari auctoritate consentiant, non in Scriptura, sed in sensu est difficultas*. Similiter Epist. 135. de Psalmo sexagesimo septimo nonnullos versiculos in medium adducens hanc castigationem illis adhibuit juxta fidem librorum authenticorum. *Quum iste versiculus*, inquit, *magis habere debeat juxta Hebraicam veritatem*, Cantate Deo, Psallite Domino, *& illud quod sequitur in principio versus alterius*, Psallite Deo, *non sit in libris Authenticis, sed obelo praenotatum*. Libro denique decimo septimo Commentariorum in Isaiam Prophetam non aliter vocat Hebraeorum exemplaria, quam libros authenticos: sic enim scribit de Apostolo: *Paraphrasim hujus testimonii, quasi Hebraeus ex Hebraeis, assumit Apostolus Paulus de Authenticis libris in Epistola, quam scribit ad Corinthios*. Illas ergo Hebraeorum primigenias, πρωτοτύπους, Scripturas, sive *libros authenticos* sibi comparavit Origenes, quos tanti faciebat, ut decimo Stromatum suorum libro nihil recipiendum putarit praeter ea quae in libris Hebraicis legerentur. Unde de historia Susannae ajebat apud Hieronymum in fine Commentariorum in Danielem: *Quia Hebraei reprobant historiam Susannae, dicentes eam in Danielis volumine non haberi, debemus diligenter inquirere nomina* χίνου καὶ πρίνου *quae Latini illicem & lentiscum interpretantur, si sint apud Hebraeos, & quam habeant etymologiam, ut a* σχίτω, *scissio, & a* πρίνω, *sectio, sive serratio dicatur lingua eorum. Quod si non fuerit inventum, necessitate cogemur & nos eorum acquiescere sententiae, qui Graeci tantum sermonis hanc volunt esse* πτειχοπλὼ, *quae Graecam habeat etymologiam, & Hebraicam non habeat. Quod si quis ostenderit duarum istarum arborum scissionis & sectionis in Hebraeo stare etymologiam, tunc poterimus etiam hanc Scripturam recipere*. Ibidem nonnulla edisserens de verbis regis Babylonis, deque idolo Beli apud Babylonios, pulchre sententiam suam tuetur exceptione hac subtili: *Hoc quod Scriptura nunc dicit:* Exclamavit voce magna; *quia de idololatra & ignorante Deum dicitur, videtur observationem nostram subvertere, qua dudum asseruimus, vocem magnam in sanctis tantum reperiri. Quod solvet facile qui hanc historiam in libro Danielis apud Hebraeos dixerit non haberi. Si quis autem potuerit eam approbare esse de Canone, tunc quaerendum est quid ei respondere debeamus*. Ex his manifestum nobis est, Origenem ita Hebraicae veritati adhaesisse, ut nihil extra Canonem Hebraeorum recipere, nihil non Hebraicum defendere voluerit. Nec vetat quod scriptum ab eo legimus in Epistola ad Africanum; quia prudenti consilio usitatos in

in Ecclesia codices, Vulgatamque lectionem Scripturæ ad ædificationem plebis, noluit a Christianis repudiari tamquam adulterina additamenta, aut mimorum arte contexta. In homiliis igitur suis, quas ad vulgum loquitur, communem editionem ac lectiones usitatas sequitur: in Tomis vero, id est, in disputatione majori, Hebraica veritate stipatus, & suorum circumdatus agminibus, interdum linguæ peregrinæ quærit auxilia. Quod ita testatum habemus ab Hieronymo Præfatione Quæstionum Hebraicarum in Genesim. Sciendum tamen in Homiliis etiam Origenis bene audiri Hebraicam veritatem, ac sæpius præferri Septuaginta Seniorum interpretationibus. Homilia secunda in Cantica Canticorum quum recitasset Origenes hæc verba Proverbiorum 27. ℣. 10. *In domum fratris tui ne intres infelix*, in ultimam vocem, *infelix*, sic observatum voluit. *Pro eo quod Septuaginta, infelix, interpretati sunt, Aquila, Hebræam exprimens veritatem, ἀγροικὸν posuit.* Homilia quoque undecima in Jeremiam manifestus est assertor Hebræorum voluminum, in tantum ut ea vocet exemplaria certiora, atque veraciora, habita etiam ratione ad Versionem LXX. Interpretum. *Duplex quippe*, inquit, *Scriptura est. Nam in multis exemplaribus continetur*, non profui, neque profuit mihi quisquam. *In his vero quæ exemplaria veriora sunt, & cum Hebræis consonant, habetur:* Non debui, neque debuit mihi quisquam. *Oportet igitur & quod in usu est, atque in Ecclesiis legitur, exponere, & hoc quod in Hebræis codicibus invenitur, intactum non præterire.* Et post pauca: *Quia autem & alia nobis expositio residua est, propter exemplaria certiora, in quibus continetur*, non debui, neque debuit mihi quisquam, *& hunc locum consideremus.* Qui plura desiderarit, ut persuasum habeat Origenem in omnibus agnovisse auctoritatem Hebraicorum voluminum, legat libros ejusdem contra Celsum, & Tomos Commentariorum in Matthæum. Nunc unus pro aliis omnibus Græcis Patribus veniat ad probationem nostræ assertionis Procopius Gazæus sophista, qui Commentarios in Octateuchum ex vetustissimis orthodoxorum Patrum aliorumque Scriptorum enarrationibus accuratissime concinnavit, & sententias eorum in unum corpus ac perpetuum interpretationis contextum delibavit. Hic itaque Græcus Scriptor, ad primum Geneseos verbum, Hebraicam agnoscit veritatem, parumque abest quin LXX. Interpretes succenseat ob occasionem erroris, quam præbent illi in sua translatione Scripturarum. *At si velimus*, inquit, *Hebræam observare veritatem, sciendum est principii nomen significare caput. Itaque licebit hunc assignare sensum: Moses cælum & terram, quæ prima sunt entium visibilia, caput vocat*, &c. deinde singula discutiens de verbo *creavit* in primo Geneseos versu hæc in primis notare studuit: *Verum si Hebraicam dictionem diligentius excutere velimus, reperiemus eam vocem non simpliciter significare, fecit, sed condidit, in conspectum nostrum dedit, & demonstravit: quæ omnia quodammodo docent, quod eam, cum prius non fuerit, nec ex præjacente materia constituerit, & videndam exhibuerit. Nam quod Septuaginta Interpretes inquiunt, fecit; certe occasionem quibusdam magni erroris obtulere. Facere etenim de his prædicant, quæ ex quadam materia producuntur, ut ex ferro falx, & alia quæ nobis artifices efficiunt. Hinc quidam in hunc errorem provoluti sunt, ut vociferarent, Mosen ab Ægyptiis edoctum, credidisse ex præjacente materia hoc universum conditum, eamque sententiam statim in sui operis initio nobis inculcare, cum utatur verbo, fecit. Horum impudentiam cum ignorarent Septuaginta Interpretes, præsentem locum per verbum, fecit, exposuere, cum satius fuisset aliter expositum esse, & per verbum, quod Hebræo per omnia responderet, sicut Mosem egisse constat, qui eo verbo quod ponit, quasi reluctatur summa vi illis, qui materiam inducebant, ostendens evidenter eam non præjacuisse. Immo cælum, terram, abyssumque antecessisse materiam commonstrat, dum ex his mundi ornatum processisse, populum suæ fidei commissum erudit.* Quanta sunt in hac Procopiana expositione, quæ veritatem Hebræorum voluminum commendant: quanta econtrario, quæ translationem Septuaginta Interpretum explodunt? Ne quis tamen sibi soli doctus, nobis vero multum indoctus propugnator LXX. Translatorum, existimet, Procopium unico hocce loco tribuisse auctoritatem exemplaribus Hebraicis sacrorum Bibliorum, legat ejusdem Commentarios in caput undecimum Geneseos, ubi scriptum reperiet: *Sem fuit filius centum annorum, & genuit Arphaxad, biennio post diluvium. Hebraica veritas habet, Selam genitum esse ab Arphaxad. Quæ deinde in medio ponuntur, obelisco signata visuntur.* Junioris igitur, qui vocatur, Cainani jugulata est obelisco progenitura; quia nulla fuit in *veritate Hebraica* hujus Patriarchæ commemoratio. Ea autem quæ obelis signata erant, nulla expositione dignabantur apud Græcos, quippe quod aliena a fonte Scripturarum, & adscititia haberentur in verbis propheticis. Tempus me deficiet, si cuncta replicem, quæ in Procopii Gazæi collectione affatim occurrunt ad manifestandam auctoritatem, quam *Hebraicæ veritati* tribuere Græci Scriptores. Verum

rum nefas sit omisisse quæ de annis chronologicis priorum Patriarcharum ante Diluvium, scribit Procopius, quasi nomine aliorum omnium Græciæ Tractatorum: *Notandum est*, inquit, *Hebræum semper circa centenarium numerum versari in componenda genealogia, exempli gratia: Adam natus annos* 230. *genuit Seth, qui primogenitus censetur: sed Hebræus sic scribit: Adam natus annos* 130. *genuit Seth... Enos vero vixit nonaginta annis, & genuit Kenan... Kenan vero vixit septuaginta annis, & genuit Mahalalel*, &c. Ita consequenter usque ad Patriarcham Henoch, qui cum Deo ambulans sublatus est, ne malitia mutaret intellectum ejus. Minorem vero numerum codicum Hebræorum hoc modo prosequutus Procopius, agnoscit talem chronologiam summa diligentia fuisse adnotatam a Moyse: *Ecce quanta diligentia annotatum sit tempus, quod præcessit generationem liberorum, & quod denique insequutum est*. Hic quidem in cap. 5. Geneseos probat Scripturam Hebraicam; at in Commentariis ad versum octavum capitis 32. Deuteronomii, errorem Septuaginta manifeste redarguit his verbis: *Ab Adam usque ad Noe ab eo decimum, annis circiter bis mille quadraginta duobus, qui error LXX. Interpretum est, nullus in spatiosum iter deflexisse, historia fertur*. Ne congeries multorum similium testimoniorum Lectorem obrueret, plura prætermitto ex iis quæ legi in Commentariis Procopii. Si cui jam allata non sufficiant, consulat ipse Commentarios in Octateuchum, & verum me dicere comprobabit.

Cæterum de ætate Procopii Gazæi Sophistæ non una est eruditorum sententia. At si vera est epistola ejusdem Procopii ad ipsum Hieronymum scripta, quam Isaac Vossius afferebat in responsione ad tertias Simonii objectiones pag. 117. æquales fuisse Hieronymum ac Procopium necesse est. Probat vero Joannes Curterius, interpres Procopii in Isaiam Prophetam, Theodosii primi sæculum attigisse Sophistam nostrum Gazæum: immo & prius etiam aliquanto cepisse, cum hic se multos alacriter martyria subeuntes vidisse testetur, quæ in Juliano cessasse reperiuntur: a cujus imperio ad idolorum alteram usque dejectionem, Procopii sæculum produci queat. Vide Præfationem Curterii in Epitomen variarum Commentationum in Isaiam Prophetam. Ut sit de tempore Procopii Gazæi, certum ab eo exstat Græcos Scriptores Ecclesiasticos omnes veritatis Hebraicæ tenacissimos fuisse cum Hieronymo: Septuaginta vero interpretes sæpius ab ipsis abjectos esse. Præclare quidem commendatur Hebraica veritas ex iis quæ modo recensuimus: præcipuum tamen ac singulare est ad ejus laudis accessionem, quod in rebus maximi momenti, ac fidem Catholicam spectantibus, ad fontem Hebræum recurrere, & linguæ peregrinæ auxilia quærere teneantur Græci atque Latini orthodoxi. Procopium jam vidimus repudiantem Septuaginta interpretes, qui occasionem erroris præbuerunt in primo versiculo Geneseos, propter verbum *fecit*: ut multi dicerent Mosen credidisse ex præjacente materia universum cæli ac terræ opificium conditum fuisse. Hujus opinionis imperitiam non aliunde refellit Procopius, quam ex Hebraico contextu, ubi diserte testatur Moses Deum creasse, ברא *bara*, id est, *ex nihilo, condidisse* cælum & terram. Quum autem creationis mundi ex nihilo fidem excludant aliquo modo Septuaginta Translatores; pejus adhuc creationem inducunt in æternam Sapientiæ Dei generationem, & inde Arianæ hæresi ansam sui dogmatis subministrant. Ideo sancti Patres provocant ad Hebraicam veritatem, qua error Arianorum validissime confutatur. Epiphanius hær. 68. pag. 320. Arianis, locum a LXX. male editum, ὁ Κύριος ἔκτισέ με, urgentibus, ita respondit: *Hi cum Hebraicas dictiones neque attigerint, neque noverint, neque quomodo se habeat harum vis, sciant: proterve & petulanter insultarunt, graves inimici: quærentes occasionem unde fidem mutilent, immo magis seipsos, nec enim possunt veritatem. Et quia invenerunt*, Dominus creavit me, *periculose velut imaginantes somniant, ea, quæ ad nihil commoda sunt, vitæ inferentes, & orbem terrarum turbantes: at Hebraica lingua non sic habet. Unde & Aquila dicit*, Dominus possedit me, *&c.* De eodem testimonio hæc habet Hieronymus lib. 2. Commentariorum in caput 4. Epistolæ ad Ephesios: *Unde & hæresis nativitatem Christi calumnians, Salomonis usurpat exemplum: Dominus creavit me initium viarum suarum.* Quod ipse castigat lib. 2. Commentariorum in cap. 4. Michææ, dicens: *Sive ut in Hebræo scribitur, Dominus possedit me*. CANANI *enim* (קנני) *non creavit me, sed possedit me, habuitque, significat*. Clarius adhuc in Epistola ad Cyprianum, ubi exponit octogesimum nonum Psalmum. Ait igitur non longe ab initio: *Simile quid & in Proverbiis ex persona Sapientiæ, qui Christus est, legitur*: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua: ante sæcula fundavit me in principio: antequam terram faceret & abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles generavit me. *Nullum autem debet verbum creationis movere, quum in Hebræo non sit crea-*

tio, quæ dicitur BARA, (ברא), *sed possessio: ita enim scriptum est*, ADONAI CANANI RESITH DARCHO, (יהוה קנני ראשית דרכו) *quod in lingua nostra exprimitur* Dominus possedit me, initium viarum suarum. *Inter possessionem autem & creationem multa diversitas est. Possessio significat, quod semper Filius in Patre, & Pater in Filio fuerit. Creatio autem ejus, qui prius non erat, conditionis exordium.* Idem Hieronymus, libro Quæstionum Hebraicarum in Genesim, & libro primo adversus Jovinianum, urget immaculatum partum Virginis Mariæ tum contra Judæos, tum contra Hæreticos, ex dictione Hebraica עלמה, *aalma*, quæ legitur Isaiæ cap. 7. ℣. 14. ubi virgo paritura nostrum Emmanuel prædicta erat. *Loquatur Isaias*, inquit sanctus Doctor lib. 1. adversus Jovinianum, *spei nostræ fideique mysterium*. Ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium, & vocabis nomen ejus Emmanuel. *Scio Judæos opponere solere, in Hebræo verbum* AALMA, *non virginem sonare, sed adolescentulam. Et re vera virgo proprie* BETHULA, *adolescentula autem vel puella, non* AALMA *dicitur, sed* NAARA. *Quid est igitur quod significat* AALMA? *Absconditam virginem, id est, non solum virginem, sed cum ἐπιτάσει virginem: quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu . . . In eo loco in quo ait: Virgo quæ egredietur, ut hauriat aquam, in Hebraico scriptum est* AALMA, *id est virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita. Aut certe ostendat mihi, ubi hoc verbo appellentur & nuptæ, & imperitiam confitebor.* Pro purissimo virginitatis & integritatis honore adversus eumdem Jovinianum dum supra militaret libro jam laudato Hieronymus, hoc Zachariæ commate hæresim jugulabat. *Et expletur*, inquit, *illud vaticinium Zachariæ, dumtaxat juxta Hebraicam veritatem de Ecclesiæ virginibus prophetantis:* Complebuntur infantibus, & puellis ludentibus plateæ ejus. Quid enim bonum ejus est, & quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines. *Istæ sunt virgines*, &c. Vides, prudens Lector, *spei nostræ fideique mysteriis*, cum adversus Judæos, tum adversus Hæreticos, patrocinia quæsita e codicibus Hebræorum, & Ecclesiæ Catholicæ invictissimos pugiles, ubi quæstio est de fide nativitatis Christi, Verbique æterna generatione, ad Hebraicam semper provocasse veritatem. Quod utique incassum ivisset, nisi constans ac perpetua fuisset habita apud omnes auctoritas Hebræorum voluminum. Merito proinde ajebat Hieronymus Epist. 74. ad Marcellam, *Jampridem cum voluminibus Hebræorum editionem Aquilæ confero, ne quid forsitan propter odium Christi synagoga mutaverit, & ut amicæ menti fatear, quæ ad nostram fidem pertineant roborandam, plura reperio.* Suspicabatur vir sanctus Aquilam subdola interpretatione nonnihil mutasse de Scripturis sanctis, dumque editionem ejus cum fonte Hebræo contendit, plura reperit Hebraica veritate ad comprobationem nostræ fidei. Quare alibi pudebat tantum Doctorem contentionis nostrorum sciolorum, qui Hebraicam veritatem, id est, suam ex Hebræo translationem arguebant. *Judæi*, inquit, *contra se legunt, & quid pro se sit, nescit Ecclesia.*

Pro Ecclesia maxime erat quod in Prophetarum voluminibus Hebræis legebatur: utque inconcussum haberet fides Christiana apud ipsos inimicos testimonium. Judæorum gentem Deus per terras dispergi voluit cum instrumentis divinarum Scripturarum, quibus nostræ religionis sacramenta non conficta, sed a vero Deo promissa, atque completa demonstrantur. Hinc sanctus Augustinus de Civitate Dei lib. 18. cap. 46. *Nobis quidem*, inquit, *illæ sufficiunt prophetiæ, quæ de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inviti perhibent, eosdem codices habendo atque servando, per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quaquaversum Christi Ecclesia dilatatur . . . quoniam si cum illo testimonio Scripturarum in sua tantummodo terra non ubique essent, profecto Ecclesia, quæ ubique est, eos prophetiarum, quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus habere non posset.* Idem docebat in Psalmum 56. quum diceret: *Ut Judæi tamquam capsarii nostri libros nostros circumferrent, ut quum pagani non credunt, quæ nos de Christo prædicta fuisse dicimus, quasi a nobis essent conficta, mittamus eos ad inimicos fidei nostræ Judæos, qui libros nostros circumferunt, in quibus eadem habentur, quæ nos prædicamus.* His consonant quæ leguntur apud Justinum Martyrem Oratione prima ad Græcos, ubi Religionis Christianæ libros asservatos esse pronuntiat cum sacris Judæorum Exemplaribus: nec id quidem fortuito; sed ex divinæ providentiæ consilio admirabili: *Nam quod etiam nunc apud Judæos pietatis nostræ libri asservantur, divinæ id de nobis opus est prudentiæ.* Audiendus de eodem argumento Tertullianus, qui apertissime demonstrat supremam fuisse in Ecclesia Christi auctoritatem Hebræorum voluminum ad rerum ineffabilium veritatem comprobandam, & Ethnicis fidem faciendam de cultu Christianæ Religionis nostræ. Inanium itaque deorum cultores hoc modo compellit, & interpellat. Apologet. cap. 18. & 19.

Hæc

Hæc & nos risimus aliquando. De vestris fuimus : fiunt, non nascuntur Christiani. Quos diximus prædicatores, Prophetæ de officio præfandi vocantur. Voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem divinitatis edebant, in thesauris literarum manent, nec istę nunc latent ... Hodie apud Serapeum, Ptolomæi Bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur. Sed & Judæi palam lectitant. Vectigalis libertas vulgo aditur sabbathis omnibus. Qui audierit, inveniet Deum: qui autem studuerit intelligere, cogetur & credere. Primam instrumentis istis auctoritatem summa antiquitas vindicat ... deos vestros, ipsa templa, & oracula, & sacra, unius interim Prophetæ scrinium sæculis vincit, in quo videtur thesaurus collocatus totius Judaici sacramenti, & inde etiam nostri. De Hebræis voluminibus loquutum fuisse Tertullianum hoc Apologetici loco, nemo prudens ac sobrius inficiabitur. Si qui erunt tantis cervicibus, qui audeant ad suos sensus contorquere tam apertum antiquissimi Scriptoris testimonium, facile ex ipso textu, ordineque sermonis eorum pervicaciam revincere poterunt, qui controversias scribunt, vel disputationes prolixas instituunt. Nos æquis Lectoribus, non litigiosis hæc scripsisse contenti, ad alias pergemus probationes.

Summam ex alio capite auctoritatem deducimus Hebræorum voluminum. Nam secundum sanctorum Patrum celebratissimi Hilarius & Ambrosius exemplaribus secundum Hebræum correctis & emendatis semper adhæserint, ex eo nobis evidentissimum indicium præbent quanta fuerit apud illos dignitas Hebræorum codicum. Hanc in sancto Hilario venerationem erga fontem Hebræum observat Petrus noster Coutant, numero XIX. & XX. Admonitionis in Commentarium Psalmorum, sive in Tractatus Hilarii super Psalmos. Is tametsi natam de mundi ætate controversiam ingredi forte nolens, omnem a se removet suspicionem opinionis præjudicatæ in gratiam Hebræorum voluminum, testisque accedit locuples ad declarationem sententiæ sancti Hilarii, quem nobis edidit. Sic igitur nonnulla loca Operum a se nuper editorum expendit: *Quanti etiam fecerit* (Hilarius) *Psalmorum librum apud Græcos, secundum Hebræos emendatum, initio litera 8. Psal. 118. testatum reliquit: ubi a præconcepta sententia, quam Latini codices confirmabant, ac nonnulli Græci, ob unam illius auctoritatem discedit. In ejusdem libri emendatione, ut in totius Psalmi 118. explanatione, consensit Ambrosius in eumdem locum. Utriusque verba ad illud Luciani Martyris Opus commode referes, de quo Euthymius testatur*: omnibus editionibus visis, & cum Hebraica veritate diligentissime collatis, propriam editionem, nihil mancum, nihil habentem superfluum Christianis tradidit, &c.

Ille cum ex hoc loco, quo librum secundum Hebræos *emendatum tanti ducit, tum ex altero, quo Græcis codicibus, quia* ex Hebræo fonte proximi sunt, *aliquanto plus quam Latinis auctoritatis esse innuit, suam de Hebræo textu sententiam manifestam fecit. Neque vero textus hujus sinceritatem arguit, sed tantum ab ejus ambiguitate sibi cavendum monet. Immo si verba illius in Psal. 2. num. 3. assequimur, libri Hebræi simul cum iis, quos Septuaginta Translatores ediderant, post resurrectionem Domini collati sunt, & cum fideliter constantes comperti essent, utriusque* indissolubilis constituta est privilegio doctrinæ & ætatis auctoritas. *Certe cum ibidem fatetur, Hebræis non necessarias fuisse Seniorum Septuaginta Translationes, cumque numero 4. Paulo Hebræo apud Hebræos Hebræo textu uti licuisse ostendit, aperte indicat, sese hunc corruptum nequaquam suspicari.* Tantum abest ut depravatos putaret Hilarius codices Hebræorum; quin potius *indissolubilem* eis constituit *auctoritatem*, quum docet libros illos diligenti & religiosa custodia fuisse servatos, post passionem & resurrectionem Christi collatos cum Versione LXX. Interpretum, ac usu quotidiano celebratos, Hebræos inter & Apostolum Paulum. Insignem adeo locum haud integrum recitasse vix mihi concederent Lectores studiosi: quare totum affero, prout editus est a nostro Coutant: *Horum igitur translationes Hebræis tum lingua tantum sua utentibus non erant necessariæ. Ipsis tamen omnibus diligenti & religiosa custodia observatis, quibus postea quam Dominus legem omnem sacramento & corporationis suæ & passionis, & resurrectionis impleverat, cum his libris, quos regi iidem Translatores ediderant, collatis, & fideliter consonantibus compertis, indissolubilis constituta est privilegio doctrinæ & ætatis auctoritas. Beatus ergo Apostolus Paulus secundum professionem suam Hebræus ex Hebræis, etiam secundum Hebraicam cognitionem & fidem Psalmum hunc primum esse dixit, Translatorum distinctione non usus: cui maximum hoc prædicandi ad Synagogæ Principes studium erat, ut Dominum nostrum Jesum Christum Dei Filium, natum, passum, resurgentem, regnare in æternum ex doctrina legis ostenderet. Tenuit itaque hunc modum, ut Hebræus ipse & Hebræis prædicans, Hebræorum consuetudine uteretur.* Bene monet supra dictus noster editor Hilarii, verba isthæc Tractatus in II. Psalmum maxime favere Hebraico textui, illique concessam esse ab Hilario indubitatam auctoritatem ætatis atque

doctri-

doctrinæ. Sed cum eo consentire non possum, ubi existimat *librorum sacrorum Canonem recensitum fuisse ab Hilario juxta Hebræos, non juxta usum Ecclesiæ suis temporibus receptum*. Quippe usque ad ætatem hujus sancti Doctoris unus fuit usus Judæorum ac Christianorum in Scripturis Canonicis recipiendis: ita ut non plures in Canonem veteris Testamenti admitterentur ab Ecclesiis Christi, quam viginti duo, qui in Judæorum Canone habebantur. Testes huic assertioni sunt Melitonis Sardicensis Catalogus apud Eusebium libro 4. Historiæ Ecclesiasticæ capite 26. Origenes Homilia 7. In Josue, Commentario in Psalmum I. & apud eumdem Eusebium libro 8. capite 25. Laodicenæ Synodi Canon LX. Synopsis vulgo Athanasii Alexandrini dicta, & ejusdem Epistola festiva: Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi 4. Gregorius Nazianzenus Carmine de libris Authenticis: Amphilochius ad Seleucum de iisdem Scripturis, & alii bene multi, quos hic non recenseo. Latinorum vero duo in primis, Hieronymus & Ruffinus Aquilejensis, qui diserte testati sunt libros *Sapientiæ*, *Ecclesiastici*, *Judith*, *Tobiæ*, & *Machabæorum*, legi quidem consuetos esse in Ecclesia ad ædificationem plebis: non tamen inter Canonicas Scripturas fuisse adhuc admissos. Consule Hieronymi Præfationem in libros Salomonis, & Symbolum supra dicti Ruffini. Præterea colligi potest ex ipsis Hilarii verbis Librorum divinorum Canonem recensentis, de usu in Ecclesia recepto eum fuisse loquutum. Nam quum addat, post recensitos viginti duos libros, *Quibusdam autem visum est, additis Tobia & Judith, viginti quattuor libros secundum numerum Græcarum literarum connumerare*, &c. perspicue ostendit Christianos in hac enumeratione esse intelligendos: quis enim inter Circumcisos, librum Judith, vel Tobiæ in Sanctarum Scripturarum Canonem fertur admisisse? Christiani igitur erant, & qui viginti duos tantum libros Canonicos suscipiebant, & qui viginti quattuor connumerabant secundum numerum Græcarum literarum. Hæ rationes tanti momenti ac ponderis mihi videntur, ut recedere me compulerint a superiori sodalis nostri sententia, quantumvis ejus in aliis studium probem. Verum inter amicos etiam & fratres nihil officit hæc opinionum diversitas.

Quanta demum fuerit auctoritas Hebræorum codicum apud Hieronymum, Augustinum, Cassiodorum, Eucherium Lugdunensem, & cæteros posteriores Latinæ linguæ homines, superfluum esset hic adnotasse: quia neminem virorum studiosorum novi, qui non fateatur, prædictos Patres veritati Hebraicæ primas partes semper tribuisse in auctoritate divinorum Voluminum. Et nisi me fallat opinio, satis superque res ipsa demonstrata est in opusculis nostris, quæ nuper edidi in defensionem Vulgatæ Latinæ, ac Hebraicæ veritatis. Huc non timemus amandare quosquumque delectat simplicis ac puræ veritatis aspectus, non mendaciorum fucata facies, sermonisque lenocinium. Præterea consuli velim quæ superius a nobis explicata leguntur Prolegomeno secundo num. IV. & V. Quoniam in illis apertissima est auctoritas, qua gaudebant apud Gregorium Magnum, ac in Gallicanis Ecclesiis, sacri Hebræi codices. At præsenti quæstiunculæ finem facientes, Lectorem studiosum monemus, textum Hebraicum conceptis verbis appellatum fuisse *veritatem Hebraicam*, tam ab Auctoribus Græcis, quam a Latinis Patribus. Sic Origenes loco supra citato, Procopius similiter, & Euthymius Præfatione in Psalmos. Inter Latinos autem Hieronymus ubique arcem tenet *veritatis Hebraicæ*: Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 44. & Quæstionibus in Heptateuchum, de quibus antea dictum est. Beda, Albinus, Joseph Abbas ejus discipulus, Rabanus Maurus, Agobardus, Claudius Taurinensis, Stephanus Civerciensis, & alii innumeri his recentiores.

IV. Facilis est ac expedita partium singularum Canonis expositio: quia tres Ordines quibus constat, distincte & explicate ab Hieronymo descripti sunt in Prologo Galeato Scripturarum, quem præmisit quattuor Regum libris, ad quorum etiam frontem a nobis editus est. Ne actum tamen hic agere videamur, nonnulla de eodem Canone disseremus, quæ nondum disputationibus ventilata sunt, neque in Notis, neque in Prolegomenis nostris. In tres itaque partes omnis Scriptura a Judæis divisa est, in *Legem*, in *Prophetas*, & in *Hagiographa*. Prima Classis, sive primus Ordo, qui תורה *Thora*, id est, *Lex* ab eis dicitur, quinque libros Mosis continet, *Genesim* scilicet, *Exodum*, *Leviticum*, *Numeros* & *Deuteronomium*. Hi omnes a principiis suis nomina sortiuntur apud Judæos, ita ut Genesis vocetur *Bresith*, quia primum hujus libri vocabulum in Textu Hebraico est בראשית *Beresith*, quod significat, *In principio*. Similiter Exodum vocant *Elle-smoth*, sive οὐελλεσμώθ *Vellesmoth*, ut legit Origenes Commentario in Psalmum I. Nam primæ voces in libro Exodi istæ sunt ואלה שמות, *Velle smoth*, quod interpretatur, *Et hæc nomina*, vel *Hæc sunt nomina*, Leviticus dicitur, *Vajicra*, apud Originem οὐικρὰ, *Vikra*; apud Hieronymum *Vajecra*; in Hebræo scriptum est

eſt ויקרא. Id vero ſignificat, *Et vocavit*. Quartus Moſi liber, quem *Numeros* vocamus, incipit ab hoc verbo במדבר, *Vajedabber*, & eodem modo vocatur ab Hebræis. Nam quod Origenes notavit in Pſalm. 1. de volumine Numerorum, non primam vocem ſpectat, ſed potius argumentum in eo pertractatum, ut diximus in Notis ad Prologum Galeatum, col. 318. lit. d. Quintus denique Legis Moſaicæ liber dictus eſt *Elle addabarim*, vel ex Origene ἔλλε ἀδδεβαρὶμ, *Helle haddebarim*; in Hebræo enim iſtud habet initium, אלה הדברים, *Elle haddebarim*, id eſt, *Hæc ſunt verba*. Hæc eſt prima pars Canonis Hebraicæ veritatis, qua Pentateucho Moſis conſtituitur.

Secunda Pars, ſive ſecundus Ordo librorum Canonis complectitur omnes Prophetas, *Priores* ſcilicet, & *Poſteriores*, uti vocantur a Judæis, נביאים ראשונים, *Neviim riſchonim*, & נביאנם אחרונים, *Neviim abharonim*. Priores ſunt quattuor, qui librorum *Joſue*, *Judicum*, *Samuelis*, & *Malachim*, id eſt, *Regum*, titulo prænotantur. Poſteriores autem Prophetæ quattuor itidem volumina conſtituunt, 1. *Iſaias*, 2. *Jeremias*, 3. *Ezechiel*, 4. *Duodecim Minores* una ſimul. Octo igitur habet libros ſecunda Claſſis in Canone Hebraicæ veritatis. Ita tamen ut volumen *Ruth* unico volumine complexum ſit cum Judicum libro, qui apud Hebræos שפטים, *Sophtim*, vel juxta Originem σωφετὶμ *Sophetim* dictum eſt.

Tertius ac ultimus Ordo *Hagiographa* poſſidet, quæ ab Hebræis כתובים *Kethuvim* nuncupantur, id eſt, *Scripta*; non quidem vulgaria, ſed ſancta & ברוח הקדש, *bervahh haccodeſch*, *per ſpiritum ſanctum* literis conſignata, hoc eſt, per immediatum afflatum ſancti Spiritus. Conſule Maimonidem in More Nevochim parte 2. cap. 45. Hagiographa autem novem numerantur, *Job*, *Pſalmi*, *Proverbia*, *Eccleſiaſtes*, *Canticum Canticorum*, *Daniel*, *Paralipomena*, *Ezras*, & *Eſther*. Apud Origenem liber Pſalmorum inſcribitur σέφερ θιλλὶμ *Sepher thillim*, & Proverbia prænotantur titulo μισλὼθ *Misloth*. Quod ideo adnotamus, ne nos prætereat varians horum nominum lectio apud veteres: nam aliter leguntur apud Hieronymum, nempe *Sephar tallim*, & *Maſaloth*, vel *Masloth*. Cætera videſis in ſcholiis ad Prologum Galeatum.

Hujus diviſionis Scripturæ ſacræ in tres partes principaliores meminit Salvator noſter Chriſtus Dominus Luc. 24. ℣. 44. *Quoniam neceſse eſt*, inquit, *impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in Lege Moyſi*, & *Prophetis*, & *Pſalmis de me*. Ubi Pſalmi ponuntur pro omnibus Hagiographis, quibus conſtituta eſt tertia Claſſis librorum Canonis. In Pſalmis namque major pars prophetiarum, ac manifeſtiora de Chriſto oracula prænuntia leguntur: ideo volumen Pſalmorum nominavit Chriſtus tamquam nobiliorem partem in Ordine Hagiographorum. Alibi apud eumdem Lucam 16. ℣. 16. duas tantum partes nominavit, dicens: *Lex*, & *Prophetæ uſque ad Joannem*. Sicut ergo Pſalmos hoc loco prætermiſſos conſpicimus: ita nihil mirum ſit, quod de ſerie Hagiographorum meminerit Chriſtus unico tantum hujus Ordinis volumine appellato. Notandum vero per ſynecdochen partem integram Scripturæ alibi poſitam eſſe pro uno libro ejuſdem partis: ut Joannis 6. 45. dicitur: *Eſt ſcriptum in Prophetis*, quum tamen teſtimonium illud a Joanne recitatum in uno Iſaiæ volumine cap. 54. ℣. 13. ſcriptum reperiatur. Sed dicendo, *in Prophetis*, ſecundam Claſſem librorum Canonis intelligit Evangeliſta: nempe partem illam, quæ *Prophetas* continet. Idem occurrit Actor. 13. 40. *Videte ergo ne ſuperveniat vobis quod dictum eſt in Prophetis*. Nam locus ibi citatus deſumtus eſt e capite primo, ℣. 5. Habacuci, non ex omnibus Prophetis. Verum *in Prophetis* dixit, quia attentus erat in eam partem Scripturæ, quæ omnes libros Propheticos complectitur, vocaturque *Ordo Prophetarum*. Nihil de Joſepho Judæorum vernaculo Scriptore, vel ex Commentariis Maſorethicis hic amplius adjiciemus ad probandam antiquam illam diverſionem Scripturarum in tres partes præcipuas: ſufficere enim credimus, ea adduxiſſe, quæ auctoritatem habent a Chriſto & ab Apoſtolis. Qui plura de hoc argumento popoſcit, adeat Buxtorfios, Bonfrerum, & multos alios Commentatores, qui Præludia iſagogica ſcriptitarunt ad ſacrorum Bibliorum intelligentiam.

V. Odium, quo Ruffinus Hieronymum proſequutus eſt, perſuaſit aliquando illi calumniatori partes nonnullas Scripturæ e volumine Danielis abſciſſas eſſe & abjectas a ſancto Doctore. Sic enim criminatur Invect. 2. in Hieronymum: *Omnis illa hiſtoria de Suſanna, quæ caſtitatis exemplum præbebat Eccleſiis Dei, ab iſto abſciſſa eſt* & *abjecta, atque poſthabita*. De Cantico Hebræorum puerorum in camino ignis ardentis, ſimiles habet querimonias: *Trium puerorum hymnus, qui maxime diebus ſolennibus in Eccleſia Dei cantatur, ab iſto e loco ſuo penitus eraſus eſt.* Hanc Ruffini imperitam reprehenſionem non ſolum imitatus eſt Scriptor n[illegible]; ſed calumniam calumniis cumula[illegible]

[illegible]

fuit asserere Ecclesiam Christi castigasse Hieronymianam Versionem, & eas Danielis partes restituisse in Canone, quas sensu Judaico & Rabbinico spiritu Hieronymus absciderat. Illis ergo ac similibus conviciis id reponit sanctus Interpres: *Quod autem refero, quid adversum Susannæ historiam, & hymnum trium puerorum, & Belis draconis fabulas, quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi soleant dicere: qui me criminatur, stultum se sycophantam probat. Non enim quid ipse sentirem, sed quid illi contra nos dicere soleant, explicavi.* Et infra: *Quæso te, amice dulcissime, qui tam curiosus es, ut etiam somnia mea noveris, omniaque, quæ per tot annos absque metu futuræ scripsi calumniæ, in accusationem vocas, ut respondeas, quomodo eorum Præfationes librorum nescias, quos accusas? quæ quodam vaticinio futuræ calumniæ responderunt, implentes proverbium: Prius antidotum, quam venenum.* Certe ex ipsa Præfatione in Danielem de Hebræo Latine conversum, manifeste patet Ruffinum ejusque hodiernos gregales non legisse Prologos librorum, quos in condemnationem vocant. Nonne ibi contestatur Hieronymus partes illas, quæ in Hebræo non inveniuntur, a se fuisse subjectas cum signis obelorum? *Hæc idcirco refero*, inquit, *ut difficultatem vobis Danielis ostenderem, qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas, quas nos, quia in toto orbe dispersæ sunt, vero anteposito easque jugulante, subjecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse.* Hieronymo igitur animum Judaicum quisquis impingit, stultum se probat sycophantam, utpote qui nesciat Sanctum Doctorem in sua Danielis Latina conversione, & Hymno trium puerorum, & Historiæ Susannæ proprium tribuisse locum, nihilque de illis partibus detruncasse, nec quidem Commentariis in Danielem.] Audiant quapropter obtrectatores illi doctissimum virum in caussam suam eleganter descendentem Procemio jam laudatorum Commentariorum: *Unde & nos ante annos plurimos quum verteremus Danielem, has visiones obelo prænotavimus, significantes eas non haberi in Hebraico. Et miror quosdam μεμψιμοίροι indignari mihi, quasi ego decurtaverim librum*, &c. Ergo nunc cum Amasio suo Ruffinum probent quidem μεμψιμοίροι, abscissam & posthabitam esse Historiam Susannæ ab Hieronymo, ideoque illi malo Ecclesiam Christi succurrisse, quando Vulgatam Latinam utendam tradidit fidelibus. Apud pios vero ac bene eruditos illud observatum velim, Hymnum trium puerorum, Historiam Susannæ, & alteram Belis draconis, sumtam fuisse non ex LXX. Interpretibus (qui recto judicio Ecclesiæ repudiati sunt in toto Danielis volumine) sed ex Theodotione, licet Ebionita & Semijudæo, quia hujus translatio veritati consona reperta est, quum illa quæ circumferebatur nomine LXX. Traslatorum, multum a veritate discordaret. Utque persuasum habeant omnes Ecclesiam Catholicam per omnia adhærere Hieronymo in Latina Danielis editione, conferat qui voluerit, apud Carum Theologum variantes lectiones Cantici Azariæ a versu 26. ad versum 45. ubi multa deprehendet diversa in editione veteri, ab iis quæ leguntur in Vulgata, ac in Canone Hebraicæ veritatis a nobis edito. Præterea insertæ intra textus Danielis adnotatiunculæ Hieronymi manifestissimum præbent argumentum, Ecclesiam Romanam non aliam sequi versionem in libro Danielis, quam illam Hieronymianam tum ex Hebræo, tum ex Theodotione expressam.

Nunc signa obelorum, quibus omnes illas partes deuterocanonicas prænotavit Hieronymus, diligenter consideranda sunt in Danielis volumine. Nam primo sciendum, illa signa per Scriptorum negligentiam e pluribus mss. libris esse subtracta. Quæ notariorum incuria vetus adeo est, ut illam bis terve conqueratur Hieronymus Epist. 135. *Quæ signa*, inquit, *dum per scriptorum negligentiam a plerisque quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error exoritur.* Supersunt tamen aliquot codices, qui obelos retinent prænotatos tam in prioribus additamentis Danielis, quam in Appendicibus Estheris. Manuscriptus Regius Bibliorum sacrorum, vulgo dictus codex S. Mauri, notatus num. 3561. & CCXXII. retinet diligenter omnia istæc signa obelorum ad Hymnum trium puerorum in Danielis volumine. Similiter splendidissimum exemplar Colbertinæ Bibliothecæ num. 1. quod Carolo Calvo donarunt olim Monachi S. Martini Turonensis, habet prænotatas illas virgulas eodem Danielis loco, & hoc quidem ad caput omnium linearum. Non sic Exemplaria Canonis Hebraicæ veritatis, ubi librariorum & notariorum incuria hujusmodi signa prætermissa sunt. Excipiendum tamen Regium exemplar, notatum 3564. quod non omnia obelorum signa prorsus abjecit, quattuor enim, vel quinque habet adscripta in capite, medio, & fine columnarum, sub quibus comprehendi voluit lineas singulas harum partium Danielis. Quod spectat Historiam Susannæ, & Belis, nullum usque in præsens codicem ms. invenire potui, in quo signa obelorum non fuerint omissa

omissa, quamvis Hieronymus expresse testatus sit, *has Visiones obelis prænotatas esse*, ut Lectoris admoneretur intentio, eas in Hebraico non haberi. Quare *Visiones* dictæ sint a veteribus Scriptoribus illæ sectiones, quæ apud nos hodie *Capita* nominantur, commodius infra declaratur.

Notandum est secundo, inæqualem esse obelorum formam non in diversis solum, sed in iisdem etiam mss. codicibus. Sic laudatus supra Manuscriptus Colbertinus signa hæc in toto Hieronymi Psalterio scripta retinet cum duobus punctis, uno superiori, & inferiori altero, ad istum modum ÷ in additamentis autem Danielis & Esther, eandem repræsentat virgulam → transversam, sed absque ullo puncto. Regius quoque nu. 3561. in Danielis Hymno obelum habet punctis ornatum ÷, at in fine Estheris solam exhibet virgulam jacentem — sine punctorum comitatu, quod imitatur Corbejensis ms. codex num. 1. Cæteri San-Germanenses nostri & Memmianus Canon partes Estheris ultimas obelis prænotant cum duplici puncto supremo & infimo ÷ Eadem signa obelorum binis punctis instructorum visuntur in editione Origenica libri Esther, ex Arundelliana Bibliotheca producti. Caveat autem prudens Lector, ne notulam compendiariam in mss. libris usitatam confundat cum signo obeli, propter eamdem omnino figuram utriusque assignatam. Nam librarii & scriptores antiqui utuntur hoc charactere ÷ pro verbo, *est*, tertia persona singulari verbi substantivi *sum*. Unde legimus sæpius: *Et ÷ sensus:* pro, *Et est sensus*. *Quis ÷ in vobis:* pro, *Quis est in vobis*. Sicque aliis locis innumeris, prout placuit veteribus notariis, qui ab annis septingentis plus minus libros exscribere curarunt.

Cæterum obelorum signa in additamentis Danielis & Esther non potuerunt proprias ubique sedes habere in hac præsenti editione nostra: nam librariorum hodiernorum, seu impressorum usus non patitur eamdem paginarum & columnarum dispposituram, quæ in codicibus mss. repræsentatur. In Manuscriptis obeli semper prænotantur ad caput versuum, sive singularum linearum sacri contextus, tam in secunda paginarum columna, quam in prima, medium enim spatium relinquunt sufficiens inter columnas, in quo spatio continue describunt obelos. Contra in editis libris nihil est intermedium, nisi majusculæ literæ ad distinctionem columnarum, vel partium contextus. Nec quid aliud in medio positum hodiernæ Typographiæ leges paterentur, præter jam dictas literas, aut lineam pendentem a summo usque ad imum paginæ versum. Ideo necessitate compulsi, ne novam induceremus dispositionem apud Typographos, satius esse duximus, obelorum signa in margine exteriori semper adscribere, & in prima quidem columna ad caput singularum linearum Scripturæ, in posteriori autem columna ad finem linearum: ita tamen ut cujusque obeli cuspis in scripturam sit conversa, qua significatur apud Hieronymum, confodiendas esse hujusmodi partes, quæ absunt in Hebræis exemplaribus.

De obelorum denique signis illud etiam Lectorem monemus, diversa esse signa istæc in libris Samuelis, & Salomonis Proverbiis, ad margines horum librorum a nobis posita, ab illis Hieronymianis, de quibus hucusque diximus. Nostra enim signa obelorum non significant addititium quid aut superfluum exstare in textu, quem edidimus in libris Regum, & Proverbiorum; sed studiosis quibusque indicant Vulgatam Latinam his locis aliquid redundans, & a LXX. Interpretibus mutuatum habere, quod nec in pura Hieronymi Versione, nec in fonte Hebraico legatur. Usum itaque obelorum nostrorum nullus promiscue accipiat, putans eumdem esse cum illo quem habent in Translatione Danielis & Estheris apud Hieronymum, quia nostri obeli quosdam versus absentes indicant, alii veru sententias præsentes Scripturæ, quasi veru anteposito jugulatas docent, & commonefaciunt.

VI. Non parvam in hoc præsenti articulo quæstionem movemus, inquirentes quisnam fuerit primus Auctor scholiorum marginalium, quæ in exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis posita reperimus, quantaque sit hujuscemodi adnotationum utilitas ac præstantia. Ego quidem nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut fatear me aliquando errasse in Auctore scholiorum, quem ipsummet Hieronymum opinabar, nec sine aliqua similitudine veri. Sciebam ab eodem sancto Doctore monitus in Epistola 135. nonnunquam pro eruditione legentium adnotationes additas e latere contextus: has vero temeritate, vel imperitia librariorum in corpore fuisse positas. Unde docta scholia marginalia veritati Hebraicæ consona, in sacrum Textum Scripturæ derivata quum deprehendissem, facile mihi statim persuadebam idem in pluribus evenisse, quod ipse Epistola jam laudata conqueritur ad Psalmum 73. ℣. 8. ubi ait: *In Græco scriptum est* κατπαύσωμεν, *& nos ita transtulimus:* Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra. *Et miror quomodo e latere adnotationem nostram nescio quis temerarius scribendam in corpore putaverit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus* hoc

hoc modo : Non habet κατπαπαύσωμεν, *ut quidam putant ; sed* κατακαύσωμεν, *id est, incendamus.* Et iterum eodem loco : *Unde si quid pro studio e latere additum est, non debet poni in corpore, ne priorem translationem pro scribentium voluntate conturbet.* Præterea aliud exemplum ejusdem temeritatis librariorum, nisi potius imperitiæ fuerit, animadverti in Epistola 142. ad Damasum Papam : nam in uno Colbertino antiquissimo codice Epistolarum S. Hieronymi, e latere additam inveni adnotationem quamdam marginalem, quæ in alio codice Monasterii Sancti Cygiranni in corpore posita legitur. Monebat Hieronymus Pontificem Romanum de nomine ineffabili Dei, & apud Hebræos ((יהוה)) tetragrammato ; sicque rem observabat ; *Dominus quoque ipse hic quattuor literarum est, quod proprie in Deo ponitur*, JOD, HE : JOD, HE, *id est, duabus* JA, *quæ duplicata ineffabile illud & gloriosum Dei nomen efficiunt.* At errorem Græcorum, qui nomen illud quattuor literarum, יהוה, legebant, ΠΙΠΙ, *Pipi*, imitatus in contextu Epistolæ Hieronymus, statim sese, & eum redarguit addens e latere hanc adnotationem : *Pro secundo* JOD *melius* VAV *legitur, ut sit* JAO. Hoc igitur scholion marginale suo loco retinet Colbertinus codex minutissimo scriptus charactere, ponitque signum emendationis post ista, *id est, duabus* JA. San-Cygiranni autem MS. locum citatum cum adnotatione confundit hoc modo : *Dominus quoque ipse hic quattuor literarum est, quod proprie in Deo ponitur*, JOD, HE, JOD, HE. *Pro secundo* JOD *melius* VAV *legitur, ut sit* JAO ; *id est duabus* JA, *quæ duplicata ineffabile illud & gloriosum Dei nomen efficiunt.* Quorum verborum nullus est sensus propter adnotationem in corpore positam librarii nescio cujus temeritate. Si cui tamen hæc incesserit opinio, errorem quidem lectionis in nomine Dei יהוה, *Jehova*, sive *Adonai*, ab Hieronymo manasse ; castigationem vero eidem errori ab alio Scriptore fuisse adhibitam, meminerit idem nomen cum literis suis optime expressum esse Epistola 136. Hieronymi ad Marcellam : *Nonum*, inquit, *nomen Dei*, τετραγράμματον, *quod* ἀνεκφώνητον *id est ineffabile putaverunt, quod his literis scribitur*, JOD, HE, VAV, HE, *quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, quum in Græcis libris repererint*, pipi *legere consueverunt.* Vides non ignorasse Hieronymum nomen Dei tetragrammaton compositum esse ex *Jod* & *Vau* cum duplici *He* ; non ex duabus *Ja*, ut supra dicebat, id est duplici *Jod*, & ex duplici *He*. De lectione similiter, *Jao*, nihil dubitaveris ipsam esse Hieronymianam : nam in Prophetarum Commentariis nomen tetragrammaton, יהוה, aliquando legebat *Jao* (si bene tamen memini ejus quod tempore suo neglexi adnotare in schedulis meis). Commentario quoque in Psalmos, quem eidem Hieronymo viri docti acceptum referunt, sic de nomine Dei scriptum legimus Psalm. 8. *Domine Dominus noster. Prius nomen Domini apud Hebræos quattuor literarum est*, JOD, HE, VAV, HE, *Quod proprie Dei vocabulum sonat & legi potest* JAHO : *& Hebræi arreton, id est, ineffabile opinantur. Secundum vero* ADONAI *omnium commune est : quod sæpe & in hominibus ponitur.* Hunc locum attulit ex quattuor antiquissimis MSS. codicibus Monasterii nostri Corbejensis duobus num. 135. & 136. uno Cluniacensi & altero Sorbonico. Omnes isti scribunt verbum Græcum ἄῤῥητον cum Latinis characteribus id est, *arreton*, quod significat *ineffabile*. Præterea non legunt corrupte cum editis nomen illud יהוה, *Jehova ;* sed *Jaho*, juxta consuetudinem Antiquorum, sive potius *Jao*, sine aspiratione in medio, ut sit Ἰαῶ Græcorum apud Diodorum lib. I. Biblioth. Histor. παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν τὸν Ἰαῶ ἐπικαλούμενον Θεὸν *apud Judæos Moses Deum, qui Jao dicitur*, &c. Hinc videas Drusium cap. 21. de nomine *Jehova* merito observasse : *In editione Frobeniana, quæ in omnes partes melior est, legi non Jehova, sed Jao : quam lectionem germanam esse*, inquit, *nullus dubito. Imperita temeritas pro antiqua reposuit recentem, h. e. pro vera corruptam.* De eodem nomine tetragrammato יהוה, *Jehova*, *Jaho*, vel *Jao*, consule laudati jam Drusii Disputationem. Caveas autem velim ineptissimam lectionem ejusdem nominis gloriosissimi, quæ hoc modo scribitur Procopii Gazæi Commentariis in Exod. cap. VI. *Præterea majorem his nactus es mei notitiam, dum tibi demonstravi nomen meum tetragrammatum, reliquis non effabile nisi solis sacerdotibus, quod inscribebatur aureæ mitræ. Hæ autem, ex quibus illud nomen conflatur, sunt illæ quatuor literæ : jod, aleph, sau, thet. Hoc nomen significat Dei vitam perennem & æternitatem.* Linguæ Hebraicæ imperitissimus fuit quisquis hanc lectionem nominis quattuor literarum, יהוה, quod dicitur ineffabile, ita depravatum exhibuit, ut diceret secundam literam esse *Aleph*, & quartam esse *Thet* : quum utraque sit ה *He*, vel apud eos, qui minimam Hebraicorum elementorum notitiam consequuti sunt. Sed jam redeamus unde divertimus. Auctorem scholiorum Canonis

pro ipso Hieronymo habebam in Adnotationibus Prodromi pag. 83. & in Notis etiam hujus divinæ Bibliothecæ col 160. & 164. cujus erroris caussa nunc mihi est temeritas veterum librariorum, qui plures ejusdem sancti Doctoris notatiunculas, e latere ab eodem additas, in corpore contextus apponere non dubitarunt. Quod quum in scholiis jam dictis factitatum quoque vidissem; facile erat ut crederem eadem scholia ab Hieronymo fuisse profecta, idque maxime quod ab homine linguæ Hebraicæ peritissimo fuerint addita e latere translationum sancti Hieronymi. Deinde par aliquot in locis eruditio, ac idem omnino stylus unum auctorem suadebant: ex uno namque & eodem calamo exarata creduntur quæ formam literarum ubique æqualem servant. Verum quamquumque habeam in errore excusationem, error tamen est, qui modo castigandus mihi venit his potissimum consequentibus argumentis.

Diversum esse Scholiasten Canonis Hebraicæ veritatis a sancto Hieronymo omnes docti fatebuntur, ubi primum exploratum ipsis erit, unum eumdemque habere Auctorem scholia Canonis, & Quæstiones Hebraicas in Regum ac Paralipomenon libros, quæ inter Opera Hieronymiana editæ sunt ab Erasmo ac Mariano Victorio. Nam quum sit omnino manifestum ex Rabano Mauro, alium esse ac plane diversum scriptorem Quæstionum, seu Traditionum in Regum libros, ab ipso Hieronymo, qui Traditiones Hebraicas in Genesim nobis edidit: consectaria erit horum scriptorum, id est, Hieronymi & Scholiastis anonymi diversitas; siquidem ostenderimus ipsum esse Scholiastem Canonis, qui & Traditiones Hebraicas scribebat in Regum volumina. Ad id vero probandum sola nobis instituenda est comparatio scholiorum cum memoratis Quæst. Hebraicis: quia utrobique una est scriptoris eruditio, eædem phrases, & ipsissima verba in observationibus, quas utique haud immerito crederemus, vel de Quæstionibus Hebraicis transisse ad margines Exemplarium Canonis, aut de marginibus illis in libros Quæstionum Hebraicarum fuisse derivatas. Nisi huic opinioni nonnihil contraria esset copia plurimorum scholiorum, quæ non leguntur in Traditionibus Hebraicis, quæ tamen leguntur in Exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis. Primum igitur quod ex Hebræo observat Auctor Quæstionum, seu Traditionum in libros Samuelis, variantem spectat lectionem lib. 1. Regum, cap. 1. ℣. 5. *Annæ autem dedit partem unam tristis. In Hebræo*, inquit, *ita legitur*: *Annæ autem dedit partem unam duplicem, quia Annam diligebat*. Non aliter legas in scholiis Canonis, quæ ponuntur e latere ejusdem versiculi col. 326. nostræ editionis. Consequenter ad ℣. 24. hujus Capituli impugnat lectionem codicum Latinorum, hoc est, Hieronymi translationem, vitiosamque conatur ostendere, ita dicens: *In Hebræo non tribus modiis farinæ, sed modio farinæ legitur: quem locum apud Latinos Scriptorum vitio constat esse depravatum. Si enim cum vitulis tribus tres modios farinæ obtulit, contra præceptum legis fecit.... Inde datur intelligi quod Elcana non obtulerit tres modios farinæ cum tribus vitulis, sed novem decimas, quibus secundum Hebraicam mensuram, unus efficitur Ephi*. In scholiis Canonis posuerat idem Auctor, *h. & modio farinæ*; sed qui hæc scholia descripsit in Exemplari nostro San-Germanensi, erasit e textu sacro vocem *tribus*, adnotationemque in corpore ponendam putavit, relicta litera *h.* in margine, ut ex ea Lectorem commonefaceret Hebraicum habere, *Et modio farinæ*. Ex iis apertissime demonstratur unum eumdemque fuisse Scriptorem scholiorum Canonis, ac Traditionum Hebraicarum in libris Regum: hunc vero plane diversum esse a sancto Hieronymo, qui Hebræum איפה, *Epha* semper interpretatur *tres modios*, *tria sata*, &c. uti liquet e versu 17. capitis 2. lib. Ruth, & ex libro 14. Commentariorum in Ezechielem, quorum verba inferius recitavi in Notis nostris ad hunc Samuelis locum col. 327. Capite secundo, libri item prioris Regum ad ℣. 5. scholion istud marginale, *h. septem*, positum est e regione, *peperit plurimos*. Adversum similiter octavum e latere horum verborum, *sunt cardines terræ*, ita scriptum legitur, *h. Domini enim sunt afflicti terræ*. Hujusmodi igitur scholia marginalia minime gentium omittenda duxit Auctor Traditionum in libros Regum: unde hæc monuit Lectorem studiosum: *In Hebræo & in Septuaginta Translatione, non plurimi, sed septem leguntur*. Et paulo infra: *In Hebræo ita habetur, Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ, Hebræi pauperes spiritu, & humiles corde intelligunt, super quos Dominum orbem posuisse dicunt; quia eorum meritis terram stare autumant*. Non ambigo, quamplurimos reperiri, qui e talibus scholiis Hebræi anonymi reprehendendam existiment Hieronymi translationem Latinam, sed si meminerint hanc esse regulam boni Interpretis ut ἰδιώματα linguæ alterius, suæ linguæ exprimat proprietate, mirabuntur potius maximum Scripturarum Interpretem nostrum, qui pro *septem*, Latina proprietate *plurimos* reddidit. *Septenarius*, enim numerus, inquit Procopius Gazæus

in hunc locum, *multitudinem denotat*. Deinde quod afferat Hebræus noster Scholiastes haberi in fonte, *Domini enim sunt afflicti terræ*, nescio an Hebrææ voces istæ, ארץ מצקי *metsuce eres*, magis *afflictos terræ* significent, quam *fundamenta* & *cardines terræ*. Quidquid sit de Grammaticali significatione illorum verborum, certum est Judæos cum Scholiaste, mystica saltem expositione conspirare in sensum Hieronymi. Quia si meritis humilium & afflictorum mundus stat, haud dubio *cardines* illi sunt, quibus totus orbis innitatur. Jam si in Scholiaste & in Auctore Traditionum ipsissima verba requiras, consulendus tibi est locus iste cap. 10. ℣. 25. *Loquutus est autem Samuel ad populum legem regni*. Ubi uterque habet, *Hebræus judicium regni*, nihil aliud observantes præter sensum Grammaticalem verbi משפט, *misphat*, sive *mispat* Idem intelligas de *Ephod lineo*, infra cap. 22. ℣. 18. & de *Maon civitate*, cap. 25. ℣. 2. sicque de aliis plurimis, in quibus ne lato quidem ungue a se ipso discedit Scholiastes, id est, non discedit ab Auctore Traditionum Hebraicarum. Utque demum non ex lineamentis solum pulchrioribus, sed ex propriis etiam nævis vultum innotescat tibi, Scholiastes noster, ipsissimus Auctor Traditionum Hebraicarum in libros Regum & Paralipomenon, adverte diligenter quæ leguntur infra col. 363. ubi Auctorem illum & Scholiastem nostrum Notis castigavimus, quod non probaverit interpretationem Hieronyi l. 1. Samuelis, c. 30. versu 10. & 21. Putat enim Hebræus ille Scriptor vocem פגרו, *piggeru*, Latine reddendam esse, *jussi fuerant*, non *lassi substiterant*. In quo nullum habet adstipulatorem inter Hebræos Grammaticos hodiernos, neque in Lexico heptaglotto Linguarum orientalium. Unde manifestum habemus argumentum, specialem ac propriam esse illi Auctori Hebræo significationem quam affert tam in scholiis, quam in suis Quæstionibus Hebraicis. Idem igitur habendus est Auctor qui scholia apposuit ad margines Translationis Hieronymianæ, & qui Quæstiones Hebraicas edidit in volumina Regum, ac Paralipomenon. Nunc inquiramus quo tempore floreret in scientia Scripturarum, & unde genus suum traxerit.

Pauci admodum dies sunt, quod ex Rabano Mauro didici Auctorem Quæstionum Hebraicarum in libros Regum & Paralipomenon quemdam fuisse Hebræum, qui sæculo octavo aut nono celebratior erat Bibliorum sacrorum usu ac intelligentia. An vero genere Hebræus fuerit & ex Judæorum gente prognatus, non satis liquet ex Rabani Præfatiunculis: quia juxta morem illorum temporum caussa nominis in dubio esse potest; non enim propriis nominibus multi vocabantur, sed ingenii sæpius nominatione ementita eos alii cooptabant. Unde Joannes Mabillonius noster Tomo I. veterum Analectorum pag. 370. fatetur, *Cuculum*, *Menalcam*, & *Daphnin* nomina esse supposititia pro veris, qualia de more usurpat Alcuinus, & Theodulphus Episcopus Aurelianensis, nec scire potuisse quinam fuerint *Menalca*, vel *Daphnis*, vel *Cuculus*: nisi quod existimat de *Cuculo*, eum esse filium illum prodigum, cujus intemperantiam, & casum plangit Alcuinus in Epistolis 103. & 114. Hoc modo nomine *Hebræi* appellari poterat vir doctus in lingua Hebraica, quamvis origine Gallus esset, vel Germanus. Certe si natione Judæus erat, in Christum tamen illum credidisse manifestum nobis est ex verbis infra recitandis. De Auctore igitur Quæstionum Hebraicarum, sive Traditionum in libros Regum & Paralipomenon hæc habet Rabanus Maurus Præfatione Commentariorum in quattuor libros Regum: *Ibi enim inveniet quid Pater Augustinus, quid insignis Interpres divinorum Librorum Hieronymus senserint, quid Papa beatus ac suavissimus Doctor Gregorius, quidve Isidorus Hispalensis Episcopus, & quid Beda magister nobilis, ac cæteri Patres, quorum longum est nomina recensere, rite intellexerint.... Præterea Hebræi cujusdam modernis temporibus in legis scientia Capitulis Traditionem Hebræorum habere non paucis locis simul cum nota nominis ejus inserui, non quasi ingerens alicui auctoritatem ipsius, sed simpliciter potius quod scriptum reperi, ejus probationem lectoris judicio derelinquo*. Hunc locum omnino depravatum restituere volebam ad fidem manuscriptorum codicum Rabani; sed nullus id generis inventus liber est in nostra Bibliotheca San-Germanensi, si verum est quod mihi affeveravit sodalis noster qui monumenta hujusmodi sub clavi tenet, & conservat. Neque tamen insuperabilis restat hoc loco difficultas restituendi textus, aut assequendi sensus verborum Mauri; quia quod de *Hebræo* hic scribebat, iterum docuit Præfatione Commentariorum in libros Paralipomenon, dicens: *Non enim longos florentesque tractatus, in quibus plausibilis ludit oratio, sed Commentarios in divinas Historias scribere decrevi, quorum officium est præterire manifesta, obscura disserere. Ante annos enim aliquot rogatu Hildonii Abbatis in Regum libros, secundum sensum Catholicorum Patrum, quattuor Commentariorum libros edidi, quos & sacratissimo genitori vestro Ludovico Imperatori, præsentialiter in nostro Monasterio tradidi: in quibus, sicut & in præsenti opere feci. Josephi, Judæo-*

dæorum Historici, *narrationem*, *& Hebræi cujusdam*, *modernis temporibus in legis scientia florentis*, *opiniones plerisque in locis interposui : sed non ita*, *ut quasi Lectoinvitum ad ipsorum traditionis assensum pertraherem ; sed magis judicio ac probationi ipsius illa derelinquens*. Ex iis exploratum nobis fit, Rabanum Maurum ita in primo testimonio intelligendum esse, ut dixerit Capitula cujusdam Hebræi suo tempore in scientia Legis florentis inseruisse plurimis locis suorum in Regum volumina Commentariorum, quæ Capitula traditionem Hebræorum contineant. Idque indubitatum esse comperiet quisquis in Rabani expositionibus & Commentariis opiniones ac sectiones integras Quæstionum Hebraicarum in libros Regum & Paralipomenon positas animadverterit, atque Commentarios Mauri, & Hebræi Traditiones inter se composuerit. Quis igitur fuerit Scholiastes Canonis, & quo tempore vixerit, certum exstat ex allatis duobus Rabani Mauri testimoniis. *Hebræus* ab eo dictus est, *in scientia Legis* non mediocriter *celebris*, cujus commentationes ac Quæstiones Hebraicæ locum habere meruerint inter sententias Hieronymi, Augustini, & aliorum Doctorum nominatissimorum in Ecclesia Christi. Florebat autem scientia divinarum Scripturarum eodem tempore, quo Alcuinus, & ipse Rabanus Maurus: nam apud Maurum *moderna tempora* vocantur illa tempora, quibus ipse ætatem degebat, ut testis est Præfatiuncula, seu Epistola dedicatoria Commentariorum in librum Geneseos, ubi *modernum tempus* appellat ætatem *Freculphi*, ad quem ipse rescribit, ac præfatur: *Magnorum virorum conamen antiquitus fuit*, *ut invicem scribendo*, *sua provocarent studia*, *& exercerent ingenia*. *Quod licet eorum exemplo moderno tempore agere decreveris*, *tamen mirandus in hoc es*, *quod convenientem personam ad istud conamen non quæsieris*. Modernum itaque tempus intelligit Maurus tempus ipsum, quo Commentarios scribebat in Genesim, rogatus ab Episcopo Freculpho: quare similes phrases, quæ occurrunt in Præfationibus Commentariorum in Regum ac Paralipomenon volumina, non aliter interpretandæ sunt de ætate Hebræi, qui scholia marginalia Canonis Hebraicæ veritatis, & Traditiones Hebraicas edidit, exeunte sæculo octavo, aut ineunte nono. Et hæc sunt *tempora moderna* Rabani Mauri, in quibus testatur floruisse Scriptorem illum, e quo plurima mutuatur & interponit in suis Commentariis. Quantumquumque vero nota nobis sit ætas Hebræi illius, Scholiastis & Commentatoris, incertum tamen genus remanet. Nam quod eum *Josepho Judæorum Historico* adjungat Maurus Præfatione Commentariorum in Paralipomena, ambos una Scriptores illos forsitan recensere voluit, ut doceremur Judæum utrumque fuisse. At huic opinioni non parum repugnat scholion marginale Canonis Hebraicæ veritatis positum col. 170. ubi morem Latinorum sequutus Auctor hujusmodi Adnotationum, dicit in Hebræo haberi Numerorum capite 17. ℣. 6. *Fueruntque virgæ duodecim cum virga Aaron*. in Latinis autem codicibus, quos *suos* vocat juxta consuetudinem Hieronymi & Augustini, scriptum esse, *fueruntque virgæ duodecim absque virga Aaron. Hebræus*, inquit, *cum*; *nostri*, *absque*; id est, Hebræus Textus legit *cum virga Aaron*; nostri codices Latini, *absque virga Aaron*. Non aliis verbis usos fuisse Latinæ linguæ homines in recitandis variantibus lectionibus Scripturarum divinarum, probe noverunt quiquumque sanctorum Patrum lucubrationes evolvunt. Et superfluum esset hic exempla congerere in rem cunctis studiosis indubitatam atque manifestam. Superest igitur ut dicamus Hebræum Scholiasten *Codices* Latinorum *suos* appellasse, quia ex Latinæ linguæ hominibus prognatus fuerat, aut certe quod in Christum credens, Romanæ Ecclesiæ libros, *suos* deinceps cum cæteris fidelibus nominare voluit. At unde habes, inquit forte Lector aliquis, Scholiasten illum & Auctorem Traditionum Hebraicarum Christo nomen dedisse? Manifestissimum Religiosi & Christiani sui cultus argumentum præbuit ipsemet Scriptor Hebræus, & in Quæstionibus Hebraicis ad Librum I. Regum cap. 21. fidem suam prodit his verbis: *Tradunt Hebræi nequaquam David eos comedisse panes ; sed aliter tamen Dominus in Evangelio*. Christum ergo *Dominum* suum agnoscit, & *Evangelium* ejus, contrarium licet Judæorum Traditionibus. De Hebræorum etiam gente capite 16. lib. 1. Regum nonnulla memoratus, eos habet veluti alienigenas sibique extraneos. *In Hebræo ita habetur*, inquit, *& fratres tuos visitabis*, *si recte agant*, *& pignora eorum tolles*. *Pignora in hoc loco Hebræi libellos repudii intelligunt*. *Siquidem usum illius gentis fuisse ferunt*, *ut quando ibatur ab eis in pugnam*, *libellos repudii uxoribus suis darent : ut si contigisset virum in prælio capi*, *& in captivitatem duci*, *mulier ejus*, *expectatis tribus annis*, *si vir ejus non redisset*, *alium duceret virum*. Videat nunc prudens Lector quam clare gentem sibi alienam in Judæorum gente demonstrarit Hebræus Scholiastes, Auctor Quæst. Hebr. in libros Regum. Non dixit: *Siquidem usus nostræ gentis fuit*, quod utique Judæus homo dicere debuisset; sed tamquam de alie-

alienigenis loquens, *siquidem usum illius gentis fuisse ferunt*. Nihil gentilitium agnoscit, nihl domesticum in Judæorum Traditionibus, quæ matres tamen Hebræorum spectant in Libello repudii. Potuissem & ex aliis Capitulis earumdem Quæstionum Hebraicarum in libros Regum & Paralipomenon, planum legenti facere Scholiasten Canonis Hebraicæ veritatis hominem fuisse Christianum; sed anhelanti finem Prolegomenorum pauca pro multis sufficiant: maxime quod eadem difficultas in altero volumine redeat iterum discutienda. Verum tamen antequam de hac tabella tollatur manus, utilitatem scholiorum marginalium Canonis breviter perstringamus.

Inter præcipuas utilitates marginalium scholiorum Canonis Hebraicæ veritatis, primam recenseo, quod arma nobis subministrant ad revincendos hujus temporis Heterodoxos, qui sæpius Ecclesiæ Dei insultarunt de ignoratione linguæ Hebraicæ, dicentes neminem Romanorum repertum fuisse post ætatem Hieronymi Hebraice scientem: ideoque quasi clausis oculis Catholicos omnes adhæsisse Vulgatæ versioni, nec pares fuisse ad ejus errores (ut ipsi vocant) coarguendos & emendandos. Discant igitur obtrectatores illi, Ecclesiæ Romanæ nunquam defuisse viros Hebraice doctos, qui Vulgatæ Latinæ codices manibus quotidie terentes, eam publice redarguere atque castigare potuissent, si quid sanæ doctrinæ aut sanctis moribus contrarium ibi reperiretur. Quanta putas diligentia Translationem Hieronymi ab Scholiaste Canonis expensam? Non fuit in ea verbulum, non syllaba, non apex, qui fugeret illius eruditi Scriptoris censuram: sed salvo semper honore Vulgatæ, sive Hieronymianæ Versionis, quam notis tantum criticis illustrare decreverat, non ex odii præsumtione, vel censorio supercilio ipsam temerare ac obliterare. Ubique monet Hebræus noster Christianus, hoc vel illud non haberi in Hebraico: nec propterea expungit in sacro contextu voces Latinas hujusmodi redundantes, quas ab Interprete Latino additas noverat, ut Latini sermonis proprietas compleretur in Scriptura. Quam opinionem si futilem æstimaveris, audi ipsum Scholiasten Commentariolis in Canticum Debboræ ita scribentem: *Sed quod ait*, o Amalec, *in Hebræo non legitur; sed Latinus Interpres sensus gratia hoc addidit*. Legerat haud dubie Epistolam Hieronymi ad Sunniam & Fretelam, in qua de versu trigesimo octavo Psalmi 77. Vir sanctus disserit in hunc modum: *In eodem:* Et propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos. *Dicitis, quod*, eos, *in Græco non habeat, quod & verum est. Sed nos ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate complevimus*. Et vero quid obscurius in totis codicum Latinorum Voluminibus sacris resonaret, quam illæ sententiæ pendentes, in quibus verba nonnulla, pronomina, ac verbum substantivum, tollerentur? Verbi gratia notat Scholiastes in caput 19. Levitici ℣. 14. non haberi in Hebræo, *quia*, neque, *sum:* quæ verba tamen complent proprietatem sermonis nostri, pulchre enim dicitur, *sed timebis Deum tuum, quia ego sum Dominus*. Nec ita sensus pendet, si legamus, *sed timebis Deum tuum, ego Dominus:* pendet namque aliquo modo istæc sententia propter absentiam *quia* particulæ caussalis, ac verbi substantivi *sum*. Ea igitur verba, quæ in Hebræis voluminibus per totum Canonem dicuntur abesse, non superflue addita noscuntur in versione Latina, quia sine illis obscura vel mutila oratio remaneret, ut diligenti Lectori liquidum erit, quando monitus hoc scholio marginali, *Hebræus non habet*, animos attenderit ad consequentia sermonis.

Non mediocrem existimo in scholiis Canonis fructum etiam alterum, quo occludere possumus linguam illis, qui ausi sunt plurimis abuti Scripturarum testimoniis, eaque in suos sensus trahere ad propriam ipsorum, & aliorum perniciem. Tantum sæpius sibi arrogant quidam ejus ævi scriptores, ut receptissimam ac celebratissimam Ecclesiæ Traditionem ex sacræ Scripturæ frivola interpretatione subvertendam sperent, & suis potius commentis credituros Lectores, quam Christi attestantis oraculo. Sic videas opera pestifera & Latino & Gallico sermone conscripta, ubi præfracte negant Mosen auctorem fuisse librorum Pentateuchi: quod ut probent contra Christi & Apostolorum ejus auctoritatem, aliquot loca afferunt præsertim ex Deuteronomio, quibus perversi dogmatis & hucusque inauditi opinionem fultam esse volunt. Scriptum est, inquiunt, Deuteronomii cap. 1. ℣. 1. *Hæc sunt verba, quæ loquutus est Moses ad omnem Israel trans Jordanem*. Et deinde cap. 3. ℣. 8. *Tulimusque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorræorum, qui erant trans Jordanem*. Repugnat autem hæc ab ipso Mose fuisse litteris tradita, quum ille nusquam Jordanem transierit, & reges Amorræi respectu ipsius non *trans*, sed *cis* Jordanem habitaverint. Si autem opponamus in Hebraico scriptum legi בעבר *beever*, quod omnino ambiguum est, & ad citeriorem, vel ulteriorem partem accommodari potest pro consequentia sermonis: urgent adhuc dicentes, בעבר semper, *trans*, interpretari

apud

apud omnes veteres, qui linguam Hebraicam callebant. At velint nolint, Deuteronomii Scriptor fuit ipse Moses: nec temeritati neotericorum deinceps relinquitur locus, quoniam scholia marginalia Canonis Hebraicæ veritatis apertissime demonstrant vocem Hebræam, *beever*, non, *trans*, esse reddendam, sed, *in transitu*. Quæ hoc modo lecta & intellecta optime convenit Mosi loquenti ac scribenti: erat enim in procinctu ad transeundum Jordanem quando verba Deuteronomii loquutus est ad omnem Israel. Ecce quam levi negotio, unius voculæ recta interpretatione, dissolvitur formidolosa illa & insuperabilis, ut sibi videbatur, objectionis machina, quam in Pentateuchi legitimum auctorem Critici quidam recentiores torquent. Certe hoc vel uno loco profligari possunt, utinam & convinci, quiquumque Mosen negant auctorem fuisse sacrorum Voluminum Pentateuchi. Quamquam timendum est ne erudito & catholico Scholiastæ non acquiescant, qui etiam Christi Domini testimonio non cedunt. Sed si illi resipiscere nolint, saltem sinceri catholici omnes gratiam, ut speramus, habebunt Scholiastæ nostro, qui divinorum librorum auctoritatem adversus immoderatas horum Criticorum censuras vindicabit. Cæterum hoc uno exemplo docemur, quam parum fidere debeamus levibus ejusmodi, quæ contra sacram Ecclesiæ traditionem afferuntur in dies, ratiunculis, magno simplicium Christianorum damno, quorum fides hisce præstigiis minuitur, aut sæpe corrumpitur: tametsi uno quasi flatu dissipari possunt. Quibus postmodum animadversis, pudet homines sui erroris, quos simplex ac pia fides in officio continere debuerat.

Jam quis dicere sufficiat quanto nobis sint emolumento scholia illa marginalia ad eruditionem & intelligentiam Scripturarum? Nihil est in versione Hieronymiana ambiguum & subobscurum, quod illucescere non faciant; nihil est laxius & παραφραςικῶς in ea expressum, quod intra proprios fines & nativos verborum sensus non fuerit per scholia circumscriptum. Hic summam pietatem redolent; illic significantias Hebræorum verborum aut singulares & inauditas, aut certe rarissimas produnt; plures textus Hebræi variantes lectiones retinent, fidem ubique admirabilem Scholiastis commendant, & si pauca tandem excipias, in quibus hallucinatum eum credimus, nihil illis notis criticis præstantius antiquitas sacra posteris tradere potuit. In iis recensendis utilitatibus jam non immorabor, quum sole clariores sint ac curiosis omnibus manifestissimæ. In unica tamen pagina multiplices ostendo scholiorum fructus & utilitates, ut sic de cæteris innumeris bonis judicium ex uno faciamus loco. Columna igitur 99. & 100. ista occurrunt marginalia scholia, primo e latere hujus sacri contextus: *Et populus tuus quem eduxisti*, &c. Ita monet Scholiastes, *Hebræus non habet*, *tuus*. In hac notatione fides ejus maxime elucet, atque diligentia. Consequenter vero ad illa verba, *Novi te ex nomine*, semel & iterum docet in Hebræo haberi, *Notescam tibi in nomine*. Quam interpretationem in aliis Hebræis Scriptoribus, & Latinorum plurimis Commentariis frustra quæsivi. Quam pius quoque fuerit ac religiosus noster Scholiastes, discimus, ni fallor, ex modo exponendi hunc Exodi locum: *Ego ostendam omnem bonum tibi*, *& vocabo in nomine Domini*, &c. Non enim ea verba refert ad visionem Essentiæ divinæ, ut multi nunc temporis Scholastici faciunt; sed omne bonum hominis vitam mortalem degentis, in eo statuere videtur, si sciat Deum deprecari & eum flectere ad misericordiam. *Ego ostendam omne bonum tibi*. *Hoc est*, inquit Scholiastes, *ostendam tibi quomodo me debeas deprecari*, *& ad misericordiam flectere*. O singularem & admirabilem Scripturæ divinæ expositionem! Hanc me non docuit scholarum frequentia, non assidua Commentatorum lectio. Unum interim scholion marginale Canonis immensa expositorum vincit volumina. Utque aliquid addamus, quod Lectori fuisset creditu difficile, erat Scholiastes tam perspicax ad dissolvendas ambiguitates Bibliorum sacrorum, ut interdum propius accedat ad sensum Auctoris Hagiographi, quam ipse Hieronymus Interpretum phœnix, vel facile princeps. Ne quid v. g. obscuritatis vel ambiguitatis remaneret versu quinto & sexto capitis trigesimi quarti lib. Exodi, nonnulla scholia post emendatum textum apposuit in margine, quæ omnem removent difficultatis umbram, nec amplius verba quæ ibi leguntur ad Mosem loquentem, sed ad Deum docentem orandi & deprecandi se modum, directe referri debent. De cujus contextus mutatione seu emendatione facta in versione Hieronymiana infra dicturi, id tantum nunc monemus studiosos, præstantiorem esse translationem hujus loci ex emendatione & notis scholiastis, quam quæ primum condita est ab ipso Hieronymo, ut paulo post auctoritate sacræ Scripturæ demonstrare conamur.

Ad commendationem fidei nostræ in edendis scholiis hujusmodi marginalibus, illud etiam monitum volumus Lectorem prudentem, excusa fuisse a nobis charactere Romano quæquumque legi potuerunt in manuscripto codice: cætera vero, quæ vetustate deleta

leta sunt & corrupta, corrosa vel mutilata, supplevimus ex textu Hebraico, sed charactere Italico: iisque locis dumtaxat, ubi clare perspeximus, quod abesse, potuit: in aliis enim obscurioribus puncta tantum adjecimus loco verborum & syllabarum, quarum sufficientem notitiam assequi nequivimus. Sic columna 118. diverso charactere scriptum reperies (quæ *offerri debent* in sacrificium) & deinde (*in cunctis* habitaculis *vestris*) quia partim hæc leguntur in manuscripto, partim a nobis supplentur, ut jam dixi. At columna 190. posuimus hoc modo scholion marginale (lapis*que*.... magnitudinis.... ejus mag..... interierit, percus*sor* morte morietur, *&c.*) Nullum enim sensum expiscari potuimus ex verbis aut syllabis superstitibus: ideo satius esse duximus, hæc divinationi studiosorum relinquere, quam conjecturis nostris incerta definire, ac supplere. Denique pro duobus punctis appositis in codice manuscripto ad caput scholiorum, & supra contextum contra respondentem, stellulas repræsentamus **, quæ in omnibus libris editis usurpantur, quum supradictorum punctorum situm nequaquam patiantur leges Typographiæ hodiernæ.

De Auctore scholiorum Canonis unum adhuc notandum, penes nos esse quamplures codices MSS. in quibus exstant nonnulla opera ejusdem Scriptoris, quæ nondum typis excusa sunt; & hoc ordine tam edita, quam inedita describuntur post Traditiones Hebraicas S. Hieronymi in Genesim: *Liber de decem Tentationibus. Liber de Quæstionibus Regum & Paralipomenon: Canticum Debboræ. Lamentationes Jeremiæ: Epistola ad Dardanum*. Universa istæc Opuscula nomine sancti Hieronymi prætitulantur in MSS. codicibus, & duobus exceptis edita sunt ab Erasmo, & Mariano, cum Operibus ejusdem S. Doctoris. Inedita sunt hæc, Commentarius in Canticum Debboræ, quod legitur cap. 5. libri Judicum, & Commentarius alter in primam Lamentationem Jeremiæ. De quo ultimo opere non ausim adhuc definite affirmare, lucubrationem esse Hebræi Scholiastis nostri. At de Commentariolis in Canticum Debboræ nulla superest nobis difficultas; quia eorum stylus, eruditio, sententiæ, & cætera omnia, quæ alicujus Auctoris notitiam tribuere possunt, unum renuntiant Scholiasten Canonis Hebraicæ veritatis. Testes hujus rei accedent eruditi homines, quum Opuscula illa typis excusa vulgabuntur.

PROLEGOMENON IV.

De Titulis & Capitulis, Versibus & Metris sacrorum Bibliorum.

I. *Biblia sacra in certas partes dividebant Scriptores antiqui, sed multis diversisque modis.* II. *Sectiones illæ indifferenter vocabantur Tituli, Breves, & Capitula.* III. *Quænam fuerint distinctiones versuum ab Antiquis usurpatæ in Scriptura sacra.* IV. *An sint metra in Libris sacris, & præcipue in Psalmis Davidis.* V. *Hieronymi sententia de metris Scripturarum explicatur, & defenditur.*

I. NOn est præsentis loci, nec animi nostri, de omnibus sacrorum Bibliorum sectionibus ac distinctionibus perlongam instituere disputationem. Satis sit munus editorum Hieronymi hoc Prolegomeno explesse, & Latinorum codicum varias ac multiplices divisiones, cum majores, tum minores, non incuriose explicasse. Actum enim nunc ageremus, si quod spectat Hebræorum aut Græcorum Exemplariorum divisiones, Capitula & Versus pertractandum hic susciperem: quia in hoc studio nobis anteverterunt viri non pauci eruditione celebres. De Latinorum ergo Bibliorum sectionibus, atque antiquis distinctionibus tam Capitulorum, quam Versiculorum, disputandum nobis incumbit, ut nihil occurrat in editione divinæ hujus Bibliothecæ, unde fructus uberes percipere non possit Lector studiosus.

Integrum porro volumen de veteribus sacrorum Bibliorum Titulis, sive Capitulis, Sectionibus, & Stichometria, conditum fuisse ab erudito Jos. M. Caro Presbitero Theologo, notum est omnibus, at quum multa divisionum id genus exempla prætermiserit, &, ut ipse fatetur, *anguste* antiquitatem harum distinctionum prosequutus sit; non pauca supplere curabimus, quæ ejus diligentiam fugisse perspexi. Illud autem primum observari velim, idem affirmandum esse de antiquis sacrorum Bibliorum Capitulis & Sectionibus, quod de Translationibus Latinis Scri-

Scripturarum docuerunt Hieronymus & Augustinus: nempe tot esse genera hujusmodi divisionum, seu *Capitulationum*, quot sunt codices: quemadmodum tot erant Interpretationum exemplaria Latina diversa tempore Hieronymi & Augustini, quot habebantur Codices sacri: *Qui enim*, inquit S. Aug. lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 19. *Scripturas ex Hebræa lingua in Græcum verterunt, numerari possunt: Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari*. Ab iis Interpretibus, quorum imperitia carere volebat Augustinus subsidio Translationum Hieronymianarum, habemus, ni fallor, tot modos divisionum & Capitulationum in veteri & novo Testamento: neque vero persuadere mihi possum ab aliis scriptoribus, quam ab illis imperitis Translatoribus Latinis, derivata fuisse tot inepta lemmata, quæ leguntur in codicibus MSS. vetustissimis sacrorum Bibliorum. Solebant namque antiqui Scriptores & Interpretes libris suis indicem Capitulorum præfigere, ut Lectores quid in contextu librorum tractaretur, uno quasi intuitu agnoscerent. Pluribus autem modis id præstare consueverant tum Ecclesiastici, tum Exotici Scriptores: nam aut omnium simul librorum Capitula in fronte universi operis præponebant, sicut a Plinio Secundo factum est in libris Historiæ Naturalis, & similiter ab Ecclesiasticis viris, qui Capitula quattuor Evangeliorum una simul præfixerunt in fronte Matthæi, sicut posita leguntur in vetustissimo MS. San-Germanensi nostro num. 15. Aut singulis libris Titulos Capitulorum præfigere satagebant, ut in Historia Ecclesiastica fecit Eusebius Cæsariensis, qui libris Historiarum suarum indices, seu Titulos prænotavit, sicut hodie leguntur in ejusdem Operibus. Aut certe ex latere in pagina breviter adnotabant, quem intrinsecus sensum singula Capitula continerent; quod Hieronymus fecit in translatione Epistolæ S. Epiphanii ad Joannem Episcopum Hierosolymitanum, uti liquet ex Epistola ejusdem Hieronymi ad Pammachium, inscripta de Optimo genere interpretandi. Ex hoc Antiquorum usu in præfigendis Capitulis ad frontem librorum, facilis est conjectura, unumquemque Latinum Interpretem veteris Instrumentis, libris sacris Indices seu Titulos suos præposuisse, ut Lectores admonerentur quid in libro Genesis, quid in Exodo, quid in Levitico, & quid demum in cæteris omnibus Scripturæ sacræ Voluminibus positum legeretur. Deinde quum ad editionem LXX. Interpretum adornati fuerint hujusmodi Tituli & Capitulationes, ut nominum & vocabulorum antiqua probat barbaries, antiquiores Hieronymo tales Indices esse vix dubitari potest. Eosdem igitur habuere parentes Tituli veteres & Capitula, quos habuerant Auctores tam diversæ Latinæ sacrorum Bibliorum Interpretationes. Scio Hesychium doctissimum Presbyterum composuisse argumenta, & Κεφάλαια in duodecim Prophetas minores, sed nunc de Latinorum Bibliorum Capitulis loquor, quæ multum distant ab Hesychianorum elegantia & facilitate. Primum e viginti Capitulum Osee Prophetæ hoc modo contexuit Hesychius Tom. VII. Criticorum sacrorum. Εἰκὼν τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ἐξ ἧς ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα τίκτεται καὶ λαοῦ τὸ μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ἔμεινεν, τὸ δὲ ὕστερον καὶ σώζεται, id est, *Imago Synagogæ Judæorum, de qua Christus nascitur secundum carnem, & populi, qui quum in incredulitate permanserit, postea revertitur & salvatur*. Ita Latine reddo sensum Capituli Hesychiani, quod quantum distet a Latinorum inepta compositione, ostendi potest ex eodem priori Capitulo Osee Prophetæ apud Carum jam laudatum his verbis expresso: I. *Vade & accipe tibi uxorem fornicariam*. Nihil aliud præter hæc verba continet Capitulum præsens in MSS. Latinis codicibus. II. *Et erat numerus filiorum Israel sicut arena maris*. III. *Ipsa fecit argentea & aurea vasa*. Quid habent indices illi tres commune cum unico Hesychii κεφαλαίῳ? quid vero ad eruditionem conferunt obscura adeo verba, ut eorum sensum assequi minime possis nisi ex lectione contextus prophetici? Restat igitur inepta hujusmodi, & similia Capitula Latinorum Bibliorum, condita fuisse ab imperitis antiquis Scriptoribus & Interpretibus, qui pro captu ac libitu suo hos titulos exemplaribus suis præfigebant. Antiquissimos existimo Titulos illos, non tamen omnium librorum veteris Testamenti; quia non me latet aliquos fuisse appositos a Cassiodoro nostro, ut manifestum nobis est ex subjectis Viri clarissimi testimoniis. Libro itaque I. de illis Titulis ista observat Cassiodorus: *Sed ut textus memorati Octateuchi quodam nobis compendio panderetur, in principiis librorum de universa serie lectionis Titulos eis credidimus imprimendos, a Majoribus nostris ordine currente descriptos, ut Lector utiliter admonitus, salubriter reddatur attentus, & facile unamquamque rem dum quærit, inveniat, quam sibi cognoscit breviter indicatam*. Titulos Octateuchi, librorum scilicet quinque Mosaicorum, Josue, Judicum & Ruth, a Majoribus suis ordine descriptos agnoscit Cassiodorus: at non idem in libris Paralipomenon invenisse se dicit: *In memoratis autem*, inquit, *Pa-*

ralipomenon libris duobus . . . . *quoniam Titulos antiquos non reperi*, *novos ad præcedentium similitudinem locis singulis*, *ut æstimo*, *consequenter impressi* : *ut qualiqumque obsequio sermonis*, *devotionis nostræ qualitas potuisset agnosci*. Idipsum præstitit in libris Salomonis nomine prænotatis, vocans capite 5.[1] *Capitula*, quod aliis locis jam recitatis Titulos appellat. Ait igitur: *Quibus libris* (id est, Salomonis) *juvante Domino Capitula insignire curavimus*, *ne in tam necessaria lectione*, *ut sæpe dictum est*, *confusa tironis novitas linqueretur*. Certum ex his exploratumque habemus Titulos sive Capitula præfixa fuisse pluribus Scripturarum libris ante ætatem Cassiodori : ea enim vocat *veteres Titulos*, & *a Majoribus ordine currente descriptos*: quod non esset nisi in veteribus codicibus, tempore quo Cassiodorus illa scribebat, invenirentur longe antea exarati. Ergo recentiores Tituli, Bibliorum sacrorum exemplaribus præfixi, auctorem agnoscunt Cassiodorum, nec inferior ætas eis assignari potest quam sæculum sextum. Alii antiquiores primis fidei temporibus prodire potuerunt cum illis Latinis Interpretationibus Scripturarum, quas innumerabiles supra dicebat Augustinus. Quidquid sit de vetustate, & Auctoribus Capitulorum, quæ divinis voluminibus leguntur præfixa, indubitata res est, parentem illa Capitula non habuisse Hieronymum. Lemmata enim hujusmodi barbara & inepta, imperitum prorsus auctorem ubique præ se ferunt, quod de Hieronymo vel cogitasse nefas esset. Præterea nullum apparet vestigium in sancti Doctoris Operibus, unde horum Titulorum usus apud ipsum receptus dignoscatur, & Capitula, quorum ille sæpius meminit, partes sunt ipsiusmet contextus librorum, non Tituli extrinsecus positi, vel in fronte præfixi, qui summatim repræsentent easdem partes in Textu positas. Utque rem probemus exemplis, nonnulla loca recenseo e Quæstionibus Hebraicis in Genesim, ubi ter aut quater Capitula nominat Hieronymus sectiones Scripturæ quas suscepit exponendas. Capitulum verb. gr. appellat quæ leguntur Genes. 25. a versu 13. ad versum 18. *Quod autem*, inquit, *in extremo hujus Capituli juxta Septuaginta legimus :* Contra faciem omnium fratrum suorum habitavit, *verius est illud quod nos posuimus*, Coram omnibus fratribus suis occubuit, *id est*, *in manibus omnium filiorum suorum mortuus est*, *superstitibus liberis*, *& nullo prius morte prærepto*. Capitulum intelligit hoc loco sex tantum versus, ut dixi, qui etiam continentur in Capitulo XLVI. nostræ editionis, col. 25. & 26. sed convenientiam hujus Capituli fortuitam ostendunt cætera quæ sequuntur. Nam quod Capitulum dixit infra Hieronymus, unicum comme est, sive versus unus recentioris illius, quam hodie sequimur, divisionis. Genesis cap. 36. V. 14. *Ipse est Ana*, *qui invenit Jamim in deserto*: *quum pasceret asinos Zebeon patris sui*. De isto commate ita disserit Hieronymus : *Multa & varia apud Hebræos de hoc Capitulo disputantur*: *apud Græcos quippe & nostros super hoc silentium est*, &c. Nihil tale reperies in divisione Titulorum veterum, angustior est enim unius versiculi continentia ad constituendum integrum Capitulum, quod pluribus versibus & sententiis constare perspicuum est ex congerie omnium Capitulationum. Diversa proinde dicenda sunt Hieronymi Capitula ab iis, quæ nos edidimus in fronte Geneseos, auctoritatem codicum MSS. sequuti. Quod iterum probari potest ex Quæstionibus Hebraicis, ubi Capitulum dixit Hieronymus duos versus hodiernæ divisionis, 5. scilicet & 6. cap. 48. Gen. *Et nunc ecce duo filii tui*, *qui nati sunt tibi in terra Ægypti*, &c. Si quis ambigebat, inquit Hieronymus, quod Septuaginta animæ introissent Ægyptum, *præsenti Capitulo confirmatur*. Istud Capitulum præsens non invenies notatum in aliqua serie antiquarum divisionum seu Capitulationum a nobis editarum, unde colligas necesse est, propriam esse Hieronymo hujusmodi divisionem ac distinctionem Capitulorum in libro Geneseos. Nec aliquem moveat, quod æqualia interdum inveniantur Capitula Hieronymi cum Titulis veteribus MSS. codicum: casu enim quasi involuntario hæc acciderunt; sicut æqualitas quam aliquando habere dignoscuntur cum Capitulis hodiernis. Libro quinto Commentariorum in Isaiam totum contextum Capituli nostri vigesimi quum descripsisset Hieronymus, ejus expositionem sic auspicatur: *Totam posuimus Capituli hujus continentiam*, *ut per partes singula disseramus*, &c. nemo virorum est, qui propter pares Capituli hujusce terminos, novissimæ nostræ in Vulgata Latina divisionis auctorem faciat Hieronymum. Quare nec eidem tamquam auctori adscribere debemus veteres Titulos sive Capitulationes; etsi nonnumquam illæ conveniant cum sectionibus Scripturæ, quas suis Commentariis illustrat maximus Latinorum Interpres. Sane tota hæc distinguendi ratio ex Auctorum, Librariorumque arbitrio pependit, & unusquisque veterum Scriptorum pro captu suo distinxit contextum sacrum: unde nullam tum fuisse distinctionem præ cæteris probatam ac vulgo receptam, consentiunt eruditi, probantque tam diversæ eorumdem librorum sectiones ac distinctiones. Quattuor diversas Capitulationes

nes, id est, seriem quadruplicem Titulorum sive Capitulorum edidimus ad frontem Geneseos, sicut leguntur in diversis exemplaribus MSS. Versionis Hieronymianæ. Nulla tamen ex illis usu communi recepta fuit, sed indiscriminatim modo hanc modo aliam exscriptores usurpabant. Qui exemplaria Canonis descripserunt, Titulos præferebant, qui aliis divisionibus numero pauciores erant: cæteris placuit Capitula præponere, multo plura numero, & sententiis diversa, arbitrantibus commodiorem esse methodum quæ textum Scripturæ in multas partes secat, quam quæ sub eadem divisione materias diversas complectitur. Ingenii igitur & arbitrii exscriptorum fuit tot diversas in Exemplaribus Translationis Hieronymi præfigere species Capitulorum: quarum nulla a sancto Doctore adornata creditur, ut facilis est probatio in jam allatis superius argumentis.

II. Indices autem & ordines illi sectionum indiscriminatim ac promiscue *Tituli*, *Breves*, & *Capitula* vocantur apud veteres. Id jam cursim observavimus in Cassiodoro, qui prioribus duobus Capitibus lib. I. de Institutione divinarum Litterarum, summaria & lemmata præfixa libris sacris vocat *Titulos*; quæ tamen capite quinto appellat *Capitula*, In MSS. autem codicibus adeo inconstantes reperiuntur hujusmodi appellationes, ut sæpius in illis scriptum legamus: *Incipiunt Tituli libri*, &c. vel etiam alio modo: *Incipiunt Breves libri Genesis*, & postea ad finem: *Expliciunt Capitula libri Genesis*. Canon Hebraicæ veritatis notatus num. 9. in nostra San-Germanensi Bibliotheca, variam habet inscriptionem in fronte plurimorum librorum. Et Titulos quidem libri Exodi sic inscribit: *Incipiunt Capitula libri Exodi*; Levitici vero non item, ibi enim legit: *Incipiunt Tituli libri Levitici, id est, Vajecra*, & ad calcem sectionum: *Expliciunt Tituli Levitici*. Et ita consequenter in cæteris Mosis voluminibus: at in Josue, *Incipiunt Capitula. Expliciunt Capitula*? In libris tandem Malachim, id est, tertio & quarto Regum volumine, primum posuit: *Incipiunt Capitula libri Malachim*, & deinde: *Expliciunt Tituli Malachim* In novo etiam Testamento diversimode inscribuntur lemmata sacrorum Librorum. Quamplures MSS. legunt juxta receptum magis communemque modum, *Incipiunt Capitula Matthæi*; alii vero tum Vaticani, tum Gallicani codices non pauci ita habent: *Incipit Breviarium Matthæi*; & in fine, *Explicit Breviarium Matthæi*. Quod similiter legunt in aliis Evangelistis. Exstat in Bibliotheca nostra San Germanensi codex Bibliorum manuscriptus, venerandæ admodum æque ac curiosæ antiquitatis, qui quamplures Libros sacros veteris ac novi Testamenti retinet juxta veterem Latinam versionem sive Italicam. In eo igitur Codice Tituli veteres Evangeliorum hanc habent inscriptionem: *Incipit Capitulatio Matthæi*, *Incipit Capitulatio Marci*, &c. & ad calcem Titulorum, *Explicit Capitulatio Matthæi*, &c. In fronte Actuum Apostolorum singularem prorsus habet Titulum, seu potius Adnotationem & Admonitionem istam: *Indiculum quid fecerint Apostoli in Actibus suis, ut facile invenias id quod vis, si per numeros percurrens Capitula perquisieris*. Huic Adnotationi subjungit Capitula LIII. & consequenter, *Finiunt Capitula*. Ex tot diversis nominibus lemmatum, quæ præfixa inveniuntur in fronte sacrorum Bibliorum MSS. liquido apparet, liberum cuique fuisse ea vocare *Titulos*, *Breves*, *Breviaria*, *Capitula*, *Capitulationes* & *Indicula*, sive *Indices*; his enim gaudebant appellationibus tam minores, quam copiosi indices diversarum sectionum Scripturæ sacræ. Non sic in hac præsenti divina Bibliotheca errantes inveniuntur & vagæ appellationes editorum a nobis lemmatum: ad tres siquidem species ac nominationes revocamus diversas omnes sacrorum Bibliorum sectiones quæ apud antiquos scriptores erant usurpatæ. Et primo gradu *Titulorum* series collocatur; secundo loco *Breves* posuimus; tertio denique *Capitula*, quoquumque numero describantur, sive plura, sive pauciora sint. Ad hunc modum in fronte Geneseos editi sunt a nobis *Tituli* 38. *Breves* 46. *Capitula* 82. & iterum in alio Indice *Capitula* 154. In libro Exodi tres item sectionum Indices præposuimus, *Titulos* scilicet 18. *Breves* 21. *Capitula* 138. Et ita consequenter in toto Heptateucho. In voluminibus autem Samuelis, & Malachim, id est, in quattuor Regum libris, nihil apposuimus præter *Titulos*, qui leguntur scripti in tribus Exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis, Memmiano nempe, Carcassonensi, & San-Germanensi nostro. Quod Prophetarum volumina spectat, nullum prorsus Indicem sectionum putavimus præfigendum in fronte horum librorum, nequid contra mentem & usum Hieronymi edidisse videremur: certo namque certius est, non alias eum agnoscere Prophetarum sectiones in genere quam quæ ab ipso dictæ sunt *Visiones*; nec Capitula ille alicubi appellat nisi tmemata quædam contextus sacri, & partes quas in suis Commentariis pro arbitrio & captu distinxit, & illustravit. Hæc Capitula Hieronymi longe diversa esse ab iis, quæ sacris Libris præfixa sunt, supra ostendimus; & adhuc aliquot exemplis, quantum res exigit, probare non refugio. Duos Vulgatæ divisionis versiculos cap. I. Osee dum exponeret Hieronymus, ita monuit Lectorem: *Et quia Commentarios, non*

lata volumina scribimus, singulis Capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de præsenti Capitulo disputemus. Capitulum illud, *præsens* quod vocat, 3. & 4. versum cap. 1. Osee, ut dixi, sollummodo continet, & quæ præcesserunt similia Capitula, quinque vel sex numerantur in Commentariis Hieronymi, qui singulis Capitulis explanationes proprias adhibebat. *Quattuor* igitur priores versus Osee Prophetæ in sex *Capitula* vel *septem* distinxit sanctus Doctor. Primum vero Capitulum ejusdem Prophetæ in MSS. codicibus, & in editione Cari, novem complectitur versiculos integros: nam secundum Capitulum istud habet exordium: *Et erit numerus filiorum Israel*, &c. quæ verba leguntur initio decimi versus, capite supradicto. Hinc videas Biblia sacra diverso sane modo secta esse ac distincta ab Hieronymo, atque ab antiquis aliis Scriptoribus vel Interpretibus. Quod ut magis magisque exploratum habeas ac compertum, audi ipsum de Hebræis, Græcis, Latinisque Capitulis differentem in Sophoniæ cap. 3. V. 14. *Non videatur mirum*, inquit, *ut sæpe diximus, aliter Hebraica Capitula, & aliter LXX. Græca videlicet Latinaque finiri. Ubi enim in sensu diversa translatio est, ibi necesse est diversa esse vel principia vel fines.* Quid amplius ad judicium de Hieronymi & aliorum Capitulis faciendum possit desiderari, certe non video. Manifestissime enim distinxit Capitula sive Sectiones suas a cæteris omnibus, tam Græcorum quam Latinorum, dicens, in sua Translatione Hebraica, diversa esse principia & fines Sectionum ab illis, quæ in LXX. Interpretatione legebantur. Prophetia Sophoniæ habet in Commentariis Hieronymi plusquam viginti Sectiones sive Capitula: in editione autem Cari Presbyteri unicum Capitulum huic libro præfixum conspicitur. Merito igitur lemmata hujusmodi abjecimus in libris propheticis, quum adeo diversa reperiantur ab iis Capitulis, quæ Hieronymianis Commentariis distincta sunt & illustrata. Præterea in Prophetarum voluminibus speciales Scriptura sacra, & quasi nativas sortita est divisiones ratione diversarum materiarum, quarum contextus sensu separatur in diversas ac distinctas quamplurimas partes, quæ ab invicem minime dependent. Sectiones illæ cum libris nascuntur, & apud veteres Scriptores nomen *Visionum* obtinent: quæque interdum etiam cum hodiernis Capitulis inveniuntur concordes. Hieronymus primam secundamque Visionem Isaiæ vocat juxta morem suæ ætatis, quod nos dicimus primum & secundum caput ejusdem Prophetæ. Unde hæc apud eum leguntur in Commentariis ad caput 2. Isaiæ: *Et in priore Visione, quam jam exposuimus, ubi LXX. interpretati sunt.* Quam vidit contra Judæam & contra Jerusalem, *in Hebraico scriptum est*, AL JUDA UJERUSALEM, *id est, super Judam & Jerusalem, & in hac quæ secunda est, in Hebraico similiter continetur. Et miror*, &c. Priorem, ut vides, dicit *Visionem*, itemque secundam, quod nos prius, & secundum appellamus Capitulum. Ordo igitur Sectionum hucusque in Isaia idem est apud nos, qui usu receptus erat tempore Hieronymi apud Patres & Ecclesiæ proceres. In Præfatione quoque translationis Jeremiæ ex Hebræo, idem Hieronymus meminit hujusmodi Visionum; nec mediocrem operam Ecclesiæ Christi contulit, quum ordini primævo eas studuit reddere: *Præterea*, inquit, *ordinem Visionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus.* Denique *Visiones* sive περικοπάς Danielis absentes ab Hebraico fonte obelis dicit se prænotasse: *Unde & nos ante annos plurimos quum verteremus Danielem, has Visiones obelo prænotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi.* Vide Procemium Comment. in Danielem. Et ne quid desit curiositati, monendus est Lector studiosus, librum Danielis sectum esse ab Antiquis in duodecim *Visiones*: quæ in MSS. codicibus Canonis Hebraicæ veritatis, inque aliis vetustissimis melioris notæ, summa fide expressæ sunt ac descriptæ prout a nobis nunc editæ sunt in hac divina Bibliotheca. Capitula vero præfixa in fronte Danielis numerantur multo plura, tam in editione Cari quam in MSS. aliquot codicibus, ubi ad numerum XXXI. usque extenta visuntur: qua divisione hodierna nostra minor est media parte Capitulorum ad minus: Vulgata enim Versio XIV. tantum habet sectiones in toto Danielis volumine. Ergo nec cum hodiernis, nec cum antiquis veterum Scriptorum divisionibus convenit illa, quæ per Visiones distributa est in veris Exemplaribus Hieronymianæ Translationis ex Hebræo.

Cæterum sine Capitulis præfixis edidimus volumina Paralipomenon, Ezræ, & Estheris: quia nulla fuisse apposita his libris ab Hieronymo, docuit nos supra Cassiodororus, & MSS. codices pervetusti ac optimæ notæ nullum retinent Indicem Capitulorum vel Titulorum, sed tantummodo Hieronymi Præfationes cum sacro contextu per membra plurima distincto & diviso juxta modum, quo nos illum expressimus ad fidem præstantissimorum MSS. exemplarium Regiorum, Colbertinorum, Corbejensium, & San-Germanensium. Omissas tamen Capitulationes, quarum auctor fuit Cassiodorus, supplere curabimus, quum veteris Vulgatæ seu Italicæ Versionis quamplurimos libros.

bros integros evulgandos, Deo juvante. suscipiemus. Nostris etenim votis ac studiis tantum præstitit largitor omnium bonorum Deus, ut non solum Hieronymianæ Versionis in angulis obscuris Archivorum & Bibliothecarum delitescentem ingentem thesaurum nobis revelaret: sed donis cumulans, manibus nostris etiam tradere voluit non pauca Italicæ Versionis exemplaria, tum veteris, tum novi Testamenti, quæ suo tempore publici juris fierent ad studiosorum & Christianæ Reipublicæ summam utilitatem. Provocati igitur veneratione antiquissimæ Versionis, & magnis compulsi hortatoribus, monumenta isthæc sacra rediviva exhibere statuimus. Quare ne ab aliis, quam a nobis in regno Franciæ ederentur, jam cautum est Diplomate Regio, quod nobis speciatim concessum est ad hanc Italicæ Versionis editionem. A Matthæi volumine exordiemur eam prælo committere, & seorsum typis evulgabimus illud Evangelium propter ferventem controversiam duorum hujus temporis Sctiptorum, qui occasione manuscripti Cantabrigensis multa disputant de antiqua versione Latina Evangeliorum, de ea scilicet quæ obtinebat in Ecclesia occidentali ante Hieronymianam castigationem. Multa leguntur in nostris Exemplaribus manuscriptis, quæ longe absunt ab amborum conjecturis: nonnulla vero quibus nunc hujus, nunc illius dicto vera esse comprobantur. Cujus demum caussæ potissimum faveant MSS. codices nostri, non ante ipsorum impressionem perdisces.

III. Longum esset, si vellem cunctos quorumdam criticorum errores huic articulo inserere, & falsas eorum opiniones de versuum divisionibus ac distinctionibus usitatis apud Antiquos, singillatim refellere, propositisque capitulis ad singula respondere. Unde laciniosæ disputationis fastidia fugiens, & in arctum verba compingens, illud tantum breviter Lectorem admoneo, nullum adhuc nuperorum Scriptorum satis accurate dixisse de antiquis versibus seu commatibus Scripturarum divinarum. Pleraque ex Augustini Speculo afferunt in suis Notis, & Observationibus, quæ ad fidem vetustissimorum codicum probata statim evanescunt, & falsa demonstrantur. Scribit vir doctus, & mihi summa veneratione semper colendus, Augustinum quidem ita Bibliorum versus distinxisse sibi visum, *ut sex dictiones unusquisque versus contineret*: subditque verba istæc: *Sed id Augustiniano codici videtur fuisse peculiare, non omnibus commune. Libros Scripturæ plerosque, & fortasse omnes per versus distinxit Hieronymus, sed hodiernæ distinctionis nulla apud eum exstant vestigia*. At pace eruditissimi Scriptoris dicere fas sit, innumeros fuisse antiquitus in totis Bibliorum voluminibus, qui duas vel tres tantum dictiones continerent, nec aliquo vocabulorum numero præfinito circumscribendos esse hujusmodi versus, quum nulla certa lege, nunc plures in eis, nunc pauciores dictiones decurrant. Deinde Augustiniano codici nihil fuit peculiare in distinctionibus versuum, sed totum commune habuit cum aliis Exemplaribus Græcorum ac Latinorum Patrum. Tertio denique apud Hieronymum nonnulla exstant vestigia hodiernæ distinctionis versuum, uti subjectis exemplis infra declarabimus, nullo tamen animo litigandi, sed proponendæ solius veritatis studio.

Distinctiones autem versuum in libris veterum Scriptorum usitatissimas fuisse, facile nobis concedent qui animum attenderint ad Historiam Josephi, ad Hesychii Presbyteri testificationem, atque ad vetustissima Scripturarum sacrarum monumenta, quæ ante mille & centum annos in membranis pretiosissimis exarata supersunt. Josephus igitur vernaculus Judæorum scriptor, & Apostolicorum temporum æqualis vel suppar, notat ad finem libri XX Ἀρχαιολογίας suæ, versus in his viginti Antiquitatum voluminibus extitisse sexaginta millia: quæ profecto nec tot numerari possent in textu Græco Josephi, nisi breviores fuissent hodiernis nostris Biblicis, nec ad certum numerum præfiniri, nisi distincte & per intervalla fuissent descripti in autographo ejusdem Auctoris. Morem hunc describendi multa versibus valde superiorem Josepho ostendit Hesychius Presbyter Jerosolymorum, quum in tractatu, quem vocat Στιχηρόν duodecim Prophetarum eum refert ad tempora Davidis & Salomonis, sive etiam Jobi his Regibus vetustioris: addens insuper similem versuum distinctionem se invenisse in aliquot exemplaribus librorum Apostolicorum: πλὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολικὴν Βίβλον οὕτω τινὶ συγγραφεῖσαν εὑρών, &c. Non ergo recens erat tempore Hesychii, sed jam recepta & inolita versuum distinctio in libris sacris veteris ac novi Testamenti. Nec unum solummodo sacrum contextum versibus fuisse distinctum ac descriptum novimus; sed Versiones etiam Græcas, quasquumque Instrumenti veteris ab Origene per membra sive versuum cola fuisse divisas docuit nos Eusebius Cæsariensis lib. VI. Eccl. Hist. cap. 16. ubi hæc habet de opere Hexaplorum Origenis: *Has igitur omnes Interpretationes quum in unum corpus collegisset, & per cola ac membra distinxisset, & sibi invicem e regione opposuisset, una cum Hebraico textu, Hexaplorum nobis exemplaria reliquit*. De verbis hisce Græcis, διελών τε πρὸς κῶλον fuse satis disputavit Henricus Valesius Eusebii Interpres eruditissimus,

mus, jure merito castigans Christophorsonum quod verterit prædicta verba *collumellis inter se distinxit:* cola enim sunt versus seu membra sensum integrum absolventia. Verum ipse Valesius non videtur naturam versuum Scripturæ plene assequutus, quia confundit in Hieronymi Præfatiunculis cola versuum cum commatibus, quæ partes sunt & membra colorum, sensum integrum sæpius non absolventia. Sed age, proferamus in medium Annotationem Valesianam in locum Eusebii jam laudatum. *Primus*, inquit, *apud Latinos Hieronymus interpretationem suam per versus distinxit, imitatus Origenem, qui in Hexaplis idem præstiterat. Porro Origenes in eo maxime consuluit legentium utilitati. Nam quæcumque per versus distincta sunt, ea facilius, tum intelliguntur, tum memoriæ mandantur. Adde quod ad Græcas editiones inter se comparandas, prorsus necessaria fuit hujusmodi distinctio. Exemplum Origenis sequuti sunt postea complures, & in novo testamento idem præstiterunt, quod ille prius fecerat in vetere instrumento, ut testatur Hesychius Jerosolymitanus in libro quem inscripsit* στιχηρὸν *duodecim Prophetarum. Quem quidem librum ideo sic inscripsit, quod ad marginem singulorum versuum apposuerat expositionem locorum difficilium, quod* παρατίθεσθαι *&* παράθεσιν *ipse vocat. Verba Hesychii sunt hæc:* ἔστι μὲν ἀρχαῖον τοῦτο τοῖς θεοφόροις τὸ σπούδασμα, στιχηδὸν ὡς τὰ πολλὰ πρὸς τὴν τῶν μελετωμένων σαφήνειαν, τὰς προφητείας ἐκτίθεσθαι, *&c. quæ Latine ita reddimus.* Libros Propheticos majoris perspicuitatis caussa per versuum cola dividere, vetus inventum est sanctorum Patrum. Nam initio sine ulla distinctione legebantur. Postea vero viri docti & sacrarum literarum studiosi, majoris ut dixi perspicuitatis caussa, hujusmodi versuum distinctionem excogitarunt. Ita Prophetarum libri ab illis editi sunt. Sic Davidis Psalmi: sic Proverbia & Ecclesiastes & Canticum Canticorum. Sic liber Jobi per versus distinctus reperitur. Sed & librum Apostolicum, id est, Actus & Epistolas Apostolorum hoc modo ab aliquibus descriptum inveni. *Subjungit deinde Hesychius hæc verba:* ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ μὲν τῶν ἀσαφῶν ἡ τῶν στίχων σαφηνίζει διαίρεσις. *Ubi* στίχους *vocat quæ* κῶλα *dicere debuisset........ supra monuimus, quid primum ab Origene præstitum sit in Hexaplorum editione: quod singulas Interpretationes per versuum cola distinxit. Itaque versuum distinctio quam hodie in Septuaginta Seniorum interpretatione cernimus, Origenis inventum est.* Sic ille Origenis quidem inventum est, quod interpretationes Græcas e regione sibi invicem opposuerit: at non facile acquiesceremus Valesii sententiæ in priori Origenis invento, quo scilicet versuum distinctionem derivatam dicit in Septuaginta Seniorum interpretationem. Credibilius est, ni fallor, aliqualem versuum & commatum divisionem observasse veteres illos Græcos Interpretes, Septuaginta dico, Aquilam, Symmachum & Theodotionem, quam confuso prorsus & indistincto imperitorum scriptorum more suas versiones condidisse. Ex Josepho ostensum quoque est supra, consuetissimum fuisse morem apud veteres Auctores, ætate Apostolis æquales, Opera dividendi per versus, ac eorum numerum in fine librorum adnotandi, Præterea libri στιχήρεις dicti, id est, *Job*, *Psalmi*, *Proverbia*, *Ecclesiastes*, & *Canticum Canticorum*, versibus ab initio conscripti sunt. Unde evidens exsurgit argumentum, quod in illis saltem libris divisio versuum inventum Origenis haberi nullatenus debet. Plura sunt in Adnotatione Valesii, præcipue Græcorum verborum Hesychii interpretationem spectantia, quæ eruditorum judicio permittimus. Tantum dicam Hesychium apposite versus appellasse στίχους, non κῶλα, ut voluit Valesius: *colon* enim sumitur apud Hieronymum pro sententia integra, quæ duobus vel tribus cæsis decurrit in sacris Libris: στίχος vero dicitur quodlibet cæsum *coli*, & quælibet subdistinctio in periodis sermonum. Rem exemplis manifestam facere juvabit. Psalmus I. hanc habuit antiquitus versuum dispositionem ac distinctionem in vetustissimis Ecclesiarum monumentis:

Beatus vir, qui non abiit in concilio impiorum,
& in via peccatorum non stetit,
& in cathedra pestilentiæ non sedit.
Sed in lege Domini voluntas ejus:
& in lege ejus meditabitur die ac nocte.

Duo ibi sunt κῶλα, id est, duæ sententiæ, prior trimembris, & posterior bimembris: quinque autem membra & quinque στίχοι seu versus Hesychiani, qui singulis sententiolis, & lineis constituuntur. In exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis *cola* semper incipiunt ab una litera majuscula, sæpius etiam miniata: στίχοι seu versus indiscriminatim a minuta litera vel majuscula, juxta morem quorumvis scriptorum, & eorum temporum, quibus libri descripti sunt. In Psalterio v. g. Monasterii sancti Germani, cujus usuram habuisse dicitur sanctissimus Antistes Parisiensis, ac Patronus noster, literæ omnes versiculorum initiales ubique visuntur æquales, quia universæ unciales sunt sive majusculæ per totum contextum: sic enim legimus Psal. I.

IDEO NON RESURGENT IMPII IN JUDICIO, NEQUE PECCATORES IN CONCILIO JUSTORUM. QUONIAM NOVIT DOMINUS VIAM JUSTORUM. ET ITER IMPIORUM PERIBIT.

Contra quattuor hos στίχους, id est, versus

ſus in duobus colis exſcriptos retinent Canonis exemplaria, ad hunc modum:

Propterea non reſurgent impii in judicio,
neque peccatores in congregatione juſtorum.
Quoniam novit Dominus viam juſtorum,
& via impiorum peribit.

Inter στίχυς igitur & inter κῶλα eamdem diſtinctionem adhibere debuit Valeſius, quam omnes agnoſcimus in circuitum perfectum orationis, & inter membra ejuſdem circuitus, id eſt, inter περίοδον & inter κῶλα. Quæ ut ex Auguſtino manifeſtiora fiant, in conſideratione eorum quæ leguntur cap. 7. lib. 4. de Doctrina Chriſtiana, pauliſper immoremur: nonnihil enim lucis accedet ſi recte intelligatur quod de periodis, colis, & commatibus ibi reperitur ſcriptum: *Agnoſcitur*, inquit Auguſtinus, *& aliud decus, quoniam poſt aliqua pronuntiationis voce ſingula finita, quæ noſtri membra & cæſa, Græci autem κῶλα & κόμματα vocant, ſequitur ambitus ſive circuitus, quem περίοδον illi appellant, cujus membra ſuſpenduntur voce dicentis, donec ultimo finiatur. Nam eorum quæ præcedunt, circuitum membrum illud eſt primum*, quoniam tribulatio patientiam operatur: *ſecundum*, patientia autem probationem: *tertium*, probatio vero ſpem. *Deinde ſubjungitur ipſe circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum eſt*, ſpes autem non confundit: *ſecundum*, quia caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris: *tertium*, per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. *At hæc atque hujuſmodi in eloquutionis arte traduntur*. Et iterum paulo inferius: *Porro autem qui novit, agnoſcit quod ea cæſa, quæ κόμματα Græci vocant, & membra, & circuitus, de quibus paulo ante diſſerui*, &c. Cæſa ergo ſunt quæ *commata* a Græcis vocantur: *cola* membra integra, & majora commatibus: periodi vero, circuitus qui pluribus membris peraguntur, ita ut circuitus in κῶλα, cola in κόμματα diviſa ſint in oratione, juxta eloquutionis artem, de qua ibidem diſputat ſanctus Auguſtinus, qui tres diſtinctionum ſpecies propriis vocabulis oſtendit in una B. Pauli περικόπῃ. His non ex æquo reſpondent Hieronymianæ verſuum diſtinctiones: duo enim genera diviſionum in Scripturis ſolum memorat Hieronymus, ejus ſcilicet quæ fit per κῶλα integra, & alterius quæ per κῶλα & κόμματα diſtincta eſt. De priori diſtinctione verſuum per integra κῶλα meminit expreſſe in Præfatione librorum Paralipomenon, quos ex Hebræo Latine reddidit: *Et quod nunc*, inquit, DABRE AJAMIM, *id eſt*, Verba dierum, *interpretatus ſum: idcirco feci, ut inextricabiles moras, & ſilvam nominum, quæ ſcriptorum confuſa ſunt vitio, ſenſuumque barbariem, apertius & per verſuum cola digererem.* Eadem verſuum *cola*, membra vocat Præfatione in Joſue: *Monemuſque Lectorem, ut ſilvam Hebraicorum nominum, & diſtinctiones per membra diviſas diligens ſcriptor conſervet.* Præfationibus autem in Iſaiam & in Ezechielem non ſolum per cola, ſed per cola & commata ſuam verſionem novam ex Hebræo diſtinctam fuiſſe, docet ad morem librorum Demoſthenis & Ciceronis: *Nemo*, inquit, *quum Prophetas verſibus viderit eſſe deſcriptos, metro eos æſtimet apud Hebræos ligari, & aliquid ſimile habere de Pſalmis & Operibus Salomonis: ſed quod in Demoſthene & in Tullio ſolet fieri, ut per cola ſcribantur, & commata, qui utique proſa, & non verſibus conſcripſerunt. Nos quoque utilitati legentium providentes, interpretationem novam novo ſcribendi genere diſtinximus.* Ita Hieronymus Præfatione in Iſaiam, & in Ezechielem de Hebræo ſimiliter ab eo verſum, hoc modo invitat Paulam & Euſtochium ad lectionem ejuſdem Prophetæ: *Legite igitur & hunc juxta translationem noſtram: quoniam per cola ſcriptus, & commata, manifeſtiorem legentibus ſenſum tribuit.* Colis igitur & commatibus diſtincta erat nova Hieronymiana Interpretatio Prophetarum, quum tantum colis libros Paralipomenon diviſiſſet. Quare Lectorem non præmonuit Præfationibus in volumina Hiſtorica Joſue & Paralipomenon, ne crederet ex ſua colorum diſtinctione, metra eſſe in illis libris: ſicut revera illam opinionem docet eſſe præcavendam in libris propheticis; quia per cola & commata deſcripti ſpeciem habent metricæ compoſitionis. Quæ ut oculis omnium perſpecta ſint & manifeſta, nonnullas ſententias, tum ex Prophetis, tum ex Paralipomenis, hic loci deſcribere non gravabor. Sic igitur per cola & commata edidimus ſequentes Iſaiæ Prophetæ ſententias ſive periodos cap. 1.

Audite, cæli, & auribus percipe, terra,
quoniam Dominus loquutus eſt.
Filios enutrivi, & exaltavi:
ipſi autem ſpreverunt me.
Cognovit bos poſſeſſorem ſuum,
& aſinus præſepe Domini ſui:
Iſrael autem non cognovit,
populus meus non intellexit.

Modus hic dividendi contextum ſacrum Prophetarum, nihil differt ab eo, quo Pſalmi deſcripti ſunt in exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis: nam Pſalmo nono verbi gratia ſimilem habes verſuum diſtinctionem.

Confitebor Domino in toto corde meo,
narrabo omnia mirabilia tua.
Lætabor & gaudebo in te,
canam nomini tuo, Altiſſime.
Quum ceciderint inimici mei retroſum,
corruerint & perierint a facie tua.

Feci-

Fecisti enim judicium meum & caussam meam, sedisti super solium judex justitiæ.

Prophetarum itaque & Psalmorum descriptio, quum eadem fuerit in nova Hieronymi Translatione ex Hebræo, non abs re monuit sanctus Doctor Præfatione in Isaiam, ne quis, quum videret Prophetas versibus descriptos, metro eos æstimaret apud Hebræos ligari, & aliquid habere simile de Psalmis & Operibus Salomonis, cui addendum est, & de Jobi volumine: Job namque, teste Hieronymo, metro ligatur apud Hebræos, & versibus in versione ejusdem descriptus legitur ad morem Psalmorum & Operum Salomonis. Non sic Paralipomena, quæ, ut dixi, colis tantummodo descripta sunt & distincta ad vitandam sensuum barbariem & confusionem. Unde cola istæc ita descripta reperiuntur cap. 1. libri prioris:

Porro filii Regma: Saba & Datan.
Chus autem genuit Nemrod: iste cepit esse potens in terra.
Mesraim vero genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, & Nephthuim, Phetrusim quoque & Casluim: de quibus egressi sunt Philistim, & Caphtorim.

Quam diversa sit ista distinctio per cola versuum ab ea, quæ fit per cola & commata, nemo prudens ex propositis exemplis perspectum modo habere non potest. Quis enim sibi persuadere patietur, cola in Paralipomenis descripta, speciem præferre metricæ cujusdam compositionis? Econtra quis infitias ibit, distinctionem Prophetarum per cola & commata similem esse metricis descriptionibus? In ea distinctione versiculorum diceres Prophetas decurrere Hexametris & Pentametris, licet Prosa & non versu conscripti sint. Paralipomena vero nullam habent imaginem Hexametri aut Pentametri, sed solius orationis per membra divisæ, id est, per suas περικοπὰς & circuitus distinctæ. Ergo colis tantum Paralipomenon, & Josue libros distinxit Hieronymus, quum omnes Prophetas per cola, & commata descripserit, ut ipse fidem facit in suis Præfatiunculis. Quod distinctionis duplex genus facilius intelliges, si noveris eadem volumina Scripturarum diversimode fuisse secta & descripta in variis ac diversis MSS. codicibus. Neque vero colis & commatibus ubique distinctus invenitur liber Jobi, vel liber Psalmorum; sed nunc per versuum integra cola, nunc per cola & commata, sicut unicuique scriptorum veterum placuit, descriptos fuisse nulli dubium est. Librum Jobi per cola distinxit MS. codex Monasterii nostri Majoris prope Turones, quem per cola, & commata dividunt Exemplaria tria Canonis Hebraicæ veritatis, Memmianum dico, Carcassonense, & San-Germanense nostrum. Cap. 3. libri Job sic legimus scriptum in codice Majoris Monasterii, ante sexcentos annos in membranis pulchre exarato:

Pereat dies in, qua natus sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo.
Dies ille vertatur in tenebras: Non requirat eum Deus desuper, & non illustret lumine:
Obscurent eum tenebræ, & umbra mortis. Occupet eum caligo, & involvatur amaritudine.

Tria, ut vides, hic cola versuum descripta sunt, quæ in omnibus æqualia sunt divisioni hodiernæ, & Massoretharum distinctionibus. In exemplaribus autem Canonis eadem verba diversam habent versuum distinctionem, quia per cola, & commata separantur juxta morem vetustissimorum Scriptorum, qui aliquanto tempore post Hieronymum Biblia sacra describebant in hunc modum:

Pereat dies, in qua natus sum,
& nox, in qua dictum est: conceptus est homo.
Dies ille vertatur in tenebras,
non requirat eum Deus desuper,
& non illustret lumine.
Obscurent eum tenebræ, & umbra mortis,
occupet eum caligo, & involvatur amaritudine.

In aliis quamplurimis MSS. libris liber Job nec primum habet, nec secundum genus distinctionis, sed uno quasi ductu & eodem tenore descriptus est, sicut describuntur Mosis & Regum volumina. Nec alio modo versus in illis ex ordine secantur, quam punctis adhibitis, duobus vel tribus pro voluntate scriptorum veterum, qui Cassiodorum sequuti videntur in eo, quod docuit cap. 12. de Institutione divin. Literarum. Nam quod per intervalla Hieronymus in sua Translatione descripsit, illud consequenter posuisse & adunasse Cassiodorus credendus est ex iis, quæ loco citato leguntur: *Hunc autem pandecten*, inquit, *propter copiam lectionis minutiore manu in senionibus quinquaginta tribus æstimavimus conscribendum, ut quod lectio copiosa tetendit, scripturæ densitas adunata contraheret.* Copiosissima erat in editione Hieronymi lectio Scripturæ propter distincta intervalla colorum & commatum: eam breviorem fecit & contractiorem Cassiodorus, quum & minutioribus characteribus literarum, & adunatis partibus prius distinctis in unum veluti densum corpus contraxit. Infinita supersunt MSS. Exemplaria sacrorum Bibliorum, ubi versus, tam in Psalmis, quam in reliquis notis, tantum interpunctis distincti reperiuntur: sed rariora in quibus Psalmi, & præcipue libri Jobi, colis versuum sunt descripti: rarissimi autem codices illi sunt qui per cola & commata adhuc retinent descri-

descriptos libros ϛιχήρεις, Jobum nempe cum Psalmis Davidis, & Operibus Salomnis. Quod igitur spectat distinctionem versuum in toto Canone Hebraicæ veritatis, eam mutuati sumus e vetustissimis monumentis, quorum ope destituti in Mosis voluminibus, Josue, Judicum, &c. nihil per cola versuum ibidem dividere nobis permisimus, sed tantum interpunctionibus ad versuum distinctionem adhibitis editionem nostram absolvimus prout licuit mediocritati nostræ.

Notandum vero cum primis, duo genera distinctionum, quæ in versibus Jobi & Psalmorum diximus usitata, in pluribus Hebræis voluminibus MSS. nondum esse obsoleta: nam quæquumque observavimus in Latinis libris de distinctione versuum nunc per cola, modo per cola & commata, eadem prorsus occurrunt in antiquis Hebræorum monumentis, haud incuriose a nobis eruditionis caussa perlustratis. Hebraica Biblia MSS. quæ in Bibliotheca Oratorii Parisiensis asservantur, hisque literis & numeris, BB. 33. notata sunt, non aliam agnoscunt versuum distinctionem in libris Jobi, Davidis, & Salomonis, quam quæ a Massorethis præfinita est per puncta dicta *Silouc*, sive *Soph Pasuc*. At Regia Hebraica sacrorum Bibliorum volumina MSS. num. 5. & 6. eosdem libros descriptos retinent per cola versuum & commata, ita ut diceres exemplaria Canonis Latina ex illis Hebræis expressa fuisse. Tanta namque reperitur inter utrosque codices affinitas & concordia, ut nobis sæpius admirationi fuerit, quando cum Hebræis comparabamus exemplaria Latina. Liber Job, attestante Hieronymo, prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur, id est, a principio voluminis usque ad verba Job, ubi ait: *Pereat dies*, &c. prosa oratio est: ab illo autem commate usque ad finem libri versibus absolvitur, nempe usque ad hæc verba, *& ago pœnitentiam in favilla & cinere*. Parvum autem comma sive Capitulum quod remanet prosa oratione contexitur. Totum istud libri Job artificium religiose observatum videmus in Regiis MSS. Hebræis jam laudatis: totum item in exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis, quem Latinum fecit Hieronymus. In eo tantum discrepabant, quod Hebræorum versuum commata spaciis vacuis ab invicem separantur in eadem linea: quæ commata sibi subjecta & subnexa reperiuntur in Latina versione, propter majorem verborum Latinorum copiam, qua proprietas hujus linguæ completur. Res erit facilior intellectu, si hujus discriminis exempla proponamus. Jobi itaque capite tertio talis est apud Hebræos commatum distinctio in versibus.

יאבד יום אולד בו   והלילה אמר הרה גבר :
jovad jom ivvaled bo vehallaila amar hora gaver.

Hæc duo commata ejusdem versus in Latina versione sibi subnexa sunt, ut diximus, & hoc modo descripta:

Pereat dies in qua natus sum;
& nox in qua dictum est: Conceptus est homo:

Ita consequenter per totum Jobum, & in Hebræis MSS. codicibus, & in Latinis Canonis exemplaribus, cola versuum & commata descripta reperiuntur. Quorum distinctionem etsi in pluribus MSS. codicibus minime observatam videamus, nullum propterea movere debent exemplariorum tantæ discrepantiæ, quia inductæ sunt a librariis & scriptoribus antiquis, qui nunc plures sententias conjungunt, nunc distrahunt, prout in calamum fluerent, & animus scriptoris, tum Hebræi, tum Latini, operi esset intentus, aut vagus; ut in magnis & diuturnis operibus fieri solet. Scriptor codicis Hebræi Oratoriani supra memorati integros versus continue descripsit in toto Psalterio, nec ullam ibi observavit commatum distinctionem, quam tamen prosequutus est libro primo Palipomenon, quum cap. 16. ejusdem libri Psalmum 104. non segniter exscribere voluit. Idem esto judicium de scriptore Latino MS. codicis Bibliorum, quem Colbertinæ Bibliothecæ donarunt Canonici Anicienses: is enim colis versuum distinxit priores octo vel decem Psalmos Davidis, reliquos vero sequentes descripsit absque simili colorum distinctione, interpunctionibus solummodo adhibitis in fine versuum. His addendæ essent aliquot variantes distinctiones versuum interdum occurrentes in Regiis Hebræis codicibus, inque tribus exemplaribus Latinis Canonis Hebraicæ veritatis: nisi curioso lectori sufficerent quæ præmisimus exempla ad caussæ explicationem.

Nunc si ad periodos, cola, & commata ab Augustino observata in Epistolis Pauli redeamus, proclivis est atque expedita responsio, sanctissimum Antistitem respexisse lib. 4. de Doctrina Christiana, non ad distinctionem versuum usitatam in libris sacris, sed ad Hagiographorum scriptorum eloquentiam, quam ostendere studuit e contextu Epistolarum B. Pauli, ubi Grammaticæ artis distinctiones, ac leges elegantioris sermonis probantur retentæ. Cola igitur & commata S. Augustini nihil hoc loco spirant præter gradationem Grammaticam, qua verba vel sensa connectuntur alterum ex altero, sicut Rom. 5. 3. ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus: vel decus aliud orationis, quo post aliqua pronuntiantis voce singula finita, sequitur ambitus sive circuitus, quem περίοδον appellant: Grammaticorum & Oratorum sunt ista

ista cola & commata: Hieronymiana autem κῶλα & κόμματα in Præfatiunculis S. Doctoris memorata, distinctiones sunt Scripturarum per membra divisæ, quæ numerum versuum constituunt in libris sacris. Quas distinctiones versuum, nunc majores fuisse apud veteres Scriptores, nunc breviores supra dicebamus. Utrumque autem id distinctionum genus ab Hieronymo agnitum & usurpatum, ex ejusdem verbis breviter demonstrandum est. Versuum distinctio ab antiquo ævo usurpata in libris sacris, ea primum haud dubie recensenda est quæ in editione Vulgata ante Hieronymum obtinebat: quæque copiosior fuit cæteris omnibus divisionibus tam antiquis, quam hodiernis. Hac distinctione versuum partiti olim Psalmi, duplo majorem habuere numerum versiculorum, vel interdum triplo majorem, quam nunc habent in Vulgata nostra Latina. Verbi caussa Psal. 13. juxta hodiernam divisionem decem versibus distinctus legitur, juxta antiquam divisionem in Psalterio Romano duodecim habuit versus, vel tredecim, numerato Titulo Psalmi pro uno commate. In communi autem & veteri Latina Translatione viginti quinque numerantur στίχοι, aut viginti sex cum Titulo. Istius copiosissimæ divisionis versuum meminit Hieronymus, dum virgini eruditissimæ Eustochio respondet Prooemio in lib. 16. Commentariorum in Isaiam: *Non parvam*, inquit, *mihi quæstiunculam detulisti, quod scilicet octo versus qui leguntur in Ecclesiis, & in Hebraico non habentur, tertii decimi Psalmi, Apostolus usurparit, scribens ad Romanos:* Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt; non est timor Dei ante oculos eorum. *Quod quum audissem, quasi a fortissimo pugile percussus essem, cœpi tacitus æstuare, & stuporem mentis vultus pallore signare*, &c. Octo illi versus, qui tres tantum habent distinctiones in nostra Vulgata Latina, & in Romano Psalterio, hoc ordine & numero decurrunt in Psalterio S. Germani, veterem Vulgatam & Κοινὴν complexo, & uncialibus, ut vocant, literis aureis atque argenteis exarato:

Sepulcrum patens est guttur eorum
Linguis suis dolose agebant
Venenum aspidum sub labiis eorum
Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.
Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem
Contritio & infelicitas in viis eorum
Et viam pacis non cognoverunt
Non est timor Dei ante oculos eorum.

In Ecclesiis Latinorum legebantur octo illi versus, teste Hieronymo, ac virgine Eustochio, in eorum quoque codicibus modo jam exhibito scribebantur cum totidem versuum distinctionibus, quæ duplam vel triplam habent divisionem cum nostra hodierna comparatæ. Eamdem versuum distinctionem numerosam agnoscit Hieronymus Epistola ad Sunniam & Fretelam, ubi hæc habet ad Psal. 17. ℣. 13. *Grando & carbones ignis*, &c. *Et quæritis cur Græcus istum versiculum secundo non habeat, interpositis duobus versibus. Sed sciendum quia de Hebraico, & Theodotionis editione in Septuaginta Interpretibus sub asterisco additum sit.* Ita est, Græcus contextus ad quem vetus antiqua Latina expressa est, non legebat in Κοινῇ *Grando & carbones ignis*, post ista, *Et altissimus dedit vocem suam*; sed semel tantum ante, *Et intonuit de cælo Dominus*. Unde illum versiculum cum asterisco reposuit Hieronymus in hunc modum.

Grando & carbones ignis.
Et intonuit de cælo Dominus:
Et altissimus dedit vocem suam,
.※. *Grando & carbones ignis:*

Tres ultimi versus hujus divisionis, unicum constituunt vers. 14. in Vulgata Latina. Unde colligas maximum discrimen quod intercidit inter hodiernam, & inter antiquissimam distinctionem versuum, in libris sacris usurpatam primis fidei temporibus. De numerosa hac versuum divisione consulatur adhuc Hieronymus in c. 21. Ezech. in c. 63. Isaiæ, & aliis innumeris locis, quorum recitationi indulgere non juvat, eo quod jam allata testimonia lectori studioso satis esse credidimus. Unum superest, ut nonnulla vestigia hodiernæ distinctionis versuum ostendamus existere apud Hieronymum, quod supra me facturum promisi. Sciendum igitur verba Jobi cap. 42. ℣. 6. quibus pœnitentiam suam prædicat, unum efficere versum apud S. Hieronymum, ut unum dicimus juxta hodiernam versiculorum divisionem, a Massorethis mutuatam. Nam postquam monuerat Præfatione in librum Job ex Hebræo conversum, Hexametris versibus ipsum decurrere apud Hebræos, a verbis scilicet Job, in quibus ait, *Pereat dies*, &c. usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est: *Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & cinere*: subdidit statim: *A supradicto autem versu usque ad finem libri, parvum comma quod remanet, prosa oratione contexitur.* Ubi duo observari velim, primum eamdem distinctionem, & eamdem unius versus continentiam in supradictis verbis Job, usurpatam fuisse ab Hieronymo, quæ in Vulgata hodierna versuum distinctione usu recepta est: unde sequitur nonnulla hodiernæ distinctionis vestigia apparere apud Hieronymum. Deinde *comma* ab eodem S. Doctore vocatum hoc loco, non esse promiscue accipiendum cum *colis & commatibus*

bus versuum, de quorum divisionibus in hoc articulo disputatur: quia *comma quod remanet* a supradicto versu Jobi usque ad finem libri, integrum est Capitulum, plurimis constans sententiis, id est plurimis versibus, & versuum commatibus. *Comma* itaque hic loci dictum, idem est quod περιχοπὴ apud Origenem ac cæteros Græciæ tractatores. Aliud vestigium hodiernæ distinctionis versuum putabam me invenisse lib. 1. Commentariorum Hieronymi in Danielem c.3. de illis enim verbis, *Benedicite sancti & humiles corde Domino*, *laudate & super exaltate eum in sæcula*, ita disserit S. Hieronymus: *Humilitatem cordis habere*, *& præsens versiculus docet*, &c. At inspectis diligenter MSS. codicibus Commentariorum in Danielem, fidem nullam esse deprehendi in editis libris: ita enim textum prædictum Danielis describunt, ac si integrum vers.87. c. 3. recitaret, & commentariis illustraret Hieronymus,, quum certum sit mediam tantum partem versiculi nostri positam ab eo fuisse & expositam in suis Commentariis, istam nempe, *Benedicite sancti & humiles corde Domino*. Et hoc est, quod Hieronymus vocat *præsentem versiculum*, juxta antiquam, & non juxta hodiernam distinctionem versuum. Ad alia proinde exempla divertendum nobis est. In Ps. 118.duplicem distinctionem versuum usitatam fuisse apud veteres discimus e vetustissimis monumentis, ex Hieronymi Epistolis non paucis, & egregio Augustini Speculo. Monumenta vetustissima ista sunt, Psalterium S. Germani toties laudatum, & exemplaria tria Canonis Hebraicæ veritatis, ubi Psal. 118. sedecim habet versus sub unaquaque litera Alphabeti Hebraici, qui sic describuntur in Vulgata veteri, quam continet Psalterium ante nuncupatum S. Germani.

A A E Φ.

BEATI IMMACULATI IN VIA
QUI AMBULANT IN LEGE DOMINI
BEATI QUI SCRUTANTUR TESTIMONIA EJUS
IN TOTO CORDE EXQUIRUNT EUM

&c. quæ eodem modo leguntur in illo exemplari vetustissimo Psalmorum. In Canonis Exemplaribus idem numerus versuum, sed paulo aliter descriptus:

A L E P H.

Beati immaculati in via:
qui ambulant in lege Domini.
Beati qui custodiunt testimonia ejus:
in toto corde exquirunt eum.
Non enim qui operantur iniquitatem,
in viis ejus ambulaverunt.
Tu mandasti præcepta tua
custodiri nimis.
Utinam dirigantur viæ meæ,
ad custodienda præcepta tua.
Tunc non confundar:
quum respexero ad omnia mandata tua.
Confitebor tibi in directione cordis:
quum didicero judicia justitiæ tuæ.
Præcepta tua custodiam:
ne derelinquas me nimis.

B E T H.

In quo corrigit juvenior, &c.

Hæc erat numerosa versuum distinctio in Ps.118. quæ e Vulgata antiqua versione Latina in novam S.Hieronymi Translationem illico derivata est, uti res est in promtu ex Speculo S. Augustini, qui hujus Psalmi versus quamplurimos citavit,& eorum numerum determinat,dicens *duos esse versus* ab illis verbis, *Præcepta tua non sub oblitus*,usque ad ista quæ leguntur Ѵ.85. *Foderunt mihi superbi foveas,quæ non erant juxta legem tuam.* Totidem etiam ab his usque ad ea, *Paulo minus consummaverunt me in terra*, &c.numeri ergo versuum, quos assignat Augustinus, sæpius iterando: *Et post duos versus*: *Et post septem versus*, &c. perfecte quadrant ad distinctionem jam dictam, usitatam in veteribus Ecclesiarum monumentis, quæ sedecim versuum divisiones exhibent ad singula Alphabeti Hebraici elementa. Alii MSS. codices Psalmorum antiquissimi quamplures ac optimæ notæ, octo tantum versus habent adscriptos sub singulis literis Hebraicis, tam in veteri editione juxta LXX.Interpretes, quam in nova Hieronymiana ex Hebræis voluminibus prognata. Ita Psalterium triplex S. Hieronymi in codice vetustissimo Carnutensi descriptum per tres columellas sibi invicem oppositas, ad similitudinem Tetraplorum & Hexaplorum Origenis. Itaque quoque aliud triplex Psalterium Bibliothecæ Sorbonicæ, quod Græcam LXX. Seniorum editionem, Latinis tamen scriptam elementis, curiosissime retinet cum Psalterio Romano, & Translatione Hieronymi Hebraica. Sic denique Vaticani, Regii, Colbertini, San-Germanenses, & alii innumeri codices MSS. Psalmorum, in quibus exstat editio nova Hieronymi, aut vetus juxta Septuaginta Interpretes. Per cola versuum, sive per octonos versus descripti sunt universi codices il i, secundum hodiernam versuum distinctionem & enumerationem in Psalmo centesimo decimo octavo, de quo Hieronymus ad Paulam Urbicam: *Studiosissime perquisisti, quid sibi velint Hebreæ literæ, quæ Psalmo, quem legebamus, videbantur insertæ. Respondi secundum ordinem literarum eum esse compositum, quod videlicet ex prima litera, quæ apud eos vocatur* ALEPH, *octo versus inciperent, rursus ex sequenti* BETH, *totidem versus exordium sumerent, ac postea ex* GIMEL *idem numerus compleretur, atque ita usque ad* THAV, *quæ apud eos extrema litera est, Psalmum esse conscriptum*, &c.Eamdem versuum distinctionem sequuntur Hilarius & Ambrosius in suis ad Psalm. 118. Commentariis: unde manifestum nobis est, non solum apud Hieronymum, sed apud alios

etiam Ecclesiæ Doctores, & antiquissimos Scriptores, nonnulla exstare vestigia hodiernæ versuum divisionis & enumerationis. Idem intellige de ultima sectione Proverbiorum, quod de Psal. 118. nam apud Hieronymum illa πεικοπὴ quæ laudes mulieris fortis prosequitur, viginti duobus constat versibus juxta numerum literarum Hebraicarum: *Proverbia quoque Salomonis*, inquit Hieronymus Epistola jam laudata, *extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro jambico supputatur ab eo loco, in quo ait: Mulierem fortem quis inveniet?* In Exemplaribus autem Canonis, inque vetustissimis aliquot aliis MSS. codicibus, numerantur in illa sectione, non tantum 22. versus, sed 44. quia per cola & commata descriptum ibi legitur ultimum Alphabetum:

Mulierem fortem quis inveniet?
procul & de ultimis finibus pretium ejus.
Confidit in ea cor viri sui,
& spoliis non indigebit.

&c. Hinc colligas duplicem fuisse in vetustissimis monumentis versuum distinctionem, utramque vero agnitam fuisse & usurpatam ab antiquioribus Ecclesiasticis Scriptoribus. Apud Augustinum usu semper receptam eam invenies, quæ sit per cola & commata: apud Hieronymum vero, nunc eamdem, nunc diversam juxta qualitatem singularum partium Scripturæ divinæ. In metricis compositionibus, quæ numeros habent adstrictos secundum seriem Hebræorum elementorum, eam fere semper distinctionem versuum usurpavit, quam nos hodie sequimur in Vulgata Latina: in cæteris autem libris, ut supra diximus, numerat Bibliorum versus juxta copiosissimam eorum distinctionem suo tempore receptam in Ecclesiis, id est, receptam in veteri Vulgata, quæ manibus Latinorum terebatur. Quorum versiculorum antequam varios indices proponamus, haud otiosum fuerit nonnullas subjicere distinctiones usitatas in novo Testamento. Quædam igitur fragmenta MSS. Evangelii secundum Lucam mihi communicavit clarissimus vir F. Desmares, in quibus superest distinctio antiqua versuum, ut & antiqua versio Latina, literis uncialibus descripta in pervetustis membranis. Luc. 5. 18. hoc modo scriptum legimus ET ECCE VIRI POTENTES IN LECTO CIRCUMFEREBANT HOMINEM QUI ERAT PARALITICUS. ET QUÆREBANT EUM INFERRE ET PONERE ANTE EUM ET NON INVENIENTES, &c. Duos ibi versus distinxit scriptor illius codicis, notando punctum supernum ad finem singulorum, nec aliam distinctionem versuum in illo MS. Exemplari adhibitam perspexi. In alio autem fragmento ejusdem Evangelii, plena est versuum divisio, atque distinctio commatum per intervalla:

ET ECCE EXEUNTES
DUO EX DISCIPULIS JESU
IBANT IPSA DIE
IN CASTELLUM
QUOD ERAT IN SPATIO
STADIORUM SEXAGINTA AB HIERUSALEM
NOMINE EMMAUS

Quattuor hi versus antiquæ distinctionis, unicum constituunt in nostra Vulgata Latina Luc. 24. V. 13. Tanta igitur erit distantia numerorum in versibus Biblicis apud nos & apud Antiquos, quanta est unius partis ad quattuor partes. Quare neminem moveant adeo dissonantes numeri versuum, qui hodie supputantur in sacris Voluminibus, cum illis versuum enumerationibus, quæ leguntur in veteribus Bibliorum sacrorum Exemplaribus manuscriptis, Græcis atque Latinis. Incredibile visum est nupero Scriptori critico, in solo Jobi volumine defuisse septingentos vel octingentos versus ante editionem ejusdem libri, quam sub asteriscis & obelis edidit Hieronymus: at si fuisset mediocriter versatus in antiquis versuum distinctionibus, judiciumque de illis fecisset ex vetustissimis Exemplaribus divinorum Voluminum, & non ex propria præsumtione, ineptam pervidisset conjecturam suam, qua sollicitare voluit germanam lectionem Præfationis Hieronymi in librum Job, & hoc modo adulterandam: *Septuaginta, vel octoginta versus desunt*: pro septingentis, *septuaginta*, vel pro octingentis, *octoginta*. Qualis restitutor lectionum Hieronymianarum! Utinam abscindantur qui vos conturbant.

Plura prætermisimus, ne nimia longitudo molesta sit Lectori, & quod prodest scriptoris exercitationi, noceat corporis ipsius valetudini. Ad manifestandas igitur versuum Biblicorum quaslibet distinctiones, antiquas ac recentiores, numerum versuum, quem singuli divinarum Scripturarum libri continent, in tetraplis exhibemus, ut sic uno intuitu diversas hujusmodi distinctiones quilibet studiosus liquido habeat perspectas, neque deinceps uniuscujusque critici errores sequi cogatur.

VER-

VERSUS SCRIPTURARUM SANCTARUM.

I. Secundum antiquam divisionem ante Hieronymum.	II. Secundum divisionem assignatam in versione Hieronymi.	III. Secundum Græcorum divisionem apud Nicephorum Constantinopolitanum.	IV. Secundum hodiernam & Massorethicam divisionem.
GENESIS LIBER habet versus			
4500.	3700.	4400.	1534.
EXODUS LIBER habet versus			
3700.	3000.	2800.	1209.
LEVITICUS LIBER versus habet			
2800.	2400.	2700.	859.
NUMERORUM LIBER habet versus			
3650.	3000.	3500.	1288.
DEUTERONOMII LIBER habet versus			
3300.	2600.	3100.	955.
JOSUE LIBER habet versus			
2000.	1750.	2100.	655.
JUDICUM LIBER habet versus			
2000.	1750.	versibus Ruth una numeratis 2450.	618.
RUTH LIBER habet versus.			
250.	250.	hic juncti sunt superioribus	85.
I. REGUM LIBER habet versus			
2500.	2300.	1. & 2. Liber 2240.	1. & 2. Liber 1506.
II. REGUM LIBER habet versus			
2000.	2000.	hic juncti sunt superioribus.	hic juncti sunt superioribus.
III. REGUM LIBER habet versus			
2600.	2500.	3. & 4. Liber 2330.	3. & 4. Liber 1534.
IV. REGUM LIBER habet versus.			
2400.	2250.	hic juncti sunt cum superioribus	hic juncti sunt cum superioribus.
ISAIÆ LIBER habet versus.			
3600. —	3580.	4800.	1295.
JEREMIÆ LIBER habet versus			
4070.	4450.	4000.	1365.

I. Secundum antiquam divisionem ante Hieronymum.	II. Secundum divisionem assignatam in Versione Hieronymi.	III. Secundum Græcorum divisionem apud Nicephorum Constantinopolitanum.	IV. Secundum hodiernam & Massorethicam divisionem.
EZECHIELIS LIBER habet versus			
3600.	3340.	4000.	1273.
DANIELIS LIBER habet versus			
1600.	1850.	2000.	157.
XII. PROPHETARUM LIBER habet versus			
3110.	3800.	3800.	1050.
JOB LIBER habet versus			
1600.	1700.	1800.	1070.
PSALMORUM LIBER habet versus			
5000.	5000.	5500.	2527.
PROVERBIORUM LIBER habet versus			
1600.	1740.	1708.	915.
ECCLESIASTES LIBER habet versus			
600.	800.	750.	222.
CANTICUM CANTICORUM haber versus.			
300.	280.	280.	117.
I. PARALIPOMENON LIBER habet versus			
omittuntur hic	2040.	1. & 2. Liber 5500.	1. & 2. Liber 1743.
II. PARALIPOMENON LIBER habet versus			
omittuntur hic	2100.	juncti sunt cum superioribus.	juncti sunt cum superioribus.
ESDRAS & NEHEMIAS habet versus.			
1500.	omittuntur hic	5500.	680.
ESTER LIBER habet versus			
1000.	700.	308.	166.

Liber Judith, quæ non est in Canone Hebræorum, habet versus 1300. juxta antiquam distinctionem : 1100. in codicibus versionis Hieronymi : & 1700. apud Nicephorum Constantinopolitanum. Tobias autem habet versus 1000. in antiqua divisione, & apud Nicephorum 800. alibi omittuntur. In novo Testamento diversæ quidem sunt versuum enumerationes, sed minor est inter indices distantia, quam sit in libris veteris Instrumenti, quod subjecta tetrapla docebunt.

Se-

I. Secundum antiquam divisionem ante Hieronymum.	II. Secundum divisionem assignatam in Versione Hieronymi.	III. Secundum Nicephorum Constantinopolitanum.	IV. Secundum codices Græcos manuscriptos.
MATTHÆUS versus habet			
2600.	2700.	2500.	2514.
MARCUS versus habet			
1600.	1700.	2000.	1590.
LUCAS versus habet			
2900.	3800.	2600.	2677.
JOANNIS versus habet			
2000.	1700.	2800.	omittuntur hic
ACTUS APOSTOLORUM habent versus			
2600.	3600.	2800.	omittuntur hic.
EPIST. B. PAULI AD ROM. habet versus			
1040.	911.	omnes omnium Epistolarum vide infra.	920.
EPIST. I. AD CORINTHIOS versus habet			
1060.	980.	...	870.
EPIST. II. AD CORINTHIOS habet versus			
...70.	292.	...	590.
EPISTOLA AD GALATAS habet versus			
350.	213.	...	293.
EPISTOLA AD EPHESIOS habet versus			
375.	317.	...	312.
EPIST. AD PHILIPPENSES habet versus			
omittuntur hic.	350.	...	208.
EPIST. AD COLOSSENSES. habet versus			
250.	208.	...	208.
EPISTOLA I. AD THESSALONICENSES habet versus			
omittuntur hic	213.	...	193.
EPISTOLA II. AD THESSALONICENSES habet versus			
omittuntur hic	108.	...	106.
EPIST. I. AD TIMOTHÆUM habet versus			
208.	230.	...	230.

I. Secundum antiquam divisionem ante Hieronymum	II. Secundum divisionem assignatam in Versione Hieronymi.	III. Secundum Nicephorum Constantinopolitanum.	IV. Secundum codices Græcos manuscriptos.
EPISTOLA II. AD TIMOTHEUM. habet versus			
289.	172.	...	102.
EPISTOLA AD TITUM habet versus			
149.	67.	...	97.
EPIST. AD PHILEMONEM habet versus			
50.	34.	...	37.
EPISTOLA AD HEBRÆOS habet versus			
hic Barnabæ nomine 850.	700.	Epistolæ Sancti Pauli omnes simul XIIII. V.a*ccc.*	703.
EPISTOLÆ SEPTEM CANONICÆ SIMUL SUMTÆ, versus habent apud Niceph.			
		1300.	
APOCALYPSIS JOANNIS habet versus			
1200.	1800.	1500.	omittuntur hic.

Primam versuum enumerationem, quam vocamus antiquam ante Hieronymum, mutuati sumus ex vetustissimo Catalogo codicis MS. San-Germanensis, qui complectitur Epistolas Pauli Græce ac Latine, literisque uncialibus exaratas. Scriptor hujus libri, adtexuit in fine ante Epistolam ad Hebræos Catalogum omnium divinorum librorum veteris ac novi Testamenti, adnotans e regione numerum versuum uniuscujusque voluminis. Prætermisit nihilominus V. T. nonnullos libros, & Epistolas aliquot Pauli Apostoli. Hunc nos defectum suis locis notavimus hoc modo, *omittuntur hic*, supple versus libri, qui non recensentur in pervetusto illo indice sacrorum Bibliorum. Sub nomine Barnabæ, versus Epistolæ ad Hebræos videtur enumerasse: neque vero mente adeo vagus credendus est, ut Epistolam quam ob oculos habebat, dum Catalogum describeret, incuriose omnino prætermitteret. Doctorum tamen hic adsit judicium. Versus singulorum librorum numerat, prout inveniebantur distincti in antiqua versione Latina usu recepta ante Hieronymum. Quod manifeste probari potest ex unico libro Job, quem dicit continere versus mille sexcentos. Ubi advertas velim Job antequam apud Græcos cum asteriscis restitueretur ab Origene, habuis-

buisse versus sive στίχους 160. Restitutus vero habebat versus 2200. id est, sexcentos supra numerum præcedentem. Consule testimonia veterum Scriptorum posita in fronte ejusdem libri Job, a nobis editi cum asteriscis & obelis, 2. parte hujus divinæ Bibliothecæ. Secundam versuum enumerationem invenimus in MSS.codicibus Versionis Hieronymianæ, eumque numerum hic in tetraplis nostris proposuimus sicut exstat in illis exemplaribus vetustissimis. Errores igitur hujusmodi numerorum, quotquot sunt, penes antiquos erunt librarios, & exscriptores imperitos. Porro tertium Canonem librorum sacrorum cum numero versuum singulis libris adnotato, Nicephori Patriarchæ Constantipolitani esse diximus. Hunc edidit nobis eruditissimus P. Pithœus in Opusculo de Latinis SS. Bibliorum Interpretibus, quo curiosus Lector se amandari patietur. Indicem denique columnæ quartæ e Græcis exemplaribus depromsit ante nos Robertus Stephanus, in quo si quid difficultatis emerserit, recurrere debes ad editionem Græcam novi Testamenti, elegantissimis typis ab eodem scriptore adornatam.

Injuriam nobiscum expostulare possent studiosi Lectores, si dissimularem silentio errores nuperi Critici Scriptoris, qui pro more suis indulgens conjecturis multa statuit de versuum Biblicorum distinctionibus ac numero, in quibus nulla est veritas: dumque aliena sæpius nititur emendare vitia, ostendit sua. Putavit vir multæ lectionis veteres Scriptores *versus* appellasse quascumque distinctiones contextus librorum, quas nos Gallico sermone vocamus *lignes;* Græci autem στίχους. Lineas vero vocabulorum certo *numero* fuisse *præfinitas*; ita ut ex numero versuum in fine librorum adnotato, facile sciretur *quot essent dictiones* in singulis libris. Denique Augustinum frequenter meminisse in Speculo hujusmodi *versuum*, & ex nonnullis ab eo recitatis colligi posse, *unumquemque versum sex tantum habuisse dictiones.* Ita docuit Criticus Auctor, qui secum exortam divinarum Scripturarum peritiam apud Catholicos sibi gratulatur, ac secum aliquando prorsus extinguendam pertimescit. Sed vanitatem hujus opinionis ostendere in promtu nobis est ex uno Ruth volumine, quod magna curiositate totum perlegens in plurimis MSS. codicibus, numeravi lineas, & singulas dictiones, ut judicium haberem de falsis observationibus viri supradicti. Eam vero rem expendere, & dictiones enumerare volui in libro Ruth, quod ipse brevitate sua sit accommodatior nostro consilio, eumdemque habeat numerum versuum in codicibus MSS. vetustissimis adnotatum ad finem. Liber Ruth in MS. Regio Bibliorum sacrorum codice num. 3563. descriptus in duabus columnis minutiore manu sive charactere, habet lineas 335. singulæ columnæ complectuntur lineas 42. Lineæ vero tres interdum habent dictiones, nonnullæ quattuor integras cum dimidiata dictione, aliquando quinque, vel sex, vel septem. Colbertinus MS. num. 157. librum Ruth integrum describit 216. lineis. In columnis ejus lineæ 43. numerantur. Lineæ quinque habent dictiones, aut sex, aut 7. cum aliquot syllabis, vel etiam 8. Alter Colbertinus num. 74. totum librum Ruth absolvit 363. lineis. Columnæ habent 30. lineas: lineæ continent nunc duas dictiones aut tres; alibi tres cum dimidia, nunc quattuor vel quinque. Codex Bibliorum San-Germanensis ante octingentos annos in membranis exaratus, notatusque num. 3. lineas habet in toto Ruth volumine tantum 243. columnæ continent 55. lineas, lineæ 4. 5. 6. 7. vel 8. dictiones, integras aliquando, nonnunquam in fine sectas & imperfectas. His adjungendus Biblicus codex Corbejensis ejusdem ætatis cum superiori, in quo Ruth habet lineas 218. In columnis singulis lineæ sunt 45. & in lineis dictiones 4. 5. 6. 7. vel 8. ut leguntur in præcedentibus MSS. codicibus. Nunc si meminerimus librum Ruth apud antiquos Scriptores Ecclesiasticos habuisse tantum versus 250. tam in antiqua divisione ante Hieronymum, quam in codicibus Hieronymianæ Versionis, quis æquanimiter feret tot tantosque errores nuperæ Criticæ veteris Testamenti, quæ multis studiosis hominibus impune fucum facit in rebus nunc levioris, nunc gravissimi momenti. Falsum est veteres appellasse *versus* quasquumque *lineas* Scripturæ; falsum quoque illas *lineas* constare *sex dictionibus*, falsissimum denique ex *adnotato numero versuum* innotuisse Lectoribus, *quot essent dictiones in singulis libris*. Quinque antiquissima monumenta a nobis citata, nec pares habent lineas, nec æqualem dictionum numerum in lineis, nec similem in toto libro linearum numerum: etsi pro libro Ruth æqualis in eis adnotatus sit *versuum numerus* in fine ejusdem voluminis, nempe versus CCL. Proferat in medium Criticus noster, si tamen potuerit, vetustissimum aliquod exemplar Bibliorum, in quo æqualis sit numerus versuum adnotatus in fine, cum numero linearum, quibus illud exemplar descriptum est. Ostendat iterum singulas lineas in illo exemplari habere sex tantum dictiones, & ex eo dictionum numero ita circumscripto, statim agnosci quot sint dictiones in tali, vel tali libro. Si hoc fecerit, erit nobis magnus Apollo, & ego Critico-

ticorum abortivus proferam in medium sexcenta volumina, quæ fidem excludant eruditi hujus viri.

IV. In hoc præsenti articulo breviter quærimus an sint metra in Scripturis sacris, ac præcipue in Psalmis Davidis? famosissima quidem quæstio, sed apud eos dumtaxat, qui rudes sunt in Lingua sancta, nec solvendæ huic difficultati ex se pares inveniuntur. Nam inter doctiores & exercitatos in Libris sacris haud ambigitur metricam esse in Canticis Bibliorum compositionem. Id Philo Judæorum disertissimus, & sapientissimus Josephus expresse docuerunt. Et post vernaculos illos Judæorum Scriptores idem quoque attestati sunt Origenes, Eusebius, Ambrosius, & Hieronymus cum innumeris aliis recentioris ævi Auctoribus Ecclesiasticis, cumque eruditissimo Scholiaste Canonis Hebraicæ veritatis, qui diserte eamdem sententiam tuetur in suis Quæstionibus Hebraicis ad c. 23. libri posterioris Samuelis: *Hæc sunt verba David novissima. Novissima sunt*, inquit Scholiastes, *quia post Psalterium & cætera metra, hoc composuisse metrum dicitur, in quo ait: Dixit David filius Isai. Dixit vir, cui constituta est scala Christo Dei Jacob*. Non solum metra agnoscit in Psalterio Davidis, & in cæteris ejus Canticis, sed metricam insuper compositionem & melodiam Davidicam observat in supradictis verbis Scripturæ, a versu primo capitis 23. lib. 2. Regum ad octavum usque versum. Quæ si quis curiosius perscrutatus fuerit, facile discedet a sententia quorumdam neotericorum existimantium metra non esse in Libris sacris, quia illud edocti sunt abs novis prudentibus, quorum nomina taceo, ne quemquam lædere videar. Fuit siquidem, inquit non nemo, communis antiquorum opinio plures Scripturæ partes maximeque *Psalterium*, & omnia ferme *Cantica*, versibus constare. *Verum cum huic opinioni refragentur nonnulli recentiores, qui Psalmos Davidicos carminis vocabulo insigniunt, ita explicari possunt, ut eorum dictionem non tam vinctam pedibus, quam grandem, patheticam, atque ad cantum accommodatam esse significent*. Falluntur qui ita scripserunt, non possunt explicari hoc modo Scriptores veteres, qui Psalmos Davidicos carminis vocabulo insigniunt. Nisi forte dixeris apud Josephum lib. 2. Antiqq. capite ultimo, *ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ συντιθῆσιν, Hexametro versu composuit*, idem esse quod sermone *grandi*, & *pathetica dictione* laudes Dei cecinit. Apud Philonem similiter, & apud Hieronymum versus *tremetro*, & *tetrametro Iambico* constantes, explicabuntur per *grandem & patheticam dictionem*, si fides habeatur supra memoratis observationibus. Non sic illudamus simplicitati Lectorum, ne in nos chartis illudant scriptores periti. Vera est ergo Antiquorum opinio de metris ac carminibus Scripturarum, quorum utique ratio carminum non ab aliquo nesciente, sed ab Hebræorum eruditissimis discenda est, & sedulo inquirenda. Doceat te R. Asarias libri *Meor anaim* nuncupati parte 3. cap. 60. *Sine dubio esse mensuras & proportiones certas Canticorum sacrorum, sed illas non consistere in numero motionum* (id est, syllabarum) *vel pedum perfectorum, aut imperfectorum, juxta formam carminum hodiernorum, sed in numero rerum & illarum partium, subjecti scilicet, prædicati, & ejus quod illa inter se copulat in unaquaque sententia & enuntiatione*, sive, *in unoquoque versu. Sic est versus duabus mensuris seu propositionis partibus constans, quibus si secundus accedat, fiunt quattuor* (partes sive mensuræ.) *Alius qui constat ex tribus mensuris, quibus si alter accedat versus, fiunt sex mensuræ seu partes*. Exempli gratia, *in Cantico Mosis Exod.* 15. *6.* ימינך יהוה jeminecha Adonai) *est unus versus, duobus constans terminis*: נאדרי בכח (nedari bakkoahh) *est ei similis & cohærens, qui juncti faciunt quattuor*, id est, tetrametrum, &c. Alia exempla ex Canticis sacris proponit Asarias, quibus probat illa cantica constare tetrametris vel hexametris, id est, quattuor vel sex partibus, quas *terminos* vocat. At hæc videsis apud Joannem Buxtorfium filium, in Mantissa aliquot dissertationum ad finem libri *Cozri*.

V. Nullam apud eruditos quæstionem esse dixi, an sint nonnullæ partes in sacra Scriptura, quæ constent aliqua metrica compositione. Id enim negare contra unanimem consensum celebratissimorum omnium veterum Scriptorum, non sapere esset, ut oportet, sed gratis ineptire. Constans igitur sententia est virorum doctorum, metricam esse in aliquot Libris sacris artem & compositionem. Sed valde celebris hæc est quæstio: *Quænam veteris Poeseos sacræ olim fuerit ratio?* Tantis namque difficultatibus obsita est, ut vix certi aliquid de ea possit haberi. Et, si quamplures studiosos audiamus, tantum abest, ut quæ *Josephus*, *Philo*, *Eusebius*, *Hieronymus*, *Theodoretus*, & *Isidorus* de carminibus Bibliorum scripserunt, rem obscuram illustriorem reddiderint, & Lectoribus satisfecerint, quin potius incertos magis & perplexos animos eorum reddiderint: quidquid, quod illi tradiderunt, nuspiam invenire potuerunt. Unde vel aliter verba eorum esse intelligenda volunt & exponenda, vel fumos Lectoribus vendidisse, & nimis audacter de rebus non satis cognitis atque perspectis eos pronuntiasse. Hujusmodi expostulationes ab Hieronymo amovere decre-

crevimus, eumque non fumorum venditorem, sed Scripturarum divinarum consultissimum Inrerpretem ostendere conabimur. Quæ res prospere ut nobis eveniat, loca prius proponenda sunt, in quibus fumos vendidisse Hieronymum, conqueritur Buxtorfius nomine aliorum studiosorum. Præfatione igitur in Chronica Eusebii Cæsariensis de interpretationis difficultate differens Hieronymus, hæc de metris Scripturarum obiter observat: *Denique quid Psalterio canorius, quod in morem nostri Flacci, & Græci Pindari nunc Jambo currit, nunc Alcaico personat, nunc Saphico tumet, nunc semipede ingreditur? Quid Deuteronomii & Isaiæ Cantico pulchrius? Quid Solomone gravius? Quid perfectius Job? Quæ omnia Hexametris & Pentametris versibus, ut Josephus & Origenes scribunt, apud suos composita decurrunt. Hæc quum Græce legimus, aliud quiddam sonant: quum Latine, penitus non hærent*, Non insolens est Hieronymo vulgares primum opiniones sequi, & postea ab illis discedere quum unicuique rei debitum tempus impertire licuit. de hac inconstantia Lectorem ipse suum præmonuit, dum nomen רפקה *Daphca* interpretaretur Epist. 127. Mansione IX. *Hoc nomen*, inquit, *apud Hebræos* κρȣ̃μα *id est, pulsatio dicitur. juxta quod & Dominus ait*: Pulsate, & aperietur vobis. *In libro autem Hebraicorum nominum, adhæsionem, retentionemque transtulimus, quod Lectorem turbare non debet, nec putet nos dissonantia scribere. Ibi enim, juxta hoc quod vulgo habetur, edidimus, si medium verbum scribatur per* BETH *literam: hic autem in Hebraico volumine scriptum reperi per* PHE, *quod elementum magis pulsationem, quam glutinum sonat... Prudentem studiosumque Lectorem rogatum velim, ut sciat me vertere nonomina juxta Hebraicam veritatem. Alioquin in Græcis & Latinis codicibus, præter pauca, omnia corrupta reperimus, & miror quosdam eruditos & Ecclesiasticos viros ea voluisse transferre, quæ in Hebraico non habentur*, &c. Istius Admonitionis mox recordari oportebit: quia Canticum Deuteronomii, quod Josephum & Origenem supra sequutus versu Hexametro compositum voluit, jambico tetrametro constare testificatur Epist. 155. ad Paulam Urbicam, in qua de Psalmis & cæteris metricis compositionibus sat abunde disputavit: *Ac priusquam de singulis disseram*, ait, *scire debes quattuor Psalmos secundum ordinem Hebræorum incipere elementorum, centesimum decimum & centesimum undecimum, & hunc de quo nunc scribimus, & centesimum quadragesimum quartum. Verum debes scire in prioribus Psalmis, singulis literis singulos versiculos, qui trimetro Jambico constant, esse subnexos: inferiores vero tetrametro Jambico constare, sicuti & Deuteronomii Canticum scriptum est. In centesimo decimo octavo Psalmo, singulas literas octoni versus sequuntur. In centesimo quadragesimo quarto; singulis literis singuli versus deputantur. Sunt qui & alios hoc ordine putant incipere, sed falsa eorum opinio est. Habes & in Lamentationibus Jeremiæ quattuor Alphabeta, e quibus duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi connexi sunt, & ab una tantum litera incipiunt, Heroici comma concludit. Tertium vero Alphabetum trimetro scriptum est, & a ternis literis, sed eisdem terni versus incipiunt. Quartum Alphabetum simile est primo & secundo. Proverbia quoque Salomonis extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro Jambico supputatur, ab eo loco, in quo ait: Mulierem fortem quis inveniet?* Opera Salomonis & Canticum Deuteronomii, quæ Hexametris & Pentametris apud suos composita decurrere docuit Præfatione in Chronica Eusebii, hic ad Paulam scribens, asserit tetrametro jambico eadem Opuscula constare. Melius sibi constat in versibus Jobi, ait enim Præfatione in eumdem librum: *A principio itaque voluminis usque ad verba Job, apud Hebræos prosa oratio est. Porro a verbis Job, in quibus ait:* Pereat dies in qua natus sum, *&c. usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est:* Idcirco ipse me reprehendo, *&c. Hexametri versus sunt, dactylo, spondæoque currentes, & propter linguæ idioma, crebro recipiendos & alios pedes, non earumdem syllabarum, sed eorumdem temporum. Interdum quoque rythmus ipse dulcis & tinnulus fertur numeris lege metri solutis: quod metrici magis quam simplex Lector, intelligunt .... Quod si cui videtur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos. & in morem Flacci, Græcique Pindari, Alcæi & Sappho, vel Psalterium, vel Lamentationes Jeremiæ, vel omnia ferme Scripturarum Cantica comprehendi, legat Philonem, Josephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me verum dicere comprobabit*. Psalmographum quoque Davidem nostrum æmulum objicit Græcis Latinisque Poetis, in Epistola ad Paulinum scripta de omnibus divinæ Historiæ libris; *David Simonides noster*, inquit, *Pindarus, & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus atque Serenus, Christum lyra personat, & in decachordo Psalterio ab inferis excitat resurgentem*. Quod genus carminis Lyrici conceptis verbis iterum prædicat lib. 9. Commentariorum in cap. 30. Ezechielis Prophetæ: *Sed in Psalmis facilis responsio est, carmen esse Lyricum, & in hujusmodi opere non quæri ordinem historiæ, sed factorum carmina singulorum*. Præfatione demum in Jere-

Jeremiam quadruplicis Alphabeti, & menſuræ metri mentionem fecit his verbis: *Unde in Juda tantum, & in Benjamin prophetavit, & civitatis ſuæ ruinas quadruplici planxit Alphabeto, quod nos menſuræ metri verſibuſque reddidimus*. Hæc ſunt loca celebriora, ut puto, in quibus & ſuam, & præceſſorum ſuorum opinionem circa metra ſacrorum Bibliorum declaravit Hieronymus. Quæ ſi eodem ſpiritu quo ſcripta ſunt, a nobis explicata proponi potuiſſent, validiſſime injuriam fumorum prius inpactam defendere ab Hieronymo non deſperarem. Sed vereor, ne rei difficultate ſuperatus, poſt Hieronymi ſuſceptam expoſitionem clamare cum eo compellar: *Ignoſce, Lector, difficultati, & veniam tribue pauperi intelligentiæ. Per feneſtras enim obliquas, & in modum retis factas, & quæ ſemper clauſæ ſunt*, oculum intromittimus, varia genera carminum in Libris ſacris rimari tentantes. Operæ tamen pretium ſit vel illud conari ad abſolutionem Prolegomenorum noſtrorum, quæ non alio conſilio adornata ſunt, quam in elucidationem & defenſionem maximi Scripturarum Interpretis. Ejus igitur ſententiam de metris & verſibus divinorum Voluminum ut manifeſtam faciamus, ad tres aut quattuor carminum ſpecies revocanda videntur recitata ſuperius teſtimonia. Nam primum in libro Job verſus Hexametros, Dactylo Spondæoque currentes agnoſcit ſanctus Doctor. In Pſalmis autem trimetra & tetrametra Jambica, ut in Cantico Deuteronomii, quod tetrametro Jambico conſtare pronuntiat, quamvis alias Hexametro verſu dixiſſet compoſitum. Lamentationes denique quaſi verſu Sapphico aſſerit ſcriptas, propter comma Heroici, quod tres verſiculos ſibi connexos concludit. Quodque ait de Lamentationibus *quaſi* Sapphico verſu conſcriptis, idem intelligendum & de aliis carminum ſpeciebus. Neque vero Græcorum ac Latinorum Hexametris & Pentametris pedes omnino ſimiles pateretur idioma Hebraicum, quo libri ſacri conditi ſunt ab Hagiographis Auctoribus. Quare quum audis *Hexametra & Pentametra*, ſimilitudinem quandam Heroicorum verſuum intelligere debes, & ſic in cæteris metrorum generibus, *Jambico & Alcaico*, quibus currere ac perſonare Pſalterium dicitur apud Hieronymum. Ergo Carmina Heroica, Elegiaca & Lyrica in Scripturis ſacris, non eadem ſunt cum Græcis aut Latinis metris, ſed illorum metrorum inſtar: quas tamen imagines verſuum ac ſimilitudines ſupra omnes Pindaricos longe modos, Flaccicos, Horatianos et Homericos præſtare nullus dubitet. Sed novis modo experimentis propoſitum noſtrum exſequamur, a libro Job initium ſumentes ſimilitudinis illius metricæ, quam in Libris ſacris exſtare diximus. Jobi verſus cap. 3. hoc modo incipiunt in veteribus Hebræis exemplaribus.

יאכר יום אולד בו   והלילה אמר הרה גבר :
היום ההוא יהי חשך   אל ידרשהו אלוה ממעל
ואל תופע עליו נהרה :

Quæ verba ita legi poſſunt juxta morem antiquorum Hebræorum, & tempore ſancti Hieronymi receptum.

Jobed jom havaled bo   valela amar hora-gabor.
Ajom abu jehi Hoſach al-jadraſu Eloa mimma al
val-thophaa alav nara.

Latine autem reddita ſunt hoc ordine in Exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis:

Pereat dies, in qua natus ſum,
& nox in qua dictum eſt: Conceptus eſt homo.
Dies ille vertatur in tenebras.
non requirat eum Deus deſuper,
& non illuſtret lumine.

Non mireris quod in tertia voce prioris verſus pulverem *havaled*, pro Hebræo אילד hanc enim, teſte Hieronymo conſuetudinem habebant veteres Hebræi, ut *aleph* legerent per *he*: & *he* per *aleph*. Unde ipſe libro Quæſtionum Hebraicarum in Geneſim: *Nec mirandum, quare quum apud Græcos & nos* A *litera videatur addita*, (in nomine Abram) *nos* HE *literam Hebræam additam dixerimus: idioma enim linguæ illius eſt per* HE *quidem ſcribere, ſed per* A *legere: ſicut econtrario* A *literam ſæpe per* HE *pronuntiant*. Notandum etiam me Hieronymi auctoritate ductum legiſſe *gabor* pro hodierno *gaver*, & *Hoſach* pro *choſcech*. Nam Epiſtola ad Evagrium de Melchiſedeco ſcribens, Hebræum שלם, *Salim*, vel *Salem* indiſcriminatim legi docet: *Non refert*, inquit, *utrum* Salem, *an* Salim *nominetur, quum vocalibus in medio literis perraro utantur Hebræi, & pro voluntate Lectorum, atque veritate regionum, eadem verba diverſis ſonis atque accentibus proferantur*. Literam ח *Heth* lego etiam per *H* majuſculam, ad diſtinctionem ſimplicis ה, *he*: quod obſervatum quoque legimus in Appendicula Canonis Hebraicæ veritatis, quam conſuli velim cum ſcholiis ad finem ejus appoſitis. Ex præmiſſa ſic antiqua lectione Hebraicorum verborum, haud impoſſibile erit Hieronymi cauſſam obtinere adverſus iniquos reprehenſores, qui in condemnationem vocant quidquid a ſaliva propria viderint diſcrepare. Verſus igitur libri Job aliqualem ſpeciem Hexametri præferunt in dictionibus quibus conſtant: nam in priori verſu, verbi gratia, dactyli pedes ſpondæique decurrunt, nec abſurde inſtituitur aliqualis comparatio inter verſum primum Æneidos & iſtum Jobi verſiculum Hebræum.

Jobed-jom havaled-bo   valela amar hora gabor
Arma virumque cano   Trojæ qui primus aboris.

In

In Hebræo versu Jobi tot sunt syllabæ, quot sunt in versu latino Maronis: cæsum item perfecte convenit inter utrumque, & si dactyli non consonant, nec in syllabis brevibus, nec in numero pedum, nonnullæ tamen sunt voces constantes tribus syllabis, quæ vicem supplent dactylorum Græcorum & Latinorum. Præterea versus Hebræus similem habet sonum, sive *rythmum*, ut Gallice dicunt, in fine commatum: quia utrumque comma terminatur in *o*, *bo*, & *bor*. Hoc decus obtinent Hebræa carmina supra Græcorum vel Latinorum metra. Porro ex eadem concordia versuum Hebræorum cum Latinis Hexametris, quæ sexcentis locis occurrit in toto Jobi volumine, plane demonstratur Hieronymum absque temeritatis vel inscitiæ nota pronuntiasse de Hexametris versibus ejusdem libri, nec inepte speciem in eo ac imaginem dactyli & spondæi perspexisse. Nec vetat quod talem convenientiam multa sæpius impediant: quia & hoc ipsum præmonuit, dicens, librum Jobi crebro recipere alios pedes & modos propter linguæ ipsius idioma. Hæc raptim & pro tempore de Hexametris Job, dixisse sufficiant in defensionem sancti Doctoris. Nunc pauca & de versu Sapphico perstringere liceat in Lamentationibus Jeremiæ. Prior Lamentationum Jeremiæ illud habet exordium in contextu Hebraico:

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם
היתה כאלמנה רבתי בג׳ים
שרתי במרינות היתה לםס.

Echa jasceva vadad hair rabbathi am
hajetha Kealmana rabbathi baggoim
sarathi bammedinoth hajetha lamas.

Ista Latine mensuræ metri & versibus reddidit hoc modo S. Hieronymus:

Aleph. *Quomodo sedet sola civitas plena populo:*
facta est quasi vidua domina gentium:
princeps provinciarum facta est sub tributo.

Tres hi versus sibi connexi, & ab una litera *Aleph* incipientes, unius strophæ Hymnicæ similitudinem gerunt, & quasi Sapphico versu scripti videntur, in Hebræo maxime contextu, ubi *hajetha lamas*, comma perfectum Heroici, ultimum versum concludit. Deinde similem habent versus in fine desinentiam, quam nos Gallice dicimus *rime*: priores enim duo desinunt in ם, *mem*, & prior cum tertio in vocalem *a*, *am* scilicet & *mas*. Tandem si versuum syllabæ numerentur, æqualem in eis numerum deprehendes. Unde perspectum atque exploratum habemus, nihil temere ab Hieronymo fuisse scriptum, quum diceret: *Habes & in Lementationibus Jeremiæ quattuor Alphabeta, e quibus duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, & ab una tantum litera incipiunt, Heroici comma concludit.*

De Cantico Deuteronomii, quod vel Hexametris versibus, vel tetrametro Jambico constare dicitur, & hoc etiam adjiciendum. Præstantissimum illud carmen in eo habet speciem Hexametri, quod singuli ferme versus per sex dictiones decurrant, quasi per totidem pedes & metra:

האזינו השמים וארברה ותשמע הארץ אמרי פי:
יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי:

Haazinu hasscamaim vaadabbera vethiscmah haarets imre-phitizzal
Jaaroph Kammatar licchi kattal imrathi.

Audite, cæli, quæ loquor:
audiat terra verba oris mei.
Concrescat ut pluvia doctrina mea:
fluat ut ros eloquium meum;

Nonne veram Heroicorum carminum speciem pre se ferunt illa Deuteronomii versuum κῶλα? Mirare tu rythmum in disticho isto Virgiliano:

Vertitur interea cælum, & ruit Oceano nox.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.

Mirare, inquam, modulos illos metricos in Poeta Gentili: ego divini vatis sacra Carmina semper prædicabo, in rythmo æqualitatem ac gravitatem, in cæsis lenitatem tinnuli alterius rythmi late sumti, & in sex dictionibus versus quasi Hexametros majestatem plane divinam ubique retinentes. Et si aliam metrorum speciem, quæ tetrametro constet Jambico, curiosus Lector requirat in Mosis Cantico, meminerit imperfecti Tetrametri, quod sæpius in sacris Hymnis decurrit, cui utique possunt comparari Deuteronomii versus. Verbi gratia, duo priores versus Cantici supradicti:

Haazinu asamaim vadabbera vethismaa arets imre-phi.
Jaaroph chammatar libi tizzal chattal imrathi.

 ali-

aliqualem habent similitudinem cum istis tetrametris Jambicis:

Pange, lingua, gloriosi prælium certaminis:
Et super Crucis trophæum dic triumphum nobilem.

Quamvis enim ad tetrametrum perfectum desint nonnullæ syllabæ in posteriori versu Deuteronomii, & in priori nonnullæ redundent: suavius tamen decurrunt illa sacra Jambica imperfecta, quam ista apud Terentium:

Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.
Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.

Trimetra quasi Jambica in Psalmis 110. & 111. cum Hieronymo facile concedent, qui hos Hebræos versus legere & intelligere studuerint. Psalmo 110. scriptum legitur in Hebræorum voluminibus:

אורה יהוה בכל לבב
בסוד ישרים ועדה:

Ode Jaho bechol levav:
Besod jescarim veeda.
Confitebor Domino in toto corde:
In concilio justorum & congregatione.

Psalmo autem 111. eadem versuum species ita decurrit:

אשרי איש ירא את יהוה
במצותיו חפץ מאד:

Ascre-isc jare eth-Jaho:
Bemitsvothav hhaphets meod.
Beatus vir qui timet Dominum:
In mandatis ejus volet nimis.

Advertat Lector eumdem esse sonum vocalium in fine hujusmodi versuum Hebraicorum: nam *levav* & *veeda* unam habent desinentiam sive rythmum late sumtum. Similiter in Psalmo 111. *meod* in vocalem *o* terminatum, eumdem habet sonum cum *Jaho*. Ita enim legi debet nomen Dei tetragrammaton; non ut hodie corrupte legitur: *Jehova*. His vero versibus Jambicis sacris majorem inesse melodiam, quam sit in metris Catulli, Horatii & aliorum, quis non videat? Terminantur in dictionibus duarum syllabarum, sex habent quasi pedes, vel ut melius dicamus, pedum imagines, tres voces integras sæpius, nec plures in eodem versu retinent: ecquid istud vocas nisi trimetra Jambica? Fateantur ergo fastidiosi homines totum Psalterium, & omnia Scripturarum Cantica Poetico quodam charactere esse animata, nec fumos vendidisse Hieronymum quum diceret: *Denique quid Psalterio canorius, quod in morem nostri Flacci & Græci Pindari nunc Jambo currit, nunc Alcaico personat, nunc Saphico tumet?* Legerat Pindarum, sciebat quid sit Jambicum, quid Alcaicum, & quid Sapphicum metrum. Cum Hebræorum eruditissimis colloquia quotidie miscens, ipse linguæ Hebraicæ callentissimus non potuit ignorare quænam sint in Libris sacris opera metrica, & quibus legibus metricis adstricta. Quamobrem fides Hieronymo habenda est, potiusquam Scaligero, ejusque reconditioris disciplinæ sectatoribus, qui & ipsi opinionem propriam de metris Scripturarum, ac præcipue Psalterii statuentes, totum ordinem pervertunt in sententiis & versibus Bibliorum sacrorum, in quibus sæpissime ordo verborum mysterium est. Unde idem Hieronymus in cap. 3. Epistolæ ad Ephesios: *Quia ita habetur in Græco, & singuli sermones, syllabæ, apices, puncta, in divinis Scripturis plena sunt sensibus: propterea magis volumus in compositione structuraque verborum, quam intelligentia periclitari.* Non sic Scriptor nuperus, qui pro libitu sacrum Contextum pervertit in Psalmis 2. 171. & 150. ut Poesim rythmicam in illis inveniat. Tantam viri eruditi libertatem cohibere in promptu esset ex distinctionibus Hebræorum codicum antiquissimis, & ex versiculis per intervalla descriptis in Exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis; sed hanc disputationem majoribus otiis, & alteri tempori reservavimus, contenti hoc loco quædam futuræ domus stravisse fundamenta. Hæc vero qualiaquumque sint, non frivola videantur esse Lectori, licet, & mihi ipsi, qui dico, displiceant, sentiens me clausam pulsare januam. Sed legenda cum venia sunt, alioquin potui simpliciter ignorantiam confiteri, & omne studiosorum amputare desiderium. Sicut enim a perfecta scientia procul sumus: levioris culpæ arbitramur saltem parum de metris sacris, quam omnino nihil dicere.

EPILOGUS.

ERgo legenda ſunt cum pace Prolegomena noſtra, & conatus noſtri favore potius & orationibus adjuvandi, quam ſpernendi aure malivola, quia carpere & detrahere vel imperiti poſſunt. Doctorum autem eſt, & qui laborantium novere ſudorem, vel laſſis manum porrigere, vel errantibus iter oſtendere. Et quid prodeſt ſpumantibus labiis, & latratu adverſum nos garrire canum: quum ſimplex & moderata reſponſio, aut poſſit te placare ſi vera eſt, aut ſi falſa, leniter a te & placabiliter emendari. Hæc interim propter æmulos, quos cenſoriam virgulam & multa convicia operi noſtro intentare ſcimus. Cæterum ſpem, quæ nos tenuit apud æquos ac eruditos Lectores nequaquam abjecimus, veniam enim illi nobis facile concedent, ſi quid peccavimus in editione hujus divinæ Bibliothecæ. Idque potiſſimum ſi animo ita me comparatum noverint, ut non multopere Criticorum quorumdam ſupercilium pertimeſcens, benevolis reprehenſoribus quibuſque parere multum gaudeam. Caveant alii, qui fulmen intentant, ne in alium, quam in Fratrem Joannem Martianay tela contorqueant ſua: quidquid enim in hac editione ſancti Hieronymi peccatum eſt, mihi imputandum admoneo. Cæteris ſodalibus meis nulla conviciorum tela debent adhærere, quia imperitiæ meæ nullatenus participes fuerunt. Bona igitur, ſi quæ ſint, ut vere multa ſunt in hoc opere, Patri luminum ut reddas etiam atque etiam rogo. Laudem etiam Domno Antonio Pouget, mihi fraternitatis amore & ſtudiis conjunctiſſimo, debitam non negabis, quum mira dexteritate Canones Evangeliorum ſuis locis inveneris reſtitutos. In cæteris aut profer meliores epulas, & me conviva utere, aut qualiquumque noſtra Cœnacula contentus eſto.

FINIS.

INCI-

VETUS DEDICATORIA EPISTOLA AD SANCTISS. PATREM INNOCENTIUM XII. PONTIFICEM MAX.

Ep. 57. 58. & 124. HIERONYMUS *Chriſti veſtem in Romana urbe ſuſcipiens; Cathedræ Petri, inviolata communione conſociatus; Damaſi Papæ oraculum quondam ac deliciæ, ad tuæ Sanctitatis veſtigia*, BEATISSIME PATER, *feſtinus voto, obſequio lætus accedit. Quamquam enim tui eum terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. Recedat, in-* Ep. 57. *quit, Romani culminis ambitio; cum ſucceſſore Piſcatoris, & diſcipulo crucis loquor. Novit etenim Doctor Eccleſiæ maximus, ſocius Angelorum in cælo, quod ſi* Ep. 58. *Apoſtolos honore ſequeris, ſequaris & merito. Tuæ igitur Beatitudinis pedibus provolutus ſummus ille vir, Bibliothecam ſuam divinam, quæ caput eſt omnium ſtudiorum ejus, redivivam nunc opera noſtra, manibus quoque noſtris offerre geſtit: ut qui ad ſedem Apoſtolicam uno eodemque effectu reverentiæ propenſi ſumus, junctis pariter officiis, ſecunda cunctis virtutibus tui Pontificatus initia individuo honoris ſtudio concelebremus.*

Neque vero erit, SANCTISSIME PATER, *quod affatus tuos etiam minimi paveamus, quum nobis audientiam facturum ſit immortale illud ingenium cum ſuo ſacrarum Interpretationum ampliſſimo munere, quod nos venerabundi nomini tuo conſecramus. Quid enim piiſſimo Chriſtianorum Patri acceptum magis gratumve fuerit, quam reſtituta in omnes Eccleſiæ utilitates divina Hieronymi Bibliotheca, cæleſtium ſcilicet mandatorum theſaurus, unde proferuntur nova & vetera, quibus ſeſe, ac concreditum ſibi gregem alere queat Paſtor bonus & diſpenſator fidelis? Quidni jucunda nunc fuerint* INNOCENTIO *ſacra Scripturarum volumina, quæ caſtæ erant deliciæ ſancti Pontificis Damaſi, cujus inſignia hæc ſunt verba ad ipſum* Ep. 124. *Hieronymum ſcripta?* Neque vero ullam puto digniorem diſputationis noſtræ confabulationem, quam ſi de Scripturis ſermocinemur inter nos, id eſt, ut ego interrogem, tu reſpondeas. Qua vita nihil puto in hac luce jucundius: quo animæ pabulo omnia mella ſuperantur. Quam dulcia, inquit Propheta, gutturi meo eloquia tua? ſuper mel ori meo.

Multa quidem præclare facta tua, PATER SANCTISSIME, *dum apud Duces, Reges, Imperatoreſque Internuntii olim officio fungereris, divinis te legibus addictum, ac ſanctorum Patrum documentis probe affectum demonſtrabant: nunc autem ſummæ poteſtatis particeps, Chriſtique Vicarius effectus, tot ac tanta pietatis præbes argumenta, ut omnes Chriſtianæ plebes ſibi gratulentur, quod in te habeant ſcribam doctum in regno cælorum, cujus voluntas ſit in lege Domini diu noctuque meditanda. Nam unde tibi vox illa toto jam orbe percelebris*, Domus Romani Ponti-

tifi-

tificis, domus est egenorum? *Et iterum ad ipsos pauperes oculis captos*, Non libertatem vobis eripio, sed dux viæ, ac vester oculus esse volo. *Unde, inquam, Sanctitati tuæ hujusmodi voces, quæ dulcissime sonant in auribus Ecclesiæ virginis, nisi ex adytis & oraculo divinarum Scripturarum, e quo sermonem istud eloqui didiceras:* Oculus fui cæco, & pes claudo, pater eram pauperum. *Quod enim ab inclyto illo inter Orientales quondam principe sciebat actitatum religioso humanitatis affectu, id ipsum Sanctitas tua orbi jam universo conspicua imitandum sibi proposuit, plurimorum largitione munerum membra Christi confovens; vagosque inducens in domos Pontificias.* Job. 29.

Nec uno tantùm humanitatis ac misericordiæ beneficio Ecclesiam Dei sublevasse contentus, PAPA VENERABILIS, *omnes etiam divites ære percusso præmonere voluisti, ne sperarent in incerto divitiarum, aliena concupiscentes, propria non erogantes, suisque in propriam perniciem abutentes; dicis enim:* Pecunia ista non sit nobiscum in perditione. *Quid plura? Ut exultaret e Christiana Republica simulacrorum servitus avaritia, & cupiditas radix omnium malorum, decreto singulari statuit Apostolica tua sollicitudo, ne deinceps venalia forent Judicum tribunalia, sed gratis tribuerentur probis hominibus; qui juxta præceptum Legislatoris Prophetæ constituti*, judicent populum iusto iudicio, nec in alteram partem declinent munera accipientes, quæ excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum. *Maxima utique hoc modo præstas largitatis ac munificentiæ munera: summoque in Pontifice digniora vix desiderari possunt facinora, nisi forte in* INNOCENTIO XII. *qui quodam futurorum bonorum vaticinio, numeri duodenarii sortitus est nomen, ut in eo virtutis Apostolicæ quasi plenitudinem sperare nobis liceret. Ecquis vivit illo hodie moderatius, qui, Ecclesiæ proventibus e nobilissima* PIGNATELLI *familia prorsus abdicatis, debitum parentibus amoris affectum in pauperes totum ex decreto transferre curavit? Persuasum nempe ipsi fuerat ab Hieronymo, gloriam Episcopi in eo maxime collocatam, si pauperum inopiæ providerit, nec propriis studuerit divitiis.* Deut. 16. Ep. 2.

Ergo in te, BEATISSIME PATER, *factis æqualibus expressa dignoscuntur quæquumque egregius Doctor, divino potius quam rhetorico afflatus spiritu, de abnegandis pro Christo Nepotibus vel Nepotianis, nec sæculi lucris in Dei militia quærendis, familiarissimos suos literis monere contendit. Nam* HIERONYMO *cum* INNOCENTIO *quam bene conveniat, hinc Epistolæ, illinc decreta testantur. Solum pietatis genus esse volunt, per calcatum patrem ad vexillum crucis evolare; & in extincto Parentum affectu crudeles dici gloriantur. Tantam rerum verborumque consonantiam mirabuntur alii in maximo Doctore, & in summo Pontifice: apud nos quidem justam habet venerationem quidquid excellit; sed admirationem non habuit antiqua ac explorata sanctorum Virorum consensio.* INNOCENTIO XII. *fidem scimus prædicatam familariter ab Hieronymo, dum ejus præcessorem hoc nomine primum Demetriadi Virgini sequendum ita proponit:* Illud te pio caritatis affectu præmonendam puto, ut sancti INNOCENTII. qui Apostolicæ Cathedræ, & supradicti viri successor, & filius est, teneas fidem: nec peregrinam, quamvis tibi prudens callidaque videaris, doctrinam recipias. *Nec mirum quod* INNOCENTII *prædicata sit fides ab eo qui filius ejus declaratur in Concilio Milevitano, ubi nova & nimium perniciosa hæresis, peregrina illa Pelagii doctrina æternum damnata erat.* Verumtamen multo plures, *inquit Synodus Milevitana Epist. ad Innocentium primum Papam*, qui ejus sensus diligentius indagare potuerunt, adversus eum pro Christi gratia, & Catholicæ fidei veritate confligunt; sed præcipue sanctus filius tuus, frater & compresbyter noster Hieronymus. Ep. 1. & 2. Ep. 8.

Plura congeri potuissent, SANCTISSIME PATER, *ut ex fide sua, tuorum prædecessorum laude, ac Romanæ sedis veneratione perpetua acceptissimus apud te Hieronymus haberetur. At quid in iis recensendis diutius immoremur, quum audito solo Doctoris sancti nomine exsultantem te præsentes conspiciant? Oblatam enim Operum Hieronymi nostro labore adornatam novam editionem tam benigne tamque grate susce-*

susceperisti; ut cum restituto a nobis Hieronymo, Damasum in tua Sanctitate redivivum invenisse multum gaudeamus. Accipe igitur pretiosissimum antiquitatis sacræ monumentum, Eusebii Hieronymi Divinam Bibliothecam antehac ineditam; & quasi florente adhuc ætate de Gallia Romam redeuntem doctissimum virum hilari vultu amplectere. Multam secum defert Interpretationum Scripturæ sacræ supellectilem, quæ Dist. xv. cap. Sancta Romana Ecclesia. *temporum injuria nobis omnino periisse credebantur. Nec sine nutu divino factum est, quod ad nostram ætatem usque ista e tenebris non prodierint in lucem. Congruum quippe fuerat ut sub tanto Pontifice, solita maximi Scripturarum Interpretis Hieronymi ministeria repeterentur. Lubens docebit in Israel præceptum & judicium, si te adjutorem ac patronum habere meruerit, Pontificiæ vocis tuæ oraculo probatus confirmatusque. Nec exsurgentes hujus temporis quosdam Rufini gregales morabitur supra laudatus* INNOCENTII *filius, si te Sanctissimum suum Patrem audierit cum Gelasio & Concilio Romano proclamantem:* Illa sentimus, quæ Beatum Hieronymum sentire cognoscimus: & non solum de Rufino, sed etiam de universis, quos vir sæpius memoratus, zelo Dei & fidei Religione reprehendit.

Post multam operam nostram, quam in res obscuras atque difficiles contulimus, Ep. 58. *tuum est,* PATER BEATISSIME, *Hieronymo Evangelizanti multam in Ecclesia virtutem tribuere. Ita in solio cum duodecim judicaturus sedeas: ita municipatum cæli cum Paulo consequaris. Felicem prorsus ac providum laborem nostrum literarium reputabimus,* Ep. 9. *si profectus noster, & tua gloria fuerit: quumque nos omnes, quos pro officio sacerdotii filiorum loco Sanctitas tua diligit, Apostolica etiam benedictione sua prosequetur.*

SANCTITATI TUÆ,

Offerebant humillimi Monachi
Benedictini Congregationis
Sancti Mauri.

LAUS

L A U S

VIRORUM ALIQUOT CLARISSIMORUM

CUM INDICE MANUSCRIPTORUM CODICUM

ad quorum fidem restituta est Divina Hieronymi Bibliotheca.

QUæ accepimus, cito & cum fœnore reddenda Hieronymus docuit: quia fortis dilatio majorem adhuc usuram parturit. Indicem igitur librorum manuscriptorum, quem pro more recepto ad calcem hujus voluminis conjicere poteramus, hic in fronte apponere volui: ut ex hoc tandem ordine rerum quasi præpostero intelligant omnes sinceram ac præproperam animi nostri gratitudinem erga doctos studiososque homines, quos experti sumus editioni S. Hieronymi impensius faventes. Scio me promisso teneri, ex quo conscripsi Prodromum editionis nostræ; in cujus priori parte animi grati significationem pollicitus sum erga eos, qui aliquid opis aut eruditionis conferrent ad novam editionem Operum S. Hieronymi. Ergo tam grandi velut fœnore liberaturus exsolvo lubens illa promissa: etsi pro merito humanitatis ac benevolentiæ qua sumus obstricti, laus omnis inferior sit.

Et quis digne vicem laudis primum referat eruditissimo Domino Jacobo Benigno Bossuet, Episcopo Meldensi? Non enim mediocrem operam in edenda divina Bibliotheca ille nobis dedit, quum laborem nostrum honore tanto sæpius afficere dignatus est, ut dixerit summam ex eo Ecclesiæ Christi utilitatem esse venturam. Præterea quoties animos addidit nobis ad absolvendum opus difficillimum? Quoties vetustissima monumenta nostra oculis curiosis ac benignis perlustrare voluit; ut testis esset fidei & diligentiæ nostræ oculatus? Manuscriptos quidem libros, quibus carebat, communicare non potuit: sed haud impar præstitit beneficium, dum codicum nostrorum vetustatis merito & dignitate præstantissimorum approbator accessit apud omnes pios ac studiosos. Talem utique post summum Mecænatem, Pontificem dico Romanum, ambibat Hieronymus noster Patronum, in qua dignitas Episcopalis cum scientia pietateque conjuncta potens esset exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere: arguere autem, nunc eruditissimis lucubrationibus hostes Ecclesiæ profligando, nunc luxuriantes imperita temeritate quosdam Catholicos scriptores a libris edendis cohibendo. Ea breviter commemorare oportuit, ut indicaremus posteris, sapientissimum supradictum virum nobis ubique benevolentiam, Hieronymo item nostro perpetuam observantiam exhibuisse.

Indicem jam mss. codicum texentes ab exemplaribus Canonis Hebraicæ veritatis exordimur: quia ad eorum præcipue fidem, primam nobilioremque divinæ Bibliothecæ partem edidimus. Sex autem, ni fallor, nacti sumus id genus Exemplaria, quattuor quæ totum dividunt vetus Testamentum per tres Ordines, qui conceptis verbis tales habent inscriptiones in mss. codicibus: *Incipit primus Ordo Legis: Incipit secundus Ordo Prophetarum. Incipit tertius Ordo Hagiographorum*. Codices illi sunt, unus insignis Ecclesiæ Narbonensis, alter Ecclesiæ Carcassonensis, tertius Monasterii hujus S. Germani a Pratis, quartus Bibliothecæ illustrissimi Domini *de Mesmes*, in Curia Parisiensi Præsidis. Inter quattuor illa Exemplaria, Memmianum perfectius est & absolutissimum; nihil enim in eo mutilum est aut lacerum, quia summa semper diligentia conservatum est, tum propter antiquitatis dignitatem, tum propter elegantiam & pretium scripturæ aureæ atque argenteæ, qua plurimæ partes libri describuntur. Non habet ille codex marginalia scholia Hebræi antiquissimi supra memorati; sed eorum loco infinitas retinet variantes lectiones Præfationum Hieronymi & sacri Contextus. Incredibilis est humanitas ac benevolentia laudati superius illustrissimi Præsidis, qua semper nos excepit ad eum venientes. Neque vero codicem suum extra propriam domum sinit asportari, propter jusjurandum nempe quo se ac parentes suos dicit esse obstrictos, ne liber ille manuscriptus aliquo circumferatur. Serius ad nos libri hujus notitia pervenit; jam enim duos integros Ordines sive duas partes Canonis edideramus, quum ex lectione cujusdam citationis didici librum Danielis scriptum reperiri in Memmiano ms. codice, non

non cum aliis Prophetis, ſed poſt libros Salomonis. Unde ſtatim intellexi exemplar ibi eſſe Canonis Hebraicæ veritatis; quia in ſolo Canone Hebraicæ veritatis Daniel Propheta deſcribi ſolet poſt librum Cantici Canticorum, & ante Paralipomena. Nec me fefellit opinio mea, invenimus namque perfectiſſimum Canonis exemplar in codice illo Memmiano; quem nonnulli ſtudioſi alio quidem nomine ſatis triverant, ſed Canonem coram habentes minime videbant. Exemplaris Narbonenſis nihil contulimus præter Præfationes Hieronymi; eſt enim integra prima parte mutilum, incipiens ab Iſaia Propheta, quem, ni fallor, propter uſum chori repoſuerunt ſucceſſu temporum, ante librum Judicum. Alii conſequentes libri nativum Canonis ordinem retinent, ut ſuis locis notavimus. Eum codicem mihi perhumaniter communicarunt honeſtiſſimi æque ac nobiliſſimi Eccleſiæ Narbonenſis Canonici. De Carcaſſonenſi codice abunde ſatis diximus in Prodromo S. Hieronymi. Sed hoc etiam adjiciendum, Canonem illum in libris propheticis nonnulla habere ſcholia marginalia Hebræi critici, quæ abſunt in Canone noſtro San-Germanenſi; ſicut econtrario Canon San-Germanenſis multa aliis locis retinet hujuſmodi ſcholia, omiſſa in codice Carcaſſonenſi. Tria exemplaria jam dicta Memmianum, Carcaſſonenſe, & San-Germanenſe ſcripta ſunt eodem tempore, & ſi expertis credimus, ante octingentos annos. De Memmiano nullum poteſt ſupereſſe dubium, quia juſſu Theodulphi Aurelianenſis Epiſcopi ſcriptum eſſe perhibetur.

Aliud exemplar Canonis Hebraicæ veritatis ſuppeditavit nobis Bibliotheca Regia, illudque antiquiſſimum & optimæ notæ: quod etiamſi non habeat inſcriptiones trium Ordinum, ut quattuor alia nunc laudata, nulli tamen poſthabendum puto. In duobus magnis voluminibus deſcriptus eſt ille Canon, cui primum volumen notam habet numericam 3563. compleCtiturque priores duos Ordines, Legis ſcilicet, & Prophetarum. Secundum volumen num. 3564. continet Ordinem Hagiographorum: in quo ultimo Canonis Ordine exſcriptor libri interpoſuit libros *Sapientiæ* & *Eccleſiaſtici* poſt volumina Salomonis. Verum priſtino librorum ordini ut librum Danielis reſtitueret, poſt interpolata volumina Sap. & Eccli. iterum non mediocrem partem Cantici Canticorum deſcripſit, & conſequenter Danielem Prophetam, eo modo quo legitur in veris & genuinis Canonis Hebraicæ veritatis Exemplaribus. Similem habuimus in Bibliotheca San-Germanenſi codicem mſ. ſed major pars nobis periit; quum nihil integrum nobis ſuperſit præter librum Proverbiorum Salomonis, & libros Paralipomenon, Ezræ, & Eſther cum obelis in fine voluminis. Porro Regii Canonis H. V. copiam nobis fecit præpoſitus Regiæ Bibliothecæ honeſtiſſimus dominus Camillus *le Tellier*, Abbas ſancti Petri de Burgolio.

Ad editionem ejuſdem Canonis Hebraicæ veritatis alios quamplures habuimus mſſ. codices ſacrorum Bibliorum, qui veram retinent Verſionem Hieronymi cum ejuſdem Præfatiunculis. Pſalterium præcipue ex Hebræo Latine verſum a Sancto Doctore, reſtitutum eſt ad finem decem præſtantiſſimorum & antiquiſſimorum mſſ. Exemplarium: nam præter Canonis Exemplaria recenſita, aliis ſex uti licuit, uno Vaticano, altero Auguſtinianorum Burdigalenſium, tertio Monaſterii S. Michaelis in periculo maris, quarto Bibliothecæ Sorbonicæ, quinto Corbejenſ. & ſexto demum Monaſterii ſancti Petri Carnutenſis. Vaticani codicis variantes lectiones collegit, & Pariſios ad me miſit Domnus Claudius Eſtiennot, Congregationis noſtræ Procurator Generalis in Curia Romana: qui quum ſit ſtudioſiſſimus & vere φιλόπονος, nullum non movet lapidem ad operam nobis præſtandam in editione ſanctorum Patrum. Auguſtinianum Exemplar Burdigalenſe mihi communicaverunt R. Pater Paulus, & R. P. Corneille. Summa humanitate ſæpiſſime nos complexus eſt dominus *Chevilier*, cuſtos Bibliothecæ Sorbonicæ diligentiſſimus. Ab illo accepimus Pſalteria Hieronymi mſſ. quæ curioſiſſima ſunt, noſtræque editioni haud parum profuerunt, quamvis ante annos tantum quadringentos ſcripta videantur. Eminentiſſimi Cardinalis de BONZI benevolentiæ ac humanitati admirabili multum me debere profiteor: nam e ſua Bibliotheca Narbonenſi & libros editos & manuſcriptos quotquot volui mecum aſportare in noſtrum Craſſenſe Monaſterium eximia liberalitate permiſit. Eamdem libertatem ſimiliter mihi conceſſit D. *Pontelier* Prior Monaſterii Fontis Frigidi, Ordinis Ciſterſienſis; qui ſumme in nos ſemper officioſus fuit. Si putem RR. Patribus Cæleſtinis, & Cartuſianis Avenionenſibus gratias a me referri poſſe, non ſapiam: incredibile enim eſt quantum in nos humanitatis & amicitiæ largirentur affectum, dum ab eis poſtulavimus quamplures mſſ. codices Bibliorum ſacrorum. Nec prætermittendus nobis eſt Nicolaus *Faber*, vir ſapientiſſimus ac religioſiſſimus, qui volumen Biblicum in Bibliotheca Avenionenſis Col-

legii

legii Societ. Jesu perlegendum tradidit ; e quo nonnulla citavimus in Notis nostris ad Præfationes Hieronymi . Cæterum ut ad Parisienses amicos redeat laus nostra , veniat nunc in hunc censum Franciscus *Desmarès* , Antonii Allem ex Ludovica filia nepos : de eo namque jure dicitur , *Solus est homo amico amicus* . Non sufficit sincero huic pectori cuncta quæ possidet , edita atque inedita , liberalissime nobiscum communicare : aliena undique conquirit , instat opportune , importune ; & si quod nostris consiliis & editionibus accommodatum invenerit , animum statim prodit maxima voluptate persusum . Similem amicitiæ affectum & officium experti sumus in R. Patre Ildefonso *Sarrasin* Ordinis Cluniacensis : nam eodem procurantem decem volumina mss. Operum S. Hieronymi , Parisios deportata sunt e celebri Monasterio Abbatiæ Cluniacensis : quæ quidem volumina antiquissima & præstantissima , non parum conferunt ad restitutionem omnium fere lucubrationum S. Doctoris . Nonnullos Hebræos codices mss. Bibliorum perhumaniter nobis etiam commodarunt religiosi ac docti Presbyteri Congregationis Oratorii Parisiensis ; apud quos asservatur hujusmodi librorum non parva copia . Hi sunt , si bene memini , quibus grates persolvendæ erant in fronte divinæ Bibliothecæ : quia huic edendæ multum profuerunt , communicatis , vel commodatis Exemplaribus mss. supra citatis . Veniet tempus quando in aliis voluminibus laudes prosequemur Joannis *Harduini* Societatis Jesu Presbyteri , P. Jacobi *Hommey* Augustiniani , & aliorum eruditorum virorum , qui cum illis aliquod officium in nostrum Hieronymum conferre voluerunt .

SELECTA VETERUM SCRIPTORUM TESTIMONIA

DE HIERONYMIANIS VERSIONIBUS LATINIS SACRORUM BIBLIORUM.

Augustinini ex cap. 43. *lib.* 18. *de Civitate Dei* .

QUamvis non defuerit temporibus nostris Presbyter Hieronymus homo doctissimus , & omnium trium linguarum peritus , qui non ex Græco , sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit . Sed ejus tam literatum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem : Septuaginta vero Interpretes in multis errasse contendant, &c.

Ejusdem lib. 4. *de Doctrina Christiana cap.* 7. *num.* 15.

Non autem secundum Septuaginta ..... sed sicut ex Hebræo in Latinum eloquium, Presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito, interpretante translata sunt.

Ejusdem ex Epistola 71. *alias* 10. *ad Hieronymum* .

In hac autem Epistola hoc addo , quod postea didicimus , ex Hebræo Job a te interpretatum , quum jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejusdem Prophetæ ex Græco eloquio versam in Latinum: ubi tamen asteriscis notasti quæ in Hebræo sunt , & in Græco desunt, obelis autem quæ in Græco inveniuntur , & in Hebræo non sunt : tam mirabili diligentia , ut quibusdam in locis ad verba singula, singulas stellas videamus ; significantes, eadem verba esse in Hebræo, in Græco autem non esse.

Ejusdem ex Epist. 82. *alias* 19. *ad Hieronymum* .

Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta , ut & tanta Latinorum Interpretum , qui qualesquumque hoc ausi sunt , imperitia careamus; & hi , qui me invidere putant utilibus laboribus tuis , tandem aliquando , si fieri potest , intelligant, &c.

Ejusdem ex Epist. 71. *alias* 10. *ad Hieronymum* .

Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo , quo Evangelium ex Græco interpretatus es : quia pene in omnibus nulla offensio est , quum Scripturam Græcam contulerimus . Unde si quisquam veteri falsitati contentiosus faverit , prolatis collatisque codicibus , vel docetur facillime, vel refellitur . Et si quædam rarissima merito movent ; quis tam durus est qui labori tam utili non facile ignoscat , cui vicem laudis referre non sufficit ?

Prosperi Aquitani lib. de Ingratis cap. 2.

Tunc etiam Bethlei præclari nominis hospes,
Hebræo simul & Grajo , Latioque venustus
Eloquio , morum exemplum , mundique magister
Hieronymus libris valde excellentibus hostem
Dissecuit , &c.

Idatii Episcopi in Chronico .

Hieronymus , qui supra , præcipuus in omnibus , elementorum quoque peritissimus Hebræorum , in lege Domini , quod scriptum est , diurna nocturnaque meditatione continuus , studia operis sui reliquit innumera .

Marcellini Comitis in Chronico .

Hieronymus apud Bethleem oppidum degens , ubi & monasterium sibi condidit , & alia multa Ecclesiastica literis quoque Hebraicis edoctus scripsit ..... Catholicis quidem inexpugnabilis Ecclesiæ turris, Hæreticis autem omnibus infatigabilis hostis , tam proposito vitæ suæ , quam librorum a se editorum assertionibus depugnans .

Gen-

Gennadii in Vita S. Hieronymi ex Tom. 4. vet. Analect. & ex quampluribus mss. codicibus.

Verum enimvero hunc ego felicem dixerim, hujus fugæ eventum corrigentis, Christi judicio dispensatum, quia pravorum hominum persequutionibus paratum fore existimo: scilicet, ut Romana Ecclesia Petri instituta regimine, omniumque veteris Testamenti librorum edocta veritate, Christo Deo volente, & Hieronymi speciali studio desudante, Hebraicam quoque habeat veritatem, & Græcorum quorumdam levitas, quæ sibi Romanos a se omnes Scripturas divinitus inspiratas accepisse plaudebat, eos habere quod non habet, recognoscat.

Christi itaque gratia Hieronymus fidem adeptus, literisque Græcis ac Latinis atque Hebraicis doctus, cuncta Hebræorum volumina, quæ in Canone continentur ex veteri Testamento, vera editione in linguam Latinam vertit, eaque omnia commentatus est.

Ejusdem de Viris Illustribus cap. 1. in ms. Corbejensi, & Tom. 2. veterum Analectorum.

Hieronymus noster, literis Græcis ac Latinis Romæ adprime eruditus...... Literis quoque Hebraicis atque Chaldaicis ita edoctus, ut omnes veteris Testamenti libros, ex Hebræorum scilicet codicibus, verterit in Latinum: Danielem quoque Prophetam Chaldaico stylo loquutum, & Job justum Arabico, in Romanam linguam, utrumque auctorem perfecta interpretatione mutaverit. Matthæi nihilo minus Evangelium ex Hebræo fecit esse Romanum.

Idem legitur in ms. codice Colbertino num. 2807. qui post Elogium Hieronymi, quod Epitaphium vocat, subdit ista: Hæc sunt verba Auctorum de beato Hieronymo Presbytero. Explicit Epitaphium.

Cassiodori lib. de Institutione div. Lit. capit. 21.

Beatus etiam Hieronymus, Latinæ linguæ dilatator eximius, qui nobis in translatione divinæ Scripturæ tantum præstitit, ut ad Hebræum fontem pene non egeamus accedere; quando nos facundiæ suæ cognoscitur ubertate satiasse.

Ejusdem eodem libro de Inst. div. Lit. cap. 15.

Quod si tamen alia verba reperiuntur absurde posita, aut ex his codicibus, quos beatus Hieronymus in editione Septuaginta Interpretum emendavit, vel quos ipse ex Hebræo transtulit, intrepide corrigenda sunt.

Gregorii Magni Præfat. Exposit. Moral. in Job.

Novam vero translationem dissero; sed ut comprobationis caussa exigit, nunc novam, nunc veterem per testimonia assumo: ut quia sedes Apostolica (cui, auctore Deo, præsideo) utraque utitur; mei quoque labor studii ex utraque fulciatur.

Ejusdem lib. 20. Moralium cap. 23.

Sed quia hæc nova translatio ex Hebræo nobis Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur credendum, est quidquid in ea dicitur: & oportet, ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur.

Isidori Hispalensis lib. 6. Originum cap. 3.

Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus, ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfundit. Cujus interpretatio merito cæteris antefertur: nam est verborum tenacior, & perspicuitate sententiæ clarior.

Ejusdem lib. 1. de Offic. Eccles. cap. 12.

De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus Presbyter sacras Scripturas convertit: cujus editione generaliter omnes Ecclesiæ usquequaque utuntur; pro eo quod veracior sit in sententiis, & clarior in verbis.

Bedæ Venerab. in Martyrologio prid. Kalend. Octobr.

In Bethleem Judæ depositio sancti Hieronymi Presbyteri, cujus vita & doctrina ubique in Ecclesiis Christi laudabilis exstat; quomodo divinos libros ex Hebræa lingua in Latinum transtulerit, &c.

Ejusdem Præfat. in librum de Temporum Ratione.

Fixa autem mihi stat sententia, quam a nullo prudentium redarguendum autumo, ut sicut reverendissimus ejusdem Hebraicæ veritatis Interpres obtrectatoribus sui operis: *Non damno*, inquit, *non reprehendo LXX. sed omnibus his Apostolos præfero:* ita & ego confidenter profiteor, quia non reprehendo vete-

veteres Chronographos.... ſed omnibus his Hebraicæ veritatis integram præfero puritatem, quum præeminentiſſimi Doctorum, Hieronymus in libris Hebr. Quæſt. Auguſtinus in libris de Civitate Dei ..... comprobant.

Ejuſdem lib. eodem de Temp. Ratione capit. 66.

Hæc de curſu præteriti ſæculi ex Hebraica veritate, prout potuimus, elucubrare curavimus, æquum rati, ut ſicut Græci LXX. Translatorum editione utentes, de ea ſibi ſuiſque temporum libros condidere; ita & nos, qui beati Interpretis Hieronymi induſtria, puro Hebraicæ veritatis fonte potamur, temporum quoque rationem juxta hanc ſcire queamus ..... Cæterum cunctis in commune ſuademus, ut ſive quis ex Hebraica veritate, quæ ad nos per memoratum Interpretem pura perveniſſe etiam hoſtibus Judæis in profeſſo eſt: ſive, *&c.*

Hrabani Mauri lib. 2. de Inſtit. Cleric. capit. 54.

De Hebræo autem in Latinum eloquium, tantummodo Hieronymus Presbyter ſacras Scripturas convertit: cujus editione generaliter omnes Eccleſiæ uſquequaque utuntur, pro eo quod venerator ſit in ſententiis, & clarior in verbis. *Hæc ex Iſidoro tranſcripſit Maurus. Vide ſupra, & lege*, veracior *pro* venerator.

Ejuſdem Præfat. Comment. in Libros Regum.

Ibi enim inveniet, quid Pater Auguſtinus, quidve inſignis Interpres divinorum Librorum Hieronymus ſenſerint.

Ejuſdem Præfat. Comment. in Paralipomena.

Quapropter ſciendum eſt, quod inter Scripturas veteris Teſtamenti, præſens hiſtoria Paralipomenon non ignobilem locum tenet: de qua divinorum Librorum peritiſſimus Interpres beatus Hieronymus, ita ait, *&c.*

Trithemii lib. 1. de Scriptoribus Eccleſiaſticis.

Hieronymus Presbyter, & Monachus..... vir in divinis Scripturis inter omnes Doctores eruditiſſimus, multarum linguarum peritia inſignis, ſacræ Legis Interpres, Hæreticorum malleus & expugnator fortiſſimus. Hic eſt verus diſpenſator Evangelicus, fidelis & prudens, qui proferens de theſauro ſuo nova & vetera, danſque in tempore ſpiritalis tritici menſuram conſervis ſuis, Hebræos ſuperbos ſpoliavit, humileſque ditavit Latinos.

Inter omnes enim Eccleſiæ Doctores nullus plus Hieronymo profuit, qui præter innumera Opuſcula, vetus Teſtamentum de Hebraico in Latinum tranſtulit, ac novum ad Græcam veritatem correxit, atque legendum Eccleſiæ fideliter obtulit.

Eccleſiæ Catholicæ Oratione in feſto S. Doctoris.

Deus, qui Eccleſiæ tuæ in exponendis Scripturis beatum Hieronymum Confeſſorem tuum, Doctorem maximum providere dignatus es: præſta quæſumus, ut ejus ſuffragantbus meritis, quod ore ſimul & opere docuit, te adjuvante, exercere valeamus. Per Dominum, *&c.*

SAN-

SANCTI EUSEBII
HIERONYMI
DIVINÆ
BIBLIOTHECÆ
PRIMA PARS.

CONTENTA IN HAC PRIMA PARTE

PRIMUS ORDO LEGIS, IN QUO SUNT

Liber Bresith; Elle-smo h; Vajecra; Vajedabber; Elle-addabarim, id est, *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*.

SECUNDUS ORDO PROPHETARUM, IN QUO SUNT

Libri Josue Ben Nun; Sophtim, id est, *Judicum; Samuel primus & secundus; Malachim primus & secundus*, id est, *Regum*, *qui tertio & quarto Regnorum volumine continentur; Isaias; Jeremias; Jezeciel; & Thare Asra*, id est, *liber duodecim Prophetarum*.

TERTIUS ORDO HAGIOGRAPHORUM, IN QUO SUNT

Libri Job; Thallim; Masaloth; Coeleth; Sir-assirim; Daniel; Dabre-ajamim Ezra: Esther: id est, *Job*, *Psalterium*, *Proverbia*, *Ecclesiastes*, *Canticum Canticorum*, *Daniel*, *Paralipomenon primus & secundus*, *Ezra primus & secundus*, *& liber Esther*.

SCHOLIA MARGINALIA INNUMERA HEBRÆI GLOSSOGRAPHI ERUDITISSIMI ET ANTIQUISSIMI

Præcipue in libros Mosaicos tres ultimos, *Leviticum*, *Numeros*, *Deuteronomium*; *in librum Josue*, *Regum volumina*, *Job*, *Psalterium*, *&c.*

INCI-

INCIPIT [a] PROLOGUS a

SANCTI HIERONYMI IN GENESIN AD DESIDERIUM.

DESIDERII [b] mei desideratas accepi Epistolas, qui b
quodam [c] præsagio futurorum, cum Daniele sortitus c Dani. 9.23.
est nomen, obsecrantis, ut translatum in Latinam linguam de Hebræo sermone Pentateuchum, nostrorum auribus traderem. Periculosum opus certe,
& obtrectatorum [d] meorum latratibus patens, qui d
me asserunt in Septuaginta Interpretum sugillationem nova pro veteribus cudere: ita ingenium quasi vinum probantes;
quum ego sæpissime testatus sim, me pro [e] virili portione in ta- e
bernaculo Dei offerre quæ possim, nec opes alterius, aliorum paupertate fœdari. Quod ut auderem, Origenis me studium pro-

a Exegimus hanc Epistolam ad tres mss. codices: unum Collegii Romani P. P. Soc. Jesu, & duos qui nunc sunt Vaticanæ Bibliothecæ, alterum Palatinum sub n. 3. alterum Urbinatem. In his *Prologus*, sive, *Præfatio in Pentateuchum* inscribitur: quod ipsemet Hieronymus hac ipsa Præfatione innuit, quamquam lib. II. contra Ruffinum n. 25. *Prologum in Genesim*, vocat, eumque ab initio ad finem totidem verbis replicat.

b Hic ille Desiderius videtur, ad quem Epistola in nostra recensione XLVII. abs Hieronymo data est. Quotus ille, quantusque fuerit, ex eadem intelliges, ubi scientiæ ac pietatis, maxime vero eloquentiæ laudibus effertur. Nobis etiam aliquando visus est Romæ in Presbyterii gradu meruisse: isque idem esse, cui & S. Paulinus Epist. XLIII. & Severus S. Martini Vitam inscripsit.

c Iisdem fere verbis eum compellat in modo laudata ad eundem Epist. *Hoc nominis vaticinio in te prædestinatum est; legimus enim sanctum quoque Danielem appellatum desideriorum virum & amicum Dei, quia mysteria ejus scire desideravit.*

d Illud *meorum* in laudata contra Ruffinum Apologia S. Pater non agnoscit.

e Nostri omnes codices *pro vili* legunt, sicque olim lectum vulgo est: & vilia quidem se pro virium tenuitate offerre, excusarit Hieronymus. Verior tamen impressa est lectio, quam probat etiam in Commentariis in Ezechielem l. 24. *In tabernaculo quoque factum legimus, ut pro varietate virium* (hoc nempe est, *pro virili parte*) *alius aurum, alius argentum, cocum, byssum &c. alii pelles & caprarum offerant pilos &c.*

vocavit, qui Editioni antiquæ translationem Theodotionis miſcuit, aſteriſco ⁜., & [a] obelo ÷, id eſt, ſtella & veru opus omne diſtinguens: dum aut [b] illuſceſcere facit quæ minus ante fuerant, aut ſuperflua quæque jugulat, & confodit; [c] maximeque quæ Evangeliſtarum & Apoſtolorum Auctoritas promulgavit: in quibus multa de veteri Teſtamento legimus, quæ in noſtris codi-
Matt. 2. 15. & 23. cibus non habentur; ut eſt illud. *Ex Ægypto vocavi filium meum*. Et *Quoniam Nazaræus vocabitur*. Et: *Videbunt in quem compunxerunt*. Et: *Flumina*
Jo. 19. 37. *de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Et: *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec*
Jo. 7. 38. *in cor hominis* [d] *aſcenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus ſe*: & multa alia
1. Cor. 2. 9. quæ proprium σύνταγμα deſiderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc ſcripta ſint: & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Pri-
Oſee 11. 1. mum teſtimonium eſt in Oſeæ; ſecundum in Iſaia, tertium, in Zacharia,
Iſ. 11. 1. quartum in Proverbiis, quintum æque in Iſaia. Quod multi ignorantes, [e]
Zach. 12. 10. apocryphorum deliramenta ſectantur: & [f] Iberas nænias libris authenticis
Prov. 18. 4. præferunt. Cauſſas erroris non eſt meum exponere. Judæi prudenti factum
Iſ. 64. dicunt eſſe conſilio, ne Ptolemæus unius Dei cultor, etiam apud Hebræos duplicem divinitatem deprehenderet. Quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere [g] videbatur. Denique ubiquumque ſacratum aliquid Scriptura teſtatur de Patre & Filio & Spiritu Sancto, aut aliter interpretati ſunt, aut omnino tacuerunt; ut & regi ſatisfacerent & arcanum fidei non vulgarent. Et neſcio quis primus auctor [h] ſeptuaginta cellulas A-
* al Ariſtæus lexandriæ mendacio ſuo exſtruxerit, quibus diviſi eadem ſcriptitarent, quum * Ariſteas ejuſdem Ptolemæi [i] ὑπερασπιστὴς, & multo poſt tempore [k] Joſephus, nihil

[a] Alias *Obeliſco*. Audi jam Iſidorum: *Obelus, ideſt, virgula jacens, apponitur in verbis, aut ſententiis, ſuperflue iteratis, ſive ubi lectio aliqua falſitate notata eſt, ut quaſi ſagitta jugulet ſupervacua, & falſa confodiat: ſagitta enim Græca ὀβελὸς dicitur*. Heſychio dicuntur ῥάβδοι περιτεθέμενοι τοῖς Ὁμήρου ςίχοις, *Virgulæ verſibus Homeri adpoſitæ*. Vide ſi lubet & Cicer. Epiſt. ad Dolabellam.

[b] Nuperus Quæſtionum Hieronymianarum Auctor contendit pro *illuceſcere* verbo, heic reſcribendum *illuſtria*: quemadmodum in Apologia contra Ruffinum Eraſmus, & Victorius excuderunt. Sed videntur illi mutaſſe eam vocem ex ingenio, ut elegantius pro arbitrio ſuo legerent. Cætera enim optime habet, eſtque ad omnium mſs. fidem, *illuceſcere*: atque illud, *illuſtria*, textu nihil mutato, commode ſubintelligitur poſt vocem *fuerant*, id eſt, *facit illuceſcere, quæ minus ante fuerant (illuſtria)*. Hieronymo autem non inſolens loquendi modus hic eſt, quem ſimillimo iiſdemque fere verbis exemplo afferam. Scribit nempe in Præfatione ad Paralip. *Aſteriſcis deſignans, quæ minus ante fuerant*, ideſt, *deſignata*.

[c] Reſtituimus ad Palatini atque alterius codicis fidem, tum ad eam, quæ in Apologia durat, lectionem, *maximeque quæ Evangeliſtarum &c.* ſenſu nunc demum perſpicuo ac veriſſimo. Hoc nimirum ait Hieronymus, Ut hanc interpretationem ex Hebræo aggrederet, *Origenis me ſtudium provocavit, maximeque ea, quæ Evangeliſtarum & Apoſtolorum auctoritas promulgavit &c.* quæ deinde recitat teſtimonia. Veteres Editiones, in quibus erat *maximeque Evangeliſtarum*, & Martianæus reſcribens, *maxime quæ Evangeliſtarum*, aut nullum, aut plane falſum, & S. Doctoris menti contrarium ſenſum reddunt, ut videretur dixiſſe de Origene, quod inter ſuperflua jugularit maxime quæ Evangeliſtarum & Apoſtolorum auctoritas promulgavit, & in Verſione ex LXX. non erant.

[d] Alibi *aſcendit*, juxta Græcum ἀνέβη.

[e] Apocryphos Libros, quorum titulus, *Aſcenſio Iſaiæ*, & *Apocalypſis Eliæ*, notat, ex quibus Gnoſtici & Baſilidis diſcipuli depromtum putabant Pauli locum hunc ad Corinth. quod ipſe Hieronymus tum Epiſt. LVII. ad Pammachium de Optimo genere interpretandi, cum luculentius in Commentario in c.64. Iſaiæ, mox adducendo teſtimonio prodit.

[f] Non alia de cauſſa vocat *Iberas nænias*, quam quod illi iidem hæretici, qui Apocryphorum Aſcenſionis, Iſaiæ & Apocalypſis Eliæ deliramenta ſectabantur, in Iberia, ſive Hiſpaniarum & Luſitaniæ regionibus illa jactabant. Luculentiſſime hoc prodit in c.64. Iſaiæ, ubi de hoc loco Pauli diſputans ex authenticis Iſaiæ libris aſſumto. Unde, inquit, *Apocryphorum deliramenta conticeant, quæ ex occaſione hujus teſtimonii ingeruntur Eccleſiis Chriſti...... Aſcenſio enim Iſaiæ, & Apocalipſis Eliæ hoc habent teſtimonium, & per hanc occaſionem, multaque hujuſmodi Hiſpaniarum & Luſitaniæ deceptæ ſunt mulierculæ...... de quibus diligentiſſime vir Apoſtolicus ſcribit Irenæus Epiſcopus Lugdunenſis multarum originem explicans hæreſeon, & maxime Gnoſticorum, qui per Marcum Egyptium, Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hiſpaniarum nobiles feminas deceperunt*. Quæ poſtrema ex Irenæo repetit in Epiſtola ad Theodorum. Iberæ igitur næniæ, quas dicit, viſiones ſunt Gnoſticorum & Baſilidis, quibus Hiſpanias occupavit eorum diſcipulus Marcus Ægyptius. Paria his habet in Epiſt. ad Hedibiam Quæſt. 10. *Multo melius eſt ſimpliciter imperitiam confiteri, quam Baſilidis hæreſim defendere, & Iberas nænias, Egyptiaque portenta ſectari*. Denique & in c.3. in Amos hoc plane ſenſu: *Et Iberæ ineptiæ de Balſami Barbeloque mirantur*. Recole & quæ nos ibi obſervamus.

[g] Cod. Palatin. *videbantur*. Platonis effatum, Θεὸν εὑρεῖν τε ἔργον, εὑρόντα τε εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν ἀδύνατον.

[h] Omnium vetuſtiſſimi, qui fabulæ ab Heleniſtis Judæis ad ſuæ gentis gloriam confictæ, aurem præbuere, Sancti ſunt Patres, Juſtinus, Irenæus, Clemens, Cyrillus Jeroſolymit. & Auguſtinus, qui ſingulum quemque Interpretem ſuæ incluſum cellulæ fuiſſe narrant: a quibus abludunt tamen alii, qui binos commoratos eſſe ajunt, S. Epiphanius & Juſtinianus Imperator Novella CXLVI. atque alii.

[i] Addunt duo mſs. ut & Memmianus apud Martianæum, *ideſt protector*: proprie autem eſt ὑπερασπιστὴς corporis cuſtos, ſive ſatelles, qui ἀσπίδος, ſeu clypei objectu Regis corpus protegebat.

[k] Vetus Apologiæ Editio cum negandi particula, & *non multo poſt tempore Joſephus &c.* Porro Joſephi teſtimonium habes lib. XII. Antiquit. c.II. συνέδριον ἐποιήσατο ἐν τῷ παρὰ τὴν ἠιόνα κατεσκευασμένῳ οἴκῳ *Congregavit (Demetrius) eos (Septuaginta ſeniores) in domum prope littus exſtructam*. In quem locum, paulo poſt tradit, perfecta jam Legis interpretatione, congregaſſe Demetrium Judæos omnes, præſentibus etiam Interpretibus. Non tamen eſt Ariſteas cum Joſepho convenit.

nihil tale retulerint: sed in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim vatem, aliud esse [a] Interpretem. Ibi Spiritus ventura prædicit: hic eruditio & verborum copia, ea quæ intelligit, transfert. Nisi forte putandus est Tullius Œconomicum Xenophontis, & Platonis [b] Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte, afflatus rhetorico spiritu transtulisse. Aut aliter de eisdem libris per Septuaginta [c] Interpretes, aliter per Apostolos Spiritus Sanctus testimonia texuit, ut quod illi tacuerunt, hi scriptum esse mentiti sint. Quid igitur? damnamus veteres? minime: sed post priorum studia, in domo Domini quod possumus, laboramus. Illi interpretati sunt ante adventum Christi, & quod nesciebant, dubiis protulere sententiis. Nos post passionem & resurrectionem ejus, non tam prophetiam, quam historiam scribimus. Aliter enim audita, aliter visa narrantur. Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur' æmule: obtrectator, ausculta: non damno, non reprehendo Septuaginta; sed confidenter, cunctis illis Apostolos præfero. Per [d] istorum os mihi Christus sonat, quos ante Prophetas inter spiritalia charismata positos lego: in quibus ultimum pene gradum Interpretes tenent. Quid livore torqueris? quid imperitorum animos contra me concitas? Sicubi in translatione tibi videor errare, interroga Hebræos, diversarum urbium magistros consule. Quod illi habent de Christo, tui codices non habent. Aliud est, si contra se postea ab Apostolis usurpata testimonia [e] probaverunt, & emendatiora sunt exemplaria Latina quam Græca: Græca, quam Hebræa. Verum hæc contra invidos. Nunc te precor, Desideri carissime, ut [f] quia tantum opus me subire fecisti, & a Genesi exordium capere, orationibus juves: quo possim eodem spiritu quo scripti sunt libri, in Latinum eos transferre sermonem.

1. Cor. 12. 28 & Ephes. 4. 11

EXPLICIT PROLOGUS IN GENESIN.

a Conferendus S. ipse Pater Præfatione altera in Paralipomenon libros ex Græco versos, ubi sentit de *Septuaginta Interpretibus*, *quod Spiritu Sancto pleni ea, quæ vera fuerant, transtulerint*.

b Falso nostri etiam mss. *Pythagoram* legunt. Ciceronis autem versiones illæ omnes interciderunt.

c Vocem *Interpretes* nostri mss. sufficiunt, quæ & in Apologia recitatur.

d Minus recte legebatur antea, *Per illorum*. Mss. nostri cum Apologiæ lectione castigant.

e Immo econtrario inferendum videtur mihi, *reprobaverunt*: idest, Hebræi contra se usurpata ab Apostolis testimonia rejecerunt, suisque e codicibus vel eraserunt, vel subdola lectione adulterarunt. Id profecto est, quod omnis S. Doctoris contextus intendit: vixque ego dubito, quin scriptum ab eo fuerit hoc sensu, *reprobaverunt*: miror autem Editores & Criticos huc animum non advertisse.

f Unus Palatin. *ut qui*, pro *quia*, æque bene.

INCIPIUNT TITULI LIBRI BRESITH

ID EST

GENESIS

I. *De creatione mundi, & plaſmatione hominis. De interdictione arboris, & prævaricatione & ſententia Dei.*

II. *Tunicis pelliciis indutum Adam & uxorem, & cuſtodiam ligni vitæ, & nativitatem Cain & Abel. De muneribus eorum, & parricidio Cain in Abel, & Catalogus vitæ Patrum.*

III. *Corrupta terra per immunditiam hominum. Dominus ad Noe dicit ut arcam ſibimet fabricaret, & univerſæ carnis ſeminario reſervato, diluvium ſuperinducit.*

IV. *Noe ædificat altare Domino, & Dominus promittit ſuper terram ultra diluvii aquas non miſſurum. Signum fœderis arcum ponit in nube, & ubi Noe vineam plantat, redactis fructibus inebriatur, atque nudatus, nuditatem patris Cham impie ridens, jugum ſervitutis incurrit.*

V. *Catalogus filiorum Noe quemadmodum diſſeminati ſunt ſuper omnem terram. De ædificatione turris & confuſione linguarum, & nativitate Abraæ.*

VI. *Dicit Deus ad Abraam, egredere de terra tua & de cognatione tua. Deſcendit in Ægyptum, & Sarram uxorem ſuam ſororem viſus eſt appellare, & propter eam flagellavit Dominus Pharaonem. Et diviſionem Lot & Abraam.*

VII. *Reges gentium congregati contra Sodomam inire certamen. Lot deprædatum Abraam cum vernaculis ſuis una cum præda revocat, de Melchiſedec ſacrificio futuri temporis præſagante.*

VIII. *Ubi Abraam dicit quod abſque liberis ſit & vernaculum adoptat hæredem atque ad annum audit de utero ejus futurum illi eſſe hæredem. Et ſacrificio oblato rurſum in terra non ſua ſemen ejus peregrinum pronunciat futurum, & quarta generatione auctum conſcendere, & terras promiſſionis, extinctis gentibus, poſſidere.*

IX. *Sarra ſterili permanente, ejus oratione ad Agar ingreſſus eſt. De fuga Agar, & apparitione Angeli ad eam. De promiſſionibus ad Abraam factis, & mutatione nominis ejus.*

X. *Ubi Abraæ præcipitur ut ſeipſum, & omnes maſculos domus ſuæ circumciſione ſignaret, & immutatione nominis Sarai, & quod illi centenario promitteretur naſciturus ex nonagenaria filius.*

XI. *In valle Mambre in tribus viris Abraæ apparuit Deus.*

XII. *Ubi Dominus de interitu Sodomorum cum Abraam colloquitur: & gradatim de numero juſtorum Abraam interrogat, & de ſalvatione Lot atque everſione illarum civitatum.*

XIII. *Ubi Lot manſit in monte, & de conceptu duarum filiarum ejus ex eo.*

XIV. *Abraam peregrinatus Geraris, & Abimelech regem, quando Saram tulerat, & admonitio Dei facta eſt ad eum ne contingeret eam.*

XV. *Ubi Sara concepit & peperit filium nonagenaria Iſaac centenario Abraam, & Sara dicit: Ejice ancillam & filium ejus. Et juramento Abimelech cum Abraam, & de nemore plantato in Berſabee.*

XVI. *Tentavit Deus Abraam ut offerret filium ſuum, & promiſſio facta eſt benedictionum in ſemine ejus.*

XVII. *De morte Saræ & emtione agri Ephron, & ſpeluncæ duplicis.*

XVIII. *Servum adjurans dirigit Abraam ut de cognatione ejus uxorem acciperet Iſaac, & de conjunctione ejus & Rebeccæ.*

XIX. *Abraam Ceturam duxit uxorem. De obitu ejus & ſepultura. De conceptu Rebeccæ, & partu. De pulmento Jacob, & benedictione primitiarum Eſau.*

XX. *Ubi Iſaac peregrinatus eſt in Geraris, & Rebeccam conjugem ſuam dicit eſſe ſororem atque in illa terra ſevit, & centuplum invenit. Ubi Palæſtini invidentes ei puteos quos foderat, obruerunt.*

XXI. *Apparuit Deus ad Iſaac ſponte impleturum ſe quod pollicitus eſt Abraæ. Atque ibi cum Amalec fœdus iniit.*

XXII. *De*

XXII. *De senectute Isaac, & ubi Jacob benedictionem subripuit Esau.*

XXIII. *Isaac vocavit Jacob, & præcepit ei ne conjugem Chananæam acciperet, sed ad Mesopotamiam pergeret, & ad Laban avunculum suum, & Esau Chananæas accepit uxores.*

XXIV. *Jacob profectus dormivit in Bethel, atque inde venit Charran, ubi servivit Laban pro filiabus suis, & de conjunctione eorum.*

XXV. *Jacob filios de Lia & Rachel atque utraque famula suscepit. Et de pastu gregum.*

XXVI. *Varias virgas ponit Jacob in lancibus, & de assumptione ejus quum vellet patriam repedare, ac persequutione Laban, & juramento utrorumque.*

XXVII. *Proficiscenti Jacob obviam fuerunt Angeli Dei, & legatos ac munera mittit ad Esau fratrem suum, & de lucta ejus cum Angelo, & immutatione nominis, ut Israel vocaretur.*

XXVIII. *Sichem filius Emmor Dinam filiam Jacob rapuit, & ultione pudicitiæ ejus. De profectione Jacob, & de abjectione idolorum, quæ sub therebyntum obruit.*

XXIX. *Verno tempore in Euphrata parturiens Rachel decessit, & sepulta est in Beth-Leem. Ruben concubuit cum concubina patris sui, & Isaac senectute confectus obiit.*

XXX. *Catalogus generationum qui ex Jacob orti sunt. De segregatione virorum.*

XXXI. *Joseph præ cæteris filiis a Patre diligitur. De somniis ejus & ubi fratres suos in pastu ovium occupatos visitat, & in puteo deponitur, & Ismaelitis negotiatoribus distrahitur.*

XXXII. *Judas ad Hiram Odollamitem descendit, atque inde duxit uxorem, & filio suo Thamar accepit, quæ sequenti tradita, & utroque viduata in domo patris sedit, ac socero fœtandum corpus fraude subjecit.*

XXXIII. *Joseph in Ægyptum distrahitur atque ab Ægyptia domina adamatur, ille recusat adulterium.*

XXXIV. *Duo eunuchi, præpositus pincernarum ac pistorum in carcere somnium vident, atque Joseph interpretationem sciscitantur, & Pharao somnium videt atque Joseph præsagus factus est futurorum.*

XXXV. *Joseph potestate accepta terræ Ægypti, septem annorum fertilitatem, regalibus recondit in horreis, ac famis tempore totidem annorum dum frumenta distrahit a fratribus secundo remeantibus recognoscitur, & muneribus datis ut pattem deponerent, hortatur, ac vehicula dirigit.*

XXXVI. *Nuntio audito Jacob gaudens pergit in Ægyptum, ac nuntios dirigit ad Joseph, & obviam patri pergens amplexatus eum flevit, fratres suos patremque coram Pharaone statuit, ac dedit eis terram Gesen, & omnis terra Ægypti famis egestate coacta pro argento venit, & quinta pars solvit Pharaoni.*

XXXVII. *De ægritudine Jacob & benedictione duorum filiorum Joseph, & partem unam extra fratres suos dedit Jacob Joseph filio suo quam tulit de manu Amorræi.*

XXXVIII. *Jacob vicinior obitu filios convocat suos, & propriis benedictionibus munerat, & futuri temporis sacramenta præsagat. Ne in Ægyptiorum sepulcris poneretur & filios hortatur, ut eum collocarent in sepulcro majorum. Emisso spiritu aromatibus curatur atque ejus corpus ad terram Chanaan deportatur, & fratres ne ab Joseph vicissitudinem sceleris reciperent, deprecatur Joseph moriens fratres suos juramento constringens, ut cum illis visitatio divina respexerit, ejus secum ossa portarent.*

Expliciunt Tituli Libri Genesis.

Hosce Titulos quemadmodum ex Memiano Codice Martianæus excepit, & divinando interdum descripsit; iisdem adamussim verbis, tametsi alicubi mendosis, retinuimus, ne quid supra mss. fidem auderemus.

INCI-

INCIPIUNT BREVES LIBRI BRESITH ID EST GENESIS.

I. *De lucis exordio, & divisione tenebrarum a luce, & die prima.*

II. *De divisione aquarum, & firmamento inter eas facto, & secunda die.*

III. *De congregatione aquarum sub cælo, & germine terræ, & tertia die.*

IV. *De luminaribus cæli, & divisione diei & noctis & quarta die.*

V. *De reptilibus & volatilibus, & die quinta.*

VI. *De jumentis & bestiis terræ, & creatione hominis, & sexta die.*

VII. *De sanctificatione diei septimi, & paradiso, & de fluminibus ejus, & homine ibi posito.*

VIII. *De Adam ubi nomina animantibus universis imposuit, & de muliere quomodo facta sit, & trangressione eorum.*

IX. *De irrogata in eos a Domino sententia, & de tunicis, & de Cherubim [a] flammeo gladio.*

X. De *Cain & Abel, & maledictione Dei in parricidas.*

XI. *De Seth qui [b] Adæ natus est pro Abel, & de generatione ejus usque ad Noe.*

XII. *De Gigantibus, & Noe, & Arca, & Diluvio.*

XIII. *De egressu Noe de arca, [c] & de ædificatione altaris.*

XIV. *De nuditate Noe, & maledictione Chanaan.*

XV. *De generationibus trium filiorum Noe, & de Nemrod.*

XVI. *De ædificatione Turris & confusione Linguarum, & de progenie Sem usque ad Abraam & Lot.*

XVII. *De egressione Abraæ de terra Chaldeorum in Haran Mesopotamiæ cum fratribus suis.*

XVIII. *De Dei promissione ad Abraam, & de profectione ejus in terram Chanaan, & ubi ei Deus secundo apparuit.*

XIX *De ingressu Abraæ in Ægyptum, ac reditu ejus in Bethel, & de discessu Lot, & habitatione ejus in Sodomis.*

XX. *De Dei promissione tertio ad Abraam, & de trecentis decem & octo vernaculis, [d] cæsis hostibus, & revocato Lot.*

XXI. *De Dei promissione quarta ad Abraam in Hebron, & de prænuntiatione Dei, quod peregrinaretur semen ejus, & de nativitate Ismael.*

XXII. *De promissione Dei quintu ad Abraam & de immutatione nominum Abraam & Saræ, de pacto circumcisionis.*

XXIII. *De Domino quomodo in tribus apparuit Abraæ in convalle Mambre, ubi pollicetur ei Isaac nasciturum, & de [e] quinquaginta justis in Sodomis.*

XXIV. *De subversione Sodomorum, & conceptu filiarum Lot de patre.*

XXV. *De profectione Abraæ in Gerara, & quæ apud eum gessit Abimelech rex Palæstinorum.*

XXVI. *De nativitate Isaac, & de ludo ejus cum Ismael, & de expulsione Agar cum filio, & de pactione Abimelech cum Abraam.*

XXVII. *De Isaac ubi immolatur a patre, & quod Bathueli Rebecca sit nata, & de obitu Saræ.*

XXVIII. *De Rebecca, quomodo Abraæ servus petitor accedens acceptam jungit Isaac.*

XXIX. *De Abraam ubi Cethuram accepit uxorem, & de obitu Abraæ: & de progenie Ismaelis, & de conceptu & partu Rebeccæ.*

XXX. *De Esau ubi vendidit primogenita sua Jacob, & de promissionibus Dei in Geraris, & ubi seminavit & invenit centuplum.*

XXXI. *De promissione Isaac & Bersabee, ubi secundo apparuit ei Dominus, & de pacto regis Abimelech cum Isaac, & de Esau & uxoribus ejus.*

XXXII. *De cæcitate Isaac, & quomodo pro Esau benedixit Jacob.*

XXXIII. *De odio Esau circa Jacob, & fuga Jacob ad Laban, & de somnio & scala, & Angelis, & Dominum vidit loquentem ad se.*

XXXIV. *De*

a Palatinus codex, quocum hos Breves contulimus, verba *flammeo gladio* ignorat.
b Idem nomen *Adæ* respuit.

c Hæc quoque *& de ædificatione altaris*, tacet. Pal. ms.
d Auctius heic est uno verbo *pergens* Pal. exemplar.
e Numerus *quinquaginta* in Palatino desideratur.

XXXIV. *De servitio Jacob pro uxoribus, & conceptu ovium pro varietate virgarum, & de nativitate filiorum Jacob.*
XXXV. *De profectione Jacob de Mesopotamia, & de jurgio ejus cum Laban & pacto, & de divisione Angelorum, & colluctatione, & paccatione Jacob cum Esau.*
XXXVI. *De habitatione Jacob in Sichem, & stupro in Dinam, & interfectione urbis, & de idolis absconditis sub terebintho.*
XXXVII. *De reditu Jacob in Bethel, in quo denuo apparuit ei Deus & vocavit eum Israel, & de Ephrata ubi Rachel edito Benjamin obiit & sepulta est; & ubi Ruben ad concubinam patris sui ingressus est, & nominibus Patriarcharum, & de obitu Isaac, & generationibus Esau.*
XXXVIII. *De Joseph & somniis ejus, & venditione ejus in Ægyptum, & de Juda, & quæ de Thamar memorantur.*
XXXIX. *De Joseph ab eunucho emto & in carcerem misso, & de somniis Pharaonis.*
XL. *De Joseph educto de carcere, & quomodo somnium regi edisserit, & Dominus Ægypti constitutus est, & de uxore ejus ac duobus liberis.*
XLI. *De fratribus Joseph, quomodo descenderunt in Ægyptum, & de reditu eorum, relicto Symeon, & pecunia reperta in saccis.*
XLII. *De secunda fratrum Ioseph profectione cum Benjamin in Ægyptum, & agnitione mutua.*
XLIII. *De subvectione & muneribus a Ioseph fratribus datis, & de profectione Iacob cum omni domo sua in Ægyptum.*
XLIV. *De ingressu Jacob ad Pharaonem, & de possessione sibi data in terra Gessen.*
XLV. *De caligine oculorum Jacob, & benedictionem in filiis Joseph, & benedictione filiorum Jacob duodecim.*
XLVI. *De obitu Jacob & sepultura ejus in Hebron, & de morte Joseph.*

Expliciunt Breves libri Bresith, *id est*, Genesis.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI BRESITH IDEST GENESIS

I. *De die primo, in quo lux facta est.*
II. *De die secundo, in quo cælum factum est.*
III. *De die tertio, in quo terra & mare.*
IV. *De die quarto, in quo sol, & luna, & stellæ.*
V. *De die quinto in quo repentia in mari, & volatilia cæli.*
VI. *De die sexto, in quo quadrupedia & serpentes, & bestiæ & omnia pecora & repentia & homo.*
VII. *De die septimo, in quo requievit, omni opere consumato, Deus.*
VIII. *De hoc libro in quo universa quæ facta sunt, dicit, & de quattuor fluminibus.*
IX. *De homine posito in paradiso, & ubi præceptum dat Dominus Adæ, & cunctis animantibus Adam imposuit nomina, & de muliere formata de costa ejus.*
X. *Ubi seduxit serpens mulierem.*
XI. *Ubi interrogantur de transgressu,*
XII. *Educuntur de paradiso, ne sumant de ligno vitæ.*
XIII. *Nati sunt Adæ filii Cain, & Abel.*
XIV. *Cain occidit fratrem suum.*
XV. *Adæ natus est Seth pro Abel.*
XVI. *De generationibus hominum.*
XVII. *Enoch placuit Deo, & transtulit illum Deus, & de Mathusale, & Noe.*
XVIII. *Acceperunt sibi uxores, filii Dei, & iratus est Deus.*
XIX. *Noe placuit Deo, & præcepit ei Deus ut faceret arcam.*
XX. *Ingressus est Noe in arcam, & factum est diluvium.*
XXI. *Memoratus est Dominus Noe, & eorum qui cum illo erant, & siccata est aqua.*
XXII. *Anno sexcentesimo & uno vitæ Noe exiit de arca ipse, & qui erant cum eo.*
XXIII. *Benedixit Dominus Noe & filios ejus.*
XXIV. *Statuit Dominus diluvium minime futurum.*
XXV. *De tribus filiis Noe, Sem, Cham, & Japhet, & de ipso ubi inebriatus est.*
XXVI. *De generationibus Noe, & filiorum ejus.*

XXVII.

a Denique & ista, *& quæ de Thamar memorantur*, absunt a Palatino ms.

LXXX.

quadraginta septem.

LXXX. *Infirmatus Jacob bene dixit filios Joseph alternis manibus.*

LXXXI. *Vocavit Jacob omnes filios suos, & dixit eis quæ ventura essent in novissimis diebus, & defunctus, sublatus & sepultus est in terra sua.*

LXXXII. *Vixit Joseph annis centum decem, & adjuravit fratres suos, ut cum visitarentur a Domino, tollerent secum ossa ejus in terram suam.*

Explicuerunt Capitula Libri Bresith, *id est*, Geneseos.

Ex Vaticano Codice mss. antiquissimo

INCIPIUNT CAPITULA IN LIBRUM GENESEOS.

I. *Ubi lux primo fieri jubetur.*
II. *Firmamentum die secundo facit.*
III. *Ubi aquæ a terra separari jubentur.*
IV. *Ubi terra germinare jubetur die tertio.*
V. *Ubi luminaria fieri jubentur die quarto.*
VI. *Luminare factum.*
VII. *Ubi ex aquis animalia jubentur die quinta.*
VIII. *Ubi animalia benedicuntur.*
IX. *De terra animalia produci jubentur die sexto.*
X. *Ubi Deus hominem fieri jubet.*
XI. *Ubi Adam factus benedicitur.*
XII. *Ubi Adam escarum accipit potestatem.*
XIII. *Orbis consumatio.*
XIV. *Recapitulatio creationis.*
XV. *Adam de limo factus.*
XVI. *Paradisus factus.*
XXVII. *De fluminibus.*
XXVIII. *Preceptum Adæ in Paradiso.*
XIX. *Ubi Adam nomina pecoribus imponit.*
XX. *De Muliere facta.*
XXI. *De Serpente.*
XXII. *Ubi se nudos viderunt Adam & Eva.*
XXIII. *Ubi Dominus ad Adam in Paradiso loquitur.*
XXIV. *Sententia in serpentem.*
XXV. *Ubi Adam ex Paradiso expellitur.*
XXVI. *Primogenitus Adæ Kain.*
XXVII. *Habel natus.*
XXVIII. *Sacrificium Kain & Habel.*
XXIX. *Ubi Kain fratrem occidit.*
XXX. *Ubi Kain in terra maledicitur.*
XXXI. *Commoratio Kain a facie Dei, & de genere ejus.*
a XXXII. *De filiis Lamech* [a] *qui hostenderunt.*
b XXXIII. *De Musicæ artis* [b] *vindicta Lamech.*
XXXIV. *Ubi Adam rursus filios suscepit.*
XXXV. *Recapitulatio fabricæ Adæ.*
XXXVI. *Ubi Adam moritur.*
XXXVII. *Enoch ubi translatus est.*
XXXVIII. *Ubi filii Dei filias hominum concupierunt.*
XXXIX. *Ubi iratus Dominus vitam hominum in* CXX. *annos terminat.*
XL. *De Gigantibus.*
XLI. *Ubi hominem Deus delere minatur.*
XLII. *Generationes* * *Noe.* (* mss. *Nova.*)
XLIII. *Ubi Deus arcam fieri jubet.*
XLIV. *Ubi Noe in arca introiit.*
XLV. *Ubi diluvium factum est.*
XLVI. *Ubi Corvus dimittitur.*
XLVII. *Ubi de Arca exire jubentur Noe & filii ejus.*
LXVIII. *Ubi Dominus pollicetur jam non exterminare hominem.*
XLIX. *Ubi Noe filios benedicit.*
L. *Quia sanguis anima sit, & ideo ab esu prohibetur.*
LI. *De Arcu in nube in signum.*
LII. *Quod Kam pater Kananeorum sit.*
LIII. *Quod Noe vino inebriatur, & a filio irridetur.*
LIV. *Generationes filiorum Noe; initium novarum linguarum.*
LV. *De Nembroth Gigante, qui prior post diluvium regnavit.*
LVI. *Ubi Assur Ninivem constituit.*
LVII. *Filii Kanaam Sydon & Gethey.*
LVIII. *Filii Sem,*
LIX. *Habitatio filiorum Sem.*
LX. *Consumatio filiorum Noe.*
LXI. *De turre.*
LXII. *Ubi Dominus descendit videre civitatem & turrem.*
LXIII. *Generatio Sem.*
LXIV. *De Sarai sterili.*
LXV. *Translatio Abraæ in Charram.*
LXVI. *Ubi Abraæ de terra exire jubetur.*
LXVII. *Ubi Dominus primum Abraæ apparuit*

a Martianæus suspicatur legendum, *qui offenderunt*, vel, *qui ostenderunt*, subaudi, *artes*. Nos certissima aliquot scribarum menda supra atque infra taciti castigamus.

b Idem suppleri jubet, *inventione*, & *de*; paucioribus scribas, *arte &*.

LXVIII. *Ubi Abraam in Ægyptum propter famem descendit.*
LXIX. *Ubi Sarai Regi de Ægypto introducitur.*
LXX. *Contentio inter pastores Abraæ & Lot.*
LXXI. *Ubi* [a] *Abraam Deus & semine ejus totius terra promittitur.*
LXXII. *Ubi Abraam quercum Mambre reversus est.*
LXXIII. *Ubi quattuor Reges adversus Sodomam veniunt.*
LXXIV. *Ubi Abraam prædam cum Lot reduxit.*
LXXV. *De Melchisedech.*
LXXVI. *Ubi Deus tertio visus est Abraæ, & filium promittit.*
LXXVII. *Abraam credidit Deo, & reputatum est illi.*
LXXVIII. *Abraam per signa sacrificat.*
LXXIX. *Testamentum Abraam.*
LXXX. *Ubi Sarai risit.*
LXXXI. *Ubi Agar fugit.*
LXXXII. *Ubi Dominus Abraam patrem gentium pollicetur.*
LXXXIII. *Ubi eum Deus circumcidi jubet.*
LXXXIV. *Ubi Abraam pro Hismael rogat.*
LXXXV. *Ubi Abraam omnes suos circumcidit.*
LXXXVI. *Ubi Dominus cum duobus venit sub arbore Mambre.*
LXXXVII. *Ubi Abraam de Sodomis interrogat.*
LXXXVIII. *Ubi Lot Angelos hospitio suscipit.*
LXXXIX. *Lot ad generos.*
XC. *Ubi filiæ Lot ad patrem intrarunt.*
XCI. *Ubi Abraam uxorem suam vocavit sororem.*
XCII. *Abraam filium suum suscepit*
XCIII. *Ubi Deus ad Agar loquitur.*
XCIV. *Ubi Abimelecb ad Abraam.*
XCV. *Ubi Deus tentat Abraam de filio.*
XCVI. *Rebeccæ genus.*
XCVII. *Ubi Sarra moritur.*
XCVIII. *Ubi Abraam de uxore filii commendat.*
XCIX. *De Cethura uxore Abrahæ.*
C. *Ubi mortuus est Abraam.*
CI. *Ismael progenies.*
CII. *De lente.*
CIII. *Isaach progenies.*
CIV. *Ubi visus Deus ad Isaach.*
CV. *Ubi Isaach sororem suam duxit uxorem.*
CVI. *Ubi Isaach centuplum redigit Abimelech.*
CVII. *De puteis Isaach.*
CVIII. *Ubi Isaach Aram ædificat Domino.*
CIX. *Ubi Isaach increpat Abimelech.*
CX. *Ubi puteus Isaach siccavit.*
CXI. *Vox Esau.*
CXII. *Ubi Jacob accipit benedictionem Esau.*
CXIII. *Jacob accepit mandatum a patre ne alienigenam uxorem habeat.*
CXIV. *Ubi Esau aliam uxorem accepit.*
CXV. *Ubi Jacob lapidem ad caput posuit.*
CXVI. *Ubi Jacob lapidem unxit, & votum fecit.*
CXVII. *Ubi Jacob ad puteum oves adaquavit.*
CXVIII. *Ubi Jacob pro uxore servit.*
CXIX. *De mandragoris filii.*
CXX. *Ubi Jacob cum socero de mercede pacifcitur.*
CXXI. *De virgis Jacob variis.*
CXXII. *Ubi Jacob cum uxoribus a Laban proficiscitur.*
CXXIII. *Ubi Jacob vidit consilium Dei.*
CXXIV. *Ubi Jacob cum Angelo luctatur.*
CXXV. *Ubi Jacob Esau frater occurrit.*
CXXVI. *Ubi filia Jacob rapta est.*
CXXVII. *Ubi filii Jacob filios Sicem interfecerunt.*
CXXVIII. *Ubi Jacob Idola disperdit.*
CXXIX. *Debbora mortua.*
CXXX. *Deus ad Jacob in Bethel.*
CXXXI. *Ubi Rachel moritur.*
CXXXII. *Ruben cum uxore patris concubuit.*
CXXXIII. *Nomina filiorum Jacob.*
CXXXIV. *Jacob ad patrem venit.*
CXXXV. *Isaach reddit* [b].
CXXXVI. *Progenies Esau.*
CXXXVII. *De Joseph.*
CXXXVIII. *De Juda uxorem accipiente.*
CXXXIX. *De Thamar.*
CXL. *Joseph contra Dominam.*
CXLI. *Joseph in carcerem.*
CXLII. *Somnium Pharao.*
CXLIII. *Ubi nati sunt filii Joseph Manasses & Efraym.*
CXLIV. *Jacob ad frumentum ad Ægyptum mittit.*
CXLV. *Joseph fratres agnoscit.*
CXLVI. *Ubi filii Jacob reversi sunt ad patrem suum.*
CXLVII. *Ubi iterum venerunt in Ægyptum filii Jacob ad Joseph.*
CXLVIII. *Ubi Joseph fratres agnoscit.*
CXLIX. *Eunti Jacob in Ægyptum Dominus visus est.*
CL. *Ubi loquitur Jacob ad Pharao.*
CLI. *Ubi Joseph Ægyptiis pro panibus.*
CLII. *Ubi Jacob Joseph pro sepultura* [c] *commonet jure.*
CLIII. *Ubi Jacob filios Joseph benedicit.*
CLIV. *Ubi Jacob filios suos duodecim benedicit.*

I N-

a Satis bene emendari textum ac suppleri jubet Martianæus, *Ubi Abraam Deus apparet, & semini ejus totius terra possessio promittitur.*

b Idem supplet hic, *spiritum.*

c Videtur legendm, *sepultura*: Martianæus tamen mutati mavult postremum verbum, *jure* in *jurejurando*. Notatque insuper omissum esse ab scriptore ms. codicis Vaticani Capitulum ultimum, in quo pars ultima libri Geneseos repræsentari debet in hunc, aut similem modum: *Ubi Joseph vixit annos centum & decem, & adjuravit fratres suos, ut quum visitarentur, tollerent secum ossa ejus in terram suam.* Nam liber Geneseos non explicit in Capitulo 154. ubi Jacob filios suos duodecim benedicit; sed in morte & sepultuta Joseph filii Jacob,

ᵃINCIPIT LIBER ᵇ BRESITH

QUI GRÆCE DICITUR

GENESIS.

I. Titulus. I. Brevis. I. Capitulum. *Capus 1.*

N principio creavit Deus cælum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ *super faciem abyssi, & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque

* Addit Vulg. *erant.*

Deus: Fiat lux. Et facta est lux. Et vidit Deus lucem quod esset bona: Et di-
* Vulg. *a tenebris.* visit Deus lucem * ac tenebras. Appellavitque lucem Diem, & tenebras Noctem: Factumque est vespere & mane,
II. B. & C. dies unus. Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & dividat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita.

A Vocavitque Deus firmamentum, Cælum: & factum est vespere & mane, dies secundus. Dixit vero Deus: Congregen- III. B. & C.
tur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum unum, & appareat arida. Factumque est ita. Et vocavit Deus aridam Terram, congregationesque aquarum appellavit Maria. Et vidit Deus quod esset bonum. Et ait: Germinet terra herbam virentem & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum
B juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita. Et protulit terra herbam virentem, & * ferentem semen juxta genus * Vulg. *facientem.*
suum, lignumque faciens fructum, & habens unumquodque * semen secundum * Vulg. *sementem.*
speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum. Factumque est vespere &
mane, dies tertius. Dixit autem Deus: IV. B. C.

 Fiant

ᵃ Integrum Pentateuchum exegimus ad duos mss. quos invenire potuimus melioris notæ in Vatic. Bibliotheca, unum Palatinum num. 3. prænotatum, alterum Urbinatem prægrandem. Alios tantum consuluimus ad vexata loca, ubi & laudabimus.

ᵇ Hebræos a primis unumquemque librum Scripturæ verbis appellare, notum. Incipit vero ab his Genesis בראשית quod Veteres, priore sceva de more prætermisso, efferebant Βρησὶθ Græce, & Latine *Bresith*. Vide Quæst. Hebraic. in Genesin.

*Vulg. & Fiant luminaria in firmamento cæli, * ut A
dividant diem ac noctem, & sint in si-
*Vulg. ut gna, & tempora, & dies & annos, * &
luceant in firmamento cæli, & illumi-
nent terram. Et factum est ita. Fecit-
que Deus duo magna luminaria: lumina-
re majus, ut præesset diei, & luminare
minus, ut præesset nocti, & stellas. Et
posuit eas Deus in firmamento cæli, ut
lucerent super terram, & præessent diei
ac nocti, & dividerent lucem ac tene-
bras. Et vidit Deus quod esset bonum. B
Et factum est vespere & mane, dies quar-
V. B. C. tus. Dixit etiam Deus: Producant aquæ
reptile animæ viventis, & volatile super
terram sub firmamento cæli. Creavitque
Deus cete grandia, & omnem animam
viventem atque motabilem, quam pro-
duxerant aquæ in species suas, & omne
volatile secundum genus suum. Et vidit
Deus quod esset bonum. Benedixitque eis,
dicens: Crescite, & multiplicamini, &
replete aquas maris: avesque multiplicen- C
tur super terram. Et factum est vespe-
re & mane, dies quintus. Dixit quo-
que Deus: Producat terra animam vi-
VI. B. C. ventem in genere suo, jumenta, & re-
ptilia, & bestias terræ secundum species
suas. Factumque est ita. Et fecit Deus
bestias terræ juxta species suas, & ju-
menta & omne reptile terræ in genere
suo. Et vidit Deus quod esset bonum,
& ait: Faciamus hominem ad imagi-
nem & similitudinem nostram, & præsit D
piscibus maris, & volatilibus cæli, &
bestiis, universæque terræ, omnique re-
ptili quod movetur in terra. Et creavit
Deus hominem ad imaginem suam: ad
imaginem Dei creavit illum, masculum
& feminam creavit eos. Benedixitque il-
lis Deus, & ait: Crescite, & multipli-
camini, & replete terram, & subjicite
eam, & dominamini piscibus maris,
& volatilibus cæli, & universis animan-
tibus, quæ moventur super terram. Di- E
xitque Deus: Ecce dedi vobis omnem
herbam afferentem semen super terram,
& universa ligna quæ habent in semetip-
sis sementem generis sui, ut sint vobis
in escam, & cunctis animantibus terræ,
omnique volucri cæli, & universis quæ
moventur in terra, & in quibus est ani-
ma vivens, ut habeant ad vescendum.
Et factum est ita. Viditque Deus cun-
*Vulg. fecerat. cta quæ * fecit, & erant valde bona. F
Et factum est vespere & mane, dies sex-
tus.

Igitur perfecti sunt cæli & terra, & VII. B. C. Cap. 2.
omnis ornatus eorum. Complevitque De-
us die septimo opus suum quod fecerat,
& requievit die septimo ab universo ope-
re quod patrarat. Et benedixit diei septi-
mo, & sanctificavit illum: quia in ipso
cessaverat ab omni opere suo quod crea-
vit Deus ut faceret. Istæ * generationes VIII. C. *Vulg. in.
cæli & terræ, quando creata sunt in die, terserit unt.
quo fecit Dominus Deus cælum & ter-
ram: Et omne virgultum agri antequam
oriretur in terra, omnemque herbam re-
gionis priusquam germinaret: non enim
pluerat Dominus Deus super terram, &
homo non erat qui operaretur terram.
Sed fons ascendebat e terra, irrigans u-
niversam superficiem terræ. Formavit
igitur Dominus Deus hominem de limo
terræ, & inspiravit in faciem ejus spira-
culum vitæ, & factus est homo in ani-
mam viventem. Plantaverat autem Do-
minus Deus Paradisum voluptatis a prin-
cipio, in quo posuit hominem quem for-
maverat. Produxitque Dominus Deus de
humo omne lignum pulchrum visu, & ad
vescendum suave: lignum etiam vitæ in
medio paradisi, lignumque scientiæ boni
& mali. Et fluvius egrediebatur de loco
voluptatis ad irrigandum paradisum, qui
inde dividitur in quattuor capita: Nomen
uni Phison: ipse est qui circuit omnem
terram [a] Evila, ubi nascitur aurum. Et a
aurum terræ illius optimum est: ibique
invenitur [b] bdellium, & lapis onychinus. b
Et nomen fluvii secundi * Gion: ipse est *Vulg. Gehon.
qui circuit omnem terram Æthiopiæ. No-
men vero fluminis tertii, Tigris: ipse
vadit contra Assyrios. Fluvius autem
quartus, ipse est Euphrates. Tulit ergo IX. C.
Dominus Deus hominem, & posuit eum
in paradiso voluptatis, ut operaretur &
custodiret illum: præcepitque ei dicens:
Ex omni ligno paradisi comede: de li-
gno autem scientiæ boni & mali ne co-
medas: in quoquumque enim die come-
deris ex eo, morte morieris. Dixit quo- VIII. B.
que Dominus Deus: Non est bonum esse
hominem solum: [c] faciamus ei adjuto- c
rium simile * sui. Formatis igitur, Do- *Vulg. fui.
minus Deus, de humo cunctis animan-
tibus terræ, & universis volatilibus cæli,
adduxit ea ad Adam, ut videret quid
vocaret ea: omne enim quod vocavit
Adam animæ viventis, ipsum est no-
men ejus. Appellavitque Adam nomini-
bus suis cuncta animantia, & universa
volatilia cæli, & omnes bestias terræ:
Adam

a Unus Palatin. *Evilath*. Impressa lectio ad Hebræum textum, & melioris notæ manuscriptorum est fidem.
b Videtur Βδέλλιον & λίθος ὄνυχος ab Aquila, Symmacho & Theodotione accepisse.

c Heic quoque imitatus sit Aquilam, qui ποιήσωμεν vertit plurium numero. Hebræus autem in singulari habet אעשה, *faciam*.

*Vulg. Ada. * Adam vero non inveniebatur adjutor A similis ejus. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam: quumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, & replevit carnem pro ea. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, & adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: Hoc nunc, os ex ossibus meis, & caro de carne mea, hæc vocabitur Virago, quoniam de viro sumta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ, B

a & erunt duo in carne una. [a] Erant au-
X. C. tem uterque nudi, Adam scilicet & uxor ejus, & non erubescebant.

Cap. 3. Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quæ

b sunt in paradiso [b] vescimur, de fructu C vero ligni, quod est in medio paradisi, præcepit nobis Deus ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus quod in quoquumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii, scientes bonum & malum. Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum D oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit: deditque viro suo, qui comedit. Et aperti sunt oculi amborum, quumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, & fece-

XI. C. runt sibi perizomata. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam & uxor ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradisi. Vocavitque Dominus Deus Adam, & dixit ei: E Ubi es? Qui ait: Vocem tuam audivi in paradiso, & timui eo quod nudus essem, & abscondi me. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti? Dixitque Adam: Mulier quam dedisti sociam mihi, dedit mihi de ligno, & comedi. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare

IX. B. hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens decepit me, & comedi. Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & bestias terræ: super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius: [c] c ipse conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo ejus. Mulieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos: in dolore paries filios, & sub viri [d] potestate eris, & ipse dominabitur d tui. Adæ vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuæ, & comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes * eam cunctis diebus vitæ *Vulg. ex ea. tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumtus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris. Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Eva: eo quod mater esset cunctorum viventium. Fecit II.T.XII.C. quoque Dominus Deus * Adam & uxori *Vulg. Adæ ejus tunicas pellicias, & induit eos, & ait: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum & malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum. Et emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumtus est. Ejecitque Adam, & collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, & flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.

Adam vero cognovit Evam uxorem X.B.XIII.C suam, quæ concepit, & peperit Cain, dicens: Possedi hominem per Deum. Cap. 4. Rursumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel pastor ovium, & Cain agricola. Factum est autem post multos dies ut offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum, & respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus. Ad Cain vero, & ad munera illius non respexit: iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus ejus. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus, & XIV. C. tu dominaberis illius. Dixitque Cain ad e Abel fratrem suum: [e] Egrediamur foras. Quum-

[a] Vulgata Editio. *Erat autem uterque nudus.*
[b] Quidam, quos Martianæus laudat, mss. *vescemur*, cui lectioni suffragari utquumque ait Hebr. נאכל. & præter alias antiquas Versiones, Græcus φαγόμεθα.
[c] Unus Palatinus cum Vulgata Editione *ipsa*. Veteri autem ac translatitiæ quæstioni de hujus lectione pronominis, non est hic locus. Adito Interpretes, atque ipsum cum primis Hieronym. in Quæstion. Hebraicis.
[d] Addit Hebræus textus pronomen *tui*, idest, אישך.
[e] Vide Quæstiones Hebraic. in hunc locum, quem tametsi ibi superfluum pronunciet, ex Aquila tamen heic videtur retinuisse.

Quumque essent in agro, consurrexit Cain in adversus Abel fratrem suum, & interfecit eum. Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit;
a Nescio. Num custos fratris mei [a] sum? Dixitque ad eum: Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Nunc igitur maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Quum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos: vagus & profugus eris super terram. Dixitque Cain ad Dominum: Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear. Ecce ejicis me hodie a facie terræ, & a facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra: omnis igitur qui invenerit me, occidet me. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain, se-
b ptuplum punietur. Posuitque Dominus [b] Cain signum, ut non eum interficeret omnis qui invenisset eum. Egressusque Cain a facie Domini, habitavit in terra profugus ad orientalem plagam Edem. Cognovit autem Cain uxorem suam, quæ concepit & peperit Enoch, & ædificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Enoch. Porro Enoch genuit Irad, Irad genuit Maujael, & Maujael genuit Mathusael, & Mathusael genuit Lamech. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, & nomen alteri Sella. Genuitque Ada Jabal, qui fuit Pater habitantium in tentoriis, atque pastorum. Et nomen fratris ejus Jubal: ipse fuit pater canentium cithara & organo. Sella quoque genuit Thubal Cain, qui fuit malleator, & faber in cuncta opera æris & ferri. Soror vero Thubal Cain, Noema. Dixitque Lamech uxoribus suis Adæ & Sellæ. Audite vocem meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in livorem meum. Septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech vero septuagies septies. Cognovit
XI.B.XV.C. quoque * adhuc Adam uxorem suam, &
* Vulg.tac. *adhuc*. peperit filium, vocavitque nomen ejus Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Sed & Seth natus est filius quem vocavit Enos: iste cepit invocare nomen Domini.

XVI. C. Hic est liber generationis Adam. In
Cap. 5. die qua creavit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum. Masculum & feminam creavit eos, & benedixit illis, & vocavit nomen eorum Adam, in

A die quo creati sunt. Vixit autem Adam centum triginta annis, & genuit ad imaginem & similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth. Et facti sunt dies Adam, postquam genuit Seth, octingenti anni: genuitque filios & filias. Et factum est omne tempus quod vixit Adam anni nongenti triginta, & mortuus est. Vixit quoque Seth centum quinque annis, & genuit Enos. Vixitque Seth postquam B genuit Enos, octingentis septem annis, genuitque filios & filias. Et facti sunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, & mortuus est. Vixit vero Enos nonaginta annis, & genuit Cainam. Post cujus ortum vixit octingentis quindecim annis, & genuit filios & filias. Factique sunt omnes dies Enos nongentorum quinque annorum, & mortuus est. Vixit quoque Cainan septuaginta annis, & genuit Malaleel. Et vixit Cai- C nan postquam genuit Malaleel, octingentis quadraginta annis, genuitque filios & filias. Et facti sunt omnes] dies Cainan nongenti decem anni, & mortuus est. Vixit autem Malaleel sexaginta quinque annis, & genuit Jared. Et vixit Malaleel postquam genuit Jared, octingentis triginta annis, & genuit filios & filias. Et facti sunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, & D mortuus est. Vixitque Jared centum sexaginta duobus annis, & genuit Enoch. Et vixit Jared postquam genuit Enoch, octingentis annis, & genuit filios & filias. Et facti sunt omnes dies Jared nongenti sexaginta duo anni, & mortuus est.
Porro Enoch vixit sexaginta quinque XVII. C.
annis, & genuit Mathusalam. Et ambulavit Enoch cum Deo [c] postquam ge- c
nuit Mathusalam, trecentis annis, & genuit filios & filias. Et facti sunt omnes dies Enoch trecenti sexaginta quin- E que anni. Ambulavitque cum Deo, & non apparuit: quia tulit eum Deus. Vixit quoque Mathusala centum octoginta septem annis, & genuit Lamech. Et vixit Mathusala, postquam genuit Lamech, septingentis octoginta duobus annis, & genuit filios & filias. Et facti sunt omnes dies Mathusalæ nongenti sexaginta novem anni, & mortuus est. Vixit au- F tem Lamech centum octoginta duobus annis, & genuit filium, vocavitque nomen ejus Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus manuum nostrarum, in terra cui maledixit Dominus. Vixitque Lamech postquam genuit Noe, quingentis nona-

a Palatin ms. *numquid*: alii addunt præterea *ego*.
b Cod. Urbinas, *in Cain*, proprius ad Hebræum בְּקַיִן.

c Interserit Vulgat. Interpres *& vixit*, quæ Hebræus textus verba non agnoscit.

nonaginta quinque annis, & genuit filios A
& filias. Et facti sunt omnes dies Lamech
septingenti septuaginta septem anni, &
mortuus est.
III. T.XII. Noe vero cum quingentorum esset an-
R.XVIII.C. norum, genuit Sem, Cham, & Japheth.
Cap. 6. Quumque cepissent homines multiplica-
ri super terram, & filias procreassent,
videntes filii Dei filias hominum quod
essent pulchræ, acceperunt sibi uxores
ex omnibus, quas elegerant. Dixitque B
a Deus: Non [a] permanebit spiritus meus
in homine in æternum, quia caro est:
eruntque dies illius centum viginti an-
norum. Gigantes autem erant super ter-
ram in diebus illis, postquam enim in-
gressi sunt filii Dei ad filias hominum,
illæque genuerunt, isti sunt potentes a
sæculo viri famosi. Videns autem Deus
quod multa malitia hominum esset in
terra, & cuncta cogitatio cordis in-
tenta esset ad malum omni tempore, C
pœnituit eum quod hominem fecisset in
terra. Et tactus dolore cordis intrinsecus,
Delebo, inquit, hominem, quem creavi
a facie terræ, ab homine usque ad ani-
mantia, a reptili usque ad volucres cæli:
pœnitet enim me fecisse eos. Noe vero
XIX. C. invenit gratiam coram Domino. Hæ
* Vulg. addit *sunt*. * generationes Noe: Noe, vir justus at-
que perfectus fuit in generationibus suis,
cum Deo ambulavit. Et genuit tres fi- D
lios Sem, Cham, & Japheth: corrupta
est autem terra coram Deo, & repleta
est iniquitate. Quumque vidisset Deus
terram esse corruptam (omnis quippe
caro corruperat viam suam super ter-
ram) dixit ad Noe: Finis universæ car-
nis venit coram me, repleta est terra ini-
quitate a facie eorum, & ego disperdam
eos cum terra. Fac tibi arcam de li-
b gnis [b] lævigatis, mansiunculas in arca fa-
cies, & bitumine linies intrinsecus & ex- E
trinsecus. Et sic facies eam: Trecento-
rum cubitorum erit longitudo arcæ, quin-
quaginta cubitorum latitudo, & triginta
cubitorum altitudo illius. Fenestram in
arca facies, & in cubito consummabis
summitatem ejus: ostium autem arcæ
pones ex latere deorsum, cœnacula, &
tristega facies in ea. Ecce ego adducam
diluvii aquas super terram, ut interfi-
ciam omnem carnem, in qua spiritus vi- F
*Vulg. ad. & tæ est subter cælum: * Universa quæ in
terra sunt consummentur. Ponamque fœ-
dus meum tecum, & ingredieris arcam
tu, & filii tui, uxor tua, & uxores fi-
liorum tuorum, tecum. Et ex cunctis

animantibus universæ carnis bina induces
in arcam, ut vivant tecum, masculini se-
xus & feminini. De volucribus juxta ge-
nus suum, & de jumentis in genere suo,
& ex omni reptili terræ secundum genus
suum: bina de omnibus ingredientur te-
cum, ut possint vivere. Tolles igitur te-
cum ex omnibus escis, quæ mandi pos-
sunt, & comportabis apud te, & erunt
tam tibi quam illis in cibum. Fecit ergo
Noe omnia quæ præceperat illi Deus.
Dixitque Dominus ad eum: Ingre- Cap. 7.
dere tu, & omnis domus tua in arcam,
te enim vidi justum coram me in gene-
ratione hac. Ex omnibus animantibus
mundis tolle septena & septena, mascu-
lum & feminam, de animantibus vero
non mundis duo & duo, masculum & fe-
minam. Sed & de volatilibus cæli septe-
na & septena, masculum & feminam,
ut salvetur semen super faciem univer-
sæ terræ. Adhuc enim & post dies se-
ptem ego pluam super terram quadra-
ginta diebus & quadraginta noctibus, &
delebo omnem substantiam quam feci,
de superficie terræ. Fecit ergo Noe om-
nia quæ mandaverat ei Dominus. Erat-
que sexcentorum annorum quando dilu-
vii aquæ inundaverunt super terram. XX.
Et ingressus est Noe & filii ejus, uxor
ejus & uxores filiorum ejus cum eo,
in arcam propter aquas diluvii. De ani-
mantibus quoque mundis & immundis,
& de volucribus, & ex omni quod mo-
vetur super terram, duo & duo ingres-
sa sunt ad Noe in arcam, masculus &
femina, sicut præceperat Deus Noe.
Quumque transissent septem dies, aquæ
diluvii inundaverunt super terram. An-
no sexcentesimo vitæ Noe, mense secun-
do, septimodecimo die mensis, rupti
sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cata-
ractæ cæli apertæ sunt, & facta est plu-
via super terram quadraginta diebus &
quadraginta noctibus. In articulo diei il-
lius ingressus est Noe, & Sem, & Cham,
& Japheth, filii ejus, uxor illius, &
tres uxores filiorum ejus cum eis, in ar-
cam: ipsi & omne animal secundum ge-
nus suum, universaque jumenta in gene-
re suo, & omne quod movetur super
terram in genere suo, cunctumque vola-
tile secundum genus suum, universæ a-
ves, omnesque volucres, ingressæ sunt ad
Noe in arcam; bina & bina ex omni car-
ne, in qua erat spiritus vitæ. Et quæ in-
gressa sunt, masculus & femina ex omni
carne introierunt, sicut præceperat ei
Deus,

[a] Vulgatæ huic lectioni in Quæst. præfert *judicabit*. Hebræum tamen ידון etiam antiquæ versiones perma-nendi significatu donant.

[b] Mavult in Hebraic. Quæst. interpretari *bituminatis*.

Deus: & inclusit eum Dominus de foris. A Factumque est diluvium quadraginta diebus super terram: & multiplicatæ sunt aquæ, & elevaverunt arcam in sublime a terra. Vehementer enim inundaverunt: & omnia repleverunt in superficie terræ: porro arca ferebatur super aquas. Et aquæ prævaluerunt nimis super terram: opertique sunt omnes montes excelsi sub universo cælo. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes, quos operuerat. Consumtaque est omnis caro quæ movebatur B super terram, volucrum, animantium, bestiarum, omniumque reptilium, quæ reptant super terram: universi homines, & cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra, mortua sunt. Et delevit omnem substantiam, quæ erat super terram, ab homine usque ad pecus, tam reptile quam volucres cæli: & deleta sunt de terra: remansit autem solus Noe, & qui cum eo erant in arca. Obtinueruntque aquæ C terram centum quinquaginta diebus.

III. T. XXI. C. Caput 8. Recordatus autem Deus Noe, cunctorumque animantium, & omnium jumentorum, quæ erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram, & imminutæ sunt aquæ. Et clausi sunt fontes abyssi, & cataractæ cæli: & prohibitæ sunt pluviæ de cælo Reversæque sunt aquæ de terra euntes & redeuntes: & ceperunt minui post centum quinquaginta dies. Requievitque arca mense septimo, [a] vigesimaseptima die mensis, super montes Armeniæ. At vero aquæ ibant & decrescebant usque ad decimum mensem: decimo enim mense, prima die mensis apparuerunt cacumina montium. Quumque transissent quadraginta dies, aperiens Noe fenestram arcæ, quam fecerat, dimisit corvum: qui egrediebatur, [b] & revertebatur, donec siccarentur aquæ super terram. Emisit quoque columbam post eum, ut videret si jam cessassent aquæ super faciem terræ. Quæ quum non invenisset ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam: aquæ enim erant super universam terram: extenditque manum, & apprehensam intulit in arcam. Exspectatis autem ultra septem diebus aliis, rursum dimisit columbam ex arca. At illa venit ad eum ad vesperam, portans ramum olivæ virentibus foliis in ore suo. Intellexit ergo Noe quod cessassent aquæ super terram. Exspectavitque nihilominus septem alios dies: & emisit columbam, quæ non est reversa ultra ad eum. Igitur sexcentesimo primo anno, primo mense, prima die mensis, imminutæ sunt aquæ super terram: & aperiens Noe tectum arcæ, aspexit, viditque quod exsiccata esset superficies terræ. Mense secundo septima & vigesima die mensis, arefacta est terra. XXII. C. Loquutus est autem Deus ad Noe, dicens: Egredere de arca, tu & uxor tua: filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum: Cuncta animantia quæ sunt apud te, ex omni carne, tam in volatilibus quam in bestiis & universis reptilibus, quæ reptant super terram, educ tecum, & ingredimini super terram: crescite & multiplicamini super eam. Egressus est ergo Noe, & filii ejus, uxor illius, & uxores filiorum ejus, cum eo. Sed & omnia animantia, jumenta, & reptilia quæ reptant super terram, secundum genus suum, de arca egressa sunt. V. T. Ædificavit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus & volucribus mundis, obtulit holocausta super altare. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, & ait [c] ad eum. Nequaquam ultra maledicam terræ propter homines: sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, non igitur ultra percutiam omnem animam viventem, sicut feci. Cunctis die- D bus terræ, sementis & messis, frigus & æstus, æstas & hyems, nox & dies non requiescent.

XXIII. C. Cap. 9. Benedixitque Deus Noe & filiis ejus. Et dixit ad eos: Crescite & multiplicamini, & * implete terram. Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cæli, cum universis quæ moventur in * terra, omnes pisces maris manui vestræ traditi E sunt. Et omne quod movetur & vivit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidi vobis omnia: Excepto, quod carnem cum sanguine comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis, de manu viri & fratris ejus, requiram animam hominis. Quiquumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius, ad imaginem quippe Dei factus est homo. Vos autem crescite & multiplicamini, & ingredimini super terram, & implete eam. Hæc XXIV. C. quo-

* Vulg. replete

* Vulg. super terram.

[a] Erroris accusat Martianæus Hebræum, textum, & Samaritanum, cunctasque Orientales Versiones, quæ lapsu, ut ait, librariorum præferunt, *decima septima die*, pro *vigesima septima*. Ego, utra lectio verior sit dijudicare non ausim, & malim tamen ab Hebræi stare partibus.

[b] Nostri mss. *Et non revertebatur*; Hebræus tamen ושוב, *& revertebatur*, cui concinit Chaldæus, Josephus, & Syriacus apud Didymum.

[c] Viceri possit Hieron in H[illegible], tametsi contra linguæ ejus ingenium, legisse אל-לו, *ad eum*, pro quo nunc est אל-לבו, *ad cor ejus*, aut, *suum*. Certe qui ita, ut ille, verterit, neminem scio esse.

quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios
ejus cum eo. Ecce ego statuam pactum
meum vobiscum, & cum semine vestro
post vos: & ad omnem animam viventem,
quæ est vobiscum, tam in volucribus
quam in jumentis & pecudibus terræ cun-
ctis, quæ egressa sunt de arca, & univer-
sis bestiis terræ. Statuam pactum meum
vobiscum, & nequaquam ultra interfi-
cietur omnis caro ab aquis diluvii, neque
erit deinceps diluvium dissipans terram.
Dixitque Deus: Hoc signum fœderis quod
do inter me & vos, & ad omnem animam
viventem, quæ est vobiscum in genera-
tiones sempiternas. Arcum meum ponam
in nubibus, & erit signum fœderis inter
me & inter terram. Quumque obduxero
nubibus cælum, apparebit arcus meus in
nubibus: & recordabor fœderis mei vo-
biscum, & cum omni anima vivente
quæ carnem vegetat: & non erunt ultra
aquæ diluvii ad delendam universam car-
nem. Eritque arcus in nubibus, & vide-
bo illum, & recordabor fœderis sempi-
terni, quod pactum est inter Deum & in-
ter omnem animam viventem universæ
carnis quæ est super terram. Dixitque
Deus Noe: Hoc erit signum fœderis, quod
constitui inter me & inter omnem car-
XIV. B. nem super terram. Erant igitur filii Noe,
XXV. C. qui egressi sunt de arca, Sem, Cham,
& Japheth: porro Cham ipse est pater
Chanaan. Tres isti sunt filii Æoe: & ab
his disseminatum est omne hominum ge-
nus super universam terram. Cepitque
Noe vir agricola exercere terram, & plan-
tavit vineam. Bibensque vinum inebria-
tus est, & nudatus in tabernaculo suo.
Quod quum vidisset Cham pater Cha-
naan, verenda scilicet patris sui esse nu-
data, nuntiavit duobus fratribus suis fo-
ras. At vero Sem & Japheth pallium im-
posuerunt humeris suis, & incedentes re-
trorsum, operuerunt verenda patris sui:
faciesque eorum aversæ erant, & patris
virilia non viderunt. Evigilans autem
Noe ex vino, quum didicisset quæ fece-
rat ei filius suus minor, ait: Maledictus
Chanaan, servus servorum erit fratribus
suis. Dixitque: Benedictus Dominus Deus
Sem, sit Chanaan servus ejus. Dilatet
Deus Japheth, & habitet in tabernaculis
XXVI. C. Sem, sitque Chanaan servus ejus. Vixit
autem Noe post diluvium trecentis quin-
quaginta annis. Et impleti sunt omnes
dies ejus nongentorum quinquaginta an-
VI. T. norum, & mortuus est.

XV. B. Hæ generationes filiorum Noe, Sem,
Cap. 10. Cham & Japheth: natique sunt eis filii
post diluvium. Filii Japheth: Gomer, &
A Magog, & Madai, & Iavan, & Thubal,
& Mosoch, & Thiras. Porro filii Gomer:
Ascenez & Riphath & Thogorma. Filii
autem Javan: Elisa & Tharsis, Cetthim,
& Dodanim. Ab his divisæ sunt insulæ
gentium in regionibus suis: unusquisque
secundum linguam suam & familias suas
in nationibus suis. Filii autem Cham:
Chus & Mesraim, & Phuth, & Cha-
naan. Filii Chus: Saba, & Evila, & Sa-
batha, & Regma, & Sabathaca. Filii
B Regma: Saba, & Dadan. Porro Chus ge-
nuit Nemrod: ipse cepit esse potens in
terra, & erat robustus venator coram
Domino. Ob hoc exivit proverbium:
Quasi Nemrod robustus venator coram
Domino. Fuit autem principium regni
ejus Babylon, & Arach, & Achad, &
Chalanne, in terra Sennaar. De terra il-
la egressus est Assur, & ædificavit Nine-
ven, & plateas civitatis, & Chale. Re-
sen quoque inter Nineven & Chale: hæc
C est civitas magna. At vero Mesraim ge-
nuit Ludim, & Anamim, & Laabim:
Nephtuim, & Phetrusim, & Chasluim,
de quibus egressi sunt Philisthiim & Chaph-
turim. Chanaan autem genuit Sidonem
primogenitum suum, Ethæum, & Jebu-
sæum, & Amorræum, Gergesæum, E-
væum, & Aracæum: Sinæum, & Ara-
dium, Samaræum, & Amathæum: &
post hæc disseminati sunt populi Chana-
næorum. Factique sunt termini Chanaan
D venientibus a Sidone Geraram usque Ga-
zam, donec ingrediaris Sodomam & Go-
morram, & Adamam, & Seboim, usque
Lesa. Hi filii Cham in cognationibus, &
linguis, & generationibus, terrisque &
gentibus suis. De Sem quoque nati sunt,
patre omnium filiorum Heber, fratre
Japhet majore. Filii Sem: Ælam &
Assur, & Arphaxad, & Lud, & Aram.
Filii Aram: Hus, & Hul & Gether, &
Mes. At vero Arphaxad genuit Sale, de
quo ortus est Heber. Natique sunt He-
E ber filii duo, nomen uni Phaleg, eo quod
in diebus ejus divisa sit terra & nomen fra-
tris ejus Jectan: Qui Jectan genuit Elmo-
dad, & Saleph, & Asarmoth, Jare, &
Aduram, & Uzal, & Decla, & Ebal,
& Abimael, Saba, & Ophir, & Evila,
& Jobab; omnes isti filii Jectan. Et fa-
cta est habitatio eorum de Messa pergen-
tibus usque Sephar montem orientalem.
Isti filii Sem, secundum cognationes, &
linguas, & regiones, in gentibus suis.
F Hæ familiæ Noe juxta populos, & natio-
nes suas. Ab his divisæ sunt gentes in terra XVI. B.
post diluvium. XXVII. C.

Erat autem terra labii unius, & ser- Cap. 11.
monum

monum eorumdem. Quumque proficiscerentur de oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, & habitaverunt in eo, Dixitque alter ad proximum suum: Venite, faciamus lateres, & coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro saxis, & bitumen pro cæmento: & dixerunt: Venite, faciamus nobis civitatem & turrim, cujus culmen pertingat ad cœlum: & celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras. Descendit autem Dominus ut videret civitatem & turrim, quam ædificabant filii Adam, & dixit: Ecce, unus est populus, & unum labium omnibus: cœperuntque hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur, descendamus, & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, & cessaverunt ædificare civitatem. Et idcirco vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi confusum est labium universæ terræ: & inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum. Hæ sunt generationes Sem: Sem centum erat annorum quando genuit Arphaxad, biennio post diluvium. Vixitque Sem postquam genuit Arphaxad, quingentis annis: & genuit filios & filias. Porro Arphaxad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale. Vixitque Arphaxad postquam genuit Sale, * quadringentis tribus annis, & genuit filios, & filias. Sale, quoque vixit triginta annis, & genuit Heber. Vixitque Sale postquam genuit Heber, * quadringentis tribus annis, & genuit filios & filias. Vixit autem Heber triginta quattuor annis, & genuit Phaleg. Et vixit Heber postquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis: & genuit filios & filias, Vixit quoque Phaleg triginta annis, & genuit Reu. Vixitque Phaleg postquam genuit Reu, ducentis novem annis: & genuit filios & filias. Vixit autem Reu triginta duobus annis, & genuit Sarug. Vixit quoque Reu postquam genuit Sarug, ducentis septem annis, & genuit filios & filias. Vixit vero Sarug triginta annis, & genuit Nahor. Vixitque Sarug postquam genuit Nahor, ducentis annis, & genuit filios & filias. Vixit autem Nahor viginti novem annis, & genuit Thare. Vixitque Nahor postquam genuit Thare, centum decem & novem annis: & genuit filios & filias. Vixitque Thare septuaginta annis, & genuit Abram, & Nahor, & Aran.

XXVIII. C. Hæ sunt autem generationes Thare: Thare genuit Abram, & Nahor, & Aran. Porro Aran genuit Lot. Mortuusque est Aran ante Thare patrem suum in terra nativitatis suæ in Ur Chaldæorum. Duxerunt autem Abram & Nahor uxores: nomen uxoris Abram, Sarai, & nomen uxoris Nahor, Melcha filia Aran, patris Melchæ, & * patris Ieschæ. Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos. Tulit itaque Thare Abram filium suum, & Lot filium Aran, filium filii sui, & Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui, & eduxit eos de Ur Chaldæorum, ut irent in terram Chanaan: veneruntque usque Haran, & habitaverunt ibi. Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, & mortuus est in Haran.

Dixit autem Dominus ad Abram: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, * in terram quam monstrabo tibi. Faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur universæ cognationes terræ. Egressus est itaque Abram sicut præceperat ei Dominus: & ivit cum eo Lot. Septuaginta quinque annorum erat Abram quum egrederetur de Haran. Tulitque Sarai uxorem suam, & Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran. Et egressi sunt ut irent in terram Chanaan. Quumque venissent in eam, pertransivit Abram terram usque ad locum Sichem, usque ad convallem illustrem: Chananæus autem tunc erat in terra. Apparuitque Dominus Abram, & dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Qui ædificavit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel, & ab oriente Ai: ædificavit quoque ibi altare Domino, & invocavit nomen ejus. Perrexitque Abram vadens, & ultra progrediens ad meridiem. Facta est autem fames in terra: descenditque Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur ibi: prævaluerat enim fames in terra. Quumque prope esset, ut ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai uxori suæ: Novi quod pulchra sis mulier: & quod quum viderint te Ægyptii, dicturi sunt: Uxor ipsius est: & interficient me, & te reservabunt. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis: ut bene sit mihi propter te, & vivat anima mea ob gratiam tui. Quum itaque ingressus esset Abram Ægyptum, viderunt Ægyptii mulierem quod esset

Marginalia: A, B, C, D, E, F

* Ita cod. mss. S. German. n. 3. Heb. Syr. & Arab. At vero Sam. editi Latini. & mss. plurimi libri legunt 303.
* Vulg. quadraginta.

* Num. ... tris.

VII. T. XVI... XX... Capul. 22. * Vulg. addit & Ven

XXX. C.

XVIII. I.

eſſet pulchra nimis. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, & laudaverunt eam apud illum: & ſublata eſt mulier in domum Pharaonis. Abram vero bene uſi ſunt propter illam: fueruntque ei oves, & boves, & aſini, & ſervi, & famulæ, & aſinæ, & cameli. Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, & domum ejus, propter Sarai uxorem Abram. Vocavitque Pharao Abram, & dixit ei: Quidnam eſt, quod feciſti mihi? quare non indicaſti quod uxor tua eſſet? Quam ob B cauſam, dixiſti eſſe ſororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecce conjux tua, accipe eam, & vade. Præcepitque Pharao ſuper Abram viris: & deduxerunt eum, & uxorem illius, & omnia quæ habebat.

XIX B. Cap. 13. Aſcendit ergo Abram de Ægypto, ipſe & uxor ejus, & omnia quæ habebat, & Lot cum eo, ad Auſtralem plagam. a Erat autem [a] dives valde in poſſeſſione argenti & auri. Reverſuſque eſt per iter, C quo venerat, a meridie in Bethel, uſque ad locum ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel & Ai, in loco altaris quod fecerat prius, & invocavit ibi nomen Domini. Sed & Lot qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, & armenta, & tabernacula. Nec poterat eos capere terra, ut habitarent ſimul: erat quippe ſubſtantia eorum multa, & non quibant habitare communiter. Unde & facta eſt rixa inter paſtores gregum Abram & Lot. D Eo autem tempore Chananæus & Pherezæus habitabant in terra illa. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne, quæſo, ſit jurgium inter me & te, & inter paſtores meos & paſtores tuos: fratres enim ſumus. Ecce univerſa terra coram te eſt: recede a me, obſecro: ſi ad ſiniſtram jeris, ego dexteram tenebo: ſi tu dexteram elegeris, ego ad ſiniſtram pergam. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, quæ univerſa irri- E gabatur, antequam ſubverteret Dominus Sodomam & Gomorram, ſicut paradiſus Domini, & ſicut Ægyptus venientibus in Segor. Elegitque ſibi Lot regionem circa Jordanem, & receſſit ab Oriente, diviſique ſunt alterutrum a fratre ſuo. Abram habitavit in terra Chanaam: Lot vero moratus eſt in oppidis, quæ erant circa Jordanem, & habitavit in Sodo-

A mis. Homines autem Sodomitæ peſſimi erant, & peccatores [b] coram Domino nimis. Dixitque Dominus ad Abram, b XX. B. XXXI. C. poſtquam diviſus eſt Lot ab eo: Leva oculos tuos, & vide a loco, in quo nunc es, ad aquilonem & ad meridiem, ad Orientem & ad Occidentem. Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo & ſemini tuo uſque in ſempiternum. Faciamque ſemen tuum ſicut pulverem terræ: ſi quis poteſt hominum numerare pulverem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit. Surge, & perambula terram in longitudinem, & in latitudinem ſuam, quia tibi daturus ſum eam. Movens igitur Abram tabernaculum ſuum, venit & habitavit juxta convallem Mamre, quæ eſt in Hebron: ædificavitque ibi altare Domino.

VIII. T. XXXII. C. Cap. 14. Factum eſt autem in illo tempore, ut Amraphel Rex Senaar & Arioch Rex Ponti, & Chodorlahomor Rex Elamitarum, & Thadal Rex Gentium, inirent bellum contra Bara regem Sodomorum, & contra Berſa regem Gomoræ, & contra Sennaab regem Adamæ, & contra Semeber regem Seboim, contraque regem Balæ, ipſa eſt Segor. Omnes hi convenerunt in vallem Silveſtrem, quæ nunc eſt mare ſalis. Duodecim enim annis ſervierant Chodorlahomor, & tertio-decimo anno receſſerunt ab eo. Igitur anno quartodecimo venit Chodorlahomor, & reges qui erant cum eo: percuſſeruntque Raphaim in Aſtaroth Carnaim, & Zuzim [c] cum eis, & Emim in Save Cariathaim, c & Horræos in montibus Seir, uſque ad Campeſtria Pharan, quæ eſt in ſolitudine. Reverſique ſunt, & venerunt ad fontem Meſphat, ipſa eſt Cades: & percuſſerunt omnem regionem Amalecitarum, & Ammoræum qui habitabat in Aſaſon Thamar, Et egreſſi ſunt rex Sodomorum, & rex Gomorræ, rexque Adamæ, & rex Seboim, nec non & rex Balæ, quæ eſt Segor: & direxerunt aciem contra eos in valle Silveſtri, ſcilicet adverſum Codorlahomor regem Elamitarum, & Thadal regem Gentium, & Amraphel regem Sennaar, & Arioch regem Ponti: quattuor reges adverſus quinque. Vallis autem Silveſtris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomorum, & Gomorræ terga verterunt, ceci-

 cide-

a Vetus hæc lectio eſt: & Hieronymum movit, *quomodo potuerit* (Abraam) *exiens de Ægypto fuiſſe* dives valde? *Quod ſolvitur*, inquit, *illa Hebraica veritate, in qua ſcribitur, Aram* gravis vehementer, *hoc eſt*, βαρὺς σφόδρα.

b In Hebraico tantum eſt, ליהוה *Deo*. Et ipſe etiam Hieron. in Quæſtionibus in hunc locum, *ſuperflue*, inquit, *hic in ſeptuaginta Interpretibus additum eſt*, in conſpectu Dei.

c Hieronymus ait. *Baem*, *pro quo* (LXX.) *dixerunt* ἅμα αὐτοῖς, *hoc eſt*, *cum eis*, *putaverunt ſcribi per* he, *ducti elementi ſimilitudine*, *quum per* heth *ſcriptum ſit*. *Baem enim quum per tres literas ſcribitur*, *ſi mediam he habet*, *interpretatur*, in eis. *ſi autem* heth, *ut in præſenti*, *locum ſignificat*, *ideſt*, in hom.

ciderumtque ibi, & qui remanserant, fugerunt ad montem. Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum & Gomorræ, & universa quæ ad cibum pertinent, & abierunt: necnon & Lot & substantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis. Et ecce unus qui evaserat, nuntiavit Abram Hebræo, qui habitabat in convalle Mamre Amorræi, fratris Escol, & fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram. Quod quum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem & octo, & persequutus est [a] eos usque Dan. Et divisis sociis, irruit super eos nocte: percussitque eos, & persequutus est eos usque Hoba, quæ est ad lævam Damasci. Reduxitque omnem substantiam, & Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque & populum. Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ejus, postquam reversus est a cæde Chodorlahomor, & regum qui cum eo erant in valle Save, quæ est vallis regis. At vero Melchisedec rex Salem, proferens panem & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi) benedixit ei, & ait: Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit cælum & terram, & benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cætera tolle tibi. Qui respondit ei: Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli & terræ, quod a filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditavi Abram: exceptis his, quæ comederunt juvenes, & partibus virorum qui venerunt mecum, Aner, Escol, & Mamre: isti accipient partes suas.

VIIIs T. XXI. B. XXXIII. C. Cap. 15. His ita transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem dicens: Noli timere, Abram: ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Dixitque Abram, Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque liberis, & filius procuratoris domus meæ, iste Damascus Eliezer. Addiditque Abram: Mihi autem non dedisti semen, & ecce vernaculus meus, hæres meus erit. Statimque sermo Domini factus est ad eum, dicens: Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, & ait illi:

A Suspice cælum, & numera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. Credidit [b] Domino, & reputatum est illi ad justitiam. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, & possideres eam. At ille ait: Domine Deus, unde scire possum, quod possessurus sim eam? Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium,
B turturem quoque & columbam. Qui tollens universa hæc, divisit ea per medium, & utrasque partes contra se altrinsecus posuit: aves autem non divisit. Descenderuntque volucres super cadavera, & abigebat eas Abram. Quumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, & horror magnus, & tenebrosus invasit eum. Dictumque est ad eum: Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subjicient
C eos servituti, & affligent quadringentis annis. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo, & posthæc egredientur cum magna substantia. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona. Generatione autem quarta revertentur huc: necdum enim completæ sunt iniquitates Amorræorum usque ad præsens tempus. Quum ergo occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter divisiones illas. In die illo
D pepigit Dominus cum Abram fœdus dicens: Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem. Cinæos, & Cenezæos, & Cedmonæos, & Ethæos, & Pherezæos, Raphaim quoque, & Amorræos, & Chananæos, & Gergesæos, & Jebusæos.

Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos; sed habens ancillam Ægyptiam nomine Agar, dixit marito suo: X T. Cap. [16]
E Ecce conclusit me Dominus, ne parerem, ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Quumque ille acquiesceret deprecanti, tulit Agar Ægyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare ceperant in terra Chanaan, & dedit eam viro suo uxorem. Qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam. Dixitque Sarai ad Abram: Inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quod concepe-
F rit, despectui me habet: judicet Dominus inter me & te. Cui respondens Abram:

[a] Ita & in Hebraicis Quæst. legit, nec tamen verbo admonet de Hebraica lectione, quæ pronomen eos heic loci non agnoscit.

[b] Vulg. *credidit Abram Deo*, Hebræo dissentiente.

bram: Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit. Quumque invenisset illam angelus Domini juxta fontem aquæ in solitudine, * qui est in via Sur, a dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? & quo vadis? quæ respondit: A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu ipsius. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, & non numerabitur præ multitudine. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, & paries filium: vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam. Hic erit ferus homo, manus ejus contra omnes, & manus omnium contra eum, & e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu, Deus, qui vidisti me. Dixit enim: Profecto hic vidi posteriora videntis me. Propterea appellavit puteum illum, Puteum viventis & videntis me. Ipse est inter Cades & Barad. Peperitque Agar Abræ filium: qui vocavit nomen ejus Ismael. Octoginta & sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.

* Vulg. quæ

XXII. B. XXXIV. C. Cap. 17. Postquam vero nonaginta & novem annorum esse ceperat, apparuit ei Dominus: dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus. Ponamque fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis. Cecidit Abram pronus in faciem. Dixitque ei Deus: Ego sum, & pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram: sed appellaberis Abraam, quia patrem multarum gentium constitui te. Faciamque te crescere vehementissime, & ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur. Et statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis, fœdere sempiterno: ut sim Deus tuus, & seminis tui post te. Daboque tibi & semini tuo terram peregrinationis tuæ,
XI. T. omnem terram Chanaan in possessionem æternam, eroque Deus eorum. Dixit iterum Deus ad Abraam: Et tu ergo custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis. Hoc est pactum meum quod observabitis inter me & vos, & semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculi-

A num, & circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus, quam emtitius circumcidetur, & quiquumque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum
B meum irritum fecit. Dixit quoque Deus ad Abraam: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. Et benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque in nationes, & reges populorum orientur ex eo. Cecidit Abraam in faciem suam, & risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te. Et ait Deus ad Abraam: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, & constituam pactum meum illi in fœdus
C sempiternum, & semini ejus post eum. Super Ismael quoque exaudivi te: ecce, benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum valde, duodecim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam. Pactum vero meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero. Quumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ab Abraam. Tulit autem Abraam Ismaelem filium suum, & omnes vernaculos domus suæ: universosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus suæ, & circumcidit carnem præ-
D putii eorum statim in ipsa die, sicut præceperat ei Deus. Abraam nonaginta & novem erat annorum quando circumcidit carnem præputii sui. Et Ismael filius * ejus tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suæ. Eadem die circumcisus est Abraam & Ismael filius ejus. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi,
E quam emtitii & alienigenæ pariter circumcisi sunt.

*Vulg. tacet ejus.

Apparuit autem ei Dominus in convalle Mamre sedenti in ostio tabernaculi sui, in ipso fervore diei. Quumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes * propter eum, quos quum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, & adoravit in terram: Et dixit:
F Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum; sed afferam pauxillum aquæ, & lavate pedes ve-

XII. T. XXXIII. B. XXXV. C. Cap. 18.

*Vulg. prope.

a Addit Vulgatus Interpres *in deserto*, quæ varia lectio videtur, pro *in solitudine*, ex libri ora in textum intrusa.

vestros, & requiescite sub arbore. Ponam- A que bucellam panis, & confortate cor vestrum, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad servum vestrum. Qui dixerunt: Fac ut loquutus es. Festinavit Abraam in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria sata similæ commisce, & fac subcinericios panes. Ipse vero ad armamentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum & optimum, deditque puero: qui festinavit & coxit illum. Tulit quoque butyrum & lac, & B vitulum quem coxerat, & posuit coram eis: ipse vero stabat juxta eos sub arbore. Quumque comedissent, dixerunt ad eum: Ubi est Sara uxor tua? ille respondit: Ecce in tabernaculo est. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, & habebit filium Sara uxor tua. Quo audito, Sara risit post ostium tabernaculi. Erant autem ambo senes, provectæque ætatis, & desierunt Saræ fieri muliebria. Quæ risit occulte, dicens: Post- C quam consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Dixit autem Dominus ad Abraam: Quare risit Sara, dicens: Num vere paritura sum anus? Numquid Deo est quidquam difficile? juxta condictum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium. Negavit Sara dicens, Non risi, timore perterrita. Dominus autem: D Non est, inquit, ita; sed risisti. Quum ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam, & Abraam simul gradiebatur, deducens eos. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraam quæ gesturus sum, quum futurus sit in gentem magnam, ac robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ? Scio enim quod præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se, ut custodiant viam Domini, & faciant justitiam & judicium, ut adducat Dominus propter Abraam omnia quæ loquutus est E ad eum. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggravatum est nimis. Descendam & videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non est ita, ut sciam. Converteruntque se inde, & abierunt Sodomam: Abraam vero adhuc stabat coram Domino. Et appropinquans ait: Numquid perdes justum cum im- F pio? Si fuerint quinquaginta justi in civitate, peribunt simul, & non parces loco illi propter quinquaginta justos, si

A fuerint in ea? Absit a te, ut rem hanc facias, & occidas justum cum impio, fiatque justus sicut impius. Non est hoc tuum. Qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium *. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta justos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos. Respondens Abraam ait: Quia semel cepi, loquar ad Dominum meum, quum sim B pulvis & cinis. Quid si minus quinquaginta justis, quinque fuerint? delebis, propter [a] quinque, universam urbem? Et ait; Non delebo, si invenero ibi quadraginta & quinque. Rursumque loquutus est ad eum: Sin autem quadraginta [b] inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta. Ne quæso, inquit, indigneris, Domine, si loquar: Quid si inventi fuerint ibi triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi tri- C ginta. Quia semel, ait, cepi, loquar ad Dominum meum: Quid si inventi fuerint ibi viginti? Dixit: Non interficiam propter viginti. Obsecro, inquit, ne irascaris, Domine, si loquar adhuc semel: Quid si inventi fuerint ibi decem? Et dixit? Non delebo propter decem. Abiit Dominus, postquam cessavit loqui ad Abraam, & ille reversus est in locum D suum.

*addit Vulg. hoc.

Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere, sedente Lot in foribus civitatis. Qui quum vidisset, * surrexit, & ivit obviam eis: adoravitque pronus in terram, & dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri, & manete ibi: lavate pedes vestros: & mane proficiscemini in viam vestram. Qui dixerunt; Minime, sed in platea manebimus. Compulit illos oppido ut diverterent ad eum: ingressisque domum illius, fecit convivium, coxit azyma: & comederunt. E Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul. Vocaveruntque Lot, & dixerunt ei: Ubi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoscamus eos. Egressus ad eos Lot, post tergum occludens ostium, ait: Nolite, quæso, fratres mei, nolite malum hoc facere. Habeo duas filias, F quæ necdum cognoverunt virum:] educam eas ad vos, & abutimini eis sicut placuerit vobis, dummodo viris istis nihil faciatis mali, quia ingressi sunt sub umbraculum culminis mei. At illi dixerunt: Recede illuc. Et rursus: ingressus es, inquiunt,

XXXVI. C. Cap. 19.

*Vulg. Addit eos

[a] Vulgatus Interpres: propter quadraginta quinque, dissentiente Hebræo בחמשה

[b] Addit & Hebræus שם, & Vulgat. Interpres ibi.

quiunt, ut advena; numquid ut judices? A te ergo ipsum magis quam hos affligemus. Vimque faciebant Lot vehementissime: * jam prope erant ut infringerent fores. Et ecce miserunt manum viri, & introduxerunt ad se Lot, clauseruntque ostium, & eos, qui erant foris, percusserunt cæcitate a minimo usque ad maximum, ita ut ostium invenire non possent. Dixerunt autem ad Lot: Habes hic tuorum quempiam? generum, aut filios, aut filias, omnes, qui tui sunt, educ de ur- B be hac: delebimus enim locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino, qui misit nos ut perdamus * illum. Egressus itaque Lot, loquutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, & dixit: Surgite, egredimini de loco isto: quia delebit Dominus civitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui. Quumque esset mane, cogebant eum Angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, & duas filias quas habes: ne C & tu pariter pereas in scelere civitatis. Dissimulante illo, apprehenderunt manum ejus, & manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi. Et eduxerunt eum, & posuerunt extra civitatem. Ibi [a] loquutus est Dominus ad eum: Salva animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione: sed in monte salvum te D fac, ne & tu simul pereas. Dixitque Lot ad eos: Quæso Domine mi, quia invenit servus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiam tuam quam fecisti mecum, ut salvares animam meam, nec possum in monte salvari, ne forte apprehendat me malum, & moriar: Est civitas hæc juxta, ad quam possum fugere, parva, & salvabor in ea: numquid non modica est, & vivet anima mea? Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subvertam urbem pro qua loquutus es. Festina & sal- E vare ibi, quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illud. Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. Sol egressus est super terram, & Lot ingressus est Segor. Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem a Domino de cælo, & subvertit civitates has, & omnem circa regionem,

* Vulg. jamque erat.

* Vulg. illos.

XXXVII. C.

universos habitatores urbium, & cuncta terræ virentia. Respiciensque uxor ejus post se, versa est in statuam salis. Abraam autem consurgens mane, ubi steterat prius cum Domino, intuitus est Sodomam & Gomorram, & universam terram regionis illius: viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum. Quum enim subverteret Deus civitates regionis illius, recordatus est Abraæ, & liberavit Lot de subversione urbium in quibus habitaverat. Ascenditque Lot de Segor, & mansit in monte, duæ quoque filiæ ejus cum eo (timuerat enim manere in Segor) & mansit in spelunca ipse, & duæ filiæ ejus cum eo. Dixitque major ad minorem: Pater noster senex est, & nullus virorum remansit in terra qui possit ingredi ad nos juxta morem universæ terræ. Veni, inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, ut servare possimus ex patre nostro semen. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa: Et ingressa est major, dormivitque cum patre: at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit. Altera quoque die, dixit major ad minorem: Ecce dormivi heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, & dormies cum eo, ut salvemus semen de patre nostro. Dederunt & illa nocte patri [b] vinum, ingressaque minor filia, dormivit cum eo, & nec tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quando illa surrexerit. Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre suo. Peperitque major filium, & vocavit nomen ejus Moab: ipse est pater Moabitarum usque in præsentem diem. Minor quoque peperit filium, & vocavit nomen [c] Ammon, id est, filius populi mei: ipse est pater Ammonitarum usque hodie.

XXIV. B.

XIII. T.

Profectus inde Abraam in terram australem, habitavit inter Cades & Sur, & peregrinatus est in Geraris. Dixitque de Sara uxore sua: Soror mea est. Misit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eam. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim virum. Abimelech vero non tetigerat eam, & ait: Domine,

XIV. T. XXV. B. XXXVIII. C. Cap. 20.

a Pro his, *Ibi loquutus est Dominus ad eum*, Hebræus habet, *Et factum est, quum illi eduxissent eos foras, dixit* &c. Vulgatus quoque Interpres abludit, *Ibique loquuti sunt ad eum dicentes*, &c.

b Addunt Hebræus textus & Vulgat. Interpres, *suo*.

c Non est in Hebræo archetypo hoc nomen: sed tantum habet, ותקרא שמו בן עמי הוא אבי: *Et vocavit nomen ejus Ben-ammi, ipse est pater &c.* Illud porro *Ben-ammi* sonat *filium populi mei*, quæ Hieronymi interpretatio est. Hinc autumat Martian. nomen *Ammon* excidisse ex Hebræo hodierno, quod tamen adeo non est verosimile, ut Sacro contextui, ejusque ingenio linguæ repugnet, etymologiam, quæ nec tamen satis bene respondet, vernaculi ejusdem sermonis adnecti. Hoc propius ad fidem est, ex Græca paraphrasi, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀμμὰν λέγουσα, υἱὸς γένους μου, versionem heic derivari. Vid. Qu. Hebraicas.

ne, num gentem ignorantem & justam A interficies? Nonne ipse dixit mihi: Soror mea est, & ipsa ait: Frater meus est? in simplicitate cordis mei, & munditia manuum mearum, feci hoc. Dixitque ad eum Deus: Et ego scio quod simplici corde feceris, & ideo custodivi te ne peccares in me, & non dimisi ut tangeres eam. Nunc igitur redde viro suo uxorem, quia Propheta est: & orabit pro te, & vives: si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris B tu, & omnia quæ tua sunt. Statimque de nocte consurgens Abimelech, vocavit omnes servos suos, & loquutus est universa verba hæc in auribus eorum, timueruntque omnes viri valde. Vocavit autem Abimelech etiam Abraam, & dixit ei: Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, quia induxisti super me & super regnum meum peccatum grande? quæ non debuisti facere, fecisti nobis. Rursusque expostulans, ait: C Quid vidisti, ut hoc faceres? Respondit Abraam: Cogitavi mecum, dicens: Forsitan non est timor Dei in loco isto, & interficient me propter uxorem meam: alias autem vere soror mea est, filia patris mei, & non filia matris meæ, & duxi eam in uxorem. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies mecum: in omni loco, ad quem ingrediemur, dices, quod frater tuus sim. Tulit igitur Abimelech oves & boves, & servos & ancillas, & dedit Abraam: reddiditque illi Saram D uxorem suam, & ait: Terra coram vobis est, ubiquumque tibi placuerit, habita. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt, & quoquumque perrexeris: mementoque te deprehensam. Orante autem Abraam, sanavit Deus Abimelech, & uxorem ancillasque ejus, & pepererunt: concluserat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram E uxorem Abraæ.

XV. T. XXVI. B. XXXVIII. C. *Cap. 21.* Visitavit autem Dominus Saram, sicut promiserat, & implevit quæ loquutus est. Concepitque & peperit filium in senectute sua, tempore quo prædixerat ei Deus. Vocavitque Abraam nomen filii sui, quem genuit ei Sara, Isaac: & circumcidit eum octavo die, sicut præceperat ei Deus, quum centum esset annorum: hac quippe ætate patris, natus est Isaac. Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus: quiquumque audierit, corridebit mihi. Rursumque ait: Quis auditurum crederet Abraam, quod Sara lactaret filium, quem peperit ei jam seni? Crevit igitur puer, & ablactatus est: fecitque Abraam grande convivium in die ablactationis ejus. XL. C. Quumque vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem, [a] dixit ad Abraam: Ejice ancillam hanc, & filium ejus, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Dure accepit hoc Abraam pro filio suo. Cui dixit Deus: non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla tua, omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia in Isaac vocabitur tibi semen. Sed & filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Surrexit itaque Abraam mane, & tollens panem & utrem aquæ, imposuit scapulæ ejus, tradiditque puerum, & dimisit eam. V. T. Quæ quum abiisset, errabat in solitudine Bersabee. Quumque consumta esset aqua in utre, abjecit puerum subter unam arborum, quæ ibi erant. Et abiit, seditque e regione procul quantum potest arcus jacere. Dixit enim: Non videbo morientem puerum: & sedens contra, levavit vocem suam, & flevit. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque Angelus Dei Agar de cælo, dicens: Quid agis, Agar? noli timere: exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo est: surge, tolle puerum, & tene manum illius: quia in gentem magnam faciam eum. Aperuitque oculos ejus Deus: quæ videns puteum aquæ, abiit, & implevit utrem, deditque puero bibere. Et fuit cum eo: qui crevit, & moratus est in solitudine, factusque est juvenis sagittarius. Habitavitque in deserto Pharan, XLI. C. & accepit illi mater sua uxorem de terra Ægypti. Eodem tempore dixit Abimelech, & Phichol princeps exercitus ejus, ad Abraam: Deus tecum est in universis, quæ agis. Jura ergo per Deum, ne noceas mihi, & posteris meis, stirpique meæ: sed juxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi, & terræ in qua versatus es advena. Dixitque Abraam: Ego jurabo. Et increpavit Abimelech propter puteum aquæ, quem vi abstulerant servi illius. Responditque Abimelech: Nescivi quis fecerit hanc rem: sed & F tu non indicasti mihi, & ego non audivi præter hodie. Tulit itaque Abraam oves & boves, & dedit Abimelech: percusseruntque ambo fœdus. Est statuit Abraam

a Vetus Latina versio addebat, *cum Isaac filio suo*. Nostri mss. *cum Isaac* tantum addunt; in uno autem Palatin. voces *filio suo* in libri ora adnotavit posterior manus.

Abraam septem agnas gregis seorsum. Cui dixit Abimelech: Quid sibi volunt septem agnæ istæ, quas stare fecisti seorsum? At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea, ut sint in testimonium mihi, quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee: quia ibi uterque juraverunt. Et inierunt fœdus pro puteo juramenti. Surrexit autem Abimelech, & Phicol princeps militiæ ejus, reversique sunt in terram Philisthinorum. Abraam vero plantavit nemus in Bersabee, & invocavit ibi nomen Domini Dei æterni. Et fuit colonus terræ Philisthinorum diebus multis.

XVI. T. XXVII. B. XLII. C. *Cap. 22.*

Quæ postquam gesta sunt, tentavit Deus Abraam, & dixit ad eum: Abraam*. Ille respondit: Adsum. Ait illi, Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram [a] visionis: atque offer eum ibi in holocaustum super unum montium quem monstravero tibi. Igitur Abraam de nocte consurgens, stravit asinum suum, ducens secum duos juvenes, & Isaac filium suum. Quumque concidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem præceperat ei Deus. Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul: dixitque ad pueros suos: Exspectate hic cum asino: ego & puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos. Tulit quoque ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse vero portabat in manibus ignem & gladium. Quumque pergerent duo simul, dixit Isaac patri suo: Pater mi. At ille respondit: Quid vis, fili? Ecce, inquit, ignis & ligna: ubi est victima holocausti? Dixit Abraam: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter: veneruntque ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo ædificavit altare, & desuper ligna composuit: quumque colligasset Isaac filium suum, posuit eum in altari super struem lignorum. Extenditque manum, & arripuit gladium, ut immolaret filium suum. Et ecce Angelus Domini de cælo clamavit, dicens: Abraam, Abraam. Qui respondit: Adsum. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod timeas Deum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me. Levavit Abraam oculos suos, viditque post tergum arietem [b] inter vepres hærentem cornibus suis, quem assumens obtulit holocaustum pro filio suo. Appellavitque nomen loci illius, Dominus videt. Unde usque hodie dicitur: In monte Dominus [c] videbit. Vocavit autem Angelus Domini Abraam secundo de cælo, dicens: Per memetipsum juravi, dicit Dominus: quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo unigenito: [d] benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Reversus est Abraam ad pueros suos, abieruntque Bersabee simul, & habitavit ibi. His ita gestis, nuntiatum est Abraam quod Melcha quoque genuisset filios Nahor fratri suo: Hus primogenitum, & Buz fratrem ejus, & Camuel patrem Syrorum, & Chased, & Azau, Pheldas quoque & Jedlaph, ac Bathuel, de quo nata est Rebecca: octo istos genuit Melcha, Nahor fratri Abraam. Concubina vero illius nomine Roma, peperit Tabee, & Gaham, & Tahas, & Maacha.

* Repetit Vulg. *Abraam*, juxta Græc.

XVII. T. XLIII. C. *Cap. 23.*

Vixit autem Sara centum viginti septem annis. Et mortua est in civitate Arbee, quæ est Hebron, in terra Chanaan: venitque Abraam ut plangeret & fleret eam. Quumque surrexisset ab officio funeris, loquutus est ad filios Heth, dicens: Advena sum & peregrinus apud vos: date mihi jus sepulchri vobiscum, ut sepeliam mortuum meum. Responderuntque filii Heth, dicentes; Audi nos, domine, princeps Dei es apud nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum: nullusque te prohibere poterit quin in monumento ejus sepelias mortuum tuum. Surrexit Abraam, & adoravit populum terræ, filios videlicet Heth: dixitque ad eos: Si placet animæ vestræ ut sepeliam mortuum meum, audite me, & intercedite pro me apud Ephron filium * Sohar: ut det mihi speluncam duplicem, quam habet in extrema parte agri sui: pecunia digna tradat mihi eam coram vobis in possessionem sepulchri. Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. Responditque Ephron [e] Hetthæus ad Abraam cunctis audien-

* Vulg. *Seor*.

[a] Hebr. *in terram* המריה *Meria*. S. Pater cum Symmacho facit, qui vertit, τῆς ὀπτασίας. Ipsi etiam LXX. qui *terram excelsam* interpretati sunt, in eundem concinunt sensum, deducta voce a verbo ראה, id est, apparere, & procul cerni ob loci eminentiam, non a מר, ut Martianæus putat.

[b] Palat. ms. cum Vulg. Interprete heic *suis* tacet, quod & in sequenti versu facit post vocem *filio*: habet econtrario Hebræus. Cæterum vide Quæst. Hebraic. in hunc locum, & quæ nos ibi adnotavimus.

[c] Eadem utroque in loco Hebræi textus est lectio, tametsi varie nunc Massoretharum punctis distincta. Reddi potest, *Dominus videbitur*, vel, *Dominus providebit*.

[d] Addit Vulg. *propter me*, juxta Græcum.

[e] Tacet Vulg. *Hetthæus*, quæ est tamen in Hebræo, Græco atque aliis.

dientibus qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens: Nequaquam ita fiat, domine mi, sed * magis ausculta quod loquor: Agrum trado tibi, & speluncam quæ in eo est, præsentibus filiis populi mei, sepeli mortuum tuum. Adoravit Abraam coram populo terræ. Et loquutus est ad Ephron, circumstante plebe: Quæso, ut audias me: Dabo pecuniam pro agro: suscipe eam, & sic sepeliam mortuum meum in eo. Respondit Ephron: domine mi, audi; Terram quam postulas, quadringentos argenti siclos valet: istud est pretium inter me & te: sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum. Quod quum audisset Abraam, appendit pecuniam, quam [a] Ephron postulaverat, audientibus filiis Heth, quadringentos siclos argenti * & probatæ monetæ publicæ. Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex, respiciens Mamre, tam ipse, quam spelunca, & omnes arbores ejus in cunctis terminis [b] per circuitum, Abrææ in possessionem, videntibus filiis Heth, & cunctis qui intrabant portam civitatis illius. Atque ita sepelivit Abraam Saram uxorem suam in spelunca agri [c] duplici, quæ respiciebat Mamre. Hæc est Hebron in terra Chanaan. Et confirmatus est ager, & antrum quod erat in eo, Abrææ in possessionem monumenti a filiis Heth.

* Vulg. addit tu.

* Vulg. tacet &.

XVIII. T. XXVIII. B. XLIV. C. Cap. 24.

Erat autem Abraam senex, dierumque multorum: & Dominus in cunctis benedixerat ei. Dixitque ad servum seniorem domus suæ qui præerat omnibus quæ habebat: Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum Deum cæli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito: sed ad terram [d] meam & ad cognationem meam proficiscaris, & inde accipias uxorem filio meo Isaac. Respondit servus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, num reducere debeo filium tuum ad locum, de quo egressus es? Dixit Abraam: Cave nequando reducas illuc filium meum: Dominus Deus cæli, qui tulit me de domo patris mei, & de terra nativitatis meæ, qui loquutus est mihi, & juravit, [e] dicens: Semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet Angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo; sin autem mulier

A sequi te noluerit, non teneberis juramento: filium tantum meum ne reducas illuc. Posuit ergo servus manum sub femore Abraam domini sui, & juravit illi super sermone hoc. Tulitque decem camelos de gregibus domini sui, & abiit, ex omnibus bonis ejus portans secum, profectusque perrexit Mesopotamiam ad urbem Nahor. Quumque camelos fecisset accumbere extra oppidum juxta puteum aquæ vespere, eo tempore quo solent mulieres egredi

B di ad hauriendam aquam, dixit: Domine Deus domini mei Abraam, occurre, obsecro, mihi hodie, & fac misericordiam cum domino meo Abraam. Ecce ego sto propter fontem aquæ, & filiæ habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam ut bibam: & illa responderit, bibe; quin & camelis tuis dabo potum: ipsa est, quam præparasti ser-

C vo tuo Isaac: & per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo. Necdum intra se verba compleverat, & ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Melchæ uxoris Nahor fratris Abraam, habens hydriam in scapula: * puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro: descenderat autem ad fontem, & impleverat hydriam, ac revertebatur. Occurritque ei servus, & ait: Pauxillum mihi ad sor-

* Vulg. addit sua juxta Hebr.

D bendum præbe aquæ de hydria tua. Quæ respondit, Bibe, domine mi, celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, & dedit ei potum. Quumque ille bibisset, adjecit: Quin etiam & camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant. Effundensque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum ut hauriret aquam: & haustam omnibus camelis dedit: Ille autem contemplabatur eam tacitus, scire vo-

E lens utrum prosperum fecisset Dominus iter suum, an non. Postquam * ergo biberunt cameli, protulit vir inaures aureas, [f] appendentes siclos duos, & armillas totidem pondo siclorum decem. Dixitque ad eam: Cujus es filia? indica mihi: est in domo patris tui locus ad manendum? Quæ respondit: Filia Bathuelis sum filii Melchæ, quem peperit * Nahor. Et addidit, dicens: Palearum quoque & fœni plurimum est apud nos, & locus spetiosus ad manendum. Inclinavit se homo,

* Vulg. autem.

f

* Vulg. addit ipsi.

& ado-

a Nostri mss. *Ephron*. Vide Quæst. Hebraicas.

b Addit Vulg. *ejus*, quod affixum & Hebræus novit גבלו.

c Palat. cod. *duplicis*. Urbinas vero, *qui* pro *quæ*.

d Vulgat. tacet *meam*, quod tamen est in Hebræo ארצי.

e Heic quoque Hebraic. & Vulg. addunt *mihi* לי.

f Legendum videtur Martianæo *semisiclos* pro *siclos*, ex eo quod tradat Hieron. in [illegible] ad hunc locum, in [illegible] haberi, *[illegible] drachmo scribitur, & semiuncia est; Secel vero, qui La[illegible] ne sic[illegible] siclus corrupte appellatur, uncia pondus ha[illegible]* [illegible] ostendimus autem nos ibi, ipsius sicli pondus semiunciam fuisse, idque ex ipsiusmet Hieronymi testimonio, qui siclum quattuor drachmas pendere non inficiatur, octo vero drachmas unciam conficere. In Commentario in Ezechiel cap. 4. *Siclus*, inquit, *id est, stater quattuor drachmas habet, drachma autem octo Latinam unciam faciunt.*

A & adoravit Dominum, dicens: Benedictus Dominus Deus domini mei Abraam, qui non abstulit misericordiam & veritatem suam a domino meo, & recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei. Cucurrit itaque puella, & nuntiavit in domum matris suæ omnia quæ audierat. Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem, ubi erat fons. Quumque vidisset inaures & armillas in manibus

B sororis suæ, & audisset cuncta verba referentis: Hæc loquutus est mihi homo: venit ad virum, qui stabat juxta camelos, & prope fontem *: dixitque ad eum: Ingredere, benedicte Domini: cur foris stas? præparavi domum, & locum camelis. Et introduxit eum in hospitium: ac destravit camelos, deditque paleas & fœnum * camelis, & aquam ad lavandos pedes ejus, & virorum qui venerant cum eo. Et appositus est in conspectu ejus panis.

*Vulg. addit aqua.

*Vulg. tacet camelis.

C Qui ait: Non comedam, donec loquar sermones meos. Respondit ei: Loquere. At ille: Servus, inquit, Abraam sum: & Dominus benedixit Domino meo valde, magnificatusque est: & dedit ei oves, & boves, argentum & aurum, servos & ancillas, camelos & asinos. Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in senectute sua, deditque illi omnia quæ habuerat. Et adjuravit me dominus

D meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, in quorum terra habito: sed ad domum patris mei perges, & de cognatione mea accipies uxorem filio meo: ego vero respondi domino meo: Quid si noluerit venire mecum mulier? Dominus, ait, in cujus conspectu ambulo, mittet angelum suum tecum, & diriget viam tuam: accipiesque uxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei. Innocens eris a maledictione

E mea quum veneris ad propinquos meos, & non dederint tibi. Veni ergo hodie ad fontem *, & dixi: Domine Deus domini mei Abraam, si direxisti viam meam, in qua nunc ambulo, ecce sto juxta fontem aquæ, & virgo, quæ egredietur ad hauriendam aquam, audierit a me: Da mihi pauxillum aquæ ad bibendum ex hydria tua, & dixerit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis hauriam, ipsa est mu-

*Vulg. addit aqua.

F lier quam præparavit Dominus filio domini mei. Dum hæc mecum tacitus volverem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam portabat in scapula, descenditque ad fontem, & hausit aquam. Et ajo ad eam: Da mihi paululum bibere. Quæ festinans deposuit hydriam de humero, & dixit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis potum tribuam. Bibi, & adaquavit camelos. Interrogavique eam, & dixi: Cujus es filia? Quæ respondit: Filia Bathuelis sum, filii Nahor, quem peperit ei Melcha. Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem ejus, & armillas posui in manibus ejus. Pronusque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraam, qui perduxit me recto itinere, ut sumerem filiam fratris domini mei filio ejus. Quamobrem si facitis misericordiam & veritatem cum domino meo, indicate mihi: sin autem aliud placet, & hoc dicite * ut vadam ad dexteram sive ad sinistram. * Responderuntque Laban & Bathuel: A Domino egressus est sermo, non possumus extra placitum ejus quidquam aliud tecum loqui. En Rebecca coram te est, tolle eam, & proficiscere, & sit uxor filii domini tui, sicut loquutus est Dominus. Quod quum audisset puer Abraam, * adoravit in terra Dominum. Prolatisque vasis argenteis, & aureis, ac vestibus, dedit ea Rebeccæ pro munere, fratribus quoque ejus & matri dona obtulit. Initoque convivio, vescentes pariter & bibentes manserunt ibi. Surgens autem mane, loquutus est puer: Dimitte me, ut vadam ad dominum meum. Responderunt fratres ejus & mater: Maneat puella saltem decem dies apud nos, & postea proficiscetur. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimittite me ut pergam ad dominum meum. Dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus ipsius voluntatem. Quumque vocata venisset, sciscitati sunt: Vis ire cum homine isto? Quæ ait: Vadam. Dimiserunt ergo eam, & nutricem illius, servumque Abraam, comites ejus, imprecantes prospera sorori suæ, atque dicentes: Soror nostra, crescas in mille millia, & possideat semen tuum portas inimicorum suorum. Igitur Rebecca & puellæ illius, ascensis camelis, sequutæ sunt virum: qui festinus revertebatur ad dominum suum. Eo tempore Isaac deambulabat per viam quæ ducit ad Puteum, cujus nomen est Viventis * videntis: habitabat enim in terra australi, & egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die: quumque levasset oculos suos vidit camelos venientes procul. Rebecca quoque, conspecto Isaac, descendit de camelo, & ait ad puerum: Quis est ille homo qui venit per agrum in occursum nobis? Dixitque ei: Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pallium, operuit se. Servus

*Vulg. addit mihi.

* h. respondit.

Vulg. addit procidens.

* Vulg. &.

vus autem cuncta, quæ gesserat, narravit Isaac. Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, & accepit eam uxorem, & in tantum dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

XVIII. T. XXIV. B. *Caput 25.* Abraam vero aliam duxit uxorem nomine Ceturam, quæ peperit ei Zamran & Jecsan, & Madan, & Madian, & Jesboc, & Sue. Jecsan quoque genuit Saba, & Dadan. Filii Dadan fuerunt, Asurim, & Latusim, & Laomim. At vero ex Madian ortus est Epha, & * Epher, & Enoch, & Abida, & Eldaa: omnes hi filii Ceuræ. Deditque Abraam cuncta quæ possederat, Isaac: filiis autem concubinarum largitus est munera, & separavit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viveret, ad plagam orientalem. Fuerunt autem dies vitæ Abraæ, centum septuaginta quinque anni. [a] Et deficiens mortuus est in senectute bona, provectæque ætatis, & plenus dierum: congregatusque est ad populum suum. Et sepelierunt eum Isaac & Ismael filii sui in spelunca duplici, quæ sita est in agro Ephron filii * Sohar Hetthæi, e regione Mamre, quem emerat a filiis Heth: ibi sepultus est ipse, & Sara uxor ejus. Et post obitum illius benedixit Deus Isaac filio ejus, qui habitabat juxta puteum nomine Viventis * videntis. Hæ sunt generationes Ismael filii Abrahæ, quem peperit ei Agar Ægyptia, famula Saræ, & hæc nomina filiorum ejus in vocabulis & generationibus suis. Primogenitus Ismaelis Nabajoth, deinde Cedar, & Adbeel, & Mabsam, Masma quoque, & Duma, & Masa, Hadar, & Thema, & * Itur, & Naphis, & Cedma. Isti sunt filii Ismael, & hæc nomina per castella & oppida eorum duodecim principes tribuum suarum. [b] Anni vitæ Ismaelis centum triginta septem, & deficiens mortuus est, & appositus ad populum suum. Habitavit autem ab Evila usque Sur, quæ respicit Ægyptum introeuntibus Assyrios. Coram cunctis fratribus suis obiit. Hæ quoque sunt generationes Isaac filii Abraam: Abraam genuit Isaac: qui quum quadraginta esset annorum, duxit uxorem Rebeccam filiam Bathuel Syri de Mesopotamia, sororem Laban. Deprecatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis: qui exaudivit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. Sed collidebantur in utero ejus parvuli; quæ ait: Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitque ut consuleret Dominum. Qui respondens, ait: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi ex ventre duo dividentur, populusque populum superabit, & major serviet minori. Jam tempus pariendi advenerat, & ecce gemini in utero ejus reperti sunt. Qui prior egressus est, rufus erat, & totus in morem pellis hispidus: vocatumque est nomen ejus Esau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu, & idcirco appellavit eum Jacob. Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei parvuli. Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus venandi, & homo agricola: Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis. Isaac amabat Esau, eo quod de venationibus illius vesceretur, & Rebecca diligebat Jacob. Coxit autem Jacob pulmentum, ad quem quum venisset Esau de agro lassus, ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum. Quam ob caussam vocatum est nomen ejus Edom. Cui dixit Jacob: Vende mihi primogenita tua. Ille respondit: En morior, quid mihi proderunt primogenita? Ait Jacob: Jura ergo mihi. [c] Juravit Esau, & vendidit primogenita. Et sic accepto pane & lentis edulio, & comedit, & bibit, & abiit, parvipendens quod primogenita vendidisset.

XLVIII. C. *Cap. 26.* Orta autem fame super terram, post eam sterilitatem quæ acciderat in diebus Abraam, abiit Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Apparuitque ei Dominus, & ait: Ne descendas in Ægyptum, sed quiesce in terra, quam dixero tibi. Et peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi: tibi enim & semini tuo dabo universas regiones has, complens juramentum quod spopondi Abraam patri tuo. Et multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli: daboque posteris tuis universas regiones has, & benedicentur iu semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraam voci meæ, & custodierit præcepta & mandata mea, & ceremonias legesque servaverit. Mansit itaque Isaac in Geraris. Qui quum interrogaretur a viris loci illius super uxore sua, respondit: Soror mea est, timuerat enim confiteri quod sibi esset sociata conjugio, reputans ne forte

Margin notes: XLV. C. — * Vulg. Opher. — * Vulg. Seor. — XLVI. C. — * Vulg. cum — * Vulg. Jetur. — XLVII. C. — XXX. B. — XX. T. XXX. B.

[a] Hebræus proprie habet, *Exspiravit, & mortuus est*. Vide Quæst. Hebraic. & quæ nos ibi observamus.
[b] In Vulgata Editione, *& facti sunt anni &c.* Hebræus ואלה שני *& hi anni &c.*

[c] Nonnihil ab Hebraico textu abludit, in quo est, *Jura mihi juxta hunc diem; & juravit ei: & vendidit primogenituram suam Jacob.*

forte interficerent eum propter illius pulchritudinem. Quumque pertransissent dies plurimi, & ibidem moraretur prospiciens Abimelech Philistinorum rex per fenestram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua. Et accersito, ait: Perspicuum est quod uxor tua sit, cur mentitus es eam sororem tuam esse? Respondit: timui ne morerer propter eam. Dixitque Abimelech: Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiam de populo cum uxore tua, & induxeras super nos grande peccatum. Præcepitque omni populo, dicens. Qui tetigerit hominis hujus uxorem, morte morietur. Sevit autem Isaac in terra illa, & invenit in ipso anno centuplum: benedixitque ei Dominus. Et locupletatus est homo, & ibat proficiens atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est: habuit quoque possessiones ovium & armentorum, & familiæ plurimum. Ob hoc invidentes ei Philistini, omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraam, illo tempore obstruxerunt, implentes humo, in tantum, ut ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede a nobis, quoniam potentior * nostri factus es valde. Et ille discedens, ut veniret ad torrentem Geraræ, habitaretque ibi: rursumque fodit alios puteos, quos foderant servi patris sui Abraam, & quos, illo mortuo, olim obstruxerant Philisthiim: appellavitqu eos iisdem nominibus quibus ante pater vocaverat. Foderuntque in Torrente & repererunt aquam vivam. Sed & ibi jurgium fuit pastorum Geraræ adversum pastores Isaac, dicentium: Nostra est aqua: quam ob rem nomen putei ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam. Foderunt & alium, & pro illo quoque rixati sunt, appellavitque eum, [a] Inimicitias. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt, itaque vocavit nomen ejus, Latitudo, dicens: Nunc dilatavit nos Dominus, & fecit crescere super terram. Ascendit autem ex illo loco in Bersabee, ubi apparuit ei Dominus in ipsa nocte, dicens: Ego sum Deus Abraam patris tui, noli metuere, quia tecum sum, & benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum propter servum meum Abraam. Itaque ædificavit ibi altare, & invocato nomine Domini, extendit tabernaculum: præcepitque servis suis ut foderent puteum. Ad quem locum cum venisset de Geraris, Abimelech, * & Ohuzath amicus illius, & Phichol dux militum, loquutus est eis Isaac: Quid venistis ad me, hominem quem odistis, & expulistis a vobis? qui responderunt: Vidimus tecum esse Dominum, & idcirco nunc * diximus: Sit juramentum inter nos, & ineamus fœdus, ut non facias nobis quidquam mali, sicut & nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te læderet: sed cum pace dimisimus auctum benedictione Domini. Fecit ergo eis convivium, & post cibum & potum, surgentes mane, juraverunt sibi mutuo, dimisitque eos Isaac pacifice in locum suum. Ecce autem venerunt in ipso die servi Isaac, annuntiantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes: Invenimus aquam. Unde appellavit eum, Abundantiam, & nomen urbi impositum est Bersabee, usque in præsentem diem. Esau vero quadragenarius duxit uxores, Judith filiam Beeri Hetthæi, & Basemath filiam Elon ejusdem loci, quæ ambæ offenderant animum Isaac & Rebeccæ.

XXII. T. XXXII. B. XLVIII. C. *Cap. 27.*

Senuit autem Isaac, & caligaverunt oculi ejus, & videre non poterat: vocavitque Esau filium suum majorem, & dixit ei: Fili mi? Qui respondit: Adsum. Cui pater: Vides, inquit, quod senuerim, & ignorem diem mortis meæ. Sume arma tua, pharetram, & arcum, & egredere foras: quumque venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmentum sicut velle me nosti, & affer, ut comedam, & benedicat tibi anima mea antequam moriar. Quod quum audisset Rebecca, & ille abiisset in agrum ut jussionem patris expleret, dixit filio suo Jacob: Audivi patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, & dicentem ei; Affer mihi de venatione tua, & fac cibos ut comedam, & benedicam tibi coram Domino antequam moriar. Nunc ergo, fili mi, acquiesce consiliis meis: & pergens ad gregem, affer mihi duos hedos optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter vescitur, quas cum intuleris, & comederit, benedicat tibi priusquam moriatur. Cui ille respondit: Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis: si attrectaverit me pater meus, & senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, & inducam super me maledictionem pro benedictione. Ad quem mater: In me sit, ait, ista maledictio, fili mi, tantum audi vocem meam, & pergens affer quæ dixi. Abiit, & attulit, deditque

Marginal notes: * Vulg. nobis. — [a] — XXI. T. — * Vulg. Ochozath. — * Vulg. nos.

[a] Hebraic. שטנה *Satana*. Vid. Quæst. Hebraicas.

que matri. Paravit illa cibos, sicut noverat velle patrem illius. Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi induit eum: pelliculasque hedorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit. Dedit pulmentum, & panes, quos coxerat, tradidit. Quibus illatis, dixit: Pater mi: At ille respondit: Audio. Quis es tu, fili mi: Dixitque Jacob: Ego sum Esau primogenitus tuus; feci sicut præcepisti mihi: surge, sede, & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua. Rursum Isaac ad filium suum: Quomodo, inquit, tam cito invenire potuisti, fili mi? Qui respondit: Voluntas Dei fuit ut cito mihi occurreret quod volebam. Dixitque Isaac: Accede huc, ut tangam te, fili mi, & probem utrum tu sis filius meus Esau, an non. Accessit ille ad patrem, & palpato eo, dixit Isaac: Vox quidem, vox Jacob est; sed manus, manus sunt Esau. Et non cognovit eum, quia pilosæ manus similitudinem majoris expresserant. Benedicens ergo illi, ait. Tu es filius meus Esau? Respondit, Ego sum. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos quum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum, quo hausto, dixit ad eum: Accede ad me, & da mihi osculum, fili mi. Accessit, & osculatus est eum. Statimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam, benedicens *, ait: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ, abundantiam frumenti & vini. Et serviant tibi populi, & adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ, qui maledixerit tibi, sit maledictus, & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. Vix Isaac sermonem impleverat: & egresso Jacob foras, venit Esau, coctosque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge, pater mi, & comede, de venatione filii tui: ut benedicat mihi anima tua. Dixitque illi Isaac: Quis enim es tu? Qui respondit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau. Expavit Isaac stupore vehementi, & ultra quam credi potest, admirans ait: Quis igitur ille est qui dudum captam venationem attulit mihi, & comedi ex omnibus, priusquam tu venires? benedixique ei, & erit benedictus. Auditis Esau sermonibus patris irrugiit clamore magno, & consternatus ait: Be-

* Vulg. addit illi.

A nedic etiam mihi, pater mi. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. At ille subjunxit: Juste vocatum est nomen ejus Jacob: supplantavit enim me en altera vice, primogenita mea ante tulit, & nunc secundo surripuit benedictionem meam. Rursumque ad patrem: Numquid non reservasti, ait, & mihi benedictionem? Respondit Isaac: Dominum tuum illum constitui, & omnes fratres ejus servituti B illius subjugavi, frumento & vino stabilivi eum, & tibi post hæc, fili mi, ultra quid faciam? Cui Esau: Num unam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? mihi quoque obsecro ut benedicas. Quumque ejulatu magno fleret, motus Isaac, dixit ad eum: In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper, erit benedictio tua. Vives in gladio, & fratri tuo servies: tempusque veniet, quum excutias & solvas jugum ejus de cervicibus tuis. C Oderat ergo semper Esau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, [a] & occidam Jacob fratrem meum. Nuntiata sunt hæc Rebeccæ, quæ mittens & vocans Jacob filium suum, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur ut occidat te. Nunc ergo, * fili, audi vocem meam, & consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran: habitabisque cum eo dies paucos, donec D quiescat furor fratris tui, & cesset indignatio ejus, obliviscaturque eorum quæ fecisti in eum, postea mittam, & adducam te inde huc. Cur utroque orbabor filio in uno die? Dixit quoque Rebecca ad Isaac: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth, si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terræ, nolo vivere.

XXXIII. B.

* Vulg. addit mi.

Vocavit itaque Isaac Jacob, & benedixit ei, præcepitque ei dicens. Noli acE cipere conjugem de genere Chanaan: sed vade & proficiscere in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui. Deus autem omnipotens benedicat tibi, & crescere te faciat, atque multiplicet: ut sis in turbas populorum. Et det tibi benedictionem Abraam, & semini tuo post te: ut possideas terram peregrinationis tuæ, quam pollicitus est avo tuo. F Quumque dimisisset eum Isaac, profectus venit in Mesopotamiam Syriæ ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Re-

XXIII. T. L. c. Cap. 28.

a Palatin. ms. cecidam, pro &c.

Rebeccæ matris suæ. Videns autem Esau A
quod benedixisset pater suus Jacob, &
misisset eum in Mesopotamiam Syriæ,
ut inde uxorem duceret; & quod post
benedictionem præcepisset ei, dicens:
Non accipias conjugem de filiabus Chanaan: quodque obediens Jacob parentibus
a [a] isset in Syriam: probans quoque quod
non libenter aspiceret filias Chanaan pater suus: ivit ad Ismaelem, & duxit uxorem, absque iis quas prius habebat,
Mahelath filiam Ismael filii Abraam, so- B
XXIII. T. LI. C. rorem Nabajoth. Igitur egressus Jacob
de Bersabee pergebat Haran. Quumque
venisset ad quemdam locum, & vellet
in eo requiescere post solis occubitum,
tulit de lapidibus qui jacebant, & supponens capiti suo, dormivit in eodem
loco. Viditque in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei ascendentes & descendentes per eam, & Dominum innixum scalæ dicentem sibi: C
Ego sum Dominus Deus Abraam patris
tui, & Deus Isaac: Terram, in qua
dormis, tibi dabo & semini tuo. Erit-
b que [b] semen tuum quasi pulvis terræ: dilataberis ad Occidentem, & Orientem,
Septentrionem, & Meridiem: & benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ. Et ero custos tuus quoquumque perrexeris, & reducam te in terram
hanc: nec dimittam nisi complevero universa quæ dixi. Quumque evigilasset Ja- D
cob de somno, ait: Vere Dominus est
in loco isto, & ego nesciebam. Pavensque, Quam terribilis, inquit, est locus
iste: non est hic aliud nisi domus Dei,
& porta cæli. Surgens ergo Jacob mane
tulit lapidem quem supposuerat capiti suo,
& erexit in titulum, fundens oleum desuper. Appellavitque nomen urbis Bethel, quæ prius Luza vocabatur. Vovit
etiam votum, dicens: Si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via, per quam E
*Vulg. addit ego. * ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum,
reversusque fuero prospere ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum,
& lapis iste, quem erexi in titulum,
vocabitur Domus Dei: cunctorumque
quæ dederis mihi, decimas offeram
tibi.

XXXIV. B. LII. C. Profectus ergo Jacob venit ad terram
Cap. 29. Orientalem. Et vidit puteum in agro,
tres quoque greges ovium accubantes juxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, & os ejus grandi lapide claudebatur. F

Morisque erat, ut cunctis ovibus congregatis, devolverent lapidem, & refectis
gregibus, rursum super os putei ponerent. Dixitque ad pastores: Fratres, unde estis? Qui responderunt: De Haran.
Quos interrogans, Numquid, ait, nostis
Laban filium Nahor? Dixerunt: Novimus. Sanusne est? inquit. Valet, inquiunt: & ecce Rachel filia ejus venit cum
grege. * Dixitque Jacob: Adhuc multum *Vulg. addit sue.
diei superest, nec est tempus ut reducantur ad caulas greges: date ante potum
ovibus, & sic ad pastum eas reducite.
Qui responderunt: non possumus, donec
omnia pecora congregentur, & amoveamus lapidem de ore putei, ut adaquemus
greges. Adhuc loquebantur, & ecce Rachel veniebat cum ovibus patris sui: nam
gregem ipsa pascebat. Quam quum vidisset Jacob, & sciret consobrinam suam,
ovesque Laban avunculi sui: amovit lapidem quo puteus claudebatur. Et adaquato grege, osculatus est eam: elevataque voce flevit, & indicavit ei quod frater esset patris sui, & filius Rebeccæ: at
illa festinans nuntiavit patri suo. Qui
quum audisset venisse Jacob filium sororis suæ, cucurrit obviam ei, complexusque eum, & in oscula ruens, duxit in
domum suam. Auditis *autem caussis iti- *Vulg. tamen.
neris, respondit: Os meum es, & caro
mea. Et postquam expleti sunt dies mensis unius, dixit ei: Num quia frater meus
es, gratis servies mihi? dic quid mercedis * accipias. Habebat vero filias duas, *Vulg. accipias.
nomen majoris * Lia: minor vero appellabatur Rachel. Sed Lia lippis erat ocu- *h. Lea.
lis: Rachel decora facie, & venusto aspectu. Quam diligens Jacob, ait: Serviam tibi pro Rachel filia tua minore,
septem annis. Respondit Laban: Melius
est ut tibi eam dem quam viro alteri,
mane apud me. Servivit ergo Jacob pro
Rachel septem annis: & videbantur illi
pauci dies præ amoris magnitudine. Dixitque ad Laban: Da mihi uxorem meam;
quia jam tempus expletum est, ut ingrediar ad illam. Qui vocatis multis amicorum turbis ad convivium, fecit nuptias.
Et vespere filiam suam Liam introduxit
ad eum, dans ancillam filiæ, Zelpham
nomine. Ad quam quum ex more Jacob
fuisset ingressus, facto mane vidit Liam: & dixit ad socerum * suum: Quid *Vulg. tacet suum.
est quod facere voluisti? Nonne pro Rachel servivi tibi? quare imposuisti mihi? Respondit Laban: Non est in loco
nostro consuetudinis, ut minores ante
tra-

[a] Vulgat. addit *suis*: Hebr. *patri suo & matri suæ* habet. Levia id genus deinceps satis nobis erit ad libri oram adnotasse.

[b] Palat. ms. *germen* pro *semen*.

tradamus ad nuptias. Imple hebdomadam dierum hujus copulæ: hanc quoque dabo tibi pro opere quo serviturus es mihi septem annis aliis. Acquievit placito, & hebdomada transacta, Rachel duxit uxorem: cui pater servam Balam dederat. Tandemque potitus optatis nuptiis, amorem sequentis priori prætulit, serviens apud eum septem annis aliis.
XXV. T. Videns autem Dominus quod despiceret
LIII. C. Liam, aperuit vulvam ejus, sorore sterilii permanente. Quæ conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam: nunc amabit me vir meus. Rursumque concepit & peperit filium, & ait: Quoniam audivit me Dominus haberi contemtui, dedit etiam istum mihi, vocavitque nomen ejus Simeon. Concepit tertio, & genuit alium: dixitque: nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios, & idcirco appellavit nomen ejus, Levi. Quarto concepit, & peperit filium, & ait: Modo confitebor Domino, & ob hoc vocavit eum, Judam: cessavitque parere.

LIV. C. Cernens autem Rachel quod infecunda
Cap. 30. esset, invidit sorori suæ, & ait marito suo: Da mihi liberos, alioquin moriar. Cui iratus respondit Jacob: Num pro Deo ego sum, qui privavit te fructu ventris tui? At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, & habeam ex ea filios. Deditque illi Balam in conjugium, quæ ingresso ad se viro, concepit, & peperit filium. Et dixit Rachel: Judicavit mihi Deus, & exaudivit vocem meam, & dedit mihi filium: & idcirco appellavit nomen illius, Dan. Rursumque Bala concipiens peperit alterum, pro quo ait Rachel: Comparavit me Deus cum sorore mea, & invalui: vocavitque eum,
LV. C. Nephthali. Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit. Qua post conceptum edente filium, dixit. Feliciter: & idcirco vocavit nomen ejus, Gad. Peperit quoque Zelpha alterum. Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beatam quippe me dicent mulieres. Propterea appellavit eum, Aser. Egressus autem Ruben tempore messis triticeæ in agrum, reperit mandragoras: quas matri Liæ detulit. Dixitque Rachel: Da mihi partem de mandragoris filii tui. Illa respondit: Parumne tibi videtur, quod præripueris maritum mihi,

A nisi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui. Redeuntique ad vesperam de agro Jacob, egressa est in occursum ejus Lia: &, Ad me, inquit, intrabis: quia mercede conduxi te pro mandragoris filii mei. Dormivit cum ea nocte illa. Et exaudivit Deus preces ejus: concepitque & peperit filium quintum, & ait: Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo,
B appellavitque nomen ejus, [a] Issachar. Rursum Lia concipiens, peperit sextum filium, & ait: Dotavit me Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios: & idcirco appellavit nomen ejus, Zabulon. Post quem peperit filiam, nomine Dinam. Recordatus quoque Deus LVI. C.
Rachelis, exaudivit eam, & aperuit vulvam ejus. Quæ concepit & peperit filium, dicens: Abstulit Deus opprobrium
C meum. Et vocavit nomen illius Joseph, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum. Nato autem Joseph, dixit Jacob socero suo: Dimitte me ut revertar in patriam, & ad terram meam. Da mihi uxores, & liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam: tu nosti servitutem quæ servivi tibi. Ait ei Laban: Inveniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quod benedixerit mihi Deus propter te: constitue mercedem
D tuam quam dem tibi. At ille respondit: Tu nosti quomodo servierim tibi, & quanta in manibus meis fuerit possessio tua. Modicum habuisti antequam venirem *, & nunc dives effectus es: benedixitque tibi Dominus ad introitum meum. Justum est igitur, ut aliquando provideam etiam domui meæ. Dixitque Laban: Quid dabo tibi? At ille ait: Nihil volo: sed si feceris quod postulo, iterum pascam, & custodiam pecora tua. Gyra omnes gregas tuos, & separa cunctas oves
E varias & sparso vellere: & quodcumque fulvum & maculosum, variumque fuerit, tam in ovibus, quam in capris, erit merces mea. Respondebitque mihi cras justitia mea, quando placiti tempus advenerit coram te, & omnia quæ non fuerint varia, & maculosa, & * rufa, tam in ovibus quam in capris, furti me arguent. Dixitque Laban: Gratum habeo quod petis. Et separavit in die illo
F capras, & oves, hircos, & arietes varios atque maculosos, cunctum autem gregem unicolorem, id est, albi & nigri

* Vulg. addit ad te.

* Vulg. furva.

[a] Nostri mss. constanter *Ysachar* legunt. Vid. Quæst. Hebraicas.

gri velleris, tradidit in manu filiorum suorum. Et posuit spatium itineris trium dierum inter se & * generum, qui pascebat reliquos greges ejus. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis ex parte decorticavit eas: detractisque corticibus, in his quæ spoliata fuerant candor apparuit: illa vero quæ integra fuerant, viridia permanserunt: atque in hunc modum color effectus est varius. Posuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua: ut quum venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aspectu earum conciperent. Factumque est ut in ipso calore coitus oves intuerentur virgas, & parerent maculosa, & varia, & diverso colore respersa. Divisitque gregem Jacob, & posuit virgas * ante oculos arietum; erant autem alba quæque & nigra Laban: cætera vero, Jacob, separatis inter se gregibus. Igitur quando primo tempore ascendebantur oves, ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ovium, ut in earum contemplatione conciperent: quando vero serotina admissura erat, & conceptus extremus, non ponebat eas. Factaque sunt ea, quæ erant serotina, Laban: & quæ primi temporis, Jacob. Ditatusque est homo ultra modum, & habuit greges multos, ancillas & servos, camelos & asinos.

* h. Jacob. XXVI. T.

* Vul. addit in canalibus.

LVII. C. cap. 31.

Postquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Jacob omnia quæ fuerant patris nostri, & de illius facultate ditatus, factus est inclytus: animadvertit quoque faciem Laban, quod non esset erga se sicut heri & nudiustertius, maxime dicente sibi Domino: Revertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam, eroque tecum. Misit, & vocavit Rachel & Liam in agrum ubi pascebat greges, dixitque eis: Video faciem patris vestri quod non sit erga me sicut heri & nudiustertius: Deus autem patris mei fuit mecum. Et ipsæ nostis quod totis viribus meis servierim patri vestro. Sed pater vester circumvenit me, & mutavit mercedem meam decem vicibus: & tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi. Si quando dixit, Variæ erunt mercedes tuæ: pariebant omnes oves varios fœtus; quando vero econtrario ait: Alba quæque accipies pro mercede: omnes greges alba pepererunt. Tulitque Deus substantiam patris vestri, & dedit mihi. Postquam enim conceptus ovium tempus advenerat, levavi oculos meos, & vidi in somnis ascendentes mares super feminas, varios & maculosos, & diversorum colorum. Dixitque Angelus Dei ad me in somnis: Jacob? Et ego respondi: Adsum. Qui ait: Leva oculos tuos, & vide universos masculos ascendentes super feminas, varios, maculosos, atque respersos. Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban. Ego sum Deus Bethel, ubi unxisti lapidem, & votum vovisti mihi. Nunc ergo surge, & egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuæ. Responderuntque Rachel & Lia: Numquid habemus residui quidquam in facultatibus & hæreditate domus patris nostri? Nonne quasi alienas reputavit nos, & vendidit, comeditque pretium nostrum? Sed Deus tulit opes patris nostri, & nobis eas tradidit, ac filiis nostris: unde omnia quæ præcepit tibi Deus, fac. Surrexit itaque Jacob, & impositis liberis & conjugibus suis super camelos, abiit. Tulitque omnem substantiam suam, & greges, & quidquid in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac patrem suum in terram Chanaan. Eo tempore Laban ierat ad tondendas oves, & Rachel furata est idola patris sui. Noluitque Jacob confiteri socero suo quod fugeret. Quumque abiisset tam ipse quam omnia quæ juris ejus erant, & amne transmisso pergeret contra montem Galaad, nuntiatum est Laban die tertio quod fugeret Jacob. Qui, assumtis fratribus suis, persequutus est eum diebus septem: & comprehendit eum in monte Galaad. Viditque in somnis dicentem sibi Deum: Cave ne quidquam aspere loquaris contra Jacob. Jamque Jacob extenderat in monte tabernaculum: quumque ille consequutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium. Et dixit ad Jacob: Quare ita egisti, ut clam me abigeres filias meas quasi captivas gladio? Cur ignorante me, fugere voluisti, nec indicare mihi, ut prosequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis? Non es passus ut oscularer filios meos ac filias: stulte operatus es: & nunc quidem valet manus mea reddere tibi malum: sed Deus patris vestri heri dixit mihi: Cave ne loquaris * cum Jacob quidquam durius. Esto, ad tuos ire cupiebas, & desiderio tibi erat domus patris tui: cur furatus es deos meos? Respondit Jacob: Quod inscio te profectus sum, timui ne violenter auferres filias tuas. Quod autem furti me arguis, apud quemquumque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris. Scrutare quidquid tuorum apud me inveneris, & aufer: hæc dicens, ignorabat quod Rachel furata esset idola. Ingressus

XXXV. 8.

* Vulg. contra.

fus itaque Laban tabernaculum Jacob & Liæ, & utriusque famulæ, non invenit. Quumque intrasset tentorium Rachelis, illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli, & sedit desuper: scrutantique omne tentorium, & nihil invenienti, ait: Ne irascatur dominus meus quod coram te assurgere nequeo: quia juxta consuetudinem fœminarum nunc accidit mihi: sic delusa solicitudo quærentis est. Tumensque Jacob, cum jurgio ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatum meum sic exarsisti post me, & scrutatus es omnem supellectilem meam? Quid invenisti de cuncta substantia domus tuæ? pone hic coram fratribus meis & fratribus tuis, & judicent inter me & te. Idcirco viginti annis fui tecum? oves tuæ & capræ steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi: nec captum a bestia ostendi tibi, ego damnum omne reddebam: quidquid furto peribat, a me exigebas: die noctuque æstu urebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. Sic per viginti annos in domo tua servivi tibi, quattuordecim pro filiabus, & sex pro gregibus tuis: immutasti quoque mercedem meam decem vicibus. Nisi Deus patris mei Abraam, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses: afflictionem meam & laborem manuum mearum respexit Deus, & arguit te heri. Respondit ei Laban: Filiæ meæ & filii, & greges tui & omnia quæ cernis, mea sunt: quid possum facere filiis & nepotibus meis? Veni ergo, & ineamus fœdus, ut sit in testimonium inter me & te. Tulit itaque Jacob lapidem, & erexit illum in titulum: dixitque fratribus suis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederuntque super eum: quem vocavit Laban, Tumulum testis: & Jacob, Acervum testimonii: [a] uterque juxta proprietatem linguæ suæ. Dixitque Laban: Tumulus iste testis erit inter me & te hodie, & idcirco appellatum est nomen ejus Galaad, id est, Tumulus testis. Intueatur Dominus & judicet inter nos quando recesserimus a nobis, si afflixeris filias meas, & si introduxeris uxores alias super eas: nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui præsens respicit. Dixitque rursus ad Jacob: En tumulus hic, & lapis quem erexi inter me & te, testis erit: tumulus, inquam, iste & lapis sint in testimonium, si aut ego transiero illum pergens ad te, aut tu præterieris, malum mihi cogitans. Deus Abraam, & Deus Nahor, judicet inter nos, Deus patris eorum. Juravitque Jacob per timorem patris sui Isaac, immolatisque victimis in monte, vocavit fratres suos, ut ederent panem. Qui quum comedissent, manserunt ibi. Laban vero de nocte consurgens, osculatus est filios & filias suas, & benedixit illis: reversusque est in locum suum.

Jacob quoque abiit itinere quo ceperat: fueruntque ei obviam Angeli Dei, quos quum vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc: & appellavit nomen loci illius Mahnaim, id est, Castra. Misit autem & nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir *, regionis Edom: præcepitque eis, dicens: Sic loquimini domino meo Esau: Hæc dicit frater tuus Jacob: Apud Laban peregrinatus sum, & fuit usque in præsentem diem. Habeo boves, & asinos, oves, & servos, atque ancillas: mittoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo. Reversi sunt nuntii ad Jacob, dicentes: Venimus ad Esau fratrem tuum, & ecce properat in occursum tibi cum quadringentis viris. Timuitque Jacob valde: & perterritus divisit populum qui secum erat, greges quoque & oves & boves & camelos, in duas turmas, dicens: Si venerit Esau ad unam turmam, & percusserit eam, alia turma, quæ reliqua est, salvabitur. Dixitque Jacob: Deus patris mei Abraam, & Deus patris mei Isaac: Domine, qui dixisti mihi, Revertere in terram tuam, & in locum nativitatis tuæ, & benefaciam tibi: minor sum cunctis miserationibus *, & veritate, quam explesti servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum: & nunc cum duabus turmis regredior. Erue me de manu fratris mei, * de manu Esau, quia valde eum timeo: ne forte veniens percutiat matrem cum filiis. Tu loquutus es quod benefaceres mihi, & dilatares semen meum sicut arenam maris, quæ præ multitudine numerari non potest. Quumque dormisset ibi nocte illa, separavit de his quæ habebat, munera Esau fratri suo, capras ducentas, hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti, camelos fetas cum pullis suis triginta, vaccas quadraginta, & tauros [b] decem, asinas viginti, & pullos earum decem. Et misit per manus servorum suorum singulos seorsum greges: dixitque pueris suis, Antecedite me, & sit spatium inter gregem & gregem. Et præ-

XXXII. Cap.

* Vulg. regionem.

* Vulg. miserationibus tuis & veritate tua.

* Vulg. tacet de manu.

a Hanc clausulam, *uterque juxta proprietatem linguæ suæ,* addit Latinus Interpres de suo. Vid. Quæst. Hebraicas.

b Nostri omnes mss. *viginti* numerant, cum Syriaco & Vulgato Interprete.

præcepit priori dicens: Si obvium habue- A ris Esau fratrem meum, & interrogaverit te, Cujus es? aut, Quo vadis? *&, Cujus sunt ista quæ sequeris? Respondebis: Servi tui Jacob, munera misit domino meo Esau: ipse quoque post nos venit. Similiter mandata dedit secundo, & tertio, & cunctis qui sequebantur greges, dicens: Iisdem verbis loquimini ad Esau, quum inveneritis eum. Et addetis: Ipse quoque servus tuus Jacob iter nostrum insequitur: dixit enim: Placabo B illum muneribus quæ præcedunt, & postea videbo eum, forsitan propitiabitur mihi. Præcesserunt itaque munera ante eum, ipse vero mansit nocte illa in castris. Quumque mature surrexisset, tulit duas uxores suas, & totidem famulas, cum undecim filiis, & transivit vadum Jebboc. Transductisque omnibus, quæ ad se pertinebant, remansit solus: ecce vir luctabatur cum eo usque mane. Qui quum videret quod eum superare non posset, C tetigit nervum femoris ejus, & statim emarcuit. Dixitque ad eum: Dimitte me, jam enim ascendit aurora. Respondit: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo: Quod nomen est tibi? Respondit: Jacob. At ille, Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis? Interrogavit eum Jacob: Dic mihi, quo appellaris nomine? Respondit: D Cur quæris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phanuel, dicens: Vidi Deum facie ad faciem, & salva facta est anima mea. Ortusque est ei statim sol, postquam transgressus est Phanuel: ipse vero claudicabat pede. Quam ob caussam non comedunt filii Israel nervum, qui emarcuit in femore Jacob, usque in præsentem diem: eo quod tetigerit nervum femoris ejus, & obstupuerit.

* Vulg. aut.

Cap. 33. Levans autem Jacob oculos suos, vi- E dit venientem Esau, & cum eo quadringentos viros, divisitque filios Liæ & Rachel, ambarumque famularum: & posuit utramque ancillam, & liberos earum, in principio: Liam vero, & filios ejus, in secundo loco: Rachel autem & Joseph, novissimos. Et ipse progrediens adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater ejus. Currens itaque Esau F obviam fratri suo, amplexatus est eum: stringensque collum ejus, & osculans flevit. Levatisque oculis, vidit mulieres & parvulos earum, & ait: Quid sibi volunt isti: & si ad te pertinent? Respondit: Parvuli sunt, quos donavit mihi Deus servo tuo. Et appropinquantes ancillæ & filii earum, incurvati sunt. Accessit quoque Lia cum * liberis suis: & quum similiter adorassent, extremi Joseph & Rachel adoraverunt. Dixitque Esau: Quænam sunt istæ turmæ, quas obviam habui? Respondit: Ut invenirem gratiam coram domino meo. At ille ait: Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi. Dixitque Jacob: Noli ita, obsecro: sed si inveni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum de manibus meis: sic enim vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei: esto mihi propitius, & suscipe benedictionem quam attuli tibi, & quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente suscipiens, ait: Gradiamur simul, eroque socius itineris tui. Dixitque Jacob: Nosti, domine mi, quod parvulos habeam teneros, & oves & boves fetas, mecum: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges. Præcedat dominus meus ante servuum suum, & ego sequar paulatim vestigia ejus sicut videro posse parvulos meos, donec veniam ad dominum meum in Seir. Respondit Esau: Oro te, ut de populo qui mecum est, saltem socii remaneant viæ tuæ. Non est, inquit, necesse: hoc uno tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu [a] domini mei. Reversus est itaque illo die Esau itinere quo venerat in Seir. Et Jacob venit in Sochoth: ubi ædificata domo & fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Sochoth, id est, tabernacula. Transivitque in [b] Salem urbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan, postquam reversus est de Mesopotamia Syriæ, & habitavit juxta oppidum. Emitque partem agri in qua fixerat tabernacula, a filiis Emor patris Sichem, centum agnis. Et erecto ibi altari, invocavit super illud fortissimum Deum Israel.

* Vulg. pueri.

v

LIX. C.

XXXVI. B.

b

XXVIII. T.

Cap. 34. Egressa est autem Dina filia Liæ, ut videret mulieres regionis illius. [Quam quum vidisset Sichem filius Emor Evæi, princeps terræ illius, adamavit eam, & rapuit, & dormivit cum illa, vi opprimens virginem. Et conglutinata est anima ejus cum ea, tristemque blanditiis delinivit. Et pergens ad Emor patrem suum, Accipe mihi, inquit, puellam hanc

E 2

a Vulg. *in conspectu tuo, domine mi*, longius ab Hebræo.
b Vocem *Salem* Urbinas ms. tacet. Fuerit ejus descriptor in ea sententia, non esse illud proprium urbis nomen. Hebræorum enim magistri de ipso Jacob accipiunt, quod שלם, *salem*, id est, *illæsus*, *incolumis*, venerit Sychem. Obstare autem Hebræi textus syntaxis videtur.

hanc conjugem. Quod quum audiffet Jacob, abfentibus filiis, & in paftu pecorum occupatis, filuit donec redirent. Egreffo autem Emor patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob, ecce filii ejus veniebant de agro, auditoque quod acciderat, irati funt valde, eo quod fœdam rem effet operatus in Ifrael, &, violata filia Jacob, rem illicitam perpetraffet. Loquutus eft itaque Emor ad eos, & dixit: Sichem filii mei adhæfit anima filiæ veftræ: date eam illi uxorem, & jungamus viciffim connubia: filias veftras tradite nobis, & filias noftras accipite. Et habitate nobifcum: terra in poteftate veftra eft: exercete, negotiamini, & poffidete eam. Sed & Sichem ad patrem & ad fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis, & quæquumque ftatueritis, dabo: augete dotem, munera poftulate, & * libens tribuam quod petieritis: tantum date mihi puellam hanc uxorem. Refponderunt filii Jacob Sichem & patri ejus in dolo, fævientes ob ftuprum fororis: Non poffumus facere quod petitis, nec dare fororem noftram homini incircumcifo: quod illicitum & nefarium eft apud nos. Sed in hoc valebimus fœderari, fi effe volueritis noftri fimiles, & circumcidatur in vobis * omne mafculini fexus: tunc dabimus & accipiemus mutuo filias noftras ac veftras, & habitabimus vobifcum, erimufque unus populus: fin autem circumcidi nolueritis, tollemus filiam noftram, & recedemus. Placuit oblatio eorum Emor, & Sichem filio ejus: nec diftulit adolefcens quin ftatim quod petebatur, expleret: amabat enim puellam valde, & ipfe erat inclytus in omni domo patris fui. Ingreffique portam urbis, loquuti funt populo: Viri ifti pacifici funt, & volunt habitare nobifcum: negotientur in terra, & exerceant eam, quæ fpatiofa & lata cultoribus indiget: filias eorum accipiemus uxores, & noftras illis dabimus. Unum eft, quo differtur tantum bonum: Si circumcidamus mafculos noftros, ritum gentis imitantes. Et fubftantia eorum, & [a] pecora, & cuncta quæ poffident, noftra erunt: tantum in hoc acquiefcamus, & habitantes fimul, unum efficiemus populum. Affenfi funt omnes, circumcifis cunctis maribus. Et ecce die tertio, quando graviffimus vulnerum dolor eft, arreptis, duo Jacob filii Simeon, & Levi fratres Dinæ, gladiis, ingreffi funt urbem confidenter: interfectifque omnibus mafculis, & Emor &

* Vulg. libenter.

* Vulg. omnis.

A Sichem [b] filium fuum pariter necaverunt, tollentes Dinam de domo Sichem fororem fuam. Quibus egreffis, irruerunt fuper occifos * cæteri filii Jacob, & depopulati funt urbem in ultionem ftupri. Oves eorum, & armenta, & afinos, cunctaque vaftantes quæ in domibus & in agris erant: parvulos quoque & uxores eorum duxerunt captivas. Quibus patratis audacter, Jacob dixit ad Simeon & Levi: Turbaftis me, & odiofum me B feciftis Chananæis & Pherezæis habitatoribus terræ hujus. Nos pauci fumus: illi congregati percutient me, & delebor ego, & domus mea. Refponderunt: Numquid ut fcorto abuti debuere forore noftra?

* In h. non habet cæteri filii Jacob, fed filii Jacob venerunt fuper [illegible] fos.

Interea loquutus eft Deus ad Jacob: Surge, & afcende Bethel, & habita ibi, facque altare Deo qui apparuit tibi quando fugiebas Efau fratrem tuum. Jacob vero, convocata omni domo fua, ait: C Abjicite deos alienos qui in medio veftri funt, & mundamini, ac mutate veftimenta veftra. Surgite, & afcendamus in Bethel, & * faciamus ibi altare Deo, qui exaudivit me in die tribulationis meæ, & focius fuit itineris mei. Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, & inaures quæ erant in auribus eorum: at ille infodit eas fubter terebinthum, quæ eft poft urbem Sichem. Quumque profecti D effent, terror Dei invafit omnes per circuitum civitates, & non funt aufi perfequi recedentes. Venit igitur Jacob Luzam, quæ eft in terra Chanaan, cognomento Bethel: ipfe & omnis populus cum eo. Ædificavitque ibi altare, & appellavit nomen loci *, Domus Dei: ibi enim apparuit ei Deus quum fugeret fratrem * fuum. Eodem tempore mortua eft Debbora nutrix Rebeccæ, & fepulta eft ad radices Bethel fubter quercum: vocatumque eft nomen loci *, Quercus fle- E tus. Apparuit autem iterum Deus Jacob poftquam reverfus eft de Mefopotamia Syriæ, benedixitque ei dicens: Non vocaberis ultra Jacob, fed Ifrael erit nomen tuum. Et appellavit eum Ifrael, dixitque ei: Ego Deus omnipotens, crefce & multiplicare: gentes & populi nationum erunt ex te, reges de lumbis tuis egredientur. Terramque quam dedi Abraam & Ifaac, dabo tibi & femini tuo F poft te. Et receffit ab eo. Ille vero erexit titulum lapideum in loco quo loquutus fuerat ei Deus: libans fuper eum libamina & effundens oleum: vocanfque no-

LX. C. Cap. 35.

* Vulg. not.

LXI C. XXXVII [illegible]

* Vulg. addit illius

* Vulg tacet fuum.

* Vulg. addit illius.

LXII. C.

[a] Iftud *& pecora*, quod in Hebræo quoque refonar, Vulgatus Interpres nefcit.

[b] Heic quoque *filium fuum*, quod in Hebræo eft בנו, in Vulgat. Edit. defideratur.

XXIX. T. A nomen loci illius, Bethel. Egressus autem inde, venit verno tempore ad terram quæ ducit Ephratam: in qua quum parturiret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cepit. Dixitque ei obstetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente jam morte, vocavit nomen filii sui Benoni, id est, filius doloris mei: pater vero appellavit eum Benjamin, id est, filius dextræ. Mortua est B ergo Rachel, & sepulta in via quæ ducit Ephratam, hæc est Bethlehem. Erexitque Jacob titulum super sepulchrum ejus. Hic est titulus monumenti Rachel, usque in præsentem diem. Egressus inde, fixit tabernaculum trans Turrem gregis. Quumque habitaret in illa regione, abiit Ruben, & dormivit cum Bala concubina patris sui, quod illum minime latuit. Erant autem filii Jacob duodecim. Filii Liæ; primogenitus Ruben, & Simeon, C & Levi, & Judas, & Issachar, & Zabulon. Filii Rachel: Joseph & Benjamin. Filii Balæ ancillæ Rachelis, Dan & Nephthali. Filii Zelphæ ancillæ Liæ, Gad & Aser: hi filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriæ. Venit etiam ad Isaac patrem suum in Mamre, civitatem Arbee, hæc est Hebron: in qua peregrinatus est Abraam & Isaac. Et completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum. D Consumtusque ætate mortuus est: & appositus est populo suo senex & plenus dierum: & sepelierunt eum Esau & Jacob filii sui.

XXX T. LXIII. C. Cap. 36. Hæ sunt autem generationes Esau, ipse est Edom. Esau accepit uxores de filiabus Chanaan; Ada filiam Elon Hethæi, & Oolibama filiam Ana, filiam Sebeon Hevæi: Basemath quoque filiam Ismael sororem Nabajoth. Peperit autem Ada, Eliphaz: Basameth genuit E Rahuel: Oolibama * edidit Jesus & Jalam & Core. Hi filii Esau qui nati sunt ei in terra Chanaan. Tulit autem Esau uxores suas & filios & filias, & omnem animam domus suæ, & substantiam, & pecora, & cuncta quæ habere poterat in terra Chanaan: & abiit in [a] alteram regionem, recessitque a fratre suo Jacob. Divites enim erant valde, & simul habitare non poterant: nec sustinebat eos terra peregri- F nationis eorum præ multitudine gregum. Habitavitque Esau in monte Seir, ipse est Edom. Hæ sunt autem generationes Esau patris Edom in monte Seir, & hæc nomina filiorum ejus: Eliphaz filius Ada uxoris Esau: Rahuel quoque filius Basemath uxoris ejus. Fueruntque filii Eliphaz: Theman, Omar, Sephu, & Gatham, & Cenez. Erat autem Thamna, concubina Eliphaz filii Esau: quæ peperit ei Amalech. Hi sunt filii Adæ uxoris Esau. Filii autem Rahuel: Nahat & Zara, * Semma & Miza. Hi filii Basemath uxoris Esau. Isti quoque erant filii Oolibama filiæ Ana, filiæ Sebeon, uxoris Esau, quos genuit ei, Jeus & Jalam, & Core. Hi duces filiorum Esau: filii Eliphaz primogeniti Esau: dux Theman, dux Omar, dux Sephu, dux Cenez, dux Core, dux Gatham, dux Amalech. Hi duces Eliphaz in terra Edom, & hi [b] filii Adæ. Hi quoque filii Rahuel filii Esau, dux Nahath, dux Zara, dux Semma, dux Miza. Hi autem duces Rahuel in Terra Edom: isti filii Basemath uxoris Esau. Hi autem filii Oolibama uxoris Esau: dux Jeus, dux Jalam, dux Core. Hi duces Oolibama filiæ Ana uxoris Esau. Isti filii Esau, & hi duces eorum: ipse est Edom. Isti sunt filii Seir Horræi, habitatores terræ: Lotan, & Sobal, & Sebeon, & Ana, Dison, & Eser, & Disan. Hi duces Horræi, filii Seir, in Terra Edom. Facti sunt autem filii Lotan: Hori & Heman; erat autem soror Lothan, Thamna. Et isti filii Sobal: Alvan & Manahath & Hebal, & Sepho & Onam. Et hi filii Sebeon: Aja & Ana. Iste est Ana qui invenit aquas calidas in Hebr. הימם. mulos in solitudine, quum pasceret asinos Sebeon patris sui: habuitque filium Disan, & filiam Oolibama. Et isti filii Disan: Amdam, & Esban, & Jethran, & Charan. Hi quoque filii Eser: Balaan & Zavan, & Acan. Habuit autem filios Disan: Hus & Aram. Isti duces Horræorum: dux Lotan, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana, dux Dison, dux Eser, dux Disan: isti duces Horræorum qui imperaverunt in Terra Seir. LXV. C.

Reges autem qui regnaverunt in Terra Edom antequam haberent regem filii Israel, fuerunt hi: Bela filius Beor, nomenque urbis ejus Denaba. Mortuus est autem Bela, & regnavit pro eo Jobab filius Zaræ de Bosra. Quumque mortuus esset Jobab, regnavit pro eo Husam de terra Themanorum. Hoc quoque mortuo, regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian in regione Moab, & nomen urbis ejus Havith. Quumque mortuus esset Adad, regnavit pro eo Semla de Masereca. Hoc quoque mortuo,

Margin notes: * Vulg. genuit . . . & Jelom. — * Vulg. Samma & Meza. — LXIV. C. (beside "ces filiorum Esau") — b

[a] Neque Hebr. textus, neque Vulgatus Interpres habent *alteram*; sed Targum Chal. ubi explicatius additur אוחרי.

[b] Sic & Hebr. habet אלופי, *duces*. Vulgata Editio *filii* præfert.

tuo, regnavit pro eo Saul de fluvio A Rooboth. Quumque & hic obiisset, successit in regnum Bahalanan filius Achobor. *Vulg. Adar. Isto quoque mortuo, regnavit pro eo * Adad, nomenque urbis ejus Phau, & appellabatur uxor illius Mehetabel, filia Matred, filia Mesaab. Hæc ergo nomina ducum Esau, in cognationibus, & locis, & vocabulis suis: dux Thamna, dux Alva, dux Jetheth, dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon, dux Cenez, dux B Theman, dux Mabsar, dux Magdiel, dux Iram: hi duces Edom habitantes in terra imperii sui: ipse est Esau pater Idumæorum.

Cap. 37.
Habitavit autem Jacob in terra Cha-
*Heb. Jacob. naan, in qua peregrinatus est pater suus.
Vulg. race. Et hæ sunt generationes * ejus. Joseph
XXXI. T.
XXXVIII. B. quum [a] sexdecim esset annorum, pasce-
LXVI. C. bat gregem cum fratribus suis adhuc puer, & erat cum filiis Balæ & Zelphæ uxorum patris sui, accusavitque fratres suos apud patrem crimine pessimo. Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum, fecitque ei tunicam polymitam. Videntes autem fratres ejus quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui. Accidit quoque ut visum somnium referret fratribus suis, quæ caussa majoris odii seminarium fuit. Dixitque ad eos: D Audite somnium meum quod vidi: Putabam ligare nos manipulos in agro, & quasi consurgere manipulum meum, & stare, vestrosque manipulos circumstantes adorare manipulum meum. Responderunt fratres ejus: Numquid rex noster eris? aut subjiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo caussa somniorum atque sermonum, invidiæ & odii fomitem ministravit. Aliud quoque vidit somnium, quod narrans fratribus *suis, ait: Vidi per so- E
*Vulg. tacet suis. mnium, quasi solem, & lunam, & stellas undecim adorare me. Quod quum patri suo & fratribus retulisset, increpavit
Vulg. addit suus. eum pater, & dixit: Quid sibi vult hoc somnium quod vidisti? num ego & mater tua & fratres tui adorabimus te super terram? Invidebant ei igitur fratres sui: pater vero rem tacitus considerabat. Quumque fratres illius in pascendis gregibus patris morarentur in Sichem, dixit ad eum Israel: Fratres tui pascunt oves in Sichimis: veni, mittam te ad A eos. Quo respondente, Præsto sum, ait *: Vade & vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos, & pecora, & renuntia mihi quid agatur. *Vulg. addit ei. Missus de valle Hebron, venit in Sichem: invenitque eum vir errantem in agro, & interrogavit quid quæreret. At ille respondit: Fratres meos quæro, indica mihi ubi pascant greges. Dixitque ei vir: Recesserunt de loco isto: audivi autem eos dicentes: Eamus in Dothain. Perrexit ergo Joseph LXVII. C post fratres suos, & invenit eos in Dothain. Qui quum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere, & mutuo loquebantur. Ecce somniator venit: venite occidamus eum, & mittamus in cisternam veterem: dicemusque, Fera pessima devoravit eum: & tunc apparebit quid illi prosint somnia sua. Audiens hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat: C Non [b] interficiamus animam ejus, nec effundatis sanguinem: sed projicite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine; manusque vestras servate innoxias: hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri suo. Confestim igitur ut pervenit ad fratres*, *Vulg. addit suos. nudaverunt eum tunica talari & polymita: miseruntque * in cisternam, quæ *Vulg. addit eum. non habebat aquam. Et sedentes ut comederent panem, viderunt viatores Ismaelitas venire de Galaad, & camelos eorum, portantes aromata, & resinam, & stacten, in Ægyptum. Dixit ergo Judas fratribus suis: Quid nobis prodest si occiderimus fratrem nostrum, & celaverimus sanguinem ipsius? Melius est ut venundetur Ismaelitis, & manus nostræ non polluantur: frater enim & caro nostra est. Acquieverunt fratres sermonibus ejus. Et prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes eum de cisterna, vendiderunt * Ismaelitis, viginti *Vulg. addit eum. argenteis, qui duxerunt eum in Ægyptum. Reversusque Ruben ad cisternam, non invenit puerum, & scissis vestibus pergens ad fratres suos, ait: Puer non comparet, & ego quo ibo? Tulerunt autem tunicam ejus, & in sanguine hœdi, quem occiderant, tinxerunt: mittentes qui ferrent ad patrem, & dicerent: Hanc invenimus: vide utrum tunica filii tui sit, an non. Quam quum agnovisset pater, ait: Tunica filii mei est, fera pessima comedit

a Exciderit e Latino apographo ultima numeralis nota, aut quod passim usuvenit, effugerit describentis oculos, qui XVI. depinxit pro XVII. Cætera enim adeo certum est juxta Hebræum & Versiones omnes *septemdecim*, heic quoque debere legi pro *sexdecim*, ut minime audiendus Martianæus sit, qui expressisse Hieronymum putat annos jam expletos, & quem nondum exegerat Joseph, decimum septimum prætermisisse. Nihil minus: Hieronymo immutare pro arbitrio textum neque licuit, neque rantum sibi ille unquam tribuit.

b Vulgat. Interpres *non interficiatis*. Unus Urbinas ms. consequenter, *nec effundamus*.

dit eum, bestia devoravit Joseph. Scissisque vestibus, indutus est cilicio, lugens filium multo tempore. Congregatis autem cunctis liberis ejus, ut lenirent dolorem patris, noluit consolationem recipere, * & ait: Descendam ad filium meum lugens in infernum. Et illo perseverante in fletu, Madianitæ vendiderunt Joseph in Ægypto Phutiphari eunucho Pharaonis, magistro militiæ.

* Vulg. sed.

XXX. T. LXVIII. C Cap. 38.

Eodem tempore descendens Judas a fratribus suis divertit ad virum Odollamitem, nomine Hiram. Viditque ibi filiam hominis Chananæi, vocabulo Sua: & uxore accepta, ingressus est ad eam. Quæ concepit, & peperit filium, vocavitque nomen ejus Her. Rursus concepto fœtu, natum filium nominavit Onam. Tertium quoque peperit: quem appellavit Sella: quo nato, parere ultra cessavit. Dedit autem Judas uxorem primogenito suo Her, nomine Thamar. Fuit quoque Her primogenitus Judæ, nequam in conspectu Domini: & ab eo occisus est. Dixit ergo Judas ad Onam filium suum: Ingredere ad uxorem fratris tui, & sociare illi, ut suscites semen fratri tuo. Ille autem sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur. Et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret. Quamobrem dixit Judas Thamar nurui suæ: Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus: timebat enim, ne & ipse moreretur sicut fratres ejus. Quæ abiit, & habitavit in domo patris sui. Evolutis autem multis diebus, mortua est filia Sua uxor Judæ: qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ovium suarum, ipse & Hiras opilio gregis Odollamita, in [a] Timnatha. Nuntiatumque est Thamar quod socer illius ascenderet in Thimnatha ad tondendas oves. Quæ, depositis viduitatis vestibus, assumsit theristrum: & mutato habitu, sedit in bivio itineris, quod ducit Timnatham: eo quod crevisset Sela, & non eum accepisset maritum. Quam quum vidisset Judas, suspicatus est esse meretricem: operuerat enim vultum suum, ne agnosceretur. Ingrediensque ad eam, ait: Dimitte me, ut coeam tecum: nesciebat enim quod nurus sua esset. Qua respondente: Quid mihi dabis ut fruaris concubitu meo? dixit: Mittam tibi hœdum de gregibus. Rursumque illa dicente: Patiar quod vis, si dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris. Ait Judas: Quid vis tibi pro arrhabone dari? Respondit: Annulum tuum, & armillam, & baculum * tuum quem in manu tenes. Ad unum igitur coitum concepit mulier, & surgens abiit: depositoque habitu, quem assumserat, induta est viduitatis vestibus. Misit autem Judas hœdum per pastorem suum Odollamitem, ut reciperet pignus quod dederat mulieri, qui quum non invenisset eam, interrogavit homines loci illius? Ubi est mulier, quæ sedebat in bivio? Respondentibus cunctis: Non fuit in loco isto meretrix, reversus est ad Judam, & dixit ei: Non inveni eam: sed & homines loci illius dixerunt mihi, nunquam ibi sedisse scortum. Ait Judas: Habeat sibi, certe mendacii nos arguere non * poterit: ego misi hœdum quem promiseram, & tu non invenisti eam. Ecce autem post tres menses renuntiaverunt Judæ, dicentes: Fornicata est Thamar nurus tua, & videtur uterus illius intumescere. Dixit Judas: Producite eam, ut comburatur. Quæ quum educeretur ad pœnam, misit ad socerum suum, dicens: De viro, cujus hæc sunt, concepi: agnosce cujus sit annulus, & armilla, & baculus. Qui, agnitis muneribus, ait: Justior me est, [b] quia non tradidi eam Sela filio meo. Attamen ultra non cognovit illam. Instante autem partu, apparuerunt gemini in utero: atque in ipsa effusione infantum, unus protulit manum, in qua obstetrix ligavit coccinum, dicens: iste egredietur prior. Illo vero retrahente manum, egressus est alter: dixitque mulier: Quare divisa est propter te maceria? & ob hanc caussam vocavit nomen ejus Phares. Postea egressus est frater ejus, in cujus manu erat coccinum: quem appellavit Zara.

* Vulg. tacet suum.

* Vulg. potest.

XXXIII. T. XXXIX. B. LXIX. C. Cap. 39.

* Vulg. addit sui.

Igitur Joseph ductus in Ægyptum est, emitque eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus *, vir Ægyptius, de manu Ismaelitarum, a quibus perductus erat. Fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis prospere agens: habitavitque in domo domini sui, qui optime noverat esse Dominum cum eo, & omnia, quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius. Invenitque Joseph gratiam coram domino suo, & ministrabat ei, a quo præpositus omnibus gubernabat creditam sibi domum, & universa quæ ei tradita fuerant: benedixitque Dominus domui Ægyptii propter Joseph, & mul-

a Vulgatus Interpres constanter effert *Thamnas*. Hebræus vero תמנתה.

b Addit ms. Urbinas heic nomen *Thamar*.

multiplicavit tam in ædibus, quam in A agris cunctam ejus substantiam: nec quidquam aliud noverat, nisi panem quo vescebatur. Erat autem Joseph pulchra facie, & decorus aspectu. Post multos itaque dies injecit domina oculos suos in Joseph, & ait: Dormi mecum. Qui nequaquam acquiescens operi nefario, dixit ad eam: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua: nec quidquam est quod non B in mea sit potestate, vel non tradiderit mihi, præter te, quæ uxor ejus es: quomodo ergo possum malum hoc facere, & peccare in Deum *? Hujuscemodi verbis per singulos dies, & mulier molesta erat adolescenti, & ille recusabat stuprum. Accidit autem quadam die, ut intraret Joseph domum, & operis quidpiam absque arbitris faceret: & illa apprehensa lacinia vestimenti ejus, diceret: Dormi mecum. Qui relicto in manu illius pal- C lio, fugit, & egressus est foras. Quumque vidisset mulier vestem in manibus suis, & se esse contemtam, vocavit * homines domus suæ, & ait ad eos: En introduxit virum Hebræum, ut illuderet nobis: ingressus est ad me, ut coiret mecum, quumque ego succlamassem, & audisset vocem meam, reliquit pallium quod tenebam, & fugit foras. In argumentum ergo fidei retentum pallium ostendit ma- D rito revertenti in domum * suam, & ait: Ingressus est ad me servus Hebræus quem adduxisti ut illuderet mihi: quumque [a] audisset me clamare, reliquit pallium *, & fugit foras. His auditis dominus, & nimium credulus verbis conjugis, iratus est valde: tradiditque Joseph in carcerem, ubi vincti regis custodiebantur, & erat ibi clausus. Fuit autem Dominus cum Joseph, & misertus illius dedit ei gratiam in conspectu principis carce- E ris, qui tradidit in manu ipsius universos vinctos qui in custodia tenebantur: & quidquid fiebat, sub ipso erat. Nec noverat aliquid cunctis ei creditis: Dominus enim erat cum illo, & omnia opera ejus dirigebat.

*Vulg. addit *meum*.

*Vulg. addit *ad se*.

*Vulg. a ceteris & *suam*.

a *Vulg. addit *quod tenebam*.

XXXIV. T. LXX. C. *Cap.* 40.

His itaque gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Ægypti, & pistor, domino suo. Iratusque Pharao contra eos (nam alter pincernis F præerat, alter pistoribus) & misit eos in carcerem principis militum in quo erat vinctus & Joseph. At custos carceris tradidit eos Joseph, qui & ministrabat eis. Aliquantum temporis fluxerat, & illi in custodia tenebantur. Videruntque ambo somnium nocte una juxta interpretationem congruam sibi: ad quos quum introisset Joseph mane, & vidisset eos tristes, sciscitatus est dicens: Cur tristior est hodie solito facies vestra? Qui responderunt: Somnium vidimus, & non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Joseph: Numquid non Dei est interpretatio? referte mihi quid videritis. Narravit prior, præpositus pincernarum, somnium suum: Videbam coram me vitem, in qua erant tres propagines, crescere paulatim in gemmas, & post flores uvas maturescere: calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo uvas, & expressi in calicem quem tenebam, & tradidi poculum Pharaoni. Respondit Joseph: Hæc est interpretatio somnii: Tres propagines, tres adhuc dies sunt, post quos recordabitur Pharao ministerii tui, & restituet te in gradum pristinum: dabisque ei calicem juxta officium tuum, sicut facere ante consueveras. Tantum memento mei, quum tibi bene fuerit, & facias mecum misericordiam: ut suggeras Pharaoni, * & educat me de isto carcere: quia furto sublatus sum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacum missus sum. Videns pistorum magister quod prudenter somnium dissolvisset, ait: Et ego vidi somnium, Quod haberem tria canistra farinæ super caput meum: & in uno canistro quod erat excelsius, portare me omnes cibos qui fiunt arte pistoria, avesque comedere ex eo. Respondit Joseph: Hæc est interpretatio somnii. Tria canistra, tres adhuc dies sunt: post quos auferet Pharao caput tuum, ac suspendet te in cruce, & lacerabunt volucres carnes tuas. Exin dies tertius * natalis Pharaonis erat: qui faciens grande convivium pueris suis, recordatus est inter epulas magistri pincernarum, & pistorum principis. Restituitque alterum in locum suum, ut porrigeret * Regi poculum: alterum suspendit in * cruce, ut conjectoris veritas probaretur. Et tamen succedentibus prosperis, præpositus pincernarum oblitus est interpretis sui.

*Vulg. ut.

*Vulg. natalitius.

*Vulg. ei. *Vulg. patibulo.

Post duos annos vidit Pharao somnium. Putabat se stare super fluvium, de quo ascendebant septem boves, pulchræ & crassæ nimis: & pascebantur in locis palustribus. Aliæ quoque septem emergebant de flumine, fœde confectæque macie: & pascebantur in ipsa amnis ripa in locis virentibus: devoraveruntque eas, qua-

LXXI. C. *Cap.* 41.

a Nostri & quos Martian. consuluit mss. *vidisset* pro *audisset*.

quarum mira ſpecies & habitudo corpo- A rum erat. Expergefactus Pharao, rurſum dormivit, & vidit alterum ſomnium: Septem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque formoſæ: aliæ quoque totidem, ſpicæ tenues, & percuſſæ uredine oriebantur, devorantes omnem priorum pulchritudinem. Evigilans Pharao poſt quietem, & facto mane, pavore perter- ritus, miſit ad * conjectores Ægypti, cunctoſque ſapientes, & accerſitis narra- B vit ſomnium, nec erat qui interpretaretur. Tunc demum reminiſcens pincernarum magiſter ait: Confiteor peccatum meum: Iratus rex ſervis ſuis, me & magiſtrum piſtorum retrudi juſſit in carcerem principis militum: ubi una nocte uterque vidimus ſomnium, præſagium futurorum. Erat ibi puer Hebræus, ejuſdem ducis militum famulus: cui narrantes ſomnia, audivimus quidquid poſtea rei probavit eventus: ego enim redditus ſum of- C ficio meo: & ille ſuſpenſus eſt in cruce. Protinus ad regis imperium eductum de carcere Joſeph totonderunt: ac veſte mutata, oblatus eſt ei. Cui ille ait: Vidi ſomnia, nec eſt qui ediſſerat: quæ audivi te * prudentiſſime conjicere. Reſpondit Joſeph: abſque me Deus reſpondebit a proſpera Pharaoni. Narravit ergo Pharao quod viderat: Putabam me ſtare ſuper ripam fluminis, & ſeptem boves de D amne conſcendere, pulchras nimis, & obeſis carnibus, quæ in paſtu paludis virecta carpebant. Et ecce, has ſequebantur aliæ ſeptem boves in tantum deformes & macilentæ, ut nunquam tales in terra Ægypti viderim: quæ, devoratis & conſumtis prioribus, nullum ſaturatis dedere veſtigium: ſed ſimili macie & ſqualore torpebant. Evigilans, rurſum ſopore depreſſus, vidi ſomninm: ſeptem ſpicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque pul- E cherrimæ. Aliæ quoque ſeptem tenues & percuſſæ uredine, oriebantur e ſtipula: quæ priorum pulchritudinem devorarunt. Narravi conjectoribus * ſomniorum, & nemo eſt qui ediſſerat. Reſpondit Joſeph: Somnium regis unum eſt: quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni. Septem boves pulchræ, & ſeptem ſpicæ plenæ, ſeptem ubertatis anni ſunt: eamdemque vim ſomnii comprehendunt. Septem quo- F que boves tenuens atque macilentæ, quæ aſcenderunt poſt eas, & ſeptem ſpicæ te-

* Vulg. ad omnes.

a L. B.

* Vulg. ſapientiſſime, a

* Vulg ſomnium.

nues, & vento urente percuſſæ: ſeptem anni ſunt venturæ famis. Qui hoc ordine complebuntur: Ecce ſeptem anni venient fertilitatis magnæ in univerſa terra Ægypti: quos ſequentur ſeptem anni alii tantæ ſterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia: conſumtura eſt enim fames omnem terram, & ubertatis magnitudinem perditura eſt inopiæ magnitudo. Quod autem vidiſti ſecundo ad eamdem rem pertinens ſomnium: firmitatis indicium eſt, eo quod fiat ſermo Dei, & velocius impleatur. Nunc ergo provideat rex virum ſapientem & induſtrium, & præficiat eum Terræ Ægypti: Qui conſtituat præpoſitos per * ſingulas regiones, & quintam partem fructuum per ſeptem annos * fertilitatis, qui jam nunc futuri ſunt, congreget in horrea: & omne frumentum ſub Pharaonis poteſtate condatur, ſerveturque in urbibus. Et paretur futuræ ſeptem annorum fami, quæ oppreſſura eſt Ægyptum, & non conſumetur terra inopia. Placuit Pharaoni conſilium & cunctis miniſtris ejus: loquutuſque eſt ad eos: Num invenire poterimus talem virum, qui ſpiritu Dei plenus ſit? Dixit ergo ad Joſeph: Quia oſtendit Deus tibi omnia quæ loquutus es, numquid ſapientiorem & ſimilem tui invenire potero? Tu eris ſuper domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet: uno tantum regni ſolio te præcedam. Dixit quoque rurſum Pharao ad Joſeph: Ecce, conſtitui te ſuper univerſam terram Ægypti. Tulit annulum de manu ſua & dedit eum in manu ejus: veſtivitque eum ſtola byſſina, & collo torquem auream circumpoſuit. Fecitque eum aſcendere ſuper currum ſuum ſecundum, clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpoſitum eſſe ſcirent univerſæ Terræ Ægypti. Dixit quoque rex ad Joſeph: Ego ſum Pharao: abſque tuo imperio non movebit quiſquam manum aut pedem in omni terra Ægypti. b Vertitque nomen illius, & vocavit eum lingua Ægyptiaca, Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aſeneth filiam Phutiphares ſacerdotis Heliopoleos. E- XXXV. T. greſſus itaque Joſeph ad terram Ægypti (triginta autem annorum erat quando ſtetit in conſpectu regis Pharaonis) circuivit omnes regiones Ægypti. Venitque fertilitas ſeptem annorum: & in mani-

* Vulg. cunctas

* Vulg. ſterilitatis.

b

pulos

a Mavult in Hebraic. Quæſtionibus transferri, *pacem*, juxta Heb. שלום

b Nonnihil ab Hebræo abludit, neque enim habet textus, *vertitque nomen ejus*, multoque minus illud, *lingua Ægyptiaca*: ſed tantum, *& vocavit Pharao nomen Joſeph, Zaphnat Paneach*. Nec ignorabat Hieron. commodum in Hebræo ſignificatum habere has voces, ſcilicet, *abſcondita revelantis*: ſed maluit Ægyptiæ putare originis, quod alii tamen Auctores non probant. Vide Quæſt. Hebraicas.

pulos redactæ segetes congregatæ sunt in horrea Ægypti. Omnis etiam frugum abundantia in singulis urbibus condita est. Tantaque fuit * multitudo tritici, ut arenæ maris coæquaretur, & copia mensuram excederet. Nati sunt autem Joseph filii duo antequam veniret fames: quos ei peperit Aseneth filia Phutiphares sacerdotis Heliopoleos. Vocavitque nomen primogeniti, Manasses, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domus patris mei. Nomen quoque secundi appellavit Ephraim, dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ. Igitur transactis septem annis ubertatis, qui fuerant in Ægypto, ceperunt venire septem anni inopiæ, quos prædixerat Joseph: & in universo orbe fames prævaluit; in cuncta autem terra Ægypti erat panis. Qua esuriente, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Joseph, & quidquid vobis dixerit, facite. Crescebat autem quotidie fames in omni terra: aperuitque Joseph universa horrea, & vendebat Ægyptiis: nam & illos oppresserat fames. Omnesque provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent escas, & malum inopiæ temperarent.

* Vulg. abundantia.

XLI. B. LXXII. C. Cap. 42.

Audiens autem Jacob quod alimenta venderentur in Ægypto, dixit filiis suis: Quare negligitis? audivi quod triticum venundetur in Ægypto: descendite, & emite nobis necessaria, ut possimus vivere, & non consumamur inopia. Descendentes igitur fratres Joseph decem, ut emerent frumenta in Ægypto, (Benjamin domi retento ab Jacob, qui dixerat fratribus ejus: Ne forte in itinere quidquam patiatur mali) ingressi sunt terram Ægypti cum aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan. Et Joseph princeps * Ægypti, atque ad illius nutum frumenta populis vendebantur. Quumque adorassent eum fratres sui, & agnovisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos: Unde venistis? Qui responderunt: De terra Chanaan, ut emamus victui necessaria. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est agnitus ab eis. Recordatusque somniorum, quæ aliquando viderat, ait ad eos: Exploratores estis: ut videatis infirmiora terræ, venistis. Qui dixerunt: Non est ita, domine, sed servi tui venerunt, ut emerent cibos. Omnes filii unius viri sumus: pacifici venimus, nec quidquam famuli tui machinantur mali. Quibus ille respondit: Aliter est: immunita terræ hujus considera-

* Vulg. addit erat in terra.

A re venistis. * Et illi: Duodecim, inquiunt, servi tui, fratres sumus, filii viri unius in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est, & alius non est super. Hoc est, ait, quod loquutus sum: Exploratores estis. Jam nunc experimentum vestri capiam: per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus. Mittite e vobis unum, & adducat eum: vos autem eritis in vinculis, donec probentur quæ dixistis, utrum

* Vulg. at

B falsa an vera sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis. Tradidit ergo eos custodiæ tribus diebus. Die autem tertio eductis e carcere, ait: Facite quæ dixi, & vivetis: Deum enim timeo. Si pacifici estis, frater vester unus ligetur in carcere: vos autem abite, & ferte frumenta quæ emistis, in domos vestras, & fratrem vestrum minimum ad me adducite, ut possim vestros probare sermones, & non moriamini. Fecerunt ut dixerat,

C & loquuti sunt ad invicem: Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ illius, quum deprecaretur nos, & non audivimus: idcirco venit super nos ista tribulatio. E quibus unus Ruben, ait: Numquid non dixi vobis: Nolite peccare in puerum, & non audistis me? en sanguis ejus exquiritur. Nesciebant autem quod intelligeret Joseph: eo quod per interpretem loqueretur ad eos. Avertitque se

D parumper, & flevit: & reversus loquutus est ad eos. Tollensque Simeon, & ligans illis præsentibus, jussit ministris ut implerent saccos eorum tritico, & reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis supra cibariis in viam: qui fecerunt ita. At illi portantes frumenta in asinis * profecti sunt. Apertoque unus sacco, ut daret jumento pabulum in diversorio, contemplatus pecuniam in ore sacculi, dixit fratribus suis: Reddita est mihi pecunia

* Vulg. addit suis.

E * mea, en habetur in sacco. Et obstupefacti, turbatique, dixerunt mutuo: Quidnam est hoc quod fecit nobis Deus: Veneruntque ad Jacob patrem suum in terram Chanaan, & narraverunt ei omnia quæ accidissent sibi, dicentes: Loquutus est nobis dominus terræ dure, & putavit nos exploratores provinciæ. Cui respondimus: Pacifici sumus, nec ullas molimur insidias. Duodecim fratres uno patre geniti sumus: unus non est super, minimus cum pa-

* Vulg. tacet mea

F tre versatur in terra Chanaan. Qui ait nobis: Sic probabo quod pacifici sitis: Fratrem vestrum unum dimittite apud me, & cibaria domibus vestris necessaria sumite, & abite, fratremque vestrum mini-

minimum adducite ad me, ut sciam quod non sitis exploratores, & istum, qui tenetur in vinculis, recipere possitis: ac deinceps emendi quæ vultis, habeatis licentiam. His dictis, quum frumenta effunderent, singuli repererunt in ore saccorum ligatas pecunias: exterritisque simul omnibus, dixit pater Jacob: Absque liberis me esse fecisti, Joseph non est super, Simeon tenetur in vinculis, Benjamin auferetis: in me hæc mala omnia reciderunt. Cui respondit Ruben: Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego eum tibi restituam. At ille: Non descendet, inquit, filius meus vobiscum: frater ejus mortuus est, ipse solus remansit: si quid ei adversi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

* LXII. B. LXXIII. C. cap. 43. Interim fames omnem terram vehementer premebat. Consumtisque cibis, quos ex Ægypto detulerant, dixit Jacob ad filios suos: Revertimini, & emite * pauxillum escarum. Respondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille sub testificatione jurandi, dicens: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum. Si ergo vis mittere eum nobiscum, pergemus pariter, & ememus tibi necessaria: sin autem non vis, non ibimus: vir enim, ut sæpe diximus, denuntiavit nobis, dicens: Non videbitis faciem meam absque fratre vestro minimo. Dixit eis Israel: in meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis & alium habere vos fratrem. At illi responderunt: Interrogavit nos homo per ordinem nostram progeniem: si pater viveret, si haberemus fratrem, & nos respondimus ei consequenter juxta id quod fuerat sciscitatus: numquid scire poteramus quod dicturus esset: Adducite vobiscum fratrem vestrum? Judas quoque dixit patri suo: Mitte puerum mecum, ut proficiscamur, & possimus vivere, ne moriamur nos & parvuli nostri. Ego suscipio puerum: de manu mea require illum: nisi reduxero, & tradidero eum tibi, ero peccati in te reus omni tempore. Si non intercessisset dilatio, jam vice altera venissemus. Igitur Israel pater eorum dixit ad eos: Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis * terræ in vasis vestris, & deferte viro munera, modicum resinæ, & mellis, & styracis, stactes, & terebinthi, & amygdalarum. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum, & illam, quam invenistis in sacculis, reportate, ne forte

*Vulg. addit nobis.

*Vulg. addit fructibus.

A te errore factum sit; sed & fratrem vestrum tollite, & ite ad virum. Deus autem * omnipotens faciat vobis eum placabilem, & remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet & hunc Benjamin: ego autem quasi orbatus absque liberis ero. Tulerunt ergo viri munera, & pecuniam duplicem, & Benjamin: descenderuntque in Ægyptum, & steterunt coram Joseph. Quos quum ille vidisset, & Benjamin simul, præcepit dispensatori domus suæ,
B dicens: Introduc viros domum, & occide victimas, & instrue convivium, quoniam * mecum sunt comesturi meridie. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum, & introduxit viros domum. Ibique exterriti, dixerunt mutuo. Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus, ut devolvat in nos calumniam, & violenter subjiciat servituti, & nos, & asinos nostros. Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem
C * loquuti sunt: Oramus, domine, ut audias *. Jam ante descendimus ut emeremus escas, quibus emtis, quum venissemus ad diversorium, aperuimus sacculos nostros, & invenimus pecuniam in ore saccorum: quam nunc eodem pondere reportavimus. Sed & aliud attulimus argentum, ut emamus quæ * necessaria sunt: non est in nostra conscientia, quis eam posuerit in marsupiis nostris. At ille respondit: Pax vobiscum, nolite timere:
D Deus vester, & Deus patris vestri, dedit vobis thesauros in sacculis vestris, nam pecuniam, quam dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon. Et introductis domum, attulit aquam, & laverunt pedes suos, deditque pabula asinis eorum. Illi vero parabant munera, donec ingrederetur Joseph meridie: audierant enim quod ibi comesuri essent panem. Igitur ingressus est Joseph domum suam, obtuleruntque ei munera, tenentes
E in manibus *: & adoraverunt proni in terram. At ille, clementer resalutatis eis, interrogavit *, dicens: Salvusne est pater vester senex, de quo dixeratis mihi, adhuc vivit? Qui responderunt: Sospes est servus tuus pater noster, adhuc vivit. Et incurvati, adoraverunt eum. Attollens autem oculos Joseph, vidit Benjamin fratrem suum uterinum, & ait: Iste est frater vester parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rursus: Deus, inquit, misereatur tui, fili mi. Festinavitque *, quia com-
F mota fuerant viscera ejus super fratre suo, & erumpebant lacrymæ, & introiens cubiculum flevit. Rursusque lota facie

* Vulg. addit meus.

* Vulg. addit hodie.

* Vulg. addit domus.

* Vulg. addit nos.

* Vulg. addit nobis.

* Vulg. addit suis.

* Vulg. addit eos.

*Vulg. addit in domum.

facie egressus, continuit se, & ait Ponite panes. Quibus appositis seorsum Joseph, & seorsum fratribus, Ægyptiis quoque, qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Ægyptis comedere cum Hebræis, & profanum putant hujuscemodi convivium) sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, & minimus juxta ætatem suam. Et *mirabantur (nimis) sumtis partibus, quas ab eo acceperant: majorque pars venit Benjamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque & inebriati sunt cum eo.

* h. l. viri ad invicem.

Præcepit autem Joseph dispensatori domus suæ, dicens: Imple saccos eorum frumento, quantum possint capere, & pone pecuniam singulorum in summitate sacci. Scyphum autem meum argenteum, & pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci junioris. Factumque est ita. Et orto mane, dimissi sunt, cum asinis suis. Jamque urbe exierant, & processerant paululum: tunc Joseph accersito dispensatore domus, Surge inquit, persequere viros: & apprehensis dicito: Quare reddidistis malum pro bono? Scyphum quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, & in quo augurari solet: pessimam rem fecistis. Fecit ille ut jusserat. Et apprehensis per ordinem loquutus est. Qui responderunt: Quare sic loquitur dominus noster, ut servi tui tantum flagitii commiserint? Pecuniam, quam invenimus in summitate saccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan: & quo modo consequens est ut furati simus de domo domini tui aurum vel argentum? Apud quemquumque fuerit inventum servorum tuorum quod quæris, moriatur, & nos servi erimus domini nostri. Qui dixit eis: Fiat juxta vestram sententiam: apud quemquumque fuerit inventum, ipse sit servus meus, vos autem eritis innoxii. Itaque festinato deponentes in terram saccos, aperuerunt singuli. Quos scrutatus, incipiens a majore usque ad minimum, invenit scyphum in sacco Benjamin. At illi, scissis vestibus, oneratisque rursum asinis, reversi sunt in oppidum. Primusque Judas cum fratribus ingressus est ad Joseph (necdum enim de loco abierat) omnesque ante eum in terram pariter corruerunt. Quibus ille ait: Cur sic agere voluistis? an ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia? Cui Judas: Quid respondebimus, inquit domino meo? vel quid loquemur, aut juste poterimus obtendere? Deus invenit iniquitatem servorum tuorum: en omnes

A servi sumus domini mei, & nos, & apud quem inventus est scyphus. Respondit Joseph: Absit a me ut sic agam: qui furatus est scyphum, ipse sit servus meus: vos autem abite liberi ad patrem vestrum. Accedens autem propius Judas, confidenter ait: Oro, domine mi, loquatur servus tuus verbum in auribus tuis, & ne irascaris famulo tuo: tu es enim post Pharaonem dominus meus. Interrogasti prius servos tuos: Habetis patrem, aut
B fratrem? & nos respondimus tibi domino meo: est nobis pater senex, & puer parvulus, qui in senecta illius natus est: cujus uterinus frater mortuus est, & ipsum solum habet mater sua, pater vero tenere diligit eum. Dixistique servis tuis: Adducite eum ad me, & ponam oculos meos super illum. Suggessimus domino meo: Non potest puer relinquere patrem suum: si enim illum dimiserit, morietur. Et dixisti servis tuis: Nisi venerit
C frater vester minimus vobiscum, non videbitis amplius faciem meam. Quum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum, narravimus ei omnia quæ loquutus est dominus meus. Et dixit pater noster: Revertimini, & emitte nobis parum tritici. Cui diximus. Ire non possumus: si frater noster minimus * descendat nobiscum, proficiscemur simul: alioquin illo absente, non audemus videre faciem viri. Ad quæ ille respondit.
D Vos scitis quod duos genuerit mihi uxor mea. Egressus est unus, & dixistis: Bestia devoravit eum: & hucusque non comparet. Si tuleritis & istum, & aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum mœrore ad inferos. Igitur si intravero ad servum tuum patrem nostrum, & puer defuerit (quum anima illius ex hujus anima pendeat) videritque eum non esse nobiscum, morietur, & deducent famuli tui canos ejus cum do-
E lore ad inferos. Ego proprie servus tuus sim, qui in meam hunc recepi fidem: & spopondi dicens: Nisi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. Manebo itaque servus tuus pro puero in ministerium domini mei, & puer ascendat cum fratribus suis. Non enim possum redire ad patrem meum, absente puero, ne calamitatis, quæ oppressura est patrem meum, testis assistam.

* Vulg. descenderit

Non se poterat ultra cohibere Joseph Cap. 45.
F multis coram astantibus: unde præcepit ut egrederentur cuncti foras, & nullus interesset alienus agnitioni mutuæ. Elevavitque vocem cum fletu: quam audie-

dierunt Ægyptii, omnisque domus Pharaonis. Et dixit fratribus suis: ego sum Joseph: adhuc pater meus vivit? Non poterant respondere fratres nimio terrore perterriti. Ad quos ille clementer: Accedite, inquit, ad me. Et quum accessissent prope, Ego sum, ait, Joseph frater vester, quem vendidistis in Ægyptum. Nolite pavere, nec vobis durum esse videatur, quod vendidistis me in his regionibus: pro salute enim vestra misit me Deus ante vos. Biennium est quod B fames esse cepit in terra: & adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit, nec meti. Præmisitque me Deus ut reservemini super terram, & escas ad vivendum habere possitis. Non vestro consilio, sed Dei huc voluntate missus sum: qui fecit me quasi patrem Pharaonis, & dominum universæ domus ejus, ac principem in omni terra Ægypti. Festinate, & ascendite ad patrem meum, & dicetis ei: Hæc mandat filius tuus Jo- C seph: Deus me fecit dominum universæ terræ Ægypti: descende ad me, ne moreris, & * habita in terra [a] Gesen: erisque juxta me tu, & filii tui, & filii filiorum tuorum, oves tuæ, & armenta tua, & universa quæ possides. Ibique te pascam (adhuc enim quinque anni residui sunt famis) ne tu pereas, & domus tua, & omnia quæ possides. En oculi vestri, & oculi fratris mei Benjamin, vident quod os meum loquatur ad vos. Nuntiate patri meo universam gloriam meam, & cuncta quæ vidistis in Ægypto: festinate, & adducite eum ad me. Quumque D amplexatus recidisset in collum Benjamin fratris sui, flevit: illo quoque flente similiter super collum ejus. Osculatusque est Joseph omnes fratres suos, & ploravit super singulos. Post quæ ausi sunt loqui ad eum. Auditumque est, & celebri sermone vulgatum in aula regis: Venerunt fratres Joseph: & gavisus est Pharao, atque omnis familia ejus. Dixitque ad Joseph ut imperaret fratribus suis, dicens: Onerantes jumenta, ite in ter- E ram Chanam, & tollite inde patrem vestrum & cognationem, & venite ad me: & ego dabo vobis omnia bona Ægypti, ut comedatis medullam terræ. Præcipe etiam ut tollant plaustra de terra Ægypti, ad subvectionem parvulorum suorum & conjugum: ac dicito: Tollite patrem vestrum, & properate quantocius F venientes. Nec * dimittatis quidquam de supellectili vestra: quia omnes opes Ægy-

*Vulg. habitabis. a

*h. amittatis. LXIII. B.

A pti, vestræ erunt: Feceruntque filii Israel, ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Joseph plaustra, secundum Pharaonis imperium: & cibaria in itinere. Singulisque proferri jussit binas stolas: Beniamin vero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis: tantumdem pecuniæ & vestium mittens patri suo, addens & asinos decem, qui subveherent ex omnibus divitiis Ægypti: & totidem asinas, triticum in itinere panesque portantes. Dimisit ergo fratres suos, & proficiscentibus ait: Ne irascimini in via. Qui ascendentes ex Ægypto, venerunt in terram Chanaam ad patrem suum Jacob. Et nuntiaverunt ei, dicentes: Joseph filius tuus vivit, & ipse dominatur in omni terra Ægypti. Quo audito *, quasi de gravi somno evigilans, tamen non credebat eis. Illi contra referebant omnem ordinem rei. Quumque vidisset plaustra, & univesa quæ miserat, revixit spiritus ejus, & ait: Sufficit mihi si adhuc filius meus Joseph vivit: vadam, & videbo illum antequam moriar.

*Vulg. addit Jacob.

Profectusque Israel cum omnibus quæ habebat, venit ad Puteum juramenti, & mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac, audivit eum per visionem noctis vocantem se, & dicentem sibi: Jacob, Jacob, cui respondit: Ecce adsum. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere, descende in Ægyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te revertentem: Joseph quoque ponet manum suam super oculos tuos. Surrexit autem Jacob a Puteo juramenti: tuleruntque eum filii cum parvulis & uxoribus suis in plaustris quæ miserat Pharao ad portandum senem, & * omnia quæ possederant in terra Chanaan: venitque in Ægyptum cum omni semine suo, filii ejus, & nepotes, filiæ, & cuncta simul progenies. Hæc sunt autem nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Ægyptum, ipse cum liberis suis: Primogenitus Ruben. Filii Ruben: Enoch & Phallu & Esron & Charmi. Filii Simeon: Jemuel & Jamin, & * Ohad, & Jachin & Soher, & Saul filius Chanaanitidis. Filii Levi: Gerson & Caath & Merari. Filii Juda: Her & Onan & Sela & Phares & Zara, mortui sunt autem Her & Onan in terra Chanaan. * Fueruntque filii Phares: Esron & Amul. Filii Issachar: Thola & Phua & Job & Simron. Filii Zabulon: Sared & Elon & Ja-

XXXVI. T. LXXIV. C. Cap. 46.

LXXV. C.

*In h. & duxerunt secum greges suos.

*Vulg Ahad

*Vulg. Natique sunt.

a Palatin. ms. cum Vulgatis libris Gessen. Vide Quæstion. Hebraicas.

& Jahelel. Hi filii Liæ quos genuit in
Mesopotamia Syriæ cum Dina filia sua,
omnes animæ filiorum ejus & filiarum,
triginta & tres. Filii Gad: Sephion
& Haggi, Suni, & Esebon & Heri &
Arodi & Areli. Filii Aser: Jimna,
& Jisua, & Jisui, & Beria, Sara quo-
que soror eorum. Filii Beria: Heber &
Melchiel: hi filii Zelphæ, quam dedit
Laban Liæ filiæ suæ, & hos genuit Ja-
cob sedecim animas. Filii Rachel uxoris
Jacob: Joseph & Benjamin. Natique
sunt Joseph filii in terra Ægypti, quos
genuit ei Aseneth filia Phutiphare sacer-
dotis Heliopoleos: Manasses & Ephraim.
Filii Benjamin: Bela & Becher & As-
bel, Gera & Naaman, & Ehi, & Ros,
Mophim, & Ophim, & Ared. Hi filii
Rachel quos genuit Jacob; omnes ani-
mæ, quattuordecim. Filii Dan: Husim.
Filii Nephthali: Jaseel, & Guni, & Je-
ser, & Sellem. Hi filii Balæ, quam de-
dit Laban Racheli filiæ suæ: & hos ge-
nuit Jacob: omnes animæ, septem. Cun-
ctæque animæ, quæ ingressæ sunt cum
Jacob in Ægyptum, & egressæ sunt de
femore illius, absque uxoribus filiorum
ejus, sexaginta sex. Filii autem Joseph,
qui nati sunt ei in terra Ægypti, animæ
duæ. Omnes animæ domus Jacob, quæ
XXXVI. C. ingressæ sunt Ægyptum, fuere septuagin-
ta. Misit autem Judam ante se ad Joseph,
ut nuntiaret ei, & ille occurreret in Ge-
sen. Quo cum pervenisset, juncto Joseph
curru suo, ascendit obviam patri suo ad
eumdem locum: vidensque eum, irruit
super collum ejus, & inter amplexus fle-
vit. Dixitque pater ad Joseph: Jam lætus
XXXVII. C. moriar, quia vidi faciem tuam, & su-
* Vulg. relinquo Ar. perstitem te * relinquam. Et ille loqu-
utus est ad fratres suos, & ad omnem do-
mum patris sui: Ascendam & nuntiabo
Pharaoni, dicamque ei: Fratres mei,
& domus patris mei, qui erant in terra
Chanaam, venerunt ad me: & sunt viri
pastores ovium, curamque habent alendo-
rum gregum: pecora sua, & armenta,
& omnia quæ habere potuerunt, addu-
xerunt secum. Quumque vocaverit vos,
& dixerit: Quod est opus vestrum? Res-
pondebitis: Viri pastores sumus servi tui
ab infantia nostra usque in præsens, &
nos & patres nostri. Hæc autem dicetis,
ut habitare possitis in terra Gesen: quia
detestantur Ægyptii omnes pastores o-
vium.

Cap. 47. Ingressus ergo Joseph nuntiavit Pha-
raoni, dicens: Pater meus & fratres,

A oves eorum & armenta, & cuncta quæ
possident, venerunt de terra Chanaam:
& ecce consistunt in terra Gesen. Extre-
mos quoque fratrum suorum quinque vi-
ros statuit coram rege: quos ille inter-
rogavit: Quid habetis operis? Responde-
runt: Pastores ovium sumus servi tui,
& nos, & patres nostri. Ad peregrinan-
B dum in terra tua venimus: quoniam non
est herba gregibus servorum tuorum, in-
gravescente fame in terra Chanaan: pe-
timusque ut esse nos jubeas servos tuos LXXVIII C.
in terra Gesen. Dixit itaque rex ad Jo-
seph: Pater tuus & fratres tui venerunt
ad te; terra Ægypti in conspectu tuo est:
in optimo loco fac habitare eos, & tra-
de eis terram Gesen. Quod si nosti esse
in eis viros industrios, constitue illos ma-
gistros pecorum meorum. Post hæc in- XLIV. I.
troduxit Joseph patrem suum ad Regem,
& statuit eum coram eo; qui benedicens
illi, & interrogatus ab eo; Quot sunt
dies annorum vitæ tuæ. Respondit:
C Dies peregrinationis [a] meæ centum tri- a
ginta annorum sunt, parvi & mali, &
non pervenerunt usque ad dies patrum
meorum quibus peregrinati sunt, & be-
nedicto rege, egressus est foras. Joseph
vero patri & fratribus suis dedit posses-
sionem in Ægypto in optimo terræ * so- *Vulg. loco
lo, Ramesses, ut præceperat Pharao. Et
alebat eos, omnemque domum patris sui,
præbens cibaria singulis: In toto enim
orbe panis deerat, & oppresserat fames
D terram, maxime Ægypti & Chanaan.
E quibus omnem pecuniam congregavit
pro venditione frumenti, & intulit eam
in ærarium regis. Quumque defecisset: [b] b
emtoribus pretium, venit cuncta Ægy-
ptus ad Joseph, dicens; Da nobis panes:
quare morimur coram te, deficiente pe-
cunia? Quibus ille respondit: Adducite
pecora vestra, & dabo vobis pro eis ci-
bos, si pretium non habetis. Quæ quum
adduxissent, dedit eis alimenta pro equis,
E & ovibus, & bobus, & asinis: sustenta-
vitque eos illo anno pro commutatione
pecorum. Venerunt quoque anno secun-
do, & dixerunt ei: Non * celamus domi- * Vulg. celabimus dominum.
no nostro, quod deficiente pecunia, pe-
cora simul defecerunt: nec clam te est,
quod absque corporibus & terra nihil ha-
beamus. Cur ergo moriemur, te vidente?
& nos & terra nostra tui erimus: eme
F nos in servitutem regiam, & præbe semi-
na, ne pereunte cultore, redigatur ter-
ra in solitudinem. Emit igitur Joseph o-
mnem terram Ægypti, vendentibus sin-
gulis

a Addunt nostri mss. *vitæ*. Sed & Hebræus, & Aquila nescio quid plus habet, quam *dies peregrinationis meæ*, scilicet *dies annorum peregrinationis meæ*.

b Alii libri *temporibus* præferunt.

gulis possessiones suas præ magnitudine famis. Subjecitque ea Pharaoni, & cunctos populos ejus, a novissimis terminis Ægypti usque ad extremos fines ejus, præter terram sacerdotum, quæ a rege tradita fuerat eis: quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur, & idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas. Dixit ergo Joseph ad populos: En ut cernitis, & vos & terram vestram Pharao possidet: accipite semina, & serite agros, ut fruges habere possitis. Quintam partem regi dabitis: quattuor reliquas permitto vobis in sementem, & in cibum familiis & liberis vestris. Qui responderunt: Salus nostra in manu tua est: respiciat nos tantum Dominus noster, & læti serviemus regi. Ex eo tempore usque in præsentem diem, in universa terra Ægypti, regibus quinta pars solvitur, & factum est quasi in legem, absque terra sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.

LXXIX. C. Habitavit ergo Israel in Ægypto, id est, in terra Gesen, & possedit eam: auctusque est, & multiplicatus nimis. Et vixit in ea decem & septem annis: factique sunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta & septem annorum. Quumque appropinquare cerneret mortis diem *, vocavit filium suum Joseph, & dixit ad eum: Si inveni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo: & facies mihi misericordiam & veritatem: ut non sepelias me in Ægypto: sed dormiam cum patribus meis, & auferas me de hac terra, condasque in sepulchro majorum meorum. Cui respondit Joseph: Ego faciam quod jussisti. Et ille: jura ergo, inquit, mihi. Quo jurante, adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput.

*Vulg. addit. sua.

XXXVII. T. LXXX. D. Cap. 48. His ita transactis, nuntiatum est Joseph quod ægrotaret pater suus: qui, assumtis duobus filiis Manasse & Ephraim, ire perrexit. Dictumque est seni: Ecce filius tuus Joseph venit ad te. Qui confortatus sed in lectulo. Et ingresso ad se ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan: Benedixitque mihi, & ait: Ego te augebo & multiplicabo, & faciam * in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, & semini tuo post te, in possessionem sempiternam. Duo igitur filii tui, qui nati sunt * in terra Ægypti antequam huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim & Manasses, sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi. Reliquos autem quos genueris post eos, tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis. Mihi enim, quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque vernum tempus: & ingrediebar Ephratam, & sepelivi eam juxta viam Ephratæ, quæ alio nomine appellatur Bethlehem. Videns autem filios ejus dixit ad eum: Qui sunt isti? Respondit: Filii mei sunt, quos dedit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis. Oculi enim Israel caligaverant præ nimia senectute, & clare videre non poterat. Applicitosque ad se deosculatus est, & circumplexus * dixit ad filium suum: Non sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi Deus semen tuum. Quumque tulisset eos Joseph de gremio patris, adoravit pronus in terram. Et posuit Ephraim ad dexteram suam, id est, ad sinistram Israel: Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris, applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim * junioris fratris: sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, commutans manus. Benedixitque [a] Joseph filio suo, & ait: Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei, Abraham & Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem. Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris *: & invocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham & Isaac; & crescant in multitudinem super terram. Videns autem Joseph quod posuisset pater suus dexteram manum super caput Ephraim, graviter accepit: & apprehensam patris manum levare conatus est de capite Ephraim, & transferre super caput Manasse. Dixitque ad patrem: Non ita convenit pater: quia hic est primogenitus, pone dexteram tuam super caput ejus. Qui renuens, ait: Scio, fili mi, scio: & iste quidem erit in populos, & multiplicabitur: sed frater ejus junior, major illo erit: & semen illius crescet in gentes. Benedixitque eis in ipso tempore, dicens: In te benedicetur Israel, atque dicetur: Faciat tibi Deus sicut Ephraim, & sicut Manasse. Constituitque Ephraim ante Manassem. Et ait ad Joseph filium suum: En ego morior, & erit Deus vobiscum, reducetque vos ad terram patrum vestrorum. Do tibi [b] partem unam extra fratres

*Vulg. addit te. *Vulg. addit tibi.

XLV. B. *Vulg. addit eis. *Vulg. minoris. [a] *Vulg. addit istis. [b]

[a] Vulgati libri *benedixitque Jacob filiis Joseph, & ait &c.*
[b] Nostri mss *Dabo* in futuro: Hebræus præteritum potius notat נתתי, *dedi*. Porro quod ait, *partem unam*. Hebræus præfert *humerum unum* שכם אחד, quamquam שכם, pro חלק *parte*, exponunt, quæ scilicet in humero portatur. Cæterum vid. Quæst. Hebraicas.

tres tuos, quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo.

XXXVIII. T. LXXXI. C. *Cap. 49.* Vocavit autem Jacob filios ſuos, & ait eis: Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis in diebus noviſſimis. [a] Congregamini, & audite, filii Jacob, audite Iſrael patrem veſtrum: [a] Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei: prior in donis, major in imperio. Effuſus es ſicut aqua, non creſcas: quia aſcendiſti cubile patris tui, & maculaſti ſtratum ejus. Simeon & Levi fratres: vaſa iniquitatis bellantia. In conſilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non ſit gloria mea: quia in furore ſuo occiderunt virum, & in voluntate ſua ſuffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura: dividam eos in Jacob, & diſpergam eos in Iſrael. Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda: ad prædam, fili mi, aſcendiſti: requieſcens accubuiſti ut leo, & quaſi leæna, quis ſuſcitabit eum? Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de * femoribus ejus, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit exſpectatio gentium. Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem, o fili mi, aſinam ſuam. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum. Pulchriores oculi ejus vino, & dentes lacte candidiores. Zabulon in littore maris * habitabit, & in ſtatione navium pertingens uſque ad Sidonem. Iſſachar aſinus fortis accubans inter terminos. Vidit requiem quod eſſet bona, & terram quod optima, & ſuppoſuit humerum ſuum ad portandum, factuſque eſt tributis ſerviens. Dan judicabit populum ſuum ſicut & alia tribus in Iſrael. Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens ungulas equi, ut cadat aſcenſor ejus retro. Salutare tuum exſpectabo, Domine. Gad, accinctus præliabitur ante eum, & ipſe accingetur retrorſum. Aſer, pinguis panis ejus, & præbebit delicias regibus. Nephthali, cervus emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis. [b] Filius accreſcens Joſeph, [b] filius accreſcens & decorus aſpectu: filiæ diſcurrerunt ſuper murum. Sed exaſperaverunt eum, & jurgati ſunt, invideruntque illi habentes jacula. Sedit in forti arcus ejus, & diſſoluta ſunt vincula brachiorum & manuum illius per manus potentis Jacob: inde paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael. Deus patris tui erit adjutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli deſuper, benedictionibus abyſſi jacentis deorſum, benedictionibus uberum & vulvæ. Benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum ejus: donec veniret deſiderium collium æternorum: fiant in capite Joſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos. Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, & veſpere dividet ſpolia. Omnes hi in tribus Iſrael duodecim: hæc loquutus eſt eis pater ſuus, benedixitque ſingulis, benedictionibus propriis. Et præcepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: ſepelite me cum patribus meis in ſpelunca duplici, quæ eſt in agro Ephron Hetthæi, contra Mamre in terra Chanaan, quam emit Abraam cum agro ab Ephron Hetthæo in poſſeſſionem ſepulchri. Ibi ſepelierunt eum, & Saram uxorem ejus: ibi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca conjuge ſua: ibi & Lia condita jacet. Finitiſque mandatis quibus filios inſtruebat, collegit pedes ſuos ſuper lectulum, & obiit: appoſituſque eſt ad populum ſuum.

Quod cernens Joſeph, ruit ſuper faciem patris flens & deoſculans eum. XLVI. R. *Cap. 50.* Præcepitque ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem. Quibus juſſa explentibus, tranſierunt quadraginta dies: iſte quippe mos erat cadaverum conditorum, flevitque eum Ægyptus ſeptuaginta diebus. Et expleto planctus tempore, loquutus eſt Joſeph ad familiam Pharaonis: Si inveni gratiam in conſpectu veſtro, loquimini in auribus Pharaonis: eo quod pater meus adjuraverit me, dicens: En, morior, in ſepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan, ſepelies me. Aſcendam igitur, & ſepeliam patrem meum, ac revertar. Dixitque ei Pharao: Aſcende & ſepeli patrem tuum ſicut adjuratus es. Quo aſcendente, ierunt cum eo omnes ſenes domus Pharaonis, cunctique majores natu terræ Ægypti. Domus Joſeph cum fratribus ſuis, abſque parvulis & gregibus, atque armentis, quæ dereliquerant in terra Geſſen. Habuit quoque in comitatu currus & equites, & facta eſt turba non modica. Veneruntque ad Aream Atad, quæ ſita eſt trans Jordanem: ubi celebrantes exſequias planctu magno atque vehementi

* Vulg. *femore.*

* al. *habitavit.*

[a] Unus Palat. heic quoque addit, *& ait eis*. Ad ſequentia Patriarcharum nomina confer Qu. Hebraicas, ubi aliter ex Hebræo S. Pater interpretatur.

[b] Alterum, *filius accreſcens*, in Palat. mſ. inducitur, contra ſacri textus fidem;

menti, impleverunt septem dies. Quod quum vidissent habitatores terræ Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste Ægyptiis. Et idcirco * appellaverunt nomen loci ejus, Planctus Ægypti. Fecerunt ergo filii Jacob sicut præceperat eis. Et portantes eum in terram Chanaan, sepelierunt eum in spelunca duplici, quam emerat Abraam cum agro in possessionem sepulchri ab Ephron Hetthæo contra faciem Mamre. Reversusque est Joseph in Ægyptum cum fratribus suis, & omni comitatu, sepulto patre. Quo mortuo, timentes fratres ejus, & mutuo colloquentes: Ne forte memor sit injuriæ quam passus est, & reddat nobis omne malum, quod fecimus, mandaverunt ei dicentes: Pater tuus præcepit nobis antequam moreretur, ut hæc tibi verbis illius diceremus: Obsecro, ut obliviscaris sceleris fratrum tuorum, & peccati atque malitiæ quam exercuerunt in te: nos quoque oramus, ut servis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis, flevit Joseph. Veneruntque ad eum fratres sui, & proni * in terram dixerunt: Servi tui sumus. Quibus ille respondit: Nolite timere: num Dei possumus * renuere voluntati? Vos cogitastis de me malum, & Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, sicut in præsentiarum cernitis, & salvos faceret multos populos. Nolite metuere: ego pascam vos & parvulos vestros, consolatusque est eos, & blande ac leniter est loquutus. Et habitavit in Ægypto cum omni domo patris sui: vixitque centum decem annis. Et vidit Ephraim filios usque ad tertiam generationem. Filii quoque Machir filii Manasse nati sunt in genibus Joseph. Quibus transactis, loquutus est fratribus suis: Post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere faciet de terra ista ad terram, quam juravit Abraam, Isaac, & Jacob. Quumque adjurasset eos, atque dixisset: Deus visitabit vos: asportate vobiscum ossa mea de loco isto: mortuus est, expletis centum decem vitæ suæ annis. Et conditus aromatibus, repositus est in loculo in Ægypto.

* Vulg. vocatum est.

* Vulg. addit adorantes.

* Vulg. resistere.

LXXXII. C.

Explicit Liber Bresith, id est Geneseos.

INCIPIUNT TITULI LIBRI EXODI.

I. *Numerus eorum, qui ingressi sunt Ægyptum. Incrementum populi, ac depressio ejus a Rege. Obstetrices convocat, & ut masculos necarent, imperat. De nativitate Moysi, ac adoptione apud filiam Pharaonis, Ægyptum percutit: a conspectu Pharaonis fugit: filiam sacerdotis Madian a pastoribus defendit: & Sephoram sortitur uxorem.*

II. *Mortuo rege Ægypti, clamorem Israel Deus exaudivit: Moyses in monte Oreb Dominum conspicit: In rubo flammante vocatus accedit: ad Pharaonem ire præcipitur. Signa deposcit, & accipit: excusat, & ineloquentem se esse pronuntiat. Iratus Dominus, ut cum Aaron pergeret, jubet.*

III. *Moysi revertenti in Ægyptum occurrit Angelus Domini ob circumcisionem filii, & sponsionem sanguinum. Aaron præcipitur obviam Moysi pergere. Audit ab eo quæ Dominus imperarat. Signa faciunt coram populo: credunt, lætantur, exultant, Pharaonis auribus ingerunt. Imperio Dei resultant, ac duriora populo quam ingerebat, ingessit. Flagellat principes Israel: Moysi & Aaron Dei judicium imprecantur, nec ultra eorum sermonibus credunt majore angustia coarctati.*

IV. *Catalogus familiæ Levitarum: & ubi Moyses a Deo Deus constituitur Pharaoni: signaque coram Pharaone faciunt; virga convertitur in draconem; aquæ vertuntur in sanguinem; producuntur ranæ, quæ totam inquinant supellectilem: nec his tribus plagis coercetur, sed potius induratur.*

V. *Dominus jubet Pharaonem iterum convenire. Imperatur Aaron pulverem terræ percutere, ut omnis pulvis verteretur in sciniphes: itemque muscis diversi generis cuncta repletur Ægyptus, excepta terra, in qua filii Israel habitabant. Pestem super universa animantia induci jubet: gravia vulnera & vesicæ turgentes in hominibus ex cineris aspersione fiunt. Grando superinducitur, qui universa virentia popularetur, & pœnitentiam Pharao simulans donec requies daretur, deprecatur; cum præstaretur multo gravius, induratur.*

VI. *Præcipitur Moysi, ut ad eum ingrediatur, locustæ ducantur. Tenebræ superinducuntur, & in omnibus his mini-*

minime cohibetur.

VII. Lex Paſchæ præcipitur, & quod media nocte Ægyptus percutienda ſit, nuntiatur. Superliminare, & poſtes Iſrael pro ſigno, ſanguine liniuntur. In noctis medio primogenita Ægyptiorum extinguuntur. Pharao conſurgit, ac ſine mora populum de terra ſua exire compellit.

VIII. Profectio populi Iſrael de Rameſſe in Sochoth: religionem Paſchæ audiunt, & quibus comedere ſit licitum. Loquitur Dominus ad Moyſen, quod ſequuturus ſit Pharao filiis Iſrael, quique ſequutus eſt eos ſuper mare: ac timore coarctati murmuraverunt contra Moyſen; Moſique præcipitur ut mota caſtra mare percutiat ac dividat. De tranſitu eorum, & nece Ægyptiorum, & cantico triumphorum.

IX. De mari rubro translati in Marath veniunt. Aquæ dulcantur, & judicia proponuntur: in Elim veniunt, duodecim fontes, & ſeptuaginta arbores palmarum inveniunt, ac deinde in Sina murmurant: panem & carnes deſiderant. Manna de cælo præſtatur, & modus qui ſufficiat, imperatur.

X. Venerunt Raphidim, & non erat aqua ad bibendum, ac virga petram percuſſit, aquæ fluxerunt. De pugna Iſrael & Amalech. De Jethro cognato Moſi, & de judicibus conſtitutis.

XI. De Raphidim veniunt Sinai, ubi Moſes montem aſcendit ad Deum, jubet tertio die ſanctificare populum. Decalogum proponit, populus terretur vocibus Dei, & rogat ut per Moſen præcepta Dei audiat.

XII. Leges pro ſingulis rebus Dominus imperat, vel quo judicio quis plectendus ſit.

XIII. Ædificato altari Moyſes offert holocauſtum, & ſanguine reſpergit populum, & librum. Præcipitur aſcendere in montem, ut tabulas lapideas accipiat: jubetur a populo primitias accipere: aurum, & argentum, vel cæteras ſpecies ad tabernaculum faciendum, vel univerſam ſupellectilem ejus, veſteſque Sacerdotales & Leviticas, vel quo ordine in ſacrificio conſecretur, & jura ſacrificii mandatur.

XIV. Præcipitur quod ſinguli pro animabus ſuis pretium offerant Domino, & labium æneum ſanctuario, compoſitio thymiamatis, oleum ſanctificationis, & denominatio prudentium virorum, qui univerſa perficiant.

XV. Tabulas teſtimonii accipit, & tardante Moſe, populus idolum fabricatur. Moſi iratus nuntiat, & ille pronus adorat: de monte deſcendens tabulas frangit: vitulum arripuit, combuſſit, atque contrivit, & cum Levitica familia quantos potuit, interfecit: ac rurſum Dominum deprecatur.

XVI. Tabernaculum fœderis extra caſtra ponit, in quo Dominus facie ad faciem cum Moſe loquitur: & rogat oſtendi ſibi gloriam Dei; ac deinde jubet alias tabulas præparare, cum quibus aſcendit montem, ibique quæ populus cuſtodire debeat, imperatur, & decem verba fœderis conſcribuntur.

XVII. Clarificato vultu de Monte deſcendit, ac velata facie populo quæ Dominus juſſerat, enarrabat, obſervationem ad conſtructionem Tabernaculi: populus ſponte offerat, & prudentes viri ſapientiæ ſpiritu, ut faciant, adimplentur.

XVIII. Perfecto Tabernaculo, cunctus populus offert, & a Sacerdote collocato, gloria Domini operitur.

Expliciunt Tituli Libri Exodi.

INCIPIUNT BREVES LIBRI EXODI.

I. De rege qui opprimebat filios Iſrael, & de obſtetricibus Hebræorum, & de nativitate Moyſi.

II. De percuſſo a Moyſe Ægyptio, & fuga Moyſi in terram Madian, ubi accepta uxore duos filios ſuſcepit, & de viſione in rubo.

III. De virga in colubrum verſa, & manu in ſinu: & profectione ejus in Ægyptum, & ingreſſu ad Pharaonem.

IV. De recapitulatione generationum Hebraicarum.

V. De introitu ſecundo Moyſi, & Aaron ad Pharaonem, & de illatis Ægypto plagis uſque ad decimam.

VI. De agni immolatione, & de egreſſu Hebræorum ex Ægypto in conſummatione decimæ plagæ.

VII. De

VII. *De Primogenitis Domino consecrandis, & de ossibus Joseph ex Ægypto ablatis.*
VIII. *De columna nubis & ignis, & transitu maris rubri, & cantico.*
IX. *De amaritudine aquæ in Marath, & de manna in deserto primum delapso.*
X. *De profectione populi in Raphidim, ubi aqua de petra fluxit, & de bello contra Amalecitas, & ubi Iethro cognatus Moysi uxorem ei cum filiis repræsentat, dans consilium de præficiendis Centurionibus.*
XI. *De profectione in desertum Sinai, ubi populus in diem tertium sanctificatus assistens, & Deum in vertice montis vidit, & præcepta Legis accepit.*
XII. *De servis Hebræis, Remissione, & percussoribus, vel homicidis, furibus, vel falsis testibus, & de reliquis judiciis.*
XIII. *De reliquiis terræ in anno septimo, & de solennitatibus, ac decimis.*
XIV. *De septuaginta Senioribus, qui juncti Sacerdotibus viderunt Dominum Israel.*
XV. *De ascensu Moysi in monte, & quadraginta dierum illic demoratione: ubi de Tabernaculi & arcæ fabricatione instituitur.*
XVI. *De sacerdotalibus indumentis.*
XVII. *De sacrificiis, & victimis.*
XVII. *De altare thymiamatis, & de unguento pontificali; & de Beseleel & Oliab; & de observantia Sabbathi.*
XIX. *De reditu Moysi post quadraginta dies; & de confractione tabularum; & de vitulo ex auro conflato, & de cæde in sacrilegos gesta, & deprecatione Moysi pro populo.*
XX. *De secundo ascensu Moysi in montem, & reparatione tabularum, & non adorandis, ac de cunctis præceptis, & de recapitulatione instrumentorum tabernaculi, & reditu Moysi post quadraginta dies.*
XXI. *De collatione populi, vel apparatu, & de fabricatione Tabernaculi, quando apparuit gloria Domini.*

Expliciunt Breves Libri Fxodi.

INCPIUNT CAPITULA LIBRI EXODI.

I. *DE nominibus filiorum Israel, qui ingressi sunt in Ægyptum, & de infantibus Hebræorum, quos præcepit Pharao in flumen projici.*
II. *De puero quem invenit filia Pharaonis, & cognominavit eum Moysen.*
III. *De Ægyptio, quem occidit Moses, & fugit.*
IV. *Mortuo Pharaone exaudivit Dominus filios Israel.*
V. *Ubi apparuit Angelus Mosi in rubo.*
VI. *De signo quod dedit Dominus Mosi in virga.*
VII. *De signo secundo.*
VIII. *De signo tertio.*
IX. *Ubi venit ad socerum Moyses, & dixit ei: Vado ad fratres meos.*
X. *Mortuo Pharaone, dixit Dominus ad Mosen, vade in Ægyptum, & circumcidit Sephora filium suum.*
XI. *Dixit Dominus ad Aaron, vade obviam Moysi.*
XII. *Dicunt Pharaoni, ut dimittat Israel de terra sua.*
XIII. *Jubet Dominus Moysi loqui ad populum.*
XIV. *De principibus Israel.*
XV. *Dedi te, dicit Dominus, Deum Pharaoni.*
XVI. *Projecit Aaron virgam coram Pharaone, & facta est draco: & fecerunt magi similiter.*

INCIPIUNT PLAGÆ ÆGYPTI.

I. *Ubi aqua fluminis facta est sanguis: fecerunt & magi similiter.*
II. *Percussit iterum Aaron aquas Ægypti & eduxit ranas; fecerunt & magi similiter.*
III. *Percussit Aaron pulverem terræ, & facti sunt sciniphes in hominibus: & cesserunt magi.*
IV. *Immisit cœnomyiam in totam terram Ægypti.*
V. *Misit Dominus mortem in pecora Ægyptiorum.*
VI. *De favilla quam sparsit Moyses in cælum, & facta sunt ulcera in hominibus.*
VII. *Extendit Moyses manum in cælum, & pluit Dominus ignem & grandinem.*
VIII. *Venit locusta super omnes fines Ægypti.*
IX. *Factæ sunt tenebræ in tota terra Ægypti triduo.*
XVII. *Dicit Dominus Moysi, adhuc unam plagam ego induco in Pharaonem.*

LXXXIV.

Expliciunt Capitula Libri Exodi.

INCIPIT
LIBER ELLESMOTH
QUI GRÆCE DICITUR
EXODUS.

Titulus. T. Brevis. I. Capitulum. *Caput I.*

HÆc sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Ægyptum cum Jacob: singuli cum domibus suis introierunt: Ruben, Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon, & Benjamin, Dan, & Nephthali, Gad, & Aser. Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Jacob, [a] septuaginta: Joseph autem in Ægypto erat. Quo mortuo, & universis fratribus ejus, omnique cognatione [b] illa, filii Israel creverunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: ac roborati nimis, impleverunt terram. Surrexit interea rex novus super Ægyptum, qui ignorabat Joseph: & ait ad populum suum: Ecce, populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur, & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis, egrediatur e terra. Præposuit itaque eis magistros operum, ut affligerent eos oneribus: ædificaveruntque urbes [c] tabernaculorum Pharaoni, Phithom & Ramesses. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, & crescebant: oderantque filios Israel Ægyptii, & affligebant illudentes eis: [d] atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur. Dixit autem Rex Ægypti obstetricibus Hebræorum: quarum una vocabatur * Sephora, altera †Phua, præcipiens eis: Quando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus advenerit: si masculus fuerit, interficite illum: si femina *, reservate. Timuerunt autem obstetrices Deum, & non fecerunt juxta præceptum regis Ægypti, sed conservabant mares. Quibus ad se accersitis, rex ait: Quidnam est hoc quod facere voluistis, ut pueros servaretis? Quæ responderunt: Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres: ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, & priusquam veniamus ad eas, pariunt. Bene ergo fecit Deus obstetricibus, & crevit populus, confortatusque est nimis. Et quia timuerunt obstetrices Deum, ædificavit illis domos. Præcepit ergo Pharao omni populo suo, dicens: Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen projicite: quidquid feminei, reservate.

* In h. Siphra.

* Vulg. addit *fuerit*.

II. C. *Caput II.*

Egressus est post hæc vir de domo Levi, accepta uxore stirpis suæ. Quæ concepit, & peperit filium, & videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. Quumque jam celare non posset, sumsit fiscellam scirpeam, & linivit eam bitumine ac pice: posuitque intus infantulum, & posuit eum in carecto ripæ fluminis, stante procul sorore ejus, & considerante eventum rei. Ecce autem descendebat filia Pharaonis, ut lavaretur in flumine, & puellæ ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quæ quum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulis suis, & allatam aperiens, cernensque in ea parvulum vagientem, miserta ejus, ait: De infantibus Hebræorum est hic. Cui soror pueri: Vis, inquit, ut vadam, & vocem tibi Hebræam mulierem, quæ nutrire possit infantulum? Respondit ei: Vade. Perrexit puella & vocavit matrem [e] ejus. Ad quam loquuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum istum, & nutri mihi: ego tibi dabo mercedem tuam. Suscepit mulier, & nutrivit puerum: adultumque tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus, Mo-

[a] Sic optime habet mſ. Urbinas: reliqui autem, e quibus & ille, quem Canonem Hebraicæ veritatis Martianæus vocat, juxta Græcum numerant, *Septuaginta quinque*. Vide Quæst. Hebraic. in Genes. cap. 46. vers. 26.

[b] Idem mſ. Urbinas, *cognatione sua*: perperam. Hebræus habet הדור ההוא. *generatio illa*.

[c] Legerit S. Pater ערי משכנות, pro ערי מסכנות, sive ש pro ס, *tabernaculorum* pro *thesaurorum*, quod Chaldæus præfert, & Rabbini, aliique passim Interpretes.

[d] Unus Palat. e nostris mſſ. addit *& invidentes*.

[e] Melius in Hebræo אם הילד, *matrem pueri*: Vulgata Editio, *matrem suam*.

Moses, dicens: Quia de aqua tuli A eum.

III. C. In diebus illis postquam creverat Moses, egressus ad fratres suos, vidit afflictionem eorum, & virum Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis. Quumque circumspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo. Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes; dixitque ei qui faciebant injuriam: Quare percutis proximum tuum? B Qui respondit: Quis te constituit principem & judicem super nos? num occidere me tu vis, sicut occidisti heri Ægyptium? Timuit Moses, & ait: Quomodo palam factum est verbum istud? Audivitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Mosen: qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, & sedit juxta puteum. Erant autem sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam, & impletis C canalibus, adaquare cupiebant greges patris sui. Supervenere pastores, & ejecerunt eas: surrexitque Moses, &, defensis puellis, adaquavit oves earum. Quæ quum revertissent ad Rahuel patrem suum, dixit ad eas. Cur velocius venistis solito? Responderunt: Vir Ægyptius liberavit nos de manu pastorum; insuper & hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus. At ille: Ubi est? inquit, quare dimisistis hominem? vocate eum ut comedat pa- D nem. Juravit ergo Moses quod habitaret cum eo. Accepitque Sepphoram filiam

a ejus [a] uxorem: quæ peperit ei filium, quem vocavit Gersom, dicens: Advena

b fui in terra aliena. [b] Post multum tem-

II. T. poris mortuus est rex Ægypti: & inge-

IV. C. miscentes filii Israel propter opera, vociferati sunt: ascenditque clamor eorum ad

* Vulg. ab Deum * pro operibus. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est fœderis quod pepigerat cum Abraam, Isaac, & E Jacob. Et respexit Dominus filios Israel,

* Vulg. addit eos. & cognovit *.

V. C. Cap. 3. Moses autem pascebat oves Jethro * cognati sui sacerdotis Madian: quumque

* Vulg. soceri. minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. Apparuit-

* h. apparuitque Angelus Domini. que * ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, & videbat quod rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo Moses: Vadam, & videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. F

A Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, & ait: Moses, Moses. Qui respondit: Adsum. At ille: Ne appropies, inquit, huc: solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, terra sancta est. Et ait: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraam, Deus Isaac, & Deus Jacob. Abscondit Moses faciem suam: non enim audebat respicere contra Deum. Cui ait Dominus: Vidi afflictio- B nem populi mei in Ægypto, & clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præsunt operibus: & sciens dolorem ejus, descendi ut * liberarem eum de manibus Ægyptiorum, & educerem de terra illa in terram bonam, & spatiosam, in terram quæ fluit lacte & melle, ad loca Chananæi, & Hetthæi, & Amorræi, Pherezæi, & Evæi, & Jebusæi. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me: vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis C opprimuntur. Sed veni, mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel de Ægypto. Dixit Moses ad Deum: Quis ego sum, ut vadam ad Pharaonem, & educam filios Israel de Ægypto? Qui dixit ei: Ego ero tecum, & hoc habebis signum, quod miserim te: Quum eduxeris populum * de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. Ait Moses ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Israel, & dicam eis: Deus patrum D vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod est nomen ejus? quid dicam eis? Dixit Deus ad Mosen: Ego sum qui sum. Ait: Sic dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos: Dixitque iterum Deus ad Mosen: Hæc dices filiis Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraam, & Deus Isaac, & Deus Jacob, misit me ad vos: hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generationem. Vade, congrega seniores Israel, & dices ad eos: E Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraam, & Deus Isaac, & Deus Jacob, dicens: Visitans visitavi vos, & vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto: Et dixi ut educam vos de afflictione Ægypti, in terram Chananæi, & Hetthæi, & Amorræi, Pherezæi, & Evæi, & Jebusæi, ad terram fluentem lacte & melle. Et audient vocem tuam: ingredierisque tu, & seniores F Israel, ad regem Ægypti, & * dicetis ad eum;

* Vulg. liberem, & educam.

* Vulg. addit meum.

* Vulg. dices.

[a] Palatin. ms. tacet *uxorem*, mox *Gersan* cum Urbinate & vulgatis legit pro *Gerson*.

[b] Addunt nostri mss. & quos Martian. consuluit, editique libri, *Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei adjutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis*. Quæ cum Originales textus non habeant, in Hexaplis tamen sub asterisco fuisse descripta, fidem facit Coislinian. ms. penes Montfauconium.

eum: Dominus Deus Hebræorum vocavit
nos: ibimus viam trium dierum per soli-
tudinem, ut immolemus Domino Deo
nostro. Sed ego scio quod non dimittet
vos rex Ægypti, ut eatis, nisi per ma-
num validam. Extendam enim manum
meam, & percutiam Ægyptum in cunctis
mirabilibus meis, quæ facturus sum in
medio eorum: post hæc dimittet vos. Da-
boque gratiam populo huic coram Ægy-
ptiis, & quum egrediemini, non exibitis
vacui: sed postulabit mulier a vicina sua
& ab hospita sua, vasa argentea & au-
rea, ac vestes: ponetisque eas super filios
& filias vestras, & spoliabitis Ægy-
ptum.
Cap. 4. Respondit Moses & ait: Non credent
mihi, neque audient vocem meam; sed
III. B. dicent: Non apparuit tibi Dominus. Di-
xit ergo ad eum: Quid est hoc quod te-
VI. C. nes in manu tua? Respondit: Virga. Di-
xitque Dominus: Projice eam in terram.
Projecit, & versa est in colubrum, ita
ut fugeret Moses. Dixitque Dominus:
Extende manum tuam, & apprehende
caudam ejus. Extendit, & tenuit, ver-
saque est in virgam. Ut credant, inquit,
quod apparuerit tibi Dominus Deus pa-
a trum [a] suorum, Deus Abraam, Deus
VII. C. Isaac, & Deus Jacob. Dixitque Domi-
minus rursum: Mitte manum tuam in
sinum tuum. Quam quum misisset in si-
num, protulit leprosam instar nivis. Re-
* Vulg. addit *tuam*. trahe, ait, manum * in sinum tuum. Re-
traxit, & protulit iterum, & erat similis
carni reliquæ. Si non crediderint, in-
quit, tibi, neque audierint sermonem si-
gni prioris; credent verbo signi sequen-
VIII. C. tis. Quod si nec duobus quidem his si-
gnis crediderint, neque audierint vocem
tuam, sume aquam fluminis, & effunde
eam super aridam, & quidquid hauseris
de fluvio, vertetur in sanguinem. Ait Mo-
ses: Obsecro, Domine, non sum elo-
quens ab heri & nudiustertius, & ex quo
loquutus es ad servum tuum, impeditio-
ris & tardioris linguæ sum. Dixit Domi-
nus ad eum: Quis fecit os hominis? aut
quis fabricatus est mutum aut surdum,
videntem & cæcum? nonne ego? Perge
igitur, & ego ero in ore tuo: doceboque
te quid loquaris. At ille: Obsecro, in-
b quit, Domine, [b] mitte quem missurus
es. Iratus Dominus in Mosen, ait: Aa-
ron frater tuus Levites, scio quod eloquens

A sit: ecce ipse egredietur in occursum
tuum, vidensque te, lætabitur corde.
Loquere ad eum, & pone verba mea in
ore ejus, & ego ero in ore tuo, & in
ore illius, & ostendam vobis quid age-
re debeatis. Ipse loquetur pro te ad po-
pulum, & erit os tuum: tu autem eris
* in his quæ ad Deum pertinent. Virgam * Vulg. addit *ei*.
quoque hanc * sumes in manu tua, in * Vulg. *tu- me*.
qua facturus es signa. Abiit Moses, & IX. C.
reversus est ad Jethro * cognatum suum, * Vulg. *socerum*.
B dixitque ei: Vadam, & revertar ad fra-
tres meos in Ægyptum, ut videam, si
adhuc vivunt. Cui ait Jethro: Vade in pa-
ce. Dixit ergo Dominus ad Mosen in Ma- III. T.
dian: Vade, & revertere in Ægyptum: X. C.
Mortui enim sunt omnes qui quærebant
animam tuam. Tulit ergo Moses uxorem
suam, & filios suos, & imposuit eos su-
per asinum, reversusque est in Ægyptum,
portans virgam Dei in manu sua. Dixit-
que ei Dominus revertenti in Ægyptum:
C Vide ut omnia ostenta, quæ posui in ma-
nu tua, facias coram Pharaone: ego in-
durabo cor ejus, & non dimittet popu-
lum. Dicesque ad eum: Hæc dicit Do-
minus: Filius primogenitus meus est Is-
rael. Dixi tibi: Dimitte filium meum,
ut serviat mihi, & noluisti dimittere eum:
ecce ego interficiam filium tuum primo-
genitum. Quumque esset in itinere, in
diversorio occurit ei Dominus, & vole-
bat occidere eum. Tulit illico Seppho-
D ra acutissimam petram, & circumcidit præ-
putium filii sui, tetigitque pedes ejus, &
ait: Sponsus sanguinum tu mihi es.
Et dimisit eum postquam dixerat: Spon-
sus sanguinum, [c] ob circumcisionem. Di- c
xit autem Dominus ad Aaron: Vade in XI. C.
occursum Mosi in desertum. Qui perre-
xit ei obviam in Montem Dei, & oscu-
latus est eum. Narravitque Moses Aaron
omnia verba Domini, quibus miserat
eum, & signa quæ mandaverat. Vene-
E runtque simul, & congregaverunt cunctos
seniores filiorum Israel. Loquutusque est
Aaron omnia verba, quæ dixerat Domi-
nus ad Mosen, & fecit signa coram po-
pulo, & credidit populus. Audieruntque,
quod visitasset Dominus filios Israel, &
quod respexisset afflictionem eorum, &
proni adoraverunt.
Post hæc ingressi sunt Moses & Aaron, XII. C.
F & dixerunt Pharaoni: Hæc dixit Domi-
nus Deus [d] Israel: Dimitte populum d
meum

[a] Et nostri, & quos laudat. Martian. mss. *tuorum*, pro *suorum* legunt.

[b] Id ipsum Commentar. in Isaiam cap. 6. v. 8. docet S. Pater, *in Hebræo legitur, mitte quem missurus es*, quem locum & Martian. laudat.

[c] Addit Palat. ms. pluresque alii penes Martian. heic ut in præcedenti versiculo, *tu mihi es*. Ac sunt qui velint, ea censuisse Hieronymum repetenda, tametsi in Hebraico archetypo desiderentur.

[d] Iterum Palatin. ms. *Hebræorum*, pro *Israel* legit. Vide Martianæi adnotationem.

meum ut sacrificet mihi in deserto. At
A ille respondit: Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, & dimittam Israel? nescio Dominum, & Israel non dimittam. Dixeruntque: Deus Hebræorum vocavit nos, ut eamus viam trium dierum in solitudinem, & sacrificemus Domino Deo nostro: ne forte accidat nobis pestis aut gladius. Ait ad eos rex Ægypti: Quare, Moses & Aaron, solicitatis populum ab operibus suis? ite ad onera vestra: Dixitque Pharao: Multus est popu-
B lus terræ: videtis quod turba succreverit:
a quanto magis si [a] dederitis eis requiem ab operibus? Præcepit ergo in die illo præfectis operum & exactoribus populi, dicens. Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius: sed ipsi vadant, & colligant stipulas. Et mensuram laterum, * quos
* Vulg. quam.
prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam; vacant enim, & idcirco vociferantur, dicentes. Eamus, &
C sacrificemus Deo nostro. Opprimantur operibus, & expleant ea, ut non acquiescant verbis mendacibus. Igitur egressi præfecti operum & exactores, ad populum dixerunt: Sic dicit Pharao: Non do vobis paleas; ite, & colligite sicubi invenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere vestro. Dispersusque est populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Præfecti quoque operum instabant, dicentes: Complete opus vestrum quoti-
D die, ut prius facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ. Flagellatique sunt qui præerant operibus filiorum Israel, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri, nec hodie? Veneruntque præpositi filiorum Israel, & vociferati sunt ad Pharaonem, dicentes: Cur ita agis contra servos tuos? Paleæ non dantur nobis, & lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis cædimur,
E & injuste agitur contra populum tuum. Qui ait: Vacatis otio, & idcirco dicitis: Eamus, & sacrificemus Domino. Ite ergo, & operamini, paleæ non dabuntur vobis, & reddetis consuetum numerum laterum. Videbantque se præpositi filiorum Israel in malo, eo quod diceretur eis: Non minuetur quidquam da lateribus per singulos dies. Occurreruntque Mosi & Aaron, qui stabant ex adver-
F so, * egredientes a Pharaone, & dixerunt ad eos: Videat Dominus, & judicet, quoniam fœtere fecistis odorem no-
* Vulg. egredientibus.

strum coram Pharaone & servis ejus, & præbuisti ei gladium, ut occideret nos. Reversusque est Moses ad Dominum, & ait: Domine, cur afflixisti populum istum? quare misisti me? Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberasti eos.

Dixitque Dominus ad Mosen: Nunc Cap. 6.
videbis quæ facturus sim Pharaoni, per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robusta ejiciet illos de terra sua.
Loquutusque est Deus ad Mosen dicens: XIII. C.
Ego Dominus, qui apparuit Abraam, Isaac, & Jacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicavi eis. Pepigique cum eis fœdus, ut darem illis terram Chanaam, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ. Ego audivi gemitum filiorum Israel, quo Ægyptii oppresserunt eos, & recordatus sum pacti mei. Ideo dic filiis Israel. Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Ægyptiorum, & eruam de servitute, ac redimam in brachio excelso, & judiciis magnis. Et assumam vos mihi in populum, & ero vester Deus; & scietis, quod ego sim Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum, & induxerim in terram, super quam levavi manum meam, ut darem eam Abraam, Isaac, & Jacob, daboque illam vobis possidendam, ego Dominus. Narravit er- IV. T.
go Moses omnia filiis Israel, qui non acquieverunt ei, propter angustiam spiritus, & opus durissimum. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Ingredere, & loquere ad Pharaonem regem Ægypti, ut dimittat filios Israel de terra sua. Respondit Moses coram Domino: Ecce filii Israel non me audiunt, & quomodo audiet Pharao, præsertim quum
sim incircumcisus labiis? Loquutusque XIV. C.
est Dominus ad Mosen & Aaron, & dedit mandatum ad filios Israel, & ad Pharaonem regem Ægypti, ut educerent filios Israel de Terra Ægypti. Isti sunt IV. E.
principes domorum per familias suas. Filii Ruben primogeniti Israelis: Enoch & Phallu, Esron & Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filii Simeon: Jamuel,
& Jamin, & * Ohad, Jachin, & So- * Vulg. Ahod.
ar, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes suas: Gerson & Caath & Merari. Anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta se-
ptem. Filii Gerson [b] Libeni & Semei, b.
per

a In Palatin. ms. *si dederitis ei.*

per cognationes ſuas. Filii Caath: Amram, & Iſaar, & Hebron, & Oziel, annique vitæ Caath, centum triginta tres. Filii Merari: * Mooli & Muſi: Hæ cognationes Levi per familias ſuas. Accepit autem Amram uxorem "Jochebed patruelem ſuam, quæ peperit [a] ei Aaron & Moſen. Fueruntque anni vitæ Amram, centum triginta ſeptem. Filii quoque Iſaar: Core, & Nepheg, & Zechri. Filii quoque Oziel: Miſael, & Elſaphan, & Sithri. Accepit autem Aaron uxorem [b] Eliſabe, filiam Aminadab, ſororem Naaſon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. Filii quoque Core: Aſir, & Elcana, & Abiaſaph. Hæ ſunt cognationes Coritarum. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel: quæ peperit ei Phinees. Hi ſunt principes familiarum Leviticarum per cognationes ſuas. Iſte eſt Aaron & Moſes, quibus præcepit Dominus, ut educerent filios Iſrael de terra Ægypti per turmas ſuas. Hi ſunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Ægypti, ut educant filios Iſrael de Ægypto: iſte Moſes & Aaron, in die qua loquutus eſt Dominus ad Moſen, in terra Ægypti. Et loquutus eſt Dominus ad Moſen, dicens: Ego Dominus: loquere ad Pharaonem regem Ægypti, omnia quæ ego loquor tibi. Et ait Moſes coram Domino: En incircumciſus labiis ſum, quomodo audiet me Pharao?

* h. Mahali.

h.

XV. C.

Cap. 7.

Dixitque Dominus ad Moſen: Ecce conſtitui te Deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris * omnia quæ mando tibi: ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Iſrael de terra ſua. Sed ego indurabo cor ejus, & multiplicabo ſigna & oſtenta mea in terra Ægypti, & non audient vos: immittamque manum meam ſuper Ægyptum, & educam exercitum & populum meum filios Iſrael de terra Ægypti per judicia maxima. Et ſcient Ægyptii quod ego ſim Dominus qui extenderim manum meam ſuper Ægyptum, & eduxerim filios Iſrael de medio eorum. Fecit itaque Moſes, & Aaron ſicut præceperat * eis Dominus: ita egerunt. Erat autem Moſes octoginta annorum, & Aaron octoginta trium, quando loquuti ſunt ad Pharaonem. Dixitque Dominus ad Moſen & Aaron: Quum dixerit vobis Pharao, Oſtendite ſigna: dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, & projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum: Ingreſſi itaque Moſes

* Vulg. addit ei.

* Vulg. tacet eis.

XVI. C.

A & Aaron ad Pharaonem, fecerunt ſicut præceperat Dominus, tulitque Aaron virgam coram Pharaone & ſervis ejus, quæ verſa eſt in colubrum. Vocavit autem Pharao ſapientes & maleficos: & fecerunt etiam ipſi per incantationes Ægyptias & arcana quædam ſimiliter. Projeceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ ſunt in dracones; ſed devoravit virga Aaron virgas eorum. Induratumque eſt cor Pharaonis, & non audivit eos, ſicut " dixerat Dominus.

B Dixit autem Dominus ad Moſen: Ingravatum eſt cor Pharaonis, non vult dimittere populum. Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas: & ſtabis in occurſum ejus ſuper ripam fluminis: & virgam, quæ converſa eſt in draconem, tolles in manu tua. Diceſque ad eum: Dominus Deus Hebræorum miſit me ad te, dicens: Dimitte populum meum, ut mihi ſacrificet in deſerto: & uſque ad præſens audire noluiſti. Hæc igi-

C tur dicit Dominus: In hoc ſcies quod Dominus ſim: ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt, aquam fluminis, & vertetur in ſanguinem: Piſces quoque, qui ſunt in fluvio, morientur, & computreſcent aquæ, & affligentur Ægyptii bibentes aquam fluminis. Dixit quoque Dominus ad Moſen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, & extende manum tuam ſuper aquas Ægypti, & ſuper fluvios eorum, & rivos ac paludes, & omnes la-

D cus aquarum, ut vertantur in ſanguinem: & ſit cruor in omni terra Ægypti, tam in ligneis vaſis quam in ſaxeis. Feceruntque ita Moſes & Aaron, ſicut præceperat Dominus: & elevans virgam percuſſit aquam fluminis coram Pharaone & ſervis ejus: quæ verſa eſt in ſanguinem. Et piſces, qui erant in flumine, mortui ſunt: computruitque fluvius, & non poterant Ægyptii bibere aquam fluminis, & fuit ſanguis in tota terra Ægy-

E pti. Feceruntque ſimiliter malefici: Ægyptiorum incantationibus ſuis: & induratum eſt cor Pharaonis, nec audivit eos, ſicut " dixerat Dominus. Avertitque ſe, & ingreſſus eſt domum ſuam, nec appoſuit cor etiam hac vice. Foderunt autem omnes Ægyptii per circuitum fluminis aquam, ut biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis. Impletique ſunt ſeptem dies, poſtquam percuſſit Dominus fluvium.

F Dixit quoque Dominus ad Moſen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum

h.

h.

a Urbinus mſ. tacet ei: tum cum Palatino poſt Moyſen addit & Mariam ex LXX. Editione.

b Palatin. mſ. Helſabet.

meum, ut sacrificet mihi: sin autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis. Et ebulliet fluvius ranas: quæ ascendent, & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos servorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum, & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes servos tuos, intrabunt ranæ. Dixitque Dominus ad Mosen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam super fluvios & super rivos ac paludes, & educ ranas super terram Ægypti. Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti, & ascenderunt * ranæ, operueruntque terram Ægypti. Fecerunt autem & malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas super terram Ægypti. Vocavit autem Pharao Mosen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum ut auferat ranas a me & a populo meo: & dimitam populum ut sacrificet Domino. Dixitque Moses Pharaoni: Constitue mihi quando deprecer pro te, & pro servis tuis, & pro populo tuo, ut abigantur ranæ a te, & a domo tua [a]: & tantum in flumine remaneant. Qui respondit: Cras. At ille: Juxta verbum, inquit, tuum faciam: ut scias quoniam non est sicut Dominus Deus noster. Et recedent ranæ a te, & a domo tua, & a servis tuis, & a populo tuo: tantum in flumine remanebunt. Egressique sunt Moses & Aaron a Pharaone: & clamavit Moses ad Dominum pro sponsione ranarum quam condixerat Pharaoni. Fecitque Dominus juxta verbum Mosi, & mortuæ sunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris. Congregaveruntque eas in immensos aggeres, & computruit terra. Videns autem Pharao quod data esset requies, ingravavit cor suum, & non audivit eos, sicut * dixerat Dominus. Dixitque Dominus ad Mosen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute pulverem terræ: & sint sciniphes in universa terra Ægypti. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens: percussitque pulverem terræ, & facti sunt sciniphes in hominibus, & in jumentis: omnis pulvis terræ versus est in sciniphes per totam terram Ægypti. Feceruntque similiter malefici per incantationes suas ut educerent sciniphas, & non potuerunt: erantque sciniphes tam in hominibus quam in jumentis. Et dixerunt malefici ad Paraonem: Digitus Dei est * hoc, induratumque est cor Pharaonis, & non audivit eos sicut * loquutus est Dominus. Dixit quoque Dominus ad Mosen: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone, egredietur enim ad aquas: & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quod si non dimiseris eum, ecce ego immittam in te, & in servos tuos, in populum tuum, & in domos tuas, omne genus muscarum: & implebuntur domus Ægyptiorum muscis diversi generis, & universa terra in qua fuerint. Faciamque mirabilem in die illa terram Gesen, in qua populus meus est, ut non sint ibi muscæ, & scias quoniam ego Dominus in medio terræ. Ponamque divisionem inter populum meum & populum tuum: cras erit signum istud. Fecitque Dominus ita. Et venit musca gravissima in domos Pharaonis & servorum ejus, & in omnem terram Ægypti, corruptaque est terra ab hujuscemodi muscis. Vocavitque Pharao Mosen & Aaron, & ait eis: Ite, sacrificate Deo vestro in terra *. Et ait Moses: Non potest ita fieri: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro, quod si mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent. Viam trium dierum pergemus in solitudinem: & sacrificabimus Domino Deo nostro sicut præcepit nobis. Dixitque Pharao: Ego dimittam vos ut sacrificetis Domino Deo vestro in deserto: veruntamen longius ne abeatis, rogate pro me. Et ait Moses: Egressus a te, rogabo Dominum, & recedet musca a Pharaone, & a servis, & a populo ejus cras: verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino. Egressusque Moses a Pharaone, oravit Dominum. Qui fecit juxta verbum illius: & abstulit muscas a Pharaone, & a servis, & a populo ejus: non superfuit ne una quidem. Et ingravatum est cor Pharaonis, ita ut ne hac quidem vice dimitteret populum.

Dixit autem Dominus ad Mosen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quod si adhuc renuis, & retines eos: ecce manus mea erit super agros tuos: super equos, & asinos, & camelos, & boves, & oves, pestis valde gravis. Et faciet Dominus mirabile, inter possessiones Israel, & possessiones Ægyptio-

A B C D E F

* in h. rana.

* Vulg. præceperat. III. P. V. T.

* Vul. hic.

* Vul. præceperat. IV. P.

* Vulg. & cod. Mem. addunt hac

V. P. Cap. 9.

[a] Addit idem ms. cum editis libris, juxta Græcum, *& a servis tuis, & a populo tuo, tantum &c.*

gyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his, quæ pertinent ad filios Iſrael. Conſtituitque Dominus tempus, dicens: Cras faciet Dominus verbum iſtud in terra. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die: mortuaque ſunt omnia animantia Ægyptiorum: de animalibus vero filiorum Iſrael nihil omnino periit. Et miſit Pharao ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his quæ poſſidebat Iſrael.

VI. P. Ingravatumque eſt cor Pharaonis, & non dimiſit populum. Et dixit Dominus ad Moſen & Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, & ſpargat illum Moſes in cælum coram Pharaone: Sitque pulvis ſuper omnem terram Ægypti: erunt enim hominibus & jumentis * vulnera, & veſicæ turgentes, in univerſa terra Ægypti. Tulerantque cinerem de camino, & ſteterunt coram Pharaone, & ſparſit illum Moſes in cælum: factaque ſunt vulnera veſicarum turgentium in hominibus, & jumentis, nec poterant malefici ſtare coram Moſe propter vulnera, quæ in illis erant, & in omni terra Ægypti. Induravitque Dominus cor Pharaonis, & non audivit eos ſicut

* Vulg. ulcera.

VII. P. loquutus eſt Dominus ad Moſen. Dixitque Dominus ad Moſen: Mane conſurge, & ſta coram Pharaone, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas ſuper cor tuum, * ſuper ſervos tuos, & ſuper populum tuum: ut ſcias quod non ſit ſimilis mei in omni terra. Nunc enim extendens manum * meam percutiam te & populum tuum peſte, peribiſque de terra. Idcirco autem poſui te, ut oſtendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra. Adhuc retines populum meum, & non vis eum dimittere? En pluam hac ipſa hora cras grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto, a die qua fundata eſt, uſque in præſens tempus. Mitte ergo jam nunc, & congrega jumenta tua, & omnia quæ habes in agro: homines enim, & jumenta, & univerſa, quæ inventa fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque ſuper ea grando, morientur. Qui timuit verbum Domini de ſervis Pharaonis, fecit confugere ſervos ſuos & jumenta in domos: qui autem neglexit ſermonem Domini, dimiſit ſervos ſuos & jumenta in agris. Et dixit Dominus ad Moſen: Extende manum tuam in cælum, ut fiat grando in univerſa terra Ægypti ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper o-

* Vulg. addit et.

* Vulg. tacet meam.

A mnem herbam agri in terra Ægypti. Extenditque Moſes virgam in cælum, & Dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac diſcurrentia fulgura ſuper terram: pluitque Dominus grandinem ſuper terram Ægypti. Et grando & ignis immiſta pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta ante nunquam apparuit in univerſa terra Ægypti ex quo gens illa condita eſt. Et percuſſit grando in omni terra Ægypti cuncta quæ fuerunt B in agris, ab homine uſque ad jumentum, cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis confregit. Tantum in terra Geſen, ubi erant filii Iſrael, grando non cecidit. Miſitque Pharao, & vocavit Moſen & Aaron, dicens ad eos: Peccavi etiam nunc: Dominus juſtus: ego & populus meus, impii. Orate Dominum, ut deſinant tonitrua Dei, & grando: ut dimittam vos, & nequaquam hic ultra maneatis. Ait Moſes: C Quum egreſſus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, & ceſſabunt tonitrua, & grando non erit: ut ſcias quia Domini eſt terra: novi autem, quod & tu, & ſervi tui, necdum timeatis Dominum Deum. Linum ergo & hordeum læſum eſt, eo quod eſſet hordeum virens, & linum jam folliculos germinaret: triticum autem & far non ſunt læſa, quia ſerotina erant. Egreſſuſque Moſes a Pharaone ex urbe, tetendit manus ad Dominum: D & ceſſaverunt tonitrua & grando, nec ultra ſtillavit pluvia ſuper terram. Videns autem Pharao quod ceſſaſſet pluvia, & grando, & tonitrua, auxit peccatum, & ingravatum eſt cor ejus, & ſervorum illius, & induratum nimis: nec dimiſit filios Iſrael, ſicut loquutus eſt Dominus per manum Moſi.

Et dixit Dominus ad Moſen: Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor ejus, & ſervorum illius: ut faciam ſigna mea hæc in eo, & narres in auri- E bus filii tui, & nepotum tuorum, quoties contriverim ægyptios, & ſigna mea fecerim in eis, & * ſcietis quia ego Dominus. Introjerunt ergo Moſes & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Uſquequo non vis ſubjici mihi? dimitte populum meum, ut ſacrificet mihi. Sin autem reſiſtis, & non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos: quæ operiat ſuperficiem terræ, * nec F quidquam ejus appareat, ſed comedatur quod reſiduum fuerit grandini: corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris. Et implebunt domos tuas & ſervorum tuorum.

VI. T. VII. P. Cap. 10.

* Vulg. ſciatis.

* Vulg.

A tuorum, & omnium Ægyptiorum: quantam non viderunt patres tui, & avi, ex quo orti sunt super terram usque in præsentem diem. Avertitque se, & egressus est a Pharaone. Dixerunt autem servi Pharaonis ad eum: Usquequo patiemur hoc scandalum? Dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo, nonne vides quod perierit Ægyptus? Revocaveruntque Mosen & Aaron ad Pharaonem: qui dixit eis: Ite, sacrificate Domino Deo vestro: quinam sunt qui ituri B sunt? Ait Moses: Cum parvulis nostris & * senibus pergemus, cum filiis & filiabus, cum ovibus & armentis: est enim solennitas Domini Dei nostri. Et respondit Pharao: Sic Dominus sit vobiscum, quomodo ego dimittam vos, & parvulos vestros, cui dubium est quod pessime cogitetis? Non fiet ita, sed ite tantum viri, & sacrificate Domino: hoc enim, & ipsi petistis. Statimque ejecti sunt de conspectu Pharaonis. Dixit autem Dominus ad Mosen: C Extende manum tuam super terram Ægypti ad locustam, ut ascendat super eam, & devoret omnem herbam quæ residua fuerit grandini. Et extendit Moses virgam super terram Ægypti, & Dominus induxit ventum urentem tota illa die, ac nocte, & mane facto, ventus urens levavit locustas. Quæ ascenderunt super universam terram Ægypti, & sederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec postea D futuræ sunt. Operueruntque universam superficiem terræ, vastantes omnia. Devorata est igitur herba terræ, & quidquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat, nihilque omnino virens relictum est in lignis & in herbis terræ, in cuncta Ægypto. Quam ob rem festinus Pharao vocavit Mosen & Aaron, & dixit eis: Peccavi in Dominum Deum vestrum, & in vos. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, & roga- E te, Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam. Egressusque est de conspectu Pharaonis, & oravit Dominum. Qui flare fecit ventum ab occidente vehementissimum, & arreptam locustam projecit in mare Rubrum: non remansit ne una quidem in cunctis finibus Ægypti. Et induravit Dominus cor F Pharaonis, nec dimisit filios Israel. Dixit autem Dominus ad Mosen: Extende manum tuam in cælum, & sint tenebræ

* Vulg. senioribus, &

IX. P.

super terram Ægypti, tam densæ, ut palpari queant. Extenditque Moses manum in cælum, & factæ sunt tenebræ horribiles in universa terra Ægypti tribus diebus. Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat: ubiquumque autem habitabant filii Israel, lux erat. Vocavitque Pharao [a] Mosen, & dixit: Ite, sacrificate Domino, oves tantum vestræ & armenta remaneant, parvuli vestri eant vobiscum. Ait Moses: Hostias quoque & holocausta dabis nobis, quæ offeramus Domino Deo nostro. Cuncti greges pergent nobiscum: non remanebit ex eis ungula: quæ necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri: præsertim quum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perveniamus. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitque Pharao ad Mosen: Recede a me, * cave ne ultra videas faciem meam: quoquumque die apparueris mihi, morieris. Respondit Moses: Ita [b] fiet ut loquutus es, non videbo ultra faciem tuam.

* Vulg. addit &.

XVII. C. Cap. 11.

Et dixit Dominus ad Mosen: Adhuc una plaga tangam Pharaonem & Ægyptum, & post hæc dimittet vos, & exire compellet. Dices ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, & mulier a vicina sua, vasa argentea & aurea. Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis. Fuitque Moses vir magnus valde in terra Ægypti, coram servis Pharaonis & omni populo. Et ait: Hæc dicit Dominus: Media nocte * egrediar in Ægyptum, & morietur omne primogenitum in terra Ægyptiorum, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam, & omnia primogenita jumentorum. Eritque clamor magnus in universa terra Ægypti, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est. Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis ab homine usque ad pecus, ut sciatis quanto miraculo dividat Dominus Ægyptios, & Israel. Descendentque omnes servi tui isti ad me, & adorabunt me, dicentes: Egredere tu, & omnis populus, qui subjectus est tibi: post hæc egrediemur. Et exivit a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Mosen: Non audiet vos Pharao, ut multa signa fiant in terra Ægypti. Moses autem & Aaron fecerunt omnia ostenta, quæ scripta sunt, coram Pharaone. Et indu-

* Vulg. ingrediar.

[a] Nostri mss. *Moysen & Aaron, & dixit eis:* cum editis & juxta Græcum.

[b] Urbinas, aliique penes Martian. mss. *fiat*.

induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel * de terra sua.

Vulg. tacet de terra sua.

VII. T. VI. B. XVIII. C. *Cap. 12.*

Dixit quoque Dominus ad Mosen & Aaron in terra Ægypti: Mensis iste, vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni. Loquimini ad universum cœtum filiorum Israel, & dicite eis: Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias & domos suas. [a] Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum qui junctus est domui ejus, juxta numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus: juxta quem ritum tolletis & hœdum. Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus: immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperum. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, & in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni & azymos panes cum lactucis agrestibus. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantum igni: caput cum pedibus ejus & intestinis vorabitis. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane, si quid residuum fuerit, igne comburetis. Sic autem comedetis illum: Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter: est enim Phase (id est transitus) Domini. Et transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine usque ad pecus, & in cunctis diis Ægypti faciam judicia, ego Dominus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens quando percussero terram Ægypti. Habebitis autem hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solennem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno. Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit [b] fermentum in domibus vestris: quiquumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum. Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima eadem festivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Et ob-

A servabitis azyma, in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti, & custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma usque diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel; tam de advenis quam de B indigenis terræ. Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis vestris editis azyma. Vocavit autem Moses omnes seniores " Israel, & dixit ad eos: k. Ite tollentes animal per familias vestras, & immolate Phase. Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare, & utrumque postem: nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ usque mane. Transibit enim Dominus percutiens Ægy- C ptios: quumque viderit sanguinem in superliminari, & in utroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domus vestras & lædere. Custodi verbum istud legitimum tibi & filiis tuis usque in æternum. Quumque introieritis terram, quam Dominus daturus est vobis ut pollicitus est, observabitis ceremonias istas. Et quum dixe- D rint vobis filii vestri: Quæ est ista religio? dicetis eis: Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, & domos nostras liberans. Incurvatusque populus adoravit. Et egressi filii Israel fecerunt sicut præceperat Dominus Mosi & Aaron. Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus X. B. omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui sedebat in E solio ejus, usque ad primogenitum captivæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum jumentorum. Surrexitque Pharao nocte, & omnes servi ejus, cunctaque Ægyptus, & ortus est clamor magnus in Ægypto: neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. Vocatisque * Mose & Aaron nocte, ait: Surgite, egredimini a populo meo, & vos, & filii Israel: ite, " immolate Domino sicut dicitis. Oves vestras & armenta assumite ut petieratis, & abeuntes benedicite mihi. F Urgebantque " Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur. Tulit igitur populus conspersam fari-

Vulg. ... Pharao.

[a] Voculas *& domos* Urbinas mſ. ignorat. Hebræus; שה לבית־אבת שה לבית, *agnum per domum patrum, agnum per domum.*

[b] Sic recte habent mſs nostri, *fermentum:* secus quibus Martian. usus est, *fermentatum*. Can. Mem. hanc habet notationem in marg. *fermentum*, non ut alii *fermentatum*.

farinam antequam fermentaretur: & li-
gans in palliis, poſuit ſuper humeros ſuos.
Feceruntque filii Iſrael ſicut præceperat
Moſes: & petierunt ab Ægyptiis vaſa ar-
gentea & aurea, veſtemque plurimam.
Dedit autem Dominus gratiam populo
coram Ægyptiis, ut commodarent eis:
VIII. T. & ſpoliaverunt Ægyptios. Profectique
ſunt filii Iſrael de Rameſſe in Soccoth,
ſexcenta fere millia peditum virorum,
a absque parvulis, a * & mulieribus. Sed
* h. Non habet mulieribus. & vulgus promiſcuum innumerabile aſcen-
dit cum eis, oves & armenta & animan-
tia diverſi generis multa nimis. Coxerunt-
que farinam, quam dudum conſperſam
de Ægypto tulerant: & fecerunt ſubci-
nericios panes azymos: neque enim pote-
rant fermentari, cogentibus exire Ægy-
ptiis, & nullam facere ſinentibus moram:
nec pulmenti quidquam occurrerat præ-
XVIII. C. parare. Habitatio autem filiorum Iſrael,
qui manſerunt in Ægypto, fuit quadrin-
gentorum triginta annorum. Quibus ex-
pletis, eadem die egreſſus eſt omnis exer-
citus Domini de terra Ægypti. Nox eſt
iſta obſervabilis Domini, quando eduxit
eos de terra Ægypti: hanc obſervare
debent omnes filii Iſrael in generationi-
IX. C. bus ſuis. Dixitque Dominus ad Moſen
& Aaron: Hæc eſt religio Phaſe: Omnis
alienigena non comedet ex eo. Omnis
autem ſervus emtitius circumcidetur, &
ſic comedet. Advena & mercenarius non
edent ex eo. In una domo comedetur,
nec efferatis de carnibus ejus foras, nec
os illius confringetis. Omnis cœtus filio-
rum Iſrael faciet illud. Quod ſi quis pe-
regrinorum in veſtram voluerit tranſire
coloniam, & facere Phaſe Domino, cir-
cumcidetur prius omne maſculinum ejus,
& tunc rite celebrabit: eritque ſicut in-
digena terræ: ſi quis autem circumciſus
non fuerit, non veſcetur ex eo. Eadem
lex erit indigenæ & colono, qui pere-
grinatur apud vos. Feceruntque omnes
filii Iſrael ſicut præceperat Dominus Mo-
ſi & Aaron. Et eadem die eduxit Domi-
nus filios Iſrael de terra Ægypti per tur-
mas ſuas.

Loquutuſque eſt Dominus ad Moſen,
VII. T. XXI. C. Cap. 13. dicens: Sanctifica mihi omnes primogeni-
tum, quod aperit vulvam in filiis Iſrael
tam de hominibus quam de jumentis:
mea ſunt enim omnia. Et ait Moſes ad
populum: Mementote dici hujus, in qua
egreſſi eſtis de Ægypto & de domo ſer-
vitutis, quoniam in manu forti eduxit vos

A Dominus de loco iſto, ut non comedatis
fermentatum panem. Hodie egredimini
menſe novarum frugum. Quumque in-
troduxerit te Dominus in terram Cha-
nanæi & Hetthæi & Amorræi & Evæi &
Jubuſæi, quam juravit patribus tuis, ut
daret tibi terram fluentem lacte & mel-
le, celebrabis hunc morem ſacrorum men-
ſe iſto. Septem diebus veſceris azymis,
& in die ſeptimo erit ſolennitas Domini.
Azyma comedetis ſeptem diebus, non ap-
B parebit apud te aliquid fermentatum, nec
in cunctis finibus tuis. Narrabiſque filio
tuo in die illo, dicens: Hoc eſt quod
fecit Dominus mihi, quando egreſſus
ſum de Ægypto. Et erit quaſi ſignum
in manu tua, & quaſi monumentum an-
te oculos tuos, & ut lex Domini ſem-
per ſit in ore tuo: in manu enim forti
eduxit te Dominus de Ægypto. Cuſto-
dies hujuſcemodi cultum ſtatuto tempore
a diebus in dies. Quumque introduxerit
C te Dominus in terram Chananæi, ſicut
juravit tibi & patribus tuis, & dederit
eam tibi, ſeparabis omne, quod aperit
vulvam Domino, & quod primitivum
eſt in pecoribus tuis, quidquid habueris
maſculini ſexus, conſecrabis Domino.
Primogenitum aſini mutabis ove, quod
ſi non redemeris, interficies. Omne au-
tem primogenitum hominis de filiis tuis,
D pretio redimes. Quumque interrogave-
rit te filius tuus cras dicens: Quid eſt
hoc? reſpondebis ei: In manu forti edu-
xit nos Dominus de terra Ægypti de do-
mo ſervitutis. Nam quum induratus eſ-
ſet Pharao, & nollet nos dimittere, oc-
cidit Dominus omne primogenitum in ter-
ra Ægypti, a primogenito hominis uſque
primogenitum jumentorum: idcirco im-
molo Domino omne quod aperit vulvam
maſculini ſexus, & omnia primogenita
filiorum meorum redimo. Erit igitur
quaſi ſignum in manu tua, & quaſi ap-
E penſum quid, ob recordationem, inter
oculos tuos: eo quod in manu forti edu-
xit nos Dominus de Ægypto. Igitur XXII. C.
quum emiſiſſet Pharao populum, non eos
eduxit Deus per viam terræ Philiſthiim,
quæ vicina eſt, reputans ne forte pœni-
teret eum, ſi vidiſſet adverſum ſe bel-
la conſurgere, & reverteretur in Ægy-
ptum. Sed circumcidit per viam deſer-
F ti, quæ eſt juxta mare Rubrum, & ar-
mati aſcenderunt filii Iſrael de terra Æ-
gypti. Tulit quoque Moſes oſſa Joſeph
ſecum, eo quod adjuraſſet filios Iſrael,
di-

a Ita nec mſ. noſtri voces *mulieribus* agnoſcunt: quas neque editi libri habent, neque originalis textus, & ſatius videtur inducere.

dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum. Profectique de Soccoth castrametati sunt in Etham in extre-

VIII. C. mis finibus solitudinis. Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: ut dux esset itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

XXIII. C. *Cap. 14.* Loquutus est autem Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel: Reversi castrametentur e regione Phiahiroth, quæ est inter Magdalum & mare contra Beelsephon, in conspectu ejus castra ponetis super mare. Dicturusque est Pharao super filiis Israel: Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertum. Et indurabo cor ejus, ac persequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus: scientque Ægyptii, quia ego sum Dominus. Feceruntque ita. Et nuntiatum est regi Ægyptiorum quod fugisset populus, immutatumque est cor Pharaonis & servorum ejus super populo, & dixerunt: Quid voluimus facere, ut dimitteremus Israel, ne serviret nobis? Junxit ergo currum, & omnem populum suum assumsit secum. Tulitque sexcentos currus electos, & quidquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Ægypti, & persequutur est filios Israel, at illi egressi erant in manu excelsa. Quumque persequerentus Ægyptii vestigia præcedentium, repererunt eos in castris super mare, omnis equitatus & currus Pharaonis, & universus execitus, erant in [a] Phiahiroth contra Beelsephon. Quumque appropinquasset Pharao, levantes filii Israel oculos, viderunt Ægyptios post se, & timuerunt valde, clamaveruntque ad Dominum, & dixerunt ad Mosen: Forsitan non erant sepulcra in Ægypto, ideo tulisti nos, ut moreremur in solitudine? quid hoc facere voluisti, ut educeres nos ex Ægypto: Nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Ægypto dicentes: Recede a nobis, & serviamus Ægyptiis? multo enim melius est servire eis, quam mori in solitudine. Et ait Moses ad populum: Nolite timere: state, & videte magnalia Domini quæ facturus est hodie: Ægyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Dixitque Do-

A minus ad Mosen: Quid clamas ad me? Loquere filiis Israel, ut proficiscantur. Tu autem eleva virgam tuam, & extende manum tuam super mare, & divide illud, ut gradiantur filii Israel in medio mari per siccum. Ego autem indurabo cor Ægyptiorum, ut persequantur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu ejus, in curribus & in equitibus illius. Et scient Ægyptii quia ego sum Dominus, quum glorificatus fuero

B in Pharaone, & in curribus atque in equitibus ejus. Tollensque se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, post tergum stetit, inter castra Ægyptiorum & castra Israel, & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem, ita ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent. Quumque extendisset Moses manum super mare, abstulit illud Dominus, flante vento vehementi & urente tota nocte, & vertit in siccum: divisaque est aqua. Et ingressi sunt filii Israel per medium ma-

C ris sicci: erat enim aqua quasi murus a dextra eorum & læva. Persequentesque Ægyptii ingressi sunt post eos, omnis equitatus Pharaonis, currus ejus & equites, per medium maris. Jamque advenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & subvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Ægyptii: Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos. Et ait Dominus ad Mosen: Extende manum tuam super

D mare, ut revertantur aquæ ad Ægyptios super currus & equites eorum. Quumque extendisset Moses manum contra mare, reversum est primo diluculo ad priorem locum: fugientibusque Ægyptiis occurrerunt aquæ, & involvit eos Dominus in mediis fluctibus. Reversæque sunt aquæ, & operuerunt currus & equites

E cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare, ne unus quidem superfuit ex eis. Filii autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, & aquæ eis erant qu si pro muro a dextris & a sinistris: liberavitque Dominus in die

F illa Israel de manu Ægyptiorum. Et viderunt Ægyptios mortuos super litus maris, & manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos, timuitque populus

[a] Optime Urbinas *Phyay-oth*: secus Palatin. *Athiroth*. Tum idem Urbinas subsequens *Pharaonis* nomen prætermittit.

lus Dominum, & crediderunt Domino, A
& Mosi servo ejus.
Tunc cecinit Moses filii Israel carmen hoc Domino, & dixerunt:

Cantemus Domino:
gloriose enim magnificatus est,
equum & ascensorem dejecit in mare.
Fortitudo mea, & laus mea Dominus;
& factus est mihi in salutem.
Iste Deus meus, & glorificabo eum:
Deus patris mei, & exaltabo eum. B
Dominus quasi vir pugnator:
a [a] * omnipotens nomen ejus:
currus Pharaonis & exercitum ejus projecit in mare. *In h. Dominus.*
Electi principes ejus submersi sunt in mari rubro:
abyssi operuerunt eos:
descenderunt in profundum quasi lapis.
b Dextera tua, Domine, [b] magnificata est in fortitudine.
dextera tua, Domine, percussit inimicum: C
& in multitudine gloriæ tuæ deposuisti
adversarios * [c] meos. ** h. tuos.*
c Misisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut stipulam:
& in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ.
Stetit unda fluens:
congregatæ sunt abyssi in medio mari.
Dixit inimicus: Persequar & comprehendam,
dividam spolia, implebitur anima mea. D
Evaginabo gladium meum:
interficiet eos manus mea.
Flavit spiritus tuus, & operuit eos mare:
submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.
Quis similis tui in fortibus, Domine?
qui similis tui, magnificus in sanctitate:
terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia?
Extendisti * manum tuam, ** h. Dexteram tuam.*
& devoravit eos terra.
Dux fuisti in misericordia tua
populo quem redemisti.
Et portasti eum in fortitudine tua
ad habitaculum sanctum tuum.
* [d] Ascenderunt populi, & irati sunt: ** h. Audierunt populi, & perturbati sunt.*
dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim.
d Tunc conturbati sunt principes Edom,
robustos Moab obtinuit tremor:
obriguerunt omnes habitatores Chanaan.
Irruat super eos formido & pavor,
in [e] magnitudine brachii tui. *e*
Fiant immobiles quasi lapis,
donec transeat populus tuus, Domine,
donec transeat populus tuus iste, quem possedisti.
Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ,
firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Domine:
Sanctuarium *, Domine, quod firmaverunt manus tuæ. ** Vulg. addit eum.*
Dominus regnabit in æternum & ultra.
Ingressus est enim " equus Pharao cum curribus & equitibus ejus in mare: *h. sic.*
& reduxit super eos Dominus aquas maris.
Filii autem Israel ambulaverunt per siccum, in medio ejus.

Sumsit ergo Maria prophetis soror Aaron, XXV. C.
tympanum in manu sua: egressæque sunt
omnes mulieres post eam cum tympanis
& choris, quibus præcinebat, dicens:
Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum & ascensorem ejus dejecit in mare. Tulit autem Moses Israel IX. T. & X.
de mari rubro, & egressi sunt in desertum XXVI. C.
Sur: ambulaveruntque tribus diebus per solitudinem, & non inveniebant aquam. Et venerunt in Marath, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ: unde & congruum loco nomen imposuit, vocans illud Mara, id est, amaritudinem. Et murmuravit populus contra Mosen, dicens, quid bibemus? At ille clamavit ad Dominum, qui ostendit ei lignum: quod quum misisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt: ibi constituit ei præcepta, atque judicia, & ibi tentavit eum,
" & dixit: Si audieris vocem Domini Dei *h.*
tui, & quod rectum est coram eo feceris, & obedieris mandatis ejus, custodierisque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem posui in Ægypto, non inducam super te: ego enim Dominus sanator tuus.
E Venerunt autem in Elim filii Israel, ubi e- XXVII. C.
rant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, & castramentati sunt juxta aquas.

Profectique sunt de Elim, & venit o- *Cap. 16.*
mnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Elim & Sinai: quintodecimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Ægypti. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Mosen & contra Aaron in solitudine. Dixeruntque ad eos filii Israel: Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægy-

a Laudat Rabbanus Editionem, quæ fert, *Dominus nomen est illi.*
b In Latina Editione alia, quam Rabbanus laudat, *glorificata est.*
c Sic nostri, aliique omnes mss. habent *meos.* Hebræus tamen & Vulgatus, *tuos.*
d Invenit & Rabbanus in alia Editione, *Audierunt gentes, & iretæ sunt.*
e Unus Palat. *Magnitudines,*

Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate: cur eduxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame? Dixit autem Dominus ad Mosen:
h. Ecce, ego pluam vobis " panem de cælo: egrediatur populus, & colligat quæ sufficiunt per singulos dies: ut tentem eum, utrum ambulet in lege mea, an non? Die autem sexta parent quod inferant, & sit duplum quam colligere solebant per singulos dies. Dixeruntque Moses & Aaron ad omnes filios Israel. Vespere scietis quod Dominus eduxerit vos de terra Ægypti, & mane videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur vestrum contra Domi-
*Vulg. mussitastis. num: nos vero quid sumus, quia * mussitatis contra nos? Et ait Moses: Dabit vobis Dominus vespere carnes edere, & mane panes in saturitatem: eo quod audierit murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eum, nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum. Dixitque Moses ad Aaron: Dic universæ congregationi filiorum Israel: Accedite coram Domino: audivit enim murmur vestrum. Quumque loqueretur Aaron ad omnem cœtum filiorum Israel, respexerunt ad solitudinem, & ecce gloria Domini apparuit
XXVIII. C. in nube. Loquutus est autem Dominus ad Mosen, dicens: Audivi murmurationes filiorum Israel, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini " pa-
h.
* Vulg. ego sum. ne: scietisque quod * sim Dominus Deus vester. Factum est ergo vespere, & ascendens coturnix operuit castra: mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum. Quumque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tunsum, in similitudinem pruinæ super terram. Quod quum vidissent filii Israel, dixerunt ad invicem, MANHU? quod significat: Quid est hoc? ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moses: Iste est panis, quem dedit Dominus vobis ad vescendum. Hic est sermo, quem præcepit Dominus: Colligat unusquisque ex eo quantum sufficiat ad vescendum: gomor per singula capita, juxta numerum animarum vestrarum quæ habitant in tabernaculo, sic tolletis. Feceruntque ita filii Israel: & collegerunt alius plus, alius minus. Et mensi sunt ad mensuram gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus paraverat, reperit minus: sed singuli juxta id quod edere poterant, congregaverunt. Dixitque Moses ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane. Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane, & scatere cepit vermibus, atque compu-

A truit, & iratus est contra eos Moses. Colligebant autem mane singuli, quantum sufficere poterat ad vescendum, quuumque incaluisset sol, liquefiebat. In die vero sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines: venerunt autem omnes principes multitudinis, & narraverunt Mosi. Qui ait eis: Hoc est quod loquutus est Dominus: Requies sabbathi sanctificata erit Domino cras: quodquumque operandum est, facite, & quæ coquenda
B sunt coquite, quidquid autem reliquum fuerit, reponite usque in mane. Feceruntque ita ut præceperat Moses, & non computruit, neque vermis inventus est in eo. Dixitque Moses: Comedite illud hodie, quia sabbathum est Domini: non invenietur hodie in agro. Sex diebus colligite, in die autem septimo sabbathum est *, idcirco non invenietur. Venit septima dies, & egressi de populo, ut colligerent, non invenerunt. Dixit autem Dominus ad Mosen: * Vulg. add. Domini.
C Usquequo non vultis custodire mandata mea, & legem meam? Videte quod Dominus dederit vobis sabbathum, & propter hoc die sexta tribuerit vobis cibos duplices: maneat unusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo. Et sabbathizavit populus die septimo. Appellavitque domus Israel nomen ejus MAN: quod erat quasi semen coriandri album, gustusque ejus quasi similæ cum melle. Dixit autem Moses: Iste est sermo, quem
D præcepit Dominus: Imple gomor ex eo, & custodiatur in futuras * retro generationes, ut noverint panem, quo alui vos in solitudine, quando educti estis de terra Ægypti. Dixitque Moses ad Aaron: Sume vas unum, & mitte ibi MAN, quantum potest capere gomor, & repone coram Domino, ad servandum in generationes vestras, sicut præcepit Dominus Mosi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reservandum. Filii autem Israel comederunt MAN quadraginta annis, donec venirent in XXIX. C. * h. non habet retro.
E terram habitabilem hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terræ Chanaan. Gomor autem decima pars est " Epha. h.

Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo. Qui jurgatus contra Mosen, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moses: Quid jurgamini X. T. & B. XXX. C. cap. 17.
F contra me? cur tentatis Dominum? Sitivit ergo populus ibi pro aquæ penuria, & murmuravit contra Mosen, dicens: Cur nos exire fecisti de Ægypto, ut occideres & nos, & liberos nostros, ac jumenta siti? Clamavit autem Moses ad Dominum: dicens:

cens : Quid faciam populo huic? adhuc pauxillum, & lapidabit me. Ait Dominus ad Mosen: Antecede populum, & sume tecum de senioribus Israel: & virgam, qua percussisti fluvium, tolle in manu tua, & vade. En ego stabo coram te ibi, supra petram Horeb, percutiesque petram, & exibit ex ea aqua, ut bibat populus. Fecit Moses ita coram senioribus Israel: & vocavit nomen illius loci, Tentatio, " & lis, propter jurgium filiorum Israel, & quia tentaverunt Dominum, dicentes:
XXXI. C. Est ne Dominus in nobis, an non? Venit autem Amalech: & pugnabat contra Israel in Raphidim. Dixitque Moses ad Josue: Elige viros; & egressus, pugna contra Amalech: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea: Fecit Josue ut loquutus ei erat Moses, & pugnavit contra Amalech: Moses autem & Aaron & Hur ascenderunt super vercicem collis. Quumque levaret Moses manus, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalech. Manus autem Mosi erant graves: sumentes igitur lapidem, posuerunt super eum, in quo sedit: Aaron autem & Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est ut manus ipsius non lassarentur usque ad occasum solis. Fugavitque Josue Amalech & populum ejus in ore gladii. Dixit autem Dominus ad Mosen: Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Josue: delebo enim memoriam Amalech sub cælo: Ædificavitque Moses altare: & vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea, dicens: Quia manus * super solium Domini, bellum Domini erit contra Amalech, a generatione in generationem.

* Vulg. solii.

XXXII. Cap. 18. Quumque audisset Jethro, sacerdos Madian, cognatus Mosi, omnia quæ fecerat Deus Mosi, & Israeli populo suo, eo quod aduxisset Dominus Israel de Ægypto: tulit Sepphoram uxorem Mosi quam remiserat, & duos filios ejus, quorum unus vocabatur Gersom, dicente patre: Advena fui in terra aliena. Alter vero Eliezer: Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis. Venit ergo Jethro cognatus Mosi, & filii ejus, & uxor ejus, ad Mosen in desertum, ubi erat castramentatus juxta montem Dei. Et mandavit Mosi, dicens: Ego cognatus tuus Jethro venio ad te, & uxor tua, & duo filii tui cum ea. Qui egressus in occursum cognati sui, adoravit, & osculatus est eum: salutaveruntque se mutuo verbis pacificis. Quumque intrasset tabernaculum, narravit Moses cognato suo cuncta quæ fecerat Dominus Pharaoni, & Ægyptiis propter Israel, universum laborem, qui accidisset eis in itinere, * quo liberaverat eos Dominus. Lætatusque est Jethro super omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Israeli, eo quod eruisset eum de manu Aegyptiorum, & ait: Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum suum de manu Aegypti. Nunc cognovi, quia magnus Dominus super omnes deos: eo quod superbe egerint contra illos. Obtulit ergo cognatus Mosi holocausta & hostias ª Deo: veneruntque Aaron & omnes seniores Israel, ut comederent panem eum eo coram Deo. Altera autem die sedit Moses, ut judicaret populum; qui assistebat Mosi de mane usque ad vesperam. Quod quum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quæ agebat in populo, ait: Quid est hoc quod facis in plebe? cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moses: Venit ad me populus quærens sententiam Dei. Quumque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me ut judicem inter eos, & ostendam præcepta Dei & leges ejus. At ille: Non bonam, inquit, rem facis: stulto labore consumeris & tu & populus iste qui tecum est: ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. Sed audi verba mea atque consilia, & erit Deus tecum. Esto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum: ostendasque populo ceremonias & ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, & opus quod facere. * Provide autem de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint avaritiam, & constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui judicent populum omni tempore: quidquid autem majus fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo judicent, leviusque tibi sit, partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, & præcepta ejus poteris sustentare: & omnis hic populus revertetur cum pace ad loca sua. Quibus auditis, Moses fecit omnia quæ ille suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. Qui judicabant plebem omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes. Dimisitque cognatum *: qui reversus abiit in terram suam.

XXXIII. (margin, beside "Altera autem die sedit Moses")

* Vulg. & quod.

* Vulg. addit debeant.

* Vulg. addit suum.

ª Ita & nostri MSS. Martianæus in aliis invenit coram Domino.

h. Mense tertio egressionis " filiorum Israel A
XI.T.& B. de terra Aegypti, in die hac venerunt in
XXXIV. C. solitudinem Sinai. Nam profecti de Ra-
Cap. 19. phidim, & pervenientes usque in desertum
Sinai, castramentati sunt in eodem loco,
ibique Israel fixit tentoria e regione mon-
tis. Moses autem ascendit ad Deum, vo-
cavitque eum Dominus de monte, & ait:
Hæc dices domui Jacob, & annuntiabis
filiis Israel: Vos ipsi vidistis quæ fecerim
Aegyptiis, quomodo portaverim vos su-
per alas aquilarum, & assumserim mihi. B
Si ergo audieritis vocem meam, & custo-
dieritis pactum meum, eritis mihi in pe-
culium de cunctis populis: mea est enim
omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum
sacerdotale, & gens sancta. Hæc sunt ver-
ba quæ loqueris ad filios Israel. Venit Mo-
ses: & convocatis majoribus natu populi,
exposuit omnes sermones, quos mandave-
rat Dominus. Respondítque universus po-
pulus simul: Cuncta quæ loquutus est Do-
minus, faciemus. Quumque retulisset Mo- C
ses verba populi ad Dominum, ait ei Do-
minus: Jam nunc veniam ad te in cali-
gine nubis, ut audiat me populus loquen-
XXXV. C. tem ad te, & credat tibi in perpetuum.
Nuntiavit ergo Moses verba populi ad Do-
minum. Qui dixit ei: Vade ad populum:
& sanctifica illos, hodie & cras, laventque
vestimenta sua. Et sint parati in diem ter-
tium: in die enim tertio descendet Do-
minus coram omni plebe super montem
Sinai. Constituesque terminos populo per D
* Vulg. addit *ad eos*. circuitum, & dices *: Cavete, ne ascenda-
tis in montem, nec tangatis fines illius:
omnis qui tetigerit montem, morte mo-
*h. Aliter, manus non tangat eum, quia si tetigerit, lapidibus opprimetur. rietur. * Manus non tanget eum, sed la-
pidibus opprimetur, aut confodietur jacu-
lis: sive jumentum fuerit, sive homo, non
vivet. Quum ceperit clangere buccina,
tunc ascendant in montem. Descenditque
Moses de monte ad populum, & sanctifica-
vit eum. Quumque lavissent vestimenta
sua, ait ad eos: Estote parati in diem ter- E
tium, ne appropinquetis uxoribus vestris.
Jam advenerat tertius dies, & mane incla-
ruerat; & ecce ceperunt audiri tonitrua,
ac micare fulgura, & nubes densissima ope-
rire montem, clangorque buccinæ vehemen-
* Vulg. tacet *omnis*. tius perstrepebat: timuitque * omnis popu-
lus, qui erat in castris. Quumque eduxis-
set eos Moses in occursum Dei de loco ca-
* Vulg. *Tunc*. strorum, steterunt ad radices montis. * To-
tus autem mons Sinai fumabat, eo quod F
descendisset Dominus super eum in igne,
& ascenderet fumus ex eo quasi de for-
nace: eratque mons omnis terribilis. Et so-
nitus buccinæ paulatim crescebat in majus,
& prolixius tendebatur: Moses loquebatur,
h. & " Deus respondebat ei. Descenditque Do-
minus super montem Sinai in ipso mon-
tis vertice, & vocavit Mosen in cacumen
ejus. Quo quum ascendisset, dixit ad eum:
Descende, & contestare populum, ne for-
te velint transcendere terminos ad viden-
dum Dominum: & pereat ex eis plurima
multitudo. Sacerdotes quoque, qui acce-
dunt ad Dominum, sanctificentur, ne per-
cutiat eos. Dixitque Moses ad Dominum:
Non poterit vulgus ascendere in montem
Sinai: tu enim testificatus es, & jussisti:
Pone terminos circa montem, & sanctifi-
ca illum. Cui ait Dominus: Vade, de- XXXVI. C.
scende: ascendesque tu, & Aaron tecum:
sacerdotes autem & populus ne transeant
terminos, nec ascendant ad Dominum, ne
forte interficiat illos. Descenditque Moses
ad populum, & omnia narravit eis.
Loquutusque est Deus cunctos sermones XXXVII. C.
hos: Ego sum Dominus Deus tuus, qui *Cap. 20.*
eduxi te de terra Aegypti, de domo ser- *I. Praeceptum.*
vitutis. Non habebis deos alienos coram *II.*
me. Non facies tibi sculptile, neque om-
nem similitudinem, quæ est in celo desu-
per, & quæ in terra deorsum, nec eorum
quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis
ea, neque coles, ego enim sum Dominus
Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniqui-
tatem patrum in filios, in tertiam & quar-
tam generationem eorum, qui oderunt me:
& faciens misericordiam in millia his qui
diligunt me, & custodiunt præcepta mea.
Non assumes nomen Domini Dei tui in III.
vanum: nec enim habebit insontem Domi-
nus eum: qui assumserit nomen Domini
Dei sui frustra. Memento, ut diem sabba- IV.
thi sanctifices. Sex diebus operaberis, &
facies omnia opera tua. Septimo autem
die sabbathum Domini Dei tui: non facies
in eo omne opus, tu, & filius tuus & fi-
lia tua, servus tuus & ancilla tua, jumen-
tum tuum, & advena, qui est intra portas
tuas. Sex enim diebus fecit Dominus
cælum & terram, & mare, & omnia quæ
in eis sunt, & requievit in die septimo:
idcirco benedixit Dominus diem sabbathi,
& sanctificavit eum. Honora patrem tuum V.
& matrem tuam, ut sis longævus super ter-
ram, quam Dominus Deus tuus dabit ti-
bi. Non occides. Non mœchaberis. Non VI.
furtum facies. Non loqueris contra proxi- VII. VIII.
mum tuum falsum testimonium. Non con-
cupisces domum proximi tui: nec deside- IX. X.
rabis uxorem ejus: non servum, non an-
cillam, non bovem, non asinum, nec o-
mnia quæ illius sunt. Cunctus autem po- XXXVIII. C.
pulus videbat voces & lampades, & soni-
tum buccinæ, montemque fumantem: &
perterriti ac pavore concussi, steterunt pro-
cul, dicentes Mosi: Loquere tu nobis, & au-
diemus: non loquatur nobis Dominus, ne for-
te

te moriamur. Et ait Moſes ad populum : A
Nolite timere, ut enim probaret vos venit Deus, & ut terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. Stetitque populus
XII. T. de longe. Moſes autem acceſſit ad caligi-
XXXIX. C. nem in qua erat Deus. Dixit præterea Dominus ad Moſen: Hæc dices filiis Iſrael: Vos vidiſtis quod de cælo loquutus ſim
a vobis. Non facietis [a] mecum deos argentos, nec deos aureos facietis vobis. Altare de terra facietis mihi, & offeretis ſu- B
per eo holocaſta & pacifica veſtra, oves veſtras & boves, in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi. Quod ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis
*Vulg. tacet suum. lapidibus : ſi enim levaveris cultrum * ſuper eum, polluetur. Non aſcendes per gradus ad altare meum, ne reveletur tur-
* h. ſuper illud. pitudo tua. *
XL. C. Cap. 21. Hæc ſunt judicia quæ propones eis. Si emeris ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet C
tibi : in ſeptimo egredietur liber gratis. Quum quali veſte intraverit, cum tali exeat: ſi habens uxorem, & uxor egredietur ſimul. Sin autem dominus dederit illi uxorem, & peperit filios & filias: mulier & liberi ejus erunt domini ſui, ipſe vero exibit cum veſtitu ſuo. Quod ſi dixerit ſervus: Diligo dominum meum & uxorem ac liberos, non egrediar liber : offeret eum dominus diis, & applicabitur ad D
XLI. C. oſtium & poſtes, perforabitque aurem ejus
b ſubula, & erit ei ſervus [b] in ſæculum. Et ſi vendiderit filiam ejus in famulam, non egredietur ſicut ancillæ exire conſueverunt. Si diſplicuerit oculis domini ſui, cui tradita fuerit, dimittet eam : populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatem, ſi ſpreverit eam. Sin autem filio ſuo deſponderit eam, juxta morem filiarum faciet illi. Quod ſi alteram ei acceperit, providebit puellæ nuptias, & veſtimenta, & E
pretium pudicitiæ non negabit. Si tria iſta non fecerit, egredietur gratis abſque pe-
XLII. C. cunia. Qui percuſſerit hominem volens occidere, morte moriatur. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus illum tradidit in
XLIII. C. manus ejus: conſtituam tibi locum quo fugere debeat. Si quis induſtria occiderit proximum ſuum, & per inſidias : ab al-
XLIV. C. tari meo evelles eum, ut moriatur. Qui F
percuſſerit patrem ſuum & matrem, mor-
XLV. C. te moriatur. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, convictus noxæ
XLVI. C. morte moriatur. Qui maledixerit patri
XLVII. C. ſuo & matri, morte moriatur. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum

ſuum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed jacuerit in lectulo: ſi ſurrexerit, & ambulaverit foris ſuper baculum ſuum, innocens erit qui percuſſerit: ita tamen ut operas ejus & impenſas in medi- XLVIII. C.
cos reſtituat. Qui percuſſerit ſervum ſuum c
vel ancillam virga, & [c] mortuus fuerit in manibus ejus, criminis reus erit. Sin autem uno die ſupervixerit vel duobus, non ſubjacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt.
Si rixati fuerint viri, & percuſſerit quis XLIX. C.
mulierem prægnantem, & abortivum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit: ſubjacebit damno quantum expetierit maritus mulieris, & arbitri judicarint. Sin au- L. C.
tem mors ejus fuerit ſubſequuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. Si percuſſerit quiſpiam oculum ſer- LI. C.
vi ſui aut ancillæ, & luſcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit. Dentem quoque ſi excuſſerit ſervo vel ancillæ ſuæ, ſimiliter eos dimittet liber. Si LII. C.
bos cornu * petierit virum aut mulierem, * Vulg. percuſſerit.
& mortui fuerint, lapidibus obruetur : & non comedentur carnes ejus, dominuſque bovis innocens erit. Quod ſi bos cornupeta fuerit ab heri & nudiuſterius, & conteſtati ſunt dominum ejus, nec recluſerit eum, occideritque virum aut mulierem: bos lapidibus obrueretur, & dominum illius occident. Quod ſi pretium ei fuerit impoſitum, dabit pro anima ſua quidquid fuerit poſtulatus. Filium quoque & filiam ſi cornu percuſſerit, ſimili ſimili ſententiæ ſubjacebit. Si ſervum ancillamque invaſerit, triginta ſiclos argenti dabit domino, bos vero lapidibus opprimetur. Si LIII. C.
quis aperuerit ciſternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritque bos vel aſinus in eam, dominus ciſternæ reddet pretium jumentorum : quod autem mortuum eſt, ipſius erit. Si bos alienus bovem alterius LIV. C.
vulneraverit, & ille mortuus fuerit: vendent bovem vivum, & divident pretium, cadaver autem mortui inter ſe diſpertient. Si autem ſciebat quod bos cornupeta eſſet ab heri & nudiuſtertius, & non cuſtodivit eum dominus ſuus : reddet bovem pro bove, & cadaver integrum accipiet.
Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, LV. C. Cap. 22.
& occiderit, vel vendiderit: quinque boves pro uno bove reſtituet, & quattuor oves pro una ove. Si effringens fur domum, LVI. C.
ſive ſuffodiens fuerit inventus, & accepto vulnere, mortuus fuerit: percuſſor non erit reus

[a] Unus Palatin. e noſtris mſ. vocem *mecum* ignorat.
[b] Urbinas mſ. *ſervus uſque in ſaculum*. Tum cum Palatino, Memmiano, atque editis, *ſi quis vendiderit filiam ſuam in famulam*.
[c] Iidem mſſ. editique libri, *& mortui fuerint*. Impreſſam lectionem ex Auguſtini Speculo Martian. accepit.

reus sanguinis. Quod si, orto sole, hoc A
fecerit, homicidium perpetravit, & ipse
morietur. Si non habuerit quod pro fur-
*Vulg. addit ipse. to reddat, * venumdabitur. Si inventum
fuerit apud eum quod furatus est, vivens,
sive bos, sive asinus, sive ovis: duplum
LVII. C. restituet. Si læserit quispiam agrum vel
vineam: & dimiserit jumentum suum,
ut depascatur aliena: quidquid optimum
habuerit in agro suo, vel in vinea, pro
LVIII. C. damni æstimatione restituet. Si egressus B
a ignis invenerit [a] spinas, & comprehen-
derit acervos frugum, sive stantes segetes
in agris, reddet damnum qui ignem suc-
cenderit. Si quis commendaverit amico
LIX. C. pecuniam, aut vas in custodiam, & ab
eo qui susceperat, furto ablata fuerint: si
invenitur fur, duplum reddet. Si latet
fur, dominus domus applicabitur ad deos,
& jurabit quod non extenderit manum in
rem proximi sui, ad perpetrandam frau-
dem, tam in bove, quam in asino, & C
ove ac vestimento, & quidquid damni in-
ferre potest: ad deos utriusque caussa per-
veniet, & si illi judicaverint, duplum re-
stituet proximo suo. Si quis commenda-
LX. C. verit proximo suo asinum, bovem, ovem,
& omne jumentum, ad custodiam, & mor-
tuum fuerit, aut debilitatum, vel captum
ab hostibus, nullusque hoc viderit: jusju-
randum erit in medio, quod non exten-
derit manum ad rem proximi sui: susci- D
pietque dominus juramentum, & ille red-
dere non cogetur. Quod si furto ablatum
fuerit, restituet damnum domino. Si co-
b mestum a bestia, [b] proferat ad eum quod
LXI. C. occisum est, & non restituet. Qui a pro-
ximo suo quidquam horum mutuo postula-
verit, & debilitatum aut mortuum fuerit,
domino non præsente, reddere compelletur.
Quod si impræsentiarum fuerit dominus,
non restituet, maxime si conductum vene-
rat pro mercede operis sui. Si seduxerit E
LXII. C. quis virginem necdum desponsatam, dor-
mieritque cum ea: dotabit eam, & habe-
bit eam uxorem. Si pater virginis dare no-
luerit, reddet pecuniam juxta modum do-
tis, quam virgines accipere consuerunt.
LXIII. C. Maleficos non patieris vivere. Qui cojerit
LXIV. C. cum jumento, morte moriatur. Qui im-
LXV. C.
LXVI. C. molat diis, occidetur, præterquam Domi-
no soli. Advenam non contristabis, neque
affliges eum: advenæ enim & ipsi fuistis
LXVII. C. in terra Ægypti. Viduæ & pupillo non

nocebitis. Si læseritis eos, vociferabuntur
ad me, & ego audiam clamorem eorum,
& indignabitur furor meus, percutiamque
vos gladio, & erunt uxores vestræ viduæ,
& filii vestri pupilli. Si pecuniam mutuam LXVIII. C.
dederis populo meo pauperi, qui habitat
tecum, non urgebis eum quasi exactor,
nec usuris opprimes. Si pignus a proximo
tuo acceperis vestimentum, ante solis oc-
casum reddes ei. Ipsum enim est solum
quo operitur, indumentum carnis ejus,
nec habet aliud in quo dormiat, * si cla- * h. Et erit si clamaverit.
maverit ad me, exaudiam eum, quia mi-
sericors sum. Diis non detrahes, & principi LXIX. C.
populi tui non maledices. Decimas tuas LXX. C.
& primitias tuas non tardabis offerre. Pri- LXXI. C.
mogenitum filiorum tuorum dabis mihi.
De bobus quoque, & ovibus similiter fa-
cies: septem diebus sit cum matre sua, die
octava reddes illum mihi. Viri sancti eritis
mihi. Carnem, quæ a bestiis fuerit prægusta- LXXII. C.
ta, non comedetis, sed projicietis canibus.

Non suscipies vocem mendacii: Nec LXXIII. C.
junges manum tuam, ut pro impio di- Cap. 23.
cas falsum testimonium. Non sequeris LXXIV. C. LXXV. C.
turbam ad faciendum malum: Nec in ju- LXXVI. C.
dicio, plurimorum acquiesces sententiæ,
ut a vero devies. Pauperis quoque non LXXVII. C.
c
misereberis in [c] negotio. Si occurreris LXXVIII. C.
bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc
ad eum. Si videris asinum odientis te ja- LXXIX. C.
cere sub onere, non pertransibis, sed sub-
d
levabis cum eo. [d] Non declinabis in ju-
dicio pauperis. Mendacium fugies. Inson- LXXX. C. LXXXI. C.
tem & justum non occides: quia aversor LXXXII. C.
impium. Nec accipies munera, quæ ex- LXXXIII.
cæcant etiam prudentes, & subvertunt ver-
ba justorum. Peregrino molestus non eris: LXXXIV. C.
scitis enim advenarum animas, quia & ipsi
peregrini fuistis in terra Ægypti. Sex an- XII. B.
nis seminabis terram tuam, & congregabis
fruges ejus. Anno autem septimo dimittes
eam, & requiescere facies, ut comedant
pauperes populi tui, & quidquid reliquum
fuerit, edant bestiæ agri, ita facies in vi-
nea & in oliveto tuo. Sex diebus opera- LXXXV. C.
beris: septima die cessabis, ut requiescat
bos & asinus tuus, & refrigeretur filius an-
cillæ tuæ, & advena. Omnia quæ dixi vo- LXXXVI. C.
bis, custodite. Et per nomen externorum deo-
rum non jurabitis, neque audietur ex ore
vestro. Tribus vicibus per singulos annos LXXXVII. C.
mihi festa celebrabitis. Solennitatem azy- LXXXVIII. C.
morum custodies. Septem diebus comedes
azy-

[a] Ita & Vulgatæ exemplar & Canon Hebraicæ veritatis apud Martian. rectissime habent. Plerique alii Latini libri, nostrique mss. *spicas*.

[b] In Urbinate ms. *deferet*, Palatin. *deferat*. Porro haud scio quam vere ait Martianæus, legisse Hieronymum in suo Exemplari Hebræo, ut nunc legunt Samaritani. Nam & iis verbis *ad eum*, indicat se, quod in Hebraico est, non item in Samaritano, pronomen novisse, & in sequentibus, *quod occisum est*, videtur pro Samaritano עד *testem*, legisse את articulum, hoc fere modo יבאהו את הטרפה jabihou eth attrephah.

[c] Palatin. etiam absque negandi particula, *pauperis quoque misereberis in judicio*. Urbinas ab impressa lectione abludit una vocula *quoque*, quam prætermittit.

[d] Ita & nostri mss. & S. Augustini Speculum præfert.

azyma, sicut præcepi tibi, tempore men-
sis novorum quando egressus es de Ægy-
LXXXIX. C. pto. Non apparebis in conspectu meo va-
cuus. Et solennitatem messis primitivo-
rum operis tui, quæquumque seminaveris
in agro. Solennitatem quoque in exitu
anni, quando congregaveris omnes fruges
XC. C. tuas de agro. Ter in anno apparebit o-
mne masculinum tuum coram Domino
* Vulg. addit tuo. Deo *. Non immolabis super fermento
sanguinem victimæ meæ, nec remanebit
XCI. C. adeps solennitatis meæ usque mane. Pri-
mitias frugum terræ tuæ deferes in do-
XCII. C. mum D[omi]ni Dei tui. Non coques hœ-
XCIII. C. dum in [lac]te matris suæ. Ecce ego mit-
tam Angelum, qui præcedat te, & custo-
diat in via, & introducat ad locum quem
paravi. Observa eum, & audi vocem e-
jus, nec contemnendum putes, quia non
dimittet quum peccaveritis, & est nomen
XCIV. C. meum in illo. Quod si audieris vocem e-
jus, & feceris omnia quæ loquor, inimi-
cus ero inimicis tuis, & affligam affligen-
tes te. Præcedetque te Angelus meus, &
introducet te ad Amorræum, & Hetthæum,
& Pherezæum, Chananæumque, & E-
væum, & Jebusæum, quos ego conteram.
XCV. C. Non adorabis deos eorum, nec coles eos:
non facies opera eorum, sed destrues eos,
& confringes statuas eorum. Servietisque
Domino Deo vestro, ut benedicam pani
tuo & aquis, & auferam infirmitatem de
medio tui. Non erit infecunda nec steri-
lis in terra tua: numerum dierum tuorum
XCVI. C. implebo. Terrorem meum mittam in præ-
cursum tuum, & occidam omnem popu-
lum, ad quem ingredieris, cunctorumque
inimicorum tuorum coram te terga ver-
tam, emittens crabrones prius, qui fuga-
bunt Evæum, & Chananæum, & Het-
thæum, antequam introeas. Non ejiciam
eos a facie tua anno uno, ne terra in so-
litudinem redigatur, & crescant contra te
bestiæ. Paulatim expellam eos de conspe-
ctu tuo, donec augearis, & possideas ter-
ram. Ponam autem terminos tuos a mari
a Rubro usque ad mare [a] Philisthinorum,
& a deserto usque ad fluvium: tradam in
manibus vestris habitatores terræ, & eji-
ciam eos de conspectu vestro. Non inibis
cum eis fœdus, nec cum diis eorum.
Non habitent in terra tua, ne forte pec-
care te faciant in me, si servieris diis eo-
rum: quod tibi certe erit in scandalum.
XCVII. C. Cap. 24. Mosi quoque dixit: Ascende ad Domi-
num tu, & Aaron, Nadab, & Abiu, &
septuaginta seniores ex Israel, & adorabi-
tis procul. Solusque Moses ascendet ad

A Dominum, & illi non appropinquabunt:
nec populus ascendet cum eo. Venit ergo XIII. T. & B.
Moses, & narravit plebi omnia verba Do-
mini atque judicia: responditque cunctus
populus una voce: Omnia verba Domini,
quæ loquutus est, faciemus. Scripsit au- XCVIII. C.
tem Moses universos sermones Domini, &
mane consurgens ædificavit altare ad ra-
dices montis, & duodecim titulos per duo-
decim tribus Israel. Misitque juvenes de
B filiis Israel, & obtulerunt holocausta, im-
molaveruntque victimas pacificas Domino,
vitulos. Tulit itaque Moses dimidiam par-
tem sanguinis, & misit in crateras: partem
autem residuam fudit super altare. Assu-
mensque volumen fœderis, legit audiente
populo, qui dixerunt: Omnia quæ loquu-
tus est Dominus, faciemus, & erimus obe-
dientes. Ille vero sumtum sanguinem re-
spersit in populum, & ait: Hic est sanguis
fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum
C super cunctis sermonibus his. Ascenderunt- XCIX. C.
que Moses & Aaron, Nadab & Abiu, & C. C.
septuaginta de senibus Israel: Et vide-
runt Deum Israel, & sub pedibus ejus
quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cæ-
lum, quum serenum est. Nec super eos qui
procul recesserant de filiis Israel, misit ma-
num suam, videruntque Deum, & come-
derunt, ac biberunt. Dixit autem Domi- CI. C.
nus ad Mosen: Ascende ad me in mon-
D tem, & esto ibi: daboque tibi tabulas la-
pideas, & legem ac mandata, quæ scripsi,
ut doceas eos. Surrexerunt Moses & Jo-
sue minister ejus: ascendensque Moses in
montem Dei, senioribus ait: Exspectate
hic donec revertamur ad vos. Habetis Aa-
ron & Hur vobiscum, si quid natum fue-
rit quæstionis, referetis ad eos. Quumque
ascendisset Moses, operuit nubes montem,
& habitavit gloria Domini super Sinai,
tegens illum nube sex diebus. Septimo au- CII. C.
E tem die vocavit eum * de medio caligi-
nis. Erat autem species gloriæ Domini, *Vulg. addit Dominus.
quasi ignis ardens super verticem montis,
in conspectu filiorum Israel. Ingressusque
Moses medium nebulæ, ascendit in mon-
tem: & fuit ibi quadraginta diebus, &
quadraginta noctibus.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, CIII. C.
dicens: Loquere filiis Israel, ut tollant mihi Cap. 25. *oblationes
F * primitias, ab omni homine qui [b] offe- b
ret ultroneus, accipietis eas. Hæc sunt au- CIV. C.
tem quæ accipere debetis: Aurum, & ar-
gentum, & æs, hyacinthum & purpuram,
coccumque bis tinctum, & byssum, pilos
caprarum, & pelles arietum rubricatas,
pellesque janthinas, & ligna settim:
oleum

[a] Unus Palatin. *Palæstinorum*: cætera notum maluisse Hieronymum, *Philisthinorum*.

[b] In instanti legunt & nostri, & quos Martian. consuluit, mss. *qui offert*.

*h.non habet, concinnanda. oleum ad luminaria * concinnanda: aromata in unguentum, & thymiamata boni odoris: lapides onychinos & gemmas ad ornandum Ephod ac Rationale. Facientque mihi sanctuarium, & habitabo in medio eorum: juxta omnem similitudinem tabernaculi quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum ejus: sicque facietis illud:

CV. C. Arcam de lignis settim compingite, cujus longitudo habeat duos semis cubitos: latitudo cubitum & dimidium: altitudo cubitum similiter ac semissem. Et deaurabis eam auro mundissimo intus & foris: faciesque supra coronam auream per circuitum, & quattuor circulos aureos, quos pones per quattuor arcæ angulos, duo circuli sint in latere uno, & duo in altero. Facies quoque vectes de lignis settim, & operies eos auro. Inducesque per circulos qui sunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis. Ponesque in arca testificationem quam dabo tibi. Facies & propitiatorium de auro mundissimo, duos cubitos & dimidium tenebit longitudo ejus: semissem & cubitum latitudo. Duos quoque Cherubim aureos & productiles facies, ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, & alter in altero. Utrumque latus propitiatorii tegant, expandentes alas & operientes oraculum, respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium quo operienda est arca, in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam, & loquar ad te super propitiatorio [a] scilicet, ac medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonii, cuncta quæ mandabo per te filiis Israel. Facies & mensam de lignis settim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem. Et inaurabis eam auro purissimo, faciesque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quattuor digitis, & super * illam, alteram coronam * aureolam Quattuor. quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quattuor angulis ejusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, & possit mensa portari. Ipsos quoque vectes facies de lignis settim, & circumdabis auro ad subvehendam mensam. Et parabis acetabula, ac phialas, thuribula, & ciathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile ejus, & calamos, scyphos, & sphærulas, ac lilia, ipso procedentia. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex altero. Tres schpy quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærulaque simul & lilium, & tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulaque simul & lilium. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili: in ipso autem candelabro erunt quattuor scyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos, & lilia. Sphærula sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili uno. Et sphærulæ igitur & calami ex ipso erunt, universa ductilia de auro purissimo. Facies & lucernas septem, & pones eas super candelabrum, ut luceant ex adverso. Emunctoria quoque, & ubi quæ emuncta sunt extinguantur, fiant de auro purissimo. Omne pondus candelabri cum universis vasis suis habebit talentum auri mundissimi. Inspice, & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.

*h.Non habet hæc.

Cap. 26. Tabernaculum vero ita facies: Decem cortinas de bysso retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies. Longitudo cortinæ unius habebit viginti octo cubitos: latitudo, quattuor cubitorum erit. Unius mensuræ fient universa tentoria. Quinque cortinæ sibi jungentur mutuo, & aliæ quinque nexu simili cohærebunt. Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint invicem copulari. Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansæ contra ansas veniant, & altera alteri possit aptari. Facies & quinquagiuta circulos aureos quibus cortinarum vela jungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat. Facies & saga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi. Longitudo sagi unius habebit triginta cubitos, & latitudo, quattuor: æqua erit mensura sagorum omnium. E quibus quinque junges seorsum, & sex sibi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices. Facies & quinquaginta ansas in ora sagi unius, ut conjungi cum altero queat, & quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copuletur. [b] Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus jungantur ansæ, ut unum ex omnibus operimentum fiat. Quod autem superfuerit in sagis quæ parantur tecto, id est, unum sagum quod amplius est, ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi. Et cubitus ex una parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine, utrumque

a Apud Vulgat. *supra propitiatorium ac de medio* &c.
b Jungunt una serie & nostri & Martianæi codices post *copulentur*, verbum *quinquaginta fibulas* &c. verbis *Facies & prætermissis*.

que latus tabernaculi protegens. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc rursum aliud operimentum de janthinis pellibus. Facies & tabulas stantes tabernaculi de lignis settim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem. In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur, atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad Austrum. Quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binæ bases singulis tabulis per duos angulos subjiciantur. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulæ erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binæ bases singulis tabulis supponentur. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi. Eruntque conjunctæ a deorsum usque sursum, & una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis junctura servabitur. Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputatis. Facies & vectes de lignis settim, quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi, & quinque alios in altero, & ejusdem numeri ad occidentalem plagam, qui mittentur per medias tabulas a summo usque ad summum. Ipsasque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis. Et eriges tabernaculum juxta exemplum quod tibi in monte monstratum est. Facies & velum de hyacintho, & purpura coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumario & pulchra varietate contextum, quod appendes ante quattuor columnas de lignis settim quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, sed bases argenteas. Inferetur autem velum per circulos, intra quod pones arcam testimonii, & quo Sanctuarium, & Sanctuarii Sanctuaria dividentur. Pones & propitiatorium super arcam testimonii in Sancto Sanctorum: mensamque extra velum, & contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: mensa enim stabit in parte Aquilonis. Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumario. Et quinque columnas deaurabis lignorum settim, ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, & bases æneæ.

Cap. 27. Facies & altare de lignis settim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id est, quadrum, & A tres cubitos in altitudine. Cornua autem per quattuor angulos ex ipso erunt, & operies illud ære. Faciesque in usus ejus lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas & ignium receptacula. Omnia vasa ex ære fabricabis. Craticulamque in modum retis æneam: per cujus quattuor angulos erunt quattuor annuli *ærei, quos pones subter arulam altaris. *Vulg. ænei. Eritque craticula usque ad altaris medium. Facies & vectes *altaris de lignis settim duos, quos operies laminis *Vulg. tacet altaris. B æneis, & induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum. Non solidum, sed inane & cavum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. Facies & atrium tabernaculi, in cujus plaga australi contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta: centum cubitos unum latus tenebit in longitudine. Et columnas viginti cum basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Similiter in latere aquilonis per longum e- C runt tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, & bases æneæ ejusdem numeri, & capita earum cum cælaturis suis argentea. In latitudine vero atrii, quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ decem, basesque totidem. In ea quoque atrii latitudine, quæ respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres & bases totidem, & in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ D tres, & bases totidem. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumarii: columnas habebit quattuor cum basibus totidem. Omnes columnæ atrii per circuitum vestitæ erunt argenti laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine *quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit. *Vulg. quadraginta. Fietque de bysso retorta, & habebit bases æ- E neas. Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus & cæremonias, tam paxillos ejus quam atrii, ex ære facies. Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extra velum quod oppansum est testimonio. CVI. C. Et collocabunt eam Aaron & filii ejus, ut usque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filiis Israel.

F Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi: Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. CVII. C. Cap. 28. Faciesque vestem sanctam Aaron fratri CVIII. C.

fratri tuo in gloriam & decorem. Et loqueris cunctis ſapientibus corde, quos replevi ſpiritu prudentiæ, ut faciant veſtes
CIX. C. Aaron, in quibus ſanctificatus miniſtret mihi. Hæc autem erunt veſtimenta quæ facient: Rationale, & ſuperhumerale, tunicam & lineam ſtrictam, cidarim & balteum. Facient veſtimenta ſancta Aaron fratri tuo & filiis ejus, ut ſacerdotio fungantur mihi. Accipientque aurum, & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & biſſum. Facient autem ſuperhumerale de auro & hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta, opere polymito. Duas oras junctas habebit in utroque latere ſummitatum, ut in unum redeant. Ipſaque textura & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. Sumeſque duos lapides onychinos, & ſculpes in eis nomina filiorum Iſrael: ſex nomina in lapide uno, & ſex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum. Opere ſculptoris & cælatura gemmarii ſculpes eos nominibus filiorum Iſrael, incluſos auro atque circumdatos: & pones in utroque latere ſuperhumeralis, memoriale filiis Iſrael. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino ſuper utrumque humerum, ob recordationem. Facies & uncinos ex auro, & duas catenulas auri puriſſimi ſibi invicem cohærentes, quas inſeres uncinis. Rationale quoque judicii facies opere polymito juxta texturam ſuperhumeralis, ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta. Quadrangulum erit & duplex: menſuram palmi habebit tam in longitudine quam in latitudine. Poneſque in eo quattuor ordines lapidum: in primo verſu erit lapis ſardius, & topazius, & ſmaragdus: in ſecundo carbunculus, ſapphirus, & jaſpis: in tertio ligurius, achates, & ametyſtus: in quarto chryſolitus, onychinus, & beryllus. Incluſi auro erunt per ordines ſuos. Habebuntque nomina filiorum Iſrael: duodecim nominibus cælabuntur, ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim tribus. Facies in Rationali catenas ſibi invicem cohærentes ex auro puriſſimo: & duos annulos aureos, quos pones in utraque Rationalis ſummitate: catenaſque aureas junges annulis, qui ſunt in marginibus ejus, & ipſarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere ſuperhumeralis quod Rationale reſpicit. Facies & duos annulos aureos, quos pones in ſummitatibus Rationalis, in oris, quæ e regione ſunt ſuperhumeralis, & poſteriora ejus aſpiciunt. Nec non & alios duos annulos aureos, qui ponendi ſunt in utroque latere ſuperhumeralis

A deorſum, quod reſpicit contra faciem juncturæ inferioris, ut aptari poſſit cum ſuperhumerali, & ſtringatur Rationale annulis ſuis cum annulis ſuperhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, & a ſe invicem Rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari. Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in Rationali judicii ſuper pectus ſuum, quando ingredietur Sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. Pones autem
B in Rationali judicii doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: & geſtabit judicium filiorum Iſrael in pectore ſuo, in conſpectu Domini ſemper. Facies & tunicam ſuperhumeralis totam hyacinthinam, in cujus medio ſupra erit capitium, & ora per gyrum ejus textilis, ſicut fieri ſolet in extremis veſtium partibus, ne facile rumpatur. Deorſum vero, ad pedes ejuſdem tunicæ, per circui-
C tum, quaſi mala punica facies, ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis, ita ut tintinnabulum ſit aureum & malum punicum, rurſumque tintinnabulum aliud aureum & malum punicum. Et veſtietur ea Aaron in officio miniſterii, ut audiatur ſonitus quando ingreditur & egreditur Sanctuarium in conſpectu Domini, & non moriatur. Facies & laminam de auro puriſſimo: in qua ſculpes opere cælatoris, Sanctum Domino, Ligabiſque eam vitta
D hyacinthina, & erit ſuper tiaram, imminens fronti Pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt & ſanctificaverunt filii Iſrael, in cunctis muneribus & donariis ſuis. Erit autem lamina ſemper in fronte ejus, ut placatus eis ſit Dominus. Stringeſque tunicam byſſo, & tiaram byſſinam facies, & balteum opere plumarii. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, & balteos ac tiaras, in gloriam & decorem: veſtieſque his omnibus Aaron
E fratrem tuum & filios ejus cum eo. Et cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabiſque illos, ut ſacerdotio fungantur mihi. Facies & feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis ſuæ, a renibus uſque ad femina: & utentur eis Aaron & filii ejus quando ingredientur tabernaculum teſtimonii, vel quando appropinquant ad altare ut miniſtrent in ſanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum ſempiternum erit Aaron, & ſemini ejus poſt
F eum.

Sed & hoc facies, ut mihi in ſacerdotium conſecrentur. Tolle vitulum de armento, & arietes duos immaculatos, paneſque azymos, & cruſtula abſque fermento, XVII. B. CX. C. Cap. 29.

to, quæ conſperſa ſint oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de ſimila triticea cuncta facies. Et poſita in caniſtro offeres: vitulum autem & duos arietes, & Aaron ac filios ejus applicabis ad hoſtium tabernaculi teſtimonii. Quumque laveris patrem cum filiis * aqua, indues Aaron veſtimentis ſuis, id eſt, linea & tunica, & ſuperhumerali & Rationali, quod conſtringes balteo. Et pones tiaram in capite ejus, & laminam ſanctam ſuper tiaram, & oleum unctionis fundes ſuper caput ejus: B atque hoc ritu conſecrabitur. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingeſque balteo. Aaron ſcilicet & liberos ejus, & impones eis mitras: eruntque ſacerdotes [a] mihi religione perpetua. Poſtquam initiaveris manus eorum, applicabis & vitulum coram tabernaculo teſtimonii. Imponentque Aaron & filii ejus manus ſuper caput illius, & mactabis eum in conſpectu Domini, juxta oſtium tabernaculi teſtimonii. Sumtumque de ſanguine C vituli pones ſuper cornua altaris digito tuo, reliquum autem ſanguinem fundes juxta baſim ejus. Sumes & adipem totum qui operit inteſtina, & [b] reticulum jecoris ac duos renes, & adipem qui ſuper eos eſt, & offeres incenſum ſuper altare: carnes vero vituli & corium & fimum combures foris extra caſtra, eo quod pro * peccato ſit. Unum quoque arietem ſumes, ſuper cujus caput ponent Aaron & filii ejus manus. Quem quum mactaveris, tolles de D ſanguine ejus, & fundes circa altare. Ipſum autem arietem ſecabis in fruſta, lotaque inteſtina ejus ac pedes pones ſuper conciſas carnes, & ſuper caput illius. Et offeres totum arietem in incenſum ſuper altare. Oblatio eſt Domino odor ſuaviſſimus victimæ Domini. Tolles quoque arietem alterum, ſuper cujus caput Aaron & filii ejus ponent manus. Quem quum immolaveris, ſumes de ſanguine ipſius, & pones ſuper extremum dextræ auriculæ E Aaron & filiorum ejus, & ſuper pollices manus eorum & pedis dextri, fundeſque ſanguinem ſuper altare per circuitum. Quumque tuleris de ſanguine qui eſt ſuper altare, & de oleo unctionis, aſperges Aaron & veſtes ejus, filios & veſtimenta eorum. Conſecratiſque & ipſis, & veſtibus, tolles adipem de ariete, & caudam & arvinam, quæ operit vitalia ac reticu-

*Vulg. addit ſua.

a CXI. C.

b

*Vulg. peccatis.

CXII. C.

A lum jecoris, & duos renes atque adipem, qui ſuper eos eſt, armumque dextrum eo quod ſit aries conſecrationum, tortamque panis unius, cruſtulum conſperſum oleo, laganum de caniſtro azymorum, quod poſitum eſt in conſpectu Domini: poneſque omnia ſuper manus Aaron, & filiorum ejus, & ſanctificabis eos elevans coram Domino. Suſcipieſque univerſa de manibus eorum: & incendes ſuper altare in holocauſtum, odorem ſuaviſſimum in conſpectu Domini, B quia oblatio ejus eſt. Sumes quoque pectuſculum de ariete quo initiatus eſt Aaron, ſanctificabiſque illud elevatum coram Domino, & cedet in partem tuam. Sanctificabiſque & pectuſculum conſecratum, & armum quem de ariete ſeparaſti, quo initiatus eſt Aaron & filii ejus, cedentque in partem Aaron & filiorum ejus jure perpetuo a filiis Iſrael: quia * primitiva ſunt & initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt Domino. Veſtem autem ſanctam, C qua utetur Aaron habebunt filii ejus poſt eum, ut ungantur in ea, & conſecrentur manus eorum. Septem diebus utetur illa qui pontifex pro eo fuerit conſtitutus de filiis ejus, & qui ingredietur tabernaculum teſtimonii ut miniſtret in Sanctuario. Arietem autem conſecrationis tolles, & coquens carnes ejus in loco ſancto: quibus veſcetur Aaron & filii ejus. Panes quoque, qui ſunt in caniſtro, in veſtibulo tabernaculi teſtimonii comedent, ut ſit pla- D cabile ſacrificium, & ſanctificentur offerentium manus. Alienigena non veſcetur ex iis, quia ſancti ſunt. Quod ſi remanſerit de carnibus conſecratis, ſive de panibus uſque mane, combures reliquias igni: non comedentur, quia ſanctificata ſunt. Omnia quæ præcepi tibi, facies ſuper Aaron & filiis ejus. Septem diebus conſecrabis manus eorum, & vitulum pro peccato offeres per ſingulos dies ad expiandum. Mundabiſque altare quum immolaveris expiationis hoſtiam, & unges illud in ſanctificationem. Septem diebus expiabis altare & ſanctificabis, & erit Sanctum Sanctorum. Omnis qui tetigerit illud, ſanctificabitur. Hoc eſt quod facies in altari. Agnos anniculos duos per ſingulos dies jugiter, unum agnum mane, & alterum veſpere, decimam partem ſimilæ conſperſæ oleo tunſo, quod habeat menſuram quartam partem hin, & vinum ad libandum ejuſdem menſuræ in agno uno.

*h. oblatio.

a Palatinus, & quibus uſus eſt Martian. mſs. *ſacerdotes mei*.

b Hebraice eſt יותרת, *jetbereth*. Bochartus autem cum nihil retiforme velit eſſe in jecore, hanc ipſam emendandam lectionem putat, & pro *reticulum*, legi *reſticulum*, quo quidem vocabulo, quod a *reſti*, & *veſicula* deducitur, uſus eſt S. Doctor etiam 1. Reg. 7. 23. Sed præterquam quod alia ibi vox Hebræa eſt, non hoc tantum loco ex Bocharti ſententia, *reſticulum*, oporteat reſcribere, ſed & alibi ſæpius in Levitic. III. 4. 10. 15. & IV. 9. & VII. 4. & VIII. 16. 25. & IX. 1. qui us locis omnibus eadem & vox Hebraica eſt יותרת, & Latina explicatio *reticulum* in vulgatis æque ac mſs. libris. Lectione autem nihil immutata, pingues jecoris fibras denotari, par magis eſt credere.

uno. Alterum vero agnum offeres ad vespe-
ram juxta ritum matutinæ oblationis, &
juxta ea quæ diximus in odorem suavitatis:
sacrificium Domino, oblatione perpetua in
generationes vestras, ad ostium tabernacu-
li testimonii coram Domino, ubi consti-
tuam ut loquar ad te. Ibique præcipiam
filiis Israel, & sanctificabitur altare in glo-
ria mea. Sanctificabo & tabernaculum te-
stimonii cum altari, & Aaron cum filiis
suis ut sacerdotio fungantur mihi. Et ha-
bitabo in medio filiorum Israel, eroque
eis Deus, & scient quia ego Dominus
Deus eorum, qui eduxi eos de terra Æ-
gypti, ut manerem inter illos, ego Domi-
nus Deus ipsorum.

Cap. 30. Facies quoque altare ad adolendum thy-
miama de lignis settim, habens cubitum
longitudinis, & alterum latitudinis, id est,
quadrangulum, & duos cubitos in altitudi-
ne. Cornua ex ipso procedent. Vestiesque
illud auro purissimo, tam craticulam ejus,
quam parietes per circuitum, & cornua.
Facies quoque ei coronam aureolam per
gyrum, & duos annulos aureos sub corona
per singula latera, ut mittantur in eos ve-
ctes, & altare portetur. Ipsos quoque ve-
ctes facies de lignis settim, & inaurabis. Po-
nesque altare contra velum, quod ante ar-
cam pendet testimonii coram propitiatorio,
quo tegitur testimonium, ubi loquar tibi.
Et adolebit incensum super eo Aaron, sua-
ve fragrans, mane. Quando componet lu-
* Vulg. collocabit. cernas, incendet illud: & quando * collocat
eas ad vesperum, uret thymiama sempiter-
num coram Domino in generationes ve-
stras. Non offeretis super eo thymiama
compositionis alterius, nec oblationem,
& victimam, nec liba libabitis. Et depre-
cabitur Aaron super cornua ejus semel per
annum, in sanguine quod oblatum est pro
peccato, & placabit super eo in genera-
tionibus vestris. Sanctum Sanctorum erit
XIV. T. Domino. Loquutusque est Dominus ad
Mosen, dicens: quando tuleris summam
filiorum Israel juxta numerum, dabunt
singuli pretium pro animabus suis Domi-
no, & non erit plaga in eis quum fuerint
recensiti. Hoc autem dabit omnis qui
B. transit ad numerum, dimidium sicli jux-
ta mensuram templi. Siclus viginti habet
obolos. Media pars sicli offeretur Domino.
Qui habetur in numero, a viginti annis &
supra, dabit pretium. Dives non addet ad
medium sicli, & pauper nihil minuet. Su-
sceptamque pecuniam, quæ collata est afi-

A liis Israel, trades in usus tabernaculi testi-
monii, ut sit monimentum eorum coram
Domino, & propitietur animabus eorum.
Loquutusque est Dominus ad Mosen, di- CXIII. c.
cens. Facies & labrum æneum cum basi
sua ad lavandum: ponesque illud inter ta-
bernaculum testimonii & altare. Et missa
aqua, lavabunt in * eo Aaron & filii ejus * Vulg. de
manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt
tabernaculum testimonii, & quando acces-
suri ad altare, ut offerant in eo thymia-
B ma Domino, ne forte moriantur, legiti-
mum sempiternum erit ipsi, & semini ejus
per successiones. Loquutusque est Domi- CXIV. c.
nus ad Mosen, dicens: Sume tibi aromata,
* primæ [a] myrrhæ electæ quingentos siclos, * h[illegible] [a]
& cinamomi medium, id est, ducentos
quinquaginta, calami similiter ducentos
quinquaginta, casiæ autem quingentos si-
clos, in pondere sanctuarii, olei de olive-
tis mensuram hin: faciesque unctionis oleum
sanctum, unguentum compositum opere
C unguentarii, & unges ex eo tabernaculum
testimonii, & arcam testamenti, mensam-
que cum vasis suis, candelabrum, & uten-
silia ejus, altaria thymiamatis, & holo-
causti, & universam supellectilem, quæ
ad cultum eorum pertinet. Sanctificabis-
que omnia, & erunt Sancta Sanctorum:
qui tetigerit ea, sanctificabitur. Aaron &
filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut
sacerdotio fungantur mihi. Filiis quoque
Israel dices: Hoc oleum unctionis sanctum
D erit mihi in generationes vestras. Caro ho-
minis non ungetur ex eo, & juxta com-
positionem ejus non facietis aliud, quia
sanctificatum est, & sanctum erit vobis.
Homo quiquumque tale composuerit, &
dederit ex eo alieno, exterminabitur de
populo suo. Dixitque Dominus ad Mosen:
Sume tibi aromata, stacten & onycha, gal-
banum boni odoris, & thus lucidissimum,
æqualis ponderis erunt omnia: Faciesque [b]
thymiama [b] compositum opere unguentarii
mixtum diligenter, & purum, & sanctifi-
E catione dignissimum. Quumque in tenuissi-
mum pulverem universa contuderis, pones
eo eo coram * testimonio tabernaculi, in quo * Vulg. tabernaculi testimonii.
loco apparebo tibi. Sanctum Sanctorum e-
rit vobis thymiama. Talem compositionem
non facietis in usus vestros, quia sanctum
est Domino. Homo quiquumque fecerit
simile, ut odore illius perfruatur, peribit
de populis suis.

Loqutusque est Dominus ad Mosen, CXV. C. Cap. 31.
F dicens: Ecce, vocavi ex nomine Beseleel
filium

[a] Urbinas ms. *myrræ*, & *electa*: Palatin. cum iis, quos præsto habuit Martianæus, *smyrna electa*, juxta Græc. σμύρνης.

[b] Expunximus a libri ora verbum Hebraicum קטרת quod in margine interiori Canonis Hebraicæ veritatis e regione dictionis *Thymiama*, Martianæus repetit; quodque ipse non diffitetur, & a sequiori manu, & a sciolo scholiasthe adpositum. Verus Hieronymus Epist. CVI ad Sunniam & Fretelam ad Psalm. 65. *cater th* legit, & *incensum* interpretatur. Vide quæ nos ibi adnotamus.

A filium Uri filii Hur de tribu Juda, & implevi eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere, ad excogitandum fabre quidquid fieri potest ex auro, & argento, & ære, * marmore, & gemmis, & diversitate lignorum. Dedique ei socium Ooliab filium " Ahisamach de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcam testimonii, & propitiatorium, quod super eum est, & cuncta

* h. non habet, marmore. h.

B vasa tabernaculi, mensamque & vasa ejus, candelabrum purissimum cum vasis suis, & altaria thymiamatis, & holocausti, & omnia vasa eorum, labrum cum basi sua, vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti & filiis ejus, ut fugantur officio suo in sacris: oleum unctionis, & thymiama aromatum in Sanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient. * Et loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad eos: Videte ut sabbathum meum

CXVI. C.
* h. & dixit Dominus.

C custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos. Custodite sabbathum, * sanctum est enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbathum est, requies sancta Domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. Custodiant filii Israel sabbathum, & celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumque perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus cælum & ter-

*Vulg. addit meum.

D ram, & in septimo ab opere cessavit. Deditque Dominus Mosi, completis hujuscemodi sermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei.

XV. T.
XIX. B.
CXXVII. C.

CXVIII. C. Cap. 32.

Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte Moses, congregatus adversus Aaron, ait: Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant: Mosi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Ægypti, ignoramus quid acciderit. Dixitque ad eos

E Aaron: Tollite inaures aureas de uxorum filiorumque & filiarum vestrarum auribus, & afferte ad me. Fecitque populus quæ jusserat, deferens inaures ad Aaron. Quas quum ille accepisset, formavit opere fusorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem. Dixeruntque: Hi sunt dii tui, Israel, qui

F te eduxerunt de terra Ægypti. Quod quum vidisset Aaron, ædificavit altare coram [a] * eo, & præconis voce clamavit dicens:

* h. coram monte.
a

Cras solennitas Domini est. Surgentesque mane obtulerunt holocausta, & hostias pacificas, & sedit populus comedere, & bibere, & surrexerunt ludere. Loquutus est autem Dominus ad Mosen: Vade, descende: peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti. Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis: feceruntque sibi vitulum conflatilem, & adoraverunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt: Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Rursumque ait Dominus ad Mosen: Cerno quod populus iste duræ cervicis sit: dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam. Moses autem orabat Dominum Deum suum, dicens: Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti, in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quæso dicant Ægyptii: Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, & deleret e terra: quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraam, Isaac, & Israel, servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cæli, & universam terram hanc, de qua loquutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper. Placatusque est Dominus, ne faceret malum quod loquutus fuerat adversus populum suum. Et reversus est Moses de monte, portans duas tabulas testimonii [b] in manu sua, scriptas ex utraque parte, & factas opere Dei: scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. Audiens autem Josue tumultum populi vociferantis, dixit ad Mosen: Ululatus pugnæ auditur in castris. Qui respondit: Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam; sed vocem cantantium ego audio. Quumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros, iratusque valde projecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis: arripiensque vitulum quem fecerant, combussit, & contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Israel. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum? Cui ille respondit: Ne indignetur Dominus meus: tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum: dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui præcedant nos: huic enim Mosi, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid

CXIX. C.
CXX. C.
CXXI. C. b
CXXII. C.

a Verius *coram vitulo*, quod & Martianæus contra Scholiastis sententiam hanc notat.

b Urbinas ms. *portans duas tabulas in manu scriptas ex utraque parte*. Palatinus ab impressa lectione abludit una vocula *sua*, quam prætermittit: aliis mss. *manu Dei* præferunt. Hebræus ad verbum: *Et duæ tabulæ testimonii in manu ejus, tabulæ scriptæ e duobus lateribus suis, & hinc illæ scriptæ.*

quid acciderit. Quibus ego dixi: Quis ve- A
strum habet aurum? Tulerunt, & dederunt
mihi: & projeci illud in ignem, egres-
susque est hic vitulus. Videns ergo Moyses
populum quod esset nudatus, (spoliaverat
enim eum Aaron propter ignominiam sor-
dis, & inter hostes nudum constituerat) Et
stans in porta castrorum ait: Si quis est Do-
CXXIII. C. mini, jungatur mihi. Congregatique sunt
ad eum omnes filii Levi: quibus ait: Hæc
dicit Dominus Deus Israel: Ponat vir gla-
dium super femur suum: ite, & redite de
porta usque ad portam per medium ca-
strorum, & occidat unusquisque fratrem,
& amicum, & proximum suum. Feceruntque
que filii Levi juxta sermonem Mosi, cecide-
a runtque in die illa quasi *a* tria millia homi-
num. Et ait Moses: Consecrastis manus ve-
stras hodie Domino, unusquisque in filio, &
CXXIV. C. fratre suo, ut detur vobis benedictio. Fa-
cto autem die altero loquutus est Moses
ad populum: Peccastis peccatum maxi-
mum: ascendam ad Dominum, si quomo-
do eum quivero deprecari pro scelere ve-
stro. Reversusque ad Dominum, ait: Ob-
secro, peccavit populus iste peccatum ma-
ximum, feceruntque sibi deos aureos: aut
dimitte eis hanc noxam, aut si non facis,
dele me de libro tuo quem scripsisti. Cui
respondit Dominus: Qui peccaverit mihi,
delebo eum de libro meo: tu autem vade,
& duc populum istum quo loquutus sum
tibi: angelus meus præcedet te. Ego autem
in die ultionis visitabo & hoc peccatum eo-
rum. Percussit ergo Dominus populum pro
reatu vituli, quem fecit Aaron.

CXXV. C. Loquutusque est Dominus ad Mosen, di-
Cap. 33. cens: Vade, ascende de loco isto tu, & po-
* h. non habet, tuus. pulus * tuus quem eduxisti de terra Ægy-
pti, in terram quam juravi Abraam, I-
saac, & Jacob, dicens: Semini tuo dabo
eam: & mittam præcursorem tui ange-
lum, ut ejiciam Chananæum, & Amor-
ræum, & Hetthæum, & Pherezæum, &
Evæum, & Jebusæum, & intres in terram
fluentem lacte & melle. Non enim ascen-
dam tecum, quia populus duræ cervicis es:
ne forte disperdam te in via. Audiensque
populus sermonem hunc pessimum, luxit:
& nullus ex more indutus est cultu suo.
CXXVI. C. Dixitque Dominus ad Mosen: Loquere
filiis Israel: Populus duræ cervicis es, semel
ascendam in medio tui, & delebo te.
Jam nunc depone ornatum tuum, ut sciam
quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filii
Israel ornatum suum a monte Horeb.
XVII. T. Moses quoque tollens tabernaculum, teten-
dit extra castra procul, vocavitque no-
men ejus, Tabernaculum fœderis. Et o-
mnis populus, qui habebat aliquam quæ-
stionem, egrediebatur ad tabernaculum fœ-
deris, extra castra. Quumque egrederetur
Moses ad tabernaculum, surgebat univer-
sa plebs, & stabat unusquisque in ostio pa-
pilionis sui, aspiciebantque tergum Mosi,
donec ingrederetur tentorium. Ingresso au-
tem illo tabernaculum fœderis, descendebat
B columna nubis, & stabat ad ostium, lo-
quebaturque cum Mose. Cernentibus uni-
versis quod columna nubis staret ad ostium
tabernaculi. Stabantque ipsi, & adorabant
per fores tabernaculorum suorum. Loque-
batur autem Dominus ad Mosen facie ad CXXVII. C.
faciem, sicut loqui solet homo ad amicum
suum. Quumque ille reverteretur in ca-
stra, minister ejus Josue filius Num, puer
non recedebat de tabernaculo. Dixit autem
Moses ad Dominum. Præcipis ut educam
populum istum: & non indicas mihi quem
missurus sis mecum, præsertim quum di-
C xeris: * Novi te ex nomine, & invenisti * h. Nosco te in nomine
gratiam coram me. Si ergo inveni gratiam
in conspectu tuo, ostende mihi *b* viam *b*
tuam, ut sciam te, & inveniam gratiam
ante oculos tuos: respice populum tuum
gentem hanc. Dixit Dominus: Facies mea CXXVIII. C.
præcedet te, & requiem dabo tibi. Et ait
Moses: Si non tu ipse præcedes, ne edu-
cas nos de loco isto. In quo enim scire
poterimus ego & populus tuus, invenisse
nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambula-
veris nobiscum, ut glorificemur ab omni-
D bus populis qui habitant super terram. Dixit
autem Dominus ad Mosen: Et verbum
istud, quod loquutus es, faciam: invenisti
enim gratiam coram me, & teipsum * no-
vi ex nomine. Qui ait: Ostende mihi glo-
riam tuam. Respondit: * Ego ostendam * h. notescam tibi in nomine.
omne bonum tibi, & vocabo in nomine Do-
mini coram te; & miserebor cui voluero, & * Hoc est ostendam tibi, quomodo me debeas deprecari, & ad misericordiam flectere.
clemens ero in quem mihi placuerit. Rur-
sumque ait: Non poteris videre faciem me-
am: non enim videbit me homo, & vivet. Et
E iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, & sta-
bis supra petram. Quumque transibit gloria
mea, ponam te in foramine petræ, & prote-
gam dextera mea, donec transeam: tollam-
que manum meam, & videbis posteriora
mea: faciem autem meam videre non poteris.
Ac deinceps: Præcide, ait, tibi duas ta-
bulas lapideas instar priorum, & scribam XX. B. CXXIX. C.
F super eas verba, quæ habuerunt tabulæ Cap. 34.
quas fregisti. Esto paratus mane, ut ascen-
das statim in montem Sinai, stabisque me-
cum super verticem montis. Nullus ascen-
dat tecum, nec videatur quispiam per to-
tum.

a Palatin. cum editis aliisque apud Martian. mss. libris *viginti tria millia* &c. qui numerus in Latinos Codices irrepsisse videtur occasione ejus testimonii 1. ad Corinth. X. 8. *ceciderunt una die viginti tria millia.*

b Nostri, atque alii penes Martian mss. *faciem tuam*, quemadmodum & vulgati libri: longius ab Hebræo.

tum montem: oves quoque & boves non A pascantur e contra. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales ante fuerant: & de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut ei præceperat Dominus, portans secum tabulas. Quumque descendisset Dominus per nubem, stetit [a] ibidem cum * eo, invocans in nomine Domini. [b] Et transiens Dominus coram eo, ait: Dominator Domine Deus, misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia: qui aufers iniqui- B tatem, & scelera, atque peccata, nullusque apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam & quartam progeniem. Festinusque Moses, curvatus est pronus in terram, & adorans ait: Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro ut gradiaris nobiscum (populus enim duræ cervicis est) & auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam quæ numquam sunt visa super terram, nec in ullis gentibus: ut cernat populus, in cujus es medio, opus Domini terribile quod C facturus sum. Observa cuncta quæ hodie * mandavit tibi: ego ipse ejiciam ante faciem tuam Amorræum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque, & Evæum, & Jebusæum. Cave ne unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam: sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide: noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est æmulator. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regio- D num: ne, quum fornicati fuerint cum diis suis, & adoraverint simulacra eorum, vocet te quispiam, * & comedas de immolatis. Nec uxorem de filiabus eorum accipias filiis tuis: ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos suos. Deos conflatiles non facies tibi. Solennitatem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut præcepi tibi, in tempore mensis novorum: mense enim verni

CXXX. C. temporis egressus es de Ægypto. Omne quod E aperit vulvam generis masculini, meum erit, de cunctis animantibus, tam de bobus, quam de ovibus, meum erit. Primogenitum asini redimes ove: sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec ap-

* id est cum Mose, sic habet in h.

* Vulg. mandavit.

* Vulg. ut.

parebis in conspectu meo vacuus. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare & metere. Solennitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ triticeæ, & solennitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel. Quum enim tulero gentes a facie tua, & dilatavero terminos tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te, & apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ: neque residebit mane de victima solennitatis Phase. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hœdum in lacte matris suæ. Dixitque Dominus ad Mosen. Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum & XXVII. T.
cum Israel pepigi fœdus. Fuit ergo ibi CXXXI. C.
cum Domino quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba fœderis decem. Quumque descenderet Moses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimo- CXXXII. C.
nii, & ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Dei. Videntes autem Aaron & filii Israel cornutam Mosi faciem, timuerunt prope accedere. Vocatique ab eo, reversi sunt tam Aaron quam principes synagogæ. Et postquam loquutus est, venerunt ad eum etiam omnes filii Israel: quibus præcepit cuncta quæ audierat a Domino in monte Sinai; impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam. Quod ingressus ad Dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Mosi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

Igitur congregata omni turba filiorum CXXXIII. C.
Israel, dixit ad eos: Hæc sunt quæ jussit Cap. 35.
Dominus fieri. Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, sabbathum, & requies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur. Non succendetis ignem in omni- CXXXIV. C.
bus habitaculis vestris per diem sabbathi. Et ait Moses ad omnem catervam filiorum Israel: Iste est sermo quem præcepit Dominus, dicens, Separate apud vos * primitias Domino: Omnis voluntarius & * prompto animo offerat eas Domino: aurum, argentum, & æs

* h. oblationes.

* Vulg. prono.

[a] Urbinas ms. *stetit Moyses cum eo*, juxta Vulgatam.

[b] Cum Vulgatæ lectione faciunt nostri mss. *quo transeunte coram eo, ait: Dominator* &c. ut Mosis hæc sint, Dominum ante os speluncæ pertranseuntem compellantis verba. Econtrario habet impressa lectio, quam ex Canone, ut vocat, Hebraicæ veritatis Martianæus reposuit, & cui quidem & Hebræus textus suffragatur, ut ea significet esse Dei verba, qui coram Moyse pertransiens, dotes illi suas relevat. Sed ut nihil heic de alterutrius lectionis præstantia, quæ non levis est quæstio, disputem: multum sane vereor, ne Correctoris Hebræi verba ex libri albo in textum pridem intrusa in uno Memmiano codice, pro Hieronymi interpretatione perperam Martianæus obtrudat. Equidem præferre malim reliquorum omnium librorum fidem. Videsis tamen Martianæi Prolegomenon III. versus finem, ubi de hac Scholiastæ emendatione loquitur.

æs, hyacinthum & purpuram, coccumque A bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, & janthinas, ligna settim, & oleum ad luminaria concinnanda, & ut conficiatur unguentum, & thymiama suavissimum, lapides onychinos, & gemmas ad ornatum superhumeralis & rationalis. Quisquis vestrum est sapiens, veniat & faciat quod Dominus imperavit. Tabernaculum scilicet & tectum ejus, atque operimentum, annulos, & tabulata B cum vectibus, paxillos & bases: Arcam & vectes, propitiatorium, & velum quod ante illud oppanditur: Mensam cum vectibus & vasis, & propositionis panibus: Candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius & lucernas, & oleum ad nutrimenta ignium: Altare thymiamatis, & vectes, oleum unctionis & thymiama ex aromatibus: Tentorium ad ostium tabernaculi: Altare holocausti, & craticulam ejus æneam cum vectibus & vasis suis: labrum C & basim ejus: Cortinas atrii cum columnis & basibus, tentorium in foribus vestibuli, paxillos tabernaculi & atrii cum funiculis suis: Vestimenta, quorum usus est in ministerio sanctuarii, vestes Aaron pontificis ac filiorum ejus, ut sacerdotio fungantur mihi. Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Mosi, * obtulit mente promtissima atque devota * primitias Domino, ad faciendum opus taber- D naculi testimonii. Quidquid in cultum & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt armillas & inaures, annulos & dextralia: omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Si quis * habuit hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, byssum & pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, & janthinas, argenti & æris metalla, obtulerunt Domino, lignaque settim in varios usus. Sed & mulieres doctæ dederunt quæ E neverant, hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byssum, & pilos caprarum, sponte propria cuncta tribuentes. Principes vero obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad superhumerale & rationale, aromataque & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum unguentum, & thymiama odoris suavissimi componendum. Omnes viri & mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera, quæ jusserat Dominus per manum Mosi. F Cuncti filii Israel voluntaria Domino de-
c.xxxv.c. dicaverunt. Dixitque Moses ad filios Israel: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beseleel filium Uri filii Hur de tribu Juda. Implevitque eum spiritu Dei, sapientia & intelligentia, & scientia, & omni doctrina, ad excogitandum, & faciendum opus in auro & argento, & ære, sculpendisque lapidibus, & opere carpentario, quidquid fabre adinveniri potest, dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Ahisamach de tribu Dan: ambos erudivit sapientia, ut faciant opera abietarii, polymitarii, ac plumarii, de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso, & texant omnia, ac nova quæque reperiant.

Cap. 36. Fecit ergo Beseleel, & Ooliab, & omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam & a intellectum, ut scirent fabre operari quæ in usus Sanctuarii necessaria sunt, & quæ præcepit Dominus. Quumque vocasset eos Moses, & omnem eruditum virum, cui dederat Domiuus sapientiam, & qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis universa donaria filiorum Israel. Qui quum instarent operi, quotidie mane vota populus offerebat. Unde artifices venire compulsi, dixerunt Mosi: Plus offert populus quam necessarium est. Jussit ergo Moses præconis voce cantari: Nec vir nec mulier quidquam ultra offerat in opere Sanctuarii. Sicque cessatum est a muneribus offerendis, eo quod oblata sufficerent, & superabundarent. Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem, de bysso retorta, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, opere vario & arte polymita: quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, & in latitudine quattuor, una mensura erat omnium cortinarum. Conjunxitque cortinas quinque, alteram alteri, & alias quinque sibi invicem copulavit. Fecit & ansas hyacinthinas in ora cortinæ unius ex utroque latere, & in ora cortinæ alterius similiter, ut contra se invicem venirent ansæ, & mutuo jungerentur. Unde & quinquaginta fudit circulos, aureos, qui morderent cortinarum ansas, & fieret unum tabernaculum. Fecit & saga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi: unum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quattuor: unius mensuræ erant omnia saga, quorum quinque junxit seorsum, & sex alia separatim. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, & quinquaginta in ora sagi alterius, ut sibi invicem jungerentur. Et fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum

*Vulg. obtulerunt.
* h. oblationes.
* Vulg. habebat.

a Alii libri *scientiam*, alii *intelligentiam* præferunt.

tum rubricatis: aliudque desuper velamentum de pellibus janthinis. Fecit & tabulas Decem tabernaculi de lignis settim stantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ unius, & unum ac semis cubitum latitudo retinebat: Binæ incastraturæ erant per singulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabulis tabernaculi. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra Austrum, cum quadraginta basibus argenteis. Duæ bases sub una tabula ponebantur ex utraque angulorum parte, ubi incastraturæ laterum in angulis terminantur. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ respicit ad aquilonem, fecit viginti tabulas, cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas. Contra occidentem vero, id est, ad eam partem tabernaculi, quæ mare respicit, fecit sex tabulas, & duas alias per singulos angulos tabernaculi retro: quæ junctæ erant a deorsum usque sursum, & in unam compagen pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos: ut octo essent simul tabulæ, & haberent bases argenteas sedecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis. Fecit & vectes de lignis settim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi, & quinque alios * ad alterius lateris tabulas coaptandas, & extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret. Ipsa autem tabulata deauravit, [a] & circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent: quos & ipsos laminis aureis operuit. Fecit & velum de hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum, & quattuor columnas de lignis settim, quas cum capitibus deauravit, fusis basibus earum argenteis. Fecit & tentorium in introitu tabernaculi, ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarii, & columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit æneas.

*Vulg. addit vectes.

CXXXVI.C. cap. 37. Fecit autem Beseleel & arcam de lignis settim, habentem duos semis cubitos in longitudine, & cubitum ac semissem in latitudine, altitudo quoque unius cubiti fuit & dimidii: vestivitque eam auro purissimo intus ac foris. Et fecit illi coronam auream per

A gyrum, conflans quattuor annulos aureos per quattuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis settim, quos vestivit auro, & quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam. Fecit & propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum & dimidii in longitudine, & cubiti ac semis in latitudine.

B Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorii: Cherub unum in summitate unius partis, & Cherub alterum in summitate partis alterius: duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii: extendentes alas, & tegentes propitiatorium, seque mutuo & illud respectantes. Fecit & mensam de lignis settim in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine unius cubiti,

C quæ habebat in * altitudine cubitum ac semissem. Circumdeditque eam auro mundissimo, & fecit illi labium aureum per gyrum, ipsique labio coronam auream interrasilem quattuor digitorum, & super eamdem, alteram coronam auream. Fudit & quattuor circulos aureos, quos posuit in quattuor angulis per singulos pedes mensæ contra coronam: misitque in eos vectes, ut possit mensa portari. Ipsos quoque ve-

D ctes fecit de lignis settim, & circumdedit eos auro. Et vasa ad diversos usus mensæ, acetabula, phialas, cyathos, & thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. Fecit & candelabrum ductile de auro mundissimo. De cujus vecte calami, scyphi, spherulæ ac lilia procedebant: sex in utroque latere, tres calami ex parte una, & tres ex altera: tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæque simul

E & lilia, & tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulæque simul & lilia. Æquum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri. In ipso autem vecte erant quattuor scyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos simul & lilia. Et sphærulæ sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno. Et sphærulæ igitur, & ca-

F lami ex ipso erant, universa ductilia ex auro purissimo. Fecit & lucernas septem cum emunctoriis suis, & vasa, ubi quæ emuncta sunt extinguantur, de auro mundissimo: Talentum auri appen-

*Vulg. latitudine.

a Addunt & nostri mss. *fusis basibus earum argenteis*, ut & in suis Martian. invenit, & vulgati libri retinent, verba ex tertio ab hoc versiculo repetita. Canon Hebraicæ veritatis erasit juxta archetypum.

debat candelabrum cum omnibus vasis suis. Fecit & altare thymiamatis de lignis settim, habens per quadrum singulos cubitos, & in * altitudine duos : e cujus angulis procedebant cornua. Vestivitque illud auro purissimo, cum craticula ac parietibus & cornibus. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, & possit altare portari. Ipsos autem vectes fecit de lignis settim, & operuit laminis aureis. Composuit & oleum ad sanctificationis unguentum, & thymiama de aromatibus mundissimis, opere pigmentarii.

*Vulg. latitudine.

Cap. 38. Fecit & altare holocausti de lignis settim, quinque cubitorum per quadrum, & trium in altitudine : cujus cornua de angulis procedebant : operuitque illud æneis laminis. Et in usus ejus paravit ex ære vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos, & ignium receptacula. Craticulamque ejus in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam, fusis quattuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vectes ad portandum : quos & ipsos fecit de lignis settim, & operuit laminis æneis : induxitque in circulos, qui in altaris lateribus eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cavum ex tabulatis, & intus vacuum. Fecit & labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. Fecit & atrium, in cujus australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, columnæ æneæ viginti cum basibus suis, capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea. Æque ad septemtrionalem plagam, tentoria, columnæ, basesque & capita columnarum, ejusdem mensuræ, & operis, ac metalli, erant. In ea vero plaga, quæ occidentem respicit, fuere tentoria cubitorum quinquaginta, columnæ decem cum basibus suis æneæ, & capita [a] columnarum, & tota operis cælatura, argentea. Porro contra Orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria, e quibus quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis, unum tenebat latus, & in parte altera ([b] quia utraque introitum tabernaculi facit) quindecim æque cubitorum erant tentoria, columnæ tres, & bases totidem. Cuncta atrii tentoria byssus retorta texuerat. Bases columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum * cælaturis suis argentea : sed & ipsas columnas atrii vestivit argento. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo vero quinque cubitorum erat, juxta mensuram, quam cuncta atrii habebant tentoria. Columnæ autem in ingressu fuere quattuor cum basibus æneis, capitaque earum & cælaturæ argenteæ. Paxillos quoque tabernaculi & atrii per gyrum fecit æneos. Hæc sunt instrumenta tabernaculi testimonii, quæ numerata sunt juxta præceptum Mosi in cæremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron sacerdotis : quæ Beseleel filius Uri filii Hur de tribu Juda, Domino per Mosen jubente, compleverat, juncto sibi socio Ooliab filio Ahisamach de tribu Dan : qui & ipse artifex lignorum egregius fuit, & polymitarius atque plumarius ex hyacintho, & purpura vermiculo & bysso. Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarii, & quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, & septingentorum triginta siclorum, ad mensuram Sanctuarii. [c] Numerus autem argenti de donariis populi centum talentorum & mille septingentorum septuaginta quinque siclorum ad mensuram Sanctuarii medium siclum per capita singulorum. Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum a viginti annis & supra, de sexcentis tribus millibus & quingentis quinquaginta armatorum. Fuerunt præterea centum talenta argenti, e quibus conflatæ sunt bases Sanctuarii, & introitus ubi velum pendet. Centum bases factæ sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis. De mille autem septingentis & septuaginta quinque * siclis, fecit capita columnarum, quæ & ipsa vestivit auro. Æris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, & quadringenti supra siclis, ex quibus fusæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, & altare æneum cum

* Vulg. addit cunctis.

* Vulg. tacet siclis.

a Verba *& tota operis cælaturæ*, Urbinas ms. ignorat, proque his habet Palatin. *cælata* dumtaxat. Hebræus ad literam, *capitella vero columnarum, & cinctura earum erunt ex argento.*

b Vulgati, *quia inter utraque introitum tabernaculi fecit.*

c Versiculum hunc integrum, quem Martian. antea restituit, nostri quoque mss. asserunt: parque est opinar ob ejusdem vocis *Sanctuarii* recursum, fuisse *ioλenni* lapsu a Latinis amanuensibus prætermissum; quæ enim post eam vocem in fine versiculi subsequuntur, *medium siclum per capita singulorum*, neque Urbinas, neque Palatin. mss. habent.

cum craticula sua, omniaque vasa, quæ ad usum ejus pertinent, & bases atrii tam in circuitu quam in ingressu ejus & paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

Cap. 39. a De hyacintho vero & purpura, vermiculo ac bysso, fecit vestes [a] ad ministrandum in sanctuario, & vestes sanctas, quibus indueretur Aaron (quando ministrabat in sanctis,) sicut præcepit Dominus Mosi. Fecit igitur superhumerale de auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere polymitario: inciditque bracteas aureas, & extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtegmine, duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum, & balteum ex iisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Mosi. Paravit & duos lapides onychinos, adstrictos & inclusos auro, & sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israel: posuitque eos in lateribus superhumeralis, in monimentum filiorum Israel, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecit & Rationale opere polymito juxta opus superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta: quadrangulum, duplex, mensuræ palmi. Et posuit in eo gemmarum ordines quattuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. In secundo, carbunculus, sapphirus, jaspis. In tertio, ligurius, achates, amethystus. In quarto, chrysolithus, onychinus, beryllus, circumdati & inclusi auro per ordines suos. Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum. Fecerunt in Rationali & catenulas sibi invicem cohærentes, de auro purissimo, & duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere Rationalis, e quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis, qui superhumeralis angulis eminebant. Hæc & ante & retro ita conveniebant sibi, ut superhumerale & rationale mutuo necterentur, stricta ad balteum, & annulis fortius copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, & a se invicem moverentur, sicut præcepit Dominus Mosi. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, & capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum capitii textilem: deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, & tintinnabula de auro mundissimo, quæ posuerunt inter malogranata, in extrema parte tunicæ per gyrum: tintinnabulum autem aureum, & malum punicum, quibus ornatus incedebat Pontifex quando ministerio fungebatur, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aaron & filiis ejus, & mitras cum coronulis suis ex bysso: feminalia quoque linea, byssina: cingulum vero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo [b] bis tincto, arte plumaria, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecerunt & laminam sacræ venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini, & strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut præceperat Dominus Mosi. Perfectum est igitur omne opus tabernaculi, & tecti testimonii: feceruntque filii Israel cuncta quæ præceperat Dominus Mosi. Et obtulerunt tabernaculum & tectum & universam supellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases, opertorium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de janthinis pellibus, velum, arcam, vectes, propitiatorium, mensam cum vasis suis & propositionis panibus: candelabrum, lucernas, & utensilia earum cum oleo, altare aureum, & unguentum, thymiama ex aromatibus, & tentorium in introitu tabernaculi: altare æneum, retiaculum, vectes, & vasa ejus omnia: labrum cum basi sua: tentoria atrii, & columnas cum basibus suis, tentorium in introitu atrii, funiculosque illius & paxillos. Nihil ex vasis defuit, quæ in ministerium tabernaculi, & in tectum fœderis jussa sunt fieri. Vestes quoque * ad ministrandum in sanctuario, & vestes sanctas quibus sacerdotes utuntur, Aaron scilicet & filii ejus, obtulerunt filii Israel, sicut præceperat Dominus. Quæ postquam Moses cuncta vidit expleta, benedixit eis.

* Vulg. quibus sacerdotes utuntur in sanctuario Aaron &c.

CXXXVII. C. Cap. 40. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Mense primo, die prima mensis, eriges tabernaculum testimonii, & pones in eo arcam, demittesque ante illam velum, & illata mensa, pones super eam quæ rite præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, & altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonii. Tentorium in introitu tabernaculi

a Verba istæc *ad ministrandum in sanctuario, & vestes sanctas*, Urbinas & Palatin. mss ignorant, quemadmodum & vulgati. Quæ subsequuntur, *quando ministrabat in sanctis*, uncinis inclusit Martian. utpote superflua.

b Nostri, & quos Martian. consuluit, mss. *vermiculo distinctum arte* &c.

culi pones, & ante illud altare holocau- A sti: labrum inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabisque atrium tentoriis, & ingressum ejus. Et assumto unctionis oleo, unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur: altare holocasti & omnia vasa ejus: labrum cum basi sua: omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint Sancta Sanctorum. Applicabisque Aaron & filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, & lotos aqua indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, B & unctio eorum in sacerdotium proficiat sempiternum. Fecitque Moses omnia,
XVIII. T. CXXXVIII. C. quæ præceperat Dominus. Igitur mense primo anni secundi, in prima die mensis, collocatum est tabernaculum. Erexitque illud Moses, & posuit tabulas ac bases & vectes, statuitque columnas, & expandit tectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperaverat. Posuit & testimonium in arca, subditis infra vectibus, & ora- C culum desuper. Quumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini jussionem. Posuit & mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum, ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat Dominus Mosi. Posuit & candelabrum in tabernaculo te-

A stimonii e regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis, juxta præceptum Domini. Posuit & altare aureum sub tecto testimonii contra velum, & adolevit super eo incensum aromatum, sicut jusserat Dominus Mosi. Posuit & tentorium in introitu tabernaculi *, & altare holocasti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, & sacrificia, ut Dominus imperarat. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii & B altare, implens illud aqua. Laveruntque Moses & Aaron, ac filii ejus manus suas & pedes, quum ingrederentur tectum fœderis, & accederent ad altare, sicut præceperat Dominus Mosi. Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonii, & gloria Domini implevit illud. Nec poterat Moses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, C & majestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat. Si quando nubes tabernaculum deferebat, proficiscebantur filii Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

*Vulg. [illegible] testim[illegible]

Explicit Liber Elle Smoth, id est, Exodus

INCIPIUNT TITULI LIBRI LEVITICI. ID EST

VAJECRA.

I. *UBi lex holocaustorum de immundis animalibus, vel avibus Domini promulgatur.*

II. *Sacrificium pro peccato per ignorantiam admisso. Jubetur de ignorantia Pontificis pro errore populi, pro actu immundi, & recordatione peccati, & temere curantibus.*

III. *De sacrificio eorum, qui per errorem sanctificata comedunt, & de negante & pejerante, & libamentis.*

IV. *De oblationibus sacerdotum, quas pro se offerre debeant, vel quid de oblationibus consequantur, de adipe & sanguine.*

V. *Quomodo initiandi sunt sacerdotes, vel quibus vestibus induendi. De unctione Tabernaculi & vasorum ejus. Ubi Moyses sicut Pontifex accipit portionem Aaron sacerdotis: Filii Aaron illicite ignem offerentes percussi sunt.*

VI. *Sacerdotibus præcipitur vinum non bibere, quum templum ingrediuntur. De mundis & immundis animalibus & avibus comedendis.*

VII. *De muliere pariente, & immunda. De lepræ contaminatione vel discrimine. De lepra vestimentorum. De mundatione lepræ. De divitis & pauperis lepra, & mundatione domorum.*

VIII. *De viro fluxum seminis sustinente, vel de iis, quæ per somnum contingere solent.*

lent. De menstruis mulierum, vel profluvio.

IX. *De duobus hircis, & de duobus vitulis pro populo & Pontifice immolandis.*

X. *Præcipitur, ut omnis victima, quæ in agro mactatur, ut primitiæ ex eadem Domino offerantur, & ne sanguinem quis comedat, vel morticinum, vel captum a bestia.*

XI. *Timor Dei imperatur: timendum patrem: idola non facienda, & cætera, quæ ad legem & justificationes pertinent.*

XII. *Præcipitur nullum ex Israel & sancti seminis idolo consecrandum. De mœchis & adultera: quæ sunt personæ, quibus liceat conjugio sociari.*

XIII. *Præcipitur sacerdos neminem lugere, neque viduam, aut repudiatam uxorem accipere: & corporalibus vitiis maculatum sacrificium non offerre: nullum alienigenam Sancta Sanctorum attingere.*

XIV. *De victimis pacificorum, quæ sint Domino consecranda. De solennitate azymorum, & consecratione spicarum in Pentecoste.*

XV. *De mense septimo, jejunio, & feriis Tabernaculorum. Oleum ad luminaria offerendum. Et de panibus duodecim super altare jugiter imponendis.*

XVI. *De blasphemo legis lapidato: & ingressi qualiter terram promissionis obtineant. De attenuato Hebræo vendente possessionem suam. De ædibus Levitarum: de venditione ingenuorum: de adventis. Benedictiones servantium legem, & maledictiones contemtoribus legis Dei. De votis & sacrificiis, & æstimatione sacerdotis.*

Expliciunt Tituli Libri Levitici.

INCIPIUNT BREVES LIBRI LEVITICI.

I. *De decem generibus oblationum absque fermento, & melle solo, admiscendis sale.*

II. *De aliis decem generibus oblationum pro ignorantia, vel oblivione, vel immunditia, & errore atque contemtu.*

III. *De ritu sacerdotalium hostiarum, & cæterorum sacrificiorum, & de sanguine non edendo.*

IV. *De consecratione Aaron & filiorum ejus, omniumque vasorum, & de hostiis immolatis.*

V. *De præsentia gloriæ Domini super Tabernaculum, & holocaustis divino igne consumtis, ubi Nadab, & Abiu ignis occidit.*

VI. *De mundis & immundis animantibus, & de mulieris purificatione post partum.*

VII. *De diversitate lepræ, ejusque mundatione.*

VIII. *De passionibus, vel immunditia tam viri, quam feminæ.*

IX. *De observatione introeuntis in Sancta Pontificis: & de duobus hircis sorte discretis: & de die afflictionis, & sanguine non edendo.*

X. *De turpitudinibus & sacrilegiis gentium exsecrandis, & de constitutione præceptorum.*

XI. *De magis, & adulteris, & de turpitudinibus. De pythonibus non sequendis, & de sacerdotibus, atque omni clero, ut in toto vitiis careant, & sanctum immundi non comedant.*

XII. *De sacrificiis absque macula offerendis, & de alienigenarum oblationibus reprobandis.*

XIII. *De quinque solennitatibus anni celebrioribus, & de oleo lucernarum, & de panibus propositionis,*

XIV. *De filio mulieris Israelitidis, qui blasphemavit nomen, & oculum pro oculo, & ut terra anno septimo sabbathizet, & de remissionibus anni jubilæi, & Dominus ad Judæos: Terra, inquit, mea est, & vos advenæ & coloni.*

XV. *De prosperitatibus, quas Dominus pollicetur, si fiat quod præcepit, & de vindicta ob transgressionem septemplici.*

XVI. *De diversis votorum pretio redimendorum statutis.*

Expliciunt Breves Libri Levitici,

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI LEVITICI

ID EST

V A J E C R A.

I. Loquutus est Dominus ad Mosen de tabernaculo testimonii, & de sacrificiis.
II. Quid offeratur pro delicto ignorantiæ a sacerdote, vel populo, dicit Deus Mosi.
III. Quid pro negligentia offerendum sit.
IV. De commendato, & invento: si mentiatur, aut juret injuste.
V. De holocausto.
VI. De sacerdote uncto, quid offerat.
VII. Hostiam pro delicto.
VIII. Adipem & sanguinem, & a fera comestum non manducandum.
IX. De sacrificio salutari.
X. Lavit Moses Aaron, & filios ejus, & induit eum vestem sacerdotalem.
XI. Unxit Aaron & filios ejus & vestivit, & obtulerunt holocausta & sacrificia, & descendit ignis consumens omnia.
XII. Nadab & Abiu offerentes ignem alienum, igne cælesti consumti sunt.
a XIII. Jubet sacerdotes cum accedunt [a] ad Deum, vinum non bibere.
b XIV. De sacrificio quod remanserit, [b] sacerdotes cum suis præcepit manducare.
XV. De pecoribus manducandis.
XVI. De piscibus qui manducentur.
XVII. De volatilibus non manducandis.
XVIII. De pecoribus non manducandis.
XIX. De reptilibus non manducandis.
XX. De muliere, quæ masculum pepererit.
XXI. De ea, quæ puellam pepererit.
XXII. De tactu lepræ.
XXIII. Mundatum a lepra ostendi sacerdoti, & sic intrare in castra.
XXIV. De macula lepræ in domo.
XXV. De viro, cui fuerit fluxus ex corpore.
XXVI. De muliere, quæ fuerit in fluxu sanguinis.
XXVII. Non debere Aaron assidue ingredi interius in Sancta.
XXVIII. Septimo mense, decimo die mensis jejunandum.
XXIX. Sacrificia per Dei sacerdotes offerenda.
XXX. Sanguinem, & per se mortuum non manducandum.
XXXI. Morticinum. & a fera captum non comedendum.
XXXII. Cum omni domestica generis non dormiendum.
XXXIII. Non adulterandum.
XXXIV. Sanctos esse debere. qui ad Deum [c] accedunt, & parentes diligere. c
XXXV. Reliquias messis pauperibus dimittendas.
XXXVI. Non furandum, nec mentiendum, nec perjurandum, neque delaturam faciendam.
XXXVII. Proximum non lædendum.
XXXVIII. Mercedem mercenarii non detinendam.
XXXIX. Non maledices surdo.
XL. Ante cæcum non pones offendiculum.
XLI. Dominum Deum tuum timebis.
XLII. Non judicabis injuste.
XLIII. Personas non accipies.
XLIV. Non ambulabis dolose.
XLV. Non insistes in sanguinem proximi tui.
XLVI. Non [d] oderis fratrem tuum, nec vindicabis te ipsum. d
XLVII. Diliges proximum tuum tamquam te.
XLVIII. Jumenta tua non sines coire diverso generi.
XLIX. Veste, quæ ex discoloribus est, non indueris.
L. Si quis dormierit cum ancilla desponsata viro.
LI. Non augurandum, vel auspicandum.
LII. Non profanabis filiam tuam in mœchiam.
LIII. Ventriloquos & incantatores non audiendos.
LIV. Seniores & presbyteros honorandos.
LV. Advenam diligendam.
LVI. Pondera, & mensuras æque habendas.
LVII. Quiquumque dederit filiam suam principi Moloch, morte moriatur.
LVIII. Quiquumque sequutus fuerit ventriloquos aut præcantatores, pereat de populo.
LIX. Qui maledixerit patri aut matri, moriatur.
LX. Adulteri pariter moriantur.
LXI. Cum uxore patris qui dormierit, ambo moriantur.
LXII. Si quis manserit cum nuru sua, ambo moriantur.

LXIII.

a In Palatin. mss. *ad altare*.
b Idem *cum suis sacerdotibus*.
c Ms. Palatin. *qui ad Deum pertineant*.
d Idem ms. *non consideris*, pro *oderis*.

Explicient Capitula Libri Vajecra, id est, Levitici.

INCIPIT
LIBER VAJECRA
QUI GRÆCE DICITUR
LEVITICUS.

I. Titulus. I. Brevis. I. Capitulum. *Caput* I.

VOcavit autem Mosen, & lo- A quutus est ei Dominus de tabernaculo testimonii, dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad eos: Homo, qui obtulerit ex vobis hostiam Domino de pecoribus, id est de bobus & ovibus offerens victimas, si holocaustum fuerit ejus oblatio, ac de armento, masculum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonii, ad placandum sibi Dominum, ponetque manum super caput hostiæ, & B acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens. Immolabitque vitulum coram Domino: offerent filii Aaron sacerdotes sanguinem ejus, fundentes per altaris circuitum, quod est ante ostium tabernaculi: detractaque pelle hostiæ, artus in frusta concident, & subjicient in altari ignem, strue lignorum ante composita, & membra, quæ cæsa sunt, desuper ordinantes, caput videlicet, & cuncta quæ adhærent jecori, intestinis & pedibus lotis aqua: adolebitque ea sacerdos super altare in holocaustum & suavem odorem Domino. Quod si de pecoribus oblatio est, de ovibus, sive de capris holocaustum, [c] masculum absque macula c

[a] Integrum hocce capitulum 66. Palatin. ms. nescit.
[b] Suffecimus ex Palat. ms *uxorem*, quod nomen deerat.
[c] Nostri mss. & quibus usus est Martian. fere omnes legunt *holocaustum, anniculum & absque macula*: alii *agnum anniculum*, &c. Hebræus ad literam *masculum immaculatum offeret illum*.

la offeret: immolabitque ad latus altaris, quod respicit ad Aquilonem, coram Domino: sanguinem vero illius fundent super altare filii Aaron per circuitum, dividentque membra, caput, & omnia quæ adhærent jecori, & imponent super ligna, quibus subjiciendus est ignis: intestina vero & pedes lavabunt aqua. Et oblata omnia adolebit sacerdos super altare, in holocaustum & odorem suavissimum Domino. Si autem de avibus, holocausti oblatio fuerit Domino, de turturibus, aut pullis columbæ, offerat eam sacerdos ad altare, & retorto ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decurrere faciet sanguinem super crepidinem altaris, vesiculam vero gutturis, & plumas projiciet propter altare ad orientalem plagam, in loco in quo cineres effundi solent, confringetque ascellas ejus, & non secabit, nec ferro dividet eam, & adolebit super altare, lignis igne supposito. Holocaustum est & oblatio suavissimi odoris Domino.

Cap. 2. Anima quum obtulerit * oblationem sacrificii Domino, simila erit ejus oblatio, fundetque super eam oleum, & ponet thus, ac deferet ad filios Aaron sacerdotes, quorum unus tollet pugillum plenum similæ & olei, ac totum thus, & ponet memoriale super altare, in odorem suavissimum Domino: quod autem reliquum fuerit de sacrificio, erit Aaron & filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini. Qum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano: de simila, panes scilicet absque fermento, conspersos oleo, & lagana azyma oleo lita: si oblatio tua fuerit de sartagine, similæ conspersæ oleo & absque fermento, divides eam minutatim, & fundes super eam oleum. Sin autem de craticula fuerit sacrificium: æque simila oleo conspergetur, quam offeres Domino, tradens manibus sacerdotis. Qui quum obtulerit eam, tollet memoriale de sacrificio, & adolebit super altare, in odorem suavitatis Domino; quidquid autem reliquum est, erit Aaron & filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini. Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificium Domino. Primitias tantum eorum offeretis ac munera: super altare vero non ponentur in odorem suavitatis. Quidquid óbtuleris sacrificii, sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatio-

* h. munera.

A ne * offerres sal. Sin autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis * eas igni, & confringes in morem farris, & sic offeres primitias tuas Domino, fundens supra oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini est: de qua adolebit sacerdos in memoriam muneris, partem farris fracti, & olei, ac totum thus.

* Vulg. addit tuas.
* Vulg. tacet eas.

Cap. 3. Quod si hostia pacificorum fuerit ejus B oblatio, & de bobus voluerit offerre, marem sive feminam, immaculata offeret coram Domino. Ponetque manum super caput victimæ suæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi testimonii, fundentque filii Aaron sacerdotes sanguinem per circuitum altaris. Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino, adipem qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis intrinsecus est: duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum je- C coris cum renunculis: adolebuntque ea super altare in holocaustum, lignis igne supposito, in oblationem suavissimi odoris Domino. Si vero de ovibus fuerit ejus oblatio, & pacificorum hostia, sive masculum, sive feminam obtulerit, immaculata erunt. Si agnum obtulerit coram Domino, ponet manum suam super caput victimæ suæ, quæ immolabitur in vestibulo tabernaculi testimonii: fundentque filii Aaron sanguinem ejus per altaris cir- D cuitum. Et offerent de pacificorum hostia sacrificium Domino: adipem & caudam totam cum renibus, & pinguedinem quæ operit ventrem atque universa vitalia, & utrunque renunculum cum adipe qui est juxta ilia, reticulumque jecoris cum renunculis: & adolebit ea sacerdos super altare, in pabulum ignis & oblationis Domini. Si capra fuerit ejus oblatio, & obtulerit eam Domino, ponet manum suam super caput ejus: immolabitque eam in introitu tabernaculi testimo- E nii. Et fundent filii Aaron sanguinem ejus per altaris circuitum. Tollentque ex ea in pastum ignis Dominici, adipem qui operit ventrem, & qui tegit universa vitalia, duos renunculos, cum reticulo quod est super eos juxta ilia, & arvinam jecoris cum renunculis, adolebitque ea sacerdos super altare, in alimoniam ignis, & suavissimi odoris. Omnis adeps, Do- F mini erit jure perpetuo in generationibus & cunctis habitaculis vestris, nec adipem, nec sanguinem omnino comedetis.

II. T. R. C. Cap. 4. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel: Anima, quum

*Vulg. quæ.

* quum peccaverit per ignorantiam, & de A univerſis mandatis Domini, quæ præcepit, ut non fierent, quidpiam fecerit: ſi ſacerdos, qui eſt, unctus, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato ſuo vitulum immaculatum Domino, & adducet illum ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram Domino: ponetque manum ſuper caput ejus, & immolabit eum Domino. Hauriet quoque de ſanguine vituli, inferens illum in tabernaculum teſtimonii. Quumque intinxerit digitum B in ſanguine, aſperget eo ſepties coram Domino contra velum Sanctuarii: ponetque de eodem ſanguine ſuper cornua altaris thymiamatis gratiſſimi Domino, quod eſt in tabernaculo teſtimonii: omnem autem reliquum ſanguinem fundet in baſim altaris holocauſti in introitu tabernaculi. Et * adipem vituli auferet pro peccato, tam eum qui operit vitalia, quam omnia quæ intrinſecus ſunt: duos renunculos, & reticulum, quod eſt ſu- C per eos juxta ilia, & adipem jecoris cum renunculis, ſicut aufertur de vitulo hoſtiæ pacificorum, & adolebit ea ſuper altare holocauſti. Pellem vero, & omnes carnes cum capite & pedibus & inteſtinis a fimo, & reliquo corpore efferet extra caſtra in locum mundum, ubi cineres effundi ſolent: incendetque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco effuſorum cinerum cremabuntur. Quod ſi omnis turba Iſrael ignoraverit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt, & poſtea intellexerit peccatum ſuum, offeret vitulum pro peccato D *, adducetque eum ad oſtium tabernaculi. Et ponent ſeniores populi manus ſuper caput ejus coram Domino. Immolatoque vitulo in conſpectu Domini, inferet ſacerdos, qui unctus eſt, de ſanguine ejus in tabernaculum teſtimonii, tincto digito aſpergens ſepties contra velum. Ponetque de eodem ſanguine in cornibus altaris, quod eſt coram Domino in tabernaculo teſtimonii, reliquum autem ſanguinem fundet juxta baſim al- E taris holocauſtorum, quod eſt in oſtio tabernaculi teſtimonii. Omnemque ejus adipem tollet, & adolebit ſuper altare: ſic faciens & de hoc vitulo quomodo fecit & prius, & rogante pro eis ſacerdote, propitius erit eis Dominus. Ipſum autem vitulum efferet extra caſtra, atque comburet, ſicut & priorem vitulum, quia pro peccato eſt multitudinis. Si peccaverit princeps, & fecerit unum e pluribus per ignorantiam, quod F Domini * lege prohibetur, & poſtea intellexerit peccatum ſuum, offeret hoſtiam Domino, hircum de capris immaculatum. Ponetque manum ſuam ſuper caput ejus, quumque immolaverit eum in loco, ubi ſolet mactari holocauſtum coram Domino, quia pro peccato eſt, tinget ſacerdos digitum in ſanguine hoſtiæ pro peccato, tangens cornua altaris holocauſti, & reliquum * fundens ad baſim ejus. Adipem vero adolebit ſupra, ſicut in victimis pacificorum fieri ſolet: rogabitque pro eo eo ſacerdos, & pro peccato ejus, ac dimittetur ei. Quod ſi peccaverit anima per ignorantiam, de populo terræ, ut faciat quidquam ex iis quæ Domini lege prohibentur, atque delinquat, & cognoverit peccatum ſuum, offeret capram immaculatam. Ponetque manum ſuper caput hoſtiæ, quæ pro peccato eſt, & immolabit eam in loco holocauſti. Tolletque ſacerdos de ſanguine in digito ſuo, & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus. Omnem autem adipem auferens, ſicut auferri ſolet de victimis pacificorum, adolebit ſuper altare in odorem ſuavitatis Domino: rogabitque pro eo, & dimittetur ei. Sin autem de pecoribus obtulerit victimam pro peccato, ovem ſcilicet immaculatam, ponet manum ſuper caput ejus, & immolabit eam in loco ubi ſolent holocauſtorum cædi hoſtiæ. Sumetque ſacerdos de ſanguine ejus digito ſuo, & tangens cornua altaris holocauſti, reliquum fundet ad baſim ejus. Omnem quoque auferens adipem, ſicut auferri ſolet adeps arietis qui immolatur pro pacificis, cremabit ſuper altare in incenſum Domini, rogabitque pro eo, & pro peccato ejus, & dimittetur ei.

* h. & omnem adipem vituli pecca- ti auferet.

*Vulg. addit ſuo.

* h. quod Domini Dei ſui lege

*Vulg. addit ſanguinem.

III. C. Cap. 45.

Si peccaverit anima, & audierit vocem adjurantis, teſtiſque fuerit quod aut ipſe vidit aut conſcius eſt: niſi indicaverit, portabit iniquitatem ſuam. * Anima quæ tetigerit aliquid immundum, ſive quod occiſum a beſtia eſt, aut per ſe mortuum, vel quodlibet aliud reptile, & oblita fuerit immunditiæ ſuæ, rea eſt, & deliquit: & ſi tetigerit quidquam de immunditia hominis juxta omnem impuritatem qua pollui ſolet, oblitaque cognoverit poſtea, ſubjacebit delicto. Anima quæ juraverit, & protulerit labiis ſuis, ut vel male quid faceret, vel bene, & idipſum juramento & ſermone firmaverit, oblitaque poſtea intellexerit delictum ſuum, agat pœnitentiam pro peccato, & offerat agnam de gregibus, ſive capram, orabitque pro ea ſacerdos & pro peccato ejus: ſin autem non potuerit

* h. anima quæ tetigerit aliquid immundum, aut cadaver beſtiæ immundæ, vel cujuslibet quadrupedis vel reptilis animantis immundi, & oblita fuerit.

tuerit offerre pecus, offerat duos turtu- A
res, vel duos pullos columbarum Domino, unum pro peccato, & alterum in holocaustum, dabitque eos sacerdoti, qui primum offerens pro peccato, retorquebit caput ejus ad * pinnulas, ita ut collo hæreat, & non penitus abrumpatur. Et asperget de sanguine ejus parietem altaris, quidquid autem reliquum fuerit, faciet distillare ad fundamentum ejus, quia pro peccato est. Alterum vero adolebit holocaustum, ut fieri solet: * rogabitque B
pro eo sacerdos & pro peccato ejus, & dimittetur ei. Quod si non quiverit manus ejus offerre duos turtures, vel duos pullos columbæ, offeret pro peccato similam, partem epha decimam, non mittet in eam oleum nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato est: tradetque eam sacerdoti, qui plenum [a] ex ea pugillum hauriens, cremabit super altare in monimentum ejus, qui obtulit, rogans pro illo, & expians, reliquam vero par- C
III. T. tem ipse habebit in munere. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Anima si prævaricans cæremonias per * errorem, in his quæ Domino sunt sanctificata, peccaverit, offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest duobus siclis juxta pondus Sanctuarii: ipsumque quod tulit * damni restituet, & quintam partem ponet supra, tradens sacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, & dimittetur ei. A- D
nima si peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex iis quæ Domini lege prohibentur, & peccati rea intellexerit iniquitatem suam, offeret arietem immaculatum de gregibus sacerdoti, juxta mensuram æstimationemque peccati: qui orabit pro eo, quia nesciens fecerit, & dimittetur ei, quia per errorem deliquit in
IV. C. Dominum.

Cap. 6. Loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Anima quæ peccaverit, & contem- E
to Domino, negaverit depositum proximo suo, * quod fidei ejus creditum fuerat, vel vi aliquid extorserit, aut calumniam fecerit, sive rem perditam invenerit, & inficians insuper pejeraverit, & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus peccare solent homines, convicta delicti, reddet omnia, quæ per fraudem voluit obtinere, integra, & quintam insuper partem domino, cui damnum intulerat. Pro peccato autem suo offeret arietem immaculatum de grege, & F
dabit eum sacerdoti, juxta æstimatio-

A nem mensuramque delicti, qui rogabit pro eo coram Domino, & dimittetur illi pro singulis, quæ faciendo peccavit. Loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Præcipe Aaron & filiis ejus: Hæc est lex holocausti: Cremabitur in altari tota nocte usque mane: ignis ex eodem altari III. B V. C.
erit. Vestietur sacerdos tunica & feminalibus lineis: tolletque cineres quos vorans ignis excussit, & ponens juxta altare, spoliabitur prioribus vestimentis, indutusB que aliis, efferet eos extra castra, & in loco mundissimo * usque ad favillam consumi faciet. Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto, desuper adolebit adipes pacificorum. Ignis est ipse perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Hæc est lex sacrificii & libamentorum, quæ offerent filii Aaron coram Domino, & * coram altari. Tollet sacerdos pugil-
C lum similæ, quæ conspersa est oleo, & totum thus, quod super similam positum est: adolebitque illud in altari, in monimentum odoris suavissimi Domino: reliquam autem partem similæ comedet Aaron cum filiis suis, absque fermento, & comedet in loco Sancto atrii tabernaculi. Ideo autem non fermentabitur, quia pars ejus in Domini offertur incensum. Sanctum Sanctorum erit, sicut pro peccato atque delicto. Mares tantum stir-
D pis Aaron comedent illud. Legitimum ac sempiternum * est in generationibus vestris de sacrificiis Domini. Omnis qui tetigerit illa, sanctificabitur. Et loquu- IV. T.
tus est Dominus ad Mosen, dicens: Hæc VI. C.
est oblatio Aaron & filiorum ejus, quam offerre debent Domino in die unctionis suæ. Decimam partem epha offerent similæ in sacrificio sempiterno, medium ejus mane, & medium ejus vespere: quæ in sartagine oleo conspersa frigetur. Of-
E ferat autem eam calidam, in odorem suavissimum Domino, sacerdos qui patri jure successerit: & tota cremabitur in altari. Omne enim sacrificium sacerdotum igne consumetur, nec quisquam comedet ex eo. Loquutus est autem Do-
minus ad Mosen, dicens: Loquere ad VII. C.
Aaron & ad filios ejus: ista est lex hostiæ pro peccato: In loco ubi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino. Sanctum Sanctorum est. Sacerdos, qui * offeret, comedet eam in loco sancto, in
F atrio tabernaculi. * Quidquid tetigerit carnes ejus, sanctificabitur. Si de sanguine

* h. cervicem
* h. expiabit super eum sacerdos pro peccato ejus.
* h. per ignorantiam.
* h. non habet.
* h. aut id quod fidei ejus creditum fuerat.
* h. non habet quod favillam ... mi faciet.
* h. coram Domino in altari.
* Vulg. erit.
* Vul. offert.
* h. quisquis

a [illegible] & Urbinas mss. *plenum ex eo pugillum*: alii penes Martian. *ex toto* legunt pro *ex eo*.

ne illius vestis fuerit aspersa, lavabitur in
loco sancto. Vas autem fictile, in quo
cocta est, confringetur: quod si vas æne-
um fuerit, defricabitur, & lavabitur aqua.
Omnis masculus de genere sacerdotali ve-
scetur carnibus ejus, quia Sanctum Sancto-
rum est. Hostia enim quæ cæditur pro
peccato, cujus sanguis infertur in taber-
naculum testimonii ad expiandum in San-
ctuario, non comedetur, sed comburetur
igni.
Cap. 7. Hæc quoque est lex hostiæ pro delicto,
Sancta Sanctorum est: idcirco ubi immo-
labitur holocaustum, mactabitur & victi-
ma pro delicto: sanguis ejus per gyrum
fundetur altaris. Offerent ex ea caudam
& adipem, qui operit vitalia. Duos re-
nunculos, & pinguedinem quæ juxta ilia
est, reticulumque jecoris cum renunculis.
Et adolebit ea sacerdos super altare: in-
censum est Domini pro delicto. Omnis
masculus de sacerdotali genere, in loco
* Vulg. Sanctum. sancto vescetur his carnibus, quia * San-
cta Sanctorum est. Sicut pro peccato of-
fertur hostia, ita & pro delicto: utrius-
que hostiæ lex una erit, ad sacerdotem,
qui eam obtulerit, pertinebit. Sacerdos
qui offert holocausti victimam, habebit
pellem ejus. Et omne sacrificium similæ,
quod coquitur in clibano, quidquid & in
craticula vel in sartagine præparatur, e-
* h. & jus erit sacerdotis a quo offertur: * sive
oleo conspersa, sive arida fuerit, cunctis
filiis Aaron mensura æqua per singulos
dividetur. Hæc est lex hostiæ pacificorum
quæ offertur Domino. Si pro gratiarum
actione fuerit oblatio, offerent panes abs-
que fermento conspersos oleo, & lagana
azyma uncta oleo, coctamque similam,
& collyridas olei admistione conspersas:
panes quoque fermentatos, cum hostia
gratiarum, quæ immolatur pro pacificis:
ex quibus unus pro primitiis offeretur
Domino, & erit sacerdotis qui fundet
hostiæ sanguinem. Cujus carnes eadem
comedentur die, nec remanebit ex eis
quidquam usque mane. Si voto, vel spon-
te quisquam obtulerit hostiam, eadem si-
militer edetur die: sed & si quid in cra-
stinum remanserit, vesci licitum est: quid-
VIII. C. quid autem tertius invenerit dies, ignis
absumet. Et si quis de carnibus victimæ
pacificorum die tertio comederit, irrita
fiet oblatio, nec proderit offerenti: quin
potius quæcumque anima tali se edulio
contaminaverit, prævaricationis rea erit.
Caro, quæ aliquid tetigerit immundum,
non comedetur, sed comburetur igni: qui
fuerit mundus, vescetur ea. Anima polluta,

A quæ ederit de carnibus hostiæ pacificroum,
quæ oblata est Domino, peribit de popu-
lis suis. Et quæ tetigerit immunditiam ho-
minis, vel jumenti, sive omnis rei quæ
polluere potest, & comederit de hujusce-
modi carnibus, interibit de populis suis.
Loquutusque est Dominus ad Mosen, di-
cens: Loquere filiis Israel: Adipem ovis,
& bovis, & capræ, non comedetis. Adi-
pem cadaveris morticini, & ejus animalis
quod a bestia captum est, habebitis in u-
B sus varios. * Si quis adipem, qui offerri * h. Si quis adipem animalium quæ
debet in incensum Domini, comederit,
peribit de populo suo. Sanguinem quoque *offerri debent* in sa-
omnis animalis non sumetis in cibo, * crificium.
tam de avibus quam de pecoribus. Omnis * h. non su-
anima, quæ ederit sanguinem, peribit de metis *in cibo, in cunctis ha-*
populis suis. Loquutusque est Dominus *bitaculis ve-*
ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel: *stris.* IX. C
* Qui offert victimam pacificorum Do- * vulg. addit *dicen.*
mino, offerat simul & sacrificium, id est,
& libamenta ejus. Tenebit manibus adi-
C pem hostiæ, & pectusculum: quumque
ambo oblata Domino consecraverit, tra-
det sacerdoti, qui adolebit adipem super
altare, pectusculum autem erit Aaron &
filiorum ejus. Armus quoque dexter de
pacificorum hostiis cedet in primitias sa-
cerdotis. Qui obtulerit sanguinem & a-
dipem, filiorum Aaron, ipse habebit ar-
mum dextrum in portione sua. Pectuscu-
lum enim elevationis, & armum separa-
tionis tuli a filiis Israel de hostiis eorum
D pacificis, & dedi Aaron sacerdoti, ac fi-
liis ejus, lege perpetua, ab omni popu- V. T.
lo Israel. Hæc est unctio Aaron & filio- IV. B.
rum ejus in cæremoniis Domini, die qua
obtulit eos Moses, ut sacerdotio funge-
rentur, & quæ præcepit dari eis Dominus
a filiis Israel religione perpetua in gene-
rationibus suis. Ista lex holocausti, & sa-
crificii pro peccato atque delicto, & pro
consecratione, & pacificorum victimis: * * Vulg. *quam.*
quas constituit Dominus Mosi in monte
Sinai, quando mandavit filiis Israel ut of-
E ferrent oblationes suas Domino in deserto
Sinai.
Loquutusque est Dominus ad Mosen, X. C. *Cap.* 8
dicens: Tolle Aaron cum filiis suis ve-
stes eorum, & unctionis oleum, vitulum
pro peccato, duos arietes, & canistrum
cum azymis, & congregabis omnem cœ-
tum ad ostium tabernaculi. Fecit Mo-
ses ut Dominus imperaverat. Congrega- XI. G.
taque omni turba ante fores tabernacu-
li, ait: Iste est sermo, quem jussit Do-
F minus fieri. Statimque obtulit Aaron &
filios ejus. Quumque lavisset eos, vesti-
vit pontificem subucula linea, accingens

*Vulg. addit eis.

eum balteo, & induens * tunica hyacinthina, & desuper humerale imposuit, quod adstringens cingulo, aptavit rationali, in quo erat Doctrina & Veritas. Cidari quoque texit caput: & super eam, contra frontem, posuit laminam auream consecratam in sanctificatione, sicut præceperat ei Dominus. Tulit & unctionis oleum, quo linivit tabernaculum cum omni supellectili sua. Quumque sanctificans aspersisset altare septem vicibus, unxit illud, & omnia vasa ejus, labrumque cum * basi sua sanctificavit oleo. Quod fundens super caput Aaron, unxit eum, & consecravit: filios quoque ejus oblatos vestivit tunicis lineis, & cinxit * balteo, imposuitque mitras, ut jusserat Dominus. Obtulit & vitulum pro peccato. Quumque super caput ejus imposuisset Aaron, & filii ejus manus suas, immolavit eum, auriens sanguinem, & tincto digito, tetigit cornua altaris per gyrum. Quo expiato & sanctificato, fudit reliquum sanguinem ad fundamenta ejus. Adipem autem qui erat super vitalia, & reticulum jecoris, duosque renunculos cum arvinulis suis, adolevit super altare: vitulum cum pelle, carnibus, & fimo, cremans extra castra, sicut præceperat Dominus. Obtulit & arietem in holocaustum, super cujus caput quum imposuissent Aaron & filii ejus manus suas, immolavit eum, & fudit sanguinem ejus * super altare per circuitum. Ipsumque arietem in frusta concidens, caput ejus, & artus, & adipem adolevit igni, lotis prius intestinis & pedibus, totumque simul arietem incendit super altare, eo quod esset holocaustum suavissimi odoris Domino, sicut præceperat ei. Obtulit & arietem secundum, in consecratione sacerdotum: posueruntque super caput illius Aaron & filii ejus manus suas. Quem quum immolasset Moses, sumens de sanguine, tetigit extremum auriculæ dextræ Aaron, & pollicem manus ejus dextræ, similiter & pedis. Obtulit & filios Aaron. Quumque de sanguine arietis immolati tetigisset extremum auriculæ singulorum dextræ, & pollices manus ac pedis dextri, reliquum fudit super altare per circuitum: adipem vero, & caudam, omnemque pinguedinem quæ operit intestina reticulumque jecoris, & duos renes cum adipibus suis & armo dextro separavit. Tollens autem de canistro azymorum, quod erat coram Domino, panem absque fermento, & collyridam

* h. fistula.

*Vulg. balteis.

* Vulg. per circuitum altaris.

A conspersam oleo, laganumque posuit super adipes & armum dextrum, tradens simul omnia Aaron & filiis ejus. Qui postquam [a] levaverunt ea coram Domino, rursum suscepta da manibus eorum, adolevit super altare holocausti, eo quod consecrationis esset oblatio, in odorem suavitatis sacrificii Domino. Tulit & pectusculum, elevans illud coram Domino, de ariete consecrationis in partem suam, * sicut præceperat ei Dominus. Assumensque unguentum & sanguinem qui erat * super altare, aspersit super Aaron & vestimenta ejus, & super filios illius ac vestes eorum. Quumque sanctificasset eos * in vestitu suo, præcepit eis, dicens: Coquite carnes ante fores * tabernaculi, & ibi comedetis eas. Panes quoque consecrationis edite qui positi sunt in canistro, sicut præcepit mihi Dominus, dicens: Aaron & filii ejus comedent eos: quidquid autem reliquum fuerit de carne & panibus, ignis absumet. De ostio quoque tabernaculi non exibitis septem diebus, usque ad diem quo complebitur tempus consecrationis vestræ. Septem enim diebus finitur consecratio: sicut & impræsentiarum factum est, ut ritus sacrificii * compleatur. Die ac nocte manebitis in tabernaculo observantes custodias Domini, ne moriamini: sic enim mihi præceptum est. Feceruntque Aaron & filii ejus cuncta quæ loquutus est Dominus per manum Mosi.

Cap. 9.

Facto autem octavo die, vocavit Moses Aaron & filios ejus, ac majores natu Israel, dixitque ad Aaron: Tolle de armento vitulum pro peccato, & arietem in holocaustum, utrumque immaculatum, & offer illos coram Domino. Et ad filios Israel loqueris: Tollite hircum pro peccato, & vitulum atque agnum anniculos, & sine macula, in holocaustum, bovem & arietem pro pacificis: & immolate eos coram Domino, in sacrificio singulorum similam oleo conspersam offerentes. Hodie enim Dominus apparebit vobis. Tulerunt ergo cuncta quæ jusserat Moses ad ostium tabernaculi: ubi quum omnis astaret multitudo, ait Moses: Iste est sermo, quem præcepit Dominus: facite, & apparebit vobis gloria ejus. Dixitque ad Aaron: Accede ad altare, & immola pro peccato tuo: offer holocaustum, & deprecare pro te & pro populo. Quumque mactaveris hostiam populi, ora pro eo, sicut præcepit Dominus. Statimque Aaron accedens ad altare.

a

* h. In... tum ... Moses

* Vulg. in altari.

* h. Quum ...

* h. Tabernaculi testimonii

* Vulg. compleatur.

a Quidam penes Martian. mss. *libaverunt*, pro *levaverunt*, satis absurde, quidquid ipsi videatur, neque enim degustare Hebræis licebat quæ offerrent. Latinorum is est librariorum solennis error, qui literas I pro E, & B pro V, ex vulgi pronuntiatione substituunt.

altare, immolavit vitulum pro peccato suo: cujus sanguinem obtulerunt ei filii sui: in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, & fudit residuum ad basim ejus. Adipemque & renunculos, ac reticulum jecoris, quæ sunt pro peccato, adolevit super altare, sicut præceperat Dominus Mosi: carnes vero & pellem ejus extra castra combussit igni. Immolavit & holocausti victimam: obtuleruntque ei filii sui sanguinem ejus, quem fudit per altaris circuitum. Ipsam etiam hostiam in frusta concisam, cum capite & membris singulis obtulerunt. Quæ omnia super altare (* cremavit igni,) lotis prius aqua intestinis & pedibus. Et pro peccato populi offerens mactavit hircum: * expiatoque altari, fecit holocaustum, addens in sacrificio libamenta, quæ pariter offeruntur, & adolens ea super altare, absque cæremoniis holocausti matutini. Immolavit & bovem atque arietem, hostias pacificas populi: obtuleruntque ei filii sui sanguinem, quem fudit super altare in circuitu. * Adipes autem bovis, & caudam arietis, renunculosque cum adipibus suis, & reticulum jecoris posuerunt super pectora. Quumque cremati essent adipes in altari, pectora eorum, & armos dextros separavit Aaron, elevans coram Domino, sicut præceperat Moses. Et [a] tendens manuum contra populum, benedixit eis. Sicque completis hostiis pro peccato, & holocaustis, & pacificis, descendit. Ingressi autem & Moses & Aaron tabernaculum testimonii, & deinceps egressi, benedixerunt populo. Apparuitque gloria Domini omni multitudini, & ecce egressus ignis a Domino, devoravit holocaustum, & adipes qui erant super altare. Quod quum vidissent turbæ, laudaverunt Dominum, ruentes in facies suas.

* h. non habet.
* h. q. o lo. to atque o. blato.
* h. Adipem autem bovis & arietis, & caudam arietis.
a
V. B.

IX. C. dag. 10.

Arreptisque Nadab & Abiu filii Aaron thuribulis, posuerunt ignem & incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum: quod eis præceptum non erat. Egressusque ignis a Domino, devoravit eos, & mortui sunt coram Domino. Dixit Moses ad Aaron: Hoc est quod loquutus est Dominus: Sanctificabor in iis qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Quod audiens tacuit Aaron. Vocatis autem Moses Misaele & Elsaphan filiis Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Ite & tollite fratres vestros de conspectu Sanctuarii, & asportate extra castra. Confestimque pergentes, tulerunt eos * sicut jacebant, vestitos lineis tunicis. & ejecerunt foras, ut sibi fuerat imperatum. Et dixit Moses ad Aaron, & ad Eleazar, atque Ithamar, filios ejus: Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere, ne forte moriamini, & super omnem cœtum oriatur indignatio. Fratres quoque vestri, [b] omnis domus Israel, plangant incendium quod Dominus suscitavit: vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe sanctæ unctionis est super vos. Qui fecerunt omnia juxta præceptum Mosi. Dixit quoque Dominus ad Aaron: Vinum & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tui, quando intretis in tabernaculum testimonii, ne moriamini: * quia præceptum sempiternum est in generationes vestras. Et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum & profanum, inter pollutum & mundum, doceatisque filios Israel omnia legitima mea quæ loquutus est Dominus ad eos per manum Mosi. Loquutusque est Moses ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar, filios ejus, qui residui erant: Tollite sacrificium, quod remansit de oblatione Domini, & comedite illud absque fermento juxta altare, quia Sanctum Sanctorum est. Comedetis autem in loco sancto, quod datum est tibi & filiis tuis de oblationibus Domini, sicut præceptum est mihi. Pectusculum quoque quod oblatum est, & armum qui separatus est, edetis in loco mundissimo tu & filii tui, ac filiæ tuæ tecum. Tibi enim ac liberis tuis reposita sunt de hostiis salutaribus filiorum Israel: eo quod armum & pectus, & adipes qui cremantur in altari, elevaverunt coram Domino, & pertineant ad te, & ad filios tuos, lege perpetua, sicut præcepit Dominus. Inter hæc hircum, qui oblatus fuerat pro peccato, quum quæreret Moses, exustum reperit, iratusque contra Eleazar & Ithamar filios Aaron, qui remanserant, ait: Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco Sancto, quæ Sancta Sanctorum est, & data vobis ut portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conspectu Domini, præsertim quum de sanguine illius non sit illatum intra Sancta, & comedere eam debueritis in Sanctuario, sicut præceptum est mihi? Respondit Aaron: Oblata est hodie victima pro peccato, & holocaustum coram Domino: mihi autem accidit, quod vides. Quomodo potui comedere

* h. confestimque pergentes tulerunt eos in tunicis suis, & ejecerunt foras.
b
VI. T. XIII. C.
* h. non habet.
XIV. C.

a Urbinas & Palatin. mss. *extendens*: tum ille paullo pressius Hebræo, *ad populum*, אל העם. *&* *benedixit ei*, pro *eis*.

b Nostri mss. *&* *omnis* &c.

dere eam, aut placere Domino in cære-
moniis, mente lugubri? Quod quum au-
VI. B. XV. C. Cap. 11. diffet Mofes, recepit fatisfactionem.
Loquutus eft Dominus ad Mofen & Aa-
ron dicens: Dicite filiis Ifrael: Hæc funt
* h. quadrupedibus. animalia quæ comedere debetis de cun-
ctis * animantibus terræ: Omne quod ha-
bet divifam ungulam, & ruminat in pe-
coribus, comedetis. Quidquid autem ru-
minat quidem, & habet ungulam, fed
non dividit eam, ficut camelus & cæte-
ra, non comedetis illud, & inter immun-
da reputabitis. Chœrogryllius qui rumi-
nat, ungulamque non dividit, immundus
eft: Lepus quoque, nam & ipfe ruminat,
fed ungulam non dividit. Et fus, qui
quum ungulam dividat, non ruminat.
Horum carnibus non vefcemini, nec ca-
davera contingetis, quia immunda funt
vobis. Hæc funt etiam quæ gignuntur in
XVI. C. aquis, & vefci licitum eft. Omne quod
habet pinnulas & fquamas, tam in mari
* h. non habet, & ftagnis. quam in fluminibus * & ftagnis, come-
detis. Quidquid autem pinulas & fqua-
mas non habet eorum, quæ in aquis mo-
ventur & vivunt, abominabile vobis &
exfecrandum erit, carnes eorum non co-
medetis, & morticina vitabitis. Cuncta
quæ non habent pinnulas & fquamas in
XVII. C. aquis, polluta erunt. Hæc funt quæ de
avibus comedere non debetis, & vitan-
da funt vobis: aquilam, & gryphem,
& haliæetum, milvum ac vulturem jux-
ta genus fuum, & omne corvini gene-
ris in fimilitudinem fuam, ftruthionem,
& noctuam, & larum, & accipitrem jux-
ta genus fuum: bubonem, & mergulum,
& ibin, cygnum, & onocrotalum, &
porphyrionem, herodionem & chara-
drion juxta genus fuum, upupam quo-
XVIII. C. que, & vefpertilionem. Omne de volu-
cribus quod graditur fuper quattuor pe-
des, abominabile erit vobis. Quidquid
autem ambulat quidem fuper quattuor pe-
des, fed habet longiora retro crura, per
quæ falit fuper terram, comedere debetis,
ut eft bruchus in genere fuo, & attachus
atque ophiomachus, ac locufta, fingula
juxta genus fuum. Quidquid autem ex
volucribus quattuor tantum habet pedes,
exfecrabile erit vobis, & quiquumque
morticina eorum tetigerit, polluetur, &
* h. & qui portaverit quippiam horum. erit immundus ufque ad vefperum, * & fi
neceffe fuerit ut portet quippiam horum
mortuum, lavabit veftimenta fua, &
immundus erit ufque ad occafum folis.
Omne animal quod habet quidem ungu-
lam, fed non dividit eam, nec ruminat,
immundum erit, & qui tetigerit illud,
contaminabitur. Quod ambulat fuper ma-

A nus, ex cunctis animantibus, quæ ince-
dunt quadrupedia, immundum erit: qui
tetigerit morticina eorum, polluetur uf-
que ad vefperum. Et qui portaverit hu-
jufcemodi cadavera, lavabit veftimenta
fua, & immundus erit ufque ad vefperum,
quia omnia hæc immunda funt vobis.
Hæc quoque inter polluta reputabuntur
de his quæ moventur in terra, muftela &
mus & crocodilus, fingula juxta genus
fuum, mygale, & chamæleon, & ftellio,
B & lacerta, & talpa, omnia hæc immun-
da funt, qui tetigerit morticina eorum,
immundus erit ufque ad vefperum, & fu-
per quod ceciderit quidquam de mortici-
nis eorum, polluetur, tam vas ligneum
& veftimentum, quam pelles & cilicia,
& in quoquumque fit opus, intingentur
aqua, & polluta erunt ufque ad vefperum,
& fic poftea mundabuntur. Vas autem
fictile, in quod horum quidquam intro
ceciderit, polluetur, & idcirco frangen-
C dum eft. Omnis cibus quem comedetis,
fi fufa fuerit fuper eum aqua, immundus
erit: & omne liquens quod bibitur de uni-
verfo vafe, immundum erit. Et quidquid
de morticinis iftiufmodi ceciderit fuper il-
lud, immundum erit, five clibani, five chy-
tropodes, deftruentur, & immundi erunt.
Fontes vero & cifternæ, & omnis aqua-
rum congregatio munda erit. Qui mor-
ticinum eorum tetigerit, polluetur. Si ce-
ciderint fuper fementem, non polluent eam.
D Si autem quifpiam aqua fementem perfu-
derit, & poftea morticinis tacta fuerit,
illico polluetur. Si mortuum fuerit ani-
mal, quod licet vobis comedere, qui ca-
daver ejus tetigerit, immundus erit uf-
que ad vefperum, & qui comederit ex eo
quidpiam, five portaverit, lavabit vefti-
menta fua, & immundus erit ufque ad XIX. C.
vefperum. Omne quod reptat fuper ter-
ram, abominabile erit, nec affumetur in
cibum. Quidquid fuper pectus quadrupes
graditur, & multos habet pedes, five per
E humum trahitur, non comedetis, quia
abominabile eft. Nolite contaminare ani-
mas veftras, nec tangatis quidquam eo-
rum, ne immundi fitis. Ego enim fum
Dominus Deus vefter: fancti eftote, quia
ego fanctus fum. Ne polluatis animas ve-
ftras in omni reptili, quod movetur fuper
terram. Ego enim fum Dominus, qui eduxi
vos de terra Ægypti, ut effem vobis in
Deum. Sancti eritis, quoniam ego fanctus
F fum. Ifta eft lex animantium ac volucrum,
& omnis animæ viventis, quæ movetur in
aqua, & reptat in terra, ut differentias nove-
ritis mundi & immundi, & fciatis quid
comedere & quid refpuere debeatis.

Lo-

VII. B. XXII. C. Cap. 12. * h. suso semine. Loquutusque est Dominus ad Mosen, A dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad eos: Mulier, si * suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, juxta dies separationis menstruæ. Et die octavo circumcidetur infantulus: ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, nec ingredietur in Sanctuarium, donec im- XXI. C. pleantur dies purificationis ejus. Sin autem feminam pepererit, immunda erit B duabus headomadibus juxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta ac sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Qumque expleti fuerint dies purificationis ejus, pro filio, sive pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, sive turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonii, & tradet sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & rogabit pro ea, & sic mundabitur a profluvio sanguinis sui. Ista est C lex parientis masculum aut feminam. Quod si non invenerit manus ejus, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures vel duos pullos columbæ, unum in holocaustum, & alterum pro peccato. Orabitque pro ea sacerdos, & sic mundabitur.

VII. B. XXII. C. Cap. 13. Loquutusque est Dominus ad Mosen, & Aaron dicens: Homo, in cujus cute & carne ortus fuerit diversus color sive pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est, D plaga lepræ, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad unum quemlibet filiorum ejus. Qui quum viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorem, ipsamque speciem lepræ humiliorem cute & carne reliqua, plaga lepræ est, & ad arbitrium ejus separabitur. Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, & pili coloris pristini, re- E cludet eum sacerdos septem diebus, & considerabit die septimo, & siquidem lepra ultra non creverit, nec transierit in * Vulg. recludet. cute priores terminos, rursum * includet eum septem diebus aliis. Et die septimo contemplabitur: si obscurior fuerit lepra, & non creverit in cute, mundabit eum, quia scabies est: lavabitque homo vestimenta sua, & mundus erit. Quod si postquam a sacerdote visus est, & redditus munditiæ, iterum lepra creverit, adduce- F tur ad eum, & immunditiæ condemnabitur. Plaga lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem, & videbit eum. Qumque color albus in cute fuerit, & capillorum mutaverit aspectum, ipsa quoque caro viva apparuerit: lepra vetustissima judicabitur, atque inolita cuti. [a] Contaminabit, itaque eum sacerdos, & non recludet, quia perspicuæ immunditiæ est. Sin autem effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit omnem cutem a capite usque ad pede:, quidquid * sub aspectum oculorum cadit, considerabit eum sacerdos, & teneri lepra mundissima judicabit: eo quod omnis in candorem versa sit, & idcirco homo mundus erit. Quando vero caro vivens in eo apparuerit, tunc sacerdotis judicio polluetur, & inter immundos reputabitur. Caro enim viva si lepra aspergatur, immunda est. Quod si rursum versa fuerit in alborem, & totum hominem operuerit, considerabit eum sacerdos, & mundum esse decernet. Caro & cutis, in qua ulcus natum est & sanatum, & in loco ulceris cicatrix apparuerit alba, sive subrufa, adducetur homo ad sacerdotem: qui quum viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua, & pilos versos in candorem, contaminabit eum, plaga enim lepræ orta est in ulcere. Quod si pilus coloris est pristini, & cicatrix subobscura, & vicina carne non est humilior, recludet eum septem diebus. Et siquidem creverit, adjudicabit eum lepræ. Sin autem steterit in loco suo, ulceris est cicatrix, & homo mundus erit. Caro & cutis, quam ignis exusserit, & sanata albam sive rufam habuerit cicatricem, considerabit eam sacerdos, & * ecce versa est in alborem, & locus ejus reliqua cute humilior: contaminabit eum, quia plaga lepræ in cicatrice orta est. Quod si pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, & ipsa lepræ species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus, & die septimo contemplabitur: si creverit in cute lepra, contaminabit eum. Sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est, & idcirco mundabitur, quia cicatrix est combusturæ. Vir, sive mulier, in cujus capite, vel barba germinaverit lepra, videbit eos sacerdos. Et siquidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus flavus, solitoque subtilior, contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ est. Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni, & capillum nigrum: recludet eum septem diebus, & die septimo intuebitur. Si non creverit macula, & capillus sui coloris est, & locus plagæ carni reliquæ æqualis, radetur

* h. sub aspectu oculorum sacerdotis.

* h. Et ecce pilus versus est in alborem.

a Unus Palatin. *condemnabit*: & paulo post eum Urbinate, atque aliis apud Martian. *quia perspicue immunditiæ est*.

tur homo absque loco maculæ, & includetur septem diebus aliis. Si die septimo visa fuerit stetisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotisque vestibus suis, mundus erit. Sin autem post emundationem rursus creverit macula in cute, non quæret amplius utrum capillus in flavum colorem sit commutatus, quia aperte immundus est. Porro si steterit macula, & capilli nigri fuerint, noverit hominem esse sanatum, & confidenter eum pronuntiet mundum. Vir, sive mulier, in cujus cute candor apparuerit, intuebitur eos sacerdos. Si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, sciat non esse lepram, sed maculam coloris candidi, & hominem mundum. Vir, de cujus capite capilli fluunt, calvus ac mundus est, & si a fronte ceciderint pili, recalvaster & mundus est. Sin autem in calvitio sive in recalvatione albus, vel rufus color fuerit exortus, & hoc sacerdos viderit, condemnabit eum haud dubie lepræ, quæ orta est in calvitio. Quiquumque ergo maculatus fuerit lepra, & separatus ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta * dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatum ac sordidum * se clamabit. Omni tempore, quo leprosus est & immundus, solus habitabit extra castra. Vestis lanea, sive linea, quæ lepram habuerit in stamine atque subtegmine, aut certe pellis, vel quidquid ex pelle confectum est, si alba vel rufa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, ostendeturque sacerdoti. Qui consideratam recludet septem diebus, & die septimo rursus aspiciens si crevisse deprehenderit, lepra perseverans est: pollutum judicabit vestimentum, & omne in quo fuerit inventa: & idcirco comburetur flammis. Quod si eam viderit non crevisse, præcipiet, & lavabunt id in quo lepra est, recludetque illud septem diebus aliis. Et quum viderit faciem quidem pristinam non reversam, nec tamen crevisse lepram, immundum judicabit, & igne comburet, eo quod infusa sit in superficie vestimenti, vel per totum, lepra. Sin autem obscurior fuerit locus lepræ, postquam vestis est lota, abrumpet eum, & a solido dividet. Quod si ultra apparuerit in his locis quæ prius immaculata erant, lepra volatilis & vaga, debet igne comburi. Si cessaverit, lavabit [a] ea quæ pura sunt, secundo, & munda erunt. Ista est lex lepræ vestimenti lanei & linei staminis, atque subtegminis, omnisque supellectilis, pelliciæ, quomodo mundari debeat, vel contaminari.

* h. scissa.

* h. contaminatum ac sordidum eum clamabit.

A Loquutusque est Dominus, ad Mosen, dicens: Hic est ritus leprosi, quando mundandus est: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus extra castra, quum invenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei qui purificatur, ut offerat pro se duos passeres vivos, quibus vesci licitum est, & lignum cedrinum, vermiculumque & hyssopum. Et unum ex passeribus immolari jubebit in vase fictili super aquas viventes: alium autem vivum cum ligno cedrino, & cocco & hyssopo, tinget in sanguine passeris B immolati, quo asperget illum, qui mundandus est, septies, ut jure purgetur, & dimittet passerem vivum, ut in agrum avolet. Quumque laverit homo vestimenta sua, radet omnes pilos corporis, & lavabitur aqua: purificatusque ingredietur castra, ita dumtaxat ut maneat extra taberculum suum septem diebus, & in die septimo radat capillos capitis, barbamque & supercilia, ac totius corporis pilos. Et C lotis rursum vestibus & corpore, die octavo assumet duos agnos immaculatos, & ovem anniculam absque macula, & tres decimas similæ in sacrificium, quæ conspersa sit oleo, & seorsum olei sextarium. Quumque sacerdos purificans hominem, statuerit eum, & hæc omnia coram Domino in ostio tabernaculi testimonii, tollet agnum, offeret eum pro delicto, oleique sextarium. Et oblatis ante Dominum omnibus, immolabat agnum, ubi immolari solet hostia pro peccato, & holocaustum, id est, in loco sancto. Sicut enim pro peccato, ita & pro delicto ad D sacerdotem pertinet hostia: Sancta Sanctorum est. Assumensque sacerdos de sanguine hostiæ, quæ immolata est pro delicto, ponet super extremum auriculæ dextræ ejus, qui mundatur, & super pollices manus dextræ & pedis, & de olei sextario mittet in manum suam sinistram, tingetque digitum dextrum in eo, & asperget septies * contra Dominum. Quod E autem reliquum est olei in læva manu, fundet super extremum auriculæ dextræ ejus, qui mundatur, & super pollices manus ac pedis dextri, & super sanguinem qui fusus est pro delicto, & super caput ejus. Rogabitque pro eo coram Domino, & faciet sacrificium pro peccato. Tunc immolabit holocaustum, & ponet illud in altari cum libamentis suis, & homo F rite mundabitur. Quod si pauper est, & non potest manus ejus invenire quæ dicta sunt, sumet agnum pro delicto ad oblationem, ut roget pro eo sacerdos, decimamque partem similæ conspersæ oleo in sacrificium, & olei sextarium, duosque tur-

XXIII. C. Cap. 14.

* Vulg. coram.

[a] Videtur ex vocibus *ea quæ* nonnemo scripsisse *aqua*, ex quo factum, ut utrumque simul præferant vulgati libri

turtures, sive duos pullos columbæ, quo-
rum sit unus pro peccato, & alter in ho-
locaustum: offeretque ea die octavo puri-
ficationis suæ sacerdoti, ad ostium taber-
naculi testimonii coram Domino. Qui su-
scipiens agnum pro delicto & sextarium
olei, levabit simul: immolatoque agno,
de sanguine ejus ponet super extremum
auriculæ dextræ illius, qui mundatur, &
super pollices manus ejus ac pedis dex-
tri: olei vero partem mittet in manum
suam sinistram, in quo tingens digitum
dextræ manus asperget septies coram Do-
mino: tangetque extremum dextræ auri-
culæ illius qui mundatur, & pollices ma-
nus ac pedis dextri, in loco sanguinis,
qui effusus est pro delicto: reliquam au-
tem partem olei, quæ est in sinistra ma-
nu, mittet super caput purificati, ut pla-
cet pro eo Dominum, & turturem sive
pullum columbæ offeret, unum pro deli-
cto, & alterum in holocaustum cum liba-
mentis suis. Hoc est sacrificium leprosi,
qui habere non potest omnia in emunda-
XXIV. C. tionem sui. Loquutusque est Dominus ad
Mosen & Aaron, dicens: Quum ingressi
fueritis terram Chanaan, quam ego da-
bo vobis in possessionem, si fuerit plaga
lepræ in ædibus, ibit cujus est domus,
nuntians sacerdoti, & dicet: Quasi pla-
ga lepræ videtur mihi esse in domo mea.
At ille præcipiet, ut efferant universa de
domo, priusquam ingrediatur eam, & vi-
deat utrum * lepra sit, ne immunda fiant
omnia quæ in domo sunt. Intrabitque
postea, ut consideret domus lepram: &
quum viderit in parietibus illius quasi val-
liculas pallore sive rubore deformes, & hu-
miliores superficie reliqua, egredietur o-
stium domus, & statim claudet eam se-
ptem diebus. Reversusque die septimo,
considerabit eam. Si invenerit crevisse le-
pram, jubebit erui lapides in quibus le-
pra est, & projici eos extra civitatem in
locum immundum: domum autem ipsam
radi intrinsecus per circuitum, & spargi
pulverem rasuræ extra urbem in locum
immundum, lapidesque alios reponi pro
his, qui ablati fuerint, & luto alio liniri
domum. Sin autem postquam eruti sunt
lapides, & pulvis erasus, & alia terra li-
ta, ingressus sacerdos viderit reversam le-
pram, & parietes * aspersos maculis, le-
pram est perseverans, & immunda domus:
quam statim destruent, & lapides ejus ac
ligna, atque universum pulverem proji-
cient extra oppidum in locum immun-
dum. Qui intraverit domum quando clau-
sa est, immundus erit usque ad vesperum,
& qui dormierit in ea, & comederit quip-

* Vulg. leprosa.

* Vulg. respersos.

A piam, lavabit vestimenta sua. Quod si
introierit sacerdos, & viderit lepram non
crevisse in domo, postquam denuo lita
fuerit, purificabit eam, reddita sanitate,
& in purificationem ejus sumet duos pas-
seres, lignumque cedrinum, & vermicu-
lum atque hyssopum, & immolato uno
passere in vase fictili super aquas vivas,
tollet lignum cedrinum, & hyssopum,
& coccum & passerem vivum, & tinget
omnia in sanguine passeris immolati, at-
B que in aquis viventibus, & asperget do-
mum septies purificabitque eam tam in
sanguine passeris quam in aquis viventi-
bus, & in passere vivo, lignoque cedri-
no & hyssopo atque vermiculo. Quum-
que dimiserit passerem avolare in agrum
libere, orabit pro domo, & jure mun-
dabitur. Ista est lex omnis lepræ & per-
cussuræ, lepræ vestium, & domorum,
cicatricis & erumpentium papularum, lu-
centis maculæ, & in varias species co-
C loribus immutatis, ut possit sciri quo
tempore mundum quid, vel immundum
sit.

Loquutusque est Dominus ad Mosen & VIII. T. & B.
Aaron, dicens: Loquimini filiis Israel, & XXV. C.
dicite eis: Vir, qui patitur fluxum semi- Cap. 15.
nis, immundus erit. Et tunc judicabitur
huic vitio subjacere, quum per momenta
singula adhæserit carni illius, atque con-
creverit fœdus humor. Omne stratum, in
quo dormierit, immundum erit, & ubi-
D quumque sederit. Et si quis hominum te-
tigerit lectum ejus, lavabit vestimenta
sua, & ipse lotus aqua, immundus erit
usque ad vesperum. Si sederit ubi ille se-
derat, & ipse lavabit vestimenta sua, &
lotus aqua, immundus erit usque ad ves-
perum. Qui tetigerit carnem ejus lavabit
vestimenta sua, & ipse lotus aqua im-
mundus erit usque ad vesperum. Si sali-
vam hujuscemodi homo jecerit super eum,
qui mundus est, lamovabit vestimenta
E sua, & lotus aqua, immundus erit usque
ad vesperum. Sagma super quod sederit,
immundum erit, & quidquid sub eo
fuerit qui fluxum seminis patitur, pollu-
tum erit usque ad vesperum. Qui por-
taverit horum aliquid, lavabit vestimen-
ta sua, & ipse lotus aqua, immundus
erit usque ad vesperum. Omnis quem te-
tigerit qui talis est, non lotis ante ma-
nibus, lavabit vestimenta sua, & lo-
F tus aqua, immundus erit usque ad ves-
perum. Vas fictile quod tetigerit, *
confringetur: vas autem ligneum lava-
bitur aqua. Si sanatus fuerit qui hu-
juscemodi sustinet passionem, numera-
bit septem dies post emundationem sui,
& lo-

* h. fluxum seminis patiens, confringetur.

& lotis vestibus ac toto corpore in aquis viventibus, erit mundus. Die autem octavo sumet duos turtures, aut duos pullos columbæ, & veniet in conspectum Domini ad ostium tabernaculi testimonii, dabitque eos sacerdoti, qui faciet unum pro peccato, & alterum in holocaustum: rogabitque pro eo coram Domino, ut emundetur a fluxu seminis sui. Vir, de quo egreditur semen coitus, lavabit aqua omne corpus suum: & immundus erit usque ad vesperum. Vestem & pellem, quam habuerit, lavabit aqua, & immunda erit usque ad vesperum. Mulier, cum qua coierit,

XXVI. C. lavabitur aqua, & immunda erit usque ad vesperum. Mulier, quæ * redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit usque ad vesperum: & in quo dormierit, vel sederit diebus separationis suæ, polluetur. Qui tetigerit lectum ejus, lavabit vestimenta sua: & ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum. Omne vas, super quod illa sederit, quisquis attigerit, lavabit vestimenta sua: & * lotus aqua, pollutus erit usque ad vesperum. Si coierit cum ea vir tempore sanguinis menstrualis, immundus erit septem diebus: & omne stratum, in quo dormierit, polluetur. Mulier, quæ patitur multis diebus fluxum sanguinis non in tempore menstruali, vel quæ post menstruum sanguinem fluere non cessat, quamdiu huic subjacet passioni, immunda erit quasi sit in tempore menstruo. Omne stratum in quo dormierit, & vas in quo sederit, pollutum erit. Quiquumque tetigerit ea, lavabit vestimenta sua, & ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum. Si steterit sanguis, & fluere cessaverit, numerabit septem dies purificationis suæ: & octavo die offeret pro se sacerdoti duos turtures, vel duos pullos columbæ ad ostium tabernaculi testimonii: qui unum faciet pro peccato, & alterum in holocaustum, rogabitque pro ea coram Domino, & pro fluxu immunditiæ ejus. Docebitis ergo filios Israel, ut caveant immunditiam, & non moriantur in sordibus suis, quum polluerint tabernaculum meum, quod est inter eos. Ista est lex ejus, qui patitur fluxum seminis, & qui polluitur coitu, & quæ menstruis temporibus separatur, vel quæ jugi fluit san-

* h. Mulier quæ [illegible] aritur fluxum sanguinis.

* Vulg. addit *ipse*.

A guine, & hominis, qui dormierit cum ea.

IX. T. & R. XXXVII. C. Cap. 16. Loquutusque est Dominus ad Mosen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti sunt: & præcepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod est in velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum) nisi hæc ante fecerit.

B Vitulum offeret pro peccato, & arietem in holocaustum. Tunica linea vestietur, feminalibus lineis verenda celabit: accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti: hæc enim vestimenta sunt sancta: quibus cunctis, quum lotus fuerit, induetur. Suscipietque ab universa multitudine filiorum Israel duos hircos pro peccato, & unum arietem in holocaustum. Quumque obtulerit vitulum, & oraverit pro se & pro domo sua, duos hircos sta-

C re faciet coram Domino in [a] ostio tabernaculi testimonii: mittens super utrumque sortes; sortem unam Domino, & alteram * [b] capro emissario: cujus sors exierit Domino, offeret illum pro peccato: cujus autem in caprum emissarium, statuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces super eum, & emittat illum * in solitudinem. His rite celebratis, offeret vitulum, & rogans pro se & pro domo sua, immolabit eum. Assumtoque thu-

D ribulo, quod de prunis altaris impleverit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum, ultra velum intrabit in sancta: [c] ut positis super ignem aromatibus coram Domino nebula eorum & vapor * operiat oraculum, quod est super testimonium, & non moriatur. * Tollet quoque de sanguine vituli, & asperget digito septies [d] contra propitiatorium ad Orientem. Quumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem ejus intra velum, sicut præceptum est de san-

E guine vituli, ut aspergat * e regione oraculi, & expiet Sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, & prævaricationibus eorum, cunctisque peccatis. Juxta hunc ritum faciet [e] tabernaculo testimonii, quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum. Nullus hominum sit in tabernaculo [f] testimonii, quando pontifex ingreditur in Sanctuarium, ut

a
b
* h. & alteram crudeli Dei.
* h. Lazazei in solitudinem.
c
* ms. *operiet*.
* h. Tollet quoque de sanguine vituli, & asperget super propitiatorium ad Orientem, & coram propitiatorio asperget septies.
d
* h. ut aspergat eo super propitiatorium & coram propitiatorio.
e
f

a Vetustissimæ quædam membranæ, quæ ex deperdito Veronensi ms. [illegible] uperant, quibus in hoc & subsequen[illegible] capitulum [illegible] inferius nonnulla contulimus, heic [illegible] ralerent *in ostia*.

b P[illegible] in. a que Urb[illegible] as [illegible] T *super utrumque sortem, unam* & [illegible] Quod [illegible] *cap* [illegible] *mis*[illegible]. Scholiastes vero ti[illegible] *ud Dei* [illegible] s לעזאזל, *laazazel*, [illegible] ositio est [illegible] uju[illegible] loci [illegible] retes.

c Veronenses Membranæ, *& positis*. Mox in Codic. Urbin. verba *coram Domino desiderantur*.

d Palat. ms. heic quoque interserit *coram Domino*.

e Urbinas ms *in tabernac[illegible]o*, haud bene: sed mox temere magis Veronenses Membranæ *sortium*, pro *sordium* contra sacri textus fidem obtrudunt.

f Vocem *testimonii* heic reticent [illegible] ss. vulgatique libri, quæ tamen in Hebræo est מועד.

ut roget pro se & pro domo sua, & pro universo cœtu Isral, donec egrediatur. Quum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se [a], & sumtum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua ejus per gyrum: aspergatque digito septies, & purificet & sanctificet illud ab immunditiis filiorum Israel. Postquam emundaverit Sanctuarium, & tabernaculum, & altare, tunc offerat hircum viventem, & posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & universa delicta atque peccata eorum: quæ imprecans capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in desertum. Quumque portaverit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in deserto, revertetur Aaron in tabernaculum testimonii, & depositis vestibus, quibus prius indutus erat, quum intraret Sanctuarium, relictisque ibi, lavabit carnem suam in loco sancto, induetur que vestimentis suis. Et postquam egressus obtulerit holocaustum suum ac plebis, rogabit tam pro se quam pro populo: & adipem, qui oblatus est pro peccatis, adolebit super altare. Ille vero, qui dimiserit caprum * emissarium, lavabit vestimenta sua & corpus aqua, & sic ingredietur in castra. Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorum sanguis [b] illatus est, ut in Sanctuario expiatio compleretur, asportabunt foras castra, & comburent igni tam pelles quam carnes eorum & fimum: & quiquumque combusserit ea, lavabit vestimenta sua & carnem aqua, & sic ingredietur in castra. Eritque vobis hoc

XXVIII. C. legitimum sempiternum: Mense septimo, decima die mensis, affligetis animas vestras, nullumque facietis opus, sive indigena, sive advena, qui peregrinatur inter vos. In hac die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris: [c] coram Domino mundabimini. Sabbathum enim requietionis est, & affligetis animas vestras religione perpetua. Expiabit autem sacerdos, qui unctus fuerit, & cujus initiatæ manus, ut sacerdotio fungatur pro patre suo: induetur que stola linea & vestibus sanctis, & expiabit Sanctuarium & tabernaculum testimonii atque altare, sacerdotes quoque & universum populum. Eritque hoc vobis legitimum sempiternum, ut oretis pro filiis Israel, & pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur sicut præceperat Dominus Mosi.

* in Latino habet, emissarius: in Hebræo habet, ad Azazel, quod interpretatur crudelis.

Et loquutus est Dominus ad Mosen, X. T. XXVIII. C. Cap. 17.
dicens: Loquere Aaron & filiis ejus, & cunctis filiis Israel, & dices ad eos: Iste est sermo, quem mandavit Dominus, dicens: Homo quilibet de domo Israel, si occiderit bovem aut ovem, sive capram, in castris, vel extra castra, & non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit: quasi sanguinem fuderit, sic peribit de medio populi sui. Ideo offerre debent sacerdoti filii Israel hostias suas, quas occidunt in agro, ut sanctificentur Domino ante ostium tabernaculi testimonii, & immolent eas hostias pacificas Domino. Fundetque sacerdos sanguinem super altare Domini ad ostium tabernaculi testimonii, & adolebit adipem in odorem suavitatis Domino: & nequaquam ultra immolabunt hostias suas dæmonibus, cum quibus fornicati sunt. Legitimum sempiternum erit illis & posteris eorum. Et ad ipsos dices: Homo de domo Israel, & de advenis qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum sive victimam, & ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo suo. Homo quilibet XXX. C.
de domo Israel, & de advenis, qui peregrinantur inter [d] vos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & disperdam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est: & ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, & sanguis pro animæ piaculo sit. Idcirco dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem, nec ex advenis, qui peregrinantur inter vos. Homo quiquumque de filiis Israel, & de advenis, qui peregrinantur apud vos, si venatione atque aucupio ceperit feram vel avem, quibus vesci licitum est, fundat sanguinem ejus, & operiat illum * terra. Anima enim omnis carnis in sanguine est: unde dixi filiis Israel. Sanguinem universæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est: & quiquumque comederit illum, interibit. Anima XXXI. C.
quæ comederit morticinum, vel captum a bestia, tam de indigenis, quam de

* fi. pulvere.

a Heic quoque addit Palatin. *& pro domo sua*, contra Hebræi textus fidem. Tum Veronenses Membranæ, *& sumto sanguine vituli &c. aspergerque digito septies, & expiet & sanctificat.* Palatin. mss. *aspergensque .... expiet*, & *sanctificetur*, Urbinas postremo hoc uno verbo abludit, *sanctificet*.

b Perperam Palatin. ms. *sanguis oblatus est*. Vulgatus Interpres, *illatus est in Sanctuarium, ut expiatio compleretur &c.*

c Tacet Urbinas ms. verba *coram Domino*.

d Palatin. ms. pluresque alii apud Martian. *inter eos*; juxta Hebr. בתוכם *in medio eorum*.

de advenis, lavabit vestimenta sua & se-
metipsum aqua, & contaminatus erit us-
que ad vesperum: & hoc ordine mun-
dus fiet. Quod si non laverit vestimenta
sua, nec corpus, portabit iniquitatem
suam.
X. B. Loquutus est Dominus ad Mosen, di-
xxxii. C. cens: Loquere filiis Israel, & dices ad
Cap. 18. eos: Ego Dominus Deus vester, juxta *
* h. opera. consuetudinem terræ Ægypti, in qua ha-
* h. opera. bitastis, non facietis: & juxta * mo-
rem regionis Chanaan, ad quam ego in-
troducturus sum vos, non agetis, nec in
legitimis eorum ambulabitis. Facietis ju-
dicia mea, & præcepta mea servabitis,
* h. ut ambuletis in eis. * & ambulabitis in eis. Ego Dominus
Deus vester. Custodite leges meas atque
judicia, quæ faciens homo, vivet in
eis. Ego Dominus. Omnis homo ad
* h. carnis suæ. proximam * sanguinis sui non accedet,
ut revelet turpitudinem ejus. Ego Do-
minus. Turpitudinem patris tui & turpi-
tudinem matris tuæ non discooperies:
mater tua est. Non revelabis turpitudi-
nem ejus. Turpitudinem uxoris patris tui
non discooperies: turpitudo enim patris
tui est. Turpitudinem sororis tuæ ex pa-
tre, sive ex matre, quæ domi vel foris
genita est, non revelabis. Turpitudinem
filiæ filii tui vel neptis ex filia non reve-
labis: quia turpitudo tua est. Turpitudi-
* h. quam peperit patri tuo non revelabis, soror tua est. nem filiæ uxoris patris tui, quam * pe-
perit patri tuo, & est soror tua, non re-
velabis. Turpitudinem sororis patris tui
non discooperies: quia * caro est patris
* h. propinqua. tui. Turpitudinem sororis matris tuæ
* Vulg. tacet *tui*. non revelabis, eo quod * caro sit matris
tuæ. Turpitudinem patrui * tui non re-
* h. *Uxor patrui tui est*. velabis, nec accedes ad uxorem ejus, quæ
* tibi affinitate conjungitur. Turpitudi-
nem nurus tuæ non revelabis, quia uxor
filii tui est, nec discooperies ignominiam
ejus. Turpitudinem uxoris fratris tui
non revelabis: quia turpitudo fratris tui
* h. mulieris & filiæ ejus. est. Turpitudinem * uxoris tuæ & filiæ
ejus non revelabis. Filiam filii ejus, &
filiam filiæ illius non sumes, ut reveles
* h. propinquæ. ignominiam ejus: quia * caro illius
sunt, & talis coitus incestus est. Soro-
rem uxoris tuæ in pellicatum illius non
accipies, nec revelabis turpitudinem ejus,
adhuc illa vivente. Ad mulierem quæ
patitur menstrua, non accedes, nec re-
velabis fœditatem ejus. Quum uxore pro-
ximi tui non coibis, nec seminis com-
mistione maculaberis. De semine tuo non
dabis, ut consecretur idolo Moloch, nec

A pollues nomen Dei tui. Ego Dominus.
Quum masculo non commisceberis coitu XXXIII. C.
femineo, quia abominatio est. Quum
omni pecore non coibis, nec maculaberis
cum eo. Mulier non succumbet jumen-
to, nec miscebitur ei: quia scelus est.
Nec polluamini in omnibus his, quibus * h. non
contaminatæ sunt * universæ gentes, quas habet.
ego ejiciam ante conspectum vestrum, &
quibus polluta est terra: cujus ego scele-
ra visitabo, ut evomat habitatores suos.
B Custodite legitima mea atque judicia, &
non faciatis ex omnibus abominationibus
istis, tam indigena quam colonus, qui
peregrinantur apud vos. Omnes enim ex-
secrationes istas fecerunt accolæ terræ, qui
fuerunt ante vos, & polluerunt eam.
Cavete ergo, ne & vos similiter evo-
mat, quum paria feceritis, sicut evomuit
gentem, quæ fuit ante vos. Omnis ani-
ma, quæ fecerit de abominationibus istis
quidpiam, peribit de medio populi sui.
C Custodite mandata mea. Nolite facere
quæ fecerunt ii, qui fuerunt ante vos,
& ne polluamini in eis. Ego Dominus
Deus noster.
Loquutusque est Dominus ad Mosen, XI. T.
dicens: Loquere ad omnem cœtum filio- XXXIV. C.
rum Israel, & dices ad eos: Sancti esto- Cap. 19.
te: quia ego sanctus sum, Dominus Deus
vester. Unusquisque matrem *, & pa- * Vulg. addit *suam*.
trem suum timeat. Sabbatha mea custo-
dite. Ego Dominus Deus vester. Nolite
D converti ad idola, nec deos conflatiles fa-
ciatis vobis. Ego Dominus Deus vester.
Si immolaveritis hostiam pacificorum
Domino, * ut sit placabilis, eo die quo
fuerit immolata, comedetis eam, & die * h. si immolaveritis hostiam pacificorum voluntarie immolate, & eo die quo fuerit immolata vescetur & die altero.
altero: quidquid autem residuum fuerit
in diem tertium, igne comburetis. Si
quis post biduum comederit ex ea, pro-
fanus erit, & impietatis reus. Portabit
iniquitatem suam, quia sanctum Domi-
ni polluit, & peribit anima illa de po-
E pulo suo. Quum messueris segetes ter-
ræ tuæ, non * tondebis usque ad so- XXXV. C. * h. Quum messueris segetes terræ tuæ, non metes totum agrum sed partem relinques.
lum superficiem terræ: nec remanentes
spicas colliges. Neque in vinea tua ra-
cemos & grana decidentia congregabis,
sed pauperibus & peregrinis carpenda di-
mittes. Ego Dominus Deus vester. Non
facietis furtum. Non mentiemini, nec XXXVI. C.
a decipiat unusquisque proximum suum. a
Non perjurabis in nomine meo, nec * h. violabis.
F * pollues nomen Dei tui. Ego Domi- XXXVII. C.
nus. Non facies calumniam proximo tuo, * h. nec fraude,
nec * vi opprimes eum. Non morabi- XXXVIII. C.
tur

a Urbinas ms. *nec decipiet*. Mox fidejussor pro Hieronymiana translatione est Hesychius in hunc Levitici locum: *Non prophanabitis nomen Domini Dei vestri, quod*, inquit, *Hieronymi translatio edidit, Non pollues Dei tui*.

* Vulg. addit *tui*. tur opus mercenarii * apud te usque ma- A
XXXIX. C. ne. Non maledices surdo, Nec coram
XL. C. cæco pones offendiculum: Sed timebis
XLI. C. Deum tuum, (* quia) ego (* sum)
*h non habet. Dominus. Non facies quod iniquum est,
XLII. C. * nec injuste judicabis. Nec consideres
* h. quod iniquum est in judicio. personam pauperis, nec honores vultum
potentis. Juste judica proximo tuo.
XLIII. C. Non eris criminator, nec susurro in
XLIV. C. * populis. Non stabis contra sangui-
* Vulg. *populo*. nem proximi tui. Ego Dominus. Non B
XLV. oderis fratrem tuum in corde tuo, sed
XLVI. C. publice argue eum, ne habeas super
illo peccatum. Non quæres ultionem,
nec memor eris injuriæ civium tuo-
rum. Diliges * amicum tuum sicut
XLVII. C. te ipsum. Ego Dominus. * Leges meas
* h. proximum. custodite. Jumenta tua non facies coi-
*h legitima mea. re cum alterius generis animantibus.
XLVIII. C. Agrum tuum non seres diverso semine.
XLIX C. Veste quæ ex duobus texta est, non
L. C. indueris. Homo si dormierit cum mu- C
* h. quæ sit ancilla & alligata viro. liere coitu seminis, quæ sit ancilla *
etiam nubilis, & tamen pretio non re-
demta, nec libertate donata: vapula-
bunt ambo, & non morientur, quia
non fuit libera. Pro delicto autem suo
offeret Domino ad ostium tabernaculi
testimonii arietem: orabitque pro eo
sacerdos, & pro delicto ejus coram Do-
mino, & repropitiabitur ei, dimitte-
turque peccatum. Quando ingressi fue- D
ritis terram, & plantaveritis in ea li-
gna pomifera, auferetis præputia eorum:
poma quæ germinant, immunda erunt
* h. tribus annis. vobis *, nec edetis ex eis. Quarto au-
tem anno omnis fructus eorum sactifica-
bitur laudabilis Domino. Quinto autem
anno comedetis fructus, congregantes po-
ma quæ proferunt. Ego Dominus Deus
vester. Non comedetis cum * sanguine.
* h. super sanguinem. Non augurabimini, nec observabitis so-
LI. C. mnia. Neque in rotundum attondebitis E
comam: nec radetis barbam. Et su-
per mortuo non incidetis carnem vestram
neque figuras aliquas & stigmata facie-
LII. C. tis vobis. Ego Dominus. Nec prostituas
filiam tuam, ne contaminetur terra, &
impleatur piaculo. Sabbatha mea custo-
dite, & Sanctuarium meum metuite. E-
go Dominus. Ne declinetis ad * magos,
LIII. C. nec ab ariolis aliquid sciscitemini, ut
* h. Pithones. polluamini per eos. Ego Dominus Deus F
LIV. C. vester. Coram cano capite consurge, &
honora personam senis: & time Domi-
LV C. num Deum tuum. Ego sum Dominus.
* h. non habet. Si habitaverit advena in terra vestra,
* h. ne circumveniatis eum. (& * moratus fuerit inter vos) ne *

exprobretis ei: sed sit inter vos quasi
indigena: & diligetis eum quasi vosmet-
ipsos: fuistis enim & vos advenæ in ter-
ra Ægypti. Ego Dominus Deus vester.
Nolite facere iniquum aliquid in judicio, LVI. C.
in regula, in pondere, in mensura. Sta-
tera justa, & æqua (sint) pondera, ju-
stus modius, æquusque sextarius *. Ego *h. sunt vobis.
Dominus Deus vester, qui eduxi vos de
terra Ægypti. Custodite omnia præcepta
mea, & universa judicia, & facite ea.
Ego Dominus.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, XII. T.
dicens: Hæc loqueris filiis Israel: Ho- LVII. C.
mo de filiis Israel, & de advenis qui *Cap. 20.*
habitant in Israel, si quis dederit de se-
mine suo idolo Moloch, morte moriatur:
populus terræ lapidabit eum. Et ego po-
nam faciem meam contra illum: succi-
damque eum de medio populi sui, eo
quod dederit de semine suo Moloch, &
contaminaverit Sanctuarium meum, ac * * h. violaverit.
polluerit nomen sanctum meum: Quod si
negligens populus terræ, & quasi parvi-
pendens imperium meum dimiserit ho-
minem qui dedit de semine suo Moloch,
nec voluerit eum occidere: ponam faciem
meam super hominem illum, & cogna-
tionem ejus, succidamque & ipsum, &
omnes qui consenserunt ei ut fornicare-
tur cum Moloch, de medio populi sui.
Anima, quæ declinaverit ad * magos & XI. B. LXIII. C.
ariolos, & fornicata fuerit cum eis, po- * h. Pythones.
nam faciem meam contra eam, & inter-
ficiam illam de medio populi sui. San-
ctificamini & estote sancti, [a] quia * (&)
ego (sanctus sum) Dominus Deus ve- [a]
ster. Custodite præcepta mea, & facite * h. non habet.
ea: Ego Dominus qui sanctifico vos.
Qui maledixerit patri suo, & matri, LIX. C.
morte moriatur: patri, matrique ma-
ledixit, sanguis ejus sit super eum. Si
mœchatus quis fuerit cum uxore alte- LX. C.
rius, & adulterium perpetraverit cum
conjuge proximi sui, morte moriantur LXI. C.
mœchus & adultera. Qui dormierit LXII. C.
cum noverca sua, & revelaverit igno-
miniam patris sui, morte moriantur
ambo: sanguis eorum sit super eos. Si LXIII. C.
quis dormierit cum nuru sua, uterque
moriatur, quia scelus operati sunt: san-
guis eorum sit super eos. Qui dormie-
rit cum masculo, coitu femineo, uter- LXIV. C.
que operatus est nefas, morte moriantur: * h. igni comburentur.
sit sanguis eorum super eos. Qui supra
uxorem filiam, duxerit matrem ejus, sce- tam ipse quam ille.
lus operatus est: vivus ardebit * cum
eis, nec permanebit tantum nefas in me-
dio

[a] Verba uncinis inclusa, & *sanctus sum*, Urbinas ms. cum Hebræo & Vulgata rectius ignorat.

LXV. C. dio vestri. Qui cum jumento & pecore A
coierit, morte moriatur : pecus quoque
LXVI. C. occidite. Mulier quæ succubuerit cuilibet jumento, simul interficietur cum
LXVII. C. eo : sanguis eorum sit super eos. Qui
acceperit sororem suam, filiam patris
sui, vel filiam matris suæ, & viderit
turpitudinem ejus, illaque conspexerit
fratris ignominiam : nefariam rem operati sunt : occidentur in conspectu populi sui, eo quod turpitudinem suam
mutuo revelaverint, & portabunt iniqui- B
LXVIII. C. tatem suam. Qui coierit cum muliere
in fluxu menstruo, & revelaverit turpitudinem ejus, ipsaque aperuerit fontem
sanguinis sui, interficientur ambo de
medio populi sui. Turpitudinem materteræ & amitæ tuæ non discooperies : qui
*h. propinquæ. hoc fecerit, ignominiam * carnis suæ
nudavit, portabunt ambo iniquitatem
suam. Qui coierit cum uxore * patrui,
vel avunculi sui, & revelaverit ignominiam cognationis suæ, portabunt am- C
bo peccatum suum : absque liberis morientur. Qui duxerit uxorem fratris sui,
rem facit illicitam, turpitudinem fratris sui revelavit : absque liberis erunt.
Custodite * leges meas, atque judicia,
& facite ea : ne & vos evomat terra
quam intraturi estis, & habitaturi. Nolite ambulare in legitimis nationum,
quas ego expulsurus sum ante vos. Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus
sum eas. Vobis autem loquor : Possidete terram eorum, quam dabo vobis in D
hæreditatem, terram fluentem lacte &
melle. Ego Dominus Deus vester, qui
separavi vos a cæteris populis. Separate
ergo & vos jumentum mundum ab immundo, & avem mundam ab immunda :
ne polluatis animas vestras in pecore, &
in avibus, & cunctis quæ moventur in
terra, & quæ vobis ostendi esse polluta.*
Et eritis mihi sancti, quia sanctus ego
sum Dominus, & separavi vos a cæteris E
LXIX. C. populis, ut essetis mei. Vir, sive mulier,
in quibus phithonicus, vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur. Lapidibus
obruent eos : sanguis eorum sit super illos.

XIII. T. LXX. C. *Cap. 21.* Dixit quoque Dominus ad Mosen : Loquere ad sacerdotes filios Aaron, & dices ad eos : Ne contaminetur sacerdos in
mortibus civium suorum, nisi tantum in
consanguineis, ac propinquis, id est, su- F
per matre, & patre, & filio, ac filia,
fratre quoque, & sorore virgine, quæ
non est nupta viro : sed nec in principe
populi sui contaminabitur. Non * radent
caput, nec barbam, neque in carnibus
suis facient incisuras. Sancti erunt Deo

* h. Qui coierit cum uxore patrui sui, & revelaverit ignominiam ejus, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis morientur.
* h. legitima mea.
*Vulg. tacet *Et*
* h. non radent in capite *suo calvitium, nec barbam tondent.*

suo, & non * polluent nomen ejus : incensum enim Domini, * &) panes Dei
sui offerunt, & ideo sancti erunt. Scortum & vile prostibulum non * ducet uxorem, nec eam quæ repudiata est a marito : quia consecratus est Deo suo, * &
panes propositionis offert. Sit ergo sanctus quia sanctus ego sum, Dominus, qui
sanctifico * vos. Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, & violaverit nomen patris sui, flammis exuretur. Pontifex, id est, sacerdos maximus inter fratres suos, super cujus caput fusum est unctionis oleum, & cujus manus in sacerdotium consecratæ sunt, vestitusque est
sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet : & ad
omnem mortuum non ingredietur omnino. Super patre quoque, suo & matre
non contaminabitur. Nec egredietur de
sanctis, ne * polluat Sanctuarium Dei sui,
* quia oleum sanctæ unctionis * Dei sui
super eum est. Ego Dominus. Virginem
ducet uxorem : Viduam autem & repudiatam, & sordidam, atque meretricem
non accipiet, sed puellam de populo suo :
* nec commisceat stirpem generis sui vulgo gentis suæ : quia ego Dominus qui
sanctifico eum. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens : Loquere ad Aaron : Homo de semine tuo per familias LXXII. C.
suas qui habuerit maculam, non offeret
panes Deo suo, nec accedet ad ministerium ejus : si cæcus fuerit, si claudus, si
vel parvo, vel grandi, vel torto, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus,
si albuginem habens in oculo, si jugem
scabiem, si impetiginem in corpore, vel
herniosus. Omnis qui habuerit maculam
de semine Aaron sacerdotis, non accedet offerre hostias Domino, nec panes
Deo suo : vescetur tamen panibus, qui offeruntur in Sanctuario : ita dumtaxat, ut
intra velum non ingrediatur, nec accedat
ad altare, quia maculam habet, & contaminare non debet Sanctuarium meum.
Ego Dominus qui sanctifico eos. Loquutus est ergo Moses ad Aaron *, & filios
ejus, & ad omnem Israel, cuncta quæ
fuerant sibi imperata.

Loquutus quoque est Dominus ad Mosen, dicens : Loquere ad Aaron & ad LXXIII. C. *Cap. 22.*
filios ejus, ut caveant ab his quæ consecrata sunt filiorum Israel, & * non
contaminent nomen sanctificatorum mihi, quæ ipsi offerunt. Ego Dominus.
Dic ad eos, & ad posteros eorum : Omnis homo, qui accesserit de stirpe vestra
ad ea quæ consecrata sunt, & quæ obrulerunt filii Israel Domino, in quo est immundi-

* h. violabunt.
* h. non habet.
* Vulg. *docent. & sequente, consecrati sunt, & offerunt. Sit ergo Sancti &c.*
* h. sanctifica itaque eum quia panes propositionis Dei sui offert.
LXXI. C.
* Vulg. cu.
* h. violet.
* h. quia corona olei unctionis Dei sui super eum est
* Vulg. *Domini, & tacet sui.*
* h. nec commisceat semen suum sicut vulgus gentis suæ.
XII. B.
* h. ut non contaminent nomen sanctum meum in his quæ sanctificata sunt ibi. Ego Dominus.

munditia, peribit coram Domino. Ego
sum Dominus. Homo de semine Aaron,
qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum
seminis, non vescetur de his quæ sancti-
* h. donec curetur. Anima, quæ tetigerit immundum super mortuo.
ficata sunt mihi, donec * sanetur. Qui
tetigerit immundum super mortuo, & ex
quo egreditur semen quasi coitus, & qui
tangit reptile, & quodlibet immundum,
cujus tactus est sordidus, immundus e-
rit usque ad vesperum, & non vescetur
his quæ sanctificata sunt, sed quum la-
verit carnem suam aqua, & occubuerit
sol, tunc mundatus vescetur de sanctifi-
catis, quia cibus illius est. Morticinum
& captum a bestia non comedent, nec
* h. Observent custodias meas.
* h. violaverint.
* Vulg. vos.
polluentur in eis. Ego sum Dominus. *
Custodiant præcepta mea, ut non sub-
jaceant peccato, & moriantur in San-
ctuario, cum * polluerint illud. Ego Do-
minus qui sanctifico * eos. Omnis alie-
nigena non comedet de sanctificatis, in-
quilinus sacerdotis & mercenarius non
vescentur ex eis. Quem autem sacerdos
emerit & qui vernaculus domus ejus fue-
rit, hi comedent ex eis. Si filia sacer-
dotis cuilibet ex populo nupta fuerit,
de his quæ sanctificata sunt, & de pri-
mitiis non vescetur, sin autem vidua, &
repudiata, & absque liberis reversa fue-
rit ad domum patris sui: sicut puella
consueverat, aletur cibis patris sui. O-
mnis alienigena comedendi ex eis non
habet potestatem. Qui comederit de san
ctificatis per ignorantiam, addet quin-
tam partem cum eo quod comedit, &
dabit sacerdoti in Sanctuarium. Nec con-
taminabunt sanctificata filiorum Israel,
quæ offerunt Domino: ne forte susti-
neant iniquitatem delicti sui, quum san-
ctificata comederint. Ego Dominus qui
XIV. T. sanctifico eos. Loquutusque est Dominus
LXXIV. C. ad Mosen, dicens: Loquere ad Aaron &
filios ejus, & ad omnes filios Israel, di-
cesque ad eos: Homo de domo Israel,
& de advenis qui habitant apud vos, qui
obtulerit oblationem suam, vel vota sol-
vens, vel sponte offerens, quidquid illud
obtulerit in holocaustum Domini, ut of-
feratur per vos, masculus immaculatus
erit ex bobus, & ex ovibus, & ex ca-
pris: si maculam habuerit, non offeretis,
neque erit acceptabile: homo qui obtule-
rit victimam pacificorum Domino, vel
vota solvens, vel sponte offerens, tam
de bobus quam de ovibus, immaculatum
offeret, ut acceptabile sit: omnis ma-
cula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si
fractum, si cicatricem habens, si papulas,
aut scabiem, vel impetiginem non offe-
retis ea Domino, neque adolebitis ex eis

A super altare Domini. Bovem & ovem *,
aure & cauda amputatis, voluntarie of-
ferre potes, votum autem ex his solvi
non potest. Omne animal quod vel con-
tritis, vel tunsis, vel sectis ablatisque te-
sticulis est, non offeretis Domino, & in
terra vestra hoc omnino ne faciatis. De
* h. bovem & ovem, quæ generaliter plus minusve habuerit, voluntarie offerre potes.
manu alienigenæ non offeretis * panes Deo
vestro, & quidquid aliud dare voluerit:
quia corrupta, & maculata sunt omnia,
B non suscipietis ea. Loquutusque est Do-
minus ad Mosen, dicens: Bos, ovis &
capra, quum genita fuerint, septem die-
bus erunt sub ubere matris suæ: die au-
tem octavo, & deinceps offerri poterunt
Domino. Sive illa bos, sive illa ovis,
non immolabuntur una die cum fetibus
suis. Si immolaveritis hostiam pro gra-
* h. De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro de omnibus istis, quia corrupta & maculata sunt omnia; non suscipietis ea.
tiarum actione Domino, ut possit esse LXXV. C.
placabilis, * eodem die comedetis eam,
non remanebit * quidquam in mane alte-
* h. eodem die comedetur.
* h. non remanebit ex ea quidquam in mane.
C rius diei. Ego Dominus. Custodite manda-
ta mea, & facite ea. Ego Dominus. Ne
polluatis nomen meum sanctum, ut sancti-
ficer in medio filiorum Israel. Ego Dominus
qui sanctifico vos, & eduxi de terra Ægy-
pti, ut essem vobis in Deum. Ego Dominus.
Loquutusque est Dominus ad Mosen, XIII B.
dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad LXXVI. C.
eos: Hæ sunt feriæ Domini, quas voca- Cap. 23.
bitis sanctas: Sex diebus facietis opus:
D dies septimus, quia sabbathi requies est,
vocabitur sanctus. Omne opus non facie-
tis in eo: sabbathum Domini est in cun-
ctis habitationibus vestris. Hæ sunt ergo LXXVII. C.
feriæ Domini sanctæ, quas celebrare de-
betis temporibus suis. Mense primo, quar-
tadecima die mensis ad vesperum Phase
Domini est, & quintadecima die mensis
hujus, solemnitas azymorum Domini est.
Septem diebus azyma comedetis. Dies
primus erit vobis celeberrimus, sanctus-
E que: omne opus servile non facietis (*
in eo) sed offeretis sacrificium in igne LXXVIII. C.
Domino septem diebus. Dies autem se-
ptimus erit celebrior & sanctior nullum-
que servile opus facietis *. Loquutusque
* h. non habet.
* Vulg. addit in eo.
est Dominus ad Mosen, dicens: Loque-
re filiis Israel, & dices ad eos: Quum
ingressi fueritis terram, quam ego dabo
vobis, & messueritis segetem, feretis ma-
nipulos spicarum, primitias messis vestræ,
F ad sacerdotem: qui elevabit fasciculum
coram Domino, ut acceptabile sit pro
vobis, altero die Sabbathi, & sanctifi-
cabit illum: Atque in eodem die quo
manipulus consecratur, cædetur agnus
immaculatus, anniculus in holocaustum
Domini. Et libamenta offerentur cum
eo, duæ decimæ similæ conspersæ oleo
in

in incensum Domini, odoremque suavissimum: liba quoque vini, quarta pars hin. Panem, & Polentam, & * pultes non comedetis ex segete, usque ad diem, qua offeretis ex ea Deo vestro. Præceptum est sempiternum in generationibus, cunctisque habitaculis vestris. Numerabitis ergo ab altero die Sabbathi, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, usque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est, quinguaginta dies, & sic offeretis sacrificium novum Domino ex * omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos anniculos, & vitulum de armento unum, & arietes duos, & erunt in holocaustum cum libamentis suis, in odorem suavissimum Domino. Facietis & hircum * pro peccato, duosque agnos anniculos hostias pacificorum. Quumque elevaverit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, * cedent in usum ejus. Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque sanctissimum: omne opus servile non facietis in eo. Legitimum sempiternum erit in cunctis habitaculis, & generationibus vestris. Postquam autem * messueritis segetem terræ vestræ, non secabitis eam usque ad solum: nec remanentes spicas colligetis, sed pauperibus & peregrinis dimittetis eas. Ego sum Dominus Deus vester. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens:

XV. T. LXXIV. C. Loquere filiis Israel: Mense septimo, prima die mensis, erit vobis sabbathum, memoriale, clangentibus tubis, & vocabitur sanctum; omne opus servile non facietis (* in eo,) & offeretis holocaustum Domino. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus: affligetisque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum Domino. Omne opus * non facietis in tempore diei hujus: quia dies propitiationis est, ut propitietur vobis Dominus Deus vester. Omnis anima, quæ afflicta non fuerit in die hoc, peribit de populis suis, & quæ operis quidpiam fecerit, delebo eam de populo suo. Nihil ergo operis facietis (* in eo:) legitimum sempiternum erit vobis in cunctis generationibus, & habitationibus vestris. Sabbathum requietionis est, & * affligetis animas vestras die nono mensis: a vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbatha vestra. Et loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel: A quintodecimo die mensis hujus septimi erunt feriæ tabernaculorum septem diebus Domino. Dies primus vocabitur celeberrimus atque sanctissimus: omne opus servile non facietis * in eo. Et septem diebus offeretis holocausta Domino, dies quoque octavus erit celeberrimus atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino: est enim cœtus atque collectæ: omne opus servile non facietis (* in eo.) Hæ sunt feriæ Domini, quas vocabitis celeberrimas atque sanctissimas, offeretisque in eis oblationes Domino, holocausta & libamenta juxta ritum uniuscujusque diei: exceptis sabbathis Domini, donisque vestris, & quæ offeretis ex voto, vel quæ sponte tribuetis Domino. A quinto decimo ergo die mensis septimi, quando congregaveritis omnes fructus terræ vestræ celebrabitis ferias Domini septem diebus. Die primo & die octavo erit sabbathum, id est requies. Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, spathulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætamini coram Domino Deo vestro. Celebrabitisque solennitatem ejus septem diebus per annum. Legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in * umbraculis septem diebus. Omnis, qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis, ut discant posteri vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, quum educerem eos de terra Ægypti. Ego Dominus Deus vester. Loquutusque est Moses super solennitatibus Domini ad filios Israel.

Et loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum, ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter, extra velum testimonii in tabernaculo * fœderis. Ponet eas Aaron a vespere usque in mane coram Domino, cultu rituque perpetuo in generationibus vestris super candelabrum mundissimum ponentur semper in conspectu Domini. Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim * panes, qui singuli habebunt duas decimas: quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues, & pones super eos thus lucidissimum, ut sit pani in monimentum oblationis Domini. Per singula sabbatha

*h. spicam teneram.
* l. Ex habitaculis vestris offeretis panes primitiarum duos.
* h. caprarum.
* h. sanctitas erunt Domino ad sacerdotem.
* Et quum messueritis segetem.
* h. non habet.
* Vulg. addit servile.
* h. non habet.
* h. Affligetis animas vestras die nona mensis
ad vesperam, a vespera usque.
* h. non habet.
* non habet.
* tabernaculis.
LXXX. C. Cap. 24.
* h. testimonii.
* h. placentas.

* h. præparabuntur. batha * mutabuntur coram Domino ſu-
ſcepti a filiis Iſrael fœdere ſempiterno:
eruntque Aaron & filiorum ejus, ut co-
medant eos in loco ſancto: quia Sanctum
Sanctorum eſt de ſacrificiis Domini jure
XVI. T. XIV. B. perpetuo. Ecce autem egreſſus filius mu-
LXXXI. C. lieris Iſraelitidis, quem pepererat de viro
Ægyptio inter filios Iſrael, jurgatus eſt
in caſtris cum viro Iſraelita. Quumque
* h. Non habet, Dei, nec, ei. blaſphemaſſet nomen * Dei, & maledi-
xiſſet ei, adductus eſt ad Moſen, (voca-
batur autem mater ejus Solomith, filia
Dibri de tribu Dan. Miſeruntque eum in
carcerem, donec noſſent quid juberet Do-
minus. Qui loquutus eſt ad Moſen, di-
cens: Educ blaſphemum extra caſtra, &
ponant omnes, qui audierunt, manus
ſuas ſuper caput ejus, & lapidet eum po-
pulus univerſus: Et ad filios Iſrael loque-
ris: Homo, qui maledixerit Deo ſuo,
portabit peccatum ſuum, & qui blaſphe-
maverit nomen Domini, morte moriatur:
lapidibus opprimet eum omnis multitudo,
ſive ille civis, ſive peregrinus fuerit.
* h. non habet, Domini. Qui blaſphemaverit nomen * Domini,
morte moriatur. Qui percuſſerit, & oc-
LXXXII. C. ciderit hominem, morte moriatur. Qui
percuſſerit animal, reddat vicarium, id
eſt, animam pro anima. Qui irrogave-
rit maculam cuilibet civium ſuorum: ſi-
cut fecit, ſic fiat ei: fracturam pro fra-
ctura, oculum pro oculo, dentem pro
dente reſtituet, qualem inflixerit macu-
lam, talem ſuſtinere cogetur. Qui per-
cuſſerit jumentum, reddet aliud. Qui per-
cuſſerit hominem, punietur. Æquum
judicium ſit inter vos, ſive peregrinus,
* h. fuerit. ſive civis * peccaverit: quia ego ſum Do-
minus Deus veſter. Loquutuſque eſt Mo-
ſes ad filios Iſrael, & eduxerunt eum,
qui blaſphemaverat, extra caſtra, ac lapi-
dibus oppreſſerunt. Feceruntque filii Iſrael
ſicut præceperat Dominus Moſi.

Cap. 25. Loquutuſque eſt Dominus ad Moſen
in monte Sinai, dicens: Loquere filiis
Iſrael, & dices ad eos: Quando ingreſſi
* h. a terra. fueritis terram quam ego dabo vobis, a
ſabbathizet * ſabbathum Domino. Sex
annis ſeres agrum tuum, & ſex annis pu-
tabis vineam tuam, colligeſque fructus
ejus: ſeptimo autem anno ſabbathum e-
rit terræ, requietionis Domini: agrum
non ſeres, & vineam non putabis. Quæ
* h. Et uvas quas vinea ſponte attulerit non colliges quaſi vindemiam. ſponte gignet humus, non metes, & * u-
vas primitiarum tuarum non colliges qua-
ſi vindemiam: annus enim requietionis
terræ eſt: ſed erunt vobis in cibum, ti-

A bi & ſervo tuo, ancillæ tuæ & mercena-
rio tuo, & advenæ qui peregrinan-
tur apud te: jumentis tuis & pecori-
bus, omnia quæ naſcuntur, præbebunt ci-
bum. Numerabis quoque tibi ſeptem heb-
domadas annorum, id eſt, ſeptem ſepties,
quæ ſimul faciunt annos quadraginta no-
vem: & clanges buccina menſe ſeptimo,
decima die menſis propitiationis tempore
in univerſa terra veſtra. Sanctificabiſque
annum quinquageſimum, & vocabis re-
B miſſionem cunctis habitatoribus terræ tuæ:
ipſe eſt enim jubilæus. Revertetur homo
ad poſſeſſionem ſuam, & unuſquiſque re-
diet ad familiam priſtinam: quia jubilæ-
us eſt & quinquageſimus annus. Non ſe-
retis, neque metetis ſponte in agro naſ-
centia, & * primitias vindemiæ non col- * h. & vineam non vindemiabitis, ſed in agro ſtatim comedetis.
ligetis, ob ſanctificationem jubilæi, ſed
ſtatim oblata comedetis. Anno jubilæi
redient omnes ad poſſeſſiones ſuas. Quan-
do vendes quidpiam civi tuo, vel emes
C ab eo, ne contriſtes fratrem tuum, ſed
juxta numerum annorum jubilæi emes ab
eo, & juxta ſupputationem frugum ven-
det tibi. Quanto plures anni remanſerint
poſt jubilæum, tanto creſcet & pretium:
& quanto minus temporis numeraveris,
tanto minoris & emtio conſtabit. Tem-
pus enim frugum vendet tibi. Nolite aſ-
fligere contribules veſtros, ſed timeat u-
nuſquiſque Deum ſuum, quia ego Domi-
nus Deus veſter. Facite præcepta mea,
& judicia cuſtodite, & implete ea, ut
D habitare poſſitis in terra abſque ullo pa-
vore, & gignat vobis humus fructus
ſuos, quibus veſcamini uſque ad ſatu-
ritatem, nullius impetum formidantes.
Quod ſi dixeritis: Quid comedemus an-
no ſeptimo, ſi non ſeverimus, neque col-
legerimus fruges noſtras? Dabo benedictio-
nem meam vobis anno ſexto, & faciet
fructus trium annorum: feretiſque anno
octavo, & comedetis veteres fruges uſque
ad nonum annum: donec nova naſcantur,
E edetis vetera. Terra quoque non vendetur
in perpetuum: quia mea eſt, & vos ad-
venæ & * coloni mei eſtis. Unde cuncta * h. & coloni apud me.
regio poſſeſſionis veſtræ ſub redemtionis
conditione vendetur. Si attenuatus frater LXXXIII. C
tuus vendiderit poſſeſſiunculam ſuam, &
voluerit propinquus ejus poteſt redimere
quod ille vendiderat. Sin autem non habue-
rit proximum, & ipſe pretium ad redimen-
dum potuerit invenire: computabuntur fru-
ctus ex eo tempore quo vendidit, & quod
F reliquum eſt, reddet emtori, ſicque

a Noſtri mſſ. *ſabbathizate*. Hebræus ad verbum *ſabbathizet terra*. Vulgati *ſabbathizes* dumtaxat.

recipiet possessionem suam. Quod si non
invenerit manus ejus, ut reddat pretium,
habebit emtor quod emerat, usque ad
*Vulg. redibit annum jubilæum. In ipso enim omnis
venditio * redit ad dominum & ad posses-
sorem pristinum. Qui vendiderit domum
intra urbis muros, habebit licentiam re-
dimendi, donec unus impleatur annus.
Si non redemerit, & anni circulus fue-
rit evolutus, emtor possidebit eam, & po-
steri ejus in perpetuum, & redimi non
poterit etiam in jubilæo. Sin autem in
villa fuerit domus, quæ muros non ha-
bet, agrorum jure vendetur. Si ante re-
demta non fuerit, in jubilæo revertetur
ad dominum. Ædes Levitarum, quæ in
urbibus sunt, semper possunt redimi:
si redemtæ non fuerint, in jubilæo re-
vertentur ad dominos, quia domus ur-
bium Levitarum pro possessionibus sunt
inter filios Israel. Suburbana autem eo-
rum non veneant, quia possessio sempi-
terna est. Si attenuatus fuerit frater tuus,
& infirmus manu, & susceperis eum qua-
si advenam & peregrinum, & vixerit te-
cum, ne accipias ab eo usuram, nec am-
plius quam dedisti. Time Deum tuum,
ut vivere possit frater tuus apud te. Pe-
cuniam tuam non dabis ei ad usuram,
& frugum superabundantiam non exiges.
Ego Dominus Deus vester, qui eduxi
vos de terra Ægypti, ut darem vobis
LXXXIV. terram Chanaan, & essem vester Deus.
Si paupertate compulsus vendiderit se ti-
bi frater tuus, non eum opprimes servi-
tute famulorum, sed quasi mercenarius
* h. tecum. & colonus erit, usque ad annum jubilæ-
um operabitur apud te, & postea egredie-
tur cum liberis suis, & revertetur ad co-
gnationem & ad possessionem patrum suo-
rum, mei enim servi sunt, & ego eduxi
eos de terra Ægypti. Non veneant con-
ditione servorum: ne affligas eum per
potentiam, sed metuito Deum tuum.
Servus & ancilla sint vobis de nationibus,
quæ in circuitu vestro sunt. Et de adve-
nis, qui peregrinantur apud vos, vel qui
ex his nati fuerint in terra vestra, hos ha-
bebitis famulos: & hæreditario jure trans-
mittetis ad posteros, ac possidebitis in æ-
ternum. Fratres autem vestros filios Is-
rael ne opprimatis per potentiam. Si in-
valuerit apud vos manus advenæ atque pe-
* h. unus ex fratribus suis redimet eum, aut patruus, aut patruelis, aut quilibet consanguineus cognationis suæ. regrini, & attenuatus frater tuus vendi-
derit se ei, aut cuiquam de stirpe ejus: post
venditionem potest redimi. Qui voluerit *
ex fratribus suis, redimet eum, & patruus,
& patruelis, & consanguineus, & affinis.
Sin autem & ipse potuerit, redimet se, sup-

A putatis dumtaxat annis a tempore ven-
ditionis suæ usque ad annum jubilæum:
& pecunia, qua venditus fuerat, juxta
annorum numerum & rationem merce-
narii supputata. Si plures fuerint anni
qui remanent usque ad jubilæum, secun-
dum hos reddet & pretium. Si pauci,
ponet rationem cum eo juxta annorum
numerum, & reddet emtori quod reli-
quum est annorum, quibus ante servivit
mercedibus imputatis: non affliget eum
B violenter in conspectu tuo. Quod si per
hæc redimi non potuerit, anno jubilæo
egredietur cum liberis suis. Mei enim
servi sunt filii Israel, quos eduxi de terra
Ægypti.
Ego Dominus Deus vester: Non facie- LXXXV C.
tis vobis * idolum & sculptile, nec titu- Cap. 26. * h……
los erigetis, nec insignem lapidem pone-
tis in terra vestra, ut adoretis eum. Ego LXXXVI. C.
enim sum Dominus Deus vester: Custo-
dite sabbatha mea, & pavete ad Sanctua-
C rium meum. Ego Dominus. Si in præ- LXXXVII. C. XV. B.
ceptis meis ambulaveritis, & mandata
mea custodieritis, & feceritis ea, dabo
vobis pluvias temporibus suis, & terra
gignet germen suum, & pomis arbores
replebuntur. Apprehendet messium tritu-
ra vindemiam, & vindemia occupabit se-
mentem: & comedetis panem vestrum in
saturitate, & absque pavore habitabitis in
terra vestra: Dabo pacem in finibus ve-
stris, dormietis, & non erit qui exterre-
at. Auferam malas bestias: & gladius non
D transibit terminos vestros. Persequemini
inimicos vestros, & corruent coram vobis:
persequentur quinque de vestris centum
alienos: & centum de vobis decem mil-
lia: cadent inimici vestri in conspectu ve-
stro gladio. Respiciam vos, & crescere
faciam: multiplicabimini, & firmabo pa-
ctum meum vobiscum. * Et comedetis
vetustissima veterum, & vetera novis su-
pervenientibus projicietis. Ponam taber-
naculum meum in medio vestri, & non
E abjeciet vos anima mea. * Et ambulabo
inter vos, & ero vester Deus, vosque e-
ritis populus meus. Ego Dominus LXXXVIII. C.
Deus vester: qui eduxi vos de terra Æ-
gyptiorum, ne serviretis eis, & qui con-
fregi catenas cervicum vestrarum, ut
F incederetis erecti. Quod si non audieritis
me, nec feceritis omnia præcepta mea:
si spreveritis * leges meas, & judicia mea
contemseritis, ut non faciatis ea quæ a * h. legitima mea.
me constituta sunt, & ad irritum per-
ducatis pactum meum: ego quoque hæc
faciam vobis: Visitabo vos velociter in
egestate & ardore, qui conficiat oculos
vestros,

vestros, & consumat animas vestras. Fru- A
stra feretis sementem, quæ ab hostibus
devorabitur. Ponam faciem meam con-
tra vos, & corruetis coram hostibus ve-
stris, & subjiciemini his qui oderunt vos,
fugietis, nemine persequente. Sin autem
nec sic obedieritis mihi, addam correptio-
nes vestras septuplum propter peccata ve-
stra, & conteram superbiam duritiæ ve-
stræ. Daboque cælum vobis desuper sicut
ferrum, & terram æneam. Consumetur
incassum labor vester, non proferet ter- B
ra germen, nec arbores poma præbebunt.
Si ambulaveritis ex adverso mihi, nec
volueritis audire me, addam plagas ve-
*Vulg. tacet usque. stras * usque in septuplum propter pecca-
ta vestra: emittamque in vos bestias a-
gri, quæ consumant vos, & pecora ve-
stra, & ad paucitatem cuncta redigant,
desertæque fient viæ vestræ. Quod si nec
sic volueritis recipere disciplinam, sed
ambulaveritis ex adverso mihi: ego quo-
que contra vos adversus incedam, & per- C
cutiam vos septies propter peccata vestra,
inducamque super vos gladium ultorem
fœderis mei. Quumque confugeritis in
urbes, mittam pestilentiam in medio ve-
stri, & trademini in hostium manibus,
postquam confregero baculum panis ve-
stri: ita ut decem mulieres in uno cli-
*h. Et vertetur panis vester ad pondus. bano coquant panes, & * reddant eos ad
pondus: & comedetis, & non saturabi-
mini. Sin autem nec per hæc audieritis
me, sed ambulaveritis contra me: & e- D
go incedam adversum vos in furore con-
*h. septies. trario, & corripiam vos * septem pla-
gis) propter peccata vestra, ita ut co-
medatis carnes filiorum vestrorum & fi-
liarum vestrarum, destruam excelsa vestra,
*Vugl. tacet vestra. & simulacra * vestra confringam. Cadetis
inter ruinas idolorum vestrorum, & abo-
minabitur vos anima mea, intantum ut
urbes vestras redigam in solitudinem, &
deserta faciam Sanctuaria vestra, nec re-
cipiam ultra odorem suavissimum. Dis- E
perdamque terram vestram, & stupebunt
super eam inimici vestri, quum habitato-
res ilius fuerint. Vos autem dispergam in
gentes, & evaginabo post vos gladium,
eritque terra vestra deserta, & civitates
vestræ dirutæ. Tunc placebunt terræ sab-
batha sua cunctis diebus solitudinis suæ:
quando fueritis in terra hostili, sabbathi-
zabit, & requiescet in sabbathis solitudinis
suæ, eo quod non requieverit in sabbathis
vestris quando habitabatis in ea. Et qui F
de vobis remanserint, dabo pavorem in
cordibus eorum in regionibus hostium,
terrebit eos sonitus folii volantis, & ita
fugient quasi gladium: cadent, nullo per-
sequente, & corruent singuli super fratres
suos quasi bella fugientes, nemo vestrum
inimicis audebit resistere. Peribitis inter
gentes, & hostilis vos terra consumet.
Quod si & de iis aliqui remanserint, ta-
bescent in iniquitatibus suis, in terra ini-
micorum suorum, & propter peccata pa-
trum suorum & sua affligentur: donec
confiteantur iniquitates suas, & majorum
suorum, quibus prævaricati sunt in me,
& ambulaverunt ex adverso mihi. Ambu-
labo igitur & ego contra eos, & inducam
illos in terram hostilem, donec erubescat
incircumcisa mens eorum: tunc orabunt
pro impietatibus suis. Et recordabor fœ-
deris mei, quod pepigi cum Jacob, & I-
saac, & Abraam. Terræ quoque memor
ero: quæ quum relicta fuerit ab eis, com-
placebit sibi in sabbathis suis, patiens so-
litudinem propter illos. Ipsi vero roga-
bunt pro peccatis suis, eo quod abjece-
rint judicia mea, & * leges meas despexe- *h. legitima
rint. Et tamen etiam quum essent in ter-
ra hostili, non penitus abjeci eos, neque
sic despexi, ut consumerentur, & irritum
facerem pactum meum cum eis. Ego e-
nim sum Dominus Deus eorum, & recor-
dabor federis mei pristini, quando eduxi
eos de terra Ægypti in conspectu genti-
um, ut essem Deus eorum. Ego Domi-
nus. Hæc sunt præcepta atque judicia &
leges, quas dedit Dominus inter se & in-
ter filios Israel in monte Sinai per ma-
num Mosi.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, XVI. B. LXXXVIII. C. Cap. 27.
dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad
eos: Homo qui votum fecerit, & spopon-
derit animam suam, sub æstimatione da-
bit pretium. Si fuerit masculus a vigesi-
mo anno usque ad sexagesimum annum,
dabit quinquaginta siclos argenti ad men-
suram Sanctuarii: si mulier, triginta. A
quinto autem anno usque ad vigesimum,
masculus dabit viginti siclos: femina de-
cem. Ab uno mense usque ad annum
quintum, pro masculo dabuntur quinque
sicli, pro femina tres. Sexagenarius & ul-
tra masculus dabit quindecim siclos: femi-
na decem. Si pauper fuerit, & æstimatio-
nem reddere non valebit, stabit coram sa-
cerdote, & quantum ille æstimaverit, &
viderit eum posse reddere, tantum dabit. A-
nimal autem quod immolari potest Domino,
si quis voverit * Domino, sanctum erit, & *Vulg. tacet Domino.
mutari non poterit, id est, nec melius ma-
lo, nec pejus bono: quod si mutaverit, &
ipsum quod mutatum est, & illud pro quo
mutatum est, consecratum erit Domino.
Animal autem immundum, quod immo-
lari Domino non potest, si quis voverit, ad-

ducetur ante sacerdotem. Qui judicans utrum bonum an malum sit, statuet pretium. Quod si * dare voluerit is qui offert, addet supra æstimationem quintam partem. Homo si voverit domum suam, & sanctificaverit Domino, considerabit eam sacerdos utrum bona an mala sit, & juxta pretium, quod ab eo fuerit constitutum, venumdabitur: sin autem ille qui voverat, voluerit redimere eam, dabit quintam partem æstimationis supra, & habebit domum. Quod si agrum possessionis suæ voverit, & consecraverit Domino: juxta mensuram sementis æstimabitur pretium: si triginta modiis hordei seritur terra, quinquaginta siclis vendetur argenti. Si statim ab anno * incipientis jubilæi voverit agrum, quanto valere potest, tanto æstimabitur. Sin autem post aliquantulum temporis, supputabit sacerdos pecuniam juxta annorum, qui reliqui sunt, numerum usque ad jubilæum, & detrahetur ex pretio. Quod si voluerit redimere agrum ille qui voverat, addet quintam partem æstimatæ pecuniæ, & possidebit eum. Sin autem noluerit redimere, sed alteri cuilibet fuerit venumdatus, ultra eum qui voverat, redimere non poterit: quia quum jubilæi venerit dies, sanctificatus erit Domino, & possessio consecrata ad jus pertinet sacerdotum. Si ager emtus est, & non de possessione majorum sanctificatus fuerit Domino, supputabit sacerdos juxta annorum numerum usque ad jubilæum, pretium, & dabit ille qui vove-

* h. redimere.

* Vulg. accipientis.

A rat eum, Domino. In jubilæo autem revertetur ad priorem dominum, qui vendiderat eum, & habuerat in sorte possessionis suæ. Omnis æstimatio siclo sanctuarii ponderabitur. Siclus viginti obolos habet. Primogenita, quæ ad Dominum pertinent, nemo sanctificare poterit, & vovere, sive bos, sive ovis fuerit, Domini sunt. Quod si immundum est animal, redimet qui obtulit, juxta æstimationem tuam, & addet quintam partem pretii, si redimere noluerit, vendetur alteri quantoquumque a te fuerit æstimatum. Omne quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum, Sanctum Sanctorum erit Domino. Et omnis consecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur Omnes decimæ terræ, sive de frugibus, sive de pomis] arborum, Domini sunt, & illi sanctificantur. Si quis autem voluerit redimere decimas suas, addet quintam partem earum. Omnium decimarum bovis & ovis (* & capræ,) quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. Non eligetur nec bonum nec malum, nec altero commutabitur, si quis mutaverit, & quod * mutavit & pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino, & non redimetur. Hæc sunt præcepta, quæ mandavit Dominus Mosi ad filios Israel in monte Sinai.

(B, C, D in the gutter.)

* h. non habet.

* Vulg. mutatum est.

Explicit Vajecra, id est, Leviticus.

INCIPIUNT TITULI LIBRI NUMERI
QUI HEBRAICE DICITUR
VAJEDABBER.

I. *Præcepit Dominus Mosi, ut numerum totius populi a viginti annis & supra, omnium virorum, ac principum familiarum describat, excepta tribu Levi, & qualiter castra promoveantur, vel ponantur.*

II. *Descriptio tribus Leviticæ, & ut quis debeat in ministerio Domini officio mancipari.*

III. *Ubi præcepit maculatos extra castra esse, de votis reorum, de aquis zelotypiæ inter uxorem & maritum.*

IV. *De consecratione Nazaræorum & oblationibus eorum: quomodo sacerdotes populum benedicant.*

V. *De dedicatione Tabernaculi, & altaris, & quid per duodecim dies singuli principes tribuum obtulerint. De consecratione Levitarum, & de lucernis contra Aquilonem ponendis, ut mensam panum propositionis respiciant.*

VI. *De primo Pascha in deserto, & secunda eorum, qui primum facere non potue-*

tuerunt: & tubis argenteis ad congregandum populum faciendis.

VII. *Ubi mota sunt castra: cognato suo Moses suadet, ut ad terram promissionis secum pergat. De murmuratione populi, & igne iracundiæ Dei vindicantis in eo. De desiderio populi quærentis carnes, cepas, & cucumeres, & cætera; & nolentium dulcissimum man. De Septuaginta presbyteris prophetantibus, & de coturnicibus ad comedendum eis irascente Deo adductis, & de sepulcris concupiscentiæ.*

VIII. *De murmuratione Aaron & Mariæ, & de lepra ejus. De exploratoribus ad tetram promissionis considerandam missis. De fructuum indiciis allatis. De tentatione populi & pavore, de fide Josue, & Chaleb, de iracundia Dei, ubi per se ipsum jurat nullum ex eis terram promissionis contingere.*

IX. *De spontaneis votis, de primitiis separandis, de anima quæ per ignorantiam, vel superbiam peccat. De homine ligna colligente, qua sententia debuit Deo imperante bercelli. De fimbris in angulis palliorum.*

X. *De certamine Dathan, Core, & Abiron, & de interitu eorum. Populus contra Mosen & Aaron pro eis murmuratus est. Ubi ira exiit a Domino, & populum percutere cepit, & Aaron thuribulum cum thymiamate offerens prohibuerit vastatorem. De virgis duodecim, & virga Aaron frondescente.*

XI. *De custodia Tabernaculi, quod ad sacerdotem pertinet. De primogenitis redimendis, & de decimis decimandis.*

XII. *De vitula rufa, quæ extra castra mactatur. De expiatione, de aqua contradictionis & morte Mariæ.*

XIII. *Moses nuntios mittit ad Edom transitum petens, & prohibitus est. De morte Aaron in monte Hor, & Eleazaro successore filio ejus. De serpente æneo, & nuntiis ad Seon regem Amorræorum directis.*

XIV. *De Balaac rege, & Balam ariolo, ubi asina loquuta est, & quomodo econtrario benedixerit populo Israel.*

XV. *Populus initiatus Belphegor. Jubet Dominus principes populi suspendi in patibulis. De scorto Madianitide, & vindicta Phinees. De bello Madianitis illato, & populo iterum numerato. De filiabus Salphaad hæreditatem quærentibus. De Mosi morte prædicta, & Josue ordinato successore ejus.*

XVI. *De ritu sacrificii matutini, & holocausti faciendi per singulos menses, qui sibi anno vertente succedunt. De oblatione in Pentecoste, de oblationibus mensis tubarum, & votis mulierum.*

XVII. *De interfectione Madianitarum, & præda eorum. De petitione Rubenitarum & Gaaditarum, ut in eadem terra animalium merito sortes suscipiant, & concessione Mosi.*

XVIII. *Hic profectionum loca commemorat, & in quibus locis fixerint tentoria.*

XIX. *Dominus præcipit qualiter terram repromissionis sorte dividant, & unaquæque tribus cujus loci debeat fine concludi.*

XX. *Ubi jubetur urbes in fugitivorum præsidia separari, & qui sint qui debeant præsidio confoveri. Filii filiorum Joseph Mosen interpellant pro filiabus Salphaad; ne hæreditate donante in alia tribu conjugia sortiantur, ne sortium confusio fiat, & aliorum possessio ad alteros transeat, & præceptæ sunt in tribu sua quibus voluissent conjugia sociari.*

Expliciunt Tituli Numeri.

INCPIUNT BREVES LIBRI NUMERI.

I. *Recognitio duodecim tribuum facta a Mose & Aaron; & [a] duodecim principibus, a viginti annis & supra præter Levitas, DC. III. & DL*

II. *Jubet Dominus tribum Levi non numerari: ut ipsi Tabernaculo deserviant, & ministrent.*

III. *Jubet Dominus ut ordinate procedant per domus paternas, & per turmas suas.*

IV. *De progenie Mosis, & Aaron, & filiorum ejus, qui ad sacerdotium uncti sunt.*

V. *Levitas dicit Dominus adjungi Aaron, eo quod sibi acceperit eos pro omnibus primogenitis Israel.*

VI. Le-

[a] Unus Palatin. ms. & duodecim Tribus Principibus a triginta & supra, præter Levitas DCIV. & DL.

VI. *Levitæ dinumerantur a mense uno & supra, duo millia ducenti & septuaginta quattuor.*

VII. *Omnem primogenitum filiorum Israel a mense uno & supra jussit Dominus dinumerari.*

VIII. *Filios Caath jubet Dominus portare arcam, & mensam, & altare, & ut non tangant sancta, ne moriantur.*

IX. *Filios Gerson jubet portare tabernaculum & lora.*

X. *Filios Merari capita Tabernaculi, & seras & columnas, & bases, omnes portantes opus Tabernaculi octo millia quingenti octoginta.*

XI. *Jubet Dominus ejici de castris omnem immundum.*

XII. *De muliere, quæ latenter fuerit adulterata.*

XIII. *De iis, qui votum voverint castitatis.*

XIV. *Quomodo benedicant populum sacerdotes.*

XV. *Ungit Moses Tabernaculum, & principes munera offerunt.*

XVI. *Singuli per singulos dies duodecim principes munera sua Mosi offerunt.*

XVII. *De candelabro, & lucernis.*

XVIII. *De Levitis purificatis ad ministerium Tabernaculi.*

XIX. *A viginti quinque annis Levitas accedere ad ministrandum, & a quinquaginta recedere.*

XX. *Anno secundo ex Ægypto in primo mense jubet Dominus celebrari Pascha.*

XXI. *Perfectum est Tabernaculum, & nubes texit illud in die, & ignis in nocte.*

XXII. *Præcedente nube, ex præcepto Domini promovebant, & consistebant.*

XXIII. *De tubis argenteis ad promovenda castra.*

XXIV. *In secundo anno, secundo mense promovent omnes filii Israel castra.*

[a] XXV. *Hobab [a] cognatum suum hortatur Moses venire secum.*

XXVI. *Promoverunt de monte Domini, & arca Testamenti præcedebat eos.*

XXVII. *Murmuravit populus, & ignis consumit aliquos ex ipsis.*

XXVIII. *Flevit populus, petentes carnes: & dixit Moses ad Dominum: Non potero solus ferre populum istum.*

XXIX. *Dixit Dominus Mosi: Convoca ad me septuaginta viros seniores, & dabo eos tibi in auxilium.*

XXX. *Tulit Dominus ab spiritu Mosi, & posuit super seniores, & prophetaverunt.*

XXXI. *Misit Dominus gregem coturnicum in castra, & percussit ex populo viginti tria millia virorum.*

XXXII. *Aaron & Maria male loquuti sunt de Mose, & Maria [b] percussa est lepra, & fuit extra castra septem diebus.* [b]

XXXIII. *Mittit Moses speculatores duodecim, singulos de singulis tribubus, qui reversi miserunt terrorem in populo. Chaleb autem exhortabatur populum, ut ascenderent adversus eos.*

XXXIV. *Murmuravit populus dicens: Demus [c] nobis ducem, & revertamur in Ægyptum.* [c]

XXXV. *Iratus est Dominus, & dixit, percutere populum, & deprecatus est Moses Dominum, & propitius factus est eis.*

XXXVI. *Jurat Dominus non introducere eos in terram promissionis pro eo quod murmuraverint.*

XXXVII. *De holocausto & sacrificio.*

XXXVIII. *Primitias panis terræ quam ingressi fuerint, jubet sibi offerri Dominus.*

XXXIX. *Eum qui colligit ligna in Sabbatho, jubet Dominus lapidari.*

XL. *De fimbriis faciendis.*

XLI. *De Core, Dathan, & Abiron, & ducentis quinquaginta principibus.*

XLII. *Dixit Dominus delere omnem synagogam, & deprecati sunt Moses & Aaron pro populo, & glutivit terra [d] Dathan & Abiron, & consumsit ignis ducentos quinquaginta ferentes incensum.* [d]

XLIII. *Exiit ira a facie Domini, & fragor factus est, & mortui sunt ex populo quattuordecim millia septingenti, pro eo quod murmuraverunt adversus Mosen & Aaron.*

XLIV. *De virga Aaron quæ floruit, & ut desinat populus murmurare, ne moriantur.*

XLV. *Tribum Levi jubet servire Tabernaculo, & custodire, & ad vasa sancta ne accedant.*

XLVI. *Levitas jubet accipere decimas, & ex ipsis decimas offerre.*

XLVII. *Vaccam cremari in cineres ad aquam sparsionis.*

XLVIII. *Mortua est Maria in deserto: murmuravit populus pro aqua, & percussit Moses petram virga dicens: [e] Numquid de petra hac producemus vobis aquam? & exiit aqua multa. Dominus dixit ad Mosen, & Aaron, non inducetis vos populum istum in terram, quam dedi eis.* [e]

XLIX.

[a] Idem ms. *generum suum*, pro *cognatum*.
[b] In Palat. ms. *perfusa est*, pro *percussa*.
[c] Bis effert Palat. ms. verba, *Demus nobis ducem, demus nobis ducem*.
[d] Interserit Palat. ms. heic nomen, *Chore*.
[e] Quæ subsequuntur hujus capituli verba, ms. Palat. ignorat.

XLIX. *Mittit Moses ad regem Edon, ut transirent per ipsum, & ille noluit.*

L. *Jubet Dominus Mosi, ut vestiat Eleazarum stolam patris sui Aaron* [a] *in Or monte, & ut Aaron moriatur ibi.*

LI. *Rex Arad belligeravit adversus Israel, Domino prohibente, & subditi sunt ei.*

LII. *Murmuravit populus, & immisit eis Dominus colubros mortis.*

LIII. *Profecti ambulant per desertum, & misit Moses ad Seon, ut transirent per fines ejus, & noluit Seon, sed venit ad pugnam,* [b] *& occidit eum Israel.*

LIV. *Exiit Og rex in obviam Israel ad pugnam, & fecit ei sicut fecit Seon regi Amorraeorum.*

LV. *Balaac rex Moab misit ad Balaam, ut veniret, & malediceret Israel: & obviavit illi Angelus evaginato gladio, & volebat occidere eum.*

LVI. *Fornicati sunt ex populo cum Madianitis, & occidit Phinees Zamri cum Madianite, & mortui sunt ex populo viginti quattuor millia.*

LVII. *Dicit Dominus ad Mosen ut percutiat Madianitas.*

LVIII. *Praecepit Dominus Mosi, a* [c] *vigesimo anno & supra considerari populum: & numerati sunt sexcenta millia, & mille septingenti triginta.*

LIX. *Filii Levi, ex quibus Amram, & uxor ejus Jochabed (quae peperit Aaron & Mosen & Mariam) qui considerati sunt ab uno mense, & supra viginti tria millia.*

LX. *Accepit Moses Jesum filium Nave, & imposuit super eum manus coram omni populo, sicut constituit illi Dominus.*

LXI. *Dicit Dominus Mosi, ut praecipiat populo de sacrificiis & hostiis offerendis.*

LXII. *Quae in die Paschae offerri debeant, ostendit.*

LXIII. *Quae in Pentecoste.*

LXIV. *Quae in mense septimo per dies septem.*

LXV. *Votum quod voverit quis non praetermittendum.*

LXVI. *Dicit Dominus Mosi, ut faciat vindictam in Madianitas, & commiserunt contra Madian, & occiderunt omnem masculinum eorum.*

LXVII. *Filii Ruben & Gad petierunt a Mose terram* [d] *intra Jordanem dicentes: mulieres nostras & pecora nostra relinquemus hic, & nos praecedemus ante populum armati & ordinati.*

LXVIII. *Diverticula filiorum Israel ex quo profecti sunt ex Aegypto.*

LXIX. *Dicit Dominus ut disperdant omnes* [e] *inhabitantes in Chanaan: quod si residui fuerint, esse sudes in oculis eorum.*

LXX. *Novem tribubus & dimidiae tribui Manasse terram Chanaam jubet Dominus dividi in sortem.*

LXXI. *Nomina hominum, qui dispertiant filiis Israel terram Chanaan.*

LXXII. *Civitates significat, quae dantur Levitis, vel quae sint in refugium.*

LXXIII. *In civitatibus refugiorum, quibus caussis perpetrantes homicidia confugere debeant, ostendit.*

LXXIV. *De filiabus Salphaad jubetur, ut sint in tribu plebis patris sui.*

Expliciunt Breves Libri Numeri.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI NUMERI

Qui Hebraice dicitur

VAJEDABBER.

I. *De Levitis non numerandis.*

II. *De castris constituendis.*

III. *Progenies Aaron.*

IV. *Levitae obsequio Aaron dati.*

V. *Levitas pro primogenitis Israel datos.*

VI. *Numerus Levitarum.*

VII. *Consideratio primogenitorum.*

VIII. *Redemtio primogenitorum pro Levitis.*

IX. *De servitio filiorum Caath.*

X. *Levitas a triginta annis usque ad quinquagesimum ministrare.*

XI. *De servitio filiorum Gerson.*

XII. *De servitio filiorum Merari.*

XIII. *Ubi leprosi de castris ejiciuntur.*

XIV.

[a] Haec quoque, *in Or monte* &c. nescit Palat. codex.
[b] Rursum haec, *& occidit eum Israel* in Palat. ms. sicuti & tertio ab hoc capitulo postrema illa verba, *& volebat occidere eum*, desiderantur.
[c] Palat. ms. *a tricesimo anno.*
[d] Idem ms. *trans Jordanem.*
[e] Pro *Chanaan*, praefert ms. Palat. *Moab.*

XIV. *De peccatis negligentiæ.*
XV. *Primitias sacerdotum esse.*
XVI. *De Zelotypis.*
VVII. *Qui votum vovit castitatis.*
XVIII. *Ubi Deus jubet quomodo benedicantur filii Israel.*
XIX. *Principes vehicula offerentes. Munera principum.*
XX. *Aræ dedicatio.*
XXI. *De candelabro.*
XXII. *De purificatione Levitarum.*
XXIII. *De primogenitis.*
XXIV. *De Levitarum ordinatione.*
XXV. *A quo tempore ætatis, & usque quo Levitæ in Tabernaculo deserviunt.*
XXVI. *De Pascha.*
XXVII. *De immundis, qui Pascha celebrare non potuerunt.*
XXVIII. *Quomodo promoveantur.*
XXIX. *De tubis ad Moysen.*
XXX. *Profectio prima a monte Sina.*
XXXI. *Cognato suo Moyses proficisci secum suadet.*
XXXII. *Ubi murmurat populus, & igne percussus oburitur.*
XXXIII. *Desideria carnium, & peponum, & ceparum.*
XXXIV. *De manna.*
XXXV. *Moyses ad Deum pro carnibus.*
XXXVI. *De septuaginta senioribus, qui acceperunt de spiritu ejus.*
XXXVII. *Maria & Aaron adversum Moysen murmurant.*
XXXVIII. *Ubi misit Moyses considerare terram, & de botro, & malo.*
XXXIX. *Moses satisfacit pro populo.*
XL. *Ubi murmuravit synagoga adversus Deum, & vindictam sumserunt. Comminatio quod in eremo morituri essent a viginti annis & supra.*
XLI. *Ubi moriuntur, qui terræ detraxerunt exploratores.*
XLII. *Ubi populus montem ascendere prohibetur ad Amalec.*
XLIII. *Deprecatio sacrificiorum.*
XLIV. *De primitiis.*
XLV. *De Synagoga si nolens peccaverit.*
XLVI. *De peccato superbiæ.*
XLVII. *De eo qui lignum colligit sabbatho.*
XLVIII. *De Core, Dathan, Abiron, & cætera.*
XLIX. *De arulis & thuribulis.*
L. *De virga, quæ floruit.*
LI. *Dominus ad Aaron, de sacerdotio & Levitis.*
LII. *De portionibus sacerdotum, quæ sunt ex oblationibus populi.*
LIII *De sacerdotibus & Levitis, nihil debere habere.*
LIV. *Pecunias debere dare Levitas ex decimis suis.*
LV. *De Purificatione aquæ sparsionis, & immundum tangentibus, & aqua.*
LVI. *Maria defuncta.*
LVII. *De aqua contradictionis.*
LVIII. *Ubi non est populus admissus transire per filios Edom.*
LIX. *Ubi Aaron moritur.*
LX. *Ubi populus Deo Chananæum devovit.*
LXI. *De serpente æneo.*
LXII. *Ubi Dominus aquam de puteo dedit filiis Israel, & de cantico, quod est dictum super eum.*
LXIII. *Populus Israel pugnat contra regem Moab, & Seon, & Og regem Basan, & expugnavit eos.*
LXIV. *De Balac, & Balaam.*
LXV. *De asina loquente.*
LXVI. *Ubi populus fornicatur.*
LXVII. *Phinees adulteros interficit.*
LXVIII. *Numerus Levitarum.*
LXIX. *Quibus terra dividi jubetur.*
LXX. *De numero filiorum Levi.*
LXXI. *Ubi filiæ Salphaad pro hæreditate Moysen interpellant.*
LXXII. *De successionibus hæreditatis.*
LXXIII. *Ubi Moyses in montem ascendere jubetur.*
LXXIV. *Ubi Jesus a Domino destinatur.*
LXXV. *De sacrificiis agnorum.*
LXXVI. *De sacrificio sabbathi.*
LXXVII. *Sacrificium Neomeniæ.*
LXXVIII. *Sacrificium Paschæ.*
LXXIX. *Sacrificium novorum in Pentecoste.*
LXXX. *Sacrificium mensis septimi.*
LXXXI. *Sacrificium jejunii septimi.*
LXXXII. *Sacrificium Tabernaculorum in mense septimo.*
LXXXIII. *De voto complendo.*
LXXXIV. *De voto feminæ.*
LXXXV. *De vindicta in Madianitas.*
LXXXVI. *Ubi Moyses indignatur propter Madianitas.*
LXXXVII. *De divisionibus prædæ Madianitarum.*
LXXXVIII. *Ubi pars populi hæreditatem petit.*
LXXXIX. *Itinera populi.*
XC. *De idolis confringendis.*
XCI. *De sorte possessionis:*
XCII. *Nomina principum, qui partituri erant terram.*
XCIII. *Præcepta populi, ut Levitis dent civitates & suburbana.*
XCIV. *De civitatibus refugii.*
XCV. *De interfectis.*
XCVI. *Si fortuitu & absque odio quis percusserit proximum suum.*
XCVII. *De filiabus Salphaad, ut proximis nubant.*

Expliciunt Capitula Libri Numeri,

INCIPIT LIBER VAJEDABBER QUI APUD NOS DICITUR NUMERI

I. Titulus. I. Brevis. Caput I.

LOquutusque est Dominus ad Mosen in deserto Sinai in tabernaculo fœderis, prima die mensis secundi, anno altero egressionis eorum ex Ægypto, dicens: Tollite summam universæ congregationis filiorum Israel per cognationes & domos suas, & nomina singulorum, quidquid sexus est masculini a vigesimo anno supra, * omnium virorum fortium ex Israel, & numerabitis eos per turmas suas, tu & Aaron. Eruntque vobiscum principes tribuum ac domorum in cognationibus suis, quorum ista sunt nomina. De Ruben, Elisur filius Sedeur. De Simeon, Selumiel filius Surisaddai. De Juda, Naasson filius Aminadab. De Issachar, Nathanael filius Suar. De Zabulon, Eliab filius Helon. Filiorum autem Joseph, de Ephraim, Elisama filius Ammiud. De Manasse, Gamaliel filius Phadassur. De Benjamin, Abidan filius Gedeoni. De Dan, Aiezer filius Amisaddai. De Aser, Phagahiel filius Achran. De Gad, Eliasaph filius Dehuel. De Nephtali, Ahira filius Henan. Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus & cognationes suas, & capita exercitus Israel: quos tulerunt Moses & Aaron cum omni vulgi multitudine, & congregaverunt primo die mensis secundi, recensentes eos per cognationes, * & domos ac familias, & capita, & nomina singulorum a vigesimo anno & supra, sicut præceperat Dominus. Numeratique sunt in deserto Sinai. De Ruben primogenito Israelis per generationes & familias ac domos suas, & nomina capitum singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno & supra, procedentium ad bellum, quadraginta sex millia quingenti. De filiis Simeon per generationes * suas ac familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina & capita singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno & supra, procedentium ad bellum, quinquaginta novem millia trecenti. De filiis Gad per generationes suas & familias ac domos

* h. omnes bellatores ex Israel.

* h. Domosque familiarum, & nomina singulorum.

* Vulg. tacet suas heic & infra,

A cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis & supra, omnes qui ab bella procederent, quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta. De filiis Juda per generationes & familias ac domos cognationum suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, recensiti sunt septuaginta quattuor millia sexcenti. De filiis Issachar, per generationes & familias ac domos congnationum B suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui ad bella procederent, recensiti sunt quinquaginta quattuor millia quadringenti. De filiis Zabulon per generationes & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, quinquaginta septem millia quadringenti. De filiis Joseph, filiorum Ephraim per generationes & familias ac domos co- C gnationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, quadraginta millia quingenti. Porro filiorum Manasse per generationes & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, triginta duo millia ducenti. De filiis Benjamin per generationes & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt D nominibus singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, triginta quinque millia quadringenti. De filiis Dan per generationes & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, sexaginta duo millia septingenti. De filiis Aser per generationes E & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, quadraginta millia & mille quingenti. De filiis Nephtali per generationes & familias ac domos cognationum

num

num suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno & supra, omnes qui poterant ad bella procedere, quinquaginta tria millia quadringenti. Hi sunt, quos numeraverunt Moses & Aaro, & duodecim principes Israel, singulos per domos cognationum suarum. [a] Fueruntque omnis numerus filiorum Israel per * domos & familias suas a vigesimo anno & supra, qui poterant ad bella procedere, sexcenta tria millia * virorum quingenti quinquaginta. Levitæ autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Tribum Levi noli numerare, nec ponam summam eorum cum filiis Israel: sed constitue eos super tabernaculum testimonii & cuncta vasa ejus, & * quidquid ad cæremonias pertinet. Ipsi portabunt tabernaculum & omnia utensilia ejus, & erunt in ministerio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur. Quum proficiscendum fuerit, deponent Levitæ tabernaculum: quum castrametandum, erigent: quisquis externorum accesserit, occidetur. Metabuntur autem castra filii Israel unusquisque per turmas & cuneos atque exercitum suum. Porro Levitæ per gyrum tabernaculi * figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel, & excubabunt in * custodiis tabernaculi testimonii. Fecerunt ergo filii Israel juxta omnia, quæ præceperat Dominus Mosi.

a

* h semper, pro domos familiarium suarum, habet.

* h. non habet, virorum

II. B.
1. Capitulum.

* h. Et omnem supellectilem ejus.

II. C.
* h. metabuntur.
* h. custodia.

III. B.
Cap. 2.

* h. non habet.

Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens: Singuli per turmas, signa, (* atque vexilla) & domos cognationum suarum, castrametabuntur filii Israel, per gyrum tabernaculi] fœderis. Ad Orientem Judas figet tentoria per turmas exercitus: eritque princeps filiorum ejus Naasson filius Aminadab, & omnis de stirpe ejus summa pugnantium, septuaginta quattuor millia sexcenti. Juxta eum castrametati sunt de tribu Issachar, quorum princeps fuit Nathanael filius Suar. Et omnis numerus pugnatorum ejus, quinquaginta quattuor millia quadringenti. In tribu Zabulon princeps fuit Eliab filius Helon. Omnis de stirpe ejus exercitus pugnatorum quinquaginta septem millia quadringenti. Universi qui in castris Judæ annumerati sunt, fuerunt centum octoginta sex millia quadringenti, & per turmas suas primi egredientur. In castris filiorum Ruben ad meridianam plagam erit princeps Elisur filius Sedeur, &

A cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta sex millia quingenti. Juxta eum castramenti sunt de tribu Simeon: quorum princeps fuit * Selumiel filius Surisaddai. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quinquaginta novem millia trecenti. In tribu Gad princeps fuit Eliasaph] filius [b] * Duel, & cunctus exercitus pugnatorum

B ejus qui numerati sunt, quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta. Omnes, qui recensiti sunt in castris Ruben, centum quinquaginta millia & mille quadringenti quinquaginta per turmas suas: in secundo loco proficiscentur. * Levabitur autem tabernaculum testimonii per officia Levitarum & turmas eorum. Quomodo erigetur, ita & deponetur. Singuli per loca & ordines suos proficiscentur. Ad occidentalem plagam erunt castra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Eli-

C sama filius Ammiud. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta millia quingenti. Et cum eis tribus filiorum Manasse, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadassur. Cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati sunt, triginta duo millia ducenti. In tribu filiorum Benjamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis. Et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui recensiti sunt, trigin-

D ta quinque millia quadringenti. Omnes qui numerati sunt in castris Ephraim, centum octo millia centum per turmas suas: tertii proficiscentur. Ad Aquilonis partem * castrametati sunt filii Dan: quorum princeps fuit Ahiezer filius Amisaddai. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, sexaginta duo millia septingenti. Juxta eum * fixere tentoria de tribu Aser: quorum princeps fuit Phagahiel filius * Achran. Cunctus exercitus pugna-

E torum ejus qui numerati sunt, quadraginta millia & mille quingenti. De tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Henan. Cunctus exercitus pugnatorum ejus, quinquaginta tria millia quadringenti. Omnes qui numerati sunt in Castris Dan, fuerunt centum quinquaginta septem millia sexcenti, & novissimi proficiscentur. Hic numerus filiorum Israel, per domos cognationum suarum & turmas divisi exer-

F citus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. Levitæ autem non sunt numerati inter filios Israel; sic enim * præcepit Dominus Mosi. Fecerunt filii Israel juxta omnia, quæ præceperat Dominus Mosi. Castra-

* Vulg. Salamiel.

b
* h. Rahuel

* h. Levabitur autem tabernaculum testimonii per officia Levitarum in medio Castrorum. Quomodo metabuntur ita proficiscentur singuli & ordines suos.

* h. castrametabuntur.

* h. castrametabuntur.

* Vulg. Ochran.

* Vulg. præceperat.

a Urbinas ms. *Fueruntque omnes filii Israel.* Alias variantes lectiones Martian. affert.

b Verissime adnotatum Hebræo Scholiastæ, in Hebraico esse *Rabuel*, רעואל. Sed idem idem hoc nomen est, quod superiore Capitulo v. 14. in ipso Hebraico *Dahuel*, דעואל scribitur, sicque inferius bis cap. 7. v. 42. & 47. Constatque] totam diversitatis caussam esse ex scribarum properantia nimiaque similitudine literarum ד & ר repetendam.

A stramentati sunt per turmas suas, & profecti per familias * suas ac domos patrum suorum.

*Vulg. tacet *suas*.

II. T. IV B. III C. Cap. 3 Hæ sunt generationes Aaron & Mosi, in die qua loquutus est Dominus ad Mosen in monte Sinai. Et hæc nomina filiorum Aaron: primogenitus ejus Nadab, (* deinde) Abiu & Eleazar, & Ithamar. Hæc nomina filiorum Aaron sacerdotum qui uncti sunt, & quorum repletæ & consecratæ manus ut sacerdotio fungerentur.

*h. non habet.

B Mortui sunt autem Nadab & Abiu, quum offerrent ignem alienum in conspectu Domini in deserto Sinai, absque liberis: functique sunt sacerdotio Eleazar & Ithamar coram Aaron patre suo.

V. B. IV. C. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Applica tribum Levi, & fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrent ei, & excubent, & observent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo testimonii, & custodiant vasa tabernaculi, servientes in ministerio ejus.

C Dabisque dono Levitas Aaron & filiis ejus, quibus traditi sunt a filiis Israel. Aaron autem & filios ejus constitues super cultum sacerdotii. Externus, qui (* ad ministrandum) accesserit morietur. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Ego tuli Levitas a filiis Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israel, eruntque Levitæ mei. Meum est enim omne primogenitum:

*h. non habet.

D ex quo percussi primogenitos in terra Ægypti: sanctificavi mihi quidquid primum nascitur in Israel ab homine usque ad pecus: mei sunt. Ego Dominus.

VI. B. & C. Loquutusque est Dominus ad Mosen in deserto Sinai, dicens: Numera filios Levi per domos patrum suorum & familias, omnem masculum ab uno mense & supra. Numeravit Moses, ut præceperat Dominus, & inventi sunt filii Levi per nomina sua, Gerson & Caath & Merari.

E Filii Gerson: Lebni & Semei. Filii Caath: Amram & Jessaar, Hebron & Oziel. Filii Merari: Mahali & Musi. De Gerson fuere familiæ duæ, Lebnitica, & Semeitica: quarum numeratus est populus sexus masculini ab uno mense & supra, septem millia quingenti. Hi post tabernaculum metabuntur ad Occidentem, sub principe Eliasaph filio Lael. Et habebunt excubias in tabernaculo fœderis, ipsum tabernaculum & operimentum ejus, tentorium, quod trahitur ante fores tecti fœderis, & cortinas

F atrii: tentorium quoque quod appenditur in introitu atrii tabernaculi, & quidquid ad ritum altaris pertinet, funes tabernaculi & omnia utensilia ejus. Cognatio Caath habebit populus Amramitas & Jessaaritas, & Hebronitas & Ozielitas. Hæ sunt familiæ Caathitarum recensitæ per nomina sua: omnes generis masculini ab uno mense, & supra, octo millia sexcenti habebunt excubias Sanctuarii, & castrametabuntur ad meridianam plagam. Princepsque eorum erit Elisaphan filius Oziel: & custodient arcam, mensamque & candelabrum, altaria & vasa Sanctuarii, in quibus ministratur, & velum, cunctamque hujuscemodi supellectilem. Princeps autem principum Levitarum Eleazar filius Aaron sacerdotis, erit super excubitores custodiæ sanctuarii. At vero de Merari erunt populi Mahalitæ & Musitæ recensiti per nomina sua: omnes generis masculini ab uno mense & supra, sex millia ducenti. Princeps * autem eorum Suriel filius Abiajil: in plaga septentrionali castrametabuntur. Erunt sub custodia eorum tabulæ tabernaculi & vectes, & columnæ ac bases earum, & omnia quæ ad cultum hujuscemodi pertinent: columnæque atrii per circuitum cum basibus suis, & paxilli cum funibus. Castrametabuntur ante tabernaculum fœderis, id est, ad orientalem plagam, Moses & Aaron, cum filiis * suis, habentes custodiam Sanctuarii in medio filiorum Israel. Quisquis alienus accesserit, morietur. Omnes Levitæ, quos numeraverunt Moses & Aaron juxta præceptum Domini per familias suas in genere masculino a mense uno & supra, fuerunt viginti duo millia.

* Vulg. tacet *autem*.

* h. Moses, Aaron & filii ejus, id est, Aaron.

VII. B. & C. Et ait Dominus ad Mosen: Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel a mense uno & supra, & habebis summam eorum. Tollesque Levitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel: ego * sum Dominus: & pecora eorum pro universis primogenitis * pecoris filiorum Israel. Recensuit Moses, sicut præceperat Dominus, primogenitos filiorum Israel. Et fuerunt masculi per nomina sua, a mense uno & supra, viginti duo millia ducenti septuaginta tres.

* h. non habet sum.

* Vulg. *pecorum*.

VIII. C. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. Ego * sum Dominus. In pretio autem ducentorum septuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum de primogenitis filiorum Israel, accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram Sanctuarii. Siclus habet obolos viginti. Dabisque pecuniam Aaron & filiis ejus pretium eorum qui supra sunt. Tulit igitur Moses pecuniam eorum, qui fuerant amplius, & quos redemerant a Levitis pro primogenitis filiorum Israel, mille trecentorum sexaginta quinque siclorum juxta pondus Sanctuarii, & dedit eam Aaron & filiis ejus juxta verbum

* h. non habet, sum.

bum quod præceperat sibi Dominus.

IX. C. Cap. 4. Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens: Tolle summam filiorum Caath de medio Levitarum per domos & filias suas, a trigesimo anno & supra, usque ad quinquagesimum annum, omnium qui ingrediuntur, ut stent, & ministrent in tabernaculo fœderis. Hic est cultus filiorum Caath: * Tabernaculum fœderis, & Sanctum Sanctorum ingredientur Aaron & filii ejus, quando movenda sunt castra, & deponent velum, quod pendet ante fores, involventque eo arcam testimonii, & operient rursum velamine janthinarum pellium, extendentque desuper pallium totum hyacinthinum, & inducent vectes. Mensam quoque propositionis involvent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula & mortariola, cyathos & crateras ad liba fundenda: panes semper in ea erunt: extendentque desuper pallium coccineum, quod rursum operient velamento janthinarum pellium, & inducent vectes. Sument &, pallium hyacinthinum, * quo operient candelabrum cum lucernis & forcipibus suis & emunctoriis & cunctis vasis olei, quæ ad concinnandas lucernas necessaria sunt: & super omnia ponent operimentum janthinarum pellium, & inducent vectes. Nec non & altare aureum involvent hyacinthino vestimento, & extendent desuper operimentum janthinarum pellium, inducentque vectes. Omnia vasa, quibus ministratur in Sanctuario, involvent hyacithino pallio, & extendent desuper operimentum janthinarum pellium, inducentque vectes. Sed & altare mundabunt cinere, & involvent illud purpureo vestimento, ponentque cum eo omnia vasa, quibus in ministerio ejus utuntur, id est, ignium receptacula, fuscinulas ac tridentes, uncinos & batilla. Cuncta vasa altaris operient simul velamine janthinarum pellium, & inducent vectes.

VIII. B. Quumque involverint Aaron & filii ejus Sanctuarium, & omnia vasa ejus in commotione castrorum, tunc intrabunt filii Caath, ut portent involuta: & non tangent vasa Sanctuarii, ne moriantur. Ista sunt onera filiorum Caath in tabernaculo fœderis: super * quos erit Eleazar filius Aaron sacerdotis, ad cujus curam pertinet oleum ad concinnandas lucernas, & compositionis incesum, & sacrificium, quod semper offertur, & oleum unctionis, & quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vasorum, quæ in Sanctuario sunt. Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens: Nolite perdere populum Caath de medio Levitarum: sed hoc facite eis, ut vivant, & non moriantur, * si retigerint

A Sancta Sanctorum. Aaron & filii ejus intrabunt, ipsique disponent opera singulorum, & divident quid portare quis debeat. Alii nulla curiositate videant quæ sunt in Sanctuario, priusquam involvantur, alioquin morientur. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Tolle summam etiam filiorum Gerson per * domos ac familias & cognationes suas, a triginta annis & supra, usque ad annos quinquaginta. Numera omnes, B qui ingrediuntur, & ministrant in tabernaculo * fœderis. Hoc est officium familiæ Gersonitarum, ut portent cortinas tabernaculi, & tectum fœderis, operimentum aliud, & super omnia velamen janthinum tentoriumque, quod pendet in introitu tabernaculi fœderis, cortinas atrii, & velum in introitu, quod est ante tabernaculum. Omnia quæ ad altare pertinent, funiculos, & vasa ministerii, jubente Aaron & filiis ejus portabunt filii Gerson: & scient singuli cui debeant onera mancipari. C Hic est cultus familiæ Gersonitarum in tabernaculo fœderis, eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis. Filios quoque Merari per familias & domos patrum suorum recensebis, a triginta annis & supra, usque ad annos quinquaginta, omnes qui ingrediuntur ad officium ministerii sui & cultum fœderis testimonii. Hæc sunt onera eorum: Portabunt tabulas tabernaculi & vectes ejus, D columnas ac bases earum, columnas quoque atrii per circuitum cum basibus & paxillis & funibus suis. Omnia vasa & supellectilem ad numerum accipient, sicque portabunt. Hoc est officium familiæ Meraritarum, & ministerium in tabernaculo fœderis: eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis. Recensuerunt igitur Moses & Aaron & principes syagogæ filios Caath per cognationes & domos patrum suorum, a triginta annis & supra, usque ad annum E quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad ministerium tabernaculi fœderis: & inventi sunt duo millia septingenti quinquaginta. Hic est numerus populi Caath, qui intrant tabernaculum fœderis: hos numeravit Moses & Aaron juxta sermonem Domini per manum Mosi. Numerati sunt & filii Gerson per cognationes & domos patrum suorum, a triginta annis & supra, usque ad quinquagesimum annum, omnes qui ingre- F diuntur, ut ministrent in tabernaculo fœderis: & inventi sunt duo millia sexcenti triginta. Hic est populus Gersonitarum, quos numeraverunt Moses & Aaron juxta verbum Domini. Numerati sunt & filiii Merari per cognationes & domos patrum suorum, a triginta annis & supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad

Marginal notes (left): * h. Hic est cultus filiorum Caath in Tabernaculo testimonii Sancta Sanctorum. — * Vulg. & — * h. erit autem Eleazar filius Aaron sacerdotis super oleum ad concinnandas lucernas. — * h. Quum accesserint ad portanda Sancta Sanctorum.

Marginal notes (right): IX. B. X. C. — * h. Per domos familiarum suarum. — * h. testimonii. — X. B. — XI. G. — XII. C.

ad explendos ritus tabernaculi fœderis: & inventi sunt tria millia ducenti. Hic est numerus filiorum Merari, quos recensuerunt Moses & Aaron juxta imperium Domini per manum Mosi. Omnes qui recensiti sunt de Levitis, & quos [a] recenseri * fecit ad nomen Moses, & Aaron, & principes Israel, per cognationes, & domos patrum suorum, a triginta annis & supra, usque ad annum quinquagesimum, ingredientes ad ministerium tabernaculi, & onera portanda, fuerunt simul octo millia quingenti octoginta. Juxta verbum Domini recensuit eos Moses, unumquemque juxta officium & onera sua, sicut præceperat ei Dominus.

a
* h. Quos numeraverunt Moses & Aaron.

III. T. XI B. XIII. C. Cap. 5.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Præcipe filiis Israel, ut ejiciant de castris omnem leprosum, & qui semine fluit, * pollutusque est super mortuo: tam masculum quam feminam ejicite de castris, ne contaminent ea quum [b] * habitaverint vobiscum. Feceruntque ita filii Israel, & ejecerunt eos extra castra, sicut loquutus est Dominus Mosi.

* h. pollutusque est super anima.
b
* h. In quorum medio ego habito.

XIV. C.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel: Vir, sive mulier, quum fecerint ex omnibus peccatis, quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum, & reddent ipsum caput, quintamque partem desuper, ei in quem peccaverint. Sin autem non fuerit qui recipiat, dabunt Domino, & erit sacerdotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, ut sit placabilis hostia.

XV. C.

Omnes quoque primitiæ, quas offerunt filii Israel, ad sacerdotem pertinent: & quidquid in Sanctuarium offertur a singulis, & traditur manibus sacerdotis, ipsius erit.

XII. B. XVI. C.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Vir cujus uxor erraverit, maritumque contemnens dormierit cum altero viro, & hoc maritus deprehendere non quiverit, sed latet adulterium, & testibus arg[illegible] non potest, quia non est inventa in stupro: * si spiritus zelotypiæ concitaverit virum contra uxorem suam, quæ vel polluta est, vel falsa suspicione appetitur, adducet eam ad sacerdotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem * sati farinæ hordeaceæ: non fundet super eam oleum, nec imponet thus: quia sacrificium zelotypiæ est, & * oblatio investigans adulterium. Offeret igitur eam sacerdos, & statuet coram Domino: assumetque aquam sanctam in vase fictili, & pau-

* h. & spiritus.
* h. Epha.
* h. Et oblatio recordationis investigans iniquitatem.

A xillum terræ de pavimento tabernaculi mittet in eam: Quumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ejus, & ponet super manus illius sacrificium recordationis, & oblationem zelotypiæ: ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum exsecratione maledicta congessit. Adjurabitque eam, & dicet: Si non dormivit vir alienus tecum, & si non polluta es, deserto mariti thoro, non te nocebunt aquæ istæ amarissimæ, in quas ma-

B ledicta congessi. Sin autem declinasti a viro tuo, atque polluta es, & concubuisti cum altero viro, his maledictionibus subjacebis: Det te Dominus in maledictionem exemplumque cunctorum in populo suo: * putrescere faciat femur tuum, & tumens uterus tuus disrumpatur. Ingrediantur aquæ maledictæ in ventrem tuum, & utero tumescente, putrescat femur. Et respondebit mulier, Amen, amen. Scribetque sacerdos

*h. Cadere faciat *femur tuum*, & uterus tuus *intumescat*. Ingredian- aquæ maledictæ in viscera *tua*, *ut* disrumpatur *uterus* femoris.

C in libello ista maledicta, & delebit ea aquis amarissimis, in quas maledicta congessit, & dabit ei bibere. Quas quum exhauserit, tollet sacerdos de manu ejus sacrificium zelotypiæ, & elevabit illud coram Domino, imponetque super altare: ita dumtaxat ut prius pugillum sacrificii tollat de eo quod offertur, & incendat super altare: & sic potum det mulieri aquas amarissimas. Quas quum biberit, si polluta est, & contemto viro, adulterii rea, pertransibunt eam

D aquæ maledictionis, & * inflato ventre, computrescet femur: eritque mulier in maledictionem, & in * exemplum omni populo. Quod si polluta non fuerit, erit innoxia, & faciet liberos. Ista est lex zelotypiæ. Si declinaverit mulier a viro suo, & si polluta fuerit, maritusque zelotypiæ spiritu concitatus adduxerit eam in conspectu Domini, & fecerit ei sacerdos juxta omnia quæ scripta sunt: maritus absque cul-

* h. Et disrupto utero cadet femur ejus.
* h. In maledictionem in medio populi sui.

E pa erit, & * illa recipiet iniquitatem suam.

* h. mulier recipiet iniquitatem suam.

IV. T. XIII. B. XVII. C. Cap. 6.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Vir, sive mulier, quum fecerint votum, ut sanctificentur, & se voluerint Domino consecrare: vino, & omni quod inebriare potest, abstinebunt. Acetum ex vino, & ex qualibet alia potione, & quidquid de uva exprimitur, non bibent: uvas recentes siccasque non comedent cunctis diebus, quibus ex voto Domino conse-

F crantur: quidquid ex vinea esse potest, ab uva passa usque ad acinum non comedent. Omni tempore separationis suæ novacula non transibit super caput ejus, usque ad completum diem, quo Domino consecratur. Sanctus

a Verbum *recenseri*, quod ab omnibus Martianæi mss. aberat, supplet, asseritque e nostris Urbinas codex. Palatinus nedum illud, sed & voces *ad nomen* prætermittit.

b Palatin. prima manu, *quia habito vobiscum*. Certe & H[illegible] in [illegible] persona iisdem prope verbis legit, אשר אני שכן בתוכם.

ctus erit, crescente cæsarie capitis ejus. Omni tempore consecrationis suæ super mortuum non ingredietur, nec super patris quidem & matris & fratris sororisque funere contaminabitur, quia consecratio Dei sui super caput ejus est. * [a] Omnes dies separationis suæ sanctus erit Domino. Sin autem mortuus fuerit subito quispiam * coram eo, polluetur caput consecrationis ejus: quod radet illico in eadem die purgationis suæ, & rursum septima. In octava autem die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ sacerdoti in introitu fœderis testimonii. Facietque sacerdos unum pro peccato, & alterum in holocaustum, & deprecabitur pro eo, quia peccavit super * mortuo: * sanctificabitque caput ejus in die illo: & consecrabit Domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant; quoniam polluta est sanctificatio ejus. Ista est lex consecrationis. Quum dies, quos ex voto decreverat, complebuntur, adducet eum ad ostium tabernaculi fœderis, & offeret oblationem ejus Domino, agnum anniculum immaculatum in holocaustum, & ovem anniculam immaculatam pro peccato, & arietem immaculatum, hostiam pacificorum, canistrum quoque panum azymorum, qui conspersi sint oleo, & lagana absque fermento uncta oleo, ac libamina singulorum: quæ offeret sacerdos coram Domino, & faciet tam pro peccato, quam in holocaustum. Arietem vero immolabit hostiam pacificorum Domino, offerens simul canistrum azymorum, & libamenta quæ ex more debentur. Tunc * radet Nazaræi ante ostium tabernaculi fœderis cæsariem consecrationis ejus, tolletque capillos ejus, & ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum. Et armum coctum arietis, tortamque absque fermento unam de canistro, & laganum azymum unum, & tradet in manus Nazaræi, postquam rasum fuerit caput ejus. Susceptaque rursum ab eo, elevabit in conspectu Domini: & sanctificata sacerdotis erunt, sicut pectusculum, quod separari jussum est, & femur. Post hæc potest bibere Nazaræus vinum. Ista est lex Nazaræi, quum voverit oblationem suam Domino tempore consecrationis suæ, exceptis iis quæ invenerit manus ejus. Juxta quod mente devoverat, ita faciet ad perfectionem sanctificationis suæ.
XIV. B. Loquutusque est Dominus
XVIII. C. ad Mosen, dicens: Loquere Aaron & filiis ejus: Sic benedicetis filiis Israel, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus, & custodiat te. * Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui. Convertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. Invocabuntque nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis.

* h. Omnibus diebus.
* h. super eum.
* h. super anima.
* h. santificabitque caput suum in die illa, & consecrabit Domino dies separationis suæ.
* Vulg. radetur Nazaræus.
* h. Illuminet Dominus faciem suam super te, & misereatur tui.

Factum est autem in die, qua complevit Moses tabernaculum, & erexit illud: V. T. XV. B. Cap. 7.
unxitque, & sanctificavit cum omnibus vasis suis, altare similiter & omnia vasa ejus: obtulerunt principes Israel & capita familiarum, qui erant per singulas tribus, præfecti eorum, qui numerati fuerant, munera coram Domino, sex plaustra tecta cum duodecim bobus: Unum plaustrum obtulere duo duces, & unum bovem singuli, obtuleruntque ea in conspectu tabernaculi. Ait autem Dominus ad Mosen: Suscipe ab eis ut serviant in ministerio tabernaculi * testimonii, & trades ea Levitis juxta ordinem ministerii sui. Itaque quum suscepisset Moses plaustra & boves, tradidit eos Levitis. Duo plaustra & quattuor boves dedit filiis Gerson, juxta id quod habebant necessarium. Quattuor alia plaustra & octo boves dedit filiis Merari, secundum officia & cultum suum, sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis. Filiis autem Caath non dedit * (plaustra & boves:) quia in Sanctuario serviunt, & onera propriis portant humeris. Igitur obtulerunt XVII. B.
duces in dedicationem altaris, die qua unctum est, oblationem suam ante altare.
Dixitque Dominus ad Mosen: Singuli du- XIX. C.
ces per singulos dies offerant munera in dedicationem altaris. Primo die obtulit oblationem suam Naasson filius Aminadab de tribu Juda: fueruntque in ea acetabulum argenteum pondo centum triginta siclorum, phiala argentea habens septuaginta siclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum ex decem * (siclis) aureis, plenum incenso: bovem *, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato: & in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc est oblatio Naasson filii Aminadab. Secundo die obtulit Nathanael filius Suar, dux * (de tribu) Issachar, acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum habens decem * siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato: & in sacrificio pacificorum

* Vulg. tacet testimonii.
* h. non habet.
* h. non habet.
* Vulg. addit de armento.
* h. non habet.
* h. aureos.

[a] Frustra Martianæus reposuit *omnis*, perinde atque aliud sonet ab *omnes*, cum idem sit tamen, nec nisi veteris pronuntiationis, quæ I & E literas promiscue mutat, ratione distent. Codex Urbinas clarius habet *omnibus diebus* &c.

corum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque: hæc fuit oblatio Nathanael filii Suar. Tertio die princeps filiorum Zabulon, Eliab filius Helon, obtulit acetabulum argenteum, appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortario-

* h. aureos.

lum aureum appendens decem * siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato, & in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc est oblatio Eliab filii Helon. Die quarto princeps filiorum Ruben, Elisur filius Sedeur, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortario-

* h. aureos.

lum aureum appendens decem * siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum,

* h. sacrificium.

hircumque pro peccato, & in * hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque, hæc fuit oblatio Elisur filii Sedeur. Die

* Vulg. Salamiel.

quinto princeps filiorum Simeon, * Selumiel filius Surisaddai, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum appendens

* h. aureos.

decem * siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum

* h. sacrificium.

in * holocaustum: hircumque pro peccato, & in * hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos an-

* Vulg. Salamiel.

niculos quinque, hæc fuit oblatio * Selumiel filii Surisaddai. Die sexto princeps filiorum Gad, Eliasaph filius Dehuel obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum

* h. semper habe, decem aureos

appendens decem * siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircum-

* h. semper haber, i sacrificium.

que pro peccato: & in * hostiam pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Eliasaph filii Dehuel. Die septimo princeps filiorum Ephraim, Elisama filius Ammiud, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque ple-

A num simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato: & in hostias pacificorum, boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Elisama filii Ammiud. Die octavo princeps filiorum Manasse, Gamaliel filius Phadassur, obtulit acetabulum argenteum appendens

B centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium, mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato, & in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Gamaliel filii Phadassur. Die nono prin-

C ceps filiorum Benjamin, Abidan filius Gedeonis, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato: & in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc

D fuit oblatio Abidam filii Gedeonis. Die decimo princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Amisaddai, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato: & in ho-

E stias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Ahiezer filii Amisaddai. Die undecimo principes filiorum Aser, Phagahiel filius Achran, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos; phialam argenteam habentem septuaginta siclos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium: mortariolum aureum, appen-

F dens decem siclos, plenum incenso: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocaustum: hircumque pro peccato, & in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Phagahiel

hiel filii Achran. Die duodecimo princeps filiorum Nephthali, Ahira filius Henan, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ficlos, phialam argenteam habentem feptuaginta ficlos, ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum fimila confperfa oleo in facrificium: mortariolum aureum appendens decem ficlos, plenum incenfo: bovem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauftum: hircumque pro peccato, & in hoftias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque,
XX. C. agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Ahira filii Henan. Hæc in dedicatione altaris oblata funt a principibus Ifrael in die, qua confecratum eft. Acetabula argentea duodecim: phialæ argenteæ duodecim: mortariola aurea duodecim: ita ut centum triginta ficlos argenti haberet unum acetabulum, & feptuaginta ficlos una phiala: id eft, in commune vaforum omnium ex argento ficli duo millia quadringenti, pondere Sanctuarii. Mortariola aurea duodecim plena incenfo, denos ficlos appendentia pondere Sanctuarii: id eft, fimul auri ficli centum viginti: boves de armento in holocauftum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, & libamenta eorum: hirci duodecim pro peccato.
*h. Sacrificium. * Hoftiæ pacificorum, boves viginti quattuor, arietes fexaginta, hirci fexaginta, agni anniculi fexaginta. Hæc oblata
* Vulg. *in hostias*. * h. poftquam unctum eft. XVII. B. funt in dedicatione altaris, * quando unctum eft. Quumque ingrederetur Mofes tabernaculum fœderis, ut confuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad fe de propitiatorio, quod erat fuper arca teftimonii inter duos Cherubim, unde & loquebatur ei.

Cap. 8. Loquutufque eft Dominus ad Mofen, dicens: Loquere Aaron, & dices ad eum: Quum pofueris feptem lucernas, [a] contra eam partem, quam candelabrum refpicit, lucere debebunt. Fecitque Aaron, & impofuit lucernas fuper candelabrum, ut præceperat Dominus Mofi. Hæc autem erat factura candelabri, ex auro ductili, tam medius ftipes, quam cuncta quæ ex utroque calamorum latere nafcebantur: juxta exemplum quod oftendit Dominus Mofi, ita operatus eft candelabrum. Et loquu-
XVIII. B. XXI. C. tus eft Dominus ad Mofen, dicens. Tolle Levitas de medio filiorum Ifrael, & purificabis eos juxta hunc ritum: Afpergantur aqua luftrationis, & radant omnes pilos carnis fuæ. Quumque laverint veftimenta fua, & mundati fuerint, tollant bovem de armento, & libamentum ejus fimilam oleo confperfam: bovem autem alterum de armento tu accipies pro peccato, & applicabis Levitas coram tabernaculo fœderis, convocata omni multitudine filiorum Ifrael. Quumque Levitæ fuerint coram Domino, ponent filii Ifrael manus fuas fuper eos. Et * offeret Aaron Levitas, *h. elevabit. munus in confpectu Domini a filiis Ifrael, ut ferviant in minifterio ejus. Levitæ quoque ponent manus fuas fuper capita boum, e quibus unum facies pro peccato, & alterum in holocauftum Domini, ut depreceris pro eis. Statuefque Levitas in confpectu Aaron & filiorum ejus, & confecrabis oblatos Domino, ac feparabis de medio filiorum Ifrael, ut fint mei. Et poftea ingredientur tabernaculum [b] * fœderis ut ferviant mihi. Sicque purificabis & con- * femper habet tabernaculum placiti. fecrabis eos in oblationem * Domini, quoniam dono donati funt mihi a filiis Ifrael. *h. non habet, Domini. Pro primogenitis quæ aperiunt omnem vulvam in Ifrael, accepi eos. Mea funt om- XXII. C. nia primogenita filiorum Ifrael, tam ex hominibus quam ex jumentis. Ex die quo percuffi omne primogenitum in terra Ægypti, fanctificavi eos mihi, & tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Ifrael: tradidique eos dono Aaron & filiis ejus de medio [c] filiorum Ifrael, ut ferviant mihi pro filiis Ifrael in tabernaculo fœderis, & * orent pro eis, ne fit in populo pla- *h. Et orent pro filiis Ifrael, ne fit in filiis Ifrael plaga, quum accef ferint filii Ifrael ad fanctuarium. ga, fi aufi fuerint accedere ad Sanctuarium. Feceruntque Mofes & Aaron & omnis multitudo filiorum Ifrael fuper Levitis quæ præceperat Dominus Mofi: purificatique funt, & laverunt veftimenta fua. Elevavitque eos Aaron in cofpectu Domini, & oravit pro eis, * ut purificati ingrederentur ad officia *h. Ut purificarentur. Et poft hæc ingreffi funt Levitæ ad officia fua. fua in tabernaculum fœderis coram Aaron & filiis ejus. Sicut præceperat Dominus Mofi de Levitis, ita factum eft. Loquutufque Dominus ad Mofen, dicens: Hæc eft lex Levi- XIX. C. tarum: A viginti quinque annis & fupra, XXIII. C. ingredientur, ut miniftrent in tabernaculo fœderis. Quumque quinquagefimum annum ætatis impleverint, fervire ceffabunt: eruntque miniftri fratrum fuorum in tabernaculo fœderis, ut cuftodiant quæ fibi fuerint commendata, opera autem * ipfa) non faciant. *h. non habet. Sic difpones Levitis in cuftodiis fuis.

VI. T. XX. B. XIX. C. Cap. 9. Loquutus eft Dominus ad Mofen in deferto Sinai, anno fecundo poftquam egreffi funt de terra Ægypti, menfe primo, dicens: Faciant filii Ifrael Phafe in tempore fuo:

[a] Urbinas mf. addit, *candelabrum in Auftrali parte erigat. Hoc igitur pracipe, ut lucernæ contra Boream e regione refpiciant ad menfam panum propofitionis*; quod quidem additamentum & paulo diverfis verbis in aliis mfs. Martianæus invenit, & præferunt Vulgari libri, jamdiu vero olim Theologi Lovanienfes obelo prænotarunt.

[b] Idem mf. *ingrediantur*. Quod adnotat Scholiaftes femper in Hebræo haberi *tabernaculum placiti* id eft מועד Hieronymus plerumque *teftimonii*, aut *fæderis* vertit, rarius *placiti*. Et potuit tamen ex hoc ipfo putare Martianæus auctorem Scholiorum Hieronymum.

[c] In Vulgatis *de medio populi, ut ferviant mihi pro Ifrael*.

suo, quartadecima die mensis hujus ad vesperam, juxta omnes cæremonias & justificationes ejus. Præcepitque Moses filiis Israel, ut facerent Phase. Qui fecerunt tempore suo: quatadecima die mensis ad vesperam, in * monte Sinai. Juxta omnia quæ mandaverat Dominus Mosi, fecerunt filii Israel. Ecce autem quidam immundi super anima hominis, qui non poterant facere Phase in die illo, accedentes ad Mosen & Aaron dixerunt eis: Immundi sumus super anima hominis. Quare fraudamur ut non valeamus offerre oblationem Domino in tempore suo inter filios Israel? Quibus respondit Moses: State ut consulam quid præcipiat Dominus de vobis. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel: Homo qui fuerit immundus super anima, sive in via procul in gente vestra, faciat Phase Domino mense secundo, quartadecima die mensis ad vesperam, cum azymis & lactucis * agrestibus comedent illud: non relinquent ex eo quidpiam usque mane, & eos ejus non confringent, omnem ritum Phase observabunt. Si quis autem & mundus est, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo: peccatum suum ipse portabit. * Peregrinus [a] quoque & advena si fuerit apud vos, faciet Phase Domino juxta cæremonias & justificationes ejus. Præceptum idem erit apud vos tam advenæ quam indigenæ. Igitur die qua erectum est tabernaculum, operuit illud nubes. A vespere autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane. Sic fiebat jugiter: per diem operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis. Quumque ablata fuisset nubes quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filii Israel, & in loco ubi stetisset nubes, ibi castrametabantur. Ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium illius * figebant tabernaculum. Cunctis diebus, quibus stabat nubes super tabernaculum, manebant in eodem loco, & si evenisset ut multo tempore maneret super illud, erant filii Israel in excubiis Domini, & non proficiscebantur quotquot diebus fuisset nubes super tabernaculum. Ad imperium Domini * erigebant tentoria, & ad imperium illius deponebant. Si fuisset nubes a vespere usque mane, & statim diluculo tabernaculum reliquisset, proficiscebantur: &, si post diem & noctem recessisset, * dissipabant tentoria. Si biduo aut uno mense vel longiori tempore fuisset super tabernaculum, manebant filii Israel in eodem loco, & non proficiscebantur: statim autem ut recessisset, movebant * castra.) Per verbum Domini * figebant tentoria, & per verbum illius proficiscebantur, eruntque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Mosi.

Loquutusque est Dominus ad Mosen dicens: Fac tibi duas * tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem quando movenda sunt castra. Quumque * increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi fœderis. * Si semel clangueris, venient ad te principes, & capita multitudinis Israel. Sin autem prolixior atque concisus clangor increpuerit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam. In secundo autem sonitu & pari ululatu tubæ levabunt * tentoria qui habitant ad meridiem, & juxta hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profectionem. Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, & non concise ululabunt. Filii autem Aaron sacerdotes clangent tubis: eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris. Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes, qui dimicant adversum vos, clangetis ululantibus tubis, & erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum. Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Kalendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, ut sint vobis in recordationem * Dei vestri. Ego Dominus Deus vester. Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis, elevata est nubes de tabernaculo * fœderis: profectique sunt filii Israel per turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharan: Moveruntque castra primi juxta imperium Domini in manu Mosi. Filii Juda per turmas suas: quorum princeps erat Naasson filius Aminadab. In tribu filiorum Issachar fuit princeps Nathanael filius Suar. In tribus Zabulon erat princeps Eliab filius Helon. Depositumque est tabernaculum, quod portantes egressi sunt filii Gerson & Merari. Profectique sunt & filii Ruben, per turmas & ordinem suum: quorum princeps erat Elisur filius Sedeur. In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Selumiel filius Surisaddai. Porro in tribu Gad erat princeps Eliasaph filius Dehuel. Profectique sunt & Caathitæ portantes Sanctuarium. * Tamdiu tabernaculum portabatur donec venirent ad erectionis locum. Moverunt castra & filii Ephraim per turmas suas, in quorum exercitu princeps erat Elisama filius Ammiud. In tribu autem filiorum Ma-

Marginal notes (left column): * h. In deserto Sinai. — XXV. C. — XXVI. C. — * h. non habet. — * h. Advena quoqu qui peregrinatur apud vos. [a] — XXI. B. — XXII. B. XXVII. C. — * h. Castrametabantur. — * h. Proficiscebantur, & ad imperium Domini castrametabantur. — * h. proficiscebantur.

Marginal notes (right column): * h. non habet. — * h. Castrametabantur. — XXIII. B. XXVIII. C, Cap. 10. — * h. tibias. — * h. Increpuerint. — * h. Si una illarū clanguerint, venient ad te principes, capita multitudinis Israel: sin autem concisus clangor increpuerit. — * h. castra. — * h. In recordationem, in conspectu Dei vestri. — VII. T. XXIV. B. XXIX. C. — * h. testimonii. — * h. Et erigebant tabernaculum donec venirent, id est erigebant tabernaculum filii Gerson & Merari, donec venirent Caathitæ.

a Urbinas ms. Peregrinus vero & advena, & mox cum aliis, teste Martianæo, faciet Phase Domini, pro Domino.

nasse princeps fuit Gamaliel filius Phadassur. Et in tribu Benjamin dux * Abidan filius Gedeoni. Novissimi castrorum omnium profecti sunt filii Dan per turmas suas, in quorum exercitu princeps fuit Ahiezer filius Amisaddai. In tribu autem filiorum Aser erat princeps Phagahiel filius Achran. Et in tribu filiorum Nephthali princeps Ahira filius Henan. * Hæc sunt castra, & profectiones filiorum Israel per turmas suas, quando egrediebantur. Dixitque Moses Hobab filio Rahuel Madianiti, cognato suo: Proficiscimur ad locum, quem Dominus daturus est nobis: veni nobiscum, ut benefaciamus tibi: quia Dominus bona promisit Israel. Cui ille respondit: Non vadam tecum, sed revertar in terram meam, in qua natus sum. Et ille: Noli, inquit, nos relinquere: tu * enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster. Quumque nobiscum veneris, quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis * daturus est Dominus, dabimus tibi. Profecti sunt ergo de monte Domini viam trium dierum, arcaque fœderis Domini præcedebat eos, per dies tres providens castrorum locum. Nubes quoque Domini super eos erat per diem, quum incederent. Quumque elevaretur arca, dicebat Moses: Surge, Domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te, a facie tua. Quum autem deponeretur, ajebat: Revertere, Domine, ad multitudinem exercitus Israel.

* Vulg. addit *erat*.
* h. Hæ sunt profectiones.
XXV. B.
XXX. C.
* h. Tu enim nosti quomodo in deserto castrametati sumus, & eris nobis ut oculi.
* Vulg. *traditurus*.
XXVI. B.

XXVII. B. XXXI. C. *Cap. 11.* Interea ortum est murmur populi, quasi dolentium pro labore, contra Dominum. Quod quum audisset Dominus, iratus est. Et accensus in eos ignis Domini devoravit extremam castrorum partem. Quumque clamasset populus ad Mosen, oravit Moses ad Dominum, & absorptus est ignis. Vocavitque nomen loci illius, Incensio: eo quod incensus fuisset contra eos ignis Domini. Vulgus quippe promiscuum, quod ascenderat cum eis flagravit desiderio *a*, sedens & flens, junctis sibi pariter filiis Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique & cepæ, & allia. * Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Erat autem Man quasi semen coriandri, coloris bdellii. Circumibatque populus, & colligens illud, frangebat mola, sive terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati. Quumque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter & Man.

XXVIII. B. XXXII. C. *a*
* h. Nunc autem anima nostra arida est.
XXXIII. C.

A Audivit ergo Moses flentem populum per familias, singulos per ostia tentorii sui. Iratusque est furor Domini valde: sed & Mosi intoleranda res visa est. Et ait ad Dominum: Cur afflixisti servum tuum? quare non invenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus universi populi hujus super me? Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in sinu tuo sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram, B pro qua jurasti patribus eorum? Unde mihi carnes, ut dem tantæ multitudini? flent contra me, dicentes: Da nobis carnes, ut comedamus. Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis mihi est. Sin * aliter tibi videtur, obsecro, ut interficias me, & inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. Et dixit Dominus ad Mosen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri: & C duces eos ad * ostium tabernaculi fœderis, faciesque ibi stare tecum, ut descendam, & loquar tibi: & auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graveris. Populo quoque dices: Sanctificamini cras; & comedetis carnes. Ego enim audivi vos dicere: Quis dabit nobis escas carnium? bene nobis erat in Ægypto. Ut det * vobis Dominus carnes, & comedatis: non uno die, nec duobus, vel quinque aut decem, nec viginti quidem, sed usque ad mensem dierum, D donec exeat per nares vestras, & vertatur in nauseam, eo quod repuleritis Dominum, qui in medio vestri est, & fleveritis coram eo, dicentes: Quare egressi sumus ex Ægypto? Et ait Moses: Sexcenta millia peditum hujus populi sunt. Et tu dicis: Dabo eis esum carnium mense integro? Numquid ovium & boum multitudo cædetur, ut possit sufficere ad cibum? vel omnes pisces maris in unum congregabuntur, ut eos satient? Cui respondit Dominus: Numquid manus E Domini invalida est? Jam nunc videbis utrum meus sermo opere compleatur. Venit igitur Moses, & narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senibus * populi, quos stare fecit circa tabernaculum. Descenditque Dominus per nubem, & loquutus est ad eum auferens de spiritu, qui erat in Mose, & dans septuaginta viris. Quumque requievisset in eis spiritus, F prophetaverunt, * nec ultra cessaverunt. Remanserant autem in castris duo viri, quorum unus vocabatur Eldad, & alter Medad, super quos requievit spiritus. Nam & ipsi descripti fuerant, & non exierant ad

* h. Si sic mihi facturus es, obsecro.
XXIX. B.
* h. Ad tabernaculum fœderis
* h. Dabit quoque Dominus vobis carnes, & comedetis.
XXXIV. C.
XXX. B. XXXV. C.
* Vulg. *Israel*.
* h. & non cessaverunt.

a Addit Urbinas ms. *carnium*, quam vocem & in suis codd. Martianæus invenit.

ad tabernaculum. Quumque prophetarent in castris, cucurrit puer, & nuntiavit Mosi, dicens: Eldad & Medad prophetant in castris. Statim Josue filius Nun, minister Mosi, electus e pluribus, ait: Domine mi Mosen, * prohibe eos. At ille: Quid, inquit, æmularis pro me? quis tribuat ut omnis populus prophetet, & det eis Dominus spiritum suum? Reversusque est Moses, & majores natu Israel in castra. Ventus autem egrediens a Domino, arreptas trans mare coturnices detulit, & demisit in castra itinere quantum uno die confici potest, ex omni parte castrorum per circuitum, * volabantque in aere duobus cubitis altitudine super terram. Surgens ergo populus toto die illo, & nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem * coros, & siccaverunt eas per gyrum castrorum. Adhuc carnes erant * in dentibus eorum, nec defecerat hujuscemodi cibus: & ecce furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis. Vocatusque est ille locus, Sepulchra concupiscentiæ: ibi enim sepelierunt populum qui desideraverat. Egressi autem de Sepulchris concupiscentiæ venerunt in Asaroth, & manserunt ibi.

* h. reclude eos.

XXXI. B.

*h. Ex omni parte castrorum per circuitum, & duorum cubitorum altitudine super faciem terræ.

* h. qui parum decem aggeres, qui Hebraice dicuntur hamarim.

* h. Inter dentes.

VIII. T.

XXXII. B.
XXXVI. C.
Cap. 12.

Loquutaque est Maria & Aaron contra Mosen propter uxorem ejus Æthiopissam, & dixerunt: Num per solum Mosen loquutus est Dominus? nonne & nobis similiter est loquutus? Quod quum audisset Dominus, (erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra) statim loquutus est ad eum, & ad Aaron & ad Mariam: Egredimini vos tantum tres ad tabernaculum fœderis. Quumque fuissent egressi, descendit Dominus in columna nubis, & stetit in introitu tabernaculi vocans Aaron & Mariam. Qui quum issent, dixit ad eos: Audite sermones meos: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei, & palam, & non per ænigmata & * figuras Dominum videt. Quare ergo non timuistis detrahere servo meo Mosi? Iratusque contra eos, abiit: nubes quoque recessit, quæ erat super tabernaculum: & ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix. Quumque respexisset eam Aaron, & vidisset perfusam lepra, ait ad Mosen: Obsecro, domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus, ne fiat hæc quasi mortua, & ut abortivum, quod projicitur de vulva matris suæ. * Ecce jam medium carnis ejus devoratum est a lepra. Clamavitque Moses ad Dominum, dicens: Deus, obsecro, sana eam. Cui respondit Dominus: Si pater ejus exspuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem septem dierum rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, & postea * revocabitur. Exclusa est itaque Maria extra castra septem diebus: & populus non est motus de loco illo, donec * revocata est Maria.

* h. Et figuram Domini aspexit.

* h. Medietate carnis ejus jam consumata.

* h. colligetur.

* h. collecta.

XXXIII.
Cap. 13.

Profectusque est populus de Aseroth, * fixis tentoriis in deserto Pharan. Ibique: loquutus est Dominus ad Mosen, dicens, Mitte viros, qui considerent terram Chanaan, quam daturus sum filiis Israel, singulos de singulis tribubus, ex principibus, * Fecit Moses quod Dominus imperaverat, de deserto Pharan mittens principes viros, quorum ista sunt nomina. De tribu Ruben, Sammua filium Zecchur. De tribu Simeon, Saphat filium Huri. De tribu Juda, Chaleb filium Jephonne. De tribu Issachar, Igal filium Joseph. De tribu Ephraim, Osee filium Nun. De tribu Benjamin, Phalti filium Raphu. De tribu Zabulon, Geddiel filium Sodi. De tribu Joseph, * ex tribu Manasse, Gaddi filium Susi. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli. De tribu Aser, * Sathur filium Michael. De tribu Nephthali, Naabi filium Vaphsi. De tribu Gad, Guel filium Machi. Hæc sunt nomina virorum, quos misit Moses ad considerandam terram: vocavitque Osee filium Nun, Josue. Misit ergo eos Moses ad considerandam terram Chanaan, & dixit ad eos: Ascendite per meridianam plagam. Quumque veneritis ad * montes, considerate terram, qualis sit, & populum qui habitator est ejus, utrum fortis sit an infirmus: pauci numero an plures: ipsa terra, bona an mala: urbes quales, muratæ an absque muris: humus, pinguis an sterilis, nemorosa an absque arboribus. Confortamini, & afferte nobis de fructibus terræ. Erat autem tempus quando jam præcoces uvæ vesci possunt. Quumque ascendissent, exploraverunt terram a deserto Sin, usque Roob intrantibus Emath. Ascenderuntque ad meridiem, & venerunt in Hebron, ubi erant Ahiman & Sefai & Tholmai filii Enac. Nam Hebron septem annis ante Thanim urbem Ægypti condita est. Pergentesque usque ad torrentem botri, absciderunt palmitem cum uva sua, quem portaverunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis & de ficis loci illius tulerunt: qui appellatus est Nehel-Eschol, id est, Torrens botri, eo quod botrum inde portassent filii Israel. Reversique exploratores terræ post quadraginta dies, (* omni regione circuita) venerunt ad Mosen & Aaron & ad omnem cœtum filiorum Israel in desertum Pharan, quod est in Cades. Loquutique eis & omni multitudini ostenderunt fructus terræ: & narraverunt, di-

* h. castrametati sunt.

* h. patrum suorum.

* Vulg. *sed ex tribu*... * Vulg. *scepri.*

* Vulg. *Sthur.*

XXXVII. C.

* h. Montem, id est, Jerusalem.

* h. non habet.

dicentes: Venimus in terram, ad quam mi- A
sisti nos quæ revera fluit lacte & melle,
ut ex his fructibus cognosci potest: sed cul-
* Vulg. tacet *nimis*. tores fortissimos habet, & urbes grandes*
nimis atque muratas. Stirpem Enac vidi-
mus ibi. Amalec habitat in meridie, Het-
thæus & Jebusæus & Amorræus in mon-
tanis: Chananæus vero moratur juxta ma-
re & circa fluenta Jordanis. Inter hæc Cha-
leb compescens murmur populi, qui orie-
batur contra Mosen, ait: Ascendamus, &
possideamus terram, quoniam poterimus ob- B
tinere eam. Alii vero, qui fuerant cum
eo, dicebant: Nequaquam ad hunc popu-
lum valemus ascendere, quia fortior nobis
est. Detraxeruntque terræ, quam inspexe-
rant, apud filios Israel, dicentes, terra,
quam lustravimus, devorat habitatores suos:
populus, quem aspeximus, proceræ statu-
ræ est. Ibi vidimus monstra quædam fi-
liorum Enac de genere giganteo: quibus
comparati, quasi locustæ videbamur.
XXXIV. B. Cap. 14. Igitur vociferans omnis turba flevit nocte C
illa, & murmurati sunt contra Mosen &
Aaron cuncti filii Israel, dicentes: Utinam
* h. Utinam mortui essemus in Ægypto, aut in hac vasta solitudine. Quare Dominus induxit nos in terram istam, ut cadamus gladio? mortui essemus in Ægypto: [a] & * in hac
vasta solitudine utinam pereamus, & non
inducat nos Dominus in terram istam, ne
cadamus gladio, & uxores ac liberi nostri
ducantur captivi. Nonne melius est reverti
in Ægyptum? Dixeruntque alter ad alte-
rum: Constituamus nobis ducem, & re-
vertamur in Ægyptum. Quo audito Moses
& Aaron ceciderunt proni in terram coram D
omni multitudine filiorum Israel. At vero
Josue filius Nun, & Chaleb filius Jephon-
ne, qui & ipsi lustraverant terram, scide-
runt vestimenta sua, & ad omnem multi-
tudinem filiorum Israel loquuti sunt: Ter-
ra quam circuivimus, valde bona est. Si
propitius fuerit Dominus, inducet nos in
eam, & tradet humum lacte & melle ma-
nantem. Nolite rebelles esse contra Domi-
num: neque timeatis populum terræ hu-
jus, quia sicut panem ita eos possumus de-
vorare. Recessit ab illis omne præsidium: E
Dominus nobiscum est, nolite metuere.
Quumque clamaret omnis multitudo, &
lapidibus eos vellet opprimere, apparuit glo-
* h. In tabernaculo fœderis. ria Domini* super tectum fœderis cunctis
filiis Israel. Et dixit Dominus ad Mosen:
XXXV. B. Usquequo detrahet mihi populus iste? Quo-
* h. Te autem faciam in gentem magnam & fortiorem, quam hæc est. usque non credent mihi, in omnibus signis,
quæ feci coram eis? Feriam igitur eos pesti- F
lentia, atque consumam: te autem faciam*
principem super gentem magnam, & for-
XXXVIII. C. tiorem, quam hæc est. Et ait Moses ad Do-

minum: Ut audiant Ægyptii, de quorum
medio eduxisti populum istum, & habitato-
res terræ hujus, qui audierunt quod tu,
Domine, in populo isto sis, & facie videaris
ad faciem. Et nubes tua protegat illos, & in
columna nubis præcedas eos per diem, &
in columna ignis per noctem: quod occi-
deris tantam multitudinem quasi unum ho-
minem, & dicant: Non poterat introducere
populum in terram, pro qua juraverat:
idcirco occidit eos in solitudine. Magnifi-
cetur ergo fortitudo Domini sicut * jurasti, * h. sicut loquutus es, dicens.
dicens: Dominus patiens & multæ miseri-
cordiæ, auferens iniquitatem & scelera, nul-
lumque [b] innoxium derelinquens, qui visi-
tas peccata patrum in filios in tertiam &
quartam generationem. Dimitte, obsecro,
peccatum populi hujus secundum magnitu-
dinem misericordiæ tuæ, sicut propitius fui-
sti egredientibus de Ægypto usque ad locum
istum. Dixitque Dominus: Dimisi juxta XXXVI. B.
verbum tuum. Vivo ego, & implebitur glo-
ria Domini universa terra. Attamen omnes
homines qui viderunt majestatem meam,
& signa, quæ feci in Ægypto & in solitu-
dine, & tentaverunt me jam per decem
vices, nec obedierunt voci meæ, non vide-
bunt terram pro qua juravi patribus eo-
rum, nec quisquam ex illis, qui detraxit
mihi, intuebitur eam. * Sed servum meum * Vulg. tacet *Sed*.
Chaleb, qui plenus alio spiritu sequutus est
me, inducam in terram hanc, quam cir-
cuivit, & semen ejus possidebit eam. Quo-
niam Amalecites & Chananæus habitant in
vallibus. Cras movete castra, & reverti-
mini in solitudinem per viam maris Rubri.
Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aa- XXXIX. C.
ron dicens: Usquequo multitudo hæc pessi-
ma murmurat contra me? querelas filiorum
Israel audivi. Dic ergo eis: Vivo ego, ait
Dominus: sicut loquuti estis, audiente me,
sic faciam vobis. In solitudinem hanc ja-
cebunt cadavera vestra. Omnes qui nume-
rati estis a viginti annis & supra, & mur-
murastis contra me, non intrabitis terram,
super quam levavi manum meam ut habi-
tare vos facerem *, præter Chaleb filium * h. In ea.
Jephonne, & Josue filium Nun. Parvulos
autem vestros, de quibus dixistis, quod præ-
dæ hostibus forent, introducam, ut videant
terram, quæ vobis displicuit. Vestra ca-
davera jacebunt in solitudine *. Filii vestri * h. in solitudine ista.
erunt * vagi in deserto anni quadraginta, * h. pastores.
& portabunt fornicationem vestram, donec
consumantur cadavera * patrum in deser- * h. vestra.
to, juxta numerum quadraginta dierum,
quibus considerastis terram: annus pro die
im-

[a] Nostri & quos Martian. consuluit, mss. libri cum negandi particula, *& non in hac vasta solitudine*. Ita & vulgati ante correctionem Sixti Quinti præferunt.

[b] Hebræus ונקה לא ינקה: quæ ad verbum reddi possunt, *& purificando non purificabis*. Eadem illa verba Hieronymus supra ad Exod. 34. 7. interpretatus est, *Nullus apud te per se innocens est*. Exponit vero in Dialogo contra Pelagianos, atque alibi.

non habet. imputabitur. (Et) quadraginta annis recipietis iniquitates vestras, & scietis ultionem meam: quoniam sicut loquutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimæ, quæ consurrexit adversum me: in solitudine hac deficiet, & morietur. XL. C. Igitur omnes viri, quos miserat Moses ad contemplandam terram, & qui reversi murmurare fecerant contra eum omnem multitudinem, detrahentes terræ quod esset mala, mortui sunt atque percussi in conspectu Domini. Josue autem filius Nun, & Chaleb filius Jephonne, vixerunt ex omnibus, qui perrexerant ad considerandam terram. Loquutusque est Moses universa verba hæc ad omnes filios Israel, & luxit populus nimis. Et ecce mane primo surgentes ascenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum, de quo Dominus loquutus est: quia peccavimus. Quibus Moses: Cur, inquit, transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedet in prosperum? XLI. C. *h. In medio vestrum. Nolite ascendere, non enim est Dominus* vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris. Amalecites & Chananæus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, eo quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum. At illi contenebrati ascenderunt in verticem montis. Arca autem testamenti Domini & Moses non recesserunt de castris. Descenditque Amalecites & Chananæus, qui habitabat in monte, & percutiens eos, atque concidens, persequutus est eos usque Horma.

IX. T. XXXVII. B. XLII. C. Cap. 15. Loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Quum ingressi fueritis terram habitationis vestræ, quam ego dabo vobis, & feceritis oblationem Domino in holocaustum, aut victimam, vota solventes, vel sponte offerentes munera, aut in solennitatibus vestris adolentes odorem suavitatis Domino, de bobus, sive de ovibus: offeret quicumque immolaverit victimam, sacrificium similæ, decimam partem* (ephi) *h. non habet. conspersam oleo, quod mensuram habebit quartam partem hin, & vinum ad liba fundenda ejusdem mensuræ dabit in holocaustum, sive in victimam. Per agnos singulos [a] & * arietes *h. Et per singulos. erit sacrificium similæ duarum decimarum, quæ conspersa sit oleo tertiæ partis hin: & vinum ad libamentum tertiæ partis * hin *Vulg. tacet hin. ejusdem mensuræ offeret in odorem suavitatis Domino. Quando vero de bobus feceris holocaustum aut hostiam, ut impleas votum, vel pacificas victimas, dabis per singulos boves similæ tres decimas conspersæ oleo, quod habeat medium mensuræ hin, & vinum ad liba fundenda

Aejusdem mensuræ in oblationem suavissimi odoris Domino. Sic facies per singulos boves & arietes & agnos & hœdos. Tam indigenæ, quam peregini eodem ritu offerent sacrificia. * Unum præceptum erit atque judicium tam vobis quam advenis terræ. *h. Legitimum unum & judicium unum. Loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad eos: XXXVIII. B. XLIII. C. Quum veneritis in terram, quam dabo vobis, & comederitis de panibus regionis illius, separabitis primitias Domino, de Bcibis vestris. Sicut de areis primitias separatis, ita & de * pulmentis dabitis primitiva Domino *. *h. de farina conspersa. *h a generatione & generationibus vestris. Quod si per ignorantiam prætererieritis quidquam horum, quæ loquutus est Dominus ad Mosen, & mandavit per eum ad vos, a die, qua cepit jubere & ultra, oblitaque fuerit facere multitudo: XLIV. C. offeret vitulum de armento, holocaustum in odorem suavissimum Domino, & sacrificium ejus ac liba, ut cæremoniæ postulant, Chircumque pro peccato, & rogabit sacerdos pro omni multitudine filiorum Israel, & dimittetur eis, quoniam non sponte peccaverunt, nihilominus offerentes incensum Domino pro se & pro peccato atque errore suo: & dimittetur universæ plebi filiorum Israel, & advenis, qui peregrinantur inter * vos: *Vulg. eos. quoniam culpa est omnis populi per ignorantiam. Quod si anima una nesciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato suo, & deDprecabitur pro ea sacerdos, quod inscia peccaverit coram Domino: impetrabitque ei veniam, & dimittetur illi. Tam indigenis quam advenis una lex erit omnium, qui peccaverit ignorantes. Anima vero, quæ XLV. C. per superbiam aliquid commiserit, sive civis sit ille, sive peregrinus, (quoniam adversus Eominum rebellis fuit) peribit de populo suo: verbum enim Domini contemsit, & præceptum illius fecit irritum: idcirco delebitur, E & portabit iniquitatem suam. XXXIX. B. XLVI. C. Factum est autem, quum essent filii Israel in solitudine, & invenissent hominem colligentem ligna in die Sabbathi, obtulerunt eum Mosi & Aaron & universæ multitudini. Qui recluserunt eum in carcerem, nescientes quid super eo facere deberent. Dixitque Dominus ad Mosen: Morte moriatur homo iste, obruat eum lapidibus omnis turba extra castra. Quumque eduxissent eum foras, obruerunt * lapidibus, *Vulg. addit eum. & mortuus est sicut præceperat Dominus. XL. B. XLVII. C. Dixit quoque Dominus ad Mosen: Loquere filiis Israel, & dices Fad eos ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum *, *h. per generationes suas, ponentes, &c. ponentes in eis vittas hyacinthynas: quas quum viderint, * recordabuntur *Vulg. recordentur.

[a] Heic τελείαν στιγμὴν adponit Urbinas ms. superioribus nectens verba *per agnos singulos*. Legitque, *Et Arietis erit sacrificium simile*: quæ licet temeritatem Critici antiquarii redoleant, minime pigeat novisse.

tur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes: sed magis memores præceptorum Domini faciant ea, sintque sancti Deo suo. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti, *ut essem vester Deus.

* h. Ego Dominus Deus vester.

X. T. XLI. B. Cap. 16.

Ecce autem Core filius Isaac, filii Caath, filii Levi, & Dathan atque Abiram filii Eliab, On quoque filius Pheleth de filiis Ruben, surrexerunt contra Mosen, aliique filiorum Israel ducenti quinquaginta viri proceres synagogæ, & qui tempore concilii per nomina vocabantur. Quumque stetissent adversum Mosen & Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis: quia omnis multitudo sanctorum est, & in * ipsis est Dominus: Cur elevamini super populum Domini? Quod quum audisset Moses, cecidit * pronus in faciem: loquutusque est ad Core & ad omnem multitudinem: Mane, inquit, notum faciet Dominus qui ad se pertineant, & sanctos applicabit sibi: C & quos elegerit, appropinquabunt ei. Hoc igitur facite: Tollat unusquisque thuribula sua, tu Core, & omne concilium tuum: & hausto cras igne, ponite desuper thymiama coram Domino: & quemquumque elegerit, ipse erit sanctus: multum erigimini filii Levi. Dixitque rursum ad Core: Audite filii Levi: Num parum vobis est, quod separavit vos Deus Israel ab omni populo, & junxit sibi, ut serviretis ei in cultu tabernaculi, & ut staretis coram frequentia populi, & ministraretis * ei? Idcirco ad se fecit accedere te & omnes fratres tuos filios Levi, ut vobis etiam sacerdotium vendicetis, & omnis globus tuus stet contra Dominum? quid est enim Aaron ut murmuretis contra eum? Misit ergo Moses ut vocaret Dathan & Abiram filios Eliab. Qui responderunt: Non venimus. Numquid parum est * (tibi) quod eduxisti nos de terra, quæ lacte & melle manabat, ut occideres nos in deserto, nisi & dominatus fueris nostri? * Revera induxisti nos in terram, quæ fluit rivis lactis & mellis, & dedisti nobis possessiones agrorum & vinearum, an & oculos nostros vis eruere? non venimus. Iratusque Moses valde, ait ad Dominum: Ne respicias sacrificia eorum: tu scis quod ne asellum quidem umquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum. Dixitque ad Core: Tu & omnis congregatio tua state seorsum coram Domino, & Aaron die crastino separatim. Tollite singuli thuribula vestra, & ponite super ea incensum, offerentes Domino ducenta quinquaginta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum suum. Quod quum fecissent, stantibus Mose & Aaron, & coacervassent ad- A versum eos omnem multitudinem ad ostium tabernaculi, apparuit cunctis gloria Domini. Loquutusque Dominus ad Mosen & Aaro, ait: Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repente disperdam. Qui ceciderunt proni in faciem, atque dixerunt: Fortissime Deus spirituum universæ carnis, num uno peccante, contra omnes * ira tua desæviet. Et ait Dominus ad Mosen: Præcipe universo populo ut separetur a taber- B naculis Core, Dathan & Abiram. Surrexitque Moses, & abiit ad Dathan & Abiram: & sequentibus eum senioribus Israel, dixit ad turbam: Recedite a tabernaculis hominum impiorum " istorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum. Quumque recessissent a tentoriis eorum per circuitum, Dathan & Abiram egressi stabant in introitu papilionum suorum, cum uxoribus & liberis, omnique frequentia: Et ait Moses: In hoc scietis, quod Dominus miserit me ut facerem universa quæ cernitis, & non ex proprio corde ea protulerim: Si consueta hominum morte interierint, & visitaverit eos plaga, qua & cæteri visitari solent, non misit me Dominus: sin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os suum deglutiat eos & omnia quæ ad illos pertinent, descenderintque viventes in infernum, scietis, quod blasphema- D verint Dominum. Confestim igitur ut cessavit loqui, disrupta est terra sub pedibus eorum: & aperiens os suum, * devoravit illos cum tabernaculis suis & universa substantia *, descenderuntque vivi in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis. At vero omnis Israel, qui stabat per gyrum, fugit ad clamorem pereuntium, dicentes: Ne forte & nos terra deglutiat. Sed & ignis egressus a Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui E offerebant incensum. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: * Præcipe Eleazaro filio Aaron sacerdoti ut tollat thuribula quæ jacent in incendio, & ignem huc illucque dispergat: quoniam sanctificata sunt in * mortibus peccatorum, producatque ea in laminas, & affigat altari eo quod oblatum sit in eis incensum Domino, & sanctificata sint, ut cernant ea pro signo & monimento filii Israel. Tulit ergo Eleazar sacerdos thuribula F ænea, in quibus obtulerant hi quos incendium devoravit, & produxit ea in laminas, affigens altari, ut haberent postea filii Israel, quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, & qui non est de semine Aaron, ad offerendum incensum Domino, ne patiatur sicut passus est Core, & omnis congregatio ejus, loquente Domino ad Mosen.

Margin notes:

* h. In medio eorum Dominus.

* h. cecidit super facies.

* ei, id est populo.

* h. non habet.

* h. Non enim induxisti nos in terram quæ fluit rivis lactis & mellis, nec dedisti nobis possessiones agrorum & vinearum. Etiamsi oculi virorum illorum eruerentur, non veniemus.

XLII. B.

* h. contra omnes indignaberis.

h.

* h. deglutivit.

* Vulg. addit eorum.

* h. dic.

* h. Et eadem thuribula peccatorum producat in laminas.

sen. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Mosen & Aaron, dicens: Vos interfecisti populum Domini. Quumque [a] oriretur seditio, & tumultus incresceret, Moses & Aaron fugerunt ad tabernaculum fœderis. [b] Quod postquam ingressi sunt, operuit nubes * tabernaculum, & apparuit gloria Domini. Dixitque Dominus ad Mosen: [c] Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos. Quumque jaceret in terra, dixit Moses ad Aaron: Tolle thuribulum, & hausto igne de altari, mitte incensum desuper, pergens cito ad populum, ut roges pro eis: jam enim egressa est * ira a Domino, & plaga desævit. Quod quum fecisset Aaron, & cucurrisset ad mediam multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thymiama: & stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, & * plaga cessavit. Fuerunt autem qui percussi sunt, quattuordecim millia hominum, & septingenti absque his, qui perierant in seditione Core. Reversusque est Aaron ad Mosen ad ostium tabernaculi fœderis postquam quievit interitus.

a

b

* Vulg. tacet tabernaculum.

c

XLIII. B. XLVIII. C.

* h. Indignatio.

* h. Incendium

Et loquutus est Dominus ad Mosen, dicens: Loquere ad filios Israel, & accipe ab eis virgas singulas per cognationes suas, a cunctis principibus tribuum, * virgas duodecim, & uniuscujusque nomen superscribes virgæ suæ. Nomen autem Aaron erit in * tribu Levi, & una virga cunctas * eorum familias continebit: ponesque eas in tabernaculo fœderis coram testimonio, ubi loquar ad te. Quem ex his elegero, germinabit virga ejus, & cohibebo a me querimonias filiorum Israel, quibus contra vos murmurant. Loquutusque est Moses ad filios Israel: & dederunt ei omnes principes virgas per singulas tribus: fueruntque virgæ duodecim * cum [d] virga Aaron. Quas quum posuisset Moses coram Domino in tarbernaculo testimonii: sequenti die regressus invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi, & turgentibus gemmis, eruperant flores, qui * foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt. Protulit ergo Moses omnes virgas de conspectu Domini ad cunctos filios Israel: videruntque, & receperunt singuli virgas suas. Dixitque Dominus ad Mosen: Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut servetur ibi in signum rebellium filiorum *, & quiescant

XLIX. B. XLIX. C. Cap. 17.

* h. Et sint virgæ duodecim.

* h. In virga.

* Vulg. scorsum

d

* h. Cum. Nostri, absque.

* h. Qui in amygdalas deformati sunt.

* Vulg. addit Israel.

A querelæ eorum a me, ne moriantur. Fecitque Moses sicut præceperat Dominus. Dixerunt autem filii Israel ad Mosen: Ecce * defecimus, omnes perivimus. Quiquumque accedit ad tabernaculum Domini *, morietur. Num usque ad internecionem cuncti delendi sumus?

* Vulg. consumti sumus.

* Vulg. moritur.

Dixitque Dominus ad Aaron: Tu, & filii tui, & domus patris tui tecum, portabitis iniquitatem Sanctuarii: & tu & filii tui simul sustinebitis peccata sacerdotii vestri.

XL. T. XLV. B. L. C. Cap. 18.

B Sed & fratres tuos de tribu Levi, sceptrum patris tui sume tecum, præstoque sint & ministrent tibi, tu autem & filii tui ministrabitis in tabernaculo testimonii. Excubabuntque Levitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi: ita dumtaxat, ut ad vasa Sanctuarii & ad altare non accedant, ne & illi moriantur, & vos pereatis simul. Sin autem tecum, & excubent in custodiis tabernaculi, & in omnibus cæ-

C remoniis ejus. Alienigena non miscebitur vobis. Excubate in custodia Sanctuarii, & in ministerio altaris, ne oriatur indignatio super filios Israel. Ego dedi vobis fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel, & tradidi [e] domum Domino, ut serviant in ministeriis tabernaculi ejus. Tu autem & filii tui custodite sacerdotium vestrum: & omnia quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum sunt, per sacerdotes administrabuntur. Si quis externus accesserit,

e

D * occidetur. Loquutusque est Dominus ad Aaron: Ecce ego dedi tibi custodiam primitiarum mearum. Omnia quæ sanctificantur a filiis Israel, tibi tradidi & filiis tuis pro officio sacerdotali legitima sempiterna. Hæc ergo * accipies de his, quæ sanctificantur, & oblata sunt Domino. Omnis oblatio, & sacrificium, & quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi, & cedit in Sancta Sanctorum, tuum erit, & filiorum

* h. morietur.

XLVI. B. LI. C.

* h. Hæc ergo erunt tibi.

E tuorum. * In Sanctuario comedes illud: mares tantum edent ex eo, quia consecratum est tibi. Primitias autem, quas voverint & obtulerint filii Israel, tibi dedi, & filiis, ac filiabus tuis, jure perpetuo: qui mundus est in domo tua, vescetur eis. Omnem * medullam olei, & vini, ac frumenti, quidquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi. Universæ frugum primitiæ, quas gignit humus, & Domino deportantur, cedent in usus tuos: qui mundus est in domo tua, vescetur eis. * Omne quod ex voto red-

* h. In Sanctis Sanctorum comedes illud.

* h. Pinguedinem.

* h. Omne quod consecratur a filiis Israel tuum erit.

[a] Hebr. Scholion ita habet, Quumque congregaretur multitudo populi adversus Mosen & Aaron, aspexerunt ad tabernaculum fœderis, & ecce operuit illud nubes, & apparuit gloria Domini. Quod postquam ingressi sunt, Moses & Aaron, loquutus est Dominus ad Mosen, dicens. Recedite de medio hujus multitudinis, repente devorabo eos. Ceciderunt Moses & Aaron proni in terram. Martianæus quoque ad hunc locum, *incendium*, pro *plaga* dici ex historiæ contextu magis probat heic atque inferius.

[b] Urbinas ms. *qui postquam* &c.

[c] De suo addit idem ms. *& Aaron*.

[d] Codices omnes, quos ad hunc locum consuluimus, *absque* habent pro *cum*. Notatum & Hebræo Scholiastæ ita suo tempore prætulisse Latinos codices, quos nostros vocat.

[e] Legendum *donum*, ex Hebr. מתנה, & Vulgata, quæ præterea addit *vobis*.

reddiderint filii Israel, tuum erit. Quid- A
quid primum erumpit e vulva cunctæ carnis, quam offerunt Domino, sive ex hominibus, sive de pecoribus fuerit, tui juris erit: ita dumtaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum est, redimi facies, * cujus redemtio erit post unum mensem, siclis argenti quinque, pondere Sanctuarii. Siclus viginti obolos habet. Primogenitum autem bovis & ovis & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt Domino, sanguinem tantum eorum fundes super altare, & adipes adolebis in suavissimum odorem Domino. Carnes vero in usum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter, tua erunt. Omnes primitias Sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi, & filiis ac filiabus tuis, jure perpetuo. Pactum salis est sempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis. Dixitque

* h. Cujus redemtio erit post unum mensem, ad æstimationem tuam siclis argenti quinque.

LII. C.
Dominus ad Aaron: In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Israel: Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem, pro ministerio quo serviunt mihi in tabernaculo fœderis: ut non accedant ultra filii Israel ad tabernaculum *, nec committant peccatum mortiferum, solis filiis Levi mihi in tabernaculo servientibus, & portantibus peccata populi. Legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Nihil aliud possidebunt, decimarum oblatione contenti, quas in usus eorum & necessaria separavi. Lo-

* h. fœderis.

LIII. C.
quutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Præcipe Levitis, atque denuntia: Quum acceperitis a filiis Israel decimas, quas dedi vobis *, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, * ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis quam de torcularibus: & universis quorum accipitis primitias, offerte Domino, & date Aaron sacerdoti. Omnia quæ offeretis ex decimis, & in donaria Domini separabitis, optima & electa erunt. Dicesque ad eos: * Si præclara & meliora quæquæ obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis quasi de area & torculari dederitis primitias: & comedetis eas in omnibus locis vestris, tam vos quam familiæ vestræ: quia pretium est pro ministerio, quo servitis in tabernaculo testimonii. Et non peccabitis super hoc, egregia vobis & pinguia reservantes, ne polluatis oblationes filiorum Israel, & moriamini.

* h Quas dedi vobis in hæreditatem.
* h. Et reputabitur vobis, quasi de area & torculari decimis primitias.
* h. Quum.

XII. T. XLVII. B. Cap. 19.
Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens: Ista religio * victimæ quam

* h. religio legis.

constituit Dominus. Præcipe filiis Israel, ut adducant ad te vaccam rufam ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portaverit jugum: tradetisque eam Eleazaro sacerdoti. Qui eductam extra castra, immolabit in conspectu omnium: & * tingens digitum in sanguine ejus, asperget contra fores tabernaculi septem vicibus, comburetque eam cunctis videntibus, tam pelle & carnibus ejus quam sanguine & fimo flammæ traditis. Lignum
B quoque cedrinum, & hyssopum, coccumque bis tinctum sacerdos mittet in flammam, quæ vaccam vorat. Et tunc demum, lotis vestibus & corpore suo, ingredietur in castra, commaculatusque erit usque ad vesperum. Sed & illi qui combusserit eam, lavabit vestimenta sua & corpus, & immundus erit usque ad vesperum. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ, & * effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Is-
C rael in custodiam, & in aquam aspersionis: quia pro * peccato vacca combusta est. Quumque laverit, qui vaccæ portaverit cineres, vestimenta sua, immundus erit usque ad vesperum. Habebunt hoc filii Israel & advenæ, qui habitant inter eos, [a] * sanctum jure perpetuo. Qui tetigerit cadaver hominis, & propter hoc septem diebus fuerit immundus: aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur.
D Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari. Omnis qui tetigerit humanæ animæ morticinum, & aspersus hac commistione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, & peribit ex Israel: quia aqua expiationis non est aspersus, immundus erit, & manebit spurcitia ejus super eum. Ista est lex hominis qui moritur in tabernaculo: Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & univesa vasa quæ ibi sunt, polluta erunt septem diebus. Vas,
E quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit. Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui, sive os illius, vel sepulcrum, immundus erit septem diebus. Tollentque de cineribus * combustionis atque peccati, & mittent aquas vivas super eos in vas. In quibus quum homo mundus tinxerit hyssopum, asperget ex eo omne tentorium, & cunctam supellectilem, & homines hujuscemodi contagione pollutos: atque hoc modo mundus lustra-
F bit immundum tertio & septimo die. Expiatusque die septimo, lavabit & se & vestimenta sua, & immundus erit usque ad vesperam. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio Ecclesiæ: quia

* h. Et tollens de sanguine ejus in digito suo.
* h. Et ponet eos.
* h. Quia pro peccato sit.
[a] * h. Legitimum sempiternum.
LIV C.
* h. Combustionis peccati.

[a] Hebraice ad verbum est, *statutum sempiternum*, tamen eo recidit, nam & *legitimum sempiternum*, quod Scholiastæ placet, infra nec semel versum est abs Hieronymo.

*h. Non est aquæ lustrationis aspersus, immundus erit. quia sanctuarium Domini polluit, * & A
non est aqua lustrationis aspersus. Erit
hoc præceptum legitimum sempiternum.
Ipse quoque qui aspergit aquas, lavabit
vestimenta sua. Omnis qui tetigerit aquas
expiationis, immundus erit usque ad vesperum.
Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet: & anima quæ horum quidpiam tetigerit, immunda erit usque ad vesperam.

XLVIII. B. LV. C. *Cap. 20.* Veneruntque filii Israel, & omnis multitudo in desertum Sin, mense primo,
& mansit populus in Cades. Mortuaque B
est ibi Maria, & sepulta in eodem loco.
Quumque indigeret aqua populus, coierunt adversus Mosen & Aaron: & versi
in seditionem, dixerunt: Utinam periissemus inter fratres nostros coram Domino.
Cur eduxistis Ecclesiam Domini in
solitudinem, ut & nos & nostra jumenta * moriantur? (*Vul. moriamur.*) Quare nos fecistis ascendere de Ægypto, & adduxistis in locum
istum pessimum, qui seri non potest,
qui nec ficum gignit, nec vineas, nec C
mala granata, insuper & aquam non habet ad bibendum? Ingressusque Moses &
Aaron, dimissa multitudine, tabernaculum
fœderis, corruerunt proni in terram [a].
LVI. C. Et * apparuit gloria Domini super eos. (*h. Et apparuit illis gloria Domini.*)
Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Tolle virgam, & congrega populum,
tu & Aaron frater tuus, & loquimini ad
petram coram eis, & illa dabit aquas.
Quumque eduxeris aquam de petra, bibet
omnis multitudo & jumenta ejus Tulit igitur Moses virgam, quæ erat in conspe- D
ctu Domini, sicut præceperat ei, congregata multitudine ante petram, dixitque
eis: audite, rebelles & * increduli. Num (*h. non habet, increduli.*)
de petra hac vobis aquam * poterimus (*h. Potero.*)
ejicere? [b] Quumque elevasset Moses manum,
percutiens virga bis silicem, egressæ sunt
aquæ largissimæ, ita ut populus biberet
& jumenta. Dixitque Dominus ad Mosen & Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in E
terrram, quam dabo eis. Hæc est aqua
contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israel
contra Dominum, & sanctificatus est in
eis. Misit interea nuntios Moses de Cades ad regem Edom, qui dicerent: Hæc (XIII. T. XLIX. B.)
* mandat frater tuus Israel. Nosti (*h. Dicit*)
omnem laborem qui * apprehendit nos, (*h. invenit.*)
quomodo descenderint patres nostri in Ægyptum, & habitaverimus ibi multo
tempore, afflixerintque nos Ægyptii, &
patres nostros, & quomodo clamaverimus
ad Dominum, & exaudierit nos miseritque angelum, qui eduxerit nos de Ægypto. Et ecce in urbe Cades, quæ est in
extremis finibus tuis, positi obsecramus,
ut nobis transire liceat per terram tuam.
Non ibimus per agros, nec per vineas,
non bibemus aquas de puteis tuis, sed
gradiemur via publica, nec ad dexteram
nec ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos. Cui respondit LVII. C.
Edom: Non transibis per me, alioquin
armatus occurram tibi. Dixeruntque filii Israel: Per tritam gradiemur viam, &
si biberimus aquas tuas nos & pecora nostra, dabimus quod justum est: nulla erit in pretio difficultas, tantum velociter
transeamus. At ille respondit: Non transibis. Statimque egressus est obvius, cum
infinita multitudine, & manu forti, nec
voluit acquiescere deprecanti, ut concederet transitum per fines suos, quamobrem divertit ab eo Israel. Quumque castra movissent de Cades, venerunt in montem Hor, qui est in finibus terræ Edom.
Ubi loquutus est Dominus ad Mosen: LVIII. C.
Pergat, inquit, Aaron ad populos suos:
non enim intrabit terram, quam dedi filiis Israel, eo quod * incredulus fuerit ori (*h. eo quod increduli fueritis.*)
meo, ad Aquas contradictionis. Tolle
Aaron, & filium ejus cum eo, & duces
eos in montem Hor. Quumque nudaveris
patrem veste sua, indues ea Eleazarum
filium ejus, & Aaron colligetur, & morietur ibi. Fecit Moses ut præceperat
Dominus, & ascenderunt in montem Hor
coram omni multitudine. Quumque Aaron spoliasset vestibus suis, induit eis Eleazarum filium ejus. Illo mortuo in montis supercilio, descendit cum Eleazaro.
Omnis autem multitudo videns occubuisse Aaron, flevit super eo triginta diebus
per cunctas familias suas.

L B. LI B. LIX. C. *Capo 21.* Quod quum audisset Chananæus rex
Arad, qui habitabat ad meridiem, venisse scilicet Israel per exploratorum
viam, pugnavit contra illum, & victor
exsistens, duxit ex eo prædam. At Israel
voto se Domino obligans ait: Si tradideris populum istum in manu mea, * delebo urbes ejus. (*h. Anathematizabo.*) Exaudivitque Dominus
preces Israel, & tradidit Chananæum,

[a] Insigne illud additamentum, quod subjungunt heic loci Latini omnes vulgati Bibliorum codices, in uno Urbinate ms. invenimus: scilicet *clamaveruntque ad Dominum, atque dixerunt, Domine Deus audi clamorem hujus populi & aperi eis thesaurum tuum, fontem aquæ vivæ, ut satiati, cesset murmuratio eorum.* Quæ minime novit Palatin. ms. & in Memmiano quoque exemplari dicuntur expuncta. Notum vero neque in Hebræo, Chaldæo, aut Septuaginta, sive in expressis ad eos textus Versionibus haberi.

[b] Notatum & Martianæo contra Scholiastis sententiam, in Hebræo archetypo dici plurium numero נוציא: *expromemus.*

quem ille interfecit, subversis urbibus ejus, & vocavit nomen loci illius Horma, id est, anathema. Profecti sunt autem & de monte Hor per viam, quæ ducit ad
LII. B. mare Rubrum, ut circumirent terram Edom. Et tædere cepit populum itineris ac laboris: loquutusque contra Deum & Mosen, ait: Cur eduxisti nos de Ægypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ: anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos
* h. morsus. LX. C. serpentes, ad quorum * plagas, & mortes plurimorum, venerunt ad Mosen, atque dixerunt: Peccavimus, quia loquuti sumus contra Dominum & te: ora, ut tollat a nobis serpentem. Oravitque Moses pro populo, Et loquutus est Dominus
a ad eum: Fac serpentem, [a] & pone eum pro signo, qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moses serpentem æneum, & posuit eum pro signo: quem quum percussi aspicerent, sanabantur. Profectique filii Israel castrametati sunt in Oboth. Unde egressi fixere tentoria in Hieabarim, in solitudine, quæ respicit Moab contra orientalem plagam. Et inde moventes, venerunt ad torrentem Zared. Quem relinquentes castrametati sunt
LIII. B. contra Arnon, quæ est in deserto, & prominet in finibus Amorræi. Siquidem Arnon terminus est in Moab, dividens Moabitas & Amorræos. Unde dicitur in libro Bellorum Domini: Scut fecit in mari Rubro, sic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati
b sunt, ut requiescerent in [b] Ar, & re-
LXI. C. cumberent in finibus Moabitarum. Et ex eo loco apparuit puteus, super quo loquutus est Dominus ad Mosen: Congrega populum, & dabo ei aquam. Tunc cecinit Israel carmen istud: Ascendat puteus. Concinebant: Puteus, quem foderunt principes, & paraverunt duces mul-
* h. In doctore legis. titudinis in * datore legis, & in baculis
c suis. [c] De solitudine, Matthana: & de Matthana, Nahaliel: de Nahaliel in Bamoth. De Bamoth, vallis est in regione Moab, in vertice Phasga: quod respicit contra desertum. Misit autem Israel nuntios ad Seon regem Amorræorum, dicens: Obsecro, ut transire mihi liceat per terram tuam, non declinabimus in agros &

A in vineas, non bibemus [d] aquas ex puteis, via regia gradiemur, donec transeamus terminos tuos. Qui concedere noluit, ut transiret Israel per fines suos: quin potius, exercitu congregato, egressus est obviam in desertum, & venit in Jasa, pugnavitque contra eum. A quo percussus est in ore gladii, & possessa est terra ejus ab Arnon usque Jebboc, & filios Ammon: quia forti præsidio tenebantur termini Ammonitarum. Tulit ergo I- LXII. C.
B srael omnes civitates ejus, & habitavit in urbibus Amorræi, in Esebon scilicet, & viculis ejus. Urbs Esebon fuit Seon regis Amorræi, qui pugnavit contra regem [e] Moab: * & tulit omnem terram, quæ ditionis illius fuerat, usque Arnon. * h. contra regem Moab primum. e
Idcirco dicitur in Proverbio: Venite in Esebon, ædificetur, & construatur civitas Seon. Ignis egressus est de Esebon, flamma de oppido Seon, & devoravit Ar Moabitarum, & habitatores excelsorum Arnon.
C Væ tibi, Moab, peristi, popule Chamos. Dedit filios ejus in fugam, & filias in captivitatem regi Amorræorum, Seon. Jugum ipsorum disperiit ab Esebon usque Dibon: lassi pervenerunt in Nophe, * & * h. Quæ contra. LIV. B.
[f] usque Medaba. Habitavit itaque Israel est in terra Amorræi. Misitque Moses qui f
explorarent Jazer: cujus ceperunt viculos, & possederunt habitatores. Verteruntque se, & ascenderunt per viam Basan, & occurrit eis Og rex Basan cum omni populo suo,
D pugnaturus in Edrai. Dixitque Dominus ad Mosen: ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, & omnem populum ac terram ejus, faciesque illi sicut fecisti Seon regi Amorræorum habitatori Esebon. Percusserunt igitur & hunc cum filiis suis, universumque populum ejus usque ad internecionem, & possederunt terram illius.

Profectique castrametati sunt in cam- LV. B.
pestribus Moab, ubi trans Jordanem Je- Cap. 22. XIV. T.
E richo sita est. Videns autem Balac fi- LXIII. C.
lius Sepphor omnia, quæ fecerat Israel Amorræo, & quod pertimuissent eum Moabitæ, & impetum ejus ferre non possent, dixit ad majores natu Madian: ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque ad radices carpere. Ipse erat eo tempore rex in Moab. Misit

[a] Addunt Vulgati libri *æneum*, pro quo malim *igneum* Hebræus enim *serpentem* heic non habet, sed tantum שׂרף, quod est, *urentem*.

[b] Nostri mss. *Arnon*, quem errorem in suis quoque Martian. invenir, atque optime cavit, facem ipso præferente Hieronymo Libro de Locis ad voces *Arnom* & *Ar*.

[c] Codex Urbinas plus, atque aliter habet: *Profectique de solitudine in Mathana: de Matthana in Nahaliel*, &c. ferme rectius. Confer, si libet, Epist. LXXVIII. de Mansionibus ad Fabiol. Mans. 39. ubi totum hoc carmen aliis sæpe verbis recitat S. Pater.

[d] Vocem *aquas* Urbinas ms. ignorat, habet tamen Hebræum archetypum, aliique libri.

[e] Equidem & in Hebræo additur הראשׁן, *primum*.

[f] Legerit Scholiastes, quemadmodum Samaritanus Interpres, על pro עד, quod & Martian. putat.

Misit ergo nuntios ad Balaam filium Beor * hariolum, qui habitabat super flumen terræ [a] filiorum Ammon, ut vocarent eum, & dicerent: Ecce egressus est populus ex Ægypto, qui operuit superficiem terræ, sedens contra me. Veni igitur, & maledic populo huic, quia, fortior me est: si quo modo possim percutere eum, & ejicere de terra * mea: novi enim quod benedictus sit, cui benedixeris, & maledictus, in quem maledicta congesseris. B Perrexeruntque seniores Moab, & majores natu Madian, habentes divinationis pretium in manibus. Quumque venissent ad Balaam, & narrassent ei omnia verba Balac: ille respondit: Manete hic nocte, & respondebo quidquid mihi dixerit Dominus. Manentibus autem illis apud Balaam, venit Deus, & ait ad eum: * Quid sibi volunt homines isti apud te? Respondit: Balac filius Sepphor rex Moabitarum misit ad me, dicens: C Ecce populus qui egressus est de Ægypto, operuit superficiem terræ: veni & maledic ei, si quo modo possim pugnans abigere eum. Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas populo: quia benedictus est. Qui mane consurgens dixit ad principes: Ite in terram vestram, quia prohibuit me Dominus venire vobiscum. Reversi principes dixerunt ad Balac: Noluit Balaam venire nobiscum. Rursum ille multo plures & nobiliores quam ante miserat, misit. D Qui quum venissent ad Balaam, dixerunt: * Sic dicit Balac filius Sepphor: Ne cuncteris venire ad me: paratus sum honorare te, & quidquid volueris * dabo *: veni, & maledic populo isti. Respondit Balaam: Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti & auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei: ut vel plus, vel minus loquar. Obsecro, ut hic maneatis etiam hac nocte, & scire queam quid mihi rursum respondeat Dominus. E Venit ergo Deus ad Balaam nocte, & ait ei: Si vocare te venerunt homines isti, surge, & vade cum eis: ita dumtaxat, ut quod tibi præcepero, facias. Surrexit Balaam mane, & strata asina sua, profectus est cum eis. Et * iratus est Deus. Stetitque angelus Domini in via contra Balaam, qui sedebat asinæ, &

* h. Misit ego nuntios ad Balaam filium Behor, qui habitabat in Phethor super flumen terræ filiorum populi sui. [a]

* h. non habet, mea.

* h. Qui sunt omnes illi qui sunt apud te?

* h. Hæc dicit

* h. faciam.
* Vulg. addit tibi.

[a]

* h. Et iratus est Deus eo quod pergeret.

A duos pueros habebat secum. Cernens asina angelum " Domini stantem in via, evaginato gladio, avertit se de itinere, & ibat per agrum. Quam quum verberaret Balaam, & vellet ad semitam reducere, stetit angelus " Domini in angustiis duarum maceriarum, quibus vineæ cingebantur. Quem videns asina, junxit se parieti, & attrivit sedentis pedem. At ille iterum verberabat eam: & nihilominus angelus " Domini ad locum angustum transiens, ubi nec ad dexteram nec ad sinistram poterat deviare, obvius stetit. Quumque vidisset asina stantem angelum " Domini, cecidit sub pedibus sedentis, qui iratus, vehementius cædebat * fuste latera ejus. Aperuitque Dominus os asinæ, & loquuta est: Quid feci tibi? cur percutis me ecce jam tertio? Respondit Balaam: Quia * (commeruisti, &) illusisti mihi: * utinam haberem gladium, ut te percuterem. Dixit asina: Nonne animal tuum sum, cui semper sedere consuevisti usque in presentem diem? dic quid simile umquam fecerim tibi. At ille ait: Numquam. Protinus aperuit Dominus oculos Balaam, & vidit angelum " Domini stantem in via evaginato gladio, adoravitque eum pronus * in terram. Cui angelus " Domini: Cur, inquit, tertio verberas asinam tuam? Ego veni ut adversarer tibi, quia perversa est via tua, mihique contraria, & nisi asina declinasset de via, dans locum resistenti, te occidissem, & illa viveret. Dixit Balaam. Peccavi, nesciens quod tu stares contra me, & nunc si displicet tibi ut vadam, Revertar. Ait angelus " Domini: Vade cum istis, & cave ne aliud quam præcepero tibi loquaris. Ivit igitur cum principibus. Quod quum audisset Balac, egressus est in occursum ejus, in oppido Moabitarum, quod situm est in extremis finibus Arnon. Dixitque ad Balaam: Misi nuntios ut vocarem te: cur non statim venisti ad me? an quia mercedem adventui tuo reddere nequeo? Cui ille respondit: Ecce adsum: numquid potero loqui aliud, nisi quod Deus posuerit in ore meo? Perrexerunt ergo simul, & venerunt in urbem, quæ * in extremis regni ejus * [b] finibus erat. Quumque occidisset Balac boves & oves, misit ad Ba-

h.

h.

h.

h.

* h. baculo.

LXIV. C.

* h. Quia illusisti mihi

* h. Si haberem gladium in manu mea, utique interficerem te.

h.

* h. non habet, in terram

h.

h.

* h. non habet, quæ in extremis finibus regni ejus erat. Sic habet: Et venerunt in urbem.
* Husot, quæ vertitur in Latinum, extrema. [b]

[a] Omnium optime interpretatur Hebræus Scholiastes, in Phetor super flumen terræ filiorum populi sui, pro filiorum Ammon. Nam fluvius, qui terram Ammonitarum perlueret, penitus ignoratur. S. Hieronymus acceperit vocem פתורה, juxta etymologiam, quia Ariolus significatur, pro loci nomine, id est, Phator, Græce φαθουρά: legeritque præterea עמון, Ammon, pro עמו, Ammo, quod est populi sui.

[b] Pro verbis quæ in extremis regni ejus finibus erat, unum est, in Hebræo חצות Chuzoth, quod nisi velis pro nomine proprio accipere: recte interpretati licet, platearum: ut sensus sit venisse illos in urbem platearum, id est, frequentissimam. Concinunt & LXX. qui ἐπαύλεων interpretati sunt, quod est, tabernaculorum, aut diversoriorum atque his similium. Noster cum Onkeloso legerit מתחומי, in finibus imperii sui. Sunt antem & qui sentiant, mendose haberi in Hebræo חצות, pro הרצה, quam urbem Areopolim putant: quibus ego nunquam adsentiar.

Balaam, & principes qui cum eo erant, munera. Mane autem facto, duxit eum ad excelsa Baal, & intuitus est extremam partem populi.

A

Cap. 23. Dixitque Balaam ad Balac: Ædifica mihi hic septem aras, & para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes. Quumque fecisset juxta sermonem Balaam, imposuerunt simul vitulum & arietem super aram. Dixitque Balaam ad Balac: Sta * paulisper juxta holocaustum tuum, donec vadam, si forte occurrat mihi Dominus, & quodquumque imperaverit, loquar tibi. Quumque abiisset velociter, occurrit ei Deus. Loquutusque est ad eum Balaam: Septem, inquit, aras erexi, & imposui vitulum & arietem desuper. Dominus autem posuit verbum in ore ejus, & ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris. Reversus invenit stantem Balac juxta holocaustum suum, & omnes principes Moabitarum: assumtaque parabola sua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus Orientis: Veni, inquit, & maledic Jacob: propera, & detestare Israel. Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem Dominus non detestatur? De summis silicibus * videbo eum, & de collibus considerabo illum. Populus solus habitabit, & inter gentes non reputabitur. Quis dinumerare possit pulverem Jacob, & nosse numerum stirpis Israel. Moriatur anima mea morte justorum, & fiant novissima mea horum similia. Dixitque Balac ad Balaam: Quid est hoc quod agis? Ut malediceres inimicis meis * vocavi te: & tu econtrario benedicis eis. Cui ille respondit: Num aliud possum loqui, nisi quod jusserit Dominus? Dixit ergo Balac: Veni mecum in alterum locum unde partem Israelis videas, & totum videre non possis: inde maledicito ei. Quumque duxisset eum in locum sublimem, super verticem * montis Phasga, ædificavit Balaam septem aras, & impositis desuper * vitulis atque arietibus, dixit ad Balac: Sta hic juxta holocaustum tuum, donec ego pergam obvius. Cui quum Dominus occurrisset, posuissetque verbum in ore ejus, ait: Revertere ad Balac, & hæc loqueris *. Reversus invenit eum stantem juxta holocaustum suum, & principes Moabitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit, loquutus est Dominus?

** h. non habet paulisper.*

**. video, & considero.*

** h. aliter.*

** h. non habet, montis.*

** Vul. vitulo & ariete.*

** Vul. addit ei.*

Et ille assumta parabola sua, ait: Sta * Balac, & ausculta, audi fili Sepphor: Non est Deus quasi homo, ut mentiatur: nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo, & non faciet? loquutus est, & non implebit? [a] * Ad benedicendum adductus sum, benedictionem prohibere non valeo. Non est idolum in Jacob, nec videtur simulacrum in Israel. Dominus Deus ejus cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo. Deus eduxit eum de

B

Ægypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis. Non est augurium in Jacob, nec divinatio in Israel. Temporibus suis dicetur Jacob & Israeli quid * operatus sit Deus. Ecce populus ut leæna consurget, & quasi leo erigetur: non accubabit, donec devoret prædam, & occisorum sanguinem bibat. Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas * ei, nec benedicas. Et ille ait: Nonne dixi tibi, quod quidquid mihi * Dominus imperaret, hoc

C

facerem? Et ait Balac ad eum: Veni, & ducam te ad alium locum: si forte placeat Deo ut inde maledicas ei. Quumque duxisset eum super verticem montis Phohor, qui respicit solitudinem, dixit ei Balaam: Ædifica mihi hic septem aras, & para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes. Fecit Balac ut Balam dixerat: imposuitque vitulos & arietes per singulas aras.

Cap. 24. Quumque vidisset Balaam quod placeret

D

Domino, ut benediceret Israeli, nequaquam abiit ut ante perrexerat, ut augurium quæreret: sed dirigens contra desertum vultum suum, & elevans oculos vidit Israel in tentoriis commorantem per tribus suas, & irruente in se Spiritu Dei, assumta parabola, ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus: dixit auditor sermonum Dei, qui visionem Omnipotentis intuitus est, qui cadit, & sic aperiuntur oculi ejus. Quam

E

pulchra tabernacula tua, Jacob, & tentoria tua, Israel! ut valles nemorosæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri propter aquas. Fluet aqua de situla ejus, & semen illius erit in aquas multas. Tolletur propter Agag, rex ejus, & auferetur regnum illius. Deus eduxit eum de Ægypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis. Devorabunt gentes hostes illius, ossaque eorum confringent, & perforabunt sagittis. Accubans dormivit ut leo, & qua-

F

** h. Sta Balac, & audi ausculta, fili Sephor eloquia mea.*

** h. Ecce benedictiones accepi, a quibus prohiberi non valeo.*

** h. Quid operatur Deus.*

** Vulg. tacet ei.*

** Vulg. Deus.*

a Urbinas ms. *inductus sum*, quæ tantula lectionis diversitas, multi facienda est heic loci, ubi Originales inter se textus discrepant, nec satis intelligitur, quo sensu nunc se dicat Balaam, venisse ad benedicendum, cum ad maledicendum venisset.

A quasi leæna, * quam suscitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit & ipse benedictus: qui maledixerit * tibi, in maledictionem reputabitur. Iratusque Balac contra Balaam, complosis manibus ait: Ad maledicendum inimicis meis vocavi te, quibus econtrario tertio benedixisti: * revertere ad locum tuum. Decreveram quidem magnifice honorare te, sed Dominus privavit te honore disposito. Respondit Balaam ad Balac: Nonne nuntiis tuis, quos misisti ad me, dixi: B Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti & auri, non potero præterire sermonem Domini * Dei mei, ut vel boni quid vel mali proferam ex corde meo: sed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar? Veruntamen pergens ad populum meum, dabo consilium, quid populus tuus huic populo faciat extremo tempore. Sumta igitur parabola, rursum ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus: dixit auditor sermonum Dei, C qui novit doctrinam Altissimi, & visiones Omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. * Videbo eum, sed non modo: intuebor illum, sed non prope. Orietur stella ex Jacob, & consurget virga ex Israel, & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio ejus: hæreditas Seir cedet inimicis suis: Israel vero fortiter aget. De Jacob erit qui dominetur, & perdat reliquias civitatis. D Quumque vidisset Amalec, assumens parabolam ait: Principium gentium Amalec, cujus extrema perdentur. Vidit quoque Cinæum: & assumta parabola, ait: Robustum est quidem habitaculum tuum: sed si in petra posueris nudum tuum, & fueris electus de stirpe * Cinæi, quamdiu poteris permanere? Assur enim capiet te. Assumtaque parabola iterum loquutus est: Heu, quis victurus est, quando ista faciet Deus? Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, E vastabuntque Hebræos, & ad extremum etiam ipsi peribunt. Surrexitque Balaam, & reversus est in locum suum: Balac quoque via, qua venerat, rediit.

* h. Quis suscitabit eum?
* Vulg. tacet *sibi.*
* h. fuge.
* h. non habet Dei mei.
* h. Video eum, sed non modo: considero illum sed non prope.
* Librariorum errore vitium inolevit, ut pro Cinæo hic Cain scribatur.

XV. T.
LVI. B.
LXV. C.
Cap. 25.

Morabatur autem eo tempore Israel in Setthim, & fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocaverunt eos ad sacrificia * sua. At illi comederunt & adoraverunt deos earum. * Initiatusque est Israel Beel-Phehor, & iratus Dominus * Israel, F ait ad Mosen: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis: ut avertatur furor meus ab Israel. Dixitque Moses ad Judices Israel: Occidat unusquisque proximos suos, qui * initiati sunt Beel-Phehor. Et ecce unus de filiis Israel intravit coram fratribus suis ad scortum Madianitin, vidente Mose, & omni turba filiorum Israel, qui flebant ante fores tabernaculi. LXVI. G. Quod quum vidisset Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis, surrexit de medio multitudinis, & arrepto pugione, ingressus est post virum Israeliten in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet & mulierem, in locis genitalibus. Cessavitque plaga a filiis Israel, & occisi sunt viginti quattuor millia hominum. Dixitque Dominus ad Mosen; Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos, ut non ipse delerem filios Israel in zelo meo. Idcirco loquere * ad eum: Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipsi quam semini illius pactum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, & expiavit scelus filiorum Israel. Erat autem nomen viri Israelitæ, qui occisus est cum Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione & tribu Simeonis. Porro mulier Madianitis, quæ pariter interfecta est, vocabatur Chozbi, filia Sur, principis nobilissimi Madianitarum. LVII. B. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Hostes vos sentiant Madianitæ, & percutite eos: quia & ipsi hostiliter egerunt contra vos, & decepere insidiis per idolum Phehor, & Chozbi filiam ducis Madian sororem suam, quæ percussa est in die plagæ pro sacrilegio Pheor.

* h. Ad sacrificia deorum suorum.
* h. Adjunctusque est Israel.
* Vulg. tacet *Israel.*
* h. adjuncti.
* h. non habet, ad eum.

LVIII. B.
LVII. C.
Cap. 26.

Postquam noxiorum sanguis effusus est, dixit Dominus ad Mosen, & Eleazarum filium Aaronis sacerdotem: Numerate omnem summam filiorum Israel a viginti annis & supra, per * domos, & cognationes suas, cunctos qui possunt ad bella procedere. * Loquuti sunt itaque Moses & Eleazar sacerdos in campestribus Moab super Jordanem contra Iericho, ad eos qui erant a viginti annis & supra, sicut Dominus imperarat, quorum iste est numerus: Ruben primogenitus Israel. Hujus filius, Enoch, a quo familia Enochitarum: & Phallu, a quo familia Phalluitarum, & Esron, a quo familia Esronitarum, & Charmi, a quo familia Charmitarum. Hæ sunt familiæ de stirpe Ruben: quarum numerus inventus est, quadraginta tria millia & septingenti triginta. Filius Phallu, Eliab. Hujus filii, Namuel & Dathan, & Abi-

* h. per domos patrum suorum.
* h. Numeraverunt itaque Moses & Eleazar.

Abiram. Isti sunt Dathan & Abiram principes populi, qui surrexerunt contra Mosen & Aaron in seditione Core, quando contra Dominum rebellarunt, & aperiens terra os suum * devoravit Core, morientibus plurimis, quando combussit ignis ducentos quinquaginta viros. Et factum est grande miraculum, ut, * Core pereunte, filii illius non perirent. Filii Simeon per cognationes suas: Namuel, ab hoc familia Namuelitarum: Jamin, ab hoc familia Jaminitarum: Jachin, ab hoc familia Jachinitarum: Zare, ab hoc familia Zareitarum: Saul, ab hoc familia Saulitarum. Hæ sunt familiæ de stirpe Simeon, quarum omnis numerus fuit, viginti duo millia ducenti. Filii Gad per cognationes suas: Sephon, ab hoc familia Sephonitarum: Aggi, ab hoc familia Aggitarum: Suni, ab hoc familia Sunitarum: Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Heri, ab hoc familia Heritarum: Arod, ab hoc familia Aroditarum: Areli, ab hoc familia Arelitarum. Istæ sunt familiæ Gad, quarum omnis numerus fuit, quadraginta millia quingenti. Filii Juda, Her & Onan, qui ambo mortui sunt in terra Chanaan. Fueruntque filii Juda, per cognationes suas: Sela, a quo familia Selanitarum: Phares, a quo familia Pharesitarum: Zare, a quo familia Zareitarum. Porro filii Phares: Esron, a quo familia Esronitarum: & Amul, a quo familia Amulitarum. Istæ sunt familiæ Judæ, quarum omnis numerus fuit, septuaginta sex millia, quingenti. Filii Issachar, per cognationes suas: Thola, a quo familia Tholaitarum: Phua, a quo familia Phuaitarum: Jasub, a quo familia Jasubitarum: Semron, a quo familia Semronitarum. Hæ sunt cognationes Issachar, quarum numerus fuit sexaginta quattuor millia trecenti. Filii Zabulon per cognationes suas: Sared, a quo familia Sareditarum: Elon, a quo familia Elonitarum: Jalel, a quo familia Jalelitarum. Hæ sunt cognationes Zabulon, quarum numerus fuit, sexaginta millia quingenti. Filii Joseph per cognationes suas, Manasse & Ephraim. De Manasse ortus est Machir, a quo familia Machiritarum. Machir genuit Galaad, a quo familia Galaaditarum. Galaad habuit filios: Hiezer, a quo familia Hiezeritarum: & Helec, a quo familia Helecitarum, & Asriel, a quo familia Asrielitarum: & Sechem, a quo familia Sechemitarum: & Semida, a quo familia Semidaitarum: & Epher, a quo familia Epheritarum. Fuit autem Epher pater Salphaad, qui filios non habebat, sed tantum filias, quarum ista sunt nomina, Maala, & Noa, & Egla, & Melcha: & Thersa. Hæ sunt familiæ Manasse, & numerus earum, quinquaginta duo millia septingenti. Filii autem Ephraim per cognationes suas, fuerunt hi: Suthala, a quo familia Suthalaitarum: Becher, a quo familia Becheritarum: Thahan, a quo familia Thahanitarum. Porro filius Suthala fuit Heran, a quo familia Heranitarum. Hæ sunt cognationes filiorum Ephraim, quorum numerus fuit, triginta duo millia quingenti. Isti sunt filii Joseph per familias suas. Filii Benjamin in cognationibus suis: Bale, a quo familia Baleitarum: Asbel, a quo familia Asbelitarum: Ahiram, a quo familia Ahiramitarum: Sephupham, a quo familia a Sephuphamitarum: Hupham, a quo familia Huphamitarum. Fili Bale, Ard, & Naaman. De Ard familia Arditarum: de Naaman familia Naamitarum. Hi sunt filii Benjamin pe cognationes suas, quorum numerus, quadraginta quinque millia sexcenti. Filii Dan per cognationes suas: Suham, a quo familia Suhamitarum. Hæ cognationes Dan per familias suas. Omnes fuere Suhamitæ, quorum numerus erat, sexaginta quattuor millia quadringenti. Filii Aser per cognationes suas: Jemna, a quo familia Jemnaitarum: Jesui, a quo familia Jesuitarum: Bria, a quo familia Briaitarum. Filii Bria: Heber, a quo familia Heberitarum, & Melchiel, a quo familia Melchielitarum. Nomen autem filiæ Aser, fuit Sarah. Hæ cognationes filiorum Aser, & numerus eorum, quinquaginta tria millia quadringenti. Filii Nephthali per cognationes suas: Jasel, a quo familia Jaselitarum: Guni, a quo familia Gunitarum: Jeser, a quo familia Jeseritarum: Sellem, a quo familia Sellemitarum. Hæ sunt cognationes filiorum Nephthali per familias suas: quorum numerus, quadraginta quinque millia quadringenti. Ista est summa filiorum Israel, qui recensiti sunt, sexcenta millia, & mille septingenti triginta. Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Istis dividetur terra juxta numerum vocabulorum in pos-

* h. Deglutivit eos & Core.

* h. Filii quoque Core non perierunt.

a Cum vulgatis libris Urbinas ms. *Supham*, & *Suphamitarum*, Hebr. *sephupham* quidem habet, non autem *Sephuphamitarum*, sed tantum *Suphamitarum*: unde alterum ש, ph. ex Hebræo archetypo excidisse Martianæus pronuntiat.

possessiones suas. Pluribus majorem partem dabis, & paucioribus minorem: singulis, sicut nunc recensiti sunt, tradetur possessio: ita dumtaxat ut sors terram Tribubus dividat & familiis. Quidquid sorte contigerit, hoc vel plures accipient, vel pauciores. Hic quoque est numerus * filiorum Levi per familias suas: Gerson, a quo familia Gersonitarum: Caath, a quo familia Caathitarum: Merari, a quo familia Meraritarum. Hæ sunt familiæ Levi: Familia Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Musi, familia Cori. At vero Caath genuit Amram: qui habuit uxorem Jochebed filiam Levi, quæ nata est ei in Ægypto. Hæc genuit Amram viro suo filios Aaron & Mosen, & Mariam sororem eorum. De Aaron nati sunt Nadab & Abiu, & Eleazar & Ithamar: quorum Nadab & Abiu mortui sunt, quum obtulissent ignem alienum coram Domino. Fueruntque * omnes) qui numerati sunt, viginti tria millia generis masculini, ab uno mense & supra: quia non sunt recensiti inter filios Israel, nec eis cum cæteris est data possessio. Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt a Mose & Eleazaro sacerdote, in campestribus Moab supra Jordanem contra Jericho. Inter quos, nullus fuit eorum qui ante numerati sunt a Mose & Aaron in deserto Sinai. Prædixerat enim Dominus, quod omnes morerentur in solitudine. Nullusque remansit ex eis, nisi Chaleb filius Jephone, & Josue filius Nun.

LIX. B. LXIX. C. * h non habet, filiorum.

* h. non habet.

LXX. C. Cap. 27.

Accesserunt autem filiæ Salphaad, filii Epher, filii Galaad, filii Machir, filii Manasse, qui fuit filius Joseph: quarum sunt nomina, Maala, & Noa, & Egla, & Melcha, & Thersa. Steteruntque coram Mose & Eleazaro sacerdote, & cunctis principibus populi ad ostium tabernaculi fœderis, atque dixerunt: Pater noster mortuus est in deserto, nec fuit in seditione, quæ concitata est contra Dominum sub Core, sed in peccato suo mortuus est: hic non habuit mares filios. Cur tollitur nomen illius de familia sua, quia non habuit filium? Date nobis possessionem inter * cognatos patris nostri. Retulitque Moses caussam earum * ad judicium Domini. Qui dixit ad eum: Justam rem postulant filiæ Salphaad: da eis possessionem inter * cognatos patris sui, & ei in hæreditatem succedant. Ad filios autem Israel loqueris * hæc: Homo quum mortuus fuerit absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. Si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos. Quod si & fratres non fuerint, dabitis hæreditatem fratribus patris ejus. Sin autem nec patruos habuerit, dabitur hæreditas his qui ei proximi sunt, eritque hoc filiis Israel * sanctum lege perpetua, sicut præcepit Dominus Mosi. Dixit quoque Dominus ad Mosen: Ascende in montem istum Abarim, & contemplare inde terram, quam daturus sum filiis Israel. Quumque videris eam, * ibis & tu ad populum tuum, sicut * ivit frater tuus Aaron: quia offendistis me in deserto Sin in contradictione multitudinis, nec sanctificare me voluistis coram eis super aquas. Hæ sunt aquæ contradictionis in Cades in deserto Sin. * Cui respondit Moses: Provideat Dominus Deus spirituum omnis carnis, hominem, qui sit super multitudinem hanc: & possit exire, & intrare ante eos, & educere eos, vel introducere, ne sit populus Domini sicut oves absque pastore. Dixit Dominus ad eum: Tolle Josue filium Nun, virum in quo est Spiritus, & pone manum tuam super eum. Qui stabit coram Eleazaro sacerdote & omni multitudine: & dabis ei præcepta, cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israel. Pro hoc, si quid agendum * erit, Eleazar sacerdos consulet Dominum. Ad verbum ejus egredietur, & ingredietur ipse, & omnes filii Israel cum eo, & cætera multitudo. Fecit Moses ut præceperat Dominus. Quumque tulisset Josue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote & omni frequentia populi. Et impositis capiti ejus manibus, cuncta replicavit, quæ mandaverat Dominus.

* h.fratres.

* h.Retulitque caussam earum coram Domino.

* h. fratres.

LXXI. C. * h. non habet, hæc.

* h. Eritque hoc filius Israel legitimum judicii, sicut Præcepit Dominus Mosi.

LXXII. C. * h.collige-ris. * h. collectus est.

LX. B. * Et loquutus est Moses coram Domino dicens.

LXXIII. C.

* h. Coram Eleazaro sacerdote stabit, ut consulat eum in judicio doctrinæ coram Domino.

XVI. T. LXI. B. LXXIV. C. Cap. 28 * h. Oblationem panis mei.

Dixit quoque Dominus ad Mosen: Præcipe filiis Israel, & dices ad eos: * Oblationem meam & panes, & incensum odoris suavissimi offerte per tempora sua. Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: unum offeretis mane, & alterum ad vesperam: decimam partem Epha similæ, quæ conspersa sit oleo purissimo, & habeat quartam partem Hin. Holocaustum juge est quod obtulistis in monte Sinai in odorem suavissimum incensi Domini. Et libabitis vini quartam partem Hin per agnos singulos in Sanctuario Domini. Alterumque agnum similiter offeretis ad vesperam, juxta omnem ritum sacrificii matutini, & libamentorum ejus, oblationem suavissimi odoris Do-

LXXV. C. Domino. Die autem sabbathi offeretis A
duos agnos anniculos immaculatos, &
duas decimas similæ oleo consperſæ in
sacrificio, & liba quæ rite funduntur per
singula sabbatha in holocaustum sempi-
LXXVI. C. ternum. In Kalendis autem, (id est
in mensium exordiis,) offeretis holo-
caustum Domino, vitulos de armento
duos, arietem unum, agnos anniculos se-
ptem immaculatos, & tres decimas simi-
læ oleo conspersæ in sacrificio per singu-
los vitulos: & duas decimas similæ oleo B
conspersæ per singulos arietes: & * deci-
mam decimæ similæ ex oleo in sacrifi-
cio per agnos singulos. Holocaustum sua-
vissimi odoris atque incensi est Domino.
Libamenta autem vini, quæ per singulas
fundenda sunt victimas, ista erunt: me-
dia pars hin per singulos vitulos, tertia
per arietem, quarta per agnum. Hoc e-
rit holocaustum per omnes menses, qui
sibi anno vertente succedunt. Hircus quo-
que offeretur Domino pro peccatis in ho- C
locaustum sempiternum cum libamentis
suis. Mense autem primo, quartadeci-
LXII. B. XXVII. C. ma die mensis, Phase Domini * erit,
& quintadecima die solennitas: septem
diebus vescentur azymis. Quarum dies
prima venerabilis & sancta erit: omne
opus servile non facietis * in ea. Offere-
tisque incensum holocaustum Domino,
vitulos de armento duos, arietem unum,
agnos anniculos immaculatos septem: &
sacrificia singulorum ex simila, quæ con-
spersa sit oleo, tres decimas per singulos
vitulos, & duas decimas per arietem, &
* decimam decimæ per agnos singulos: D
id est, per septem agnos. Et hircum pro
peccato unum, ut expietur pro vobis,
præter holocaustum matutinum quod sem-
per offeretis. Ita facietis per singulos dies
septem dierum in fomitem ignis, & in
odorem suavissimum Domino, qui sur-
get de holocausto, & de libationibus sin-
gulorum. Dies quoque septimus celeber-
rimus & sanctus erit vobis: omne opus
servile non facietis * in eo. Dies etiam
LXIII. B. primitivorum, quando offeretis novas E
LXXVIII. C. fruges Domino, expletis hebdomadibus,
venerabilis & sancta erit: omne opus ser-
vile non facietis * in ea. Offeretisque ho-
locaustum in odorem suavissimum Domi-
no, vitulos de armento duos, arietem
unum, & agnos anniculos immaculatos
septem: atque in sacrificiis eorum similæ
oleo conspersæ tres decimas per singulos
vitulos, per arietes duas, per agnos * de- F
cimam decimæ, qui simul sunt agni se-
ptem. Hircum quoque * unum. * Qui
mactatur pro expiatione: præter holo-

* h. Et singulas decimas similæ oleo conspersa in sacrificio per agnos.
* h. non habet, erit.
* h. non habet, in ea.
* h. similiter hic.
* h. non habet, in eo.
* h. non habet in ea.
* h. Hic ut supra.
* Vulg. tacet unum.
* h. qui mactatur, non habet.

caustum sempiternum & liba ejus. Im-
maculata offeretis omnia cum libationibus
suis.

Mensis etiam septimi prima dies vene- LXIV. B.
rabilis & sancta erit vobis. Omne opus LXXIX. C.
servile non facietis * in ea, quia dies
clangoris * est & turbarum. Offeretisque
holocaustum in odorem suavissimum Do-
mino vitulum de armento unum, arie-
tem unum, agnos anniculos immaculatos
septem, & in sacrificiis eorum, similæ
oleo conspersæ tres decimas per singulos
vitulos, duas decimas per arietem, unam
decimam per agnum, qui simul sunt
agni septem: & hircum pro peccato,
qui offertur in expiationem populi, præ-
ter holocaustum Kalendarum cum sacri-
ficiis suis, & holocaustum sempiternum
cum libationibus solitis. Eisdem cære-
moniis offeretis in odorem suavissimum
incensum Domino. Decima quoque dies LXXX. C.
mensis hujus septimi erit vobis sancta
atque venerabilis, & affligetis animas
vestras: omne opus servile non facietis
* in ea. Offeretisque holocaustum Do-
mino in odorem suavissimum, vitulum
de armento unum, arietem unum, agnos
anniculos immaculatos septem. & in sa-
crificiis eorum, similæ oleo conspersæ
tres decimas per singulos vitulos, duas
decimas per arietem, * decimam deci-
mæ per agnos singulos, qui sunt simul
septem agni: & hircum pro peccato,
absque his quæ offerri pro delicto solent
in expiationem, & holocaustum sempi-
ternum, cum sacrificio & libaminibus
eorum. Quintadecima vero die mensis
septimi, quæ vobis sancta erit atque
venerabilis, omne opus servile non fa-
cietis * in ea, sed celebrabitis solennita- LXXXI. C
tem Domino septem diebus. Offeretis-
que holocaustum in odorem suavissimum
Domino, vitulos de armento tredecim,
arietes duos, agnos anniculos quattuor-
decim immaculatos: & in libamen-
tis eorum, similæ oleo conspersæ tres
decimas per vitulos singulos, qui sunt
simul vituli tredecim: & duas decimas
arieti uno, id est, simul arietibus duo-
bus, & * decimam decimæ agnis singu-
lis, qui sunt simul agni quattuordecim:
& hircum pro peccato, absque holo-
causto sempiterno, & sacrificio, & li-
bamine ejus. In die altero offeretis vi-
tulos de armento duodecim, arietes
duos, agnos anniculos immaculatos quat-
tuordecim: sacrificiaque & libamina sin-
gulorum per vitulos & arietes & agnos ri-
te celebrabitis: & hircum pro peccato,
absque holocausto sempiterno, sacri-
ficio-

Cap. 29.
* h. non habet, in ea quia.
* h. Dies clangoris erit vobis.
* h. non habet in ea.
* h singulas decimas per singulos agnos.
* h. non habet in ea.
* ut supra

ficioque & libamine ejus. Die tertio offeretis vitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quattuordecim: sacrificiaque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque libamine ejus. Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quattuordecim: sacrificiaque * eorum, & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus & libamine. Die quinto offeretis vitulos novem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quattuordecim: sacrificiaque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus & libamine: Die sexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quattuordecim: sacrificiaque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus & libamine. Die septimo offeretis vitulos septem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quattuordecim: sacrificiaque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato absque holocausto sempitorno, sacrificioque ejus & libamine. Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis, offerentes holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem: sacrificiaque & libamina singulorum per vitulos & arietes & agnos rite celebrabitis: & hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus & libamine. Hæc offeretis Domino in solennitatibus vestris: præter vota & oblationes spontaneas in holooausto, in sacrificio, in libamine, & in hostiis pacificis.

* Vulg. tacet eorum.

LXV. B. LXXXII C. *Cap.* 30.

Narravitque Moses filiis Israel omnia quæ ei Dominus imperarat: & loquutus est ad principes tribuum filiorum Israel: Iste est sermo quem præcepit Dominus: Si quis virorum votum Domino voverit, aut se constrinxerit juramento: non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promisit, implebit.

LXXXIII. C.

Mulier si quippiam voverit, & se

A constrinxerit juramento, quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari: si cognoverit pater votum, quod pollicita est, & juramentum, quo obligavit animam suam, & tacuerit, voti rea erit: quid pollicita est, & juravit, opere complebit. Sin autem statim ut audierit, contradixerit pater, & vota & juramenta ejus irrita erunt, * nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater. Si maritum habuerit, & voverit B aliquid, & semel verbum de ore ejus egrediens animam illius obligaverit juramento: quo die audierit vir, & non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodquumque promiserat. Sin autem audiens statim contradixerit, & irritas fecerit pollicitationes ejus, verbaque quibus obstrinxerat animam suam: propitius ei erit Dominus. Vidua & repudiata quidquid voverint, reddent. Uxor in domo viri quum se voto constrinxerit C & juramento: si audierit vir & tacuerit, nec contradixerit sponsioni, reddet quodquumque promiserat, sin autem extemplo contradixerit, non tenebi turpromissionis rea: quia maritus contradixit, & Dominus ei propitius erit. Si voverit, & juramento se constrinxerit, ut per jejunium, vel cæterarum rerum abstinentiam affligat animam suam: in arbitrio viri erit ut faciat, sive non faciat. Quod si audiens vir tacuerit, & in alte- D ram diem distulerit sententiam: quidquid voverat atque promiserat, reddet: quia statim ut audivit, tacuit. Sin autem contradixerit postquam rescivit, portabit ipse iniquitatem ejus. Istæ sunt * leges, quas constituit Dominus Mosi, inter virum & uxorem, inter patrem & filiam, quæ in puellari adhuc ætate est, vel quæ manet in * parentis domo.

* h. Dominus quoque propitiabitur ei, eo quod contradixerit pater.

* h. legitima.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Ulciscere * prius filios Israel de E Madianitis, & sic colligeris ad populum tuum. Statimque Moses, Armate, inquit, ex vobis viros ad pugnam, qui possint ultionem Domini expetere de Madianitis. Mille viri de singulis tribubus eligantur ex Israel qui mittantur ad bellum. Dederuntque [a] millenos de cunctis tribubus, id est, duodecim mille expeditorum ad pugnam, quos misit Moses cum Phi- F nees filio Eleazari sacerdotis, vasa quoque sancta, & * tubas ad clangendum tradidit ei. Quumque pugnassent contra Madianitas atque [b] vicissent, omnes mares

* h. In patris domo.

XVII. T. LXVI. B. LXXXIV. C. *Cap.* 31.

* Non habet prius.

* h. Tibias

occi-

[a] Interserit Urbinas mſ. pronomen *ei*.

[b] Idem mſ. *venissent*, quod vitiosum esse, non inficior; verum ipse ab Hebræo longius abludit Latinæ hujus interpretationis contextus, quod nec ipsi quidem Scholiastæ notatum est. Heic ex. gr. pro verbis *atque vicissent*, Hebræus habet, *sicut præceperat Dominus Mosi*.

occiderunt, & reges eorum, Evi, & Recem, & Sur, & Hur, & Rebe, * quinque principes gentis: Balaam quoque filium Beor interfecerunt gladio. Ceperuntque mulieres eorum, & parvulos, omniaque pecora, & cunctam supellectilem: quidquid habere poterant depopulati sunt: tam urbes quam viculos & castella flamma consumsit. * Et tulerunt prædam, & universa quæ ceperant tam ex hominibus quam ex jumentis, & adduxerunt ad Mosen, & Eleazarum sacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Israel. Reliqua autem utensilia portaverunt ad castra in campestribus Moab juxta Jordanem contra Jericho. Egressi sunt autem Moses & Eleazar sacerdos, & omnes principes synagogæ, in occursum eorum extra castra. Iratusque Moses principibus exercitus, tribunis, & centurionibus qui venerant de bello, ait: Cur feminas reservastis? Nonne istæ sunt, quæ deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, & prævaricari vos fecerunt in Domino super peccato Phohor, unde & percussus est populus? Ergo cunctos interficite quidquid est generis masculini, etiam in parvulis, & mulieres, quæ noverunt viros in coitu, jugulate: puellas autem & omnes feminas virgines reservate vobis, * & manete extra castra septem diebus. Qui occiderit hominem, vel occisum tetigerit, lustrabitur die tertio & septimo. Et de omni præda, sive vestimentum fuerit, sive vas, & aliquid in utensilia præparatum, de caprarum pellibus, & pilis, & ligno, * expiabitur. Eleazar quoque sacerdos, ad viros exercitus qui pugnaverant, sic loquutus est: Hoc est præceptum legis, quod mandavit Dominus Mosi: Aurum, & argentum, & æs, & ferrum, & stannum, & plumbum, & omne quod potest transire per flammas, igne purgabitur *. Quidquid autem ignem non potest sustinere, aqua expiationis sanctificabitur: & lavabitis vestimenta vestra die septimo, & purificati postea castra intrabitis. Dixitque Dominus ad Mosen: Tollite summam eorum quæ capta sunt, ab homine usque ad pecus, tu & Eleazar sacerdos & principes vulgi: dividesque ex æquo prædam, inter eos qui pugnaverunt & egressi sunt ad bellum, & inter omnem reliquam multitudinem, & * separabis partem Domino ab his qui pugnaverunt & fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus

*h. Quinque reges. Madian

* Et tulerunt prædam, & universa quæ ceperant tam ex hominibus, quam ex jumentis, & reliqua utensilia, & adduxerunt ad Mosen, & ad Eleazarum sacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Israel ad castra in campestribus Moab juxta Jordanem contra Jericho.

LXXXV. C.

* h. Qui vero hominem occiderit, vel occisum tetigerit, maneat extra castra septem diebus, lustrabiturque die tertio & septimo.

* h. lustrabitur.

*h. Igne purgabitur; & aqua expiationis lustrabitur.

LXXXVI. C.

* Vulg. separabitis.

A quam ex bobus & asinis & ovibus, & dabis eam Eleazaro sacerdoti, quia primitiæ Domini sunt. Ex media quoque parte filiorum Israel accipies quinquagesimum caput hominum, & boum, & asinorum, & ovium, cunctorumque animantium, & dabis ea Levitis, qui excubant in custodiis tabernaculi Domini. Feceruntque Moses & Eleazar *, sicut præceperat Dominus. Fuit autem præda,
B quam exercitus ceperat, ovium sexcenta septuaginta quinque millia, boum septuaginta duo millia, asinorum sexaginta millia & mille: animæ hominum sexus feminei, quæ non cognoverant viros, triginta duo millia. Dataque est media pars his qui in prælio fuerant, ovium trecenta triginta septem millia quingentæ: e quibus in partem Domini supputatæ sunt oves sexcentæ septuaginta quinque. Et de bobus triginta sex millibus boves
C septuaginta & duo: de asinis triginta millibus quingentis, asini sexaginta unus: de animabus hominum sedecim millibus, cesserunt in partem Domini triginta duæ animæ. Tradiditque Moses numerum primitiarum Domini Eleazaro sacerdoti, sicut fuerat ei imperatum, ex media parte filiorum Israel, quam separaverat his qui in prælio fuerant. De media vero parte quæ contigerat reliquæ multitudini, id est, de ovibus trecentis trigin-
D ta & septem millibus quingentis, & de bobus triginta sex millibus, & de asinis triginta millibus quingentis, & de hominibus sedecim millibus, tulit Moses quinquagesimum caput, & dedit Levitis, qui * excubant in tabernaculo Domini, sicut præceperat Dominus. Quumque accessissent principes exercitus ad Mosen, & tribuni, centurionesque, dixerunt: Nos servi tui recensuimus numerum pugnato-
E rum, quos habuimus sub manu nostra, & ne unus quidem defuit. Ob hanc caussam offerimus in donariis Domini singuli quod in præda auri potuimus invenire, periscelides & armillas, annulos & dextralia, ac murenulas, ut depreceris pro nobis Dominum. Susceperuntque Moses & Eleazar sacerdos, omne aurum in diversis speciebus, [a] * pondo) sedecim millia, septingentos quinquaginta siclos, a tribunis & centurionibus. Unusquisque enim
F quod in præda rapuerat, suum erat. Et susceptum intulerunt in tabernaculum testimonii, in monimentum filiorum Israel coram Domino.

Filii autem Ruben & Gad habebant peco-

*h. facerunt.

* Vulg. excubabant.

[a]

* h. non habet.

LXVII. B.
LXXXVII. C
Cap. 32.

[a] Nostri mss. aliique penes Martian. *pondere Sanctuarii*: verum non hæc tantum verba ab Hebræo absunt; sed & præcedentia proxime, *in diversis speciebus*.

pecora multa, & erat illis in jumentis infinita substantia. Quumque vidissent Jazer & Galaad aptas alendis animalibus terras, venerunt ad Mosen, & ad Eleazarum sacerdotem, & principes multitudinis, atque dixerunt: Ataroth, & Dibon, & Jazer, & Nemra, Esebon, & Eleale, & Saban, & Nebo, & Beon, terra quam percussit Dominus in conspectu * filiorum Israel, regio uberrima est ad pastum animalium, & nos servi tui habemus jumenta * plurima: precamurque si invenimus gratiam coram te, ut des nobis famulis tuis eam in possessionem, nec facias nos transire Jordanem. Quibus respondit Moses: Numquid fratres vestri ibunt ad pugnam, & vos hic sedebitis? Cur subvertitis mentes filiorum Israel, ne transire audeant in locum, quem eis daturus est Dominus? nonne ita egerunt patres vestri, quando misi de Cades-Barne ad explorandam terram? Quumque venissent usque ad Vallem Botri, lustrata omni regione, subverterunt cor filiorum Israel, ut non intrarent * fines, quos eis Dominus dedit. Qui iratus juravit, dicens: Si videbunt homines isti, qui ascenderunt ex Ægypto, a viginti annis & supra, terram, quam sub juramento pollicitus sum Abraam, Isaac & Jacob: * & noluerunt sequi me, præter Chaleb filium Jephonne Cenezæum, & Josue filium Nun: isti impleverunt voluntatem meam. Iratusque Dominus adversum Israel, circumduxit eum per desertum quadraginta annis, donec consumeretur universa generatio, quæ fecerat malum in conspectu ejus. Et ecce, inquit, vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa & alumni hominum peccatorum, ut augeretis furorem Domini contra Israel. [a] Quod si nolueritis sequi eum, in solitudine populum derelinquet, & vos caussa eritis necis omnium. At illi prope accedentes, dixerunt: Caulas ovium fabricabimus, & stabula jumentorum, parvulis quoque nostris urbes munitas: nos autem ipsi armati & accincti pergemus ad prælium ante filios Israel, donec introducamus eos ad loca sua. Parvuli nostri & quidquid habere possumus, erunt in urbibus muratis, propter habitatorum insidias. Non revertemur [b] in * domos nostras, usque dum possideant filii Israel hæreditatem suam: nec quidquam quæremus trans Jordanem, quia jam habemus nostram possessionem in orientali ejus plaga. Qui-

* h. multitudinis.
* h. non habet, plurima
* h. terram.
* h. quia.
* h. ad parvulos nostros.

A bus Moses ait: Si * facitis quod promittitis, expediti pergite coram Domino ad pugnam, & omnis vir bellator armatus Jordanem transeat, donec subvertat Dominus inimicos suos & subjiciatur ei omnis terra *: tunc eritis inculpabiles apud Dominum & apud Israel, & obtinebitis regiones, quas vultis, coram Domino: Sin autem quod dicitis, non feceritis, nulli dubium est quin peccetis in Dominum: & scitote quoniam peccatum vestrum apprehendet vos. Ædificate ergo urbes parvulis vestris, & caulas & stabula ovibus ac jumentis, & quod polliciti estis, imB plete. Dixeruntque filii Gad & Ruben ad Mosen: * Servi tui sumus, faciemus quod jubet dominus noster. Parvulos nostros, & mulieres, & pecora, ac jumenta relinquemus in urbibus Galaad: nos autem famuli tui omnes expediti pergemus ad bellum, sicut tu, domine, loqueris. Præcepit ergo Moses Eleazaro sacerdoti, & Josue filio Nun, & principibus familiarum per tribus Israel, & dixit ad eos: Si transierint filii Gad & filii Ruben vobiscum C Jordanem, omnes armati ad bellum coram Domino, & vobis fuerit terra subjecta: date eis * Galaad in possessionem. Sin autem noluerint transire [c] armati vobiscum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiant loca. Responderuntque filii Gad, & filii Ruben: Sicut loquutus est Dominus servis suis, ita faciemus: ipsi armati pergemus coram Domino in terram Chanaan, & possessionem jam suscepisse nos confitemur [d] cis JordaD nem. Dedit itaque Moses filiis Gad & Ruben, & dimidiæ tribui Manasse filii Joseph regnum Seon regis Amorræi, & regnum Og regis Basan, terram eorum cum urbibus, suis per circuitum. Igitur exstruxerunt filii Gad, Dibon, & Ataroth, & Aroer, & Atroth, Sophan, & Jazer, & Jegbaa, & Beth Nemra, & Beth Aran, urbes munitas, & caulas pecoribus * suis. Filii vero Ruben ædificaverunt Esebon, & Eleale, & Cariathaim, E & Nabo, & Baal * Meon, versis nominibus, Sabama quoque: imponentes vocabula urbibus quas exstruxerant. Porro filii Machir, filii Manasse, perrexerunt in Galaad, & vastaverunt eam interfecto Amorræo habitatore ejus. Dedit ergo Moses terram Galaad Machir filio Manasse, qui habitavit in ea. Jair autem filius Manasse abiit, & occupavit vicos ejus, quos F appellavit Avoth Jair, (* id est, Villas Jair.

* h. Si feceritis quod promittitis, expediti ut pergatis coram.
* h. Et postea revertimini.
* h. Servi tui facient quod jubet Dominus noster.
* h. Date eis terram Galaad.
* h. non habet, suis.
* h. Et Bal-Meon, & Musaboth Sem, & Sibama. Imponentes vocabula urbibus quas exstruxerant.
* h. non habet.

[a] Ed nostri, & Martianæi mss. omnes *qui*.
[b] Legerit Scholiastes, quod & Martian. tetur, בנינו pro בתינו.

[c] Urbinas ms. vocem *armati* prætermittit.
[d] Idem ms. *confitebimur*, tum juncto Palatino, atque editis libris *trans Jordanem*, Hebræus *citra*.

Jair.) Noba quoque perrexit, & apprehendit Canath cum vinculis suis: vocavitque eam ex nomine suo Noba.

LXVIII. B. Cap. 33.
XVIII. T. LXXXVIII. C.

Hæ sunt mansiones filiorum Israel, qui egressi sunt de Ægypto per turmas suas in manu Mosi & Aaron, quas descripsit Moses juxta castrorum loca, quæ Domini jussione mutabant. Profecti igitur de Ramesses mense primo, quintadecima die mensis primi, altera die Phase, filii Israel in manu excelsa, videntibus cunctis Ægyptiis, & B sepelientibus primogenitos, quos percusserat Dominus (nam & in diis eorum exercuerat ultionem) castrametati sunt in Socchoth. Et de Socchoth venerunt in Etham, quæ est in extremis * finibus) solitudinis. Inde egressi venerunt contra Phi-Ahiroth, quæ respicit Beel-Sephon, & castrametati sunt ante Magdolum. Profectique de Phi-Ahiroth, transierunt per medium mare in solitudinem, & ambulantes tribus diebus per desertum Etham, C castrametati sunt in Mara. Profectique de Mara venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, & palmæ septuaginta: ibique castramenti sunt. Sed & inde egressi, fixere tentoria super mare Rubrum. Profectique de mari Rubro, castrametati sunt in deserto Sin. Unde egressi venerunt in Dephaca. Profectique de Dephaca, castrametati sunt in Alus. Egressique de Alus, in Raphidim * fixere tentoria, ubi aqua populo defuit ad bi- D bendum. Profectique de Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai. Sed & de solitudine Sinai egressi, venerunt ad sepulchra concupiscentiæ. Profectique de sepulchris concupiscentiæ, castramentati sunt in Aseroth. Et de Aseroth venerunt in Rethma. Profectique de Rethma, castrametati sunt in Remmon-Phares. Unde egressi, venerunt in Lebna. Et de Lebna, castrametati sunt in Ressa. Egressi- E que de Ressa, venerunt in Ceelatha. Unde profecti, castrametati sunt in monte Sepher. Egressi de monte Sepher, venerunt in Arada. Inde proficiscentes, castrametati sunt in Maceloth. Profectique de Maceloth, venerunt in Thaath. De Thaath, castrametati sunt in Thare. Unde egressi, fixere tentoria in Methca. Et de Methca, castrametati sunt in Esmona. Profectique de Esmona, venerunt in Moseroth. Et de Moseroth, castrametati sunt in Banejacan. Profectique de Banejacan,

*h. non habet.

*Notandum quod in Hebræo non habetur, fixerunt tentoria, sed castrametati sunt.

A venerunt in montem Gadgad. Unde profecti, castrametati sunt in Jetabatha. Et de Jetabatha, venerunt in Hebrona. Egressique de Hebrona, castrametati sunt in Asion-Gaber. Inde profecti venerunt in desertum Sin, hæc est Cades. Egressique de Cades, castrametati sunt in monte Hor, in extremis * finibus terræ Edom. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Hor, jubente Domino, & mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israel ex Ægypto, mense quinto, prima die mensis, quum esset annorum centum viginti trium. Audivitque Chananæus rex Arad, qui habitabat ad meridiem in terra Chanaan, venisse filios Israel. Et profecti de monte Hor, castrametati sunt in Salmona. Unde egressi, venerunt in Phinon. Profectique de Phinon, castrametati sunt in Oboth. Et de Oboth, venerunt in Hieabarim, * quæ est in finibus Moabitarum. Profectique de [a] * Hieabarim, fixere tentoria in Dibon Gad. Unde egressi, castramentati sunt in Helmon-Deblathaim. * Egressique de Helmon-Deblathaim, venerunt ad montes Abarim contra Nabo. Profectique de montibus Abarim, transierunt ad campestria Moab, super Jordanem contra Jericho. Ibique castrametati sunt de Beth Isimoth usque ad Abelsattim in * planioribus locis Moabitarum, ubi loquutus est Dominus ad Mosen: *Præcipe filiis Israel, & dic ad eos: Quando transieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan, disperdite cunctos habitatores regionis illius: confringite titulos, & statuas comminuite, atque omnia excelsa vastate, mundantes terram, & habitantes in ea. Ego enim dedi vobis illam in possessionem, quam dividetis vobis sorte. Pluribus dabitis latiorem, & paucis angustiorem. Singulis ut sors ceciderit, ita tribuetur hæreditas. * Per tribus & familias possessio dividetur. Sin autem nolueritis interficere habitatores terræ *: qui remanserint, erunt vobis quasi clavi in oculis, & lanceæ in lateribus, & adversabuntur vobis in terra habitationis vestræ, & quidquid illis cogitaveram facere, vobis faciam.*

XIX. T. LXX. B. Cap. 34.

Loquutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Præcipe filiis Israel, & dices ad eos. Quum ingressi fueritis terram Chanaan, & in possessionem vobis sorte ceciderit, his finibus terminabitur. Pars meridiana incipiet a solitudine Sin, quæ est jux-

* h. non habet, finibus.

* h. non habet, quæ est.

* h. De Hiim, hic habet, supra, Hieabarim. LXIX. B.

* h. In planicie Moabitarum. LXXXIX. C.

* h. Per tribus familiarum vestrarum hæreditatem capietis.

* h. A facie vestra.

[a] Ms. Urbinas *Jeabarim quæ est*, puta *Hiim*. Sanctus ipse Interpres in Epist. LXXVIII. ad Fabiol. Mans. XXXIX. *Profecti*, inquit, *de Jeabarim, sive, ut in secundo loco apud Hebræos habetur Hiim* &c. Mihi idem utroque in loco nomen עיים, in Hebræo scribi persuasum est, quod enim primum absque finali, ם scribitur עיי in caussa est regimen, quod Grammatici vocant, subsequentis vocis העברים, *Habarim*. Ipsa autem terra videtur esse, quæ *Gai*, aut *Hai* dicitur Jeremiæ 49. 3.

juxta Edom, & habebit terminos contra A
orientem mare salsissimum. Qui circumibunt australem plagam per ascensum Scorpionis, ita ut transeant in Sinna, & per-
* h. non habet. a veniant [a] * a Meridie usque ad Cades-Barne, unde egredientur confinia ad villam *
* h. montium. nomine) Adar, & tendent usque ad Esemona. Ibitque per gyrum terminus ab Esemona usque ad torrentem Ægypti, & maris Magni littore finietur. Plaga autem occidentalis a mari magno incipiet, & ipso fine claudetur. Porro ad septemtrionalem plagam a mari Magno termini incipient, pervenientes usque ad montem * altissimum a quo venient in Emath usque ad terminos Sedada: ibuntque confinia usque ad Zephrona, & villam Enan. Hi erant termini in parte aquilonis. Inde metabuntur fines contra orientalem plagam de villa Enan usque Sephama, & de Sephama descendent termini in Rebla con-
* h. ad orientem. b tra fontem [b] * Daphim: inde pervenient contra orientem a mare Chenereth, & tendent usque ad Jordanem, & ad ultimum salsissimo claudentur mari. Hanc habebi-
XC. C. tis terram per fines suos in circuitu. Præcepitque Moses filiis Israel dicens; Hæc *
* Vulg. erit. est terra, quam possidebitis sorte, & quam jussit Dominus dari novem tribubus, & dimidiæ tribui. Tribus enim filiorum Ruben per familias suas, & tribus filiorum Gad juxta cognationum numerum, media quoque tribus Manasse, id est, duæ semis tribus, acceperunt partem suam trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam. Et ait Dominus ad Mo-
LXXI. B. XCI. C. sen: Hæc sunt nomina virorum qui terram vobis divident, Eleazar sacerdos, & Josue filius Nun, & singuli principes de tribubus singulis, quorum ista sunt vocabula: De tribu Juda, Chaleb filius Jephonne. De tribu Simeon, Samuel filius Amiud. De tribu Benjamin, Elidad fi-
* h. Dux Bocci. Sic ab hinc per singulas tribus. lius Chiselon. De tribu filiorum Dan *, Bocci filius Jogli. Filiorum Joseph de tribu Manasse, Hanniel filius Ephod. De tribu Ephraim, Camuel filius Sephthan. De tribu Zabulon, Elisaphan filius Pharnach. De tribu Issachar, dux Phaltiel filius Azan. De tribu Aser, Ahiud filius Salomi. De tribu Nephthali, Phe-
* h. Et loquutus est Dominus ad Mosen daal filius Ammiud. Hi sunt, quibus præcepit Dominus ut dividerent filiis Israel
LXXII. B. terram Chanaan.
XCII. C. Cap. 35. * Hæc quoque loquutus est Dominus

ad Mosen in campestribus Moab super Jordanem, contra Jericho: Præcipe filiis Israel ut dent Levitis de possessionibus suis urbes ad habitandum, & suburbana earum per circuitum: ut ipsi in oppidis maneant, & suburbana sint pecoribus ac jumentis: quæ a muris civitatum forinsecus, per circuitum, mille passuum spatio tendentur. Contra orientem duo millia erunt cubiti, & contra meridiem similiter duo millia: ad mare quoque,
B quod respicit occidentem, eadem mensura erit, & septentrionalis plaga æquali termino finietur. Eruntque urbes in medio,
& foris suburbana. De ipsis autem oppi- LXXIII. B.
dis, quæ Levitis dabitis, sex erunt in fugitivorum auxilia separata, ut fugiat ad ea qui fuderit sanguinem: & exceptis his, alia quadraginta duo oppida, id est, simul quadraginta octo cum suburbanis suis. Ipsæque urbes, quæ dabuntur de possessionibus filiorum Israel, ab
C his qui plus habent, plures auferentur: & qui minus, pauciores. Singuli iuxta mensuram hæreditatis suæ dabunt oppida
Levitis. Ait Dominus ad Mosen: Lo- XX. T. XCIII. C.
quere filiis Israel, & dices ad eos: Quando transgressi fueritis Jordanem in terram Chanaan, decernite quæ urbes esse debeant in præsidia fugitivorum qui nolentes sanguinem fuderint: in quibus quum fuerit profugus, cognatus occisi eum non poterit occidere, donec stet in conspe-
D ctu multitudinis, & * caussa illius judi- * h. Ad judicium.
cetur. De ipsis autem urbibus, quæ ad fugitivorum subsidia separantur, tres erunt trans Jordanem, & tres erunt in
terra Chanaan, tam filiis Israel quam * h. Si quis vase ferri.
advenis atque peregrinis, ut confugiat ad
eas qui nolens sanguinem fuderit. Si * h. Si lapidem incusserit & mortuus fuerit qui percussus est, lapisque.... magnitudinis... ejus mag... interierit percussor morte morietur.... ferit quod tantæ.. nis ut ad æstima... ejus magnitud.. erit, percussor h.. morietur
quis * ferro percusserit, & mortuus fuerit qui percussus est: reus erit homicidii, & ipse morietur. Si * lapidem jecerit, & ictus occubuerit: similiter punietur. Si ligno percussus interierit: per-
E cussoris sanguine vindicabitur. Propinquus occisi homicidam interficiet: statim ut apprehenderit eum, interficiet. Si per odium quis hominem impulerit, vel jecerit quippiam in eum per insidias: aut quum esset inimicus, manu percusserit, & ille mortuus fuerit: percussor, homicidii reus erit. Cognatus occisi statim ut invenerit eum, jugulabit.
Quod si fortuitu, absque odio & inimi- XCIV. C. XCV. C.
citiis,

a Palatin. ms. *in Senna & perveniant in Meridiem usque &c.* Urbinas, *in Semnam, & perveniant ad meridianam usque &c.*

b Malim ad Urbinatis codicis fidem expungi nomen *Daphim*, aut *Daphnin*, quod præferunt vulgati libri. Nempe neque in Hebræo est, neque quis fuerit locus iste, definiri potest. Et qui post Targumin de fonte Daphni non procul ab Antiochia dici interpretantur, nemini facile persuadeant.

citiis, quidquam horum fecerit, & hoc, audiente populo, fuerit comprobatum, atque inter percussorem & propinquum sanguinis quæstio ventilata: liberabitur innocens de ultoris manu, & reducetur per sententiam in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec sacerdos magnus, qui oleo sancto unctus est, moriatur. Si interfector extra fines urbium, quæ exsulibus deputatæ sunt, fuerit inventus, & percussus ab eo, qui ultor est sanguinis: absque noxa erit qui eum occiderit. Debuerat enim profugus usque ad mortem Pontificis in urbe residere. Postquam autem ille obierit, homicida revertetur in terram suam. Hæc sempiterna erunt, & legitima in * cunctis habitationibus vestris. Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur. Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis, * statim & ipse morietur. Exsules & profugi ante mortem Pontificis nullo modo in urbes suas reverti poterunt: ne polluatis terram habitationis vestræ, quæ insontium cruore maculatur: nec aliter expiari potest, nisi per ejus sanguinem, qui alterius sanguinem fuderit. Atque ita emundabitur vestra possessio, me commorante vobiscum. Ego enim sum Dominus, qui habito inter filios Israel.

* h. habet, in cunctis generationibus & habitationibus.

*h Quia *morietur. Non* accipietis *pretium ab exulibus* & profugis, ut ante mortem *Pontificis* in urbes revertantur. Ne.

LXXIV. B. XCVI. C. *Cap. 36.*

* h. Principes familiarum cognatione filiorum.

Accesserunt autem principes familiarum * Galaad filii Macchir, filii Manasse de stirpe filiorum Joseph: loquutique sunt Mosi coram principibus Israel, A atque dixerunt: Tibi domino nostro præcepit Dominus, ut terram sorte divideres filiis Israel, & ut filiabus Salphaad fratris nostri dares possessionem debitam patri: quas si alterius tribus homines uxores acceperint, sequetur possessio sua, & translata ad aliam tribum, de nostra hæreditate minuetur. Atque ita fiet, ut quum jubilæus, id est, quinquagesimus annus remissionis advenerit, confundatur sortium distributio, & aliorum possessio ad alios transeat. B Respondit Moses filiis Israel, & Domino præcipiente, ait: Recte tribus filiorum Joseph loquuta est. Et hæc lex super filiabus Salphaad a Domino promulgata est: Nubant quibus volunt, tantum ut suæ tribus hominibus: ne commisceatur possessio filiorum Israel de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu & cognatione sua: & cunctæ feminæ maritos de eadem tribu accipient, ut hæreditas permaneat in C familiis: nec sibi misceantur tribus, sed ita maneant, ut a Domino separatæ sunt. Feceruntque filiæ Salphaad, ut fuerat imperatum: & nupserunt, Maala, & Thersa, & Egla, & Melcha, & Noha, filiis patrui sui de familia Manasse, qui fuit filius Joseph: & possessio, quæ illis fuerat attributa, mansit in tribu & familia patris earum. Hæc sunt mandata atque judicia, quæ præcepit Dominus D per manum Mosi ad filios Israel, in campestribus Moab super Jordanem contra Jericho.

Explicit Liber Numerorum, qui Hebraice dicitur Vajedabber.

INCIPIUNT

TITULI LIBRI DEUTERONOMII.

I. *Trans Jordanem populo legem explanat, commemorat quemaddum eos hortatus fuerit, ut prudentes eligerent viros quos judicet constituerent: quomodo ad terram promissionis miserit inspectores: & quod rebellis exstiterit cuncta populi multitudo: & quod propter delictum eorum etiam ipse Moyses terræ promissionis privaretur introitu. Et ubi a Domino præcipitur ne de possessione filiorum Esau & Lot aliquid contingatur.*

II. *Transitum memorat per urbem Har, quam Cappadoces possederunt, & quomodo nuntios direxit ad Seon & Og reges Amorræorum, qui quum sprevissent præcepta Domini, adversus ipsos initum est certamen: ipsis duabus semis tribubus possidenda eorum terra fuit tradita.*

III. *Hortatur populum, ut præcepta & judicia*

dicia servet ac faciet; nec cæremoniis gentium dediti Dominum offendant: & paterna caritate blanditur nullam esse tam inclytam gentem, quæ Deo sit proxima. Quomodo ad montem accesserint, & vocem Dei de medio ignis audierint; ac decalogum in tabulis lapideis digito Dei fuisse conscriptum. Moriturum se dicit. Ne idola faciant commonet, & quia non est alius nisi unus Deus. Commemorat quæ sint civitates separatæ in præsidia fugitivorum, qui nolentes hominem occiderint.

IV. Accito omni populo dixit se ipsum sequestrem fuisse vel medium, & inter Israelem & Deum, & quæ sint decem verba per ordinem digerit: hortatur custodiant, ne ut transgressores pereant.

V. Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est: & diliges Dominum Deum tuum. Hoc semper meditandum: hoc filiis & nepotibus commendandum: non eundum post Deos alienos. Non tacendum quod servierunt Pharaoni, & septem gentes a Domino extinguendas esse. Quorum vel filiabus non licet misceri connubio. Non formidandum hostes amplissimos, eo quod Dominus tradat eos. Nihil auri vel argenti de Idolis concupiscendum; eo quod sit anathema. Commemorat itinera annorum quadraginta per desertum: præstitum Man: vestimenta vel supellex cætera nulla vetustate comsumta, pro quibus semper Domini Dei memores esse debeant.

VI. Ubi dicit ingressurum populum terram quam promisit Dominus Deus, & admonet ne justitia sua sibi subjectam vel datam terram fuisse præsumant, maxime quia semper ad iracundiam provocaverant Dominum, quum vitulum fabricassent, & ob hoc ipse tabulas confregisset, atque pro hoc scelere deprecator accesserit. Deinde in sepulcris concupiscentiæ. De exploratoribus missis ac postea aliis tabulis factis. Arcam fabricatam dicit, & de morte Aaron in monte Hor.

VII. Commonet nihil aliud imperare homini Dominum, nisi culturam suam, & præcepta custodienda: nec sequendum scelus transgressorum. Benedictiones, si obedieris; maledictiones, si neglexeris.

VIII. Ubi præcepit judicia, quæ in terra promissionis debeant fieri. Idola confringenda: decimas, & primogenita danda: holocausta offerenda, & sacerdotes non deserendos.

IX. De propheta falso & somniatore. De fratre, filio, amico, & uxore suadentibus post idola, lapidibus obruendos esse monet. De discretione animalium, avium, pisciumque mundorum & immundorum. Quid comedere liceat, quidve non liceat. Anno remissionis nihil repetendum ab egeno & paupere, nihil negandum. De Hebræo distracto: de primogenitis reddendis, & sanguis ne comedatur.

X. Faciendum Pascha, & de ritu solennitatis ejus. In judicio personam non accipiendam. Solis & lunæ adoratores lapidibus obruendos. Regem alterius gentis hominem non debere constitui: & Levitas ac Sacerdotes decimis & oblationibus esse contentos.

XI. Levitam venientem ex civitate sua in aliam, jure inter fratres Domini debere fungi ministerio. Maleficos auferendos. Profetam ex eadem gente magnum surgere: falsum autem extingui debere. Et de legibus quas debeant observare.

XII. De progressu bellatorum, quomodo progredi debeant, & extinctis hostibus quomodo exercitui dividatur præda. De cadavere hominis juxta urbem reperti: de muliere pulchra & captiva: de duabus uxoribus & filiis earum. De filio contumace. De peccato gravi: de inventione reddenda: de veste viri & mulieris, & diversis legibus.

XIII. De his quæ per somnium contingere solent, & aliæ leges pro justificationibus promulgatæ.

XIV. De ingressu terræ promissionis, & quomodo coram sacerdotibus obtinuisse profiteantur.

XV. Præcepta custodienda, & maledictiones negligentibus, benedictiones custodientibus, & responsum populi dicentis amen.

XVI. Verba fœderis replicat, & hortatur ne derelicto Domino idola sequantur, vel cæremonias gentium, quarum terram accepturi sunt possidendam.

XVII. Centum viginti se dicit annorum: vocat Josue, verbisque corroborat suis, ac prædicit quod terram ipse sorte dividat: legem scripsit, ac sacerdotibus tradidit, eamque congregato populo legit.

XVIII. Dominus dicit ad Mosen, prope sunt

ſunt dies mortis tuæ; voca Joſue ad oſtium tabernaculi, & præcipiam ei: apparuitque eis Dominus in columna nubis, & pronuntiat populum idola ſequuturum. Moyſes ſcribit Canticum, & docet filios Iſrael, ac Levitis præcipit in arcæ latere pro teſtimonio legem reponendam. Invocat contra eos teſtes cælum & terra, quod pereant quum mala patrarint, & cantat præſagum Canticum futurorum, in quo ex perſona Domini eis improperat dicens: Ubi ſunt dii tui, Iſrael, in quibus confidebas, & cætera mirabiliter tremeſcenda.

XIX. *Poſtquam Moyſes omnia carminis verba complevit, loquitur ei Dominus eadem die: Aſcende in montem Nebo, & morere, & jungere populis tuis. Et antequam aſcenderet, univerſum Iſrael per ſingulas tribus benedixit; aſcenſoque vertice montis, univerſam terram promiſſionis aſpexit, ad quam pro contradictione & exacerbatione aquarum contradictionis intrare non potuit: ibique deſcribitur mortuus, & incognitum eſſe ejus ſepulchrum, ac talem ultra in Iſrael non ſurrexiſſe Prophetam.*

Expliciunt Tituli Libri Deuteronomii.

INCIPIUNT.
BREVES LIBRI DEUTERONOMII.

I. *De Judicibus.*
II. *Commemoratio explorationis terræ.*
III. *Commemoratio filiorum Eſau.*
IV. *Commemoratio Moabitarum.*
V. *Commemoratio pugnæ Iſrael adverſus Seon & Og reges.*
VI. *De lecto ferreo Og.*
VII. *De Joſue.*
VIII. *Moyſes de ſe loquitur.*
IX. *De juſtitia, & judicio ſervando.*
X. *De filiis legem docendis.*
XI. *Nullam ſimilitudinem faciendam.*
XII. *Solem & lunam & ſtellas non adorandum.*
XIII. *Ubi dicit Moyſes quod merito populi ei Dominus indignatus ſit.*
XIV. *Comminatio ad filios Iſrael.*
XV. *Exhortatio poſt comminationem.*
XVI. *Commemoratio virtutum.*
XVII. *Civitates refugii cum omnibus ſuis.*
XVIII. *Decalogi commemoratio,*
XIX. *Quis dabit eis cor ſic eſſe ut timeant me.*
XX. *De præceptis obſervandis.*
XXI. *Domiuum non contemnendum.*
XXII. *Filios inſtruendos eſſe.*
XXIII. *De gentibus Chananæorum perdendis, & teſtamentum cum eis non diſponendum.*
XXIV. *Filias gentium non accipiendas.*
XXV. *Aras confringendas.*
XXVI. *Nrn propter multum elegiſſe Deum Iſrael.*
XXVII. *Promiſſio bonorum, ſi obedierint filii Iſrael Domino.*
XXVIII. *De veſpis.*
XXIX. *Non ſemel gentes perire propter beſtias.*
XXX. *Aurum & argentum idolorum gentium non concupiſcendum.*
XXXI. *Redditio cauſæ, quare populus diu tentatus ſit.*
XXXII. *Quia non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo Dei.*
XXXIII. *De veſtibus non tritis.*
XXXIV. *Ne ditatus deſerat Domioum Deum ſuum.*
XXXV. *Deus ignis devorans.*
XXXVI. *Populum non propter juſtitiam accepiſſe commemorat. Jejunium Moſi XL. dierum.*
XXXVII. *Commemoratio vituli.*
XXXVIII. *Commemoratio iræ Domini adverſus populum, & Aaron propter vitulum, & item ſecundi jejunii quadraginta dierum.*
XXXIX. *Commemoratio tabularum ſecundarum.*
XL. *Quid Dominus Deus tuus exquirit a te, Iſrael.*
XLI. *Cælum cæli & omnia Domini Dei tui ſint.*
XLII. *Duritiam cordis circumcidendam.*
XLIII. *Dominum Deum tuum timebis, & illi ſoli ſervies.*
XLIV. *Dathan & Abiron commemoratio.*
XLV. *Definitio terræ, vel laudatio.*
XLVI. *Si auditu audieris Dominum, dabit pluviam tempore ſuo.*
XLVII. *Ne cum repleti fuerint, deſerant Dominum, & contineat cælum, &*

non

non sit pluvia.
XLVIII. *Filios semper docendos.*
XLIX. *De fortitudine Dei super gentes terrendas.*
L. *De benedictione & maledictione.*
LI. *Item de idolo confringendo.*
LII. *In uno loco sacrificandum.*
LIII. *Sacrificia & omnia vota non nisi ubi templum fuerit, celebranda.*
LIV. *Levitas non deseri in votis, & sanguinem non manducandum.*
LV. *De Propheta si surrexerit, & suadentibus ad idola.*
LVI. *Supra mortuum non decalvandum.*
LVII. *De pecoribus mundis, & non comedendis.*
LVIII. *Decimas in templum offerendas.*
LIX. *In voti solutione Levitam non prætermittendum.*
LX. *Remissionis præceptum.*
LXI. *Si aure audieritis nomen Dei vestri.*
LXII. *De gentibus proximis.*
LXIII. *De servo Hebræo.*
LXIV. *De primitiis pecorum.*
LXV. *Quare Pascha, & azyma manducetur.*
LXVI. *De Pentecoste.*
LXVII. *Festa Tabernaculorum.*
LXVIII. *Non apparebis in conspectu Domini tui vacuus.*
LXIX. *Judices constituendi, ut judicent justa.*
LXX. *Immaculata offerenda hostia.*
LXXI. *Non parcendum idola ac sidera colentibus.*
LXXII. *In duobus vel tribus testibus constare omnia.*
LXXIII. *Si verbum judicis defecerit, & ambiguum aliquid fuerit.*
LXXIV. *De sacerdote & judice audiendo.*
LXXV. *De præponendis principibus.*
LXXVI. *De partibus præstandis sacerdotibus ex sacrificiis.*
LXXVII. *Levita si de commoratione sua in Jerusalem venire voluerit.*
LXXVIII. *De auguriis & incantatoribus & maleficis.*
LXXIX. *Prophetam suscitari in populo.*
LXXX. *Quomodo verbum agnoscitur an Domini sit.*
LXXXI. *De civitatibus refugii.*
LXXXII. *Non transferendos terminos.*
LXXXIII. *De teste iniquo: in ore duorum vel trium stabit omne verbum.*
LXXXIV. *Oculum pro oculo.*
LXXXV. *Exhortatio in pugna.*
LXXXVI. *De ligno fructifero non excidendo in obsidione civitatis.*
LXXXVII. *De occiso a latrone.*

LXXXVIII. *De muliere captiva, si uxor fuerit facta.*
LXXXIX. *De duabus uxoribus.*
XC. *De filiis non dicto audientibus.*
XCI. *De crucifixo.*
XCII. *De pecore proximi.*
XCIII. *De veste viri, & mulieris.*
XCIV. *De nido.*
XCV. *De baltheo domus.*
XCVI. *De vinea non seminanda.*
XCVII. *De asina & vitulo.*
XCVIII. *De lino & lana & opertorio.*
XCIX. *De projicienda uxore, si virgo inventa non fuerit.*
C. *De adulterio, vel virgine sponsata.*
CI. *De virgine vim passa in agro.*
CII. *De nuditate uxoris patris non nudanda.*
CIII. *De abciso & fornicario.*
CIV. *De polluto fluente semine.*
CV. *De servo non tradendo.*
CVI. *Non fornicari filios Israel.*
CVII. *De pretio fornicariæ, & canis non offerendo.*
CVIII. *Usuræ non dandum.*
CIX. *Vota cito reddenda.*
CX. *De segete & vinea vicini.*
CXI. *De libello repudii.*
CXII. *De novis nuptis, non alienari uno anno de domo.*
CXIII. *De non pignoranda mola.*
CXIV. *De vendito fratre, si pretium acceperit, interficiatur venditor.*
CXV. *De tactu lepræ.*
CXVI. *De Maria.*
CXVII. *De pignore reddendo.*
CXVIII. *De mercede mercenarii.*
CXIX. *Non mori patres pro filiis.*
CXX. *De judicio pupilli & viduæ.*
CXXI. *De Messe.*
CXXII. *De oliva & vindemia.*
CXXIII. *De plagis peccatori quadraginta imponendis.*
CXXIV. *De bove triturante.*
CXXV. *De suscitando defuncti semine.*
CXXVI. *De uxore rixantis.*
CXXVII. *De pondere.*
CXXVIII. *De Amalec.*
CXXIX. *De primitiis terræ.*
CXXX. *Quod Israel Dominum Deum elegerit.*
CXXXI. *De lapidibus scribendis & statuendis.*
CXXXII. *Ubi dicit, maledictus qui dormierit cum uxore patris sui, vel qui fecerit sculptile, &c.*
CXXXIII. *Item benedictio.*
CXXXIV. *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos.*
CXXXV. *Commemoratio præstitorum, quæ*

 neque

neque cor, neque oculos, neque aures habuerint, ut cognoscerent, & de vestibus & calceamentis quadraginta annis.
CXXXVI. Quæ absconsa sunt Deo, quæ manifesta sunt vobis.
CXXXVII. De vita & morte ante te.
CXXXVIII. Testatio.
CXXXIX. Jesu destinavit Moyses.
CXL. Canticum Moysi.
CXLI. Loquitur Moyses ad populum, & ascendit ad montem.
CXLII. Benedictio Moysis super populum.

Expliciunt Tituli Breves Libri Deuteronomii.

INCIPIUNT
CAPITULA LIBRI ELLE ADDABARIM
Qui Græce dicitur
DEUTERONOMIUM.

I. *Verba quæ loquutus est Moyses omni Israel quadragesimo anno in eremo post occisionem Seon & Og regum, per omnia quæ præcepit illi Deus in Horeb.*
II. *Dixit Moyses ad populum in tempore illo, non potero solus suffere vos, & ordinavi vobis viros sapientes, qui præessent vobis.*
III. *Tollentes se de Horeb, ambulaverunt per omnem eremum.*
IV. *Accessistis ad me, & dixistis: mittamus viros ante nos, & feci secundum hoc verbum.*
V. *Et noluistis ascendere, neque credidistis verbo Domini.*
VI. *Et dixi vobis, Dominus Deus præcedet vos, & non credidistis.*
VII. *Murmurastis & exacerbatus est Dominus, & juravit non intraturos vos in terram illam bonam, nisi Chaleb & filios ejus.*
VIII. *Et mihi iratus est Dominus caussa vestri dicens: nec tu intrabis ibi, sed Jesus filius Nave intrabit ibi, & filii eorum, quos dixerunt captivos futuros.*
IX. *Et contra mandatum ascendistis in montem, & exivit Amorræus, & persequutus est vos.*
X. *Similiter decurrit per singula, & dinumerat universa magnalia Dei, & virtutes quibus præibat eos Deus, & quomodo aluit eos in deserto per quadraginta annos, & quæ fecit Deus duobus regibus Seon & Og.*
XI. *Et precatus sum Dominum in tempore illo, & despexit me caussa vestri.*
XII. *Hic iterum astringit ne discedant a mandatis.*
XIII. *Videte ne faciatis vobis sculptile, similitudinem omnis hominis, aut pecoris, aut alicujus rei, quæ sunt super terram, aut in cælo, aut in mari.*
XIV. *Dominus iratus est mihi propter vos, & non intrabo vobiscum, sed morior in hac terra. Attendite ne obliviscamini testamentum Domini Dei vestri: quoniam si exacerbaveritis Deum, testor vobis hodie cælum & terram, quia peribitis de terra illa.*
XV. *Interrogate si a quo creavit Deus hominem, auditum est hoc, si est gens sub cælo cui loquutus sit Dominus de medio ignis.*
XVI. *Tunc disposuit Moyses civitates ad refugium homicidarum.*
XVII. *Hæc est lex, quam loquutus est Moyses convocans ad se omnem Israel.*
XVIII. *Hæc verba loquutus est Dominus ad omnem synagogam Israel, & dixistis mihi ut audirem a Deo, & loquutus essem vobis, & nunc facite quæquumque præcepit vobis Dominus, non declinantes ad dextram, neque ad sinistram.*
XIX. *Audi, Israel, Dominus Deus noster Deus unus est, & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota virtute tua.*
XX. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli servies.*
XXI. *Non ibitis post deos alienos, ne eradicemini.*
XXII. *Non tentabis Dominum Deum tuum, sed facies quæ præcepit tibi, & filio*

lio tuo dices, quemadmodum eduxerit te Dominus de Ægypto.

XXIII. *Quod si introduxerit te Dominus in terram, quam possessurus es, disperdes omnes gentes ipsas, & aras earum, & titulos & sculptilia combures igni.*

XXIV. *Si observaveritis pracepta & justitias istas, servabit & vobis Dominus testamentum, quod juravit patribus vestris, & benedicet vos, & expellet omnem languorem a vobis.*

XXV. *Non parces gentibus, quas Dominus subjiciet tibi, nec dices, Magna gens hæc, & quomodo potero adversus eam? & non concupisces aurum vel argentum de sculptilibus eorum, sed anathematizabis ea.*

XXVI. *Omnia mandata quæ trado vobis hodie, observabitis, ut vivatis, & in mente habete omnia quæ experti estis in desertis, & esuristis & dedit vobis Dominus manna: ut sciretis quia non in pane tantum vivit homo, sed in omni verbo Dei.*

XXVII. *Attende tibi, ne obliviscaris beneficia Domini Dei tui.*

XXVIII. *Non dicas in corde tuo, virtus mea fecit hæc omnia.*

XXIX. *Audi, Israel, tu transies hodie Jordanem, & possidebis gentes magnas, & civitates munitas, & scies quia Dominus Deus tuus præcedet te.*

XXX. *Non dicas in corde tuo, propter justitias meas introduxit me Dominus in terram istam.*

XXXI. *In mente habete quoties exacerbaveritis Dominum in desertis.*

XXXII. *Et in Horeb exacerbastis Dominum, quando fecistis conflatile.*

XXXIII. *Et dixit Dominus ad me, sine me, & deleam illos.*

XXXIV. *Et descendi de monte, & vidi quia peccastis, & projeci tabulas de manibus meis, & confregi illas.*

XXXV. *Et deprecatus sum Dominum iterum sicut prius, quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non edi, & aquam non bibi.*

XXXVI. *Et in Aaron iratus est valde Dominus pro eo quod fecistis vitulum.*

XXXVII. *Et sumsi, & combussi illum.*

XXXVIII. *Et in tentatione exacerbastis Dominum.*

XXXIX. *Et quando misit vos Dominus a Cades-Barne.*

XL. *Et precatus sum ante Dominum quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.*

XLI. *In Illo tempore dixit mihi Dominus, præcide tibi duas tabulas lapideas sicut priores, & ascende ad me in montem.*

XLII. *Et feci arcam & ascendi in montem.*

XLIII. *Et descendi, & misi tabulas in arcam.*

XLIV. *In illo tempore separavit Dominus tribum Levi, ut portarent arcam.*

XLV. *Et nunc, Israel, quid Dominus postulat a te aliud, quam ut timeas Dominum Deum tuum, & diligas eum, & servias ei?*

XLVI. *Dominum Deum tuum timebis, & illi solli servies.*

XLVII. *Cum* [a] *septuaginta animabus descenderunt patres tui in Ægyptum, & fecit te Deus sicut stellas cæli in multitudinem.*

XLVIII. *Et amabis Dominum, & scies quomodo te eduxit Dominus de Ægypto, & quæ fecerit Dathan & Abiron filiis Eliab.*

XLIX. *Quod si audieritis præcepta illius, dabit pluviam terræ vestræ, & satietatem in agris vestris.*

L. *Etsi obaudieritis omne præceptum istud, ejiciet Dominus omnes gentes a facie vestra.*

LI. *Ecce do vobis hodie benedictionem & maledictionem.*

LII. *Ista præcepta sunt & judicia, quæ observabitis.*

LIII. *Non facietis voluntatem vestram.*

LIV. *In loco quem elegerit Dominus, offeretis omnia quæ ego mando vobis.*

LV. *Omnes primitias tuas in conspectu Domini tui manducabis.*

LVI. *Attendite ne manducetis sanguinem.*

LVII. *Custodi, & fac omnia verba, quæ ego mando tibi.*

LVIII. *Omne verbum quod ego mando tibi, custodi & fac, & prophetam qui dixerit tibi: eamus & serviamus diis, non audies.*

LIX. *Post Dominum Deum vestrum ibitis, & ipsum timebitis.*

LX. *Si autem frater tuus, aut filius, aut conjux, aut amicus dixerit tibi: eamus, serviamus diis, non parces ei, sed deferes eum, & lapidabitur.*

LXI. *Si autem audieris in una ex civitatibus tuis esse homines peccatores, qui recedere fecerunt omnes inhabitantes in ea, & si vere factum est, interficies omnes.*

LXII. *Non facietis decalvationem super mortuum.*

T 2 LXIII.

[a] In Palatin. msf. *cum LXXV. animabus.*

LXIII. *Hæc pecora, quæ manducabitis.*
LXIV. *Hæc manducabitis ab his, quæ sunt in aquis.*
LXV. *Omnem avem mundam manducabitis.*
LXVI. *Decimas agri tui offeres in loco, quem elegerit Dominus.*
LXVII. *Quum autem longe fuerit a te, vendes ea & illic redimes.*
LXVIII. *Post septem annos facies remissionem.*
LXIX. *Si audieris vocem Domini Dei tui, princeps eris gentium multarum.*
LXX. *Si factus fuerit in te egens de fratribus tuis.*
LXXI. *Si emeris puerum Hebræum, sex annos serviet tibi.*
LXXII. *Omne primitivum sanctificabis Domino.*
LXXIII. *Custodi mensem novorum, & facies Pascha Domino Deo tuo.*
LXXIV. *Judices & Scribas constitues, ut judicent juste.*
LXXV. *Non plantabis tibi lucum.*
LXXVI. *Si inventus fuerit in te serviens diis, in duobus vel tribus testibus morietur.*
LXXVII. *Si latuerit te verbum, vade ad sacerdotem.*
LXXVIII. *Qui non audierit sacerdotem, moriatur.*
LXXIX. *Alienigenam non facies principem super te.*
LXXX. *Hoc judicium sacerdotum.*
LXXXI. *Non invenietur in te lustrans filium suum aut filiam.*
LXXXII. *Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum.*
LXXXIII. *Propheta si loquutus fuerit verbum, & non contigerit, interficiatur.*
LXXXIV. *Hoc præceptum homicidæ.*
LXXXV. *Non transferes terminos quos posuerant patres tui.*
LXXXVI. *Non accipies testimonium unius adversus hominem.*
LXXXVII. *Anima pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente.*
LXXXVIII. *Si exieris ad bellum, noli timere.*
LXXXIX. *Si accesseris expugnare civitatem,*
XC. *Si obsederis civitatem.*
XCI. *Si inventus fuerit vulneratus in terra.*
XCII. *Si tradiderit tibi Deus inimicos tuos.*
XCIII. *Si fuerint homini duæ uxores dilecta, & odibilis.*
XCIV. [a] *Si fuerit alicui filius inobediens.*
a XCV. *Si fuerit in aliquo peccatum ad mortem.*
XCVI. *Si videris animal fratris tui errans, vel cadens.*
XCVII. *Non induet mulier vestem virilem.*
XCVIII. *Si inveneris nidum avium.*
XCIX. *Si domum novam ædificaveris.*
C. *Non arabis in vitulo & asino.*
CI. *Si quis acceperit uxorem, & oderit eam.*
CII. *Si inventus fuerit adulter cum adultera.*
CIII. *Si dormierit aliquis cum puella desponsata.*
CIV. *Si in campo invenerit quis puellam desponsatam, & vim fecerit ei.*
CV. *Si invenerit quis puellam virginem, & dormierit cum ea.*
CVI. *Non accipiet homo uxorem patris sui.*
CVII. *Non intrabit abscisus in Ecclesiam Domini.*
CVIII. *Non intrabit fornicaria, nec Ammanites & Moabites in Ecclesiam Domini.*
CIX. *Non abominabis Idumæum, neque Ægyptium.*
CX. *Si fuerit homo immundus, exibit extra castra.*
CXI. *Non trades servum domino suo.*
CXII. *Non eret Israelites fornicaria.*
CXIII. *Non inferes mercedem fornicariæ.*
CXIV. [b] *Non exiges a fratre tuo usuram.* b
CXV. *Si voveris votum Domino, non tardes reddere illud.*
CXVI. *Si intraveris in vineam proximi tui.*
CXVII. *Si intraveris in segetem proximi tui.*
CXVIII. *Si quis acceperit uxorem, & invenerit in ea rem turpem.*
CXIX. *Si quis acceperit uxorem in recenti, non exiet ad bellum.*
CXX. *Non pignorabis molam.*
CXXI. *Si captus fuerit fur.*
CXXII. *In mente habe quæ fecerit Dominus Mariæ.*
CXXIII. *Debitorem non pignorabis per vim.*
CXXIV. *In pignore pauperis non dormies, & mercedem laboranti ne tarde reddideris.*
CXXV. *Non morientur patres pro filiis.*
CXXVI. *Non declinabis judicium advenæ, & orphani, & viduæ.*
CXXVII. *Non pignorabis viduam.*
CXXVIII. *Si secaveris segetem.*
CXXIX. *Si collegeris olivam.*
CXXX. *Si vindemiabis vineam.*
CXXXI. *Si judicaveris impium, dabis ei quadraginta flagella.*
CXXXII. *Non infrænabis bovem triturantem.*

CXXXIII.

a Totum hocce Capitulum Palat. ms. ignorat.

b Hoc quoque Capitulum in eodem ms. desideratur.

Expliciunt Capitula Libri Deuteronomii.

INCIPIT LIBER
ELLE ADDABARIM
QUI GRÆCE DICITUR
DEUTERONOMIUM [a].

I. Titulus. I. Capitulum. Caput I.

HÆc sunt verba, quæ loquutus est Moses ad omnem Israel * [a] trans Jordanem in solitudine * campestri, contra Mare rubrum inter Pharan & Thophel & Laban & Aseroth, ubi * auri est plurimum: * undecim diebus de Horeb per viam montis Seir usque Cades-Barne. * Quadragesimo anno, undecimo mense, prima die mensis, loquutus est Moses ad filios Israel omnia, quæ præceperat illi Dominus, ut diceret eis: postquam percussit Seon regem Amorræorum, qui habitavit in Esebon, & Og regem Basan, qui mansit in Astaroth, & in Edrai, * trans Jordanem in terra Moab. Cepitque Moses explanare legem *, & dicere: Dominus Deus noster loquutus est ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis: * revertimini, & venite ad montem Amorræorum, & ad cætera quæ ei proxima sunt campestria atque montana & ad humiliora loca contra Meridiem, & juxta littus maris, terram Chananæorum, & Libani usque ad flumen magnum Euphraten. En, inquit, tradidi vobis: ingredimini & possidete eam, super qua juravit Dominus patribus vestris, Abraam, Isaac, & Jacob, ut

* h. In transitu Jordanis.
* h. In campestri.
* h. Et abundantia auri.
* h. Undecim dierum iter de Horeb ad montem Seir usque Cades-Barne.
* h. Et factum est in quadragesimo anno.
* h. In transitu Jordanis.
* h. legem hanc.
* h. Respicite, & venite.

[a] Sic enimvero habet Hebræus ad literam, quemadmodum & Scholiastæ adnotatum est בעבר הירדן *in transitu Jordanis*. Quod *trans Jordanem* rectene videtur ex veteri Latina interpretatione Hieronymus, minus equidem conveniat Moysi, qui nunquam eum amnem pertransiit. Proinde alii ex Hebrææ linguæ ingenio illud accipiunt pro cis, alii pro *ad latus*, sive *e regione*. Nec defuerunt qui econtrario ex ea particula contenderent, hunc textum ab altero post Mosen fuisse substitutum: quos inter Richardum Simonium haud plane merito Martianæus recenset & castigat. Nullum vero cavillationi locum Hebræum exemplar relinquit.

ut daret illam eis, & semini eorum post A
I. Brevis. II. C. eos. Dixique vobis illo in tempore: Non
possum solus sustinere vos: quia Dominus
Deus vester multiplicavit vos, & estis
hodie sicut stellæ cæli, plurimi. (Domi-
nus Deus patrum vestrorum addat ad hunc
numerum multa millia, & benedicat vo-
bis sicut loquutus est.) Non valeo solus
negotia vestra sustinere, & pondus ac jur-
gia. Date e vobis viros sapientes & gna-
ros, & quorum conversatio sit probata in
tribubus vestris, ut ponam eos vobis princi- B
pes. Tunc respondistis mihi: Bona res est,
quam vis facere. Tulique de tribubus vestris
viros sapientes, & nobiles, & constitui
eos principes, tribunos, & centuriones,
& quinquagenarios ac decanos, qui docerent
vos singula. Præcepique eis, dicens: Au-
dite illos, & quod justum est, judicate, si-
ve civis sit ille, sive peregrinus. Nulla erit
distantia personarum, ita parvum audietis ut
magnum: nec accipietis cujusquam perso- C
nam, quia Dei judicium est. Quod si diffici-
le vobis aliquid visum fuerit, referte ad me,
III. C. & ego audiam. Præcepique omnia quæ fa-
cere deberetis. Profecti autem de Horeb,
transivimus per eremum terribilem & maxi-
mam, quam vidistis, per viam montis A-
morræi, sicut præceperat Dominus Deus no-
ster nobis. Quumque venissemus in Cades-
Barne, dixi vobis: Venistis ad montem A-
morræi, quem Dominus Deus noster daturus
a est nobis. Vide terram, quam Dominus Deus D
tuus dat tibi: ascende, & posside eam, [a]
sicut loquutus est tibi Dominus Deus patrum
IV. C. tuorum: noli metuere, nec quidquam pa-
* h. Ante conspectum nostrum. veas. Et accessistis ad me omnes, atque di-
xistis: Mittamus viros, * qui considerent
II. B. terram, & renuntient per quod iter debea-
mus ascendere, & ad quas pergere civitates.
Quumque mihi sermo placuisset, misi e vo-
bis duodecim viros, singulos de tribubus suis. E
* h. Usque ad torrentem Botri. Qui quum perrexissent, & ascendissent in
montana, venerunt usque ad * vallem Botri,
& considerata terra, sumentes de fructibus
ejus, ut ostenderent ubertatem, attulerunt
ad nos, atque dixerunt: Bona est terra,
V. C. quam Dominus Deus noster daturus est no-
bis. Et noluistis ascendere, sed increduli ad
sermonem Domini Dei nostri murmurati e-
stis in tabernaculis vestris, atque dixistis:
Odit nos Dominus, & idcirco eduxit nos de
* h. Fratres nostri. terra Ægypti, ut traderet nos in manu A- F
morræi, atque deleret. Quo * ascendemus?
nuntii terruerunt cor nostrum dicentes:
Maxima multitudo est, & nobis statura pro-
cerior: urbes magnæ, & ad cælum usque
munitæ, filios Enacim vidimus ibi. Et di-
xi vobis: Nolite metuere, nec timeatis

eos: Dominus Deus, qui ductor est [b] ve-
ster, pro vobis ipse pugnabit, sicut fecit VI. C. b
in Ægypto, videntibus cunctis. Et in so-
litudine (ipse vidisti) portavit te Do-
minus Deus tuus, ut solet homo gestare
* parvulum filium suum, in omni via, * h. non habet, parvulum.
per quam ambulastis, donec veniretis ad
locum istum. Et nec sic quidem credidi-
stis Domino Deo vestro, qui præcessit vos
in via, & metatus est locum in quo * * h. castra.
tentoria figere deberetis, nocte ostendens
vobis iter per ignem, & die per colu-
mnam nubis. Quumque audisset Dominus
vocem sermonum vestrorum, iratus jura- VII. C.
vit, & ait: Non videbit quispiam de ho-
minibus generationis hujus pessimæ ter-
ram bonam, quam sub juramento polli-
citus sum patribus vestris, præter Chaleb
filium Jephonne. Ipse enim videbit eam,
& ipsi dabo terram, quam calcavit, &
filiis ejus, quia sequutus est Dominum.
Nec miranda indignatio in populum, quum
mihi quoque iratus Dominus propter vos
dixerit: Nec tu ingredieris illuc: sed Jo- VIII. C.
sue filius Nun minister tuus, ipse intrabit
pro te. Hunc exhortare & robora, & ipse
terram sorte dividet Israeli. Parvuli vestri,
de quibus dixistis, quod captivi duceren-
tur, & filii qui hodie boni ac mali igno-
rant distantiam, ipsi ingredientur, & ipsis
dabo terram, & possidebunt eam. Vos au-
tem revertimini & abite in solitudinem per
viam maris Rubri. Et respondistis mihi:
Peccavimus Domino: Ascendemus atque IX. C.
pugnabimus, sicut præcepit Dominus Deus
noster. Quumque instructi armis pergeretis
in montem, ait mihi Dominus: Dic ad eos:
Nolite ascendere, neque pugnetis, non enim
sum vobiscum: ne cadatis coram inimicis
vestris. Loquutus sum, & non audistis:
sed adversantes imperio Domini, & tu-
mentes superbia, ascendistis in montem.
Itaque egressus Amorræus, qui habitabat in
* montibus, & obviam veniens, persequu- * h. In monte.
tus est vos, sicut solent apes persequi: & ce-
cidit de Seir usque Horma. Quumque rever-
si ploraretis coram Domino, non audivit
vos, nec voci vestræ voluit acquiescere. Se-
distis ergo in Cades-Barne multo tempore.
Profectique inde venimus in solitudinem,
quæ ducit ad mare Rubrum, sicut mihi di- X. C. Cap. 2.
xerat Dominus, & circumivimus montem
Seir longo tempore. Dixitque Dominus III. B.
ad me: Sufficit vobis circumire montem
istum: ite contra Aquilonem, & populo
præcipe, dicens: Transibitis per terminos
fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habi-
tant in Seir, & timebunt vos. Videte ergo
diligenter, ne moveamini contra eos. Neque
enim

[a] Cum Vulgatis Urbinas ms. *sicut loquutus est Dominus Deus noster patribus tuis*: a quo Palatin. hoc uno abludit, quod *noster*, pronomen prætermittit.

[b] Idem Palatin. *noster*. Paulo post, juncto Urbinate, plurium numero habet, *ipsi vidistis*.

enim dabo vobis de terra eorum quantum A potest unius pedis calcare vestigium, quia in possessionem Esau dedi montem Seir. h. Cibum. * Cibos emetis ab eis pecunia, & comedetis: aquam emtam haurietis, & bibetis. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manuum tuarum: novit iter tuum, quomodo transieris solitudinem hanc magnam, per quadraginta annos habitans tecum Dominus Deus tuus, & nihil tibi defuit. Quumque transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in Seir, per viam campestrem de Elath, & de Asion-Gaber, venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab. Dixitque Dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec ineas adversus eos prælium: non enim dabo tibi quidquam de terra eorum, quia filii Lot tradidi Ar in possessionem. Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus, & validus, & tam excelsus, ut de Enacim stirpe, quasi gigantes, crederentur, & essent similes filiorum Enacim. Denique Moabitæ appellant eos Emim. In Seir autem prius habitaverunt Horim: quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau, sicut fecit Israel in terra possessionis suæ, quam dedit ei Dominus. Surgentes ergo ut transiremus torrentem Zared, venimus ad eum. Tempus autem, quo ambulavimus de Cades-Barne usque ad transitum torrentis Zared, triginta & octo annorum fuit: donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut juraverat Dominus:
IV. B. Cujus manus fuit adversum eos, ut interirent
II. T. de castrorum medio. Postquam autem universi ceciderunt pugnatores: Loquutus est Dominus ad me, dicens: Tu transibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar, & accedens in vicina filiorum Ammon, cave ne pugnes contra eos, nec movearis ad prælium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Lot dedi eam in possessionem. Terra gigantum reputata est: & in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim, populus magnus, & multus, & proceræ longitudinis, sicut Enacim, quos delevit Dominus a facie eorum, & fecit illos habitare pro eis, sicut fecerat filiis Esau, qui habitant in Seir, delens Horræos, & terram eorum illis tradens, quam possident usque in præsens. * Evæos quoque, qui habitabant in Aserim usque Gazam, Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia deleverunt eos, & habitaverunt pro illis. Surgite, & transite torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Seon regem Esebon Amorræum, & terram ejus incipe possidere, & committe adversus eum prælium. Hodie incipiam
V. B. mittere terrorem atque formidinem tuam

* h. Evæos quoque qui habitabant in Aserim usque Gazam, Cappadoces qui habitabant in Cappadocia, deleverunt, & habitaverunt pro illis.

in populos, qui habitant sub omni cælo, ut audito * nomine tuo, paveant, & in morem parturientium contremiscant, & * dolore teneantur. Misi ergo nuntios de solitudine Cademoth ad Seon regem Esebon verbis pacificis, dicens: * Transibo per terram tuam, publica gradiar via: non declinabo neque ad dexteram, neque ad sinistram. Alimenta pretio vende mihi, ut vescar: aquam pecunia tribue, & sic bibam. Tantum est, ut mihi concedas transitum, sicut B fecerunt filii Esau, qui habitant in Seir, & Moabitæ, qui morantur in Ar: donec veniam ad Jordanem, & transeam in terram quam Dominus Deus noster daturus est nobis. Noluitque Seon rex Esebon dare nobis transitum: quia induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, & obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, sicut nunc vides. Dixitque Dominus ad me: Ecce cepi tradere tibi Seon, & terram ejus, incipe possidere eam. Egressusque est Seon obviam nobis cum omni populo suo ad præ- C lium in Jesa. Et tradidit eum Dominus Deus noster nobis: percussimusque eum cum filiis suis & omni populo suo. Cunctasque urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, viris ac mulieribus & parvulis. Non reliquimus in eis quidquam: absque jumentis, quæ in partem venere prædantium, & spoliis urbium quas cepimus ab Aroer, quæ est super ripam torrentis Arnon, & oppido quod in valle situm est, usque Galaad. Non fuit vicus D & civitas, quæ nostras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noster nobis. Absque terra filiorum Ammon, ad quam non accessimus, & cunctis quæ adjacent torrenti Jebboc, & urbibus montanis, universisque locis a quibus nos prohibuit Dominus Deus noster.

* h. Ut audita fama tua. * h. Contremescant in conspectu tuo. h.

Cap. 3.

Itaque conversi ascendimus per iter Basan: egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum * populo suo ad bellandum in Edrai. Dixitque Dominus ad me. E Ne timeas eum: quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua: faciesque ei sicut fecisti Seon regi Amorræorum, qui habitavit in Esebon. Tradidit ergo Dominus Deus noster in manibus nostris etiam Og regem Basan, & universum populum ejus: percussimusque eos usque ad internecionem, vastantes cunctas civitates illius * uno tempore. Non fuit oppidum, quod nos effugeret: sexaginta urbes, omnem F regionem Argob regni Og in Basan. Cunctæ urbes erant munitæ muris altissimis, portisque & vectibus, absque oppidis innumeris, quæ non habebant muros. Et delevimus eos, sicut feceramus Seon regi Esebon, disperdentes omnem civitatem, virosque ac mu-

* h. Cum omni populo suo.

* h. In illo tempore.

mulieres & parvulos; jumenta autem & A ſpolia urbium diripuimus. Tulimuſque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorræorum, qui erant * trans Jordanem: a torrente Arnon uſque ad montem Hermon, quem Sidonii Sarion vocant, & Amorræi Sanir: omnes civitates, quæ ſitæ ſunt in planitie, & univerſam terram Galaad & Baſan uſque Selcha & Edrai civitates regni Og in Baſan. Solus quippe Og rex Baſan reſtiterat de ſtirpe gigantum.

* h. Qui erant in tranſitu Jordanis.

VI. B.
* Monſtratur lectus ejus ferreus, qui eſt in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, & quattuor latitudinis ad * menſuram cubiti virilis manus. * Terramque poſſedimus in tempore illo ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon, uſque ad mediam partem montis Galaad, & civitates illius dedi Ruben, & Gad. Reliquam autem partem Galaad, & omnem Baſan regni Og, tradidi dimidiæ tribui Manaſſe, omnem regionem Argob: cuncta Baſan vocatur terra Gigantum. Jair filius Manaſſe poſſedit omnem regionem Argob uſque ad terminos Geſuri & Machathi. Vocavitque ex nomine ſuo Baſan, Avoth Jair, * idest, Villas Jair, uſque in præſentem diem. Machir quoque dedi Galaad. Et tribubus Ruben, & Gad dedi de * terra Galaad uſque ad torrentem Arnon medium torrentis, a & confinium uſque ad torrentem Jebboc, qui eſt terminus filiorum Ammon, & * planitiem ſolitudinis, atque Jordanem, & terminos Chenereth uſque ad mare deſerti, quod eſt falſiſſimum, ad radices montis Phaſga contra orientem. Præcepique vobis in tempore illo dicens: Dominus Deus veſter dat vobis terram hanc in hæreditatem, expediti præcedite fratres veſtros filios Iſrael omnes viri robuſti, abſque uxoribus, & parvulis, ac jumentis. Novi enim quod plura habeatis pecora, & in urbibus remanere debebunt, quas tradidi vobis, donec requiem tribuat Dominus fratribus veſtris, ſicut vobis tribuit, & poſſideant etiam ipſi terram, quam daturus eſt eis trans Jordanem: tunc revertetur unuſquiſque in poſſeſſionem ſuam, quam dedi vobis.

* h. Ecce lectus ejus, ferreus eſt in Rabbath.
* h. Ad cubitum viri.
* h. Hanc quoque terram, quam poſſedimus.
* h. Non habet, id eſt, Villas Jair.
* h. Non habet, terra.
a
h. Et ſolitudinem atque Jordanem, & terminum de Chenereth.

VII. B.
Joſue quoque in tempore illo præcepi, dicens: Oculi tui viderunt quæ fecit Dominus Deus veſter duobus his regibus: ſic faciet omnibus regnis, ad quæ tranſiturus es. Ne * timeas eos. Dominus enim Deus veſter pugnabit pro vobis.

* h. Ne timeatis.

VIII. B.
Precatuſque ſum Dominum in tempore illo, dicens: Domine * Deus, tu cepiſti oſtendere ſervo tuo magnitudinem tuam, manumque fortiſſimam. Neque enim eſt alius Deus, vel in cælo, vel in terra, qui poſſit facere opera

* h. Domine, Domine.

tua, & comparari fortitudini tuæ. * Tranſibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Jordanem, & montem iſtum egregium, & Libanum. Iratuſque eſt Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, ſed dixit mihi: Sufficit tibi: nequaquam ultra loquaris de hac re ad me. Aſcende cacumen Phaſgæ, oculos tuos circumfer ad occidentem, & aquilonem, auſtrumque & orientem, & aſpice: nec enim tranſibis Jordanem iſtum. Præcipe Joſue, & corrobora eum, atque conforta: B quia ipſe præcedet populum iſtum, & dividet eis terram quam viſurus es. Manſimuſque in valle contra fanum Phohor.

* h. Tranſeam obſecro.

III. T. IX. B. XII. C. Cap. 4.

Et nunc, Iſrael, audi præcepta & judicia, quæ ego doceo te: ut faciens ea, vivas, & ingrediens poſſideas terram, quam Dominus Deus patrum veſtrorum daturus eſt vobis. Non addetis ad verbum, quod vobis * loquor, neque auferetis ex eo: cuſtodite mandata Domini Dei veſtri, quæ ego præcipio vobis. Oculi veſtri viderunt omnia, C quæ fecit Dominus contra Beel-Phegor, quomodo contriverit omnes cultores ejus de medio veſtri. Vos autem qui adhæretis Domino Deo veſtro, vivitis univerſi uſque in præſentem diem. Scitis quod docuerim vos præcepta * atque juſtitias, ſicut mandavit mihi Dominus Deus meus: ſic facietis ea in terra, quam poſſeſſuri eſtis: & obſervabitis & implebitis opere. Hæc eſt enim veſtra ſapientia & intellectus coram populis, ut audientes univerſa præcepta D hæc, dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna *. Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes ſibi, ſicut * Dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat cæremonias, juſtaque judicia, * & univerſam legem, quam ego proponam hodie ante * oculos veſtros? Cuſtodi igitur temetipſum, & animam tuam ſollicite. E Ne obliviſcaris verborum, quæ viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Docebis ea filios ac nepotes tuos: * diem in quo ſtetit coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus loquutus eſt mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant ſermones meos, & diſcant timere me omni tempore quo vivunt in terra, doceantque filios ſuos. Et acceſſiſtis * ad radices mon- F tis, qui ardebat uſque ad cælum: erantque in eo tenebræ, nubes, & caligo. Loquutuſque eſt Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audiſtis, & formam penitus non vidiſtis. Et * oſtendit vobis pactum

* h. Quod ego præcipio vobis.
* h. Atque judicia, ſic ut præcepit mihi Dominus Deus meus, ut faciatis ea in terra quam poſſeſſuri eſtis, & obſervetis & impleatis opere.
* h. Gens magna hæc.
* Vulg. tacet. Dominus.
* h. Juxta univerſam legem.
* h. Ante conſpectum veſtrum.
X. B.
* Vulg. a die.
* h. Et acceſſiſtis & ſtetiſtis.
* h. Et annuntiavit

a Ms. Urbinas, *dedi terram Galaad*. Mox Palat. aliique penes Martian. mſſ. *finium*, pro *confinium* habent.

ctum suum, quod præcepit, ut faceretis, A
* h. Non habet &c. * & decem verba, quæ scripsit in duabus
tabulis lapideis. Mihique mandavit in illo tempore, ut docerem vos cæremonias
& judicia, quæ facere deberetis in terra,
quam possessuri estis. Custodite igitur sol-
XI. B. licite animas vestras. Non vidistis aliquam
XIII. C. similitudinem, in die qua loquutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis:
ne forte decepti faciatis vobis sculptam si-
* h. Sculptam similitudinem idoli, imaginem masculi, vel feminæ. militudinem, * aut imaginem masculi vel
fæminæ, similitudinem omnium jumento- B
rum quæ sunt super terram, vel avium
sub cælo volantium, atque reptilium quæ
moventur in terra, sive piscium, qui sub
* h. Et ne forte. terra morantur in aquis: * Ne forte ele-
vatis oculis ad cælum, videas solem & lu-
XII. B. nam, & omnia astra cæli, & errore de-
* h. Quæ divisit *Dominus Deus tuis cunctis gentibus quæ* sub cælo sunt. ceptus adores ea, & colas quæ * creavit
Dominus Deus tuus in ministerium cunctis
gentibus, quæ sub cælo sunt. Vos autem
tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea
Ægypti, ut haberet populum hæredita- C
XIII. B. rium, sicut est in præsenti die. Iratusque
XIV. C. est Dominus contra me propter sermones
vestros, & juravit ut non transirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam,
* h. vobis in hæreditatem. quam daturus est vobis *. Ecce morior
in hac humo, non transibo Jordanem: vos
transibitis, & possidebitis terram egregiam.
Cave ne quando obliviscaris pacti Domini
Dei tui, quod pepigit tecum: & facias tibi sculptam similitudinem eorum, quæ fieri Dominus prohibuit: quia Dominus Deus
tuus ignis consumens est Deus æmulator.
XIV. B. * Si genueritis filios ac nepotes, & morati
* h. Quum senueritis. fueritis in terra, deceptique feceritis vobis
aliquam similitudinem, patrantes malum
coram Domino Deo vestro, ut eum ad iracundiam provocetis: testes invoco hodie
cælum & terram, cito perituros vos esse de
terra, quam, transito Jordane, possessuri
estis. Non habitabitis in ea longo tempore,
sed delebit vos Dominus, atque disperget
* Vulg. tacet *numero*. in omnes gentes, & remanebitis pauci *
numero in nationibus, ad quas vos ductu-
rus est Dominus. Ibique servietis diis, qui
hominum manu fabricati sunt, ligno & lapidi, qui non vident, non audiunt, non
XV. B. comedunt, non odorantur. Quumque quæsieris ibi Dominum Deum tuum, invenies
* h. Si tamen toto corde & animo quæsieris eum, .. tribulatio h... eum: * si tamen toto corde quæsieris, &
tota tribulatione animæ tuæ. Postquam te
invenerint omnia quæ prædicta sunt, no-
vissimo tempore reverteris ad Dominum
Deum tuum, & audies vocem ejus. Quia
* h. Quod juravit Deus misericors, Dominus Deus tuus est:
XVI. B. non dimittet te, nec omnino delebit, ne-
XV. C. que obliviscetur pacti, * in quo juravit pa-

A tribus tuis. Interroga de diebus antiquis,
qui fuerunt ante te ex die quo creavit Deus
hominem super terram, a summo cæli us-
que ad summum ejus, si facta est aliquando
hujuscemodi res, aut unquam cognitum
est, ut audiret populus vocem Dei loquen-
tis de medio ignis, sicut tu audisti & * vi- * h. Et vixit.
xisti: si fecit Deus ut ingrederetur, & tol-
leret sibi gentem de medio nationum, per
tentationes, signa, atque portenta, per
pugnam, & robustam manum, extentum-
B que brachium, & horribiles visiones, juxta
omnia quæ fecit pro vobis Dominus Deus
vester in Ægypto, videntibus oculis tuis:
ut scires quoniam Dominus ipse est Deus,
& non est alius præter * unum. De cælo * h. præter eum.
te fecit audire vocem suam, ut doceret te:
& in terra ostendit tibi ignem suum maximum, & audisti verba illius de medio
ignis, quia dilexit patres tuos, & elegit
semen eorum post eos. Eduxitque te præ-
cedens in virtute sua magna ex Ægypto,
C ut deleret nationes maximas & fortiores te
in introitu tuo: & introduceret te, daret-
que tibi terram earum in possessionem, si-
cut cernis in præsenti die. Scito ergo hodie,
& cogitato in corde tuo, quod Dominus
ipse sit Deus in cælo sursum, & in terra
deorsum, & non sit alius. Custodi præce-
pta ejus atque mandata, quæ ego præcipio
tibi *: ut bene sit tibi, & filiis tuis post te, * h. *præcipio tibi hodie*.
& permaneas multo tempore super terram,
quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.
D Tunc separavit Moses tres civitates * trans XVII. B.
Jordanem ad orientalem plagam, ut cun- XVI. C. * h. In transitu Jordanis.
fugiat ad eas qui occiderit nolens proximum
suum, nec * fuerit ei inimicus ante unum * h. Nec fuerit ei inimicus ab heri & nudius tertius.
& alterum diem, & ad harum aliquam ur-
bium possit evadere: Bosor in solitudine,
quæ sita est in terra campestri de tribu Ru-
ben: & Ramoth in Galaad, quæ est in tribu
Gad: & Golan in Basan, quæ est in tribu
Manasse. Ista est lex, quam proposuit Mo- XVII. C.
ses coram filiis Israel, & hæc testimonia
E & cæremoniæ atque judicia, quæ loquutus
est ad filios Israel, quando egressi sunt de
Ægypto, * trans Jordanem in valle contra * h. In transitu Jordanis.
fanum Phohor in terra Seon regis Amor-
ræi, qui habitavit in Esebon, quem per-
cussit Moses, [a] filiique Israel egressi ex Ægy- [a]
pto. Possederuntque terram ejus, & terram
Og regis Basan, duorum regum Amorræo-
rum, qui erant * trans Jordanem ad solis or- * h. In transitu.
tum: ab Aroer, quæ sita est super ripam tor-
F rentis Arnon, usque ad montem Sion, qui est
& Hermon, omnem planitiem trans Jordanem ad Orientalem plagam, usque ad mare solitudinis, & usque ad radices montis Phasga.
Vocavitque Moses omnem Israelem, &

[a] Nostri mss. *Filii quoque Israel* &c. cum Vulgatis.

* h. ad eos. dixit ad * eum : Audi, Israel, cæremonias A
atque judicia, quæ ego loquor in auribus
vestris hodie : discite ea, & opere comple-
te. Dominus Deus noster pepigit nobiscum
fœdus in Horeb. Non cum patribus no-
* h. pactum hoc, stris iniit pactum *, sed nobiscum qui in
præsentiarum sumus, & vivimus. Facie
ad faciem loquutus est nobis in monte de
medio ignis. Ego sequester & medius fui
inter Dominum & vos in tempore illo, ut
annuntiarem vobis verba ejus. Timuistis
enim ignem, & non ascendistis in montem, B
XVIII. B. & ait: Ego Dominus Deus tuus, qui edu-
xi te de terra Ægypti, de domo servitu-
I. tis. Non habebis deos alienos in conspe-
II. * h. Non habet, nec. ctu meo. Non facies tibi sculptile, * nec
similitudinem omnium, quæ in cælo sunt
desuper, & quæ in terra deorsum, & quæ
versantur in aquis sub terra. Non adora-
bis ea, & non coles. Ego enim sum Do-
minus Deus tuus: Deus æmulator, reddens
iniquitatem patrum super filios in tertiam
& quartam generationem his qui oderunt C
* h. Non habet multa. me, & faciens misericordiam in * multa
millia diligentibus me, & custodientibus
III. praecepta mea. Non * usurpabis nomen Do-
* h. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. mini Dei tui frustra : quia non erit impu-
nitus qui super re vana nomen ejus assum-
serit. Observa diem Sabbathi, ut sanctifi-
ces eum, sicut præcepit tibi Dominus
Deus tuus. Sex diebus operaberis, & fa-
IV. cies omnia opera tua. Septimus dies Sab-
* h. Septimus dies Sabbathi est Domini Dei tui. bathi est *, id est, requies Domini Dei tui.
Non facies in eo quidquam operis tu, & D
filius tuus, & filia, servus & ancilla, &
bos, & asinus, & omne jumentum tuum,
& peregrinus qui est intra portas tuas, ut
requiescat servus tuus, & ancilla tua, si-
cut & tu. Memento quod & ipse servieris
in Ægypto, & eduxerit te inde Dominus
Deus tuus in manu forti, & brachio ex-
* h. Idcirco præcepit tibi Dominus Deus tuus. tento. * Idcirco præcepit tibi, ut observares
diem Sabbathi. Honora patrem tuum &
V. matrem, sicut præcepit tibi Dominus Deus
tuus, ut longo vivas tempore, & bene sit
tibi in terram, quam Dominus Deus tuus E
daturus est tibi. Non occides. Neque mœ-
chaberis. Furtumque non facies. Nec lo-
queris contra proximum tuum falsum te-
VI. stimonium. Non concupisces uxorem pro-
VII. VIII. IX. X. ximi tui : non domum, non agrum, non
servum, non ancillam, non bovem, non
asinum & universa quæ illius sunt. Hæc
XVIII. C. verba loquutus est Dominus ad omnem mul-
titudinem vestram in montem de medio
ignis & nubis, & caliginis, voce magna,
nihil addens amplius, & scripsit ea in dua-
bus tabulis lapideis, quas tradidit mihi.

A Vos autem postquam audistis vocem de me-
dio tenebrarum, & montem ardere vidistis,
accessistis ad me omnes principes tribuum,
& majores natu, atque dixistis: Ecce o-
stendit nobis Dominus Deus noster maje-
statem & magnitudinem suam. Vocem e-
jus audivimus de medio ignis, & proba-
vimus hodie quod, loquente Deo cum ho-
mine, vixerit homo. Cur ergo moriemur,
& devorabit nos ignis hic maximus? Si
enim audierimus ultra vocem Domini Dei
B nostri, moriemur. * Quid est omnis caro, * h. Quæ [illegible] omnis caro quæ [illegible] vocem Domini
ut audiat vocem Dei viventis, qui de me-
dio ignis loquitur sicut nos audivimus, &
possit vivere? Tu magis accede, & audi
cuncta quæ dixerit Dominus Deus noster
tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes
faciemus ea. Quod quum audisset Domi- XIX. C.
nus, ait ad me: Audivi vocem verborum
populi hujus, quæ loquuti sunt tibi: bene
omnia sunt loquuti. Quis det talem eos ha-
bere mentem, ut timeant me, & custo-
C diant universa mandata mea * in omni tem- * h. Cunctis diebus.
pore, ut bene sit eis, & filiis eorum in
sempiternum? Vade, & dic eis: Reverti-
mini in tentoria vestra. Tu vero hic sta
mecum, & loquar tibi omnia mandata,
& cæremonias atque judicia: quæ docebis
eos, ut faciant ea in terra, quam dabo il-
lis in possessionem. Custodite igitur, & fa-
cite quæ præcepit Dominus Deus vobis:
non declinabitis neque ad dexteram, ne-
que ad sinistram: sed per viam, quam præ-
D cepit Dominus Deus vester, ambulabitis.
Ut vivatis, & bene sit vobis, & prote-
lentur dies in terra possessionis vestræ.
Hæc sunt præcepta, & cæremoniæ, at- XX. B. Cap. 6.
que judicia, quæ mandavit Dominus Deus
vester ut docerem vos, & faciatis ea in ter-
ra, ad quam transgredimini possidendam,
ut timeas Dominum Deum tuum, & cu-
stodias omnia mandata & præcepta ejus,
quæ ego præcipio tibi, & filiis, ac nepo-
tibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, ut pro-
longentur dies tui. Audi, Israel, & obser-
E va ut facias [a], & bene sit tibi, & multi- a
pliceris amplius (sicut pollicitus est Domi-
nus Deus patrum tuorum [b] tibi) in terra la- b
cte & melle manante. Audi, Israel: Do- V. T.
minus Deus noster, * Deus unus est. Et XIX. C. * h. Audi Israel Dominus Deus noster, Dominus unus.
diliges Dominum Deum tuum ex toto corde
tuo, & ex tota anima tua, & ex tota for-
titudine tua. Eruntque verba hæc, quæ ego
præcipio tibi hodie, in corde tuo: & nar- c
F rabis ea filiis tuis, & meditaberis, [c] sedens * h. Ut signum super manum tuam, eruntque phylacteria inter oculos tuos.
in domo tua, & ambulans in itinere,
dormiens atque consurgens. Et ligabis ea *
quasi signum in manu tua, eruntque, &
move-

a Iterum plus habent cum Vulgata lectione mss. nostri, *observa quæ praecepit tibi Dominus, & bene &c.*
b Urbinas ms. *Deus patrum tuorum, dare tibi terram lacte & melle manantem*, Mox Palatin. *Dominus unus est*, pro, *Deus* &c. juxta Scholiastæ adnotationem.
c Vulgati libri addunt, *in eis*,

movebuntur inter oculos tuos, scribesque
* h. Super postes domus tuæ, & in januis tuis. ea * in limine & ostiis domus tuæ. Quumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua juravit patribus tuis, Abraam, Isaac, & Jacob, & dederit tibi civitates magnas & optimas, quas non ædificasti, domos plenas cunctarum opum,
* h. Quas non implesti. quas non * exstruxisti, cisternas, quas non fodisti, vineta & oliveta, quæ non plantasti, & comederis, & saturatus fueris: cave diligenter, ne obliviscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ser-
XX. C. vitutis. Dominum Deum tuum timebis,
a & [a] ipsi servies, ac per nomen illius jura-
XXI. C. bis. Non ibitis post deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu vestro sunt: quoniam Deus æmulator, Dominus Deus tuus in medio tui: nequando irascatur furor Domini Dei tui contra te, & auferat te de
XXI. B. superficie terræ. * Non tentabis Dominum
XXII. C. Deum tuum, sicut tentasti in loco tenta-
* h. Non tentabitis Dominum Deum vestrum, sicut tentastis in tentationibus. tionis. Custodi præcepta Domini Dei tui, ac testimonia & cæremonias, quas præcepit tibi: & fac quod placitum est & bonum in conspectu Domini, ut bene sit tibi: & ingressus possideas terram optimam, de qua juravit Dominus patribus tuis, ut deleret omnes inimicos tuos coram te, sicut loquutus est. Quum interrogaverit te filius
XXII. B. tuus cras, dicens: Quid sibi volunt testimonia hæc, & cæremoniæ, atque judicia, quæ præcepit Dominus Deus noster vobis? dices ei: Servi eramus Pharaonis in Ægypto, & eduxit nos Dominus de Ægypto in
* h. Deditque. manu forti: * fecitque signa atque prodigia magna & pessima in Ægypto contra Pha-
* h. Ante oculos nostros. raonem, & omnem domum illius, * in conspectu nostro, & eduxit nos inde, ut introductis daret terram, super qua juravit patribus nostris. Præcepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum Deum nostrum, ut bene sit nobis cunctis diebus vitæ nostræ, sicut est hodie. Eritque nostri misericors, si custodierimus, & fecerimus om-
* h. Hæc. nia præcepta * ejus coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis.

XXIII. B. & c. Cap. 7. Quum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingrederis, & deleverit gentes multas coram te, Hetthæum, & Gergezæum, & Amorræum, Chananæum, & Pherezæum, & Evæum, & Jebusæum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, & robustiores te: tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas usque ad internecionem. Non inibis cum eis fœdus, nec misereberis earum, neque sociabis cum eis
XXIV. B. conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus,

A nec filiam illius accipies filio tuo: quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & ut magis serviat diis alienis. Irasceturque furor Domini, & delebit te cito. Quin potius XXV. B.
hæc facietis eis: Aras eorum subvertite, confringite statuas, lucosque succidite, & sculptilia comburite. Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, XXVI. B.
B vobis junctus est Dominus, & elegit vos, quum omnibus sitis populis pauciores: sed quia dilexit vos Dominus, & custodivit juramentum, quod juravit patribus vestris: eduxitque vos in manu forti, & redemit de domo servitutis, de manu Pharaonis regis Ægypti. Et scies, quia Dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes, & reddens odientibus se statim,
C ita ut disperdat eos, & ultra non differat, protinus eis restituens quod merentur. Cu- XXVII. B.
stodi ergo præcepta & cæremonias atque XXIV. C.
judicia, quæ ego mando tibi hodie ut facias. Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea, & feceris, custodiet & Dominus Deus tuus tibi pactum, & misericordiam quam juravit patribus tuis, & diliget te * * h. Et diliget te, benedicet, ac multiplicabit.
ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, & fructui terræ tuæ, frumento tuo, atque vindemiæ, oleo, & armentis, gregi-
D bus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus quam in gregibus tuis. Auferet Dominus a te omnem languorem: & infirmitates Ægypti pessimas, quas novisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis. XXV. C.
Devorabis omnes populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi. Non parcet eis oculus tuus, nec servies diis eorum, ne sint
E in ruinam tui. Si dixeris in corde tuo: Plures sunt gentes istæ quam ego, quomodo potero * delere eas? noli metuere, sed re- * h. Ejicere
cordare quæ fecerit Dominus Deus tuus Pharaoni, & cunctis Ægyptiis, * plagas * h. Tentationes.
maximas, quas viderunt oculi tui, & signa atque portenta, manumque robustam, & extentum brachium, ut educeret te Dominus Deus tuus. Sic faciet cunctis populis, quos metuis. Insuper & crabrones mittet XXVIII. B.
F Dominus Deus tuus in eos, donec deleat XXIX. B.
omnes, atque disperdat qui te fugerint, & latere potuerint. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui est, Deus magnus & terribilis: ipse consumet nationes

V 2

[a] MSS. nostri, cum Vulgata lectione *Dominum Deum timebis, & ipsi soli servies.*

nes has in cospectu tuo paulatim atque per A
partes. Non poteris delere eas pariter: ne
* h. Agri. forte multiplicentur contra te bestiæ * ter-
ræ. Dabitque eos Dominus Deus tuus in
conspectu tuo, & interficiet illos donec
penitus deleantur. Tradet reges eorum in
manus tuas, & disperdes nomina eorum
* h. In conspectu tuo. sub cælo: nullus poterit resistere * tibi,
* h. Sculptilia deorum. donec conteras eos. Sculptilia * eorum igne
combures: Non concupisces argentum &
XXX. B. aurum, de quibus facta sunt, neque assu-
mes ex eis tibi, quidquam, ne offendas, B
propterea quia abominatio est Domini Dei
tui. Nec inferes quidpiam ex idolo in do-
mum tua, ne fias anathema, sicut illud
est. Quasi spurcitiam detestaberis, & ve-
lut inquinamentum ac sordes abominatio-
ni habebis, quia anathema est.

XXXI. B. Omne mandatum, quod ego præcipio
XXVI. C. tibi hodie, cave diligenter ut facias, ut
Cap. 8. possitis vivere, & multiplicemini, ingres-
sique possideatis terram, pro qua juravit
Dominus patribus vestris. Et recordaberis C
cuncti itineris, per quod adduxit te Domi-
* h. ecce quadraginta annis. nus Deus tuus * quadraginta annis per deser-
tum, ut affligeret te atque tentaret, & no-
ta fierent quæ in tuo animo versabantur,
utrum custodires mandata illius, an non.
XXXII. B. * Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum
* h. Afflixit te & esurire te fecit. Manna, quod ignorabas tu & patres tui:
ut ostenderet tibi quod non in solo pane
vivat homo, sed in omni verbo quod egre-
a ditur ex ore [a] Domini. Vestimentum tuum,
XXXIII. B. quo operiebaris, nequaquam vetustate defe-
cit, & pes tuus non est subtritus, en qua- D
dragesimus annus est. Ut recogites in corde
tuo, quia sicut erudit homo filium suum:
sic Dominus Deus tuus erudivit te, ut cu-
stodians mandata Domini Dei tui, & am-
bules in viis ejus, & timeas eum. Domi-
nus enim Deus tuus introducet te in terram
* h. torrentium. bonam, terram * rivorum aquarumque &
fontium: in cujus campis & montibus e-
rumpunt fluviorum abyssi: terram frumen-
ti, hordei, ac vinearum, in qua ficus, &
mala granata, & oliveta nascuntur: terram E
* h. egestate. olei ac mellis. Ubi absque ulla * penuria co-
medes panem tuum, & rerum omnium a-
bundantia perfrueris: cujus lapides ferrum
sunt, & de montibus ejus æris metalla fodi-
untur: ut quum comederis, & satiatus fue-
ris, benedicas Domino Deo tuo pro terra
XXXIV. B. optima, quam dedit tibi. Observa, & ca-
XXVII. C. ve nequando obliviscaris Domini Dei tui,
& negligas mandata ejus atque judicia &
cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie: F
ne postquam comederis & satiatus fueris,
domos pulchras ædificaveris, & habitaveris
in eis, habuerisque armenta boum, & ovium
greges, argenti & auri, cunctarumque re-

rum copiam, elevetur cor tuum, & non
reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te
de terra Ægypti, de domo servitutis, &
ductor tuus fuit in solitudine magna atque
terribili, in qua erat serpens flatu adurens,
& scorpio ac dipsas, & nullæ omnino a-
quæ: qui eduxit * rivos de petra durissima, * h. aquam.
& cibavit te Manna in solitudine, quod
nescierunt patres tui. Et postquam afflixit
ac probavit, ad extremum misertus est tui.
Ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea, XXVIII. C.
& robur manus meæ, hæc mihi omnia præ-
stiterunt: sed recorderis Domini Dei tui,
quod ipse tibi vires præbuerit, ut impleret
pactum suum, super quo juravit patribus
tuis, sicut præsens indicat dies. Sin au-
tem oblitus Domini Dei tui, sequutus fueris
deos alienos, coluerisque illos & adorave-
ris: ecce nunc prædico tibi quod omnino dis-
pereas. Sicut gentes, quas delevit Dominus
in introitu tuo, ita & vos peribitis, si ino-
bedientes fueritis voci Domini Dei vestri.

Audi, Israel: Tu * transgrederis hodie VI. T.
Jordanem, ut possideas nationes maximas XXIX. C.
& fortiores te, civitates ingentes & ad cæ- Cap. 9.
lum usque muratas, populum magnum at- * Vulg. transgredieris.
que sublimem, filios Enacim, quos ipse * * h. Quos tu novisti & audisti. Quis stabit coram filiis Enac?
vidisti, & audisti, quibus nullus potest ex
adverso resistere. Scies ergo hodie quod Do-
minus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis
devorans * atque consumens, qui conterat XXXV. B.
eos, & deleat atque disperdat ante faciem * h. Non habet, atque consumens.
tuam velociter, sicut loquutus est tibi. Ne
dicas in corde tuo, quum * deleverit eos XXXVI. B
Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Pro- XXX. C.
pter justitiam meam introduxit me Domi- * h. Quum expulerit eo Dominus Deus tuus ante conspectum tuum.
nus ut terram hanc possiderem, quum pro-
pter impietates suas istæ deletæ sint natio-
nes. Neque enim propter justitias tuas, &
æquitatem cordis tui * ingrederis ut possideas * Vulg. ingredieris.
terras earum: sed quia illæ egerunt impie,
introeunte te, deletæ sunt: & ut comple-
ret verbum suum Dominus, quod sub jura-
mento pollicitus est patribus tuis, Abraam,
Isaac, & Jacob. Scito igitur quod non pro-
pter justitias tuas Dominus Deus tuus de-
derit tibi terram hanc optimam in posses-
sionem, quum durissimæ cervicis sis populus.
Memento, & ne obliviscaris, quomodo ad XXXI. C.
iracundiam provocaveris Dominum Deum
tuum in solitudine. Ex eo die, quo es
egressus ex Ægypto usque ad locum istum,
semper adversum Dominum contendisti.
Nam & in Horeb provocasti eum, & ira- XXXII. C.
tus delere te voluit, quando ascendi in mon-
tem, ut acciperem tabulas lapideas, tabu-
las pacti quod pepigit vobiscum Dominus, &
* perseveravi in monte quadraginta diebus * h. sedi.
ac noctibus, panem non comedens, & a-
quam non bibens. Deditque mihi Dominus
duas

[a] Ms. Urbinas ex ore Dei, cum Vulgatis.

duas tabulas lapideas fcriptas digito Dei, A
& continentes omnia verba, quæ vobis in
monte loquutus eft de medio ignis, quan-
do concio populi congregata eft. Quum-
XXXVII. B. que tranfiffent quadraginta dies, & toti-
dem noctes, dedit mihi Dominus duas ta-
bulas lapideas, tabulas fœderis. Dixitque
XXXIII. C. mihi: Surge, & defcende hinc cito,
quia populus tuus, quem eduxifti de Æ-
gypto, deferuerunt velociter viam quam
* a demonftrafti eis, feceruntque fibi con-
* h. Quam præcepifti. flatile. Rurfumque ait Dominus ad me:
Cerno quod populus ifte duræ cervicis
XXXIV. C. fit: dimitte me ut conteram eum, &
deleam nomen ejus de fub cælo, & *
* h. Et faciam te in gentem. conftituam te fuper gentem, quæ hac
major & fortior fit. Quumque de mon-
te ardente defcenderem, & duas tabulas
fœderis utraque tenerem manu, vidif-
femque vos peccaffe Domino Deo veftro,
& feciffe vobis vitulum conflatilem, ac
deferuiffe velociter viam ejus, quam C
vobis * oftenderat: projeci tabulas de
* h. Præceperat manibus meis, confregique eas * in con-
* h. ante oculos veftros. fpectu veftro. Et procidi ante Domi-
num ficut prius, quadraginta diebus &
XXXVIII. B. noctibus panem non comedens, & aquam
non bibens, propter omnia peccata ve-
XXXV. C. ftra quæ geffiftis contra Dominum, &
eum ad iracundiam provocaftis: timui e-
nim indignationem & iram illius, qua
adverfum vos concitatus, delere vos voluit. D
Et exaudivit me Dominus etiam hac vi-
XXXVI. C. ce. Adverfum Aaron quoque vehemen-
* l. Deprecatus fum in tempore illo. ter iratus, voluit eum conterere, & pro
illo fimiliter deprecatus fum *. Pecca-
tum autem veftrum quod feceratis, id
XXXVII. C. eft vitulum, arripiens, igne combuffi,
& in frufta comminuens, omninoque
in pulverem redigens, projeci in tor-
rentem, qui de monte defcendit. In in-
XXXVIII. C. cendio quoque & in tentatione, & in fe-
pulchris concupifcentiæ provocaftis Do- E
minum. Et quando mifit vos de Cades-
XXXIX. C. Barne, dicens: Afcendite & poffidete
terram, quam dedi vobis, & contem-
fiftis imperium Domini Dei veftri, &
non credidiftis ei, neque vocem ejus au-
dire voluiftis: fed femper fuiftis rebelles
XL. C. a die qua noffe vos cepi. Et jacui co-
ram Domino quadraginta diebus ac nocti-
bus, quibus eum fuppliciter deprecabar,
ne deleret vos, ut fuerat comminatus:
* h. Et orans ad Dominum dix: Domine, Domine. & * orans dixi: Domine Deus, ne di-
fperdas populum tuum, & hæreditatem
tuam, quam redemifti in magnitudine
tua, quos eduxifti de Ægypto in manu

forti. Recordare fervorum tuorum, A-
braam, Ifaac, & Jacob: ne afpicias du-
ritiam populi hujus, & impietatem atque
peccatum: ne forte dicant habitatores ter-
ræ, de qua eduxifti nos: Non poterat
Dominus introducere eos in terram,
quam pollicitus eft eis, & oderat illos:
idcirco eduxit, ut interficeret eos in foli-
tudine. Qui funt populus tuus & hæredi-
tas tua, quos eduxifti in fortitudine tua
B magna, & in brachio tuo extento.
In tempore illo dixit Dominus ad me: XXXIX. B.
Dola tibi duas tabulas lapideas, ficut XLI. C.
priores fuerunt, & afcende ad me in Cap. 10.
montem: faciefque arcam ligneam, &
fcribam in tabulis verba, quæ fuerunt
in his quas ante confregifti, ponefque
eas in arca. Feci igitur arcam de lignis XLII. C.
fettim. Quumque dolaffem duas tabulas
lapideas inftar priorum, afcendi in mon-
tem, habens eas in manibus. Scripfit-
que in tabulis, juxta id quod prius fcri-
pferat, verba decem, quæ loquutus eft
Dominus ad vos in monte de medio
ignis, * quando populus congregatus eft: * h. In die congregationis, & dedit eas Dominus mihi.
dedit eas mihi. Reverfufque de monte,
defcendi, & pofui tabulas in arcam,
quam feceram, quæ hucufque ibi funt,
ficut mihi præcepit Dominus. Filii au- XLIII. C.
tem Ifrael moverunt caftra ex Beroth
filiorum Jacan in Mofera, ubi Aaron
mortuus ac fepultus eft, pro quo facer-
dotio functus eft filius ejus Eleazar. In-
de venerunt in * Gadgad: de quo loco * h. In Gudgod.
profecti, caftrametati funt in Jetaba- * h. In terra torrentium aquarum.
tha, in terra * aquarum atque torren-
tium. Eo tempore feparavit * tribum Le- XLIV. C.
vi, ut portaret arcam fœderis Domini, * h. feparavit Dominus.
& ftaret coram eo in minifterio, ac be-
nediceret in nomine illius ufque in præ-
fentem diem. Quam ob rem non habuit
Levi partem, neque poffeffionem cum * * Vulg. fratribus.
fratribus fuis: quia ipfe Dominus poffef-
fio ejus eft, ficut * promifit ei Dominus * h. Sicut loquutus eft ei Dominus.
Deus tuus. Ego autem fteti in monte,
ficut prius, quadraginta diebus ac no-
ctibus: exaudivitque me Dominus etiam
hac vice, & te perdere noluit. Dixit-
que mihi: Vade, & præcede populum,
ut ingrediantur, & poffideant terram,
quam juravi patribus eorum ut trade-
rem eis. Et nunc, Ifrael, quid Dominus VII. T.
Deus tuus petit a te, nifi ut timeas Do- XL. B.
minum Deum tuum, & ambules in viis XLV. C.
ejus & diligas eum, ac fervias Domino
Deo tuo in toto corde tuo, & in tota
anima tua: cuftodiafque mandata Do-
mini

a Quod in Hebraico eft verbum צויתם diverfis punctis inftructum, & *præcepi eis*, & *præcepifti eis*, reddi poteft, ut & Martianæus obfervat. Hieronymus poft LXX hanc alteram prætulit lectionem, feu quæ tunc obtinebat, retinuit.

mini, & cæremonias ejus, quas ego ho- A
XLI. B. die præcipio tibi, ut bene sit tibi? En
Domini Dei tui cælum est, & cælum cæ-
li, terra, & omnia quæ in ea sunt: &
tamen patribus tuis conglutinatus est Do-
minus, & amavit eos, elegitque semen
eorum post eos, id est vos, de cunctis
XLII. B. gentibus: sicut hodie comprobatur. Cir-
cumcidite igitur præputium cordis vestri, B
& cervicem vestram ne induretis amplius:
quia Dominus Deus vester, ipse est Deus
deorum, & Dominus dominantium, Deus
magnus & potens, & terribilis, qui per-
sonam non accipit, nec munera. Facit
judicium pupillo & viduæ, amat peregri-
*h. ut det ei. num, * dat ei victum atque vestitum.
Et vos ergo amate peregrinos, quia &
* h. peregrini. ipsi fuistis * advenæ in terra Ægypti.
XLIII. B. Dominum Deum tuum timebis, & ei *
XLVI. C. servies: ipsi adhærebis, jurabisque in C
* Vulg. addit *soli*. nomine illius. Ipse est laus tua, & Deus
tuus, qui fecit tibi hæc magnalia & ter-
XLVII. C. ribilia, quæ viderunt oculi tui. In se-
ptuaginta animabus descenderunt patres
tui Ægyptum: & ecce nunc multiplica-
vit te Dominus Deus tuus sicut astra
cæli.

XLVIII. C. Ama itaque Dominum Deum tuum,
Cap. 11. & observa præcepta ejus & cæremo-
nias, judicia atque mandata omni tem- D
XLIV. B. pore. * Cognoscite hodie quæ ignorant
* h. Cognoscite hodie, quia non loquor hæc filiis vestris, qui non cognoverunt & non viderunt. filii vestri, qui non viderunt disciplinam
Domini Dei vestri, magnalia ejus * &)
robustam manum, extentumque bra-
chium, signa & opera, quæ fecit in
medio Ægypti Pharaoni regi, & uni-
versæ terræ ejus, omnique exercitui Æ-
* h. non habet. gyptiorum, & equis ac curribus: quo-
modo operuerint eos aquæ maris Ru-
bri, quum vos persequerentur, & de-
leverit eos Dominus usque in præsentem E
diem: vobisque quæ fecerit in solitu-
dine, donec veniretis ad hunc locum:
& Dathan atque Abiram filiis Eliab,
* h. Filiis Eliab, filii Ruben. * qui fuit filius Ruben: quos aperte
ore suo terra * absorbuit, cum domi-
* h. deglutivit. bus & tabernaculis, & universa substan-
tia eorum, quam habebant in medio Is-
* h. Oculi autem vestri. raelis. * Oculi vestri viderunt omnia ope-
* h. custodite ergo. ra Domini magna quæ fecit, ut * cu-
stodiatis universa mandata illius, quæ e- F
go hodie præcipio vobis, ut possitis in-
troire, & possidere terram, ad quam in-
gredimini, multoque in ea vivatis tem-
pore: quam sub juramento pollicitus est
Dominus patribus vestris, & semini eo-
rum, lacte & melle manantem. Ter-
XLV. B. ra enim ad quam * ingrederis possiden-
* Vulg. *ingrederis*. dam, non est sicut terra Ægypti, de qua
existi, ubi jacto semine in hortorum mo-

rem aquæ ducuntur irriguæ: sed montuo-
sa est & campestris, de cælo exspectans
pluvias. Quam Dominus Deus tuus sem-
per invisit, & oculi illius in ea sunt a
principio anni usque ad finem ejus. Si er- XLVI. B.
go obedieritis mandatis meis, quæ ego XLIX. C.
hodie præcipio vobis, ut diligatis Domi-
num Deum vestrum, & serviatis ei in
toto corde vestro, & in tota anima ve-
stra: dabit pluviam terræ vestræ tempo-
raneam & serotinam, ut colligatis fru-
mentum, & vinum, & oleum, fœnum ex
agris ad pascenda jumenta, & ut ipsi co-
medatis ac saturemini. Cavete ne forte
decipiatur cor vestrum, & recedatis a Do-
mino, serviatisque diis alienis, & adore-
tis eos: iratusque Dominus claudat cæ-
lum, & pluviæ non * descendant, nec * h. Non sint.
terra det germen suum, pereatisque ve-
lociter de terra optima, quam Dominus
daturus est vobis. Ponite hæc verba mea XLVII. B.
in cordibus & in animis vestris, & * su- * h. Et ligate ea pro signo super manum vestram, & erunt ut Phylacteria inter oculos vestros. Phylacteria Græce, Hebraice Totaphoth.
spendite ea pro signo in manibus, & in-
ter oculos vestros collocate. Docete filios
vestros ut illa meditentur, quando sederis
in domo tua, & ambulaveris in via, &
accubueris atque surrexeris. Scribes ea su-
per * postes & januas domus tuæ: ut
multiplicentur dies tui, & filiorum tuo-
rum, in terra, quam juravit Dominus pa-
tribus tuis, ut daret eis quamdiu cælum XLVIII. B.
imminet terræ. Si enim custodieritis man- * h. Super postes domus tuæ & in januis tuis.
data quæ ego præcipio vobis, & feceritis
ea, ut diligatis Dominum Deum vestrum,
& ambuletis in omnibus viis ejus, adhæ-
rentes ei, disperdet Dominus omnes gen- XLIX. B.
tes istas ante faciem vestram, & posside- L. C.
bitis eas, quæ majores & fortiores vobis
sunt. Omnis locus, quem calcaverit pes
vester, vester erit. A deserto, & Liba-
no, a flumine * magno Euphrate usque * h. A flumine flumine Euphrate.
ad mare occidentale erunt termini ve-
stri. Nullus stabit contra vos: terro-
rem vestrum & formidinem dabit Do-
minus Deus vester super omnem terram,
quam calcaturi estis, sicut loquutus est vo-
bis. * En propono in conspectu vestro ho- * h. Vide, en ego.
die benedictionem & maledictionem: be- LI. C.
nedictionem, si obedieritis mandatis Do-
mini Dei vestri, quæ ego hodie præcipio
vobis: maledictionem, si non * audieritis * Vulg. *obedieritis mandatis*.
mandata Domini Dei vestri, sed recesseri-
tis de via, quam ego nunc ostendo vobis,
& ambulaveritis post deos alienos, quos
ignoratis. Quum introduxerit te Dominus L. B.
Deus tuus in terram ad quam pergis ha-
bitandam, ponens benedictionem super mon-
tem Garizim, maledictionem super mon-
tem Hebal: qui sunt trans Jordanem,
post viam quæ vergit ad solis occubitum,
in

in terra Chananæi, qui habitat in campestribus contra Galgalam, quæ est juxta * [a] vallem tendentem & intrantem procul. Vos enim transibitis Jordanem, ut possideatis terram, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, & habeatis & possideatis illam. Videte ergo ut impleatis cæremonias atque judicia, quæ ego hodie ponam in conspectu vestro.

[a] * h. Quæ est juxta *quercum* apparentem.

VIII. T. II. B. LII. C. *Cap. 12.*

Hæc sunt præcepta atque judicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi, ut possideas eam cunctis diebus quibus super humum gradieris. Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, deos suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum. Dissipate aras earum, & confringite statuas, lucos igne comburite, & idola comminuite: disperdite nomina eorum de locis illis.

LII. B. LIII. C. LIV. C.

Non facietis ita Domino Deo vestro: Sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis: & offeretis in loco illo holocausta & victimas vestras.

LV. C.

Decimas & primitias manuum vestrarum, & vota atque donaria, primogenita boum & ovium. Et comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri: ac lætabimini in cunctis, ad quæ miseritis manum vos & domus vestræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester. Non facietis ibi quæ nos hic facimus hodie, singuli quod sibi rectum videtur. Neque enim usque in præsens tempus venistis ad requiem, & possessionem, quam Dominus Deus vester daturus est vobis. Transibitis Jordanem, & habitabitis in terra, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut requiescatis a cunctis hostibus per circuitum: & absque ullo timore habitetis. [b] Et in locum, quem elegerit Dominus Deus vester, ut sit nomen ejus in eo, illuc omnia, quæ præcipio conferetis: holocausta, & hostias, ac decimas, & primitias manuum vestrarum: & quidquid præcipuum est in muneribus, quæ vovebitis Domino. Ibi epulabimini coram Domino Deo vestro, vos & filii ac filiæ vestræ, famuli & famulæ, atque Levites, * qui in urbibus vestris commorantur. Neque enim habet aliam partem & possessionem inter vos. Cave ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris: sed in eo, quem elegerit Dominus,

* h. Qui intra portas *vestras* est: LIII. B.

in una tribuum tuarum offeres hostias, & facies quæquumque præcipio tibi. Sin autem comedere volueris, & te esus carnium delectaverit, occide, & comede juxta benedictionem Domini Dei tui, * quam dedit tibi in urbibus tuis: sive immundum fuerit, hoc est, maculatum & debile: sive mundum, hoc est, integrum & sine macula, quod offerri licet, sicut capream & cervum comedes, absque esu dumtaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes. Non poteris * comedere in oppidis tuis decimam frumenti, & vini, & olei tui, primogenita armentorum, & pecorum, & omnia quæ voveris, & sponte offerre volueris, & primitias manuum tuarum: sed coram Domino Deo tuo comedes ea, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, tu & filius tuus ac filia tua, servus & famula, atque Levites, qui manet in urbibus tuis: & lætaberis & reficieris coram Domino Deo tuo, in cunctis, ad quæ extenderis manum tuam. Cave ne derelinquas Levitem omni tempore quo versaris in terra. LIV. B.

LVI. C.

* h. Benedictionem Domini, quam dedit tibi in omnibus, *portis tuis*. Tam mundus *quam immundus* vescentur ex eis; *sicut caprea* & cervo absque &c.

* In hoc loco, sacrificium intelligitur.

Quando dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut loquutus est tibi, & volueris vesci carnibus, quas desiderat anima tua: locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut sit nomen ejus ibi, si procul fuerit, occides de armentis & pecoribus, quæ habueris, sicut præcepi tibi, & comedes in oppidis tuis, ut tibi placet. Sicut comeditur caprea & cervus, ita vesceris eis: & mundus & immundus in commune vescentur. Hoc solum cave, ne sanguinem comedas. Sanguis enim eorum pro anima est: & idcirco non debes animam comedere cum carnibus: sed super terram fundes quasi aquam, ut sit tibi bene & filiis tuis post te, quum feceris quod placet in conspectu Domini. Quæ autem sanctificaveris, & voveris Domino, tolles, & venies ad locum, quem elegerit Dominus: & offeres oblationes tuas carnem & sanguinem super altare Domini Dei tui: sanguinem hostiarum * tuarum fundes in altari: carnibus autem ipse vesceris. Observa, & audi omnia * verba, quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quum feceris quod bonum est & placitum in conspectu Domini Dei tui. Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas * ingrederis possidendas, & possederis

* Vulg. tacet *tuarum*. LVII. C.

* Vulg. tacet *verba* & *ego*.

* Vulg. *ingredieris*.

[a] Hebræus ad literam tantum habet, *juxta quercus More*. Estque hic idem locus, qui *Convallis illustris* Genes. XII. 6. dicitur.

[b] Nostri quoque mss. cum vulgatis libris præferunt, *habitetis in loco, quem elegerit Dominus* &c.

deris eas, atque habitaveris in terra ea-
rum: cave ne imiteris eas, postquam fue-
rint, te introeunte, subversæ, & requiras
* h. Deos earum, dicens. * cæremonias earum, dicens: Sicut colue-
runt gentes istæ deos suos, ita & ego co-
lam. Non facies similiter Domino Deo
tuo. Omnes enim abominationes, quas
aversatur Dominus, fecerunt diis suis, of-
ferentes filios & filias, & comburentes
LVIII. C. igni. Quod præcipio tibi, hoc tantum
facito Domino: nec addas quidquam,
nec minuas.

Si surrexerit in medio tui prophe-
IX. T. LV. B. Cap. 13. tes, aut qui somnium vidisse se di-
cat, & prædixerit signum atque porten-
tum, & evenerit quod loquutus est, &
dixerit tibi: Eamus, & sequamur deos
alienos quos ignoras, & serviamus eis:
non audies verba prophetæ illius aut so-
mniatoris: quia tentat vos Dominus
Deus vester, ut palam fiat utrum dili-
gatis eum an non, in toto corde, &
in tota anima vestra. Dominum Deum
LIX. C. vestrum sequimini, & ipsum timete, &
mandata illius custodite, & audite vo-
cem ejus: ipsi servietis, & ipsi adhæ-
* h. somniator. rebitis. Propheta autem ille, aut * fi-
ctor somniorum interficietur: quia lo-
quutus est, ut vos averteret a Domino
Deo vestro, qui eduxit vos de terra Æ-
gypti, & redemit de domo servitutis:
ut errare te faceret de via, quam tibi
præcepit Dominus Deus tuus: & auferes
LX. C. malum de medio tui. Si tibi voluerit
persuadere frater tuus filius matris tuæ,
aut filius tuus, vel filia, sive uxor quæ
est in sinu tuo, aut amicus, quem dili-
gis ut animam tuam, clam dicens: Ea-
mus, & serviamus diis alienis, quos
ignoras tu, & patres tui, cunctarum in
circuitu gentium, quæ juxta vel procul
sunt, ab initio usque ad finem terræ,
non acquiescas ei, nec audias, neque par-
cat ei oculus tuus, ut miserearis, & oc-
cultes eum, sed statim interficies. Sit
a primum manus tua super eum, & a post-
ea omnis populus mittat manum. Lapi-
dibus obrutus necabitur: quia voluit te
abstrahere a Domino Deo tuo, qui edu-
xit de terra Ægypti, de domo servitutis:
ut omnis Israel audiens timeat, & ne-
* h. Hujus rei simile in medio tui. quaquam ultra faciat quidpiam hujus rei
simile *. Si audieris in una urbium tua-
LXI. C. rum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi
* h. Non habet, dicentes aliquos, sed tantum, dicens. ad habitandum, * dicentes aliquos: E-
gressi sunt filii Belial de medio tui, &
averterunt habitatores urbis * tuæ, atque
* h. suæ. dixerunt: Eamus, & serviamus diis alie-

A nis quos ignoratis: quære sollicite & dili-
genter, rei veritate perspecta, si invene-
ris certum esse quod dicitur, & abomina-
tionem hanc opere perpetratam *, sta- * h. perpetratam in medio tui.
tim percuties habitatores urbis illius in
ore gladii, & delebis eam, ac omnia quæ
in illa sunt, usque ad pecora. Quidquid
etiam supellectilis fuerit, congregabis in
medio platearum ejus, & cum ipsa civi-
tate succendes: ita ut universa consu-
B mas Domino Deo tuo, & sit tumulus
sempiternus. Non ædificabitur amplius,
& non adhærebit de illo anathemate quid-
quam in manu tua: ut avertatur Domi-
nus ab ira furoris sui, & misereatur tui,
multiplicetque te sicut juravit patribus
tuis, quando audieris vocem Domini Dei
tui, custodiens omnia præcepta ejus,
quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias
quod placitum est in conspectu Domini
Dei tui.

C Filii * estote Domini Dei vestri: non LVI. B.
vos incidetis, nec facietis calvitium su- LXII. C. Cap. 14.
per mortuo. Quoniam populus sanctus * h. Filii
tu es Domino Deo tuo, & te elegit, ut estis vos Domini Dei
sis ei in populum peculiarem, de cunctis vestri.
gentibus quæ sunt super terram. Ne LVII. B.
comedatis quæ * immunda sunt. Hoc LXIII. C.
est animal quod comedere debetis, bo- * h. Non comedatis omne quod
vem, & ovem, & capram, cervum, abominatum est.
capream, bubalum, tragelaphum, pygar-
gon, orygem, camelopardalum. Omne
D animal, quod in duas partes ungulam fin-
dit, & ruminat, comedetis. De his au-
tem quæ ruminant, & ungulam non fin- * Vulg. tacet hæc
dunt, * hæc comedere non debetis: * ca- * Vulg. addit et.
melum, leporem, chœrogrillium, quia
ruminant, & non dividunt ungulam, im-
munda erunt vobis. Sus quoque, quoniam
dividit ungulam, & non ruminat, im-
munda erit. Carnibus eorum non vesce-
mini, & cadavera non tangetis. Hæc LXIV. C.
E comedetis ex omnibus quæ morantur in
aquis: Quæ habent pinnulas & squammas,
comedite: quæ absque pinnulis & squam-
mis sunt, ne comedatis, quia immunda
sunt. Omnes aves mundas comedite. LXV. C.
Immundas ne comedatis: aquilam scili-
cet, & gryphem, & haliæetum, ixion,
& vulturem ac milvum juxta genus suum:
& omne corvini generis, struthionem,
ac noctuam, & larum, atque accipitrem
juxta genus suum: herodium & cygnum,
& ibin, ac mergulum, porphyrionem,
& nycticoracem, onocrotalum, & cha-
F radrium, singula in genere suo, upupam
quoque & vespertilionem. Et omne
quod reptat & pennulas habet, immun-
dum

a Palatin. atque alii penes Martian. mss. post se.

dum erit, nec comedetur. Omne quod mundum est, comedite. Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas est, da ut comedat, aut * vende ei: quia tu populus sanctus Domini Dei tui es. Non coques hœdum in lacte matris suæ.

*h. aut vende externo.

LVIII. B. LXVI. C. Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terra per annos singulos, & comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, decimam frumenti tui, & vini, & olei, & primogenita de armentis & ovibus tuis: ut discas timere Dominum Deum tuum omni

LXVII. C. tempore. Quum autem autem longior fuerit via, & locus quem elegerit Dominus Deus tuus, tibique benedixerit, nec potueris ad eum hæc cuncta portare, vendes omnia, & in pretium rediges, portabisque manu tua, & proficisceris ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus: & emes ex eadem pecunia quidquid tibi placuerit, sive ex armentis, sive ex ovibus, vinum quoque & siceram, & omne quod desiderat anima tua: & comedes coram Domino Deo tuo, & epulaberis tu & domus tua; & Levites qui intra portas tuas est: cave ne derelinquas eum, * quia non habet aliam partem in possessione tua.

*Vulg. qui.

LIX. B. * Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore: & repones intra januas tuas. Venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, & peregrinus & pupillus ac vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & saturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum quæ feceris.

* h. In fine anni tertii separabis omnem decimam fructuum tuorum ex omnibus quæ nascuntur tibi eo anno.

LX. B. LXVIII. C. *Cap. 15.* Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini. A * peregrino & advena exiges: civem & * propinquum repetendi non [a] habebis potestatem. Et omnino indigens & mendicus non erit inter vos: ut benedicat tibi Dominus in terra, quam traditurus est tibi in possessionem.

* h. Ab externo autem exiges.
* h. Civem & fratrem.

LXI. B. LXIX. C. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, & custodieris universa quæ jussit, & quæ ego hodie præcipio tibi, benedicet tibi, ut pollicitus est. Fœnerabis gentibus multis, & ipse a nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, & tui nemo domina-

A bitur. LXII. B. LXX. C. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuæ, in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris. Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis: & avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei

B quod postulat mutuum commodare: ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. Sed dabis ei: nec ages quidpiam callide in ejus necessitatibus sublevandis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, & in cunctis ad quæ manum miseris. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ: idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum versantur in terra.

LXIII. B. LXXI. C. Quum tibi venditus fue-

C rit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, & sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum, & quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris: sed dabis viaticum de gregibus, & de area, & torculari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi. Memento quod & ipse servieris in terra Ægypti, & liberaverit te Dominus Deus tuus: & idcirco ego nunc præcipio tibi. Sin autem dixerit: Nolo egredi: eo quod

D diligat te, & domum tuam, & bene sibi apud te esse sentiat: assumes subulam, & perforabis aurem ejus in janua domus tuæ, & serviet tibi usque in æternum. Ancillæ quoque similiter facies. Non avertes ab eis oculos tuos, quando dimiseris eos liberos, quoniam juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus, quæ agis.

LXIV. B. LXXII. C. De primogenitis, quæ nascuntur in armentis, & ovibus tuis, quidquid sexus

E est masculini, sanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovis, & non tondebis primogenita ovium *. In conspectu Domini Dei tui comedes ea per annos singulos, in loco quem elegerit Dominus, tu & domus tua. Sin autem habuerit maculam, & vel claudum fuerit, vel cæcum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo. Sed intra

* h. tuarum.

F portas urbis tuæ comedes illud: tam mundus quam immundus similiter vescentur eis, quasi caprea & cervo. Hoc solum ob-

[a] In instanti, legitur in Palatin. aliisque mss. *non habet*.

observabis, ut sanguinem eorum non comedas, sed effundes in terram quasi aquam.

X. T. LXV. B. LXXIII. C. Cap. 16. Observa mensem novarum frugum, (* & verni primum temporis,) ut facias Phase Domino Deo tuo, quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Ægypto nocte. Immolabisque Phase Domino Deo tuo de ovibus, & de bobus, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi. Non comedes in eo panem fermentatum: Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto: ut memineris diei egressionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ. Non apparebit [a] fermentum in omnibus terminis tuis septem diebus, & non remanebit de carnibus ejus quod immolatum est vesperi, in die primo mane. Non poteris immolare Phase in qualibet urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi; sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi, immolabis Phase vesperi ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto. Et coques, & comedes in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, maneque consurgens vades in tabernacula tua. Sex diebus comedes azyma, & in die septimo, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus.

LXVI. B. Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die qua falcem in segetem miseris. Et celebrabis * diem) festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres juxta benedictionem Domini Dei tui, & epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, & filius tuus, & filia tua, & servus tuus, & ancilla tua, & Levites qui est intra portas tuas, & advena, ac pupillus & vidua, qui morantur vobiscum: in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi, & recordaberis quoniam servus fueris in Ægypto: custodiesque ac facies quæ præcepta sunt.

LXXII. B. Solennitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area tua & torculari fruges tuas, & epulaberis in festivitate tua, tu & filius tuus & filia, & servus tuus & ancilla, Levites quoque & advena, & pupillus ac vidua, qui intra portas tuas sunt. Septem diebus Domino Deo tuo festa celebrabis, in loco quem elegerit Dominus: benedicetque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus tuis, & in omni opere manuum tuarum, erisque in lætitia. Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum * tuum in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit: in solennitate azymorum, & in solennitate hebdomadarum, & in solennitate tabernaculorum.

LXVIII. B. Non apparebit ante Dominum vacuus. Sed offeret unusquisque secundum quod habuerit juxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei:

LXIX. B. LXXIV. C. Judices & magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut judicent populum justo judicio, nec in alteram partem * declinent. Non accipies personam, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum. Juste quod justum est persequeris, ut vivas & possideas terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi.

LXXV. C. Non plantabis lucum, (* &) omnem arborem juxta altare Domini Dei tui. * Nec facies tibi, * atque constitues statuam: quæ odit Dominus Deus tuus.

Non immolabis Domino Deo tuo bovem & ovem, in quo est macula, aut quidpiam vitii: quia abominatio est Domino Deo tuo.

LXX. B. Cap. 17. LXXI. B LXVVI. C. Quum reperti fuerint apud te, intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, & transgrediantur pactum illius, ut vadant & serviant diis alienis, & adorent eos, * solem & lunam, & omnem militiam cæli, quæ non præcepi, & hoc tibi fuerit nuntiatum, audiensque inquisieris diligenter, & verum esse repereris, & abominatio facta est in Israel: educes virum ac mulierem, qui rem sceleratissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuæ, & lapidibus obruentur.

LXXII. B. In ore duorum aut trium testium peribit qui interficietur. Nemo occidatur, uno contra se dicente testimonium. Manus testium prima interficiet eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, ut auferas malum de medio tui.

LXXII. B. LXXVII. C. Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem & sanguinem, caussam & caussam, lepram & [b] lepram, & judicium intra portas tuas videris verba variari: surge, & ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus. Ve-

* h. Non habet.

* h. non habet.

* Vulg. tacet *tuum*.

* h. declines.

* h. non habet.

* h Non plantabis lucum, omnem arborem, juxta altare Domini Dei tui quod facturus es. Et non constitues tibi statuam.

* Vulg. neque

* h. Solem, aut lunam, aut omnem militiam cæli.

[a] Mss. Urbinas *fermentatum*, pro *fermentum*. Tum paulo post, *in die primo usque mane*, cum Vulgatis ipsoque Hebræo לבקר.

[b] Tum nostri, cum quos consuluit Martian. mss. libri, *lepram*, & *non lepram*, idest, utrum ea lepra sit, an non. Negandi tamen particulam Originales textus non agnoscunt.

Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, A
& ad judicem qui fuerit in illo tem-
pore: quæresque ab eis, qui indica-
bunt tibi judicii veritatem. Et facies
quodquumque dixerint, qui præsunt loco
quem elegerit Dominus, & docuerint te.
Juxta legem ejus sequeris sententiam eo-
rum. Nec declinabis ad dexteram neque
LXXIV. C. ad sinistram. Qui autem superbierit, no-
LXXVIII. C. lens obedire sacerdotis imperio, qui eo
tempore ministrat Domino Deo tuo, &
* h. Judici. * decreto judicis, morietur homo ille, B
& auferes malum de Israel: cunctusque
populus audiens timebit, ut nullus dein-
LXXV. B. ceps intumescat superbia. Quum ingres-
LXXIX. C. sus fueris terram, quam Dominus Deus tuus
dabit tibi, & possederis eam, habitaverisque in illa, & dixeris: Constituam super
me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes: eum constitues, quem Do-
* h. de medio. minus Deus tuus elegerit de * numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gen-
tis hominem regem facere, qui non sit C
frater tuus. Quumque fuerit constitutus,
non multiplicabit sibi equos, nec reducet
populum in Ægyptum, equitatus numero
sublevatus, præsertim cum Dominus præ-
ceperit vobis, ut nequaquam amplius per
eamdem viam revertamini. Non habebit
uxores plurimas, quæ illiciant animum
ejus, neque argenti & auri immensa pon-
dera. Postquam autem sederit in solio
regni sui, describet sibi Deuteronomium
legis hujus in volumine, accipiens exem-
plar a sacerdotibus Leviticæ tribus, & D
habebit secum, legetque illud omnibus
diebus vitæ suæ, ut discat timere Do-
minum Deum suum, & custodire verba
& cæremonias ejus, quæ lege præcepta
sunt. Nec elevetur cor ejus in superbiam
a super fratres suos, neque declinet [a] * in
* h. A præcepto legis. partem dexteram vel sinistram, ut longo
tempore regnet ipse, & filii ejus, super
Israel.

LXXVI. B. Cap. 18. Non habebunt sacerdotes * &) Levitæ;
* h. Non habet. & omnes qui de eadem tribu sunt, par-
* h. Non habet. tem & hæreditatem cum * reliquo) Is-
rael, quia sacrificia Domini, & * obla-
* h. Hæreditatem ejus. tiones ejus comedent, & nihil aliud ac-
LXXX. C. cipient de possessione fratrum suorum:
Dominus enim ipse est hæreditas eorum,
* h. Armum, & maxillam, ac ventriculum. sicut loquutus est illis. Hoc erit judici-
um sacerdotum a populo, & ab his qui
offerunt victimas: sive bovem, sive ovem E
immolaverint, dabunt sacerdoti armum *
b [b] ac ventriculum: primitias frumenti,

vini, & olei, & lanarum partem ex ovium
tonsione: ipsum enim elegit Dominus Deus
tuus de cunctis tribubus tuis, ut stet, &
ministret nomini Domini ipse, & filii ejus
in sempiternum. Si exierit Levites ex una XI. T.
urbium tuarum ex omni Israel in qua ha- LXXVII. B.
bitat, & voluerit venire, desiderans locum
quem elegerit Dominus, ministrabit in
nomine Domini Dei sui, sicut omnes fra-
tres ejus Levitæ, qui stabunt eo tempore
coram Domino. Partem ciborum eamdem
accipiet, quam & cæteri: excepto eo,
quod in urbe sua ex paterna ei successio-
ne debetur. Quando ingressus fueris ter- LXXVIII. B.
ram, quam Dominus Deus tuus dabit ti- LXXXI. C.
bi, cave ne imitari velis abominationes
illarum gentium. Nec inveniatur in te
qui lustret filium suum, aut filiam, du-
cens per ignem: aut qui hariolos sciscitetur, & observet somnia atque auguria,
nec sit maleficus, nec incantator, nec qui
pythones consulat, neque * divinos, & * Vulg. divinus, aut.
quærat a mortuis veritatem. Omnia enim
hæc abominatur Dominus, & propter
istiusmodi scelera delebit eos in introitu
tuo. * Perfectus eris, & absque macula * h. Absque macula eris cum Domino Deo tuo.
cum Domino Deo tuo. Gentes istæ, qua-
rum * possidebis terram, augures & divi- * Vulg. possidebitis.
nos audiunt: tu autem a Domino Deo
tuo aliter institutus es. Prophetam de *
gente tua & de fratribus tuis sicut me, LXXXII. C.
suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum * h. De medio tui de fratribus tuis sim. lem mei.
audies, ut petisti a Domino Deo tuo in
Horeb, quando concio congregata est, at-
que dixisti: Ultra non audiam vocem Do-
mini Dei mei, & ignem hunc maximum
amplius non videbo, ne moriar. Et ait
Dominus mihi: Bene omnia sunt loquu-
ti. Prophetam suscitabo eis de medio fra-
trum suorum similem tui, & ponam ver-
ba mea in ore ejus, loqueturque ad eos
omnia quæ præcepero illi. Qui autem ver- LXXIX. B.
ba ejus, quæ loquetur in nomine meo,
audire noluerit, ego ultor exsistam. Pro- LXXXIII. C.
pheta * autem, qui arrogantia depravatus * h. Propheta autem qui superbia loquutus fuerit in nomine meo, quæ ego non præcepi illi ut diceret, aut ex nomine alienorum loquutus fuerit, morietur.
voluerit loqui in nomine meo, quæ ego
non præcepi illi, ut diceret, aut ex no-
mine alienorum deorum, interficietur.
Quod si tacita cogitatione responderis:
Quo modo possum intelligere verbum,
quod non est loquutus Dominus? hoc ha-
bebis signum: Quod in nomine Domini
Propheta ille prædixerit, & non evenerit:
F hoc Dominus non est loquutus, sed per
tumorem animi sui Propheta confinxit: & LXXX. B.
idcirco non timebis * eum. * h. Non timebis de eo.

X 2 Quum

[a] Addit revera Hebr. textus, *a præcepto* מִן-הַמִּצְוָה non item, quod Scholiastes notat, & *legis*
[b] Verissime notatum Scholiastæ, in Hebræo *maxillas*, quoq; Sacerdoti partem tribui, quæ ini dicuntur והלחיים Septuaginta τὰ σιαγόνα, Onkelos ולועא vocant. Ipse etiam Hieron. in suis scriptis & partem hanc agnoscit, & allegorias ex ea captat.

LXXXI. B. Quum disperdiderit Dominus Deus tuus
Cap. 19. gentes, quarum tibi traditurus est terram,
& possederis eam, habitaverisque in urbi-
* Vulg. ejus. bus * earum & in ædibus: tres civitates se-
parabis tibi in medio terræ, quam Domi-
nus Deus tuus dabit tibi in possessionem,
* h. Parans. * sternens diligenter viam, & in tres æ-
qualiter partes totam terræ tuæ provinciam
divides: ut habeat e vicino qui propter
homicidium profugus est, quo possit eva-
LXXXIV. C. dere. Hæc erit lex homicidæ fugientis,
cujus vita servanda est: Qui percusserit
proximum suum nesciens, & qui heri &
nudiustertius nullum contra eum odium ha-
buisse comprobatur: sed abiisse simpliciter
cum eo in silvam ad ligna cædenda, &
in succisione lignorum securis fugerit ma-
nu, ferrumque lapsum de manubrio ami-
cum ejus percusserit, & occiderit: hic ad
unam supradictarum urbium confugiet, &
vivet: ne forsitan proximus ejus, cujus
effusus est sanguis, dolore stimulatus, per-
sequatur, & apprehendat eum, si longior
via fuerit, & percutiat animam ejus, qui
non est reus mortis: quia nullum contra
eum, qui occisus est, odium prius ha-
buisse monstratur. Idcirco præcipio tibi,
ut tres civitates æqualis inter se spatii di-
* h. Si [illegible]- rem. vidas. * Quum autem dilataverit Domi-
nus Deus tuus terminos tuos, sicut jura-
vit patribus tuis, & dederit tibi cunctam
terram, quam eis pollicitus est, (si ta-
men custodieris mandata ejus, & feceris
quæ hodie præcipio tibi, ut diligas Do-
minum Deum tuum, & ambules in viis
ejus omni tempore) addes tibi tres alias
civitates, & supradictarum trium ur-
bium numerum duplicabis, ut non ef-
fundantur sanguis innoxius in medio ter-
ræ, quam Dominus Deus tuus dabit ti-
bi possidendam, ne sis sanguinis reus. Si
quis autem odio habens proximum suum,
insidiatus fuerit vitæ ejus, surgensque
percusserit illum, & mortuus fuerit, fu-
geritque ad unam de supradictis urbibus,
mittent seniores civitatis illius, & arri-
pient eum de loco effugii, tradentque in
manu proximi, cujus sanguis effusus est,
& morietur. Nec misereberis ejus, & au-
feres innoxium sanguinem de Israel, ut
LXXXII. B. bene sit tibi. Non assumes, & transfe-
LXXXIII C. res terminos proximi tui, quos fixe-
runt priores in possessione tua, quam
Dominus Deus tuus dabit tibi in terra,
LXXXVI. B. quam acceperis possidendam. Non stabit
LXXXVI. C. testis unus contra aliquem, quidquid il-
lud peccati & facinoris fuerit: sed in ore
duorum aut trium testium stabit omne
verbum. Si steterit testis mendax con-
tra hominem, accusans eum prævarica-

A tionis, stabunt ambo, quorum caussa
est, ante Dominum in conspectu sacer-
dotum & judicum qui fuerint in diebus
illis. Quumque diligentissime perscrutan-
tes, invenerint falsum testem dixisse con-
tra fratrem suum mendacium: * reddent * h. facient ei.
ei sicut fratri suo facere cogitavit, & au-
feres malum de medio tui, ut audientes
cæteri timorem habeant, & nequaquam
talia audeant facere. Et non miserebe- LXXXIV. B.
B ris ejus, sed animam pro anima, ocu- LXXXVII. C.
lum pro oculo, dentem pro dente, ma-
num pro manu, pedem pro pede exi-
ges.
Si exieris ad bellum contra hostes tuos, XII. T.
& videris equitatum & currus, & majo- LXXXVIII. C.
rem quam tu habes, adversarii exercitus Cap. 20.
multitudinem, non timebis eos: quia Do-
minus Deus tuus tecum est, qui eduxit
te de terra Ægypti. Appropinquante au-
tem jam prælio, stabit sacerdos ante a-
ciem, & sic loquetur ad populum: Audi,
C Israel, vos hodie contra inimicos vestros
pugnam committitis, non pertimescat cor
vestrum, nolite metuere, nolite cedere,
nec formidetis eos: quia Dominus Deus
vester in medio vestri est, & pro vobis
contra adversarios dimicabit, ut eruat vos
de periculo. Duces quoque per singulas
turmas, audiente exercitu, proclamabunt:
Quis est homo qui ædificavit domum no-
vam, & non dedicavit eam? vadat, &
revertatur in domum suam, ne forte mo-
D riatur in bello, & alius dedicet illam,
quis est homo qui plantavit vineam, &
necdum eam fecit esse communem, de
qua vesci omnibus liceat? vadat, & re-
vertatur in domum suam, ne forte mo-
riatur in bello, & alius homo ejus fun-
gatur officio. Quis est homo qui despon-
dit uxorem, & non accepit eam? vadat
& revertatur in domum suam, ne forte
moriatur in bello, & alius homo accipiat
eam. His dictis addent reliqua, & loquen-
tur ad populum: Quis est homo formi-
E dolosus, & corde pavido? vadat & re-
vertatur in domum suam, ne pavere fa-
ciat corda fratrum suorum, sicut ipse ti-
more perterritus est. Quumque siluerint
duces exercitus, & finem loquendi fece-
rit, * unusquisque suos ad bellandum cu- * h. Et finem loquendi fecerint, constituent principes exercituum in capite populi.
neos præparabit. Si quando accesseris ad
expugnandam civitatem, offeres ei pri-
mum pacem. Si receperit, & aperuerit
F tibi portas, cunctus populus, qui in ea
est, salvabitur, & serviet tibi sub tribu-
to. Sin autem fœdus inire noluerint, & LXXXIX. C.
* receperint contra te bellum, oppugna- * h. fecerint.
bis eam. Quumque tradiderit Dominus
Deus tuus illam in manu tua, percuties
omne

omne quod in ea generis masculini est, in ore gladii, absque mulieribus & infantibus, jumentis & cæteris quæ in civitate sunt. Omnem prædam exercitui divides, & comedes de spoliis hostium tuorum, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi. Sic facies cunctis civitatibus, quæ a te procul valde sunt, & non sunt de his urbibus, quas in possessionem accepturus es. De his autem civitatibus, quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere, sed interficies in ore gladii, Hetthæum videlicet & Amorræum, & Chananæum, Pherezæum, & Evæum, & Jebusæum, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus: ne forte doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipsi operati sunt diis suis, & peccetis in Dominum Deum vestrum. Quando obsederis civitatem mul-

LXXXVI. B. XC. C. to tempore, & munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non succides arbores de quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem: quoniam lignum est, & non homo, nec * potest bellantium contra te augere numerum. Si quæ autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, & in cæteros apta usus, succide, & instrue machinas, donec capias civitatem, quæ contra te dimicat.

* h. Nec potest se ostendere ante faciem tuam. Ligna autem quæ non sunt pomifera, succide.

LXXXVIII B. XCI. C. Cap. 21 Quando inventum fuerit in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, hominis cadaver occisi, & ignorabitur cædis reus, egredientur majores natu, & judices tui, & metientur a loco cadaveris singularum per circuitum spatia civitatum, & quam viciniorem cæteris esse perspexerint, seniores civitatis ejus tollent vitulam de armento, quæ non traxit jugum, nec * terram scidit vomere, & ducent eam ad vallem asperam * atque saxosam, quæ nunquam arata est, nec sementem recepit, & * [a] cædent in ea cervices vitulæ: accedentque sacerdotes filii Levi, (quos * elegit Dominus Deus tuus ut ministrent ei & benedicant in nomine ejus, & ad verbum eorum, omne negotium, & quidquid mundum, vel immundum est, judicetur.) Et [b] omnes majores natu civitatis illius ad interfectum, lavabuntque manus suas super vitulam, quæ in valle * percussa est, & dicent: Manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti, Domine, & non repures sanguinem innocentem in medio populi tui Israel. Et auferetur ab eis reatus sanguinis: tu autem alienus erit ab innocentis cruore, qui fusus est, quum feceris quod * præcepit Dominus. Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivosque duxeris, & videris in numero captivorum mulierem pulchram, & adamaveris eam, volueris que habere uxorem, introduces eam in domum tuam: quæ radet cæsariem, & circumcidet ungues, & deponet vestem, in qua capta est: sedensque in domo tua, flebit patrem & matrem suam uno mense, & postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, & erit uxor tua. Si autem postea non sederit in animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia, nec opprimere per potentiam: quia * humiliasti eam. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, & fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos dividere: non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odiosæ, sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit, cuncta duplicia: iste est enim principium liberorum ejus, & huic debentur primogenita. Si genuerit homo filium contumacem & protervum, qui non audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contemserit: apprehendent eum, & educent ad seniores civitatis illius, & ad portam * judicii, dicentque ad eos: Filius noster iste protervus & cumtumax est, monita nostra audire contemnit, commessationibus vacat, & luxuriæ atque conviviis: lapidibus eum obruet populus civitatis, & morietur, ut auferatis malum de medio vestri, & universus Israel audiens pertimescat. Quando peccaverit homo quod morte plectendum est, & adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo: non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur: quia [c] maledictus a Deo est qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem.

* h. Nec in ea aliquando operatum fuit.
* h. Non habet, atque saxosam.
* h. Et præcipitabunt in torrente.
* Vulg. elegerit
* h. Quæ præcipitata est.
* h. Quod rectum est in oculis Domini.
LXXXVIII B. XCII. C.
* h. Quia afflixisti eam.
LXXXIX. B. XCIII. C.
XC. B. XCIV. C.
* h. Et ad portam loci.
XCI. B. XCV. C.

XCII. B. XCVI. C. cap. 23. Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, & præteribis: sed reduces fratri tuo, etiam si non est propinquus tuus, frater, nec nosti eum: duces in domum tuam, & erunt apud te quam-

[a] Minori numero Urbinas ms. cervicem. Hebræus, quemadmodum & Aquila habent uno verbo, decervicabunt.

[b] Vulgati libri & venient majores natu: dissentiente Hebræo textu וְכֹל זִקְנֵי, & omnes seniores, absque venient.

[c] Recole, quod & Martian. monet, S. Doctoris Commentarios in Epist. ad Galat. cap. 3. Cave autem putes cum eo Editore, nomen אלהים, sive Dei, post passionem Christi in Hebraici & nostris codicibus appositum fuisse ab aliquo, ut infamiam nobis inureret.

quamdiu quærat ea frater tuus , & reci-
piat. Similiter facies de asino , & de ve-
stimento , & de omni re fratris tui, quæ
perierit : si inveneris eam , ne negligas
XCIII. B. quasi alienam . Si videris asinum fratris
XCVII. C. tui aut bovem cecidisse in via , non de-
spicies , sed sublevabis cum eo. Non in-
duetur mulier veste virili , nec vir utetur
XCIV. B. XCVIII. C. veste feminea : abominabilis enim apud
Deum est qui facit hæc. Si ambulans per
viam , in arbore vel in terra nidum avis
inveneris, & matrem pullis vel ovis de-
super incubantem, non tenebis eam cum
XCV. B. XCIX. C. filiis: sed abire patieris , captos tenens
filios, ut bene sit tibi , & longo vivas
tempore. Quum ædificaveris domum no-
vam, facies murum tecti per circuitum :
XCVI. B. ne effundatur sanguis in domo tua, & sis
reus labente alio & in præceps ruente.
Non seres vineam tuam altero semine:
XCVII. B. C. C. ne & sementis quam sevisti , & quæ nas-
XCVIII. B cuntur ex vinea , pariter sanctificentur .
* h. fimbrias facies. Non arabis in bove simul & asino . Non
XCIX. B. indueris vestimento, quod ex lana linoque
CI. C. contextum est. Funiculos * in fimbriis fa-
cies per quattuor angulos pallii tui , quo
operieris . Si duxerit vir uxorem, & po-
stea eam odio habuerit , quæsieritque oc-
casiones quibus dimittat eam , objiciens
ei nomen pessimum, & dixerit : uxorem
hanc accepi , & ingressus ad eam non in-
veni virginem : tollent eam pater & ma-
* Vulg. in porta ter ejus , & ferent secum signa virginita-
tis ejus ad seniores urbis qui * intra por-
tas sunt : & dicet pater : Filiam meam
dedi huic uxorem : quam quia odit , im-
ponit ei nomen pessimum, ut dicat : Non
inveni filiam tuam virginem , & ecce hæc
sunt signa virginitatis filiæ meæ. Expan-
dent vestimentum coram senioribus civi-
* h. centum argenteis. tatis : apprehendentque senes urbis illius
virum , & verberabunt illum , codemnan-
tes eum insuper centum * siclis argenti ,
quos dabit patri puellæ : quoniam diffa-
mavit nomen pessimum super virginem
Israel: habebitque eam uxorem , & non
poterit dimittere eam omni tempore vi-
tæ suæ. Quod si verum est quod objicit ,
& non est in puella inventa virginitas :
ejicient eam extra fores domus patris sui ,
& lapidibus obruent viri civitatis ejus , &
morietur : quoniam fecit nefas in Israel,
C. B. CII. C. ut fornicaretur in domo patris sui : &
auferes malum de medio tui . Si dor-
CIII. C. mierit vir cum uxore alterius , uterque
morietur , id est , adulter & adultera , &
auferes malum de Israel . Si puellam vir-
ginem desponderit vir , & invenerit e-
am aliquis in civitate , & concubue-

A rit cum illa , educes utrumque ad portam
civitatis illius , & lapidibus obruentur pu-
ella , quia non clamavit , quum esset in * h. Afflixit.
civitate : vir, quia * humiliavit uxorem
proximi sui . Et auferes malum de medio
tui . Sin autem in agro repererit vir puel- CIV. C.
lam , quæ desponsata est, & apprehendens
concubuerit cum illa , ipse morietur so-
lus : puella nihil patietur , nec est rea
mortis : quoniam sicut latro consurgit con-
tra fratrem suum , & occidit animam e-
B jus : ita & puella perpessa est . Sola erat
in agro : clamavit , & nullus affuit qui CI. B.
liberaret eam . Si invenerint vir puellam CV. C.
virginem , quæ non habet sponsum , &
apprehendens concubuerit cum ea , & res
ad judicium venerit : dabit qui dormivit
cum ea , patri puellæ quinquaginta * si- * h. Argenteos.
clos argenti , & habebit eam uxorem , quia * h. Afflixit.
* humiliavit illam : non poterit dimittere
eam cunctis diebus vitæ suæ. Non acci- CII. B.
piet homo uxorem patris sui , nec revela- CVI. C.
C bit operimentum * ejus .

Non intrabit eunuchus , attritis vel am- * h. Ejus, id est, patris.
putatis testiculis , & abscisso veretro ,
ecclesiam Domini. Non ingredietur mam- CIII. B CVII C.
zer , hoc est , * de scorto natus , in ec- Cap. 23.
clesiam Domini , usque ad decimam ge- CVIII. C.
nerationem . Ammonites & Moabites et- * h. Non habet, de scorto natus.
iam post decimam generationem non in-
trabunt ecclesiam Domini , in æternum :
quia noluerunt vobis occurrere cum pa-
ne & aqua in via quando egressi estis de
D Ægypto , quia conduxerunt contra te
Balaam filium Behor * de Mesopotamia * h. Filium B hor de Phethor, quæ est in Mesopotamia Syriæ.
Syriæ , ut malediceret tibi : & noluit Do-
minus Deus tuus audire Balaam , vertit-
que maledictionem ejus in benedictionem
tuam , eo quod diligeret te . Non facies
cum eis pacem , nec quæres eis bona cun- CIX. C.
ctis diebus vitæ tuæ in sempiternum .
Non abominaberis Idumæum , quia fra-
ter tuus est : nec Ægyptium , quia adve-
na fuisti in terra ejus . Qui nati fuerint
E ex eis , tertia generatione intrabunt in
ecclesiam Domini . Quando egressus fue-
ris adversus hostes tuos in pugnam , cu-
stodies te ab omni re mala . Si fuerit in- XIII. T.
ter vos homo, qui nocturno pollutus sit CIV. B.
somnio , egredietur extra castra , & non CX. C.
revertetur , priusquam ad vesperum lave-
tur aqua , & post solis occasum regre-
dietur in castra . Habebis locum extra ca-
stra , ad quem egrediaris ad requisita na-
turæ , gerens paxillum in balteo . Quum-
que sederis , fodies per circuitum , & e-
F gesta humo operies, quo relevatus es (Do- * Vulg. tacet tuorum.
minus enim Deus tuus ambulat in medio
castrorum * tuorum , ut eruat te , & tra-
dat

* Vulg. & dat tibi inimicos tuos) * ut sint castra
tua sancta , & nihil in eis appareat fœ-
* Vulg. ne. ditatis , * nec derelinquat te . Non trades
CV. B. servum Domino suo , qui ad te confuge-
XI. C. rit . Habitabit tecum in loco qui ei pla-
cuerit , & in una urbium tuarum requie-
* Vulg. ne. scet : * nec contristes eum . Non erit me-
CVI. B. retrix de filiabus Israel , neque scortator
CXII. C. de filiis Israel . Non offeres mercedem pro-
CVII. B. stibuli , nec pretium canis , in domum Do-
CXIII. C. mini Dei tui , quidquid illud est quod vo-
veris : quia abominatio est utrumque a-
CVIII. B. pud Dominum Deum tuum . Non fœne-
CXIV. C. rabis fratri tuo ad usuram pecuniam , nec
fruges , nec quamlibet aliam rem ; sed a-
lieno . Fratri autem tuo absque usura ,
id quod indiget , commodabis : ut bene-
dicat tibi Dominus Deus tuus in omni o-
* Vulg. ad quam ingrederis. pere tuo in terra , * quam ingrederis pos-
sidendam . Quum voveris votum Domi-
CIX. B. no Deo tuo , non retardabis reddere : quia
C XV. C. requiret illud Dominus Deus tuus * . Et
* h Dominus Deus tuus a te. si moratus fueris , reputabitur tibi in pec-
catum . Si nolueris polliceri , absque pec-
cato eris . Quod autem semel egressum
est de labiis tuis , observabis , & facies
CXVI. C. sicut promisisti Domino Deo tuo , & pro-
pria voluntate & ore tuo loquutus es .
Ingressus vineam proximi tui , comede
uvas quantum tibi placuerit : foras autem
CX. B. CXVII. C. ne efferas tecum . Si intraveris in segetem
amici tui , franges spicas , & manu conte-
res : falce autem non metes .

CXI. B. Si acceperit homo uxorem , & habue-
CXVIII. C. Cap. 14. rit eam , & non invenerit gratiam ante
oculos ejus propter aliquam fœditatem :
scribet libellum repudii , & dabit in ma-
nu illius , & dimittet eam de domo sua .
Quumque egressa alterum maritum duxe-
rit , & ille quoque oderit eam , dederit-
que ei libellum repudii , & dimiserit de
domo sua , vel certe mortuus fuerit : non
poterit prior maritus recipere eam in u-
xorem : quia polluta est , & abominabi-
lis facta est coram Domino : ne peccare
facias terram tuam , quam Dominus
CXII. B. Deus tibi tradiderit possidendam . Quum
CXIX. C. acceperit homo nuper uxorem , non pro-
cedet ad bellum , nec ei quidpiam ne-
cessitatis injungetur publicæ , sed vaca-
bit absque culpa [a] domi suæ , ut uno
CXIII. B. anno lætetur cum uxore sua . Non acci-
CXX. C. pies loco pignoris inferiorem , & supe-
* Vulg. posuit. riorem molam : quia animam suam *
CXIV. B. apposuit tibi . Si deprehensus fuerit ho-
CXXI. C. mo sollicitans fratrem suum de filiis I-
srael , & vendito eo , acceperit pretium ,
A interficietur , & auferes malum de me-
dio tui . Observa diligenter ne incurras CXV. B.
plagam lepræ , sed facies quæquumque
docuerint te sacerdotes Levitici generis ,
juxta id quod præcepi eis , & imple sol-
licite . Mementote quæ fecerit Dominus
Deus vester Mariæ in via quum egre- CXVI. B.
deremini de Ægypto . Quum repetes a CXXII. C.
proximo tuo rem aliquam , quam de-
bet tibi , non ingredieris domum ejus CXVII. B.
ut pignus auferas : sed stabis foris , & CXXIII. C.
ille tibi proferet quod habuerit . Si au-
tem pauper est , non pernoctabit apud CXXIV. C.
B te pignus * , sed statim reddes ei ante so- * h. pignus
lis occasum : ut dormiens in vestimento ejus.
suo , benedicat tibi , & habeas justitiam
coram Domino Deo tuo . Non * nega- CXVIII. B.
bis mercedem indigentis , & pauperis * h. Non calumnieris.
fratris tui , sive advenæ , qui tecum mo-
ratur in terra , & intra portas tuas est :
sed eadem die reddes ei pretium laboris
sui ante solis occasum , quia pauper est ,
& ex eo sustentant animam suam : ne
clamet contra te ad Dominum , & re-
putetur tibi in peccatum . Non occiden- CXIX. B.
C tur patres pro filiis , nec filii pro pa-
tribus , sed unusquisque pro peccato suo
morietur . Non pervertes judicium ad- CXXV. C.
venæ & pupilli . Nec auferes pignoris CXX. B.
loco viduæ vestimentum . Memento quod CXXVI. B.
servieris in Ægypto , & eruerit te Do- CXXVII. C.
minus Deus tuus inde . Idcirco præci- CXXVIII. C.
pio tibi ut facias hanc rem . Quando CXXI. B.
messueris segetem in agro tuo , & obli- CXXII. B.
tus manipulum reliqueris , non reverte- CXXIX. C.
ris ut tollas illum : sed advenam , & pu-
D pillum , & viduam auferre patieris , ut
benedicat tibi Dominus Deus tuus in o-
mni opere manuum tuarum . Si fruges
colliges olivarum , quidquid remanserit
in arboribus , non reverteris ut colligas :
sed relinques advenæ , pupillo , ac vi-
duæ . Si vindemiaveris vineam tuam , CXXX. C.
non colliges remanentes racemos , sed
E cedent in usus advenæ , pupilli , ac vi-
duæ . Memento quod & tu servieris in
Ægypto , & idcirco præcipio tibi ut fa-
cias hanc rem .

Si fuerit caussa inter aliquos , & inter- CXXIII. B.
pellaverint judices : quem justum esse CXXXI. C.
perspexerint , illi justitiæ palmam da- Cap. 25.
bunt : quem impium , condemnabunt
impietatis . Sin autem eum qui peccavit
dignum viderint plagis , prosternent , &
F coram se facient verberari . Pro mensu-
ra peccati erit & plagarum modus : ita
dumtaxat , ut quadragenarium numerum
non

[a] Urbinas ms. cum aliis penes Martian. *domui suæ* , quod & magis Hebræo לביתו adhæret : Palatin. habet *domus suæ* .

* h. Ante oculos tuos sit frater tuus. non excedant : ne fœde laceratus ante A
* oculos tuos abeat frater tuus . Non li-
gabis os bovis terentis in area fruges
CXXIV. B. tuas . Quando habitaverint fratres simul,
CXXXII. C. & unus ex eis absque liberis mortuus
CXXV. B. fuerit , uxor defuncti non nubet alteri ,
CXXXIII. C. sed accipiet eam frater ejus , & susci-
tabit semen fratris sui : & primogeni-
tum ex ea filium nomine illius appella-
bit , ut non deleatur nomen ejus I-
CXXXIV. C. srael . Sin autem noluerit accipere uxo-
rem fratris sui , quæ ei lege debetur , B
perget mulier ad portam civitatis , &
interpellabit majores natu , dicetque :
Non vult frater viri mei suscitare nomen
fratris sui in Israel : nec me in conjugem
sumere. Statimque accersiri eum facient,
& interrogabunt . Si responderit : Nolo
* h. Cognata ejus. eam uxorem accipere : accedet * mulier
ad eum coram senioribus , & tollet cal-
ceamentum de pede ejus, spuetque in fa-
ciem illius, & dicet : Sic fiet homini ,
qui non ædificat domum fratris sui . Et C
vocabitur nomen illius in Israel, Domus
CXXVI. B. discalceati . Si habuerint inter se jur-
CXXXV. C. gium viri *, & unus contra alterum ri-
Vulg. addit. duo. xari ceperint , volensque uxor alterius
* h. percutientis. eruere virum suum de manu * fortioris ,
miseritque manum , & apprehenderit ve-
renda ejus : abscides manum illius , nec
flecteris super eam ulla misericordia .
CXXVII. B. Non habebis in sacculo diversa ponde-
CXXXVI. C. ra , majus & minus : nec erit in domo D
tua modius major & minor . Pondus ha-
bebis justum & verum , & modius æ-
qualis & verus erit tibi : ut multo vivas
tempore super terram , quam Dominus
Deus tuus dederit tibi . Abominatur
* h. Dominus Deus tuus eum. enim * Dominus eum qui facit hæc , &
aversatur omnem injustitiam . Memento
CXXVIII. B. quæ fecerit tibi Amalec in via quando
CXXXXVII. C. egrediebaris ex Ægypto : quomodo oc-
currerit tibi : & extremos agminis tui ,
qui lassi residebant, ceciderit, quando tu E
eras fame & labore confectus, & non ti-
XIV. T. muerit Deum . Quum ergo Dominus
Deus tuus dederit tibi requiem , & sub-
jecerit cunctas per circuitum nationes ,
in terra, quam tibi pollicitus est: delebis
* h. Memoriam. * nomen ejus sub cælo. Cave ne oblivi-
scaris.

CXXIX. B. Quumque intraveris terram , quam
CXXXVIII. C. Dominus Deus tuus tibi daturus est pos-
Cap. 26. sidendam, & obtinueris eam , atque ha-
bitaveris in illa: tolles de cunctis frugi-
bus tuis primitias, & pones in cartallo ,
pergesque ad locum , quem Dominus
Deus tuus elegerit , ut ibi invocetur no- F
men ejus : accedesque ad sacerdotem ,
qui fuerit in diebus illis , & dices ad

eum : Profiteor hodie coram Domino Deo
tuo , quod ingressus sim terram , pro qua
juravit patribus nostris, ut daret eam no-
bis'. Suscipiensque sacerdos cartallum de
manu tua, ponet ante altare Domini Dei
tui : & loqueris in conspectu Domi-
ni Dei tui : Syrus persequebatur patrem
meum , qui descendit in Ægyptum , &
ibi peregrinatus est in paucissimo nume-
ro: crevitque in gentem magnam & ro-
bustam & infinitæ multitudinis . Afflixe-
runtque nos Ægyptii, & persequuti sunt
imponentes onera gravissima , & clama-
vimus ad Dominum Deum patrum no-
strorum : qui exaudivit nos , & respexit
humilitatem nostram , & laborem , atque
angustiam : & eduxit nos de Ægypto in
manu forti , & brachio extento , in in-
genti pavore, in signis atque portentis :
& introduxit ad locum istum , & tradi-
dit nobis terram hanc lacte & melle ma-
nantem. Et idcirco nunc offero primitias
frugum terræ, quam Dominus dedit mi-
hi . Et dimittes eas in conspectu Domi-
ni Dei tui ; & adorato Domino Deo tuo ,
epulaberis in omnibus bonis, quæ Domi-
nus Deus tuus dederit tibi , & domui
tuæ, tu & Levites, & advena qui tecum
est. Quando compleveris decimam cun-
ctarum frugum' tuarum , anno decima-
rum tertio , dabis Levitæ , & advenæ ,
& pupillo & viduæ , ut comedant intra
portas tuas , & saturentur : loquerisque
in conspectu Domini Dei tui : Abstuli
quod sanctificatum est de domo mea , &
dedi illud Levitæ & advenæ , pupillo ac
viduæ, sicut jussisti mihi: non præterivi
mandata tua, nec sum oblitus imperii *. * Vulg. addit mei.
Non comedi ex his in luctu meo , nec
separavi ea in qualibet immunditia , nec
expendi ex his quidquam in re funebri .
Obedivi voci Domini Dei mei , & feci
omnia sicut præcepisti mihi . Respice de
sanctuario tuo , & de excelso cælorum
habitaculo, & benedic populo tuo Israel,
& terræ quam dedisti nobis, sicut jurasti
patribus nostris, terræ lacte & melle ma-
nanti . Hodie Dominus Deus tuus præ-
cepit tibi , ut facias mandata hæc atque
judicia : & custodias & impleas ex toto
corde tuo , & ex tota anima tua . Do- CXXX. B.
minum elegisti hodie, ut sit tibi Deus, &
ambules in viis ejus , & custodias cære-
monias illius , & mandata atque judi-
cia, & obedias ejus imperio . Et Domi-
nus elegit te hodie, ut sis ei populus pe-
culiaris , sicut loquutus est tibi , & cu-
stodias omnia præcepta ejus : & faciat
te excelsiorem cunctis gentibus quas
creavit in laudem , & nomen , & glo-

riam * suam:) & ut sis populus sanctus A Domini Dei tui, sicut loquutus est.

*h. non habet.

XV. T. CXXXI. B. Cap. 27.

Præcepit autem Moses & seniores Israel populo, dicentes: Custodite omne mandatum quod præcipio vobis hodie. Quumque transieritis Jordanem] in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce lævigabis eos, * ut possis in eis scribere omnia verba legis hujus, Jordane transmisso: ut introeas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte & melle manantem, sicut juravit patribus tuis. B Quando ergo transieritis Jordanem, erigite lapides, quos ego hodie præcipio vobis, in monte Hebal, & lævigabis eos calce, & ædificabis ibi altare Domino Deo tuo, de lapidibus quos ferrum non tetigit, & de saxis informibus & impolitis, & offeres super eo holocausta Domino Deo tuo, & immolabis hostias pacificas, comedesque ibi, & epulaberis coram Domino Deo C tuo. Et scribes super lapides omnia verba legis hujus plane & lucide. Dixeruntque

*h. Et scribes super eos omnia verba legis hujus.

CXXXIX. C.

Moses & sacerdotes Levitici generis ad omnem Israelem: Attende, & audi, Israel: hodie factus es populus Domini Dei tui: audies vocem ejus & facies mandata atque

CXL. C. *Vulg. tacet hodie.

justitias, quas ego præcipio tibi * hodie. Præcepitque Moses populo in die illo, dicens: Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garizim, Jordane transmisso: Simeon, Levi, Judas, Issachar, D Joseph, & Benjamin. Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal: Ruben, Gad, & Aser, Zabulon, Dan,

CXLI. C.

& Nephthali. Et pronuntiabunt Levitæ, dicentque ad omnes viros Israel excelsa vo-

CXXXII. B.

ce: Maledictus homo qui facit sculptile & conflatile, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito. Et respondebit omnis populus, & dicet: Amen. Maledictus qui non ho- E norificat patrem suum, & matrem. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui transfert terminos proximi sui. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui errare facit cæcum in itinere. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui pervertit judicium advenæ, pupilli, & viduæ. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui dormit cum uxore patris sui, & revelat operimentum lectuli ejus. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui F dormit cum omni jumento. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui dormit cum sorore sua, filia patris sui, vel matris suæ. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui dormit cum * socru sua. Et

*h. Cum socru, hoc est, cognata sua.

dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui clam percusserit proximum suum. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis. Et dicet omnis populus: Amen. Maledictus [a] qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit. Et dicet omnis populus: Amen.

CXXXIII B. CXLII. C Cap. 28.

Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quæ versantur in terra. Venientque super te universæ benedictiones istæ, & apprehendent te: si tamen præcepta ejus audieris. Benedictus tu in civitate, & benedictus in agro. Benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fructusque jumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, & caulæ ovium tuarum. Benedicta horrea tua, & benedictæ reliquiæ tuæ. Benedictus eris & ingrediens & egrediens. Dabit Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te, corruentes in conspectu tuo: per unam viam venient contra te, & per septem fugient a facie tua. Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, & super omnia * opera manuum tuarum: benedicetque tibi in terra quam acceperis. Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut juravit tibi: si custodieris mandata Domini Dei tui, & ambulaveris in viis ejus. Videbuntque omnes terrarum populi quod nomen Domini invocatum sit super te, & timebunt te. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui, & fructu jumentorum tuorum, fructu terræ tuæ, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret tibi. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, cælum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore suo: & benedicat cunctis operibus manuum tuarum. Fœnerabis gentibus multis, & ipse a nullo fœnus accipies. Constituet te Dominus in caput, & non in caudam, & eris semper supra, & non subter: si audieris mandata Domini Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, & custodieris & feceris, ac * non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad sinistram, nec sequutus fueris deos alienos, neque colueris eos. Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias, & facias omnia mandata ejus & cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones istæ, & apprehendent te. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro. Maledictum horreum tuum, & maledictæ reliquiæ tuæ. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ

*h. Et super omnia ad quæ manum miseris.

*h Et non declines a præceptis quæ ego præcipio tibi hodie, nec ad dextram nec ad sinistram ieris, sequutus deos alienos, neque colas eos.

CXLIII. C.

[a] Recolendus denuo est S. Pater Commen. in Epist. ad Galat. cap. 3. quod & Martian. jubet.

terræ tuæ, armenta boum tuorum, & greges ovium tuarum. Maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. Mittet Dominus super te famem & esuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ facies: donec conterat te, & perdat velociter, propter adinventiones tuas pessimas in quibus reliquisti me. Adjungat Dominus tibi pestilentiam, donec consumat te de terra, ad quam * ingrederis possidendam. Percutiat te Dominus egestate, febri & frigore, ardore & æstu, & aere corrupto ac rubigine, & persequatur donec pereas. Sit cælum, quod supra te est, æneum: & terra, quam calcas, ferrea. Det Dominus imbrem terræ tuæ * pulverem, & de cælo descendat super te cinis, donec conteraris. Tradet te Dominus corruentem ante hostes tuos. Per unam viam egrediaris contra eos, & per septem fugias, & dispergaris per omnia regna terræ. Sitque cadaver tuum in escam cunctis volatilibus cæli, & bestiis terræ, & non sit qui abigat. Percutiat te Dominus ulcere Ægypti, & partem corporis, per quam stercora egeruntur, scabie quoque & prurigine: ita ut curari nequeas. Percutiat te Dominus amentia & cæcitate ac furore mentis, & palpes in meridie sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniam sustineas, & opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te. Uxorem accipias, & alius dormiat cum ea. Domum ædifices, & non habites in ea. Plantes vineam, & non vindemies eam. Bos tuus immoletur coram te, & non comedas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo, & non reddatur tibi. Oves tuæ dentur inimicis tuis, & non sit qui te adjuvet. Filii tui & filiæ tuæ tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, & deficientibus ad conspectum eorum tota die, & non sit fortitudo in manu tua. Fructus terræ tuæ, & omnes labores tuos, comedat populus quem ignoras: & sis semper calumniam sustinens, & oppressus cunctis diebus, & stupens ad terrorem eorum, quæ videbunt oculi tui. Percutiat te Dominus ulcere pessimo in genibus & in suris, sanarique non possis a planta pedis usque ad verticem tuum. Ducet te Dominus, & regem tuum, quem constitueris super te, in gentem, quam ignoras tu & patres tui: & servies ibi diis alienis, ligno, & lapidi. Et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus. Sementem multam jacies in terram, & modicum congregabis: quia locustæ omnia devorabunt. Vineam plantabis & fodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quidpiam: quoniam vastabitur

* Vulg. Ingredieris.

* h. Pulverem & cinerem de cælo: descendant super te, donec conteraris.

A vermibus. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, & non ungeris oleo: quia defluent, & peribunt. Filios generabis & filias, & non frueris eis: quoniam ducentur in captivitatem. Omnes arbores tuas & fruges terræ tuæ rubigo consumet. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu autem descendes, & eris inferior. Ipse fœnerabit tibi, & tu non fœnerabis ei. Ipse erit in caput, & tu eris in caudam. Et venient super te omnes maledictiones * istæ, & persequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audisti vocem Domini Dei tui, nec servasti mandata ejus & cæremonias, quas præcepit tibi. Et erunt in te signa atque prodigia, & in semine tuo usque in sempiternum: eo quod non servieris Domino Deo tuo in gaudio, cordisque lætitia, propter rerum omnium abundantiam: servies inimico tuo, quem immittet Dominus tibi, in fame, & siti, & nuditate: & omnium penuria: & imponet jugum ferreum super cervicem tuam, donec te conterat. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, * &) de extremis terræ finibus, & in similitudinem aquilæ volantis cum impetu: cujus linguam intelligere non possis, gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur parvuli, & devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges terræ tuæ: donec intereas, & non relinquat tibi triticum, vinum, & oleum, armenta boum, & greges ovium: donec te disperdat, & * conterat in cunctis urbibus tuis, & destruantur muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam, in omni terra tua. Obsideberis intra portas in omni terra *, quam dabit tibi Dominus Deus tuus, & comedes fructum ventris tui, &) carnes filiorum * & filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia & vastitate, qua opprimet te hostis tuus. Homo delicatus in te, & * luxuriosus valde, invidebit fratri suo, & uxori, quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum * suorum, quas comedet: eo quod nihil habeat aliud in obsidione & penuria, qua vastaverint te inimici tui intra omnes portas tuas. Tenera mulier & delicata, quæ super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere, propter mollitiem & teneritudinem nimiam, invidebit viro suo, qui cubat in sinu ejus, super filii & filiæ carnibus, & illuvie secundarum, quæ egrediuntur de medio feminum ejus, & super liberis, qui eadem hora nati sunt. Comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione & vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas. Nisi custodieris & feceris omnia verba

* Vulg. tacet istæ.

* h. Non habet.

* h. Obsideberis, in omnibus portis tuis, donec destruantur muri tui.

* Vulg. addit tua.

* h. Non habet.

* Vulg. addit tuorum.

* h. Et tener.

* Vulg. tacet suorum.

ba legis hujus, quæ scripta sunt in hoc volumine, & timueris nomen ejus gloriosum & terribile, hoc est, Dominum Deum tuum: augebit Dominus plagas tuas, & plagas seminis tui, plagas magnas & * perseverantes, infirmitates pessimas & * perpetuas. Et convertet in te omnes afflictiones Ægypti, quas timuisti, & adhærebunt tibi. Insuper & universos languores, & plagas, quæ non sunt scriptæ in volumine legis hujus, inducet Dominus super te, donec te conterat, & remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cæli præ multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui. Et sicut ante lætatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic lætabitur disperdens vos atque subvertens, ut auferamini de terra, ad quam * ingredieris possidendam. Disperget te Dominus in omnes populos, a summitate terræ usque ad terminos ejus, & servies ibi diis alienis, quos & tu ignoras & patres tui, lignis & lapidibus. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum, & deficientes
CXXXIV.B oculos, & animam mœrore consumtam. Et
a erit vita tua quasi pendens ante [a] * oculos tuos. Timebis nocte & die, & non credes vitæ tuæ. Mane dices: Quis mihi det vesperum? & vespere: Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, & propter ea, quæ tuis videbis oculis. Reducet te Dominus classibus in Ægyptum, per viam de qua dixit tibi, ut eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in servos & ancillas, & non erit qui emat.

* h. fideles. * h. fideles. * Vulg. ingredieris. * h. ante te.

XVI. T. Cap. 29. Hæc sunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Mosi ut feriret cum filiis Israel in terra Moab: præter illud fœdus, quod cum
CXLIV. C. eis pepigit in Horeb. Vocavitque Moses omnem Israel, & dixit ad eos: Vos vidistis universa, quæ fecit Dominus coram vobis in terra Ægypti Pharaoni, & omnibus servis ejus, universæque terræ illius, tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, signa illa
CXXXV.B. portentaque ingentia. Et non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire, usque in præsentem diem. Adduxit vos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum [b]
b tuorum vetustate consumta sunt. Panem non comedistis, vinum & siceram non bibistis. ut sciretis, quia ego sum Dominus Deus vester. Et venistis ad locum hunc:

A egressusque est Seon rex Esebon, & Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus eos, & tulimus terram eorum, ac tradidimus possidendam Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manasse. Custodite ergo verba pacti hujus & implete ea, ut intelligatis universa quæ facitis. Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro principes vestri, ac tribus, & majores natu, atque doctores, omnis populus Israel, liberi & uxores
B vestræ, & advena qui tecum moratur in castris, * exceptis lignorum cæsoribus, & his qui comportant aquas, ut transeas in fœdere Domini Dei tui, & in jurejurando quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum, ut suscitet te sibi in populum, & ipse sit Deus tuus, sicut loquutus est tibi, & sicut juravit patribus tuis, Abraam, Isaac, & Jacob. Nec vobis solis ego hoc fœdus ferio, & hæc juramenta confirmo, sed cunctis præsentibus & absentibus. Vos enim nostis quomodo
C habitaverimus in terra Ægypti, & quomodo transierimus per medium nationum, quas transeuntes, vidistis abominationes & sordes, id est, idola eorum, lignum & lapidem, argentum & aurum, quæ colebant. Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino Deo nostro, ut vadat, & serviat diis illarum gentium, & sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Quumque audierit verba juramenti hujus,
D benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in pravitate cordis mei, & [c] assumat ebria sitientem, & Dominus c
non ignoscat ei: sed tunc quam maxime furor ejus fumet, & zelus contra hominem illum, & * sedeant super eum omnia maledicta, quæ scripta sunt in hoc volumine, & deleat Dominus nomen ejus sub cælo, & consumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Israel, juxta maledictiones, quæ in libro
E legis hujus ac fœderis continentur. Dicetque sequens generatio, & filii qui nascentur deinceps, & peregrini, qui de longe venerint, videntes plagas terræ illius, & infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus, sulphure & salis ardore comburens, ita ut ultra non seratur, nec virens quidpiam germinet, in exemplum subversionis Sodomæ & Gomorræ, Adamæ & Seboim, quas subvertit Dominus in ira & furore suo. Et dicent omnes gentes: Quare sic fecit Dominus terræ huic? quæ est hæc ira furoris ejus immensa? Et respondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum.

* h. Lignorumque cæsores, & hi qui comportant aquas. * h. Et recumbant.

 quan-

a Et nostri mss. cum Scholiaste legunt *ante te*.

b Heic quoque nostri mss. & plerique alii apud Martianæum cum Vulgatis *vestrorum*, legunt pro *tuorum*. Hebr. ad literam, *calceamentum tuum in pede tuo*. &c.

c Urbinas ms. *assumat ebrius sitientem*. Haud autem scio, num rectius Vulgati habeant *absumat*, quod Sixtus V. reponi jussit in Latinis Bibliis, & commode potest ab ספה Hebræo derivari. Certe obscurus suopte ingenio locus, minime fit, ut putat Martianæus, hac lectione obscurior, quin planior doctissimis Interpretibus visus est.

quando eduxit eos de terra Ægypti, & ser- A
vierunt diis alienis, & adoraverunt eos,
quos nesciebant, & quibus non fuerant at-
tributi: idcirco iratus est furor Domini
contra terram istam, ut induceret super
eam omnia maledicta, quæ in hoc volu-
mine scripta sunt, & ejecit eos de terra
CXXXVI. B. CXLV. C. sua in ira & in furore, & in indignatio-
ne maxima. Projecitque in terram alie-
nam, sicut hodie comprobatur. Abscon-
dita Domino Deo nostro: quæ manifesta B
sunt nobis, & filiis nostris usque in æter-
num, ut faciamus universa verba legis hujus.

Cap. 30. Quum ergo venerint super te omnes ser-
mones isti, benedictio, sive maledictio, quam
proposui in conspectu tuo, & ductus pænitu-
dine cordis tui in universis gentibus, in quas
dispserserit te Dominus Deus tuus, & rever-
sus fueris ad eum, & obedieris ejus impe-
riis, sicut ego hodie præcipio tibi, cum fi-
liis tuis, in toto corde tuo, & in tota ani-
ma tua: reducet Dominus Deus tuus capti- C
vitatem tuam, ac miserebitur tui, & rur-
sum congregabit te de cunctis populis, in
quos te ante dispersit. Si ad cardines cæli
fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus
Deus tuus, & assumet, atque introducet in
terram, quam possederunt patres tui, & ob-
tinebis eam, & benedicens tibi, majoris nu-
meri te esse faciet quam fuerunt patres tui.
Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum,
& cor seminis tui, ut diligas Dominum D
Deum tuum in toto corde tuo, & in tota ani-
ma tua, & possis vivere. Omnes autem ma-
ledictiones has convertet super inimicos tuos,
& eos qui oderunt te, & persequuntur. Tu
autem reverteris, & audies vocem Domini
Dei tui: faciesque universa mandata quæ ego
præcipio tibi hodie, & abundare te faciet Do-
minus Deus tuus in cunctis operibus manuum
tuarum, in * sobole uteri tui, & in fructu ju-
mentorum tuorum, in ubertate terræ tuæ,
& in rerum omnium largitate. Revertetur E
enim Dominus, ut gaudeat super te in o-
mnibus bonis, sicut gavisus est in patribus
tuis: si tamen audieris vocem Domini Dei
tui, & custodieris præcepta ejus & cære-
monias, quæ in hac lege conscriptæ sunt,
& revertaris ad Dominum Deum tuum in
CXLVI. C. toto corde tuo, & in tota anima tua. Man-
datum hoc, quod ego præcipio tibi hodie,
non supra te est, neque procul positum,
nec in cælo situm, ut possis dicere: Quis F
nostrum ad cælum valet conscendere, ut de-
ferat illud ad nos, & audiamus atque ope-
re compleamus? Neque trans mare positum,
ut causseris, & dicas: Quis e nobis transfreta-
re poterit mare, & illud ad nos usque defer-
re, ut possimus audire & facere quod præce-
ptum est? Sed juxta te est sermo valde in ore

* h. In fructu ventris tui.

tuo, & in corde tuo, ut facias illum. Consi- CXXXVII. B.
dera quod hodie proposuerim in conspectu CXLVII. C.
tuo vitam & bonum, & econtrario mortem
& malum, ut diligas Dominum Deum tuum,
& ambules in viis ejus, & custodias, manda-
ta illius & cæremonias atque judicia, & vi-
vas, ac multiplicet te, benedicatque tibi in
terra, ad quam ingrederis possidendam. Sin
autem aversum fuerit cor tuum, & audire
nolueris, atque errore deceptus adoraveris
deos alienos, & servieris eis: prædico tibi
hodie quod pereas, & parvo tempore more-
ris in terra, ad quam, Jordane transmisso,
ingrederis possidendam. Testes invoco hodie CXXXVIII. B.
cælum & terram: quod proposuerim vobis
vitam & mortem, benedictionem & male-
dictionem. Elige ergo vitam, ut & tu vi-
vas, & semen tuum, & diligas Dominum
Deum tuum, atque obedias voci ejus, & illi
adhæreas (ipse est enim vita tua, & longi-
tudo dierum tuorum) ut habites in terra,
pro qua juravit Dominus patribus tuis, A-
braam, Isaac, & Jacob, ut daret eam illis.

Abiit itaque Moses, & loquutus est o- XVII T. CXLVIII. C. Cap. 31.
mnia verba hæc ad universum Israel, &
dixit ad eos: Centum viginti annorum sum
hodie, non possum ultra egredi, & ingre-
di, præsertim quum & Dominus dixerit mi-
hi: Non transibis Jordanem istum. Do-
minus ergo Deus tuus transibit ante te, ip-
se delebit omnes gentes has in conspectu
tuo, & possidebis eas, & Josue ipse tran-
sibit ante te, sicut loquutus est Dominus.
Facietque Dominus eis sicut fecit Seon &
Og regibus Amorræorum, & terræ eorum,
delebitque eos. Quum ergo & hos tradide-
rit vobis, similiter facietis eis sicut præce-
pi vobis. Viriliter agite, & confortamini:
nolite timere, nec paveatis a conspectu eo-
rum, quia Dominus Deus tuus ipse est du-
ctor tuus, & non dimittet, nec derelinquet
te. Vocavitque Moses Josue, & dixit ei
coram omni Israel: Confortare, & esto CXLIX. C.
robustus: tu enim introduces populum istum
in terram, quam daturum se juravit pa-
tribus eorum Dominus, & tu eam sorte
divides. Et Dominus qui conductor vester
est, ipse erit tecum: non dimittet, nec de-
relinquet te: noli timere, nec paveas. Scri-
psit itaque Moses legem hanc, & tradidit eam
sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam
fœderis Domini, & cunctis senioribus Israel.
Præcepitque eis, dicens: Post septem annos,
anno remissionis, in solennitate tabernaculo-
rum, convenientibus cunctis ex Israel, ut
appareant in conspectu Domini Dei tui, in
loco quem elegerit Dominus, leges verba
legis hujus coram omni Israel, audientibus
eis, & in unum omni populo congregato,
tam viris quam mulieribus, parvulis & ad-
venis,

venis, qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant, & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant, impleantque omnes sermones legis hujus. Filii quoque eorum qui nunc ignorant, ut audire * possint, & timeant Dominum Deum vestrum cunctis diebus quibus versantur in terra, ad quam vos, Jordane transmisso, pergitis obtinendam. Et ait Dominus ad Mosen: Ecce prope sunt dies mortis tuæ: voca Iosue, & state in tabernaculo testimonii, ut præcipiam ei. Abierunt ergo Moses & Josue, & steterunt in tabernaculo testimonii: apparuitque Dominus ibi in columna nubis, quæ stetit in introitu tabernaculi. Dixit Dominus ad Mosen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingreditur, * & habitabit in ea: ibi) derelinquet me, & irritum faciet fœdus, quod pepigi cum eo. Et irascetur furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum, & abscondam faciem meam ab eo, & erit in devorationem: invenient eum * omnia mala & afflictiones, ita ut dicat in illo die: Vere quia non est * Deus mecum, invenerunt me hæc mala. Ego autem abscondam, & celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala quæ fecit, quia sequutus est deos alienos. Nunc itaque scribite vobis canticum istud, & docete filios Israel, ut memoriter teneant, & ore decantent, & sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israel. Introducam enim eum in terram, pro qua juravi patribus ejus, lacte & melle manantem. Quumque comederint, & saturati, crassique fuerint, avertentur ad deos alienos, & servient eis, & detrahent mihi, & irritum facient pactum meum. Postquam invenerint eum mala multa & afflictiones, respondebit ei canticum istud pro testimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui. Scio enim " cogitationes ejus, quæ facturus sit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus sum. Scripsit ergo Moses canticum *, & docuit filios Israel. Præcepitque Josue filio Nun, & ait: Confortare, & esto robustus: tu enim introduces filios Israel in terram, quam pollicitus sum, & ego ero tecum. Postquam ergo scripsit Moses verba legis hujus in volumine, atque complevit: præcepit Levitis, qui portabant arcam fœderis Domini, dicens: Tollite [a] librum * istum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri: ut sit ibi contra te in testimonium. Ego enim scio contentionem tuam, & cervicem tuam durissimam. Adhuc vivente me * & ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum: quanto magis quum mortuus fuero? Congregate ad me omnes majores natu per tribus vestras, atque doctores, & loquar audientibus eis sermones istos, & * invocabo contra eos cælum & terram. Novi enim quod post mortem meam inique agetis, & declinabitis cito de via, quam præcepi vobis: & occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malum in conspectu Domini, ut irritetis eum per opera manuum vestrarum. Loquutus est ergo Moses, audiente universo cœtu Israel, verba carminis hujus, & ad finem usque complevit.

[Margin notes: * h. Audiant & discant, ut timeant. XVIII. T. CXXXIX. B. — CL. C. — * h. Non habet hoc. — * h. Mala multa. — * h. Deus me in medio mei. — h. — CL'. C. — * h. Canticum hoc in die illo. — a * h. Librum legis hunc. — * h. Non habet, & ingrediente. — * h. testes invocabo. — CXL. B. — Cap. 32.]

AUdite, cæli, quæ loquor:
audiat terra verba oris mei.
Concrescat ut pluvia doctrina mea:
fluat ut ros eloquium meum:
Quasi imber super herbam,
& quasi stillæ super gramina:
quia nomen Domini invocabo.
Date magnificentiam Deo nostro:
Dei perfecta sunt opera;
& omnes viæ ejus judicia.
Deus fidelis, & absque ulla iniquitate,
justus & rectus:
peccaverunt ei, non filiis ejus in sordibus:
Generatio prava atque perversa:
hæccine reddis Domino, popule stulte
& insipiens?
Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te,
& fecit, & creavit te?
Memento dierum atiquorum,
cogita generationes singulas:
Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi;
majores tuos, & dicent tibi:
Quando dividebat Altissimus gentes;
quando separabat filios Adam,
Constituit terminos populorum
juxta numerum filiorum Israel.
Pars autem Domini, populus ejus:
Jacob funiculus hæreditatis ejus.
Invenit eum in terra deserta,
in loco horroris, & vastæ solitudinis.
Circumduxit eum, & docuit:
& custodivit quasi pupillam oculi sui.
Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos,
& super eos volitans.
Expandit alas suas, & assumsit [b] eum,
atque portavit in humeris suis.
Dominus solus dux ejus fuit:
& non erat cum eo Deus alienus.
Constituit eum super excelsam terram:
ut comederet fructus agrorum,
Et sugeret mel de petra,
oleumque de saxo durissimo.

Bu-

[a] Quod minori numero in Hebræo sit לקח *tolle* plurium autem in Samaritano, לקחו, *tollite*, excidisse e Massorethico textu postremam literam, Martianæus concludit. [b] Palatin. ms. & *assumsit eos*.

Butyrum de armento, & lac de ovibus A
cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan:
Et hircos cum medulla tritici,
& sanguinem uvæ biberet meracissimum.
* h. rectus. Incrassatus est * dilectus, & recalcitravit:
incrassatus, impinguatus, dilatatus.
Dereliquit Deum factorem suum,
& recessit a Deo salutari suo:
Provocaverunt eum in diis alienis,
a & in abominationibus [a] ad iracundiam B
concitaverunt.
Immolaverunt dæmoniis & non Deo,
diis quos ignorabant:
b Novi recentesque venerunt [b],
quos non coluerunt patres eorum.
Deum qui te genuit, dereliquisti,
& oblitus es Domini creatoris tui.
Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus est:
quia provocaverunt eum filii sui & filiæ.
Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, C
& considerabo novissima eorum:
Generatio enim perversa est,
& infideles filii.
Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus,
& irritaverunt in vanitatibus suis:
Et ego provocabo eos in eo qui non est populus,
& in gente stulta irritabo illos.
Ignis succensus est in furore meo, D
& ardebit usque ad inferni novissima:
c Devorabitque [c] terram cum germine suo,
& montium fundamenta comburet.
Congregabo super eos mala,
& sagittas meas complebo in eis.
Consumentur fame,
& devorabunt eos aves morsu amarissimo.
Dentes bestiarum immittam in eos,
cum furore trahentium super terram,
atque serpentium.
Foris vastabit eos gladius, & intus pavor: E
juvenem simul ac virginem, lactentem
cum homine sene.
* h. Exterminabo eos in furore meo, & cessare faciam. Dixi: * Ubinam sunt?
cessare faciam ex hominibus memoriam
eorum.
Sed propter iram inimicorum distuli:
ne forte superbirent hostes eorum,
Et dicerent: Manus nostra excelsa,
& non Dominus, fecit hæc omnia.
Gens absque consilio est, & sine prudentia.
Utinam saperent, & intelligerent,
ac novissima providerent.
d Quo modo [d] persequatur unus mille,
& duo fugarent decem millia?
Nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos,
& Dominus conclusit illos?
Non enim est Deus noster ut * Deus eorum: * Vulg. dii.
& inimici nostri, sunt judices.
De vinea Sodomorum, vinea eorum,
& de suburbanis Gomorrhæ.
Uva eorum uva fellis,
& botri amarissimi.
Fel draconum vinum eorum,
& venenum aspidum insanabile.
Nonne hæc condita sunt apud me,
& signata in thesauris meis?
Mea est ultio, & ego retribuam in tempore,
ut labatur pes eorum:
Juxta est dies perditionis*, * h. perditionis eorum.
& adesse festinant tempora.
Judicabit Dominus populum suum,
& in servis suis miserebitur.
Videbit quod infirmata sit manus,
& clausi quoque defecerunt,
residuique consumti sunt.
Et dicent: Ubi sunt dii eorum,
in quibus habebant fiduciam?
De quorum victimis comedebant adipes,
& bibebant vinum libaminum.
Surgant, & opitulentur vobis,
& in necessitate vos protegant.
Videte quod * ego sim solus, * h. Ego, ego.
& non sit alius Deus præter me:
Ego occidam, & ego vivere faciam:
percutiam, & ego sanabo,
& non est qui de manu mea possit eruere.
Levabo ad cælum manum meam.
& dicam: Vivo ego in æternum.
Si acuero ut fulgur gladium meum,
& arripuerit judicium manus mea:
Reddam ultionem hostibus meis:
& his qui oderunt me, retribuam,
Inebriabo sagittas meas sanguine,
& gladius meus devorabit carnes,
De cruore occisorum,
& de captivitate, nudati inimicorum
capitis.
Laudate gentes, populum ejus,
quia sanguinem servorum suorum ulciscetur:
Et vindictam retribuet in hostes eorum,
& propitius erit [e] terræ populi sui. e
Venit ergo Moses, & loquutus est omnia CXLI. E.
verba Cantici hujus in auribus populi,
ipse & * Josue filius Nun. Complevitque * h. Osee.
omnes sermones istos, loquens ad universum Israel. Et dixit ad eos: Ponite corda
vestra in omnia verba, quæ ego testificor
F vobis hodie: ut mandetis ea filiis vestris
custodire & facere, * & implere universa, * h. Non habet & implere.
quæ scripta sunt legis hujus: quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli
in eis viverent: quæ facientes longo perseve-

a Interserunt alii libri, *suis*.
b Heic quoque addunt alii libri, *ad eos*.
c Rabbanus legit, *Comedit terram & nascentia ejus*.

d MS. Palat. *persequetur*, alii libri *persequitur*, & mox *fugant* pro *fugarent*.
e Interserunt veteres libri heic *Dominus*.

severetis tempore in terra, ad quam, Jordane transmisso, ingredimini possidendam.

XIX. T. CLII. C. Loquutusque est Dominus ad Mosen in eadem die, dicens: Ascende in montem istum * Abarim, id est, transitum, in montem Nebo, qui est in terra Moab contra Jericho: & vide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israel obtinendam, & morere in monte. Quem conscendens jungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor, & appositus populis suis: quia prævaricati estis contra me, in medio filiorum Israel, ad aquas contradictionis in Cades deserti Sin: & non santificastis me inter filios Israel. * E contra videbis terram, & non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Israel.

* h. Istum Abarim montem Nebo.
* h. Propterea econtra.

CLXII. B. CLIII. C. Cap. 33. Hæc est benedictio, qua benedixit Moses, * [a] homo Dei, filiis Israel ante mortem suam, & ait: Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan, & cum eo sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex. Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt: & qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius. Legem præcepit nobis Moses, hæreditatem multitudinis Jacob. Erit apud rectissimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Israel.

* h. Vir Dei.

Vivat Ruben, & non moriatur, & sit parvus in numero.

Hæc est Judæ benedictio: Audi, Domine, vocem Judæ, & ad populum suum introduc eum: manus ejus pugnabunt pro eo, & adjutor illius contra adversarios ejus erit.

Levi quoque ait: Perfectio tua, & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione, & judicasti ad aquas contradictionis. Qui dixit patri suo, & matri suæ: Nescio vos: & fratribus suis: Ignoro [b] vos: & * nescierunt filios suos. Hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum servaverunt, * judicia tua, o Jacob, & legem tuam, o Israel: ponent thymiama in furore tuo, & holocaustum super altare tuum. Benedic, Domine, fortitudini ejus, & opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum ejus, & qui oderunt eum, non consurgant.

* h. Nescivit.
* h. Illuminent judicia tua in Jacob, & legem tuam in Israel.

Et Benjamin ait: Amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet.

Joseph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis cæli, & rore, atque abysso subjacente. De pomis fructuum solis ac lunæ. De vertice antiquorum montium, de pomis collium æternorum: & de frugibus terræ, & plenitudine ejus. * Benedictio illius qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph, & super verticem nazarei inter fratres suos. Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ. Hæ sunt multitudines Ephraim: & hæc millia Manasse.

* h. voluntas illius.

Et Zabulon ait: Lætare, Zabulon, in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis. Populos ad montem vocabunt: ibi immolabunt victimas justitiæ. Qui inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos arenarum.

Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad: quasi leo requievit, cepitque brachium & verticem. Et vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus: qui fuit cum principibus, populi & fecit justitias Domini, & judicium * suum cum Israel.

Dan quoque ait: Dan catulus leonis, fluet largiter de Basan.

Et Nephthali dicit: Nephthali abundantia perfruetur, & plenus erit benedictionibus Domini: mare & meridiem possidebit.

Aser quoque ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum. Ferrum & æs calceamentum ejus. Sicut dies juventutis tuæ, ita & senectus tua. Non est Deus alius ut Deus rectissimi, ascensor cæli auxiliator tuus. * Magnificentia ejus * discurrunt nubes, habitaculum ejus sursum, & subter brachia sempiterna: ejiciet a facie tua inimicum, dicetque: Conterere.

* h. Et judicia ejus.
* h. Et in magnificentia ejus nubes.

Habitabit Israel confidenter, & solus. * Oculus Jacob in terra frumenti & vini, * cælique caligabunt rore. Beatus tu, Israel: quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? scutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ: negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.

* h. Non habet, discurrunt.
* h. fons Jacob.
* h. Cælique ejus.

Cap. 34. Ascendit ergo Moses de campestribus Moab super montem Nebo, in verticem Phasgha contra Jericho: ostenditque ei Dominus omnem terram [c] Galaad usque Dan. Et universum Nephthali, terramque Ephraim & Manasse, & omnem terram Juda usque ad mare novissimum, & australem, partem, & latitudinem campi Jericho civitatis palmarum usque Segor. Dixitque Dominus ad eum: Hæc est terra, pro qua juravi

[a] S. Ipse Interpres Epist. CXL. ad Cyprian. num. 2 *Juxta Hebraicum*, inquit, *titulus est*, *Oratio Mosi viri Dei: juxta Septuaginta*, *Oratio Moysi hominis Dei*: quem locum laudat & Martianæus.

[b] Nostri omnes mss. aliique undecim numero penes Martian. *ignoro illos*. Hebræus ad literam habet, *& fratres suos non agnovit*.

[c] Minus recte ad Hebræum textum, quidquid Martianæo videatur, habet Canon Hebræ[illegible] *de Galaad*; neque enim מגלעד scriptum est, sed את־הגלעד.

ravi Abraam , Isaac , & Jacob : dicens : A
Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis
CLIV. C. tuis, & non transibis ad illam. Mortuus-
que est ibi Moses servus Domini, in ter-
ra Moab , jubente Domino , & sepelivit
eum in valle terræ Moab contra Phohor,
& non cognovit homo sepulchrum ejus
usque in præsentem diem. Moses centum
& viginti annorum erat quando mortuus
est : non caligavit oculus ejus, nec * den-
tes illius moti sunt. Fleveruntque eum fi-
lii Israel in campestribus Moab triginta B
diebus: & completi sunt dies planctus lu-

* h. Nec genæ illius rugatæ sunt.

gentium Mosen . Josue vero filius Nun
repletus est spiritu sapientiæ, quia Moses
posuit super eum manus suas. Et obedie-
runt ei filii Israel, feceruntque sicut præ-
cepit Dominus Mosi . Et non surrexit CLV. C.
Propheta ultra in Israel sicut Moses, quem
nosset Dominus facie ad faciem, in omni-
bus signis, atque portentis, quæ misit per
eum, ut faceret in terra Ægypti Pharao-
ni , & omnibus servis ejus , universæque
terræ illius , & cunctam manum robu-
stam, magnaque mirabilia, quæ fecit Mo-
ses coram universo Israel.

EXPLICIT ELLE ADDABARIM

Qui Græce dicitur

DEUTERONOMIUM.

FINIT
PRIMUS ORDO LEGIS.

Date Due

			

